

SMART

E-ISSN:2630-631X

International

Social

Mentality And

Researcher

Thinkers Journal

Vol: 8 Issue: 63 SEPT.

Editor

Prof.Dr. E.Muge CETINER

2022

COMMUNICATION

www.smartofjournal.com

editorsmartjournal@gmail.com

FROM THE EDITOR / EDİTORDEN / ОТ РЕДАКТОРА

English

JOURNAL of SOCIAL MENTALITY AND RESEARCHER THINKERS JOURNAL (SMARTJOURNAL) journal began its publication in 2015. SMARTJOURNAL is an international, refereed fervent and online journal, that publishes academic studies in the field of social sciences.

We would like to thank you for your support to our advisory board, editorial board and arbitration board. We are also grateful to the scientists who share your study with us.

We are aware of the fact that we will be guided by stronger steps in the field of social sciences with the support you will give us in the future. For this reason, we are honored to see you in our broadcast, consultation or referee boards.

We would like to thank you for all the support you give in this way we are trying to become a social platform, and I offer respects.

Türkçe

JOURNAL of SOCIAL MENTALITY AND RESEARCHER THINKERS JOURNAL (SMARTJOURNAL) dergisi 2015 yılında yayın hayatına başlamıştır. SMARTJOURNAL, sosyal bilimler alanında yapılan akademik çalışmaları yayınlayan uluslararası, hakemli ve e-dergidir.

Şu ana kadar danışma kurulu, yayın kurulu, hakem kurulunda yer alarak bizlere destek veren hocalarımıza teşekkür ederiz. Ayrıca çalışmalarınız bizlerle paylaşan bilim insanlarına da minnettarız.

Bundan sonraki zamanlarda da bizlere vereceğiniz destek ile sosyal bilimler alanında daha güçlü adımlarla yol alacağımızın farkındayız. Bu nedenle sizleri yayın kurulumuz, danışma kurulumuz veya hakem kurullarımızda görmekten onur duyarız.

Sosyal bir platform haline gelmeye çalıştığımız bu yolda vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

Русский

Журнал «ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХИАТРИИ И ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ» (SMARTJOURNAL) начал свою публикацию в 2015 году. SMARTJOURNAL - это международный, справедливый и электронный журнал, который публикует научные исследования в области социальных наук.

Мы хотели бы поблагодарить вас за поддержку нашего консультативного совета, редакционной коллегии и арбитражного совета. Мы также благодарны ученым, которые разделяют вашу работу с нами.

Мы осознаем тот факт, что мы будем руководствоваться более сильными шагами в социальных науках с той поддержкой, которую вы нам дадите в будущем. По этой причине мы гордимся тем, что видим вас в наших вещательных, консультационных или судебных советах.

Мы хотели бы поблагодарить вас за всю поддержку, которую вы даете таким образом, мы пытаемся стать социальной платформой, и я предлагаю уважение. Мы хотели бы поблагодарить вас за всю поддержку, которую вы даете таким образом, мы пытаемся стать социальной платформой, и я предлагаю уважение.

Prof. Dr. E.Müge ÇETİNER

GENERIC PAGE / JENERİK / ОБЩАЯ СТРАНИЦА**JOURNAL ADMINISTRATION / DERGI YÖNETİMİ / УПРАВЛЕНИЕ ЖУРНАЛА**

Editor / Editör/Редактор		
Prof. Dr. E.Müge ÇETİNER	Istanbul Kultur University, Istanbul/Turkey	
Disciplines Editor / Disiplin Editörleri / Редактор дисциплин		
Prof. Dr. Shpresa HOXHA	Labour Economics	Prishtina University
Prof. Dr. Jean-Marc TROUILLE	Economics	Bradford University
Prof. Dr. Mustafa TALAS	Sociology	Omer Halisdemir Un.
Prof. Dr. Nauşabayeva HEKİMOĞLU	International Relations	Bitlis Eren University
Prof. Dr. Fatos UKAJ	Econometrics	Prishtina University
Prof. Dr. Dharm BHAWUK	Community Psychology	Hawaii University
Prof. Dr. Mieczysław W. SOCHA	International Advisory Board	Warsaw University
Prof. Dr. Ramazan ERDEM	Healthcare Management	Suleyman Demirel Un.
Prof. Dr. Sabahat GOK	Business Management	Pamukkale University
Prof. Dr. Abdikalık KUNİMJAN	Pedagogy	Kazakh State University
Prof. Dr. Fikret SOYER	Sports Science	Sakarya University
Prof. Dr. Namık Kemal ŞAHBAZ	Science Education	Mersin University
Prof. Dr. Beyhan ZABUN	Philosophy	Gazi University
Prof. Dr. H.Secil FETTAHLIOĞLU	Marketing	Kahramanmaraş S.U.
Foreign Language Linguist/Yabancı Dil Uzmanı/ Иностраный язык Лингвист		
Dr. Anna KAMINSKI	Vladivostok State University	
Dr. ZHI Huan Menc Huang	Minzu University of China	
Index Supervisor / İndeks Sorumlusu/ Супервизор индекса		
Tatiana KORLOVA		

ADVISORY BOARD / DANIŞMA KURULU/ КОНСУЛЬТАТИВНАЯ КОЛЛЕГИЯ

Dr. Abdimanap ZHOLDASBEKOV	M. Auezov South Kazakhstan State University
Dr. Abdulhamit ŞUAYB	El Ezher University
Dr. Ablimanat ZHOLDASBEKOV	H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk University
Dr. Afaq SADIKOVA	Baku State University
Dr. Aizhan BAİMUKHAMEDOVA	Eurasian Research Institute
Dr. Akhan BİZHANOV	Institute of Philosophy, Political Science And Religion Studies
Dr. Altaiy ORAZBAYEVA	Kazakhstan Branch of the Moscow State University
Dr. Alia R. MASALİMOVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. A.S. KİSTAUBAYEVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Abdikalık KUNİMJAN	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Alla A. TIMOFEVA	Vladivostok State University of Economics
Dr. Amanbay MOLDİBAEV	Taraz State Pedagogical University
Dr. Anatoliy LOGİNOV	Ukraine Shevchenko Lugan National University
Dr. Ansi Rezeda SAFİULLİNA	Bulgarian Islamic Academy, Kazan Federal University
Dr. A.S. KİDİRŞAYEV	Western Kazakhstan State University
Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA	Orleu National Development Institute
Dr. Badriddin MAKSUDOV	Tajik National University
Dr. Bahit KULBAEVA	S.Baybeşev Aktobe University
Dr. Bakit OSPANOVA	H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk University
Dr. Bibiziya KALSHABAYEVA	Al-Farabi Kazakh National University
Dr. Botagul TURGUNBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Cynthia CORREA	Sao Paulo University
Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA	Rasulbekov Kyrgyz University of Economics
Dr. Elena Belik VENİAMİNOVNA	Vladivostok State University of Economics
Dr. Fujimaki HARUYUKI	Tottori University
Dr. Gulşat ŞUGAYEVA	Dosmukhamedov Atyrau State University
Dr. Hasan KAYA	Erciyes University
Dr. Jenishbek DUYSHEYEV	Toktomamatov International University
Dr. Jun NAGAYASU	Tohoku University
Dr. Kalemkas KALİBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Karligash BAYTANASOVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Latkin A. PAVLOVIC	Vladivostok State University of Economics
Dr. Mahabbat OSPANBAEVA	Taraz State Pedagogical University
Dr. Maha Hamdan ALANAZİ	King Abdulaziz Institute of Technology, Riyadh
Dr. Mahbub Ul ALAM	Bangladesh Islami University
Dr. Maira ESİMBOLOVA	Kazakhstan Narkhoz University
Dr. Maira MURZAHMEDOVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Maryash KADRALİNOVA	Kostanay College of Social Adaptation
Dr. Merina B. VLADİMİROVNA	Vladivostok State University of Economics
Dr. Mavlyanov ABDİGAPPAR	Kyrgyzstan Elaralık University
Dr. Muhabbat KURBANOVA	Tashkent State University
Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ	University of Eurasia

Dr. Muhammad Ismaeel RAMAY	Bahria University
Dr. Nadejda HAN	E.A. Buketov Karaganda State University
Dr. Nina KINDIKOVA	Gorno-Altai State University
Dr. Nobuaki TAKEDA	Sapparo City University
Dr. N.N. KERMANOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Olga PAVLOVSKAYA	Kuban State Agrarian University
Dr. P.S. PANKOV	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Rövşen MEMMEDOV	Sumgayit State University
Dr. Ramazan KHALIFE	El Ezher University
Dr. Rustem KOZBAGAROV	M. Tınışbayev Kazakh Vehicle and Communication Academy
Dr. Ryo YAMADA	Sapparo City University
Dr. Talantaaly BAKCHİYEV	International Association of Manasologists
Dr. Vera ABRAMENKOVA	Institute of Family and Educational Studies in Russia
Dr. Vlademir VISLIVIY	National Technical University of Ukraine
Dr. Wakako SADAHIRO	Sapparo City University
Dr. Wali RAHMAN	Sarhad University Of Science & Information
Dr. Yang ZITONG	Wuhan University
Dr. Zaki ALİBAYEV	Bashkir State Pedagogical University
Dr. Zaituna DUDAREVA	Bashkir State University
Dr. Zhazira NURSULTANKYZY	Bolashak University
PUBLICATION BOARD / YAYIN KURULU/ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ	
Dr. Aiman AKYNBEKOVA	Talas State University
Dr. Ansi Rezeda SAFİULLİNA	Bulgarian Islamic Academy, Kazan Federal University
Dr. Atif Muhammed El EKRET	El Ezher University
Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA	K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi
Dr. Bekzhan B. MEYRBAEV	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Dzhakipbek A. ALTAEV	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Dmitriy VASILYEV	Russian Academy of Entrepreneurship
Dr. George RUDIC	Montreal Pedagogical Institute
Dr. G.I. ERNAZAROVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Gulmira ABDİRASULOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Gulzar İBRAHİMOVA	Baku Eurasian University
Dr. Ghulam DASTGEER	Pakistan Air University
Dr. İsaevna URKİMBAEVA	Abilay Han International Relations University
Dr. K.A.TLEUBERGENOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Kenes JUSUPOV	M. Tınışbayev Kazakh Vehicle and Communication Academy
Dr. Kenjehan MEDEUBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Kulaş MAMİROVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Maryam ARPENTYEVA	Ugra State University
Dr. Susın Haseneyn El-HUDHUDİ	El Ezher University
Dr. Shigeke KAMISHİMA	Sapparo City University
Dr. Şara MAJİTAYEVA	E.A. Buketov Karaganda Devlet Üniversitesi
Dr. Takashi HASUNI	Sapparo City University
Dr. Tsendiin BATTULGA	Mongolia State University
Dr. T.O. ABİSEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Tughral YAMİN	Pakistan National University Of Science
Dr. Ulbosın KIYAKBAEVA	Abay Kazak National Pedagogical University
Dr. Usam Faruk İMAM	El Ezher University
Dr. Yoshio KANAZAKI	Tohoku University
Dr. Zia Ur REHMAN	A/P National Defence University
REFeree LIST / HAKEM LİSTESİ / СУДЕЙСКИЙ СПИСОК	
Prof.Dr. Damla Bulut	Ondokuz Mayıs University
Prof.Dr. Ergün Haldun Sümer	Sivas Cumhuriyet University
Prof.Dr. Galip Yüksel	Gazi University
Prof.Dr. Gökhan Aksoy	İnönü University
Prof.Dr. Nuray Taştan	Kırkkale University
Prof.Dr. Remzi Kılıç	Erciyes University
Prof.Dr. Sadettin Paksoy	Kilis 7 Aralık University
Prof.Dr. Selma Aydın	Başkent University
Prof.Dr. Şaban Çetin	Gazi University
Prof.Dr. Tolga Ulusoy	Kastamonu University
Prof.Dr. Ümit Morsünbül	Aksaray University
Associate Prof.Dr. Ataman Karaçöp	Kafkas University
Associate Prof.Dr. Aslı Yenipazarlı	Aydın Adnan Menderes University
Associate Prof.Dr. Ayfer Mutlu	Kırklareli University
Associate Prof.Dr. Erhan Önalın	Fırat University
Associate Prof.Dr. Fatih Konak	Hitit University
Associate Prof.Dr. İbrahim Salkın	Gaziantep University
Associate Prof.Dr. Naile Çevik	Ankara Hacı Bayram Veli University
Associate Prof.Dr. Nazik Çelik Yılmaz	Kütahya Dumlupınar University
Associate Prof.Dr. Ömer Okan Fettahlıoğlu	Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Associate Prof.Dr. Tarkan Yazıcı	Mersin University
Associate Prof.Dr. Yeliz Kaya	Eskişehir Osmangazi University

Assistant Prof.Dr. Abdurrahman Gümrah	Selçuk University
Assistant Prof.Dr. Ali Çelik	İstanbul Gelişim University
Assistant Prof.Dr. Dalga Derya Teoman	İstanbul Medipol University
Assistant Prof.Dr. Didem Ayhan	Bandırma Onyediy Eylül University
Assistant Prof.Dr. Gülsevım Can Gürbüz	Kütahya Dumlupınar University
Assistant Prof.Dr. Mehmet Onur Kaya	Fırat University
Assistant Prof.Dr. Necmettin Gül	Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Assistant Prof.Dr. Saliha Eken İnan	Selçuk University
Assistant Prof.Dr. Zafer YILDIRIM	Necmettin Erbakan University
Res. Asist. Sait Burak Yılmaz	Kafkas University
Dr. Şadi Mahmud	Gaziantep University

NAİLE ÇEVİK

	Internation Scientific Indexing (ISI)
	Google Scholar (Academic Google)
	SOBIAD Atf Dizini
	Scientific Indexing Services (SIS)
	Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)
	Cite Factor Academic Scientific Journals
	ResearchBible (Academic Resource Index)
	Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
	Root Society for Indexing and Impact Factor Service
	I2OR Indexing Services & Evaluation of Publication Impact Factor (PIF)
	Active Search Results Engineer (ASR)
	OCLC WorldCat

CONTENTS / İÇİNDEKİLER / СОДЕРЖАНИЕ

Asena Cebeci & Hatice Şingir Examination Of The Levels Of Altruism And Perceived Social Support In University Students	1536-1547
Mustafa Hayırlıdağ Dr. Alexander Zoeros Pasha (1842-1917): One of The First Bacteriologists	1548-1551
Berra Bekiroğlu & Arkun Tatar Karanlık Üçlü (K3) Ölçeği'nin Geliştirilmesi ve İlk Geçerlik Çalışmaları-I Dark Triad (D3) Scale Development and Initial Validation Studies-I	1552-1564
Maide Betül Aksoy & Orhan Çoban Seçilmiş Temel Göstergelerle Enerji Tüketiminin Çevresel Bozulma Üzerine Etkisi: Bir ARDL Yaklaşımı The Effect Of Energy Consumption On Environmental Degradation With Selected Basic Indicators: An ARDL Approach	1565-1574
Serpil Kaya & Naim Karagöz Sorumlu Sağlık Personellerinin Kriz Yönetiminde Covid- 19 Kontrol Algı Düzeyleri Covid-19 Control Perception Levels of Responsible Health Personnel in Crisis Management	1575-1584
Ali Petek; Mine Berra Doğaner & Ceren Altun BİST-100'ü Etkileyen Reel Efektif Döviz Kuru, Cds, Politika Faizi Ve Reel Gsyih İlişkisinin Asimetrik Nedensellik Analizi Asymmetric Causality Analysis Of The Relationship Of Real Effective Exchange Rate, Cds, Policy Interest And Real Gdp Affecting BIST-100	1585-1597
A. Selçuk Köylüoğlu Marka Tercihinde Demografik Özelliklerin Tüketici Algısı Üzerindeki Etkisi The Effect Of Demographic Features On Consumer Perception In Brand Preference	1598-1606
Serhat Soyşekerci Hayvan, Dil Ve Kahkaha: "Kaçan Kovalanır" Animal, Language And Laughter: "The Fleeing Male/Female Is Chased"	1607-1615
Okan Boydaş & Hüseyin Öcal Resim Sanatında Hiperrealist Yaklaşımlar Üzerine Bir İnceleme An Investigation On Hyperrealist Approaches In Painting	1616-1627
Durmuş Ali Erdoğan; Abdulmuttalip Şefkatli; Özkan Yenigün & Hamza Güdük Covid-19 Pandemi Sürecinde Teknolojinin Eğitimde Kullanımı The Use Of Technology In Education During The Covid-19 Pandemic	1628-1633
Mesut Buttanrı; Seda Kaya; Mahmut Alak; Ozan Aydın & Zafer Tuncay İlkokul Ve Ortaokullarda Yönetici Öğretmen İletişimi Executive Teacher Communication in Primary And Secondary Schools	1634-1638
Fırat Mutlu; Enver Akkuş; Hasan Beysun; Yusuf Şahin; M. Özgür Kurtoğlu & Hacı Dursun Bilişim Teknolojileri Alanının 2018 ve 2020 Çerçeve Öğretim Programındaki Programlama Temelleri Dersinin Karşılaştırmalı İçerik Analizi Comparative Content Analysis of Programming Primitives Course in 2018 and 2020 Framework Curriculum of Information Technologies	1639-1650
Fatih Sezek Sınıf Öğretmen Adaylarının Grafik Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi Determination of Graphic Literacy Levels of Primary Teacher Candidates	1651-1660
Bahar Güdek & Şule Aydın Müzik Öğretmeni Adaylarının Performans Kaygıları İle Öz-Düzenleyici Öğrenme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Examination Of The Relationship Between Performance Anxiety And Self-Regulatory Learning Skills Of Music Teacher Candidates	1661-1674

Serpil Sevimli Deniz Yapay Zekâ Kaygısının İncelenmesine İlişkin Bir Araştırma A Study on the Study of Artificial Intelligence Anxiety	1675-1677
Gurban Hüseyinov Bizans Ve Rus Topraklarında Bir Türk Boyu: Peçenekler A Turkish Tribe On Byzantine And Russian Territory: Pechenegs	1678-1686
Haydar Taşçılar Antikiteden Modernizme, Resim Sanatında Biçimsel Belirleyici Olarak Perspektif From Antiquity To Modernism, Perspective As A Formal Determinant In Painting	1687-1699
Funda Civek & Abdoulwaed Aboudaber 14.YY Veba Salgınının Dünya'daki Önemli Sonuçları İle Covid 19 Pandemisinden Çıkarılacak Dersler Lessons To Be Learned From The Important Consequences Of The 14th Century Place Output In The World And The Covid 19 Pandemic	1700-1708
Rümeysa Kars 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri Divorce Events InThe Ottoman Society In The 18th Century	1709-1717
Yasin Yılmaztürk Covid-19 Pandemi Sürecinde Tıbbi Tanıtım Ve Pazarlama Medical Promotion And Marketing During The Covid-19 Pandemic	1718-1720
Mehmet Gülsüm; Engin Aydın; Muzaffer Karaaslan; Sedat Tekin; H. Nuri Bakır & Aynur Çavuşoğlu İlk Ve Ortaokulda Görev Yapan Yöneticilerin Öğretmenlere Mobbing Uygulama Nedenleri The Reasons of the Principals Working in Primary and Secondary Schools Applying Mobbing to Teachers	1721-1731
Öznur Nalçinkaya Sözcü Gazetesinin Siyasal Partilere Yaklaşımının İçerik Analizi Yönetimiyle Değerlendirilmesi Evaluation Of Sözcü Newspaper's Approach To Political Parties By Content Analysis Management	1732-1751
Özkan Güden & Cansu Güden Okul Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Ve Atanmasına İlişkin Yönetici Görüşleri School Administrators' Opinions Related Training And Appointments Of School Administrators	1752-1762
Eser Karal & Hasan Atak Tek Eşli Ve Çok Eşli Ailelerde Yaşayan Ergenlerde Öz-Yeterlik, Öznel İyi Oluş Ve Çocukluk Çağı Ruhsal Travmaları Self-Efficacy, Subjective Well-Being And Childhood Mental Traumas Among Adolescents Living In Monogamous And Polygamous Families	1763-1776

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Guidance and
Psychological CounselingVol: 8 Issue: 63
Year: 2022 September
Pp: 1536-1547Arrival
16 July 2022
Published
31 September 2022
Article ID 64111Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smyrj.64111>**How to Cite This Article**
Cebeci, A. & Şingir, H. (2022). "Examination Of The Levels Of Altruism And Perceived Social Support In University Students", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(63): 1536-1547

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Examination Of The Levels Of Altruism And Perceived Social Support In University Students ¹

Asena Cebeci ¹ Hatice Şingir ² ¹ Ministry of National Education, Teacher, Martyr Muzaffer Aydoğdu Secondary School, Ankara, Turkey² Assist.Prof.Dr., Gazi University, Gazi Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Ankara, Turkey

ABSTRACT

In this study, the relationship between the level of perceived social support and the level of altruism in university students was examined. Moreover, the study also investigated whether the total and subscale scores of perceived social support differ according to gender and whether the total and subscale scores of altruism differ according to gender and status of taking part in social responsibility projects. The correlational screening model was used in the research. The study group consisted of a total of 593 university students: 385 female and 208 male. A Personal Information Form, the Multidimensional Scale of Perceived Social Support, and the Altruism Scale were used for data collection. The analysis was performed in the SPSS 25.0 package program. As a result of the research, a weak, positive correlation was determined between university students' level of perceived social support and their level of altruism. There was no significant difference in university students' total and subscale scores of perceived social support in terms of gender whereas there was a significant difference in total and subscale scores of altruism. It was determined that university students' total and subscale scores of altruism differed significantly according to the status of taking part in social responsibility projects. As a result of multiple linear regression analysis, it was concluded that family support, friend support, and specific support were significant predictors of altruism.

Key Words: Perceived Social Support, Altruism

INTRODUCTION

From past to present, prosocial behaviors and altruism have been covered in studies conducted in different fields such as morality, religion, and psychology. Given its historical development, altruism was a research subject as a moral and religious term. It was then discussed within the scope of virtues and personality traits and finally, it was covered in the field of positive psychology (Kaynak, 2017, p. 379). Comte defined altruism for the first time in the 19th century and played an important role in developing the concept by distinguishing the idea of altruism from religious terminology. Comte argued that altruism is the opposite of egoism (as cited in Onatır, 2008). There are some difficulties in defining and classifying the concept of altruism and determining its motivations. However, according to the general definitions, altruistic behaviors include characteristics such as having the motive to help others, making some self-sacrifices to exhibit the behavior, and not expecting a reward in return for the helping behavior (Karadağ and Mutafçılar, 2009b).

Social interaction is of great importance for people living in a community. Many factors, such as benevolence and cooperation, that are important for human life are formed by social interactions (Atkinson, Smith, Bem, and Nolen-Hoeksema, 2010, p. 649). Benevolent behaviors provide some benefits to both those who receive help and those who engage in benevolent behaviors. Studies showed that those who engage in benevolent behaviors have a higher level of well-being compared to those who do not (Mellor, Hayashi, Stokes, Firth, Lake, Staples, and Cummins, 2009). Increasing altruistic behaviors contributes to psychological well-being. Individuals who are sensitive to others' needs and endeavor to make others happy can get long-term and repetitive satisfaction from their lives. Altruistic behaviors that are exhibited without any self-interest and are included in the scope of prosocial behaviors make life more meaningful, ensure more satisfaction from life, and eliminate psychological problems (Bal and Topuz, 2015). Social support and altruistic behaviors are among the factors that have important effects on the lives and adaptation processes of university students.

The concepts of egoism and altruism are discussed along with the most fundamental problems related to social relations, the organization of society, and our evolutionary origins. Human altruism is a powerful trait and

¹ This study was produced from the master thesis prepared by the first author under the supervision of the second author.

unique among all living things (Fehr and Fischbacher, 2003). Altruistic behaviors, which are the opposite of egoism, require behaving in favor of others without expecting any material or moral benefit and thinking about others' benefits as much as their own (Karadağ and Mutafçılar, 2009a). Similarly, Toppes (2012) defined altruistic behaviors as taking actions for the benefit of others without thinking of oneself and stated that it is also called altruism. The source of altruistic motivation, which aims to help others, is empathetic feelings (Carr, 2016, p. 85). Sometimes, egoist motives can also lead to helping behaviors due to reasons such as avoidance of seeing others in distress, shame, regret, fear of being punished by society, and desire to feel proud and be praised. However, altruistic motives differ from egoist motives. In order to activate altruistic motives, it is necessary to see a person who has a problem and needs something and to have empathetic feelings. Thus, helping individuals feel emotions such as sympathy, sensitivity, and compassion (Carr, 2016, p. 340).

Various altruistic actions are observed at different developmental stages. Children exhibit altruistic behaviors even in the first years of their lives. In this period, sharing is the most common type of altruistic behavior in children. As they get older, their tendency to engage in altruistic behaviors also increases naturally (Sunar and Fidancı, 2016). In adulthood, altruistic behaviors increase as individuals feel responsible for others and better understand that others are valuable as well as themselves (Khalimbaylı and Besra, 2018).

Humans interact with other people from birth to death. Social relations are the basis of human life (Demirtaş, 2007). Humans are psycho-social creatures; interacting with other people helps one overcome different difficulties that are encountered throughout life. It is important for individuals to be able to overcome these difficulties in order to adapt to life. Individuals want to see their families, relatives, and friends, who provide the biggest help, by their side when they are trying to cope with the difficulties they experience. These sources of help around individuals create the concept of social support, which is of great importance for individuals. Social support is defined as sources provided to individuals by other individuals (Cohen and Syme, 1985). Social support can be received from one or more sources. However, what is important here is how social support is perceived by the individual (Deveci and Ahmetoğlu, 2018). Perceived social support is individuals' cognitive perception that they can get support from people around them and that the relationships between them are reliable. The received/provided social support is the helping behavior that other people exhibit. In other words, the realization of the helping behavior expresses the social support received whereas one's belief that the helping behavior will occur points out the concept of perceived social support (Lepore, Evans, and Schneider, 1991). Individuals' personal opinions regarding the sufficiency of their social support functions constitute the concept of perceived social support (Procidano and Heller, 1983). Perceived social support is defined as individuals' beliefs that they are cared for and valued in the relationships they have established throughout their lives and that they have people in their lives they can receive help from when they need it.

The presence of individual and social sources, from which one can get help when needed, may have direct health-developing effects and may reduce the negative effects on health that occur due to exposure to stressors. When people are exposed to stressors, if they have enhanced individual or community sources, both the short- and long-term negative health consequences of the stressors may decrease and the likelihood of coping with these stressors may increase (Glanz, Rimer, and Viswanath, 2008, p. 194). Social support is an important source of coping as well as a protector against diseases. Along with the emphasis made on these functions of social support in recent years, mental health experts also focus on the importance of social support that individuals receive from their close circles, families, and friends. Social support provided by family, friends, and close circles are natural support systems that have a great impact on the solution of individuals' psychological problems (Eker, Arkar, and Yaldız, 2001). Family and friends are the primary sources of social support (Bulut, 2017).

The functional aspect of social support includes close relationships with others whom the person appreciates, can talk to, trust, and share their feelings and thoughts with. At the same time, this functional aspect of social support is also associated with the individual's perception of the usefulness and satisfaction of the support received from the environment. Having someone with whom one can communicate and trust fulfills the function of increasing psychological resilience as well (Cohen and Wills, 1985). Self-esteem, health, prosocial behaviors, and compliance increase as social support increases. Moreover, psychological symptoms of stress and depression decrease. Thus, social support affects physical and mental health positively (Doğan, 2008).

Social support is necessary for university students, as in many groups in society, to develop their mutual relationships, solve the problems they encounter in these relationships, achieve social adaptation, and be in harmony with university life, which is new for them. It is important for university students to have a source of support that will help them for all these issues (Erzen, 2018).

The level of perceived social support is important in terms of one's cognitive perception that one has reliable relations with the people around and that he/she will receive support from them. The psychological health of an individual who experiences a stressful event and negative emotions gets better and the one feels better thanks to social support sources. Likewise, the concept of altruism is involved in positive social behaviors, and increasing the level of altruism is important to support psychological health. In this context, altruism and social support appear as important concepts for university students, who are in the young adulthood period, to adapt to a new environment and the changes brought by university life. Furthermore, it is thought that one's belief that he/she has reliable relations with the people around him/her and will receive support from them affects helping behaviors. It is thought that this study, which examines the concepts of altruism and social support and aims to determine the relationship between these two concepts, is important and will contribute to the relevant literature.

Research Aim

The research primarily aims to examine the levels of perceived social support and altruism in university students. In line with this purpose, answers to the following questions were sought.

- ✓ Is there a significant correlation between the level of altruism and the level of perceived social support in university students?
- ✓ Does the level of perceived social support of university students predict their level of altruism?
- ✓ Does the level of altruism of university students differ significantly by gender?
- ✓ Does the level of altruism of university students differ significantly according to their level of active participation in social responsibility projects?
- ✓ Does the level of perceived social support of university students differ significantly by gender?

METHOD

Research Model

The correlational survey model was used in this study, which examines the levels of altruism and perceived social support in university students. The correlational survey method aims to determine the presence or degree of change between two or more variables (Karasar, 2006).

Study Group

The study group of the research consisted of university students in Ankara. The study group was determined with the convenience sampling method. Convenience sampling is made with voluntary individuals who are easy to reach and available in the environment and who are willing to participate in the research (Erkuş, 2017). Data collection was carried out during the COVID-19 outbreak.

Measurement Tools Used in Data Collection

A Personal Information Form, the Multidimensional Scale of Perceived Social Support, and the Altruism Scale were used in the research. Information on these scales is given below.

- ✓ Personal Information Form

The form includes questions about gender and the status of taking part in social responsibility projects.

- ✓ Altruism Scale (AS)

The scale was developed by Ümmet Ekşi and Otrar (2013) to measure individuals' altruistic behaviors. It consists of 38 items and seven subdimensions: participation in voluntary activities, financial assistance, assistance in traumatic situations, assistance to elderly/patients, assistance based on physical strength, assistance in the education process, and assistance based on the sense of intimacy. The Cronbach alpha coefficients of the scale were .815 for the 1st factor, .776 for the 2nd factor, .757 for the 3rd factor, .760 for the 4th factor, .743 for the 5th factor, .696 for the 6th factor, and .659 for the 7th factor. The total Cronbach alpha value was .931. The scale is evaluated with a 5-point rating scale from "strongly disagree" (1 point) to "strongly agree" (5 points) (Ümmet et al., 2013). In the reliability analysis of this study, the Cronbach alpha coefficient calculated for the total AS score was .93.

- ✓ Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS)

MSPSS was developed by Eker and Arkar (1995) and adapted to Turkish by Zimet et al. in 1988. The validity and reliability study of the revised version of MSPSS was conducted by Eker, Arkar, and Yıldız in 2001. The scale consists of 12 items. The items subjectively evaluate the adequacy of perceived social support from three different sources that are family, friends, and significant other. There are 3 groups on the scale, family, friend,

and significant other, and there are 4 items for each group. In the evaluation of the scale, each item is ranked on a 7-point Likert-type rating scale. The Cronbach alpha method was used to test the reliability of the scale. The values were between .80 and .85 and the scale and subscales had acceptable levels of internal consistency (Eker et al., 2001). In the reliability analysis of this study, the Cronbach alpha coefficient for the total MSPSS score was calculated as .87.

Data Analysis

The Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 25.00 was used in order to analyze the research data. In the analysis of the research data, the independent samples t-test was used to determine whether the levels of altruism and perceived social support change according to the variables of gender and participation in social responsibility projects. Pearson's Product-Moment Correlation was used to determine the correlation between altruism and perceived social support. A regression analysis was performed to determine whether university students' level of perceived social support predicts their level of altruism. In the study, statistical analyses were performed at a significance level of .05.

RESULTS

This section includes findings related to the correlation between altruism and perceived social support, the degree to which the level of perceived social support predicts the level of altruism, whether the level of altruism differs by the variables of gender and participation in social responsibility projects, and whether the level of perceived social support differs by the variable of gender.

Table 1. Correlations Between Total and Subdimension Scores of Altruism and Perceived Social Support

Variables	Asst. based on the Sense of Intimacy	Asst. in the Education Process	Asst. based on Physical Strength	Asst. to Elderly/Patients	Asst. in Traumatic Situations	Financial Asst.	Participation in Voluntary Activities	AS Total	Significant Other Support	Friend Support	Family Support	MSPSS Total
Asst. based on the Sense of Intimacy	1											
Asst. in the Education Process	.547**	1										
Asst. based on Physical Strength	.538**	.489**	1									
Asst. to Elderly/Patients	.480**	.496**	.606**	1								
Asst. in Traumatic Situations	.533**	.457**	.423**	.566**	1							
Financial Asst.	.424**	.350**	.467**	.514**	.526**	1						
Participation in Voluntary Activities	.476**	.515**	.445**	.535**	.490**	.602**	1					
AS Total	.732**	.709**	.739**	.777**	.744**	.758**	.811**	1				
Significant Other Support		.125**	.176**	.110**	.096*		.122**	.143**	1			
Friend Support	.243**	.240**	.211**	.136**	.120**	.144**	.158**	.232**	.272**	1		
Family Support	.122**	.147**	.105*	.116**	.122**	.167**	.126**	.171**	.264**	.433**	1	
MSPSS Total	.178**	.217**	.222**	.159**	.147**	.143**	.178**	.234**	.811**	.681**	.693**	1

**p<.01

According to Table 1, there was a weak, positive, and significant correlation between the total scores of perceived social support and altruism ($r=.234$, $p<.01$). Accordingly, the level of altruism of university students increased as their level of perceived social support increased.

In terms of the correlation between the variables and subdimensions, there was a weak, positive, and significant correlation between the total scores of perceived social support and the assistance based on physical strength ($r=.222$, $p<.01$) subdimension of altruism. There was a weak, positive, and significant correlation between the total altruism score and the friend support subdimension ($r=.232$, $p<.01$) of perceived social support.

Table 2. Multiple Linear Regression Analysis regarding How Significant Other Support, Friend Support, and Family Support Predicted Altruism Scores

Variable	B	SHB	β	t	p	R	R ²
Coefficient	3.340	.103		32.368	.000**		
Significant Other Support	.017	.009	.074	1.764	.078	.072	.005
Friend Support	.071	.018	.179	3.994	.000**	.162	.026
Family Support	.027	.016	.074	1.655	.099	.068	.004

Dependent Variable: Altruism

*p<.05 **p<.01

R= .255 R²= .060

According to Table 2, family support, friend support, and significant other support scores significantly predicted altruism scores ($R=.255$, $R^2=.060$, $F(13,621)$, $p<.01$).

The variables of family support, friend support, and significant other support together showed a weak but significant correlation with altruism scores ($R=0.255$, $R^2 = 0.060$, $p<.01$). Together, these three variables explained 6% of the total variance observed for the altruism variable.

According to the standardized regression coefficient (β), the relative rank of importance of the perceived social support subdimensions on the altruism score was as follows: friend support ($\beta=.179$, $p<.01$), significant other support ($\beta=.074$, $p>.05$), and family support ($\beta=.074$, $p>.05$).

Table 3. T-Test Results on Total and Subdimension Scores of Altruism and Perceived Social Support by Gender

Variable	Gender	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	t	p
Asst. based on the Sense of Intimacy	Female	385	4.19	.54	593	4.75	.000*
	Male	208	3.94	.63			
Asst. in the Education Process	Female	385	4.05	.54	593	3.08	.002*
	Male	208	3.88	.67			
Asst. based on Physical Strength	Female	385	3.92	.67	593	3.13	.002*
	Male	208	3.72	.76			
Asst. to Elderly/Patients	Female	385	4.01	.70	593	1.11	.266
	Male	208	3.94	.76			
Asst. in Traumatic Situations	Female	385	4.26	.54	593	.95	.338
	Male	208	4.22	.56			
Financial Asst.	Female	385	4.11	.54	593	5.05	.000*
	Male	208	3.80	.79			
Participation in Voluntary Activities	Female	385	3.73	.68	593	4.34	.000*
	Male	208	3.44	.82			
AS Total	Female	385	4.03	.45	593	4.49	.000*
	Male	208	3.83	.54			
Significant Other Support	Female	385	4.39	2.19	593	1.25	.211
	Male	208	4.15	2.20			
Friend Support	Female	385	5.74	1.23	593	1.65	.099
	Male	208	5.57	1.28			
Family Support	Female	385	5.51	1.40	593	.57	.566
	Male	208	5.44	1.27			
MSPSS Total	Female	385	5.21	1.17	593	1.56	.118
	Male	208	5.05	1.23			

$p<.05$

According to Table 3, the level of altruism of female students ($\bar{x}=4.03$) was significantly higher than that of male students ($\bar{x}=3.83$) (.000; $p<.05$). There was a significant difference in the scores of subdimensions of AS, assistance based on the sense of intimacy (.000; $p<.05$), assistance in the education process (.002; $p<.05$), assistance based on physical strength (.002; $p<.05$), financial assistance (.000; $p<.05$), participation in voluntary activities (.000; $p<.05$), according to gender. The mean scores of female students were higher than the mean scores of male students on all five subdimensions.

The level of perceived social support of university students did not significantly differ by gender (.118; $p>.05$).

Table 4. T-Test Results of Total and Subdimension Scores of Altruism according to the Status of Participation in Social Responsibility Projects

Variable	Social Responsibility	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	t	p
Asst. based on the Sense of Intimacy	Yes	353	4.20	.56	593	5.28	.000*
	No	240	3.95	.59			
Asst. in the Education Process	Yes	353	4.11	.51	593	5.87	.000*
	No	240	3.81	.66			
Asst. based on Physical Strength	Yes	353	3.95	.68	593	4.03	.000*
	No	240	3.71	.73			
Asst. to Elderly/Patients	Yes	353	4.08	.65	593	3.74	.000*
	No	240	3.85	.79			
Asst. in Traumatic Situations	Yes	353	4.32	.52	593	3.78	.000*
	No	240	4.14	.58			
Financial Asst.	Yes	353	4.13	.56	593	5.42	.000*
	No	240	3.82	.75			
Participation in Voluntary Activities	Yes	353	3.88	.62	593	10.18	.000*
	No	240	3.27	.77			
AS Total	Yes	353	4.09	.43	593	7.74	.000*
	No	240	3.77	.52			

$p<.05$

According to Table 4, the level of altruism of students who took part in social responsibility projects ($\bar{x}=4.09$) was significantly higher than those who did not take part in social responsibility projects ($\bar{x}=3.77$) (.000; $p<.05$). There was a significant difference in the scores of all subdimensions of AS according to the status of

participating in social responsibility projects. The mean score of the students who took part in social responsibility projects was higher than the mean score of the students who did not.

DISCUSSION AND CONCLUSION

As a result of the research, it was seen that there was a positive and significant correlation between university students' total scores of altruism and perceived social support. Moreover, it was concluded that there was a weak, positive, and significant correlation between all subdimensions of altruism and the subdimensions of perceived social support. The concepts of social support and altruism are based on social interaction. In this research, the data collection was carried out during the COVID-19 outbreak. It is thought that the relative decrease in interpersonal relations in this process, more difficulties in accessing social support sources, the decrease in face-to-face interactions, and the limited participation in charity organizations and social responsibility projects may have affected the current research results. For example, Timurtaş and Gemlik (2021) conducted a study with adults who had and had not been diagnosed with COVID-19 and concluded that 30% of the individuals who participated in the study who had not been diagnosed with COVID-19 reduced their benevolent behaviors due to the pandemic, the fear of contamination, and their distance from people. In the literature, studies on the relationship between altruistic behaviors and family belongingness, friendships, kinships, family relations, and perceived child-rearing attitudes support the research findings. For example, in their study, Özdemir, Daşbaşı, and Kesen (2020) concluded that university students who spent time with their families, who felt understood by their families, and who could share their problems with them, had higher levels of altruism. Çelik and Avcı (2019) discussed the issues of family relations and benevolence in their research and obtained results similar to those obtained in this research. Wong, Ma, and Chan (2017) concluded in their research that altruism is significantly associated with online social support. Avcı, Aydın, and Özbaşaran (2013) conducted a study with nursing students and found that the mean altruism score of students who did not have close friends whom they could ask for help was significantly lower than students who had close friends. In conclusion, it is seen that the concepts of perceived social support and altruism support each other and are positively correlated.

According to another finding of the study, it was seen that the variables of Family Support, Friend Support, and Significant Other Support explained 6% of altruism. Studies in the literature examining the relationships between family relations and friendships and the level of altruism (Çelik and Avcı, 2019; Kandır and Alpan, 2008; Ma, 1993; Özdemir et al., 2020) support the results of this research. As a result, it was observed that individuals who grew up in families with democratic parental attitudes, who have high family belonging, who are not compared with others by their families, and who have friends and relatives from whom they can get help when they need it, tend to be more helpful. Sarason, Levine, Basham, and Sarason (1983) stated that the presence of social support in childhood has a positive effect on personality development. According to Doğan (2008), social support from family and friends positively affects physical and mental health. Young individuals who have a supportive and positive relationship with their parents can also establish better supportive relationships with their friends and have higher psychological well-being. On contrary, young individuals who do not receive adequate social support in their relationships with their parents may be less successful in establishing supportive friendships (Helsen, Vollebergh, and Meeus, 2000). Perceived friend support contributes positively to the level of social competence (Traş and Aslan, 2013). Individuals with a high level of social support feel less lonely (Yılmaz, Yılmaz and Karaca, 2008). Social support helps individuals overcome difficulties, solve problems, and easily establish social relations with others (Çivilidağ, 2003). Thus, positive social behaviors such as empathy, cooperation, and benevolence can be more observed in individuals with a high level of perceived social support.

As a result of the research, it was determined that the level of altruism of female students was significantly higher compared to male students. This result supports the current research findings. In the literature, studies in which the levels of altruism differ significantly by gender reported that the levels of female students are significantly higher than those of male students (Acar and Apak, 2017; Boylu, 2020; Duman, 2021; Ekşi, Sayın, and Çelebi 2016; Mert and Gülmez, 2018; Oktar, 2018; Topuz, 2013; Ümme, 2012; Weinstein and Ryan, 2010). In our society, women take part in voluntary activities more than men, indicating that women engage in more altruistic behaviors (Özdin, 2019). In terms of the roles attributed to the genders by society, women are assumed to be maternal, emotional, and more likely to help. Brody (1997) stated that women tend to have more personal relationships, whereas men attach more importance to power and status. Eagly and Crowley (1986), on the other hand, stated that women provide more social support to others and are more willing to make suggestions so that they can find solutions to their problems. Moreover, the socialization processes are different in women and men. Competition comes to the fore in men's social relations whereas empathy, interest, and concern for others are dominant in women's relationships (Seefeldt, 2008). In general,

studies reporting that women are more altruistic than men explain this situation with gender roles, child-rearing attitudes, and maternal instinct. Furthermore, there is a study in the literature in which a significant difference was reported in favor of men in terms of the levels of altruism (Eagly and Crowley, 1986).

Some studies concluded that the level of altruism does not differ significantly by gender (Akbaba, 1994; Canale, White and Kelly, 1996; Çelik and Avcı, 2019; Huber and MacDonald, 2012; İşmen and Yıldız, 2005; Kasapoğlu, 2013; Kee-Lee, 1998; Mutaçlılar, 2008; Onatır, 2008; Şakar, 2018; Yıldırım-Keskin and Berk-Özcan, 2018; Yıldırım and Topcuoğlu, 2016). When the sample groups in these studies were examined, it was seen that the studies were generally conducted with teachers, therapists, prospective psychological counselors, nursing students, and adolescents. The differences between the results of previous studies and the findings of our study might be due to the difference in the study groups. As a result, when the literature is examined, it was seen that the results of the studies on altruism vary according to the gender variable. As mentioned above, the level of altruism differs according to gender in some studies; however, some studies reported no significant difference. In studies in which the levels of altruism differ by gender, it was concluded that women's level of altruism is generally higher than men's.

When the levels of perceived social support of university students were analyzed according to gender, it was found that the total perceived social support scores and the scores on friend support, significant other support, and family support subdimensions did not differ significantly by gender. When the studies conducted on the relationship between the total Perceived Social Support score and the gender variable were examined, it was seen that some of the studies do not support this research and some research findings are consistent with the finding obtained in this research. Among the studies on the subject (Çeçen 2008; Demirtaş, 2007; Ham, Hayes and Hope, 2005; Sağlam, 2007; Sürücü, 2005; Şahin, 2011; Yıldırım, 2011; Yılmaz et al., 2008), some reported that the level of perceived social support does not differ according to gender. These results support our research results. The fact that the level of perceived social support did not differ by gender may be due to the fact that the family relations and friendships of the university students in the study group were similar between genders. In other words, it can be suggested that families, friends, and social circles of university students provide similar social support without any gender discrimination. On the other hand, some studies in the literature reported that the level of perceived social support differs by gender (Aliyev and Tunç, 2017; Aydın, 2021; Jones, Freemon and Goswick, 1981; Özdemir, 2021; Özdemir- Kurt, 2017; Soyly, 2002; Yıldırım, 2019). These studies do not support the current research results. However, in this study, although no significant difference was found between the gender variable and the level of perceived social support, male university students' mean perceived social support scores were found to be lower compared to female students. This finding is consistent with the results of the studies which reported that there is a significant difference in favor of women between gender and the level of perceived social support (Akdoğan, 2012; Bayın, 2020; Erçevik, 2014; Erdeğer, 2001; Güngör, 1996; Gürül, 2021; Kozaklı, 2006; Turgut, 2015; Ustabaş, 2011; Yağcı, 2010). Girls have characteristics such as the ability to easily talk about their problems with others, being sharing and sensitive whereas characteristics such as independence and self-confidence are dominant in the socialization processes of boys. For this reason, girls perceive and benefit from social support sources more easily than boys (Sorias, 1989). Social support behaviors related can be shown to women more easily from childhood in our society. Thus, women can express their social support needs more easily than men. Women have high communication skills and a high tendency to deal with others' problems and help them; they express their expectations more in their relationships and they are supportive and emotional. These may have an impact on their high level of perceived social support.

When it was examined whether the altruism scores of university students differed according to the status of participating in social responsibility projects, it was seen that the students who took part in social responsibility projects had significantly higher scores regarding altruism and all its subdimensions compared to the students who did not participate in social responsibility projects. In studies in which a significant difference was determined in terms of the status of taking part in social responsibility projects, it was reported that the level of altruism of students who took part in social responsibility projects and participated in voluntary activities was significantly higher than that of the students who did not (Chou, 1998; Ekşi et al., 2016; Eubanks, 2008; Pratt, Hunsberger, Pancer and Rehberg, 2005; Serow, 1991; Tam and Yeung 1999; Yöntem and İlhan, 2013). These findings support the research results. However, there are also research findings that are not consistent with the results of this study (For example: Boylu,2020; Karadağ and Mutaçlılar, 2009b).

RECOMMENDATIONS

In order to increase the levels of altruism and perceived social support of students in university life, cooperative behaviors among students can be encouraged. Upper-grade students can participate in orientation

programs for students who have just started university. The activities of student clubs that aim to help and the participation of students in these clubs can be supported. In this research, the strength of perceived social support to predict altruism was revealed. In practices that aim to increase altruism, activities to increase students' perception of social support sources can be included. Considering that the level of altruism of male students was lower compared to female students, activities can be organized to increase the level of altruism in male students. As a result of the research, it was seen that the students who took part in social responsibility projects had higher levels of altruism than those who did not. Benevolent behaviors of students can be encouraged during the university education process and students can be supported to organize and participate in voluntary activities.

REFERENCES

1. Acar, M. & Apak, H. (2017). "Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri ile Özgeciliik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1):93-112.
2. Akbaba, S. (1994). "Grupla Psikolojik Danışmanın Sosyal Psikolojik Bir Kavram Olan Özgeciliik Üzerindeki Etkisi", *Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum*.
3. Akdoğan, D. (2012). "Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Ergenlerin Algılanan Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi", *Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara*.
4. Aliyev, R. & Tunç, E. (2017). "Ortaokul Öğrencilerinin Algılanan Sosyal Destek Düzeyi ve Benlik Algılarının İncelenmesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2):401-418.
5. Atkinson, R.L.; Atkinson, R.C., Smith, E.E., Bem, D.J. & Nolen-Hoeksema, S. (2010). *Psikolojiye Giriş (Çev.: Yavuz Alogan)*, Arkadaş, Ankara.
6. Avcı D.; Aydın D. & Özbaşaran F. (2013). "Hemşirelik Öğrencilerinde Empati-Özgeciliik İlişkisi ve Özgeci Davranışın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2):108-13.
7. Aydın, E. (2021). "Sosyal ve Ekonomik Destek Alan Bireylerin Sosyal Destek Algı Düzeylerinin İncelenmesi: Trabzon İli Örneği", *Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane*.
8. Bal, P.N. & Topuz, C. (2015). "Özgeciliği Artırmaya Yönelik Psikoeğitim Programının Üniversite Öğrencilerinin Özgeciliik Düzeylerine Etkisi", *Journal of Research in Education and Teaching*, 4(4):206-216.
9. Bayın, Ü. (2020). "Ergenlerde Affetme ve Algılanan Sosyal Destek", *Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya*.
10. Boylu, M.B. (2020). "Üniversite Öğrencilerinin Özgeciliik Düzeyleri İle Empatik Eğilim ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.
11. Brody, L.R. (1997). "Gender and Emotion: Beyond Stereotypes", *Journal of Social Issues*, 53(2):369-393.
12. Bulut, Ö. (2017). "Ergenlerin Demografik Özelliklerine, Anne-Babalarından Algıladıkları Kontrole ve Sosyal Desteğe Bağlı Olarak İnternet Bağımlılığı Düzeylerinin İncelenmesi", *Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara*.
13. Canale J.R., White, R. & Kelly, K. (1996). "The Use of Altruism and Forgiveness in Therapy", *Journal of Religion and Health*, 35(3):225-230.
14. Carr, A. (2016). *Pozitif Psikoloji (Çev.: Ümit Şendilek)*, Kaknüs, İstanbul.
15. Çeçen, A.R. (2008). "Öğrencilerinin Cinsiyetlerine ve Ana Baba Tutum Algılarına Göre Yalnızlık ve Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3):415-431.
16. Çelik, B.B. & Avcı, F.G. (2019). "Aile İçi İlişkilerin Yardımseverlik Üzerine Etkisi", *Araştırma Yöntemleri*, I.
17. Chou, K.L. (1998). "Effects of Age, Gender, and Participation in Volunteer Activities on the Altruistic Behavior of Chinese Adolescents", *The Journal of Genetic Psychology*, 159(2):195-201.

18. Çivilidağ, A. (2003). "Anadolu Lisesi ve Özel Lise Öğretmenlerinin İş Tatmini, İş Stresi ve Algılanan Sosyal Destek Düzeylerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Analiz", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
19. Cohen, S. & Syme, S.L. (1985). "Issues in the Study and Application of Social Support", *Social Support and Health*, 3:3-22.
20. Cohen, S. & Wills, T.A. (1985). "Stress, Social Support and the Buffering Hypothesis", *Psychological Bulletin*, 98(2):310-357.
21. Demirtaş, A.S. (2007). "İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Algılanan Sosyal Destek ve Yalnızlık Düzeyleri ile Stresle Başa Çıkma Düzeyleri Arasındaki İlişki", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
22. Deveci, M. & Ahmetoğlu, E. (2018). "Zihin Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyinin İncelenmesi", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2):123-131.
23. Doğan, T. (2008). "Psikolojik Belirtilerin Yordayıcısı Olarak Sosyal Destek ve İyi Hali", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(30):30-44.
24. Duman, B. (2021). "Üniversite Öğrencilerinin Özgeçmiş Düzeyleri ile Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4):27-35.
25. Eagly, A.H. & Crowley, M. (1986). "Gender and Helping Behavior: A Metaanalytic Review of the Social Psychological Literature", *Psychological Bulletin*, 100:283-308.
26. Eker, D., Arkar, H. & Yaldız, H. (2001). "Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Gözden Geçirilmiş Formunun Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenirliği", *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12(1):17-25.
27. Ekşi, H.; Sayın, M. & Çelebi, Ç.D. (2016). "Üniversite Öğrencilerinin Özgeçmiş ve Otantiklik Seviyeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 14(32):79-102.
28. Erçevik, A. (2014). "Lise Öğrencilerinin Duygusal Özerklik ve Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
29. Erdeğer, N. (2001). "Lise Öğrencilerinin Sosyal Destek ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ankara.
30. Erkuş, A. (2017). *Bilimsel Araştırma Süreci*, Seçkin, Ankara.
31. Erzen, E. (2018). "Üniversiteye Uyum: Ölçek Geliştirilmesi ve Uyumun Kişilik Özellikleri, Sosyal Destek, Akademik Öz-Yeterlik Açısından İncelenmesi", Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
32. Eubanks, A.C. (2008). "To What Extent is it Altruism? An Examination of How Dimensions of Religiosity Predict Volunteer Motivation Amongst College Students", A Dissertation, Department of Psychology in the Graduate School Southern Illinois University, Carbondale.
33. Fehr, E. & Fischbacher, U. (2003). "The Nature of Human Altruism", *Nature*, 425(6960):785-791.
34. Glanz, K.; Rimer, B.K. & Viswanath, K. (2008). *Health Behavior and Health Education: Theory, Research, And Practice*, John Wiley & Sons, San Francisco.
35. Güngör, A. (1996). "Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Destek, Negatif Yaşam Olayları, Öfkenin İfade Edilme Biçimi ile Kendini Suçlamının Fiziksel Sağlık ve Sosyal Uyumla Olan İlişkilerinin İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
36. Gürül, S. (2021). "Üniversite Öğrencilerinde Evlilik Tutumu ve Algılanan Sosyal Destek Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
37. Ham, L.; Hayes, S.A. & Hope, D.A. (2005). "Gender Differences in Social Support for Socially Anxious Individuals", *Cognitive Behaviour Therapy*, 34(4):201-206.
38. Helsen, M.; Vollebergh, W. & Meeus, W. (2000). "Social Support from Parents and Friends and Emotional Problems in Adolescence", *Journal of Youth and Adolescence*, 29(3):319-335.
39. Huber, J.T. & MacDonald, D.A. (2012). "An Investigation of the Relations Between Altruism, Empathy, and Spirituality", *Journal of Humanistic Psychology*, 52(2):206-221.

40. İşmen, A.E. & Yıldız, S.A. (2005). “Öğretmenliğe İlişkin Tutumların Özgecilik ve Atılğanlık Düzeyleri Açısından İncelenmesi”, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 42(42):151-66.
41. Jones, W.H.; Freemon, J.E. & Goswick, R.A. (1981). “The Persistence of Loneliness: Self and Other Determinants”, Journal of Personality, 49:27-48.
42. Kandır A. & Alpan Y., (2008). “Okul Öncesi Dönemde Sosyal- Duygusal Gelişime Anne- Baba Davranışlarının Etkisi”, Aile ve Toplum Dergisi, 4(14).
43. Karadağ, E. & Mutağçılar, I. (2009 b). “Prososyal Davranış Ekseninde Özgecilik Üzerine Teorik Bir Çözümleme”, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 8:41-69.
44. Karadağ, E. & Mutağçılar, I. (2009a). “A Research on Altruism Levels of the Primary and Secondary School Teachers”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28:75-92.
45. Karasar, N. (2006). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Nobel, Ankara.
46. Kasapoğlu, F. (2014). “İyilik Hali ile Özgecilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi/An Examination of the Relationship Between Wellness and Altruism”, Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7(13):271-288.
47. Kaynak, S. (2017). “Özgecilik”. (Ed. Şerife Işık), Okulda Pozitif Psikoloji Uygulamaları, ss: 378-402, Pegem Akademi, Ankara.
48. Kee-Lee, C. (1998). “Effects of Age, Gender, and Participation in Volunteer Activities on the Altruistic Behavior of Chinese Adolescents”, Journal of Genetic Psychology, 159(2):195-201.
49. Khalınbaylı, K. & Taş, B. (2018). “Üniversite Öğrencilerinde Özgecilik ve Mükemmeliyetçilik Anlayışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 14(20):1564-1593.
50. Kozaklı, H. (2006). “Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlık ve Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Karşılaştırılması”, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
51. Lepore, S.J.; Evans, G.W. & Schneider, M.L. (1991). “Dynamic Role of Social Support in the Link Between Chronic Stress and Psychological Distress”, Journal of Personality and Social Psychology, 61(6):899.
52. Ma, H.K. (1993). “The Relation of Altruistic Orientation to Human Relationships and Situational Factors in Chinese Children”, The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development, 154(1):85-96.
53. Mellor, D.; Hayashi, Y., Stokes, M., Firth, L., Lake, L., Staples, M. & Cummins, R. (2009). “Volunteering and Its Relationship with Personal and Neighborhood Well-Being”, Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 38(1):144-159.
54. Mert, A. & Gülmez, E. (2018). “Özgecilik ile Benlik Ayrışması Arasındaki Yordayıcı İlişkinin Bazı Değişkenlerle İncelenmesi”, Electronic Turkish Studies, 13(11):961-989.
55. Mutağçılar, I. (2008). “Özgecilik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Öğretmen Özgeciliği Üzerine Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
56. Oktar, S. (2018). “Üniversite Öğrencilerinin Özgecilik, Kişilik Özellikleri ve Sosyal Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
57. Onatır, M. (2008). “Öğretmenlerde Özgecilik ile Değer Tercihleri Arasındaki İlişki”, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
58. Özdemir, E. (2021). “Üniversite Öğrencilerinin Özgüven Düzeyleri ve Sosyal Destek Algılarının İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
59. Özdemir, S.G.; Daşbaş, S. & Kesen, N.F. (2020). “Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidyeti ve Özgeci Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Konya ili örneği”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 23(1):101-111.
60. Özdemir-Kurt, E. (2017). “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Destek Algılarıyla İlgili Olarak Sınav Kaygısı ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi”, Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

61. Özdin-Çağatayalp, G. (2019). “Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Mükemmeliyetçilik ve Özgecilik Düzeylerinin Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
62. Pratt, M.; Hunsberger, B., Pancer, M. & Alisat, S. (2003). “A Longitudinal Analysis of Personal Values Socialization: Correlates of a Moral Self-Ideal in Late Adolescence”, *Social Development*, 12(4):563-585.
63. Procidano, M.E. & Heller, K. (1983). “Measures of Perceived Social Support from Friends and from Family: Three Validation Studies”, *American Journal of Community Psychology*, 11(1):1-24.
64. Sağlam, S. (2007). “Lise Öğrencilerinin Ana-Baba İletişimi Sosyal Destek ve Ana-Baba Tutumu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
65. Şahin, G.N. (2011). “Üniversite Öğrencilerinin Kendini Açma, Öznel İyi Oluş ve Algıladıkları Sosyal Destek Düzeylerinin Karşılaştırılması”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
66. Şakar, G. (2018). “Psikolojik Danışman Adaylarının Özgeciliklerinin, Duygusal Zekâ, Kültürel Duyarlılık ve Sosyal Beğenirlik Açısından Yordanması”, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
67. Sarason, I.G.; Levine, H.M., Basham, R.B. & Sarason, B.R. (1983). “Assessing Social Support: The Social Support Questionnaire”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1):127.
68. Seefeldt, L.D. (2008). “Gender Stereotypes Associated with Altruistic Acts UW-Stout”, *Journal of Student Research*, 7.
69. Serow, R. (1991). “Students and Volunteerism: Looking Into the Motives of Community Service Participants”, *American Educational Research Journal*, 28:543-556.
70. Sorias, O. (1989). “Evaluation of Social Support II: Perceived Support with the Structural Features of the Social Network in a Sample Selected from the Community”, *Journal of Psychology Seminar*, 6(7):27-40.
71. Soylu, Ö. (2002). “Üniversite Sınavına Hazırlanan Öğrencilerin Ailelerinde Sosyal Destek Algılayıp-Algılamama Durumlarına Göre Psikolojik Belirtiler Gösterme Yönünden Karşılaştırılması”, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
72. Sunar, D. & Fidancı, P.E. (2016). “Farklı Türdeki Özgecil Davranışların Erken Gelişimi: Paylaşma, Yardım Etme ve Bağış Yapma”, *Türk Psikoloji Dergisi*, 31(78):26.
73. Sürücü, M. (2005). “Lise Öğrencilerinin Mesleki Olgunluk ve Algıladıkları Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
74. Tam, T.S. & Yeung, S. (1999). “Altruism, Social Responsibility, and Government Support for Social Welfare”, *Asia Pacific Journal of Social Work And Development*, 9(2):79-95.
75. Timurtas, M. & Gemlik, N. (2021). “Covid-19 Teşhisi Almış ve Almamış Bireylerin Özgecilik Tutumları Üzerine Nitel Bir Araştırma”, *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 4(1):1-17.
76. Topses, G. (2012). “Elseverlik (Alturizm) ve Benseverlik (Egoizm) Ölçeğiyle İlgili Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 1(2):60-71.
77. Topuz, C. (2013). “Üniversite Öğrencilerinde Özgeciliğin Öznel İyi Oluş ve Psikolojik İyi Oluş ile İlişkisinin İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
78. Traş, Z. & Arslan, E. (2013). “Ergenlerde Sosyal Yetkinliğin, Algılanan Sosyal Destek Açısından İncelenmesi”, *İlkogretim Online*, 12(4):1133-1140.
79. Turgut, Ö. (2015). “Ergenlerin Psikolojik Sağlık Düzeylerinin, Önemli Yaşam Olayları, Algılanan Sosyal Destek ve Okul Bağlılığı Açısından İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
80. Ümmet, D. (2012). “Üniversite Öğrencilerinde Özgecilik Davranışının Transaksiyonel Analiz Ego Durumları ve Yaşam Doyumu Bağlamında İncelenmesi”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

81. Ümmet, D.; Ekşi, H. & Otrar, M. (2013). “Özgecilik (Altruism) Ölçeği Geliştirme Çalışması”, Değerler Eğitimi Dergisi, 11(26):301-321.
82. Ustabaş, S. (2011). “İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık ve Algılanan Sosyal Destek Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
83. Weinstein, N. & Ryan, R.M. (2010). “When Helping Helps: Autonomous Motivation for Prosocial Behavior and Its Influence on Well-Being for the Helper and Recipient”, Journal of Personality and Social Psychology, 98(2):222.
84. Wong, E.T.K.; Ma, W.W.K. & Chan, W.W.L. (2017). “Exploring the Relationships of Online Social Ties, Altruism, and Online Social Support”, Journal of Communication and Education, 4(1):4-18.
85. Yağcı, M.V. (2010). “Üniversite Sınavına Hazırlanan Öğrencilerin Sınav Kaygısı ve Algılanan Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
86. Yıldırım, E.A. (2019). “İlkokul 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Algıladıkları Sosyal Destek ile Duygusal Yılmazlık Düzeyleri Arasındaki İlişki ve Bu Değişkenlerin Çeşitli Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
87. Yıldırım, M. & Topçuoğlu, P. (2016). “Özgeciliğin Çeşitli Demografik Değişkenlerle İncelenmesi: Sakarya Örneği”, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32:40-53.
88. Yıldırım, Ü. (2011). “Ortaöğretim Öğrencilerinin Psikolojik Belirtilerinin Sosyal Destek Algısı ve Akademik Erteleme Açısından İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
89. Yıldırım-Keskin, A. & Berk-Özcan, Ç. (2018). “Hemşirelik Öğrencilerinin Özgecilik, Empatik ve Sosyal Öz Yeterlilik Eğilim Düzeylerinin İncelenmesi”, Türkiye Klinikleri, 10(2):122-129.
90. Yılmaz, E.; Yılmaz, E. & Karaca, F. (2008). “Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Destek ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi”, Genel Tıp Dergisi, 18(2):71-79.
91. Yöntem, M.K. & İlhan, T. (2013). “Benlik Kurguları ve Otantikliğin Özgecilik Üzerindeki Yordayıcı Gücünün İncelenmesi”, Electronic Turkish Studies, 8(8):2291-2302.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Health SciencesVol: 8 Issue: 63
Year: 2022 September
Pp: 1548-1551Arrival
13 July 2022
Published
31 September 2022
Article ID 64571Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smrj.64571>How to Cite This Article
Hayırlıdağ, M. (2022).
"Dr. Alexander Zoeros
Pasha (1842-1917): One
of The First
Bacteriologists",
International Social
Mentality and Researcher
Thinkers Journal,
(Issn:2630-631X) 8(63):
1548-1551Social Mentality And Researcher Thinkers
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Dr. Alexander Zoeros Pasha (1842-1917): One of The First Bacteriologists

Mustafa Hayırlıdağ¹ ¹ Assistant Prof.Dr., Fırat University, Faculty of Medicine, Department of Basic Medical Sciences, Department of Deontology and History of Medicine, Elazığ, Turkey

ABSTRACT

Alexander Zoeros Pasha is a scientist who was trained in a military medical school in the Ottoman State. He rose to the rank of general and participated in many wars. Zoeros Pasha, who is also prominent with his scientist identity, went to meet with Pasteur and returned to the country after receiving education with him. He became a pioneer in rabies vaccine studies by establishing the first bacteriology room in the Ottoman Empire and eastern countries. They are a value with many awards and badges.

Keywords: Alexander Zoeros, Pasteur, Bacteriologist, Rabies vaccine

INTRODUCTION

Alexander Zoeros, also known as "Aleksan Çaliki Efendi" (1842-1917), who lived in the second half of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century, is one of the famous teachers of the Military Medical School, the administrators of the state health organization, and also the pioneer of bacteriology and rabies vaccine in Turkey. He is the son of a Greek Orthodox family. His father is Pavlaki Efendi, one of the chief principals. Although the family is originally from Rumelia, A. Zoeros was born in Beirut in 1258/1842 while his father was on duty in Syria. According to the story he wrote with his own hand, he first came to Istanbul with his parents when he was only 5 years old, and then immigrated there because they had property in Plovdiv. Following the noble family tradition of his times, A. Zoeros was not sent to school for his primary education, but had private tutors at home. After completing his secondary education at the Greek school on the island of Şıra, he went to Italy and completed his high school education in Pisa, and started his medical education by passing the baccalaureate exam. Alexander Zoeros started medical education in Italy, however since he lost his father in those years, he came to Istanbul and entered the Military Medical School, and in 1863, when he was just 21, he became a doctor with the rank of Kolağası-senior captain. Even though he was later appointed to Edirne by lottery, he won the exam opened a year later with the first place and was appointed to the chair of Internal Medicine. He was appointed as Assistant-Associate Professor with the rank of major on February 4, 1864, next to Antonie Fauvel (1813-1884). After his departure, the chair of the chair, Dr. They work together with S. Mavroyani (1816-1902) (Şehsuvaroğlu, 1974).

Dr. A. Zoeros Pasha presided between 1875-1909 over the internal medicine department of the "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane" with its new name Istanbul University (Ökten, Karan 2011). When a great cholera epidemic broke out in Turkey in 1865, A. Zoeros, who was in the rank of Major, was assigned to the cholera struggle as the Sanitary Inspector General to carry out the extraordinary health measures taken. Zoeros, who returned to his duty at the Medical School after the epidemic ended that year, gave him the General History and Philosophy course as an additional task after a short time. However, these courses, which were taught by a foreigner named Mr. Gold, were later removed from the program. With the departure of Doctor Baruçi Efendi, Dr. Zoeros also gave General Pathology courses for a while. In time, he gained the attention and favor of Sultan Abdulaziz and became the Sultan's Adjutant, the Physician of the Temple, and even the physician of the Hademe-i Hümayun and the Muzika-i Hümayun. Meanwhile, his military rank was promoted to District

Governor in 1873. In the 1876-1877 Turkish-Russian War, he was temporarily sent to Albania and entered the war personally as the Chief Physician of the Podgorica Division. In the meantime, he even reached the front lines to bring news and was injured in his foot. He was saved by the efforts of his assistant soldier. Due to these sacrifices, Saip Pasha, who was the Commander-in-Chief and later the Minister of War, was promoted to the rank of Colonel and was honored with the badge of honor, as well as the spoils taken from the enemy. He was sent to Istanbul to present it to Sultan II. Abdülhamit and thus he returned to Istanbul in the last days of 1876 (Tunçman, 1972).

Colonel A. Zoeros Bey, who was promoted to Internal Medicine Instructor in 1876 after Mavroyani Pasha left the chair, became “Brigadier General” in 1885 and “Major General” on September 3, 1901. On September 15, 1908, he was given the duties of Deputy Minister of Military Medical School and additional course overseer. Thus, Zoeros Pasha, who worked as an internal medicine teacher and administrator in the Military Medical School until 1909, was retired at that time. Celal İsmail Pasha, one of the valuable teachers of medicine, is his assistant. At that time, the Military Medical School was in the old barracks in Demirkapı in Sirkeci, and the Internal Medicine Service was a 25-bed, dilapidated wooden building in the garden to the left of the road to the school. Zoeros Bey, wearing a red shirt on his back, would go on a personal visit 3 days a week and give his lessons at the bedside. According to Tefik Salim Sağlam, a 1903 graduate who was a student in those days, Zoeros Pasha was a good person, a good teacher. He was very compassionate to patients and had a great understanding of human physiognomy and pathology. He treated students like his sons. In short, he was kind and respectful to everyone. Although he was originally from the Greek minority, his Turkish pronunciation was excellent. His language was never faltering. Although he is multicultural and knows French and Arabic very well, if students and assistants write unnecessary foreign terms on their observation papers, he will immediately block them and ask for Turkish. They're called “Langage Macaroniques”, like ashura, he used to say. Laboratory examinations were scarce in that dilapidated ward. The autopsy was done maybe once a year. Despite this, he was able to instill clinical taste in his students. Since the foreign service of Müşir Cemil Pasha, who was the son-in-law of the sheikh al-Islam at that time, was much more well-groomed, Zoeros Pasha would not hesitate to hang out with him from time to time and said, "Do you guys know, I'm marrying the Patriarch's daughter too. This will not work out any other way", he used to make his students laugh (Akalin, 1904).

Also at this time, upon a reasoned letter he submitted to the sultan, the duties of the chief physician, that is, the Ministry of Health, which had been carried out by the Ministry of Medicine since 1858, were removed from this office and the Majlis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye was re-established in 1867. given to his custody. Zoeros Pasha has been a permanent member of this assembly, its chairman for 2 years, and its vice chairman many times. Due to his outstanding achievements in this scientific talent, he was sent to Europe 8 times by the Empire on behalf of the state. Thus, at the International Congress of Medical Sciences in Vienna in 1884, in Copenhagen in 1884, at the Conference Internationale in Rome in 1885, in Madrid in 1894, in London in 1894. He has always represented the state in the Congres International d'Hygiene et de Demographie, in Budapest, in the Tuberculosis Congress in Rome. He was even promoted to Brigadier General in 1885 while in Rome (Şehsuvaroğlu, 1974).

Especially his trip to Paris in 1886 is very important. Because on July 6, 1885, Pasteur successfully applied the rabies vaccine to humans for the first time, and scientists from all over the world started to run to this city. Before the Ottoman delegation's visit to Paris, Louis Pasteur, who administered the rabies vaccine to humans for the first time on 6 July 1885, was invited to Turkey. A team was sent to France after no positive response was received (Unat, 1970).

In the meantime, three valuable people from Istanbul, Military Medical Faculty Internal Medicine Teacher Zoeros Pasha and Military Medicine Animal Teacher Lieutenant Colonel Dr. Hüseyin Remzi Bey (1839-1894) and Veterinary Lieutenant Colonel Hüseyin Hüsnü Bey, one of the Istanbul Sanitary Inspectors, were also sent to Pasteur in Paris to learn about this vaccine. The delegation was also honored by Sultan II. Abdülhamit. He was also in charge of presenting 10000 French Francs to Pasteur, which was sent to help the Pasteur Institute to be established with a Mecidi Order of the 1st Rank, which sent to Pasteur. Zoeros Pasha and his friends arrived in Paris on 8 June 1886. Our Ambassador Esat Pasha personally made an appointment with Pasteur and our delegation was received by Pasteur in his laboratory. The gifts were greatly appreciated by both Pasteur and the French Government. Because this money was the biggest aid made by foreigners. Our delegation, among others, was given special attention, and thus, during the 6-month stay in Paris, he made extensive studies on bacteriology, as well as the rabies vaccine, and returned home in December the same year (Şehsuvaroğlu, 1967).

Having completed their training, the team returned to Turkey with two rabbits vaccinated with rabies virus. Dr. Alexander Zoeros Pasha started the application of the rabies vaccine in the laboratory prepared for them (Unat, 1970).

Zoeros Pasha explains these details in his private notes as follows: “Because I was acquainted with Monsieur Pasteur, I met with him without wasting time and delivered the engagement. Two days later, I gave the ten thousand francs sent to the Pasteur Institute to the commission and received the receipt. Monsieur Pasteur received us with the utmost special respect and expressed his thanks verbally. I took a special complaint prepared by them to be presented to the Sultan and sent it to Istanbul by mail” (Yıldırım, 1995).

The friendship and correspondence of Zoeros Pasha with Pasteur continued until his death. Documents found on this subject Ord. Prof. Dr. published with a joint signature by A. Süheyl Ünver. These correspondences are still in the Istanbul University Chair of the History of Medicine Museum. With this document, which was prepared on behalf of Zoeros Pasha and his friends by the Turkish Embassy in Paris on 17 December 1886, all friends and allies of the Ottoman Empire are asked to assist this delegation when necessary. Returning home after these examinations, Zoeros Pasha established the first Dâülkelp and Bacteriology Operating Room in our country, that is, Rabies Treatment Institution, and delivered the first Pasteur-style vaccination to the Society of Medicine on 3 June 1887 (Ünver, 1956).

“Dâü'l-kelb” is a term used for rabies or dog disease by combining the words “dâ’ and kelb”. This institution became the place where those who suffered from rabies in the Ottoman state took shelter, namely “ca-yi penah”. In the opening of this institution, II. Veterinarians Hüseyin Remzi Bey and Hüsnü Bey, headed by Zoeros Pasha, who were sent to Paris to learn the details of the rabies vaccine introduced to the scientific world by Abdülhamit and Pasteur in 1885 and to ensure its implementation in the country, made great contributions (Özgün, 2017).

Very detailed information has been written in the minutes of the Dâülkelp Treatment Center, from the nationality of the patients to their nationality and where they were bitten by an animal. Thus, a lot of information could be obtained from these minutes, from the annual number of patients to the success rate of the treatment. According to the statistics prepared by Zoeros Pasha, the number of patients who applied to the hospital from 1887 (from the establishment of Dâülkelp Treatment Center) to the end of 1898 was over 3500 (Çavuş, 2017).

Zoeros Pasha continued this service for 12 years (1887-1899) in addition to his teaching duties. With his departure, this duty was first brought from Paris by Mr. Marie, Dr. Remlinger and then Zoeros Pasha's assistants, Dr. Sadi and Arif Rıza Beys conducted it. It is on this success of the Rabies Treatment Institution in Istanbul that similar ones were established in other provinces. For example, the following lines we read in the 109th issue of Asır Newspaper published in Thessaloniki in 1896 are proof of this. “A license was requested from the governor of Ioannina to go to Paris and send 2 people from the municipality to Paris in order to establish a workshop in Ioannina after the production of serum in Pasteur's workshop (Şehsuvaroğlu, 1967).”

As a result of these studies, separate bacteriology courses were started to be given in the Military Medical School as of 1892 and a private bacteriology room was established in 1893. This first Microbiology Laboratory, which was established in the Military Medical School, was opened in a small wooden shed in the garden. But Zoeros Pasha and then Dr. It has developed a lot with the efforts of Celal Muhtar (Özden). Zoeros Pasha was the head of the examination committee sent to the American Medical School in Beirut in 1902 and 1904. Thus, he had the opportunity to see the city he was born in once again. In 1909, during the merging of the Civil and Military Medical Schools with the name of the Faculty of Medicine, Zoeros Pasha, who was left out in the staffing arrangement and was sent to retirement, was the faculty director of that time. He was assigned by Mr. A. Adnan (Adivar) to teach the History of Medicine and Deontology course, which is free of charge, upon request and gratitude (Unat, 1970).

Despite this superior knowledge and culture, Zoeros Pasha gave himself completely to his chair and to science. Like his other friends, he did not look at patients outside. Therefore, he lived a modest life with his salary. For this reason, he was not well known in his time, except in medicine. However, due to all these efforts and achievements, he was the first Rank Osmani, II. He was awarded the Order of Rank, Gold Merit, Silver Privilege, Golden Honor and Greek insignia, as well as the Commandor rank of the Danish Danneborg Order and the Officier rank of the French Legion d'Honneur. He was also an honorary member of many medical and literary associations in our country such as “Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane”, as well as the Roman Medical Academy, the London Sanitary Institute and the Belgian Hygiene Association (Akalin, 1904).

Zoeros Pasha died on July 4, 1917 in Istanbul after spending a painful life for 4 years as a result of an accident he had on 23.8.1913 and was buried here. He was tall and large built. He was leaning a little forward. He was a very serious, dignified and authoritative man with a gray beard and black glasses. He wore a molded, narrow top, wide and flat bottom, almost black-colored fez and a broadcloth-lined cloak. He had a son and four daughters who studied architecture in Munich. The last words he said to his children at the time of his death were: "I leave you poor, but with a spotless name. Be brave and worthy to bear my name. Do not deviate from any of the principles I have taught. My name will open many doors for you. You will find each of my beloved students a sibling as well as my own sons (Şehsuvaroğlu, 1974)."

REFERENCES

1. Akalın, B.Ö. Nevsal-i Afîyet Cilt 2 İstanbul 1904.
2. Çavuş, R. II. Abdülhamid Döneminde Dâülkelp (Köpek Hastalığı-Kuduz) Tedavihanesi. Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 2017; 2(1): 45-61.
3. Ökten, A. & Karan, M. İstanbul Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı'nın Tarihçesi. Journal of Istanbul Faculty of Medicine, 2011; 67 (2)
4. Özgün C. Osmanlı Devleti'nin Son Zamanlarında Bir İletle Yüzleşmek: Devletin Resmi Tutumu Bağlamında Dâü'l-Kelb (Kuduz Hastalığı), Tarih İncelemeleri Dergisi 2017; 32(2): 491-529.
5. Şehsuvaroğlu, B.N Kuduz müessesesi ve bir hatıra, Mikrobiyoloji Derg, 1967; 3(4): 126-28.
6. Şehsuvaroğlu, Bedi N. A. Zoeros Paşa, Pasteur, Kuduz Aşısı ve Tıp Tarihi Journal of Istanbul Faculty of Medicine, 1974; 37 (4): 816-824.
7. Tunçman, Zekai Muammer: Zoeros Paşa Mikrobiyoloji Derg. İstanbul 1972 1(2).
8. Unat, E. K., Osmanlı İmparatorluğunda Bakteriyoloji ve Viroloji, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970.
9. Ünver, A. S. Türkiye Tıp Cemiyeti (Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane) 1856-1956 İstanbul 1956.
10. Yıldırım N. Zoeros Paşa'nın Paris Dönüşü Takdim Ettiği Rapor Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 1995; 1: 91-97.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
PsychometryVol: 8 Issue: 63
Year: 2022 September
Pp: 1552-1564Arrival
27 June 2022
Published
31 September 2022
Article ID 63756Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.63756>**How to Cite This Article**

Bekiroğlu, B. & tatar, A. (2022). "Karanlık Üçlü (K3) Ölçeği'nin Geliştirilmesi ve İlk Geçerlik Çalışmaları-I", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(63): 1552-1564

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Karanlık Üçlü (K3) Ölçeği'nin Geliştirilmesi ve İlk Geçerlik Çalışmaları-I¹

Dark Triad (D3) Scale Development and Initial Validation Studies-I

Berra Bekiroğlu¹ Arkun Tatar² ¹ Dr. Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Klinik Psikoloji, İstanbul, Türkiye² Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Manisa, Türkiye

ÖZET

Kişiliğin karanlık, istenmeyen ve itici tarafını yansıtan özelliklerin belirlenmesine yönelik artan ilgiyle beraber "karanlık üçlü" popüler bir araştırma alanı haline gelmiştir. Bu özellikleri değerlendirmek için yapıları hem bağımsız hem de bileşik şekilde ölçen çeşitli ölçme araçları geliştirilmiştir. Bu ölçeklerden bazılarının Türkçe çeviri ve uyarlama çalışmaları yapılmasına karşın alan yazında Türkçe geliştirilmiş bir karanlık üçlü ölçeği bulunmamaktadır. Ayrıca özellikle Türkçe alan yazında karanlık üçlünün daha çok endüstri ve örgütsel psikoloji alanında yapılan çalışmalar bağlamında ele alındığı, klinik olgularla karanlık üçlü arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bütün bu belirtilenler doğrultusunda, Türkçe karanlık üçlü ölçeği geliştirmek, ölçeğin psikometrik özelliklerini test etmek ve karanlık üçlünün klinik olgularla ilişkilerini incelemek amacıyla iki aşamalı bir çalışma tasarımı planlanmıştır. İlk aşamayı oluşturan bu çalışmada, karanlık üçlü ölçeğinin geliştirilmesi amacıyla madde seçimi, faktör yapısının belirlenmesi ve seçilen maddelerin psikometrik özelliklerinin incelenmesi işlemleri yürütülmüştür. Bu çalışma iki uygulama şeklinde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle 221 maddeden oluşan bir havuz oluşturulmuş ve madde havuzunun uygunluğunun değerlendirilmesi için 10 uzmandan oluşan bir grupla ilk uygulama gerçekleştirilmiştir. Uygulama sonucunda madde havuzu 220 ifadeyi içerecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. İkinci uygulamada ise yaşları 17-56 arasında değişen 529 kişiye 220 madde uygulanmıştır. Verilerin analizi, madde analizi ve faktör analizi yöntemlerinin tekrarlayan şekilde kullanılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda 55 madde seçilmiş ve "Karanlık Üçlü (K3) Ölçeği" olarak isimlendirilen maddelerin, üç faktörlü bir çözümleme ile toplam varyansın %39,53'ünü açıkladığı görülmüştür. Makyavelyanizm, Narsisizm ve Psikopati şeklinde adlandırılan bu faktörlerin iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları sırasıyla 0,93, 0,90 ve 0,90 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar, ilgili alan yazın doğrultusunda tartışılmış ve K3 Ölçeği'nin geçerlilik çalışmalarıyla desteklenmesi koşuluyla temel psikometrik gereklilikleri büyük oranda karşıladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Karanlık Üçlü, Narsisizm, Psikopati, Makyavelyanizm

ABSTRACT

The "dark triad" has become a popular area of research with the growing interest in identifying traits that reflect the dark, undesirable and aversive side of personality. In order to assess these properties, various measurement tools have been developed that measure constructs both as independently and as composite. Although some of these scales have been translated and adapted into Turkish, there is not available dark triad scale that developed in Turkish. In addition, especially in the Turkish literature, it is seen that the dark triad is mostly discussed in the context of studies in the field of industrial and organizational psychology, and the studies that examine the relationships between clinical cases and the dark triad are limited. In line with all these, a two-stage study design was planned in order to develop the Turkish dark triad scale, to test the psychometric properties of the scale, and to examine the relationship of the dark triad with clinical cases. In this study, which involved the first stage, the processes of item selection, determination of the factor structure, and examination of the psychometric properties of the selected items were carried out in order to develop the dark triad scale. This study includes two applications. First of all, an item pool consisting of 221 personality descriptive terms was created, and the first application was carried out with a group of 10 experts to evaluate the conformity of the item pool. As a result of the application, the item pool was revised to include 220 statements. In the second application, 529 people aged between 17-56 responded 220 items. The analysis of the data was carried out by using the item analysis and factor analysis methods repetitively. As a result of the analysis, 55 items were selected, and it was seen that the items named "Dark Triad (D3) Scale" explained 39.53% of the total variance with a three-factor structure. The internal consistency reliability coefficients of these factors, called as Machiavellianism, Narcissism, and Psychopathy, were calculated as 0.93, 0.90 and 0.90, respectively. The results obtained were discussed in line with the relevant literature, and it was seen that the D3 Scale largely met the basic psychometric requirements, provided that it was supported by validity studies.

Key Words: Dark Triad, Narcissism, Psychopathy, Machiavellianism

GİRİŞ

Kişiliğin karanlık ve yıkıcı yönünü yansıtan, sosyal bağlamlarda uyumsuz kabul edilen ve geleneksel olarak istenmeyen kişilik özellikleri olarak tanımlanan karanlık üçlü (dark triad), olgusal olarak ayrı yapıları temsil etmekle birlikte ortak bir çekirdeği paylaşmaktadır (Jonason ve Webster, 2010; Vize ve ark., 2018a). Subklinik narsisizm (narcissism), subklinik psikopati (psychopathy) ve makyavelyanizm (machiavellianism) olarak bu üçlü kişilik kümelenmesi, ilk olarak Paulhus ve Williams (2002) tarafından tanımlanmıştır. Yapıların subklinik terimlerle kavramsallaştırılması, bu özelliklerin, kişilik bozukluklarından ayrılarak genel popülasyonda var

¹ Bu çalışma ilk yazının yüksek lisans tezinin bir kısmının yeniden düzenlenmesi ile hazırlanmıştır.

olan kişilik özellikleri şeklinde tanımlanmasına vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, bu kişilik özelliklerinin kategorik yerine boyutsal bir çizgide ilerlediği ve değişen düzeylerde her bireyde görülebildikleri ileri sürülmektedir. Bu teori doğrultusunda, araştırmacılar normal popülasyonda görülen makyavelyanizm, narsisizm ve psikopati özelliklerine odaklanarak klinik örneklem yerine subklinik örneklemde bu kişilik özelliklerinin ölçülmesinin gerekliliğine dikkat çekmişlerdir (Aghababaei ve Blachnio, 2015; Furnham ve ark., 2013).

Birbiriyle bağlantılı olan bu üç kişilik yapısının ortak temeli, empati eksikliği, katılık / duygusuzluk / duyarsızlık (callousness), uyumsuzluk (disagreeableness), saldırganlık ve manipülasyon gibi özellikleri içermektedir (Jones ve Paulhus, 2011; Paulhus ve ark., 2018; Paulhus ve Williams, 2002). Diğer bir ifadeyle, bu kişilik özellikleri antagonistik bir çekirdeği paylaşmaktadır (Vize ve ark., 2018a). Ayrıca, gittikçe artan sayıda çalışma, bu üç kişilik özelliğinin saldırgan, norm ihlal eden ve suç teşkil eden davranışlarla ilişkili olduğunu belirtmektedir (Jonason ve ark., 2016; Muris ve ark., 2017). Bu ortak olarak paylaşılan uyumsuz çekirdeğin ve olumsuz davranışsal sonuçların yanı sıra, karanlık üçlü içerisinde yer alan yapıların her birinin kendine özgü işlevler de bulunmaktadır (Paulhus ve Williams, 2002).

Siyaset bilimi alanından kişilik araştırmalarına dahil edilen makyavelyanizm, Niccolo di Bernardo Machiavelli'nin felsefesi göz önünde bulundurularak geliştirilen bir kişilik yapısını oluşturmaktadır. Machiavelli'nin siyasi ve politik dogmalarının, genel toplumdaki bireylerin davranışlarında da görüldüğüne dikkat çekilerek Makyavelizm şeklinde tanımlanan politik olgu, psikoloji alanında makyavelyanizm kişilik özelliği olarak karşılık bulmuştur (Christie ve Geist, 1970; Furnham ve ark., 2013; Roewecklein, 2006). Buna karşın, Türkçe alan yazında bulunan psikoloji çalışmalarında Makyavelizm ile makyavelyanizm arasındaki ayrıma dikkat edilmediği ve kavramın Türkçe çevirisinin siyasi bir yaklaşım olan Makyavelizm şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Ermiş ve ark., 2018; Özsoy ve Ardıç, 2017; Satıcı ve ark., 2018; Set, 2020; Yaşlıoğlu ve Atılgan, 2018). Dilbilimsel (linguistic) açıdan incelendiğinde, yapının psikoloji bağlamında makyavelyanizm şeklinde ele alınmasının daha doğru bir kullanım olduğu düşünüldüğünden bu çalışmada makyavelyanizm ifadesi kullanılmıştır (Bekiroğlu, 2020).

Psikolojik bir olgu olarak tanımlanan makyavelyanizm, diğerlerini kendi çıkarları için kullanma, manipülasyon, kişisel başarı odaklı olma, ilkesizlik ve samimiyetsizlik ile karakterize edilmektedir (O'Connor ve Athota, 2013; Zhang ve ark., 2015; Wai ve Tiliopoulos, 2012). Bu kişilik özelliğine yüksek düzeyde sahip olan bireyler, kişisel çıkarları için çevresindekileri manipüle etmelerini sağlayan kişilerarası ve sosyal stratejiler kullanmaktadırlar. Geleneksel ahlak kurallarını kabul etmeyen ve alaycı bir dünya görüşüne sahip olan makyavelyanist bireyler, kendi yetersizliklerini gizlerken amaçlarına ulaşmak için diğerlerinin yetersizliklerini istismar edebilmektedirler (Wai ve Tiliopoulos, 2012). Güç ve statü odaklı olan bu bireyler, diğer insanları etkileri altına alma konusunda kendilerine özgü bir yeteneğe sahiptirler. Bu manipülasyon yetenekleri makyavelyanistlerin "stratejik manipülatörler" olarak tanımlanmasına yol açmaktadır (Kowalski ve ark., 2018). Diğer taraftan, bu bireylerin sahip oldukları özelliklerin, iş yaşantısında başarıya ulaşmalarına yardımcı olabileceği ifade edilmektedir. Ancak bu başarının, kısa vadede ortaya çıkan bir sonuç olabileceği, uzun vadede ise makyavelyanist bireylerin sergiledikleri davranışların olumsuz sonuçlara yol açabileceği belirtilmektedir (Aydoğan ve Serbest, 2016; Kessler ve ark., 2010).

Karanlık üçlü içerisinde yer alan subklinik narsisizm kavramı ise büyük oranda klinik alan yazında kullanılan narsisizm ile örtüşen bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Furnham ve ark., 2013). Bununla birlikte, subklinik narsisizm kavramı, klinik bağlamda bir kişilik patolojisi şeklinde değerlendirilen narsisizmden farklı olarak, genel popülasyonda var olduğu ileri sürülen kişilik özelliğini ele almaktadır (Raskin ve Hall, 1979; Paulhus ve Williams, 2002). İki yapı arasındaki bir diğer fark ise yapıların kavramsallaştırılmasında ortaya çıkmaktadır. Klinik bağlamda ele alındığında, narsisizm kavramı, büyüklenmeci (grandiose) ve kırılabilir (vulnerably) narsisizm şeklinde iki boyutlu bir yapıyı temsil etmektedir. Diğer taraftan, karanlık üçlü çalışmalarında değerlendirilen subklinik narsisizm, yapının büyüklenmeci boyutuna odaklanmakta ve kavramsallaştırma, bu boyut temel alınarak yapılmaktadır (Gleen ve Sellbom, 2015; Miller ve ark., 2010; Pailing ve ark., 2014; Vize ve ark., 2018a; Vize ve ark., 2018b). Bu doğrultuda, subklinik narsisizm, abartılı bir öz değer duygusu, büyüklenmecilik, bencillik, diğerleri tarafından hayran olunma ihtiyacı, üstünlük duygusu ve sömürücü davranışları yansıtan bir yapıyı ifade etmektedir (Campbell ve Foster, 2007; Wai ve Tiliopoulos, 2012; Thomas ve ark., 2013; Zhang ve ark., 2015). Bu özelliğe sahip bireyler, egolarını pekiştirmek ve şişirilmiş benlik duygularını korumak amacıyla yüksek statüdeki insanlarla ilişki kurma, ortaya çıkan başarılarından kendilerine pay çıkarma, başarılarını abartma ve başarısızlıklarda başkalarını suçlama gibi davranışsal kalıplar sergilemektedirler (Jones ve Paulhus, 2014; O'Boyle ve ark., 2015). Diğer iki yapıyla kıyaslandığında, karanlık üçlünün görece aydınlık tarafı olarak kabul edilen subklinik narsisizm, zaman zaman sağlıklı ve / veya uyurlanabilir bir kendini sunma (self-presentation) biçimini de yansıtabilmektedir (Southard ve Zeigler-

Hill, 2016; Thomas ve ark., 2013). Bu bireylerin kendilerine olan güvenleri ve kendilerini sunuş biçimleri, ilk bakışta olumlu bir izlenim ortaya çıkarabilmekte ve diğerleri tarafından büyüleyici, çekici ve sosyal bireyler olarak algılanmalarına yol açabilmektedir (Muris ve ark., 2017; O'Boyle ve ark., 2013; O'Boyle, ve ark., 2015; Paulhus ve Williams, 2002). Buna karşın, narsisistik bireylerin egolarının aşırı hassas olması, her türlü olumsuz eleştiriye kapalı olmalarına ve abartılmış egolarının tehdit edilmesi durumunda saldırganlaşmalarına yol açmaktadır (Jones ve Paulhus, 2010; Paulhus ve ark., 2018; Webster ve ark., 2016). Dolayısıyla, narsisist bireylerin daha yakından tanınmasıyla birlikte, ilk bakışta ortaya çıkan olumlu izlenimler yerini olumsuz tanımlamalara ve deneyimlere bırakmaktadır (O'Boyle ve ark., 2015; Southard ve Zeigler-Hill, 2016;).

Karanlık üçlünün üçüncü bileşenini ise subklinik psikopati oluşturmaktadır. Tarihsel kökenleri bakımından tanımlanmış en eski kişilik bozukluklarından biri olan psikopati, sıklıkla adli ve klinik popülasyonda çalışılan bir yapıyı ifade etmektedir (Arrigo ve Shipley, 2001; Hare ve ark., 2000). Buna karşın, karanlık üçlü bağlamında bu yapı da normal popülasyonda görülen bir kişilik özelliği çerçevesinde ele alınmaktadır (Southard ve Zeigler-Hill, 2016). Bu noktada, klinik ve subklinik psikopati arasındaki temel fark, davranış, biliş ve duyguların sıklığı ve büyüklüğü ile ilgilidir. Diğer bir ifadeyle, hem klinik / adli psikopati hem de subklinik psikopati niteliksel açıdan farklılık taşımamakta ancak sıklık, yoğunluk ve seviye bağlamında yapılar arasında farklılıklar bulunmaktadır (LeBreton ve ark., 2006). Genel olarak psikopati, duygusuzluğu, dürtüselliği (öz-denetimde yetersizlik), düşüncesiz, riskli, suça eğilimli davranışları ve antisosyal yaşam tarzını yansıtan bir yapıyı ifade etmektedir (Paulhus ve Williams, 2002; Southard ve Zeigler-Hill, 2016; Vize ve ark., 2018a; Wai ve Tiliopoulos, 2012). Bununla birlikte, narsisizm gibi psikopatinin de geleneksel olarak iki boyuttan oluştuğu belirtilmektedir.

Birincil ve ikincil psikopati şeklinde iki boyuta ayrılan yapıda birincil psikopati, manipülatiflik ve duygusuzluk gibi kişilik özellikleriyle ilgiliyken ikincil psikopati ise davranışsal problemler ve antisosyal yaşam tarzı ile ilişkilidir (Hare, 2003; Southard ve Zeigler-Hill, 2016). Bu iki yapı arasındaki farktan yola çıkılarak psikopati özelliğine sahip bireylerin, “başarılı” ve “başarısız” psikopatlar şeklinde de kategorize edilebildiği görülmektedir. Birincil psikopati özelliklerine sahip bireyler “başarılı psikopatlar” olarak tanımlanmaktadır. Bu bireyler, yüzeysel cazibe ve akıcı konuşma gibi özelliklerin yanı sıra duygusal olarak kayıtsızlık, suçluluk ve sorumluluk hissetmeme, empati eksiklikleri gibi özellikler de sergilemektedirler. Dolayısıyla birincil psikopatların sahip oldukları bu özellikler, toplumda siyasi ve / veya maddi güç, kariyer ve statü elde etmelerine yardımcı olabileceğinden bu bireyler, “başarılı psikopatlar” olarak da adlandırılmaktadır. Diğer taraftan, ikincil psikopati özelliklerini taşıyan bireyler, daha çok riskli ve dürtüsel davranışlarla kategorize edilmektedirler. Bu bağlamda, ikincil psikopatların suça yönelik, hapis cezası gerektiren ve / veya norm ihlal eden davranışlar sergilemeleri daha olası olduğundan bu bireyler, “başarısız psikopatlar” olarak isimlendirilmektedirler (Buzina, 2012; Cleckley, 1988; Jonason ve ark., 2013; Lyons, 2019). Bu iki psikopati türü arasındaki ayırım dikkate alındığında, subklinik psikopati sıklıkla “başarılı psikopati” olarak kullanılmaktadır (Hall ve Benning, 2006; Lasko ve ark., 2020; Lilienfeld ve ark., 2015).

Karanlık üçlünün ölçümüne yönelik çalışmalara bakıldığında, kullanılan ölçüm araçlarının çeşitlilik gösterdiği görülmektedir (Jonason ve Middleton, 2015). Yapıların hem birbirinden bağımsız hem de bileşik (kompozit) ölçümlerinin yer aldığı ölçme araçları bulunmaktadır (Furnham, 2017; Lyons, 2019). Alandaki ilk çalışmalar, geleneksel ölçme araçlarını kullanarak yapıların her birinin ayrı ayrı ölçümüne odaklanmıştır. Bu bağlamda, Narsisistik Kişilik Envanteri'nin, Öz-bildirim Psikopati Ölçeği-III'ün ve MACH-IV'ün, yapıları ölçmek için en sık kullanılan ölçüm araçları oldukları görülmektedir (Christie ve Geis, 1970; Paulhus ve ark., 2009; Raskin ve Hall, 1979; Williams ve ark., 2007). Buna karşın, yapıların tek tek ölçülmesi değerlendirmede kullanılan madde sayısının fazla olmasına yol açmış ve bu durum araştırmalar için bir sınırlılık haline gelmiştir. Bu sınırlılık, yapıları bir arada değerlendiren kısa ve verimli ölçme araçlarına yönelik ihtiyacı ortaya çıkarmıştır (Jonason ve Middleton, 2015; Paulhus ve Jones, 2015).

Alan yazın incelendiğinde, Kirli Düzine Ölçeği'nin ve Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği'nin (Jonason ve Webster, 2010; Jones ve Paulhus, 2014) karanlık üçlü yapılarının bileşik ölçümü için öne çıkan ölçme araçları oldukları görülmektedir. Her iki ölçeğin de Türkçe çeviri ve uyarlama çalışmaları (Eraslan-Çapan ve ark., 2015; Özsoy ve ark., 2017; Yaşlıoğlu ve Atılgan, 2018) bulunmasına karşın, alanda Türkçe geliştirilmiş bir karanlık üçlü ölçeği bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Türkçe alan yazında karanlık üçlü ile ilgili çalışmaların özellikle endüstri ve örgütsel psikoloji alanında yoğunlaştığı, karanlık üçlünün klinik olgularla ilişkilerinin incelendiği çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Aydoğan ve Serbest, 2016; Özsoy ve Ardiç, 2017; Zengin, 2019). Bu sınırlılıklar göz önünde bulundurulduğunda, hem Türkçe bir karanlık üçlü ölçeğinin geliştirilmesinin hem de karanlık üçlünün klinik yapılarla ilişkilerinin incelenmesinin alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak iki aşamadan oluşan bir çalışma tasarımı planlanmıştır. Bu tasarımda önce Türkçe bir karanlık üçlü ölçeğinin geliştirilmesine, sonra ise ölçeğin

geçerlik çalışmalarına ve karanlık üçlünün klinik yapılarla ilişkilerinin incelenmesine odaklanılmıştır. Bu çalışmada bu tasarım doğrultusunda Türkçe bir karanlık üçlü ölçeğinin geliştirilmesi ve ilk geçerlik işlemlerinin yapılması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Madde Havuzu

Çalışmaya, karanlık üçlü ölçeğinin geliştirilmesine yönelik olarak psiko-sözcüksel (psycho-lexical) yaklaşım benimsenerek ölçek yapıları için madde havuzunun oluşturulması işlemiyle başlanmıştır. Bu yaklaşım bireysel farklılıkları açıklamak için dilde var olan sözcüklerin yeterli olduğu görüşüne dayanmaktadır (Tatar, 2018; 2020) ve bu yaklaşımın benimsenmesinin sağlayacağı kavramsal çeşitliliğin, kişiliğin karanlık yönünü ifade eden bireysel farklılıkların ölçümüne yönelik yöntemsel kolaylık sağlayacağı düşünülmüştür. Ayrıca geliştirilecek ölçeğin psiko-sözcüksel temelli olmasının pratik açıdan uygulamalarda, emek, zaman kullanımı gibi konularda maliyet açısından tasarruf sağlayacağı öngörülmüştür. Bu bağlamda, madde havuzunun oluşturulması için öncelikle Tatar (2020) tarafından hazırlanan 4164 maddelik kişilik tanımlayan terimlerden oluşan madde havuzu kullanılmıştır. Konuyla ilgili alan yazın taraması yapılarak bu havuzdan karanlık üçlü yapılarını yansıttığı düşünülen 197 madde seçilmiştir. Sonrasında ise karanlık üçlü yapılarının ölçümünde yaygın olarak kullanılan ve Türkçe uyarlama çalışmaları bulunan ölçme araçlarının maddeleri dikkate alınarak (Engeler, 2005; Ermiş ve ark., 2018; Eraslan-Çapan ve ark., 2015; Kızıltan, 2000; Özsoy ve ark., 2017) 24 madde daha belirlenmiş ve böylece toplamda 221 maddeden oluşan bir havuz oluşturulmuştur. Sonrasında madde havuzunun hedef ölçek için uygunluğunun değerlendirilmesi için uzman görüşleri alınması amacıyla sonraki aşamaya geçilmiştir.

Birinci Çalışma

Katılımcılar

Bu çalışmanın katılımcılarını 10 uzman psikoloğun yer aldığı bir grup oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Kişiliği tanımlayan ifadelerin yer aldığı ve toplamda 221 maddeden oluşan havuz, her bir faktörü hem bağımsız hem de bileşik ölçtüğü düşünülen tanımlamalar şeklinde beşli Likert tipinde (1 = Hiç Uygun Değil ile 5 = Çok Uygun) değerlendirme seçeneği bulunan form haline getirilmiştir.

Uygulama

Oluşturulan form uzmanlara dağıtılmadan önce, karanlık üçlü yapılarının daha net anlaşılması ve uzmanların yetkinliklerinin artırılması adına araştırmacı tarafından konuyla ilgili bir sunum yapılmıştır. Ardından eş zamanlı olarak uzman grubuna formlar sınıf ortamında dağıtılmıştır. Uzmanlardan her bir maddeyi ilgili yapıyı ve / veya yapıları ölçme derecesine (içerik geçerliği) ve ifadenin genel popülasyonda anlaşılabilir olma düzeyine göre değerlendirmeleri istenmiştir.

Verilerin Analizi

Uzmanların maddelere ilişkin değerlendirmeleri / puanlamaları arasındaki uyumun belirlenmesi için Kendall Uyuşum Katsayısı kullanılmıştır.

Sonuçlar

Uzman değerlendirmeleri / puanlamaları arasındaki uyumu test etmek amacıyla Kendall Uyuşum Katsayısı (Kendall ve Babington-Smith, 1939) kullanıldığında 221 madde / psiko-sözcüksel ifade için istatistiksel olarak anlamlı bir uyumun bulunmadığı görülmüştür ($W = 0,374$; $Ki-kare(200) = 328,90$; $p < 0,001$). Buna bağlı olarak, oluşturulan madde havuzu uzmanların görüş ve önerileri de dikkate alınarak yeniden düzenlenmiştir. Değiştirme, çıkartma ve ekleme gibi düzenleme işlemlerinin ardından, karanlık üçlü yapılarını ölçtüğü düşünülen ve toplamda 220 maddeden oluşan gözden geçirilmiş yeni madde havuzu elde edilmiştir. Oluşturulan ve gözden geçirilen bu yeni madde havuzu, madde seçimi işlemleri için uygulama formu şeklinde düzenlenmiş ve ikinci çalışmaya geçilmiştir.

İkinci Çalışma

Katılımcılar

Bu aşamanın katılımcılarını kolay örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılabilen 17-56 yaşları arasında (ort. = $26,5 \pm 7,54$ yıl) 297'si (% 56,1) kadın ve 232'si (% 43,9) erkekten oluşan toplamda 529 kişi oluşturmuştur. Katılımcılar, medeni durumlarını % 71,3'ü bekar, % 27,6'sı evli, % 0,2'si dul ve % 0,9'u boşanmış; eğitim

durumlarını % 1,5'i ilkökul mezunu, % 5,9'u ortaokul mezunu, % 25,0'i lise mezunu ve % 67,7'si ön lisans ve lisans mezunu; gelir durumlarını % 14,6'sı kötü, % 60,7'si orta düzeyde ve % 24,8'i iyi düzeyde olarak ifade etmiştir.

Veri Toplama Araçları

Birinci çalışmada oluşturulan ve formu elde edilen madde havuzu, beşli Likert tipinde (1 = Bana Hiç Uygun Değil ve 5 = Bana Çok Uygun) cevaplama seçeneğini içeren ve yüksek puanın yüksek düzeyde karanlık üçlü kişilik özelliklerini yansıttığı form halinde düzenlenmiştir. Bazı temel sosyo-demografik soruların (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi vb.) da eklendiği form, madde seçimi uygulaması için kullanılmıştır.

Uygulama

Bu çalışma iki haftalık bir zaman diliminde gerçekleştirilmiştir. Hazırlanan form çevrimiçi ortama aktarılış ve katılımcılar uygulamaya internet üzerinden çevrimiçi olarak katılmışlardır. Formu cevaplamaya başlamadan önce çalışma hakkında bilgi verilmiş, katılımcıların gönüllü olarak çalışmaya katılmayı kabul etmeleri durumunda formu doldurmaları ve sonraki kısma geçmeleri sağlanmıştır.

Verilerinin Analizi

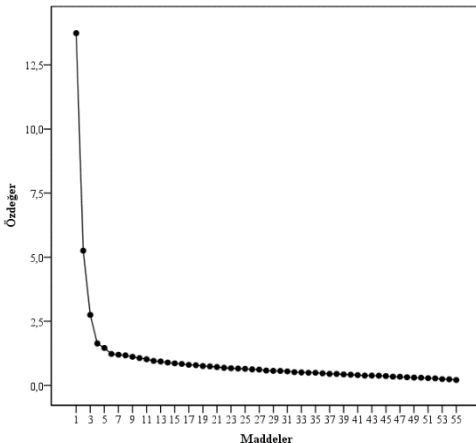
Çalışmada önce ölçek faktör yapısının incelenmesi ve faktörlere madde seçme amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ile madde analizi yöntemleri kullanılmıştır. Ardından, geliştirilen ölçeğin faktörleri için Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayıları hesaplanmış ve faktörler arası korelasyon katsayıları belirlenmek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

Sonuçlar

Madde havuzundan madde seçme işlemleri, AFA ve madde analizinin döngüsel biçimde birlikte kullanılmasıyla yürütülmüştür. İlk olarak, AFA ile elde edilen üç faktör bağımsız olarak ele alınmış ve faktör yükü 0,30'un altında olan maddeler faktörden çıkarılmıştır. Sonrasında madde analizi kullanılarak her bir faktörün maddeleri ilgili faktör bağlamında değerlendirilmiştir. Bu işlemle, önce çıkarıldığında güvenirlik katsayısını arttıran, sonrasında ise yer aldığı faktörde 0,30'dan düşük madde toplam puan korelasyonu gösteren maddeler havuzdan atılmıştır. Ayrıca, aynı içeriğin birden fazla ifadeyle tekrar edildiği maddeler de faktörlerden çıkarılmış ve faktörlerdeki madde sayıları azaltılmaya çalışılmıştır. Bütün bu işlemler, her maddenin çıkarılmasından sonra düzenli olarak tekrarlanmış, faktörlerde yer alan maddeler aşamalı olarak elenmiştir. Her bir aşamada ise faktör analizleri yardımıyla elde edilen üç faktörlü yapının korunup korunmadığı sınanmıştır.

Bunların yanı sıra, alan yazında da belirtildiği üzere karanlık üçlü yapıları ortak bir özü paylaşmakta ve belirli bir düzeyde birbiriyle örtüşmektedir (Paulhus ve Williams, 2002). Bu bağlamda, faktör analizi işlemleri yürütülürken aynı anda birden fazla faktöre yüklenen ve faktör yükü 0,30'dan fazla olan maddeler gözden geçirilmiştir. Bu maddelerin bir kısmı, karanlık üçlü ile ilgili kuramsal bilgi dikkate alınarak buldukları faktörler için ortak maddeler (madde 94, 97, 198 gibi) olarak değerlendirilmişlerdir (Tablo 1).

Madde seçme süreci sonrasında seçilen maddelerle oluşturulan ölçeğin AFA sonuçları incelendiğinde, verinin faktör analizi yapmak ve faktör çıkarmak için uygun olduğu (KMO = 0,93, Barlett Küresellik Test sonucu Ki-kare (1485) = 12378,16; $p < 0,001$) belirlenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen özdeğerler dikkate alındığında, AFA Varimaks döndürme yöntemiyle incelenen ölçeğin açık bir şekilde üç faktörlü bir yapıdan oluştuğu görülmüştür (Şekil 1).

Şekil 1. Maddeler için Yamaç Birikinti Grafiği

Seçilen 55 maddenin AFA çözümlenmelerine göre üç faktörlü yapının toplam varyansın %39,53'lük kısmının açıklandığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu faktörler madde içerikleri dikkate alınarak sırasıyla “Makyavelyanizm”, “Narsisizm” ve “Psikopati” olarak belirlenmiştir. Ayrıca 55 maddenin yer aldığı ölçekte toplamda dokuz maddenin faktörler için ortak maddeler olduğu görülmüştür. Bu maddelerden dördü (62., 94., 110. ve 209. madde) hem faktör 1 hem faktör 3 için diğer dördü (97., 158., 190. ve 200. madde) hem faktör 2 hem faktör 3 için ve biri (198. madde) ise her üç faktör için ortak maddeler olarak belirlenmiştir (Tablo 1). Son aşamada, toplamda 55 madde seçilerek oluşturulan ölçek “Karanlık Üçlü (K3) Ölçeği” olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 1. Seçilen Maddeler için Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları*

Seçilen Maddeler	Faktör 1 (Makyavelyanizm)	Faktör 2 (Narsisizm)	Faktör 3 (Psikopati)
56	0,54		
62**	0,57		0,33
72	0,71		
80	0,72		
89	0,53		
94**	0,46		0,41
116	0,59		
123	0,64		
129	0,59		
133	0,70		
145	0,68		
150	0,70		
181	0,62		
187	0,70		
189	0,68		
205	0,57		
208	0,68		
211	0,64		
213	0,54		
10		0,36	
19		0,63	
25		0,52	
26		0,54	
49		0,44	
50		0,49	
106		0,62	
109		0,51	
135		0,51	
148		0,63	
154		0,72	
164		0,58	
180		0,62	
183		0,75	
186		0,56	
188		0,49	
198***	0,36	0,48	0,36
202		0,67	
27			0,59
35			0,50
41			0,41
43			0,52
76			0,57
79			0,59
97**		0,40	0,46
110**	0,35		0,44
132			0,57
158**		0,36	0,44
165			0,37
169			0,54
171			0,56
190**		0,32	0,56
200**		0,35	0,36
203			0,50
209**	0,35		0,43
215			0,50
Özdeğer	13,74	5,25	2,75
Açıklanan Varyans (%)	24,98	9,55	5,00
Toplam Varyans (%)	24,98	34,53	39,53

*0,30'un altındaki faktör yükleri gösterilmemiştir. **İki faktörde yer alan maddeler. ***Üç faktörde de yer alan madde.

Ölçeğin madde seçim sürecinin tamamlanmasının ardından ölçekte yer alan üç faktör, madde analizi kullanılarak incelenmiştir.

Tablo 2. Üç Faktör için Madde-Ölçek Toplam Puan Korelasyonları*

Seçilen Maddeler (n = 529)	Makyavelyanizm için Madde- Seçilen		Narsisizm için Madde- Seçilen		Psikopati için Madde- Seçilen	
	Ölçek	Toplam Puan	Ölçek	Toplam Puan	Ölçek	Toplam Puan
62	0,57		97	0,50	62	0,45
94	0,58		158	0,49	94	0,57
110	0,47		190	0,42	110	0,51
209	0,49		200	0,45	209	0,53
198	0,50		198	0,59	97	0,51
56	0,54		10	0,42	158	0,56
72	0,64		19	0,54	190	0,49
80	0,63		25	0,44	200	0,49
89	0,56		26	0,45	198	0,58
116	0,62		49	0,46	27	0,50
123	0,58		50	0,45	35	0,45
129	0,65		106	0,54	41	0,43
133	0,67		109	0,50	43	0,56
145	0,66		135	0,50	76	0,54
150	0,69		148	0,54	79	0,55
181	0,60		154	0,60	132	0,57
187	0,63		164	0,56	165	0,46
189	0,66		180	0,55	169	0,43
205	0,60		183	0,65	171	0,46
208	0,58		186	0,49	203	0,56
211	0,66		188	0,45	215	0,44
213	0,50		202	0,60	-	-

*Koyu gösterilenler faktörlerdeki ortak maddelerdir.

Madde analizi sonucuna göre, 22 maddeden oluşan Makyavelyanizm faktörü için madde-ölçek toplam puan korelasyon katsayılarının 0,47 ile 0,69 arasında değiştiği görülmektedir. Benzer şekilde 22 maddeden oluşan Narsisizm faktörü için bu katsayılar 0,42 ile 0,65 arasında değişmektedir. Üçüncü faktör olan ve 21 maddeden oluşan Psikopati faktörü için ise madde-ölçek toplam puan korelasyon katsayılarının 0,43 ile 0,58 arasında değişiklik gösterdiği belirlenmiştir (Tablo 2).

Bu çalışmanın son kısmında, ölçekte yer alan faktörler için hem tüm grup hem de kadın ve erkek gruplarında ayrı ayrı olacak şekilde Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Daha sonra faktörler arasındaki ilişki düzeyini belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 3. K3 Ölçeği'nin Faktörleri için Betimleyici İstatistikler ve İç Tutarlılık Güvenirlik Katsayıları

Faktörler	k	Tüm Grup (n = 529)		Kadınlar (n = 297)		Erkekler (n = 232)	
		Alfa	Ort.±s	Alfa	Ort.±s	Alfa	Ort.±s
Makyavelyanizm	22	0,93	35,63±12,83	0,91	32,00±10,36	0,92	40,28±14,15
Narsisizm	22	0,89	64,46±14,85	0,89	60,63±14,21	0,90	69,36±14,23
Psikopati	21	0,89	47,84±14,06	0,89	45,22±13,50	0,89	51,19±14,09

Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları hem tüm grup hem de cinsiyet grupları açısından ayrı ayrı hesaplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, iç tutarlılık güvenilirlik katsayılarının Makyavelyanizm faktörü için 0,91 ile 0,93 arasında değiştiği görülürken, Narsisizm faktörü için bu katsayılar tüm ve kadın grupta 0,89 erkek grupta ise 0,90 olarak hesaplanmıştır. Psikopati faktörü için ise hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları ise her üç grupta da 0,89 olarak elde edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 4. Faktörler Arası Korelasyon Katsayıları

n = 529	Narsisizm	Makyavelyanizm
Makyavelyanizm	0,48***	
Psikopati	0,63***	0,75***

*** p < 0,001

Ölçeğin faktörler arası korelasyonlar incelendiğinde, Makyavelyanizm ile Narsisizm faktörleri arasında 0,48, Makyavelyanizm ile Psikopati faktörleri arasında 0,75 ve Psikopati ile Narsisizm faktörleri arasında ise 0,63 Pearson korelasyon katsayısı hesaplanmıştır (Tablo 4).

TARTIŞMA

Narsisizm, Psikopati ve Makyavelyanizm'den oluşan karanlık üçlü kişilik özelliklerinin, son dönemde gittikçe popüler bir araştırma alanı haline geldiği görülmektedir. Farklı alanlarda yapılan çalışmalarda bu üç yapıya yönelik farklı tanımlamalar bulunmasına karşın bu yapıların kişilik araştırmalarına dahil edilmesi ve subklinik popülasyonda ele alınması ayrı bir süreci kapsamaktadır (Muris ve ark., 2017; Vize ve ark., 2018b; Yu ve ark., 2020). Siyasi bir olgu olan Makyavelizm, bir kişilik özelliği bağlamında makyavelyanizm şeklinde isimlendirilmiş ve kişilik araştırmalarına dahil edilmiştir (Aghababaei ve Błachnio, 2015). Makyavelyanizm, manipülatiflik, ahlaki değerlerden yoksun olma ve sinizmi yansıtan dünya görüşünün yanı sıra, kişisel çıkarlar

için planlama yapma, koalisyon oluşturma ve itibar kazanma gibi unsurları kapsamaktadır (Paulhus ve Jones, 2015). Klinik alan yazında kavramsallaştırılan narsisizm ise karanlık üçlü içerisinde ağırlıklı olarak narsisizmin büyülenmeci boyutunu yansıtmaktadır. Bu doğrultuda, karanlık üçlü bağlamında narsisizm, büyülenmecilik, dikkat ve ilgi arayışı, hak talep etme, üstünlük duygusu ve abartılı bir öz-değer ile karakterize edilmektedir (Lee ve Ashton, 2005; Paulhus ve Jones, 2015; Southard ve Zeigler-Hill, 2016; Vize ve ark., 2018b; Zhang ve ark., 2015). Üçüncü yapı olan psikopati ise hem klinik hem de adli alan yazında eski bir konu alanıdır. Katılık / duygusuzluk, empatiden yoksun olma, dürtüsellik, yüzeysel çekicilik, düşüncesiz ve suça yönelik davranışlar ile tanımlanan psikopatinin bu üç yapının en karanlık tarafı olduğu ifade edilmektedir (Furnham ve ark., 2013; Paulhus ve Williams, 2002; Vize ve ark., 2018a; Wai ve Tiliopoulos, 2012). Karanlık üçlü araştırmalarında bu üç kişilik özelliği boyutsal bir düzlemde ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, bu özelliklerin az ya da çok her bireyde var olduğu ileri sürüldüğünden karanlık üçlü kişilik özellikleri subklinik popülasyonda incelenmektedir (Furnham ve ark., 2013).

Kişiliğin istenmeyen, itici, olumsuz, karanlık yönü gibi ifadelerle kavramsallaştırılan karanlık üçlü kendi içerisinde ortak bir uyumsuz çekirdeği paylaşmaktadır (Paulhus ve Williams, 2002). Bu doğrultuda her üç kişilik özelliğinin empati eksikliği, katılık / duygusuzluk / duyarsızlık (callousness), saldırganlık ve manipülatif taktiklerle değişen düzeylerde ilişkili olduğu belirtilmektedir (Book ve ark., 2015; Jonason ve Krause, 2013; Jones ve Neria, 2015; Paulhus, 2014; Paulhus ve ark., 2018). Karanlık üçlünün ölçümüne yönelik yaklaşımların ise iki başlıkta toplandığı görülmektedir. Karanlık üçlüyle ilgili yapılan ilk çalışmalar her bir yapının bağımsız ölçümüne odaklanmıştır. Geleneksel ölçme araçları olarak nitelendirilen MACH-IV, Narsisistik Kişilik Envanteri ve Öz-bildirim Psikopati Ölçeği her bir yapının ayrı ayrı ölçümünde en sık kullanılan ölçme araçlarını oluşturmaktadır. Ancak bu ölçme araçlarını kullanarak karanlık üçlü yapılarının değerlendirilmesi araştırmalar için çeşitli sorunlara (uygulama, zaman, enerji vb.) yol açmıştır (Jonason ve Webster, 2010; Jones ve Paulhus, 2014, Maples ve ark., 2014). Bu doğrultuda yapıların bileşik ölçümlerine odaklanılarak Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği ve Kirli Düziye Ölçeği gibi ölçme araçları geliştirilmiştir (Lyons, 2019; Maples ve ark., 2014). Karanlık üçlünün değerlendirilmesinde yaygın olarak kullanılan bu iki ölçme aracının Türkçe çeviri ve uyarlama çalışmaları da yapılmıştır (Eraslan-Çapan ve ark., 2015; Özsoy ve ark., 2017; Yaşlıoğlu ve Atılğan, 2018). Ancak her ne kadar bu ölçekler Türkçeye uyarlanmış olsa da alan yazında Türkçe geliştirilmiş bir karanlık üçlü ölçeğinin bulunmadığı ve konuyla ilgili daha fazla ölçme aracına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Alan yazındaki bu eksiklik söz konusu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Bu çalışmaya ilk olarak madde havuzunun oluşturulmasıyla başlanmıştır. Psiko-sözcüksel (psycho-lexical) yaklaşımla planlaması kurgulanan ölçek için madde havuzu hem kişilik tanımlayan 4164 maddenin (Tatar, 2020) gözden geçirilmesiyle hem de ilgili alan yazında yer alan karanlık üçlü ölçeklerine yönelik çalışmaların incelenmesiyle oluşturulmuştur. Başlangıçta 221 maddeden oluşan havuzda, “faktör içeriğine uygun olma” konusunda uzmanlar arasında bazı maddeler için uyumun olmaması nedeniyle yine uzman görüşleri dikkate alınarak düzenleme yapılmıştır. Bu doğrultuda uzman görüşleri tek tek incelenerek bazı maddeler çıkartılarak yerine farklı maddeler eklenmiştir. Ayrıca bazı maddeler de anlaşılabilirlik (eş anlamlı sözcüklerden biri yerine diğerinin kullanılması gibi vb.) açısından yeniden düzenlenmiştir. Bütün bu işlemler sonucunda 220 maddeyi kapsayan madde havuzu elde edilmiştir.

AFA sonucunda özdeğerler incelendiğinde ölçeğin üç faktörlü bir yapıdan oluştuğu görülmektedir. Hem karanlık üçlünün teorik yapısıyla hem de karanlık üçlünün bileşik değerlendirmesini sunan diğer ölçme araçlarıyla da tutarlı olan bu üç faktörlü çözümleme (Jonason ve Webster, 2010; Jones ve Paulhus, 2014; Paulhus ve Williams, 2002), yamaç birikinti grafiğinde açıkça görülmektedir (Şekil 1). Faktör içeriklerinin ve kuramsal bilginin dikkate alınmasıyla, ortaya çıkan faktörler sırasıyla “Makyavyanizm”, “Narsisizm” ve “Psikopati” olarak isimlendirilmiştir. Bununla birlikte, teorik bilgi karanlık üçlü yapılarının belirli bir oranda örtüşüğünü ve ortak bir özü paylaştıklarını belirtmektedir (Paulhus ve Williams, 2002). Ölçeğin kurgulanmasında söz konusu bu teorik yaklaşımda dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda, aynı anda iki ve / veya üç faktörde 0,30’un üstünde değer alan maddelerin, yapılar arasındaki kesişim alanlarını yansıttığı düşünüldüğünden bu maddeler seçilen maddeler içerisinde korunmuştur. Bu durumun sonucunda ise ölçekte kesişim noktaları, makyavyanizm ve psikopati arasında dört maddeyle, psikopati ve narsisizm arasında dört maddeyle ve her üç yapı arasında ise bir madde ile değerlendirilmiş olmaktadır. Ancak ölçekte narsisizm ve makyavyanizm arasındaki kesişimi değerlendiren madde ve / veya maddelerin yer almadığı görülmektedir. Bu durumun olası bir açıklaması ise başlangıçta oluşturulan madde havuzunun iki yapı arasındaki ortak varyansı temsil edecek ifadeleri içermemesi olabilir. Sonuç olarak, elde edilen 55 maddelik ölçekte, 22 maddenin Narsisizm faktörünü, 21 maddenin Psikopati faktörünü ve 22 maddenin Makyavyanizm faktörünü değerlendirdiği görülmektedir.

K3 Ölçeği'nin açıklanan varyans oranı incelendiğinde, ölçeğin üç faktörlü çözümlenmesinin toplam varyansın % 39,53'ünü açıkladığı görülmüştür. Alan yazında yer alan diğer karanlık üçlü ölçeklerinin geliştirilme çalışmalarında, açıklanan varyans oranı bilgisi yer almadığından elde edilen bu oran, yapıyı ölçen diğer ölçeklerle karşılaştırılamamıştır. Diğer taraftan, karanlık üçlünün değerlendirilmesinde sık kullanılan ölçme araçlarından biri olan Kirli Düzine Ölçeği'nin özgün çalışmasında açıklanan varyans oranı bilgisi yer almamasına karşın, ölçeğin Türkçe formunun kullanıldığı çalışmalarda bu değerlerin yer aldığı görülmektedir. Yapılan bir çalışmada faktör analizi sonucunda 12 maddelik ölçeğin açıklanan toplam varyansının % 70,6 olduğu (Özsoy ve Ardic, 2017), başka bir çalışmada ise bu oranın % 67,59 olduğu görülmüştür (Yaşlıoğlu ve Atılgan, 2018). Bu sonuçlar dikkate alındığında, Kirli Düzine Ölçeği'ne kıyasla geliştirilen K3 Ölçeği'nden elde edilen açıklama oranının düşük olduğu görülmektedir.

Ölçeğin her üç faktörü için yapılan madde analizi sonuçlarına göre, madde-ölçek toplam puan korelasyon değerleri, Narsisizm için 0,42 ile 0,65 arasında, Psikopati için 0,43 ile 0,58 arasında ve Makyavelyanizm için 0,48 ile 0,69 arasında değişmektedir. Her bir faktörde yer alan madde-ölçek toplam puan korelasyon değerleri incelendiğinde, Makyavelyanizm için “numaracı”, Narsisizm için “göz kamaştırıcı” ve Psikopati için “tehlikeli” maddelerinin en yüksek değere sahip olan maddeler olduğu görülmüştür. Söz konusu bu maddeler her bir yapıyı kuramsal olarak iyi bir şekilde temsil ettiği için elde edilen bu değerler makul kabul edilmiştir (Aghababaei ve Błachnio, 2015; Furnham ve ark., 2013; Jones ve Paulhus, 2014; Lee ve ark., 2013; O'Boyle ve ark., 2015; Paulhus ve Williams, 2002; Rauthmann, 2012).

Geliştirilen ölçeğin iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları tüm grupla birlikte kadın ve erkek grupları için de incelenmiştir. Hem çalışmada yer alan kişi sayısı hem de her bir faktörde bulunan madde sayısı göz önüne alındığında, tüm faktörler için elde edilen katsayıların yüksek düzeyde olduğu görülmektedir (Shrout, 1998). Ayrıca geliştirilen ölçeğin iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları, alan yazında bulunan ve yaygın olarak kullanılan Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği (Narsisizm için 0,74, Psikopati için 0,77 ve Makyavelyanizm için 0,71) ve Kirli Düzine Ölçeği (Narsisizm için 0,84, Psikopati için 0,77 ve Makyavelyanizm için 0,79) (Jonason ve Webster, 2010; Jones ve Paulhus, 2014) ile kıyaslandığında daha yüksek düzeyde elde edilmiştir. Bu sonuçlar, K3 Ölçeği'nin iç tutarlılık güvenilirlik katsayılarının diğer karanlık üçlü ölçeklerinkinden yüksek olduğunu göstermiş ve ölçeğin faktörlerinde maddeler arası tutarlılığın sağlandığının göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Çalışmada son işlem olarak K3 Ölçeği'nin faktörleri arasındaki ilişki düzeylerini belirlemek amacıyla korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Beklenen yönde elde edilen değerlerin karanlık üçlüye yönelik kuramsal bilgiyle tutarlı olduğu görülmüştür. Buna karşın, K3 Ölçeği için hesaplanan korelasyon katsayıları diğer karanlık üçlü ölçeklerinin hem özgün hem de Türkçe uyarlama çalışmalarında belirtilenlerden (Jonason ve Webster, 2010; Jones ve Paulhus, 2014; Özsoy ve ark., 2017) yüksek bulunmuştur. Özellikle K3 Ölçeği'nin Makyavelyanizm ile Psikopati faktörleri arasındaki korelasyon değeri oldukça yüksektir ($r = 0,75$). Psikopati ve Makyavelyanizm yapılarının kuramsal açıklamaları incelendiğinde, alan yazında iki yapının farklı teorik köklerine rağmen büyük oranda örtüşüklerine, yakın deneysel ilişkilerinin olduğuna, makyavelyanizmi değerlendiren ölçme araçlarının temelde subklinik psikopati yapısını ölçtüğüne ve psikopatinin alternatifi olarak makyavelyanizme yönelik alan yazının daha iyi anlaşılabilmesine yönelik iddialar bulunmaktadır (Vize ve ark., 2018b). Bu iddialar dikkate alındığında, elde edilen korelasyon katsayısının yüksekliği anlaşılabilir görünmektedir. Bunların yanı sıra, K3 Ölçeği'nde her iki yapıyı ölçen dört madde yer almakta ve bu maddelerde yapılar arasındaki korelasyonu arttırmaktadır. Benzer bir durum Narsisizm ile Psikopati faktörleri arasındaki korelasyon katsayısında ($r = 0,63$) da gözlenmektedir. Ölçekte Makyavelyanizm ile Narsisizm faktörünü değerlendiren ortak madde bulunmadığından bu iki faktör arasındaki korelasyon katsayısı diğer faktörlere kıyasla daha düşük düzeyde ($r = 0,48$) elde edilmiştir. Bu nedenle de Makyavelyanizm ile Psikopati ve Narsisizm ile Psikopati faktörleri arasındaki korelasyon katsayılarının beklenenden biraz yüksek olması geliştirilen ölçek yapısının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Makyavelyanizm ile Narsisizm faktörleri arasındaki korelasyon katsayısı referans olarak alındığında da kabul edilebilir düzeydedir.

Sonuç olarak, iki aşamalı olacak şekilde planlanan Türkçe karanlık üçlü ölçeği geliştirme tasarımının ilk aşaması bu çalışma kapsamında tamamlanmıştır. İki ayrı uygulama çalışmasıyla yürütülen bu çalışmada K3 Ölçeği'nin faktör yapısı incelenmiş ve faktörlere madde seçme işlemi yürütülmüştür. Analiz sonuçları, kuramsal bilgi ile tutarlı ve yüksek iç tutarlılık güvenilirlik katsayılarına sahip üç faktörlü bir ölçeğin geliştirildiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, ölçeğin pratik kullanımı için farklı geçerlik yöntemleriyle test edilmesinin gerekliliği açıktır. Bu doğrultuda, çalışma tasarımının ikinci aşamasında K3 Ölçeği'nin geçerlilik çalışmalarını yapılmasının yanı sıra Türkçe alan yazında kısıtlı olduğu görülen karanlık üçlü yapıları ile klinik olgular arasındaki ilişkilerin de incelenmesi planlanmıştır.

KAYNAKÇA

1. Aghababaei, N. & Błachnio, A. (2015). Well-being and the dark triad. *Personality and Individual Differences*, 86, 365-368.
2. Arrigo, B. A. & Shipley, S. (2001). The confusion over psychopathy (I): historical considerations. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 45(3), 325-344.
3. Aydoğan, E. & Serbest, S. (2016). İş yerinde karanlık üçlü: bir kamu kuruluşunun iç denetim biriminde araştırma. *Sayıştay Dergisi*, 101, 97-116.
4. Bekiroğlu, B. (2020). *Karanlık Üçlü Ölçeği'nin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin klinik bağlamda incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
5. Book, A., Visser, B. A. & Volk, A. A. (2015). Unpacking “evil”: claiming the core of the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, 73, 29-38.
6. Buzina, N. (2012). Psychopathy-historical controversies and new diagnostic approach. *Psychiatria Danubina*, 24(2.), 134-142.
7. Campbell, W. K. & Foster, J. D. (2007). The narcissistic self: background, an extended agency model, and ongoing controversies. (Eds. C. Sedikides & S. J. Spencer), *The self*, ss. 115-138, Psychology Press.
8. Christie, R. & Geis, F. (1970). *Studies in Machiavellianism*. Academic Press.
9. Cleckley, H. (1988). *The mask of sanity* (5th ed.). [Scanned facsimile produced for non-profit educational use].
10. Engeler, A. (2005). *Psikopati ve antisosyal kişilik bozukluğu* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
11. Eraslan-Çapan, B., Satıcı, S. A., Yılmaz, M. F. & Kayış, A. R. (2015, Ekim, 7-10). *Karanlık Üçlü Ölçeği: Türkçeye uyarlama çalışması* [Sözlü sunum]. 13. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Mersin, Türkiye.
12. Ermiş, S. A., Şahin, M. & Demirus, B. (2018). The adaptation of Short Dark Triad (SD3) Inventory to the Turkish sample: the study of validity and reliability. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 138-156.
13. Furnham, A. (2017). Measuring the dark side. (Ed. B. Cripps), *Psychometric testing: Critical perspectives*, ss. 197-221, John Wiley and Sons.
14. Furnham, A., Richards, S. C. & Paulhus, D. L. (2013). The dark triad of personality: a 10 year review. *Social and Personality Psychology Compass*, 7(3), 199-216.
15. Glenn, A. L. & Sellbom, M. (2015). Theoretical and empirical concerns regarding the dark triad as a construct. *Journal of Personality Disorders*, 29(3), 360-377.
16. Hall, J. R. & Benning, S. D. (2006). The “successful” psychopath: adaptive and subclinical manifestations of psychopathy in the general population. (Ed. C. J. Patrick), *The handbook of psychopathy*, ss. 459-478, Guilford Press.
17. Hare, R. D. (2003). *The Hare Psychopathy Checklist - Revised* (2nd ed.). Multi-Health Systems.
18. Hare, R. D., Clark, D., Grann, M. & Thornton, D. (2000). Psychopathy and the predictive validity of The PCL-R: an international perspective. *Behavioral Sciences and the Law*, 18(5), 623-645.
19. Jonason, P. K. & Krause, L. (2013). The emotional deficits associated with the Dark Triad traits: cognitive empathy, affective empathy, and alexithymia. *Personality and Individual Differences*, 55(5), 532-537.
20. Jonason, P. K. & Middleton, J. P. (2015). Dark triad: the “dark side” of human personality. (Ed. J. D. Wright), *International encyclopedia of the social and behavioral sciences* 2. ed, ss. 671-675, Elsevier.
21. Jonason, P. K. & Webster, G. D. (2010). The Dirty Dozen: a concise measure of the dark triad. *Psychological Assessment*, 22(2), 420-432.
22. Jonason, P. K., Icho, A. & Ireland, K. (2016). Resources, harshness, and unpredictability: the socioeconomic conditions associated with the Dark Triad traits. *Evolutionary Psychology*, 14(1), 1-11.

23. Jonason, P. K., Lyons, M., Bethell, E. J. & Ross, R. (2013). Different routes to limited empathy in the sexes: examining the links between the Dark Triad and empathy. *Personality and Individual Differences*, 54(5), 572-576.
24. Jones, D. N. & Neria, A. L. (2015). The Dark Triad and dispositional aggression. *Personality and Individual Differences*, 86, 360-364.
25. Jones, D. N. & Paulhus, D. L. (2010). Different provocations trigger aggression in narcissists and psychopaths. *Social Psychological and Personality Science*, 1(1), 12-18.
26. Jones, D. N. & Paulhus, D. L. (2014). Introducing The Short Dark Triad (SD3): a brief measure of dark personality traits. *Assessment*, 21(1), 28-41.
27. Jones, D. N. & Paulhus, D.L. (2011). Differentiating the Dark Triad within the interpersonal circumplex. (Eds. L. M. Horowitz & S. Strack), *Handbook of interpersonal psychology: theory, research, assessment, and therapeutic interventions*, ss.249-269, Wiley and Sons.
28. Kessler, S. R., Bandelli, A. C., Spector, P. E., Borman, W. C., Nelson, C. E. & Penney, L. M. (2010). Re-examining Machiavelli: a three-dimensional model of Machiavellianism in the workplace. *Journal of Applied Social Psychology*, 40(8), 1868-1896.
29. Kızıltan, H. (2000). *Narcissistic Personality Inventory (NPI) ölçeğinin Türkçe formu dil eşdeğerliliği, güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
30. Kowalski, C. M., Kwiatkowska, K., Kwiatkowska, M. M., Ponikiewska, K., Rogoza, R. & Schermer, J. A. (2018). The dark triad traits and intelligence: Machiavellians are bright, and narcissists and psychopaths are ordinary. *Personality and Individual Differences*, 135, 1-6.
31. Lasko, E. N. & Chester, D. S. (2020). What makes a “successful” psychopath? Longitudinal trajectories of offenders’ antisocial behavior and impulse control as a function of psychopathy. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 12(3), 207-215.
32. LeBreton, J. M., Binning, J. F. & Adorno, A. J. (2006). Subclinical psychopaths. (Eds. J. C. Thomas & D. L. Segal), *Comprehensive handbook of personality and psychopathology: volume 1*, ss. 388-411, John Wiley and Sons, Inc.
33. Lee, K. & Ashton, M. C. (2005). Psychopathy, Machiavellianism, and narcissism in the Five-Factor Model and the HEXACO model of personality structure. *Personality and Individual Differences*, 38(7), 1571-1582.
34. Lee, K., Ashton, M. C., Wiltshire, J., Bourdage, J. S., Visser, B. A. & Gallucci, A. (2013). Sex, power, and money: prediction from the Dark Triad and Honesty-Humility. *European Journal of Personality*, 27(2), 169-184.
35. Lilienfeld, S. O., Watts, A. L. & Smith, S. F. (2015). Successful psychopathy: A scientific status report. *Current Directions in Psychological Science*, 24(4), 298-303.
36. Lyons, M. (2019). Introduction to the Dark Triad. (Ed. M. Lyons), *The dark triad of personality: narcissism, machiavellianism, and psychopathy in everyday life*, ss. 1-37, Academic Press.
37. Maples, J. L., Lamkin, J. & Miller, J. D. (2014). A test of two brief measures of the dark triad: The Dirty Dozen and Short Dark Triad. *Psychological Assessment*, 26(1), 326-331.
38. Miller, J. D., Dir, A., Gentile, B., Wilson, L., Pryor, L. R. & Campbell, W. K. (2010). Searching for a vulnerable dark triad: comparing factor 2 psychopathy, vulnerable narcissism, and borderline personality disorder. *Journal of Personality*, 78(5), 1529-1564.
39. Muris, P., Merckelbach, H., Otgaar, H. & Meijer, E. (2017). The malevolent side of human nature: a meta-analysis and critical review of the literature on the dark triad (narcissism, Machiavellianism, and psychopathy). *Perspectives on Psychological Science*, 12(2), 183-204.
40. O’Boyle, E. H., Forsyth, D., Banks, G. C. & Story, P. A. (2013). A meta-analytic review of the dark triad-intelligence connection. *Journal of Research in Personality*, 47(6), 789-794.
41. O’Connor, P. J. & Athota, V. S. (2013). The intervening role of agreeableness in the relationship between trait emotional intelligence and Machiavellianism: reassessing the potential dark side of EI. *Personality and Individual Differences*, 55(7), 750-754.

42. O'Boyle, E. H., Forsyth, D. R., Banks, G. C., Story, P. A. & White, C. D. (2015). A meta-analytic test of redundancy and relative importance of the dark triad and Five-factor Model of personality. *Journal of Personality*, 83(6), 644-664.
43. Özsoy, E. & Ardıç, K. (2017). Karanlık Üçlü'nün (Narsisizm, Makyavelizm ve Psikopati) iş tatminine etkisinin incelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 391-406
44. Özsoy, E., Rauthmann, J. F., Jonason, P. K. & Ardıç, K. (2017). Reliability and validity of the Turkish versions of Dark Triad Dirty Dozen (DTDD-T), Short Dark Triad (SD3-T), and Single Item Narcissism Scale (SINS-T). *Personality and Individual Differences*, 117, 11-14.
45. Pailing, A., Boon, J. & Egan, V. (2014). Personality, the Dark Triad and violence. *Personality and Individual Differences*, 67, 81-86.
46. Paulhus, D. L. & Jones, D. N. (2015). Measures of dark personalities. (Eds. G. J. Boyle, D. H. Saklofske & G. Matthews), *Measures of personality and social psychological constructs*, ss. 562-594, Academic Press.
47. Paulhus, D. L. & Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36(6), 556-563.
48. Paulhus, D. L. (2014). Toward a taxonomy of dark personalities. *Current Directions in Psychological Science*, 23(6), 421-426.
49. Paulhus, D. L., Curtis, S. R. & Jones, D. N. (2018). Aggression as a trait: the Dark Tetrad alternative. *Current Opinion in Psychology*, 19, 88-92.
50. Paulhus, D. L., Neumann, C. S. & Hare, R. D. (2009). *Manual for The Self Report Psychopathy (SRP) Scale*. Multi-Health Systems.
51. Raskin, R. N. & Hall, C. S. (1979). A Narcissistic Personality Inventory. *Psychological Reports*, 45(2), 590-590.
52. Rauthmann, J. F. (2012). The Dark Triad and interpersonal perception: Similarities and differences in the social consequences of narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Social Psychological and Personality Science*, 3(4), 487-496.
53. Roedelein, J. E. (2006). *Dictionary of Psychological Theories*. Elsevier.
54. Saticı, A. S., Kayış, A. R. & Yılmaz, M. F. (2018). Karanlık Üçlü Ölçeği: Türk üniversite öğrencilerinde uyarılma çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 19(Özel sayı 1), 34-40.
55. Set, Z. (2020). Sosyal kötücül kişilikler: karanlık üçlü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12(3), 318-329.
56. Southard, A. C. & Zeigler-Hill, V. (2016). Measuring the dark side of personality. (Ed. U. Kumar), *The wiley handbook of personality assessment*, ss. 119-133, John Wiley and Sons.
57. Tatar, A. (2018). Çok Boyutlu Kişilik Envanterinin geliştirilmesi: madde seçimi ve faktör yapısının oluşturulması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 19(Ek 2), 5-13.
58. Tatar, A. (2020). Türkçe'de psikolojik sözcük temelli yaklaşımla kişilik tanımlayan terimlerin belirlenmesi. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(27), 82-114.
59. Thomas, J., Hashmi, A. A., Chung, M. C., Morgan, K. & Lyons, M. (2013). The narcissistic mask: an exploration of 'the defensive grandiosity hypothesis'. *Personality and Mental Health*, 7(2), 160-167.
60. Vize, C. E., Collison, K. L., Miller, J. D. & Lynam, D. R. (2018a). Examining the effects of controlling for shared variance among the dark triad using meta-analytic structural equation modelling. *European Journal of Personality*, 32(1), 46-61.
61. Vize, C. E., Lynam, D. R., Collison, K. L. & Miller, J. D. (2018b). Differences among dark triad components: a meta-analytic investigation. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 9(2), 101-111.
62. Wai, M. & Tiliopoulos, N. (2012). The affective and cognitive empathic nature of the dark triad of personality. *Personality and Individual Differences*, 52(7), 794-799.

63. Webster, G. D., Gesselman, A. N., Gesselman, L. C., Brunell, A. B., Jonason, P. K., Hadden, B. W. & Smith, C. V. (2016). An actor-partner interdependence model of the Dark Triad and aggression in couples: relationship duration moderates the link between psychopathy and argumentativeness. *Personality and Individual Differences*, 101, 196-207.
64. Williams, K. M., Paulhus, D. L. & Hare, R. D. (2007). Capturing the four-factor structure of psychopathy in college students via self-report. *Journal of Personality Assessment*, 88(2), 205-219.
65. Yaşlıoğlu, D. T. & Atılğan, Ö. (2018). Karanlık Üçlü Ölçeği: Türkçe'ye uyarlama, güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(3), 725-739.
66. Yu, Y., Wu, D., Wang, J. M. & Wang, Y. C. (2020). Dark personality, marital quality, and marital instability of Chinese couples: an actor-partner interdependence mediation model. *Personality and Individual Differences*, 154, 109689.
67. Zengin, Y. (2019). Karanlık liderliğin örgütsel seslilik ve iş tatmini üzerindeki etkisi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(19), 310-337.
68. Zhang, W., Zou, H., Wang, M. & Finy, M. S. (2015). The role of the Dark Triad traits and two constructs of emotional intelligence on loneliness in adolescents. *Personality and Individual Differences*, 75, 74-79.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type

Research Article

Subject Area

International trade and logistics

Vol: 8 Issue: 63

Year: 2022 September

Pp: 1565-1574

Arrival

27 June 2022

Published

31 September 2022

Article ID 63760

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.29228/smrj.63760>

How to Cite This

Article

Aksoy, M.B. & Çoban, O. (2022). "Seçilmiş Temel Göstergelerle Enerji Tüketiminin Çevresel Bozulma Üzerine Etkisi: Bir ARDL Yaklaşımı", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(63): 1565-1574

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

GİRİŞ

İktisat politikalarının en önemli temel amaçlarından biri, mikro düzeyde bireylerin, makro düzeyde toplumun refahını arttırmaktır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için bir önceki döneme göre üretilen mal ve hizmet miktarının artırılması ön koşuldur. Literatürde bu durum kısaca ekonomik büyüme kavramı ile ifade edilmektedir. Ancak dünya ekonomisinin hızla büyümesi ve enerji kullanımının artması ile sera gazı emisyonu artmakta ve bunun sonucunda çevresel bozulma ve kirlilik, küresel çapta bir sorun haline gelmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren iklim ve çevreyle ilgili endişelerin artmasına bağlı olarak, hem bilim insanları hem politik karar alıcılar arasında çevresel bozulmanın belirleyicileri ve etkileri ile ilgili tartışmalar ön plana çıkmaya başlamıştır. İklim değişikliği, çevresel bozulma gibi küresel çevre sorunlarının çözümü yalnızca ulusal değil, bölgesel ve çok taraflı işbirliklerini gerekli kılmıştır. İklim değişikliği ve çevresel bozulma ile ilgili Türkiye'nin taraf olduğu anlaşmalar mevcuttur. 1992 yılında Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı düzenlenmiş, konferans neticesinde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi imzalanmıştır. Atmosferdeki insan kaynaklı sera gazını belli bir seviyede tutma amacıyla olan bu sözleşmeye, Türkiye 2004 tarihinde katılmıştır. Türkiye, dünya çapında sera gazının azaltılması için hedefler içeren Kyoto Protokolü'ne ise 2009 yılında üye olmuş ve 2020-2030 yılları arasında sera gazı emisyonlarını %21'e kadar indireceği sözünü vermiştir. 2016 yılında üye olunan Paris Anlaşması ise küresel ısınmayı 1,5°C ile sınırlandırmayı amaçlamaktadır (ETKB, 2022).

Seçilmiş Temel Göstergelerle Enerji Tüketiminin Çevresel Bozulma Üzerine Etkisi: Bir ARDL Yaklaşımı¹

The Effect Of Energy Consumption On Environmental Degradation With Selected Basic Indicators: An ARDL Approach

Maide Betül Aksoy¹ Orhan Çoban²

¹ Arş.Gör. Gaziantep Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret Ve Lojistik Bölümü, Gaziantep, Türkiye

² Prof.Dr., Gaziantep Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret Ve Lojistik Bölümü, Gaziantep, Türkiye

ÖZET

Dünyanın sürekli bir gelişim ve değişim içerisinde olması, çevresel bozulma sorununu da beraberinde getirmektedir. Yeni sanayileşen ülkelerin hızlı gelişimi, sınırlı olan doğal kaynakların kullanımını zorunlu kılmaktadır. Bunun neticesinde kirliliğe ve çevresel bozulmaya yol açan daha fazla kalıntı ve atık doğaya salınmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki ekonomik büyüme, dışa açıklık, endüstriyel gelişim ve ulaşım sektörü enerji tüketimi ile çevresel bozulma arasındaki bağlantıyı araştırmaktır. Çalışmada 1987-2018 yıllarına ait veriler, Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Analizde ARDL modelinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda öncelikli olarak serilerin durağanlığını tespit için Phillips-Perron (PP) birim kök testine başvurulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, ekonomik büyüme, dışa açıklık, endüstriyel gelişim ve ulaşım sektörü enerji tüketimi ile çevresel bozulma arasında eş bütünleşme olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ulaşım sektöründe enerji tüketimi, ekonomik büyüme, endüstriyel gelişim ve ticari dışa açıklık ile çevresel bozulma arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Bozulma; ARDL Model; Ulaşım Sektörü Enerji Tüketimi

ABSTRACT

The fact that the world is in a constant development and change, brings with the problem of environmental degradation. The rapid development of newly industrialized countries obliges the use of limited natural resources. As a result, more residues and wastes are exhaled to the nature, causing pollution and environmental degradation. The aim of this study is to investigate the linkage between economic growth, openness, industrial development and energy consumption in the transportation sector and environmental degradation in Turkey. In the study, the data for the years 1987-2018 were obtained from the World Bank database. In the analysis, Phillips-Perron (PP) unit root test was applied to determine the stationarity between the series. Based on the findings, the datasets were analyzed with the ARDL bounds test. As a result of the analysis, it has been determined that there is a cointegration between economic growth, openness, industrial development and energy consumption in transportation sector and environmental degradation, and there is a long-term relationship between transportation sector energy consumption in transportation sector, economic growth, industrial development and trade openness and environmental degradation.

Keywords: Environmental Degradation, ARDL, Energy Consumption in Transportation Sector

¹ IERFM2022 Kongresinde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş halidir. This is the revised and edited version of the paper presented at the IERFM 2022 Congress.

Son zamanlarda bilimsel düzeyde yapılan tartışma ve araştırmalarda çevresel bozulma ve iklim değişikliği ile ilişkili en önemli faktörler arasında, ülkenin çevre pahasına izlediği ekonomik kalkınma hedefleri ve petrol, gaz ve kömür gibi fosil yakıtların tüketimi ön plana çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan Türkiye, son yirmi yılda OECD ülkeleri arasında enerji talebinin en fazla arttığı ülkedir (DB, 2022). 1990 yılında yaklaşık 1,5 milyon (PJ-Petajoule) olan enerji tüketimi 2020 yılına gelindiğinde 4,3 milyona (PJ) yaklaşmıştır. 1990 yılında Türkiye'nin enerji tüketiminde endüstriyel sektör %27, ulaşım sektörü %22'lik bir paya sahip iken, 2019 yılına gelindiğinde endüstriyel sektörün payı %30'a, ulaşım sektörünün payı ise %26'ya çıkmıştır (Uluslararası Enerji Ajansı, 2022). 2017 yılında kabul edilen Milli Enerji politikası gereğince, yerli yenilenebilir enerji kullanımının artırılması teşvik edilmesine rağmen, Türkiye hala %74 oranında dışa bağımlı durumdadır (DB, 2022). Gelecekte ülkenin ekonomik büyümesinin istikrarı için artan enerji talebi ile birlikte, CO2 emisyonunun artmaya devam etmesi kaçınılmaz olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki ekonomik büyüme, dışa açıklık, endüstriyel gelişim ve ulaşım sektörü enerji tüketimi ile çevresel bozulma arasındaki ilişkileri ARDL modeli yardımıyla analiz etmektir. Analizlerde kullanılan değişkenlerden dışa açıklık, CO2 emisyonu, endüstriyel gelişim ve ekonomik büyüme değişkenleri Dünya Bankası Ekonomik Kalkınma Göstergeleri veri tabanından, ulaşım sektöründeki enerji tüketimi Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency) veri tabanından elde edilmiştir. 1987-2018 dönemi verilerinin dikkate alındığını analizlerde E-views 9.0 versiyonundaki paket programından yararlanılmıştır.

LİTERATÜR

Çevresel bozulmayı modelleyen çalışmaların birçoğu, analizlerini farklı ekonometrik yöntemler kullanarak, yalnızca toplam enerji tüketimini ve ekonomik büyümeyi çevresel bozulmaya, özellikle CO2 emisyonlarına bağlayarak sınırlandırmaktadır. CO2 emisyonlarının kaynağı yalnızca enerji tüketimi ve büyümeye bağlı değildir (Öztürk vd., 2013: 262; Zhang, 2011: 2197). Çevresel zararın ana faktörleri olarak kullanılan en yaygın makroekonomik değişkenler GSYİH büyümesi, enerji tüketimi, kentleşme, ticari dışa açıklık, finansal gelişme ve doğrudan yabancı yatırımdır (Al-Mulali vd., 2015: 382).

Literatürde ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve çevresel kirleticiler üzerine temel olarak üç grup araştırma dizisi olduğu görülmektedir. Birinci grup araştırmacılar, esas olarak, ters U-şeklindeki EKC hipotezinin geçerliliğini test edilmesi olmak üzere, çevresel kirleticiler ve çıktı bağlantısına odaklanmaktadır. Varsayımsal Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC), Grossman ve Krueger (1991) tarafından Kuznets'e (1955) dayalı olarak ortaya konmuştur. EKC, çevresel bozulmanın önce ulusal ve ya bölgesel gelir arttıkça arttığını, daha sonra gelir belirli bir yüksek seviyeye ulaştığında durgunlaştığını ve sonunda azaldığını varsaymaktadır. Bazı çalışmalar hipotezin varlığını doğrularken (Gökmenoğlu vd., 2016; Halicioğlu 2009; Katırcıoğlu vd., 2017; Seker vd., 2015; Yavuz 2014), diğerleri (Akbostancı vd., 2009; Öztürk vd., 2010c, Destek vd., 2020) doğrulamamıştır. Lise vd., (2007), Türkiye'de 1970-2003 döneminde ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulmuştur ancak EKC hipotezini Granger eşbütünleşme yaklaşımını kullanarak reddetmiştir. Bozkurt vd., (2015), 1966-2011 dönemine ait verileri kullanarak, ekonomik büyüme, enerji tüketimi, nüfus artışı ve ticari açıklık oranının da karbon emisyonun artırdığını, sonuç olarak Türkiye'de Çevresel Kuznets Eğrisi'nin geçerli olduğunu analiz etmişlerdir. EKC hipotezini test ederken, ticareti bir değişken olarak içeren çalışmaların örnekleri arasında Grossman ve Krueger (1991), Lucas (1992), Wyckoff vd., (1994), Suri vd., (1998) ve Nohman vd., (2005) bulunmaktadır.

İkinci grup araştırmacılar ise, enerji tüketimi ile çıktıyı incelemişlerdir. Bir grup çalışma hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulurken (gelişmekte olan ülkeler için Lee, 2005; Asya ülkeleri için Lee ve Chang, 2008; G-7 ülkeleri için Narayan ve Smyth, 2008; Yunanistan için Tsani, 2010; Güney Amerika için Apergis ve Payne, 2010a), diğer bir grup çalışma ise, ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulmuştur (İtalya ve Kore'de Soytaş ve Sarı, 2003; Fransa, İtalya ve Japonya'da Lee, 2006; gelişmekte olan ülkelerde Lee ve Chang, 2007; petrol ihraç eden ülkelerde Mehrara, 2007; Afrika ülkelerinde Wolde-Rufael, 2009; düşük gelirli ülkelerde Öztürk vd., 2010a; Çin'de Zhang vd., 2012). Çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilen çalışmalar şunlardır; Kore'de Oh ve Lee, (2004); Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Apergis ve Payne, (2009); gelişmiş ülkelerde Lee ve Chang, (2007); gelişmiş ülkelerde Mahadevan ve Adjaye, (2007); Tunus'ta Belloumi, (2009); Pasifik Adası ülkelerinde Mishra vd., (2009); orta gelirli ülkelerde Öztürk vd., (2010a) ve OECD ülkelerinde Belke ve Potrafke, (2012). Son olarak enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilmeyen çalışmalar şu şekildedir; düşük gelirli ülkelerde Huang vd., (2008); G-7 ülkelerinde Balcılar vd., (2010); Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da Acaravcı vd., (2010a); ABD'de Fallahi, (2011).

Üçüncü grup araştırma dizisinde ise birinci ve ikinci grup araştırmayı yani hem çevresel kirleticiler, hem enerji tüketimi hem de çıktıyı birleştirmektedir (Ang, 2008; Acaravcı vd., 2010b; Apergis vd., 2010b; Pao vd., 2010; Chang and Carballo, 2011; Hamit-Haggar, 2012).

CO2 emisyonları, ekonomik büyüme ve enerji tüketimi ilişkisi daha sonra dış ticaret (Halıçioğlu, 2009; Jalil vd., 2009; Nasir vd., 2011 ve Shahbaz vd., 2011); emek ve sermaye (Soytaş vd., 2007; Menyah vd., 2010); kentleşme (Zhang vd., 2009 ve Iwata vd., 2010; Nathaniel vd., 2020); istihdam oranı (Sarı ve Soytaş, 2009; Öztürk vd., 2010b); nükleer enerji tüketimi (Iwata vd., 2010) ve elektrik tüketimi (Lean vd., 2010); finansal gelişim (Destek, 2015; Pata, 2018) gibi farklı değişkenler eklenerek genişletilmiştir.

Karbon emisyonu ile endüstrileşme arasındaki ilişkinin araştırıldığı sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Yurtkuran (2020), yaptığı çalışmada uzun dönemde endüstrileşmenin karbon salınımını arttırdığını analiz etmiştir. Sibanda vd., (2019) ARDL modelini kullandığı çalışmada endüstriyel çıktının karbon emisyonlarını etkilemediği tespit etmiştir. Al-Mulali (2015), yaptığı analiz sonucunda enerji tüketimi, kentleşme, ticari dışa açıklık ve endüstriyel gelişmenin çevresel zararı artırdığı, siyasi istikrarın ise uzun dönemde azalttığı sonucuna varmıştır.

Ulaşım sektöründe enerji tüketimini değişken olarak kullanan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Chandran ve Tang (2013), eşbütünlük ve Granger nedensellik metotlarını kullandıkları çalışmada ulaşım sektörü enerji tüketimi ve milli gelirin karbon emisyonlarını etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Kızılkaya vd., (2016) Türkiye için yaptığı çalışmada, ekonomik büyüme, karbondioksit emisyonu, ulaşım sektörü enerji tüketimi arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Azlina vd., (2014), Malezya için yaptığı çalışmada, milli gelir, ulaşım sektörü enerji tüketimi ve karbon emisyonu arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu kanıtlamıştır.

METODOLOJİ

Bu çalışmada Türkiye'deki ekonomik büyüme, dışa açıklık, endüstriyel gelişim ve ulaşım sektörü enerji tüketiminin çevresel bozulma üzerindeki etkisini ARDL modeli ile analiz edilmiştir. Bu etkiyi analiz ederken kullanılan ilk değişken çevresel bozulmayı temsil eden, çalışmanın bağımlı değişkeni olan karbon emisyonlarıdır. İkinci değişken ulaşım sektöründe sarf edilen enerji tüketimidir. 2019 yılında Türkiye'nin toplam enerji tüketiminin %30'u endüstriyel kaynaklı iken %26'sı ulaşım sektöründen kaynaklanmaktadır (Uluslararası Enerji Ajansı, 2022). Ek çevre koruma önlemleri alınmadığı takdirde, ulaşım faaliyetlerinden kaynaklanan karbondioksit emisyonları 2050 yılına kadar %60 artacak, sadece küresel nakliye sebebiyle ise %160 artacaktır (OECD, 2017). Bu nedenle, enerji tüketimindeki artışın, bölgedeki çevresel zarara etkisi fazla olacaktır. İkinci değişken endüstriyel çıktıdır. Ticaret ve istihdam artışı yoluyla büyüyen sanayi payının çoğu petrol ve doğal gazdan gelmektedir. Ayrıca bölgedeki sanayinin eski olması ve fabrikaların atık ve kirlilik yönünden denetimsizliği de çevresel bozulmaya yol açabilmektedir. Bu nedenle, sanayi sektörü bölgedeki çevresel tahribatta rol oynayabilir. Üçüncü değişken, ticari dışa açıklıktır. Tarife engellerini azaltarak, dış ticaretin önündeki engelleri azaltmak bölgenin turizm seviyesi, ulaşım bağlantısı ve toplam GSYİH içindeki payını artırarak ticaret seviyesinin artmasına yardımcı olmaktadır. Uluslararası ticaret, bir bölgede tüketim için, başka bir bölgedeki malların (ve bunlarla ilişkili emisyonların) üretilmesinin bir sonucu olarak emisyon ve kirliliğin küreselleşmesine katkıda bulunmaktadır (Zhang vd., 2017: 705). Dördüncü değişken ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme devam ettikçe doğal kaynakların kullanımı artacak, bu da daha fazla atık ve sera gazı salınımına sebep olacaktır. Söz konusu değişkenler Tablo 1 yardımıyla özetlenmiştir.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Veriler

Değişken	Sembol	Kaynak	Birim
Ekonomik Büyüme (GSYİH)	GDP	Dünya Bankası Kalkınma Göstergesi	Kişi başı-Sabit 2015 USD
Dışa Açıklık	TR	Dünya Bankası Kalkınma Göstergesi	(İthalat+İhracat)/GSYİH
Ulaşım Sektörü Enerji Tüketimi	ENG	Uluslararası Enerji Ajansı	Kişi başı- TJ
Endüstriyel Gelişim	ING	Dünya Bankası Kalkınma Göstergesi	Endüstrileşme değerinin GSYİH içerisindeki % payı
Çevresel Bozulma (CO2)	CO2	Dünya Bankası Kalkınma Göstergesi	Kişi başı metrik ton

Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere, analizlerde kullanılan ulaşım sektörü enerji tüketimi Uluslararası Enerji Ajansı'ndan (IEA), geri kalan tüm veriler ise Dünya Bankası'nın veri tabanından elde edilmiştir. 1987-2018 dönemini kapsayan söz konusu veriler yıllık gözlemlerden oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan bazı verilerin doğal logaritmaları kullanılmıştır. Analizde aşağıdaki tahmin modellerinden yararlanılmıştır;

$$CO_2 = f(GDP, TR, ENG, ING)$$

$$\ln CO_2 = \beta_0 + \beta_1 \ln GDP_t + \beta_2 \ln URB_t + \beta_3 TR_t + \beta_4 \ln ENG_t + \beta_5 \ln ING_t + u$$

Burada $\ln CO_2$ kişi başına düşen CO_2 emisyonlarının (metrik ton) doğal logaritmasıdır. $\ln GDP$, kişi başına düşen reel GSYİH'nın doğal logaritmasıdır (sabit 2015 ABD Doları). TR, ticaretin dışı açıklığı ile ilgilidir. $\ln ENG$, kişi başına ulaşım sektörü enerji tüketiminin (TJ) doğal logaritmasına karşılık gelmektedir. $\ln ING$ ise endüstrileşme değeridir. Hata terimini u_t ; zamanı (1987'den 2018'e kadar olan yıllık veriler) ise t temsil etmektedir.

Analizlerde öncelikli olarak serilerin durağanlığını tespit etmek için Phillips-Perron birim kök testine başvurulmuştur. Bu testte H_0 hipotezi "seri durağan değildir veya birim kök içermektedir" şeklindedir. H_1 alternatif hipotezi ise serilerin durağan olduğunu veya birim kök içermediğini göstermektedir.

Eşbütünlük analizi, veriler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkisi belirlemeye yarayan bir modeldir. Literatürde Engle-Granger (1987) ve Johansen (1990) eşbütünlük testleri sıklıkla kullanılır ancak bu testlerde serilerin durağan olma şartı bulunmaktadır. ARDL eşbütünlük testinin avantajı değişkenlerin seviyede ya da birinci farkta durağan olup olmamasına bağlı kalınmadan uygulanmasıdır (Pesaran ve Pesaran, 1997). ARDL yaklaşımının bazı avantajları vardır, bunlardan ilki serilerin $I(0)$ ya da $I(1)$ olup olmamasına bağlı kalınmadan testin uygulanabilmesidir. İkincisi ARDL modeli kısıtlı örneklem için sağlıklı sonuçlar vermektedir (Pesaran ve Shin, 1999). Diğer avantajı ise bu yaklaşımda Kısıtsız Hata Düzeltme modeli kullanıldığından, diğer testlere göre daha güvenilir sonuçlar vermektedir (Pesaran ve Shin, 1999).

ARDL modeli sonucunda elde edilen F istatistiği, Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilen alt ve üst sınır değerleri ile karşılaştırılmaktadır. Bulunan F istatistiği üst kritik sınırın ($I(1)$) üstünde ise, bu eşbütünlüğün varlığını yani değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkisinin bulunmadığını gösteren H_0 hipotezinin reddedildiğini gösterir. Boş hipotezin reddedilmesi eşbütünlüğün varlığını göstermektedir. ARDL modeli referans alınarak yapılan analizlerde serilerin aynı seviyede durağan olmalarına gerek yoktur. Ancak yine de serilerin $I(2)$ seviyesinde durağan olma ihtimaline karşın birim kök testine başvurulmasında yarar vardır.

ANALİZ SONUÇLARI

Bu çalışmada ARDL modeli yardımıyla seçilen göstergeler dikkate alınarak enerji tüketiminin çevresel bozulma üzerine olan etkisi analiz edilmiştir. Analizler kapsamında dikkate alınan değişkenlerin durağanlığını test etmede Phillips-Perron Birim Kök Testine (1988) başvurulmuştur. Analiz sonuçları Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2: Birim Kök Testi Sonuçları (PP Birim Kök Testi)

Değişken	Seviye			Birinci Fark		
	Sabitli	Sabit ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz	Sabitli	Sabit ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz
$\ln CO_2$	0.4966 [0.9838]	-38.897** [0.0247]	72.757 [1.000]	-98.346*** [0.0000]	-95.813*** [0.0000]	-55.688*** [0.0000]
$\ln ENG$	0.2335 [0.9704]	-10.783 [0.9167]	-19.450* [0.0508]	-42.469*** [0.0024]	-42.519** [0.0111]	-39.108*** [0.0003]
$\ln IND$	-14.497 [0.5452]	-0.9364 [0.9386]	-0.4299 [0.5196]	-50.276*** [0.0003]	-54.044*** [0.0007]	-50.740*** [0.0000]
$\ln GDP$	-0.7500 [0.8191]	-22.499 [0.4472]	0.5647 [0.8328]	-64.128*** [0.0000]	-62.553*** [0.0001]	-62.001*** [0.0000]
TR	-19.166 [0.3207]	-0.1771 [0.9907]	15.471 [0.9671]	-50.791*** [0.0003]	-57.205*** [0.0003]	-44.018*** [0.0001]

Not: ***, **, ve *, işaretleri sırasıyla % 1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ve değişkenlerin sırasıyla % 1, %5 ve %10 düzeyinde durağan olduklarını ifade etmektedir. [ ] içindeki değerler prob. istatistikleridir.

Tablo 2'de elde edilen bulgulara göre, değişkenlerin seviye değerlerinde birim kök içerdiği görülmüştür. Serilerin birinci farkı incelendiğinde ise, değişkenlerin birim kök içerdiği yönündeki boş hipotezin reddedildiği ve tüm serilerin durağan hale geldikleri, dolayısıyla birinci fark değerlerinde serilerin bütünlük oldukları gözlemlenmiştir.

ARDL Modeli tahmin sonuçları Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3: ARDL Sınır Testi Sonuçları

Tahmin Edilen Model	Optimum Gecikme Uzunluğu	F-istatistiği
$CO_2 = f(GDP, TR, ENG, ING)$	(1,0,1,0,2)	5.730
Kritik Değerler	$I(0)$	$I(1)$
10%	2.20	3.09
5%	2.56	3.49
1%	3.29	4.37

Not: Kritik değerler Pesaran vd., (2001), Tablo CI(iii)'den alınmıştır.

Tablo 3'e göre, tahmin edilen F-istatistiği değeri 5,73 olarak bulunmuştur. Söz konusu değer Pesaran vd., (2001) %1 kritik üst değer olan 4.37'den büyük olduğu için değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna, yani uzun dönemli bir ilişkinin olduğuna işaret etmektedir.

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesinden sonraki aşama, uzun ve kısa dönem parametrelerin belirlenmesidir. Uzun dönem tahmin sonuçlarına göre ulaşım sektörü enerji tüketimi, endüstrileşme, dışa açıklık ve milli gelir ile çevresel bozulma arasında pozitif ve istatistikî olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: Uzun ve Kısa Dönem Katsayı Tahmincileri

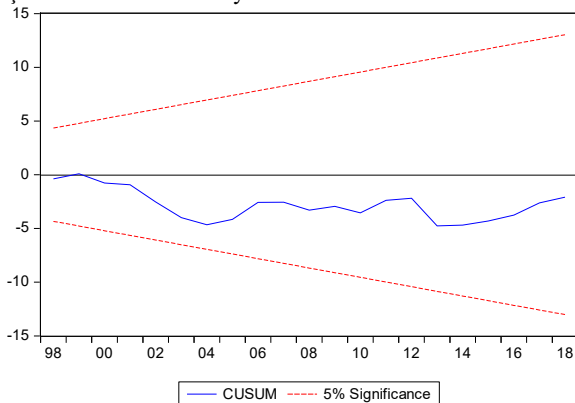
Değişken	Katsayı	t-istatistiği	Prob.
<i>Uzun Dönem</i>			
Sabit	1.036884	1.120168	0.2753
ENG	0.282034**	2.581858	0.0174
IND	0.026420**	2.293921	0.0322
GDP	0.047074*	1.891663	0.0724
TR	1.374688***	3.670502	0.0014
<i>Kısa Dönem</i>			
Δ ENG	-0.025899	-0.341424	0.7362
Δ IND	0.009541**	2.090720	0.0489
Δ GDP	0.013724	0.965997	0.3450
Δ TR	1.309019***	6.229284	0.0000
Δ TR(-1)	-1.141488***	-5.023798	0.0001
ECT(-1)	-0.481967***	-6.265666	0.0000
<i>Teşhis Testleri</i>			
	F-istatistiği	Olasılık	
SERIAL	1.937689	0.1715	
ARCH	1.061104	0.9765	
CUSUM	İstikrarlı	İstikrarlı	
CUSUMQ	İstikrarlı	İstikrarlı	

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistikî olarak anlamlılığı ifade etmektedir. Varsayım testleri uygulanırken F-istatistikleri kullanılmıştır.

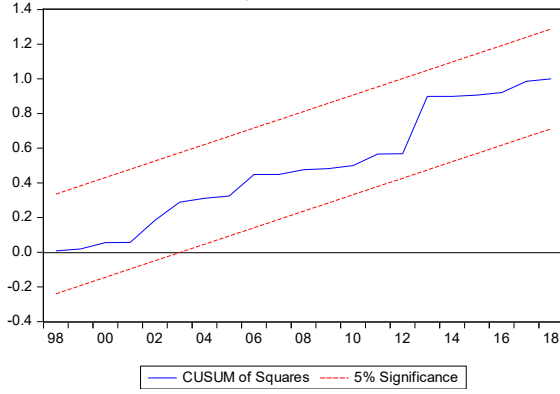
Tablo 4'e göre, uzun dönemde ulaşımdaki enerji tüketiminde meydana gelen %1'lik bir artış, karbon emisyonunu %0.28 oranında, milli gelirden meydana gelen %1'lik bir artış, karbon emisyonunu %0.04 oranında, endüstrileşmede meydana gelen %1'lik artış karbon emisyonunu %0.02, ticari dışa açıklıkta meydana gelen %1'lik artış karbon emisyonunu %1.37 arttırmaktadır. Kısa dönemde ise endüstrileşme ve ticari dışa açıklık ile karbon emisyonu arasında pozitif ve istatistikî olarak anlamlı bir ilişkin varlığı dikkati çekmektedir. Kısa dönemde endüstrileşmede meydana gelen %1'lik bir artış, karbon emisyonunu %0.009, ticari dışa açıklık oranında meydana gelecek %1'lik artış ise karbon emisyonunu %1.30 oranında arttıracaktır.

ARDL modeli, normallik, otokorelasyon, fonksiyonel form ve değişen varyans, parametre istikrar testi gibi bir dizi standart tanı testinden geçmektedir. LM testi (SERIAL) otokorelasyon sorununun olmadığı, ARCH testi ise değişen varyans probleminin bulunmadığını göstermektedir. Ayrıca, normallik testi sonucu modeldeki verilerin normal dağıldığı tespit edilmiştir. Hata düzeltme katsayısı ile model üzerinde meydana gelen bir şok sonucunda, şokun etkisinin ne kadarlık bir süre sonunda ortadan kalkacağı sonucuna ulaşılmaktadır yani modele gelen bir şokun ardından karbon emisyonunun uzun dönem dengesine dönebilme hızını temsil etmektedir. Hata düzeltme katsayısı -0.4819 olarak tespit edilmiştir. Sonuç beklendiği gibi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Kullanılan modelde uzun dönem parametrelerinin yapısal kırılma içerip içermedikleri Brown vd., (1975) tarafından geliştirilen CUSUM ve CUSUMQ testleri ile araştırılmış olup elde edilen bulgular Şekil 1 ve Şekil 2'de düzenlenmiştir.

Şekil 1: CUSUM Katsayı İstikrar Testleri

Şekil 2: CUSUMQ Katsayı İstikrar Testleri

Şekil 1 ve Şekil 2 bir arada değerlendirildiğinde, analiz edilen dönemde, CUSUM ve CUSUMQ test değerlerinin bant değerleri arasında kalmasından dolayı uzun dönem parametrelerinin yapısal kırılma içermedikleri tespit edilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada seçilen göstergeler dikkate alınarak ARDL modeli yardımıyla enerji tüketimi çevresel bozulma üzerine etkisi analiz edilmiştir. Analizlerde 1987-2018 dönemi verileri referans alınmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, Türkiye’de uzun dönemde kişi başına düşen milli gelir, ulaşım sektöründe kullanılan enerji, endüstrileşme ve ticari dışa açıklık çevresel bozulmayı arttırmaktadır. Ekonomik büyüme ve ulaşımında kullanılan enerji tüketimi Türkiye’nin karbon emisyonlarını etkilediği görülmektedir. Söz konusu tespit Chandran vd., (2013); Azlina vd., (2014); Kızılkaya vd., (2016) çalışmaları ile paralellik göstermektedir. Türkiye’nin bir takım politikalar oluşturarak iklim değişikliği sorununa çözüm üretmesi beklenmektedir. Çevresel kirliliğin bir göstergesi olan karbon emisyonlarını etkileyen enerji kaynakları incelenerek, emisyonları azaltmak için daha ayrıntılı analiz yapılmalıdır. Ulaşımında enerji tasarrufu, enerji verimliliği projelerine yatırımlarını artırmak, yenilenebilir enerji kaynaklarının rolünü artıran projeler yapmak gibi birçok politika kullanarak enerji tüketimini kontrol altında tutmak önem taşımaktadır. CO2 emisyon seviyesinin azaltılabilmesi için verimli bir ulaşım sistemi kurulmalı ve yüksek teknolojilere yatırım yapılmalıdır.

Diğer taraftan ülkelerin sahip olduğu eski sanayi sermayesi stokunu yeni ve enerji bakımından verimli sermaye ile değiştirerek, daha sürdürülebilir bir sanayi yaratması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, endüstriyel sürdürülebilirliği artırmak için gelişmiş ülkelerden endüstriyel teknolojiler ödünç alması Türkiye için önem arz etmektedir. Yapılacak politika önerileri karar alıcılar açısından etkin karar alınmasına imkân sağlayacaktır. Çevresel bozulmayı tetikleyen bir başka unsur da kentleşmedir. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda, kentleşme değişkeni ile çevresel bozulma arasındaki ilişkiyi tespit eden analizler yapılabilir.

KAYNAKÇA

1. Acaravcı, A. & Öztürk, I. (2010b). On the relationship between energy consumption, CO2 emissions and economic growth in Europe. *Energy*, 35(12), 5412-5420.
2. Acaravcı, A. Öztürk, I., (2010a). Electricity consumption-growth nexus: evidence from panel data for transition countries. *Energy Economics* 32, 604–608.
3. Akbostancı, E., Türüt-Aşık, S. & Tunç, G. İ. (2009). The relationship between income and environment in Turkey: is there an environmental Kuznets curve?. *Energy policy*, 37(3), 861-867.
4. Al-Mulali, U. & Öztürk, I., (2015). The effect of energy consumption, urbanization, trade openness, industrial output, and the political stability on the environmental degradation in the MENA (Middle East and North African) region. *Energy* 84, 382–389.
5. Ang, J. B. (2008). Economic development, pollutant emissions and energy consumption in Malaysia. *Journal of Policy Modeling*, 30(2), 271-278.
6. Apergis, N. & Payne, J. E. (2009). Energy consumption and economic growth: evidence from the Commonwealth of Independent States. *Energy Economics*, 31(5), 641-647.
7. Apergis, N. & Payne, J. E. (2010a). Energy consumption and growth in South America: Evidence from a panel error correction model. *Energy Economics*, 32(6), 1421-1426.

8. Apergis, N. & Payne, J. E. (2010b). The emissions, energy consumption, and growth nexus: evidence from the commonwealth of independent states. *Energy policy*, 38(1), 650-655.
9. Azlina, A. A., Law, S. H. & Mustapha, N. H. N. (2014). Dynamic linkages among transport energy consumption, income and CO2 emission in Malaysia. *Energy Policy*, 73, 598-606.
10. Balçılar, M., Özdemir, Z. A. & Arslantürk, Y. (2010). Economic growth and energy consumption causal nexus viewed through a bootstrap rolling window. *Energy Economics*, 32(6), 1398-1410.
11. Belke, A. & Potrafke, N. (2012). Does government ideology matter in monetary policy? A panel data analysis for OECD countries. *Journal of International Money and Finance*, 31(5), 1126-1139.
12. Belloumi, M. (2009). Energy consumption and GDP in Tunisia: Cointegration and causality analysis. *Energy policy*, 37(7), 2745-2753.
13. Brown, R. L., Durbin, J. & Evans, J. M. (1975). Techniques for testing the constancy of regression relationships over time. *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Methodological)*, 37(2), 149-163.
14. Chang, C. C. & Carballo, C. F. S. (2011). Energy conservation and sustainable economic growth: The case of Latin America and the Caribbean. *Energy policy*, 39(7), 4215-4221.
15. DB (T.C. Dışişleri Bakanlığı). (2022). Türkiye'nin Uluslararası Enerji Stratejisi. https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, Erişim Tarihi: 29.04.2022.
16. Destek, M. A. (2015). Energy consumption, economic growth, financial development and trade openness in Turkey: Maki cointegration test. *Bulletin of Energy*, 3, 162-168.
17. Destek, M. A. & Sinha, A. (2020). Renewable, non-renewable energy consumption, economic growth, trade openness and ecological footprint: Evidence from organisation for economic Co-operation and development countries. *Journal of Cleaner Production*, 242, 118537, 1-11.
18. Engle, R. F. & Granger, C. W. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 251-276.
19. ETKB (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı) (2022). İklim Değişikliği ve Uluslararası Müzakereler. <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-iklim-degisikligi-ve-uluslararasi-muzakereler> Erişim Tarihi: 29.04.2022.
20. Fallahi, F. (2011). Causal relationship between energy consumption (EC) and GDP: a Markov-switching (MS) causality. *Energy*, 36(7), 4165-4170.
21. Gökmenoğlu, K. & Taşpınar, N. (2016). The relationship between CO2 emissions, energy consumption, economic growth and FDI: the case of Turkey. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 25(5), 706-723.
22. Grossman, G. M. & Krueger, A. B. (1991). Environmental impacts of a North American free trade agreement. National Bureau of Economics Research Working Paper, No. 3194, NBER, Cambridge.
23. Halıcıoğlu, F. (2009). An econometric study of CO2 emissions, energy consumption, income and foreign trade in Turkey. *Energy policy*, 37(3), 1156-1164.
24. Hamit-Haggar, M. (2012). Greenhouse gas emissions, energy consumption and economic growth: A panel cointegration analysis from Canadian industrial sector perspective. *Energy Economics*, 34(1), 358-364.
25. Huang, B. N., Hwang, M. J. & Yang, C. W. (2008). Causal relationship between energy consumption and GDP growth revisited: a dynamic panel data approach. *Ecological economics*, 67(1), 41-54.
26. IEA (International Energy Agency). <https://www.iea.org/countries/turkey> Erişim Tarihi: 29.04.2022
27. Iwata, H., Okada, K. & Samreth, S. (2010). Empirical study on the environmental Kuznets curve for CO2 in France: the role of nuclear energy. *Energy policy*, 38(8), 4057-4063.
28. Jalil, A. & Mahmud, S. F. (2009). Environment Kuznets curve for CO2 emissions: a cointegration analysis for China. *Energy policy*, 37(12), 5167-5172.
29. Johansen, S. & Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration-with appucations to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 52(2), 169-210.

30. Katırcıoğlu, S. T. & Taşpınar, N. (2017). Testing the moderating role of financial development in an environmental Kuznets curve: empirical evidence from Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 68, 572-586.
31. Kızılkaya, O., Sofuoğlu, E., & Çoban, O. (2016). Ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve çevre kirliliği analizi: Türkiye örneği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 255-272.
32. Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *The American economic review*, 45(1), 1-28.
33. Lean, H. H. & Smyth, R. (2010). On the dynamics of aggregate output, electricity consumption and exports in Malaysia: evidence from multivariate Granger causality tests. *Applied Energy*, 87(6), 1963-1971.
34. Lee, C. C. (2005). Energy consumption and GDP in developing countries: a cointegrated panel analysis. *Energy Economics*, 27, 415-427.
35. Lee, C. C. (2006). The causality relationship between energy consumption and GDP in G-11 countries revisited. *Energy policy*, 34(9), 1086-1093.
36. Lee, C. C. & Chang, C. P. (2007). Energy consumption and GDP revisited: a panel analysis of developed and developing countries. *Energy economics*, 29(6), 1206-1223.
37. Lee, C. C. & Chang, C. P. (2008). Energy consumption and economic growth in Asian economies: a more comprehensive analysis using panel data. *Resource and energy Economics*, 30(1), 50-65.
38. Lise, W. & Van Montfort, K. (2007). Energy consumption and GDP in Turkey: Is there a co-integration relationship?. *Energy economics*, 29(6), 1166-1178.
39. Lucas, R. E., Wheeler, D. & Hettige, H. (1992). Economic development, environmental regulation, and the international migration of toxic industrial pollution, 1960-88 (Vol. 1062). World Bank Publications.
40. Mahadevan, R. & Asafu-Adjaye, J. (2007). Energy consumption, economic growth and prices: A reassessment using panel VECM for developed and developing countries. *Energy policy*, 35(4), 2481-2490.
41. Mehrara, M. (2007). Testing the purchasing power parity in oil-exporting countries. *OPEC review*, 31(4), 249-260.
42. Menyah, K. & Wolde-Rufael, Y. (2010). CO2 emissions, nuclear energy, renewable energy and economic growth in the US. *Energy policy*, 38(6), 2911-2915.
43. Mishra, V., Sharma, S. & Smyth, R. (2009). Are fluctuations in energy consumption per capita transitory? Evidence from a panel of Pacific Island countries. *Energy Policy*, 37(6), 2318-2326.
44. Narayan, P. K. (2005). The saving and investment nexus for China: evidence from cointegration tests. *Applied economics*, 37(17), 1979-1990.
45. Narayan, P. K. & Smyth, R. (2008). Energy consumption and real GDP in G7 countries: new evidence from panel cointegration with structural breaks. *Energy Economics*, 30(5), 2331-2341.
46. Nasir, M. & Rehman, F. U. (2011). Environmental Kuznets curve for carbon emissions in Pakistan: an empirical investigation. *Energy policy*, 39(3), 1857-1864.
47. Nathaniel, S. Nwodo, O., Sharma, G., & Shah, M. (2020). Renewable energy, urbanization, and ecological footprint linkage in CIVETS. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(16), 19616-19629.
48. Nohman, A. & Antrobus, G. (2005). Trade and the environmental Kuznets curve: is Southern Africa a pollution heaven. *South African Journal of Economics*, 73, 803-814.
49. OECD, ITF Transport Outlook 2017. https://read.oecd-ilibrary.org/transport/itf-transport-outlook-2017_9789282108000-en#page1 Erişim Tarihi: 30.04.2022
50. Oh, W. & Lee, K. (2004). Causal relationship between energy consumption and GDP revisited: the case of Korea 1970–1999. *Energy economics*, 26(1), 51-59.
51. Öztürk I. & Acaravcı A. (2013). The long-run and causal analysis of energy, growth, openness and financial development on carbon emissions in Turkey. *Energy Economics* 2013; 36: 262–267.

52. Öztürk, I. & Acaravcı, A. (2010b). The causal relationship between energy consumption and GDP in Albania, Bulgaria, Hungary and Romania: Evidence from ARDL bound testing approach. *Applied Energy*, 87(6), 1938-1943.
53. Öztürk, I. & Acaravcı, A. (2010c). CO2 emissions, energy consumption and economic growth in Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 14(9), 3220-3225.
54. Öztürk, I., Aslan, A. & Kalyoncu, H. (2010a). Energy consumption and economic growth relationship: Evidence from panel data for low and middle income countries. *Energy Policy*, 38(8), 4422-4428.
55. Pao, H. T. & Tsai, C. M. (2010). CO2 emissions, energy consumption and economic growth in BRIC countries. *Energy policy*, 38(12), 7850-7860.
56. Pesaran, M. H. & Pesaran, B. (1997). *Working with microfit 4.0*. Camfit Data Ltd, Cambridge.
57. Pesaran, M. H. & Shin, Y. (1999). An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis. S. Storm (Ed.), *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century: The Ragnar Frisch Centennial Symposium*, Cambridge University Press, Cambridge.
58. Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
59. Sarı, R. & Soytas, U. (2009). Are global warming and economic growth compatible? Evidence from five OPEC countries?. *Applied Energy*, 86(10), 1887-1893.
60. Shahbaz, M., Tang, C. F. & Shabbir, M. S. (2011). Electricity consumption and economic growth nexus in Portugal using cointegration and causality approaches. *Energy policy*, 39(6), 3529-3536.
61. Sibanda, M. & Ndlela, H. (2020). The link between carbon emissions, agricultural output and industrial output: evidence from South Africa. *Journal of Business Economics and Management*, 21(2), 301-316.
62. Soytas, U., Sari, R. & Ewing, B. T. (2007). Energy consumption, income, and carbon emissions in the United States. *Ecological Economics*, 62(3-4), 482-489.
63. Soytas, U. & Sarı, R. (2003). Energy consumption and GDP: causality relationship in G-7 countries and emerging markets. *Energy economics*, 25(1), 33-37.
64. Suri, V. & Chapman, D. (1998). Economic growth, trade and energy: implications for the environmental Kuznets curve. *Ecological economics*, 25(2), 195-208.
65. Şeker, F. Ertuğrul, H. M., & Çetin, M. (2015). The impact of foreign direct investment on environmental quality: a bounds testing and causality analysis for Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 52, 347-356.
66. Tsani, S. Z. (2010). Energy consumption and economic growth: A causality analysis for Greece. *Energy Economics*, 32(3), 582-590.
67. Uluslararası Enerji Ajansı (2022). *World Energy Balances Highlights*. <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-product/world-energy-statistics-and-balances> Erişim Tarihi: 07.04.2022.
68. Wolde-Rufael, Y. (2009). Energy consumption and economic growth: the experience of African countries revisited. *Energy Economics*, 31(2), 217-224.
69. Wyckoff, A. W. & Roop, J. M. (1994). The embodiment of carbon in imports of manufactured products: implications for international agreements on greenhouse gas emissions. *Energy policy*, 22(3), 187-194.
70. Yavuz, N. Ç. (2014). CO2 emission, energy consumption, and economic growth for Turkey: evidence from a cointegration test with a structural break. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 9(3), 229-235.
71. Yurtkuran, S. (2020). Türkiye’de Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi’nin Testi: Temiz Enerji Tüketimi’nin Rolü. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 570-589.
72. Zhang, X. P. & Cheng, X. M. (2009). Energy consumption, carbon emissions, and economic growth in China. *Ecological economics*, 68(10), 2706-2712.
73. Zhang, Y-J. (2011). The impact of financial development on carbon emissions: an empirical analysis in China. *Energy Policy* 2011;39: 2197–2203.

74. Zhang, C. & Xu, J. (2012). Retesting the causality between energy consumption and GDP in China: Evidence from sectoral and regional analyses using dynamic panel data. *Energy Economics*, 34(6), 1782-1789.
75. Zhang, Q., Jiang, X., Tong, D., Davis, S.J., Zhao, H., Geng, G., et al., (2017), Transboundary health impacts of transported global air pollution and international trade. *Nature* 543, 705–709.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Healthcare
ManagementVol: 8 Issue: 63
Year: 2022 September
Pp: 1575-1584Arrival
01 July 2022
Published
31 September 2022
Article ID 63840Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.63840>How to Cite This
Article

Kaya, S. & Karagöz, N. (2022). "Sorumlu Sağlık Personellerinin Kriz Yönetiminde Covid- 19 Kontrol Algı Düzeyleri", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(63): 1575-1584

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Sorumlu Sağlık Personellerinin Kriz Yönetiminde Covid- 19 Kontrol Algı Düzeyleri

Covid-19 Control Perception Levels of Responsible Health Personnel in Crisis Management

Serpil Kaya¹ Naim Karagöz² ¹ Doktora Öğrencisi Serpil KAYA, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Kuruluşları Yöneticiliği ABD, Sivas, Türkiye² Dr.Öğr.Üyesi Naim KARAGÖZ, Cumhuriyet Üniversitesi, Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Anabilim Dalı, Sivas/Türkiye

ÖZET

Kriz yönetimi; kriz öncesi belirtileri sezerek önlem alıp harekete geçmek, kriz ortaya çıktığında da kontrol altına almaya ve en az zararla atlattırılmaya çalışmaktır. Covid-19 salgını tüm dünyaya yayılmış ve etkisi altına almıştır. 2019 Aralık ayından beri salgınla mücadele edilmekte; eğitim, sağlık, ekonomi, kültürel, sosyal vb. alanlarda kriz yaşanmaktadır. Çalışmanın amacı: Sorumlu sağlık personellerinin kriz yönetiminde Covid- 19 kontrol algı düzeylerini belirlemeye çalışmaktır. Çalışmada, kriz yönetim ölçeği ve Covid-19 kontrol algısı ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre sorumlu sağlık personellerinin Covid-19 salgınında izlediği yollar genellikle; hastane üst yönetimi ile ortak hareket etme, kısa süreli çalışma ve ücretli izin yöntemlerini kullanma şeklinde sıralanabilir. Mesleğe göre faktör analizinde idari yöneticiler; doktor ve hemşirelere göre Covid-19 salgını için yapılan çalışmaları yeterli bulmaktadır. Bunun sebebi idari yöneticiler sahada çalıştığından dolayı yapılan çalışmaları yeterli bulurken; doktorlar ve hemşireler ise hasta tedavisinde aktif görev aldığı, yoğun çalıştığı ve salgınla mücadelede en ön safhada olduğu için, idari yöneticilere göre, yapılan çalışmaları ve önlemleri yeterli bulmadığı düşünülmektedir. Sağlık hizmetlerinde iyi bir kriz yönetimi için, yöneticilerin alanında uzman, yeniliğe açık, dinamik, ileri görüşlü, oto kontrollü kişilerden seçilmesine önem verilmeli, olası kriz durumları için önlemler alınmalı, tabikatlar yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kriz, kriz yönetimi, salgın, sağlık

ABSTRACT

Crisis management; Sensing the pre-crisis symptoms, taking precautions and taking action, when the crisis occurs, trying to take it under control and to overcome it with the least damage. The Covid-19 epidemic has spread and affected the whole world. Since December 2019, the epidemic has been fought; education, health, economy, cultural, social etc. areas of crisis. The aim of the study: To try to determine the Covid-19 control perception levels of the responsible health personnel in crisis management. Crisis management scale and Covid-19 control perception scale were used in the study. According to the results obtained, the paths followed by the responsible health personnel in the Covid-19 outbreak are generally; collaborating with the hospital senior management, short-term working and using paid leave methods. Administrative managers in factor analysis by occupation; According to doctors and nurses, the studies for the Covid-19 outbreak are sufficient. The reason for this is that the administrative managers find the work done enough because they work in the field; Since doctors and nurses take an active role in the treatment of patients, work intensively and are at the forefront in the fight against the epidemic, it is thought that the studies and measures are not sufficient according to the administrative managers. For a good crisis management in health services, emphasis should be placed on the selection of managers from experts in their fields, open to innovation, dynamic, forward-thinking and self-controlled, precautions should be taken for possible crisis situations, and exercises should be done.

Key words: Crisis, crisis management, epidemic, health

GİRİŞ

Dünyada tüm ülkeler genel olarak, en çok harcamayı sağlığa ayırmaktadır. Sağlık hizmetlerinin var oluş sebebi hastaları iyileştirmek ve sağlığı geliştirmektir. Özellikle salgınla mücadelede sağlık hizmetlerinin alt yapısının gelişmiş olması, salgın krizlerinde mücadeleyi daha da kuvvetlendirmektedir.

Salgın, bir toplumda ortaya çıkan, hayvanlarda ve insanlarda çok fazla ölüme neden olabilen ilk zamanlarda bilimin bile çaresiz kaldığı bulaşıcı hastalıktır. Bulaşıcı salgın hastalıklara epidemide denilmektedir. Salgın bir çok kıtaya yayılırsa pandemiye dönüşür. İnsanlığın ilk zamanlarından beri bir çok salgın hastalıklar görülmüş, bir çok insanın ölümüne neden olmuştur. Salgınlar, insanları, devletleri etkilemiş sosyal, ekonomi, siyasi, sağlık, eğitim gibi bir çok alanı derinden sarsmıştır. En son salgın Çin'de görülen Covid-19 salgınıdır. Ülkelere, kıtalara ve en son dünyaya yayılmıştır. Salgınlar milyonlarca insanın ölümüne sebep olurken, alınan önlemler bir çok hayati kurtarmıştır (Genç, 2021: 63-64).

KRİZ

Kriz; insanları ve kurumları tehdit eden aşılması zor bir durum olarak ifade edilebilir (Koroğlu 2004: 4). İnsanlarda görülen kalp krizi gibidir. İnsanların, kurumların, devletlerin varlığını tehdit edebilir. Fakat bazı durumlarda ise; krize neden olan faktörler düzeltilip yeni stratejik kararlar ile çok daha iyi duruma gelinebilir.

Krizin Aşamaları

Kriz bir olayın sebebi olabilir, aniden ya da zamanla gelişebilir (Can, 1997: 314). Krizin oluşum aşamasını üç şekilde sıralayabiliriz. İlk aşama; kriz ortaya çıkmadan önceki evre (kriz öncesi dönem), İkinci aşama; krizin ortaya çıktığı evre (kriz dönemi), Üçüncü aşama; krizin bittiği evre (kriz sonrası dönem) (Tüz, 2004: 18).

Birinci Aşama (Kriz Öncesi Dönem)

Bu aşama krize sebep olan sorunların ortaya çıktığı zamandır. Fakat kriz pek fark edilmez. Bu duruma körlük aşaması da denir. Krizin belirtileri tam olarak farkedilmez. Fakat sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Bu sorunlar önceden fark edilip çözüme kavuşturulursa kriz engellenmiş olur. Eğer sorunlar fark edilip önlem alınmazsa kriz kaçınılmaz olabilir (Baran, 2007: 31). Kurumda bir kriz yaşanmaması için sorunlar iyi analiz edilmeli, çözüme kavuşturulmalıdır (Dinçer, 1996: 250).

İkinci Aşama (Kriz Süreci)

Bu aşamada sorunlar tamamen ortaya çıkmış ve krize neden olmuştur. Artık kriz, kurum içi ve kurum dışı tamamen hissedilmektedir. Çalışanlar kurum içi stres ve panik yaşarken, kurum dışı müdahalelere de cevap vermek durumundadır (Tüz, 2004: 19). Krize doğru müdahale edildiğinde, kriz kontrol altına alınabilir, uzaması engellenebilir (Tüz, 2004: 19).

Üçüncü Aşama (Kriz Sonrası Dönem)

Bu aşamaya yıkım aşaması ya da yeni oluşum aşamasında denilebilir. Krize doğru müdahale edilmişse, kriz kontrol altına alınabilir ve yeni oluşum gerçekleşebilir. Doğru müdahale edilmezse kurumda çöküş yaşanabilir. Kurumda kriz oluşumun engellemek için; stratejik yönetim anlayışı geliştirilmeli, planlı ve kontrollü çalışılmalı, kurum için ve kurum dışı analizler yapılmalı, yöneticiler alanında uzman kişilerden oluşmalı, yöneticiler ve çalışanlar arasında iletişim artırılmalı, çalışanların da yönetime katılmaları sağlanmalı, personellerde görülen eksikler için eğitimler verilmelidir (Tutar, 2004: 55; Demir, 2008: 54).

KRİZ YÖNETİMİ

Yönetim; kurumun varlığını devam ettirebilmesi için, kaynakları, zamanı ve çalışanları en iyi şekilde kullanmaktır.

Kriz yönetimi, kriz sinyallerini fark edip, krizi engellemek, kriz yaşanması durumunda da tecrübe ederek, kurumu çok daha ileri taşımaktır (Akdağ, 2001: 4; Savcı, 2008: 14-15).

COVID-19 SALGININDA TÜRKİYE'DE KRİZ YÖNETİMİ

Covid-19 salgınında Türkiye, bir çok ülkeye göre, salgının ülkeye girişini bir müddet engellemiş olsa da ilk vaka 11 Mart 2019' da görülmüştür. Covid-19 salgını nedeniyle ilk ölüm 17 Mart 2019' da yaşanmıştır (Demirbilek, vd. 2020: 489-494). Salgını önlemek için hem küresel hemde ulusal mücadele verilmiştir. Ülke geneli mücadelede iller bazında sosyal, ekonomi, siyasi, idari, hukuki ve dini gibi birçok alanlarda radikal kararlar alınmış ve uygulanmıştır. Salgın krizinde risk planlaması yapılarak, bilim kurulları oluşturulmuş, vaka takibi, karantina uygulamaları vb. uygulamalar çok yönlü uygulanmış ve geliştirilmiştir (T.C. İletişim Başkanlığı, 2021: 23-32).

Covid-19 salgınında, kriz yönetim sürecinin tüm aşamaları yaşanmıştır. İlk aşama, kriz öncesi ilk sinyaller alınmış, diğer ülkeler çok yakın takip edilmiştir. Salgının ülkemize gelmesiyle, kriz süreci başlamış çok fazla mücadele verilmiştir. Kriz tam olarak bitmiş değil fakat kriz sonrası döneme geçildiğini söyleyebiliriz.

HİPOTEZLER

Hipotez 1

H₀: Hastane yöneticilerinin cinsiyete göre kontrol algılarında ve kriz sürecinde anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

H₁: Hastane yöneticilerinin cinsiyete göre kontrol algılarında ve kriz sürecinde anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Hipotez 2

H₀: Hastane yöneticilerinin medeni duruma göre kontrol algılarında ve kriz sürecinde anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

H₁: Hastane yöneticilerinin medeni duruma göre kontrol algılarında ve kriz sürecinde anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Hipotez 3

H₀: Hastane yöneticilerinin yaşa göre kontrol algılarında ve kriz sürecinde anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

H₁: Hastane yöneticilerinin yaşa göre kontrol algılarında ve kriz sürecinde anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Hipotez 4

H₀: Hastane yöneticilerinin öğrenim durumuna göre kontrol algılarında ve kriz sürecinde anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

H₁: Hastane yöneticilerinin öğrenim durumuna göre kontrol algılarında ve kriz sürecinde anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Hipotez 5

H₀: Hastane yöneticilerinin göreve göre kontrol algılarında ve kriz sürecinde anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

H₁: Hastane yöneticilerinin göreve göre kontrol algılarında ve kriz sürecinde anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Hipotez 6

H₀: Hastane yöneticilerinin çalışma yılına göre kontrol algılarında ve kriz sürecinde anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

H₁: Hastane yöneticilerinin çalışma yılına göre kontrol algılarında ve kriz sürecinde anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Hipotez 7:

H₀: Hastane yöneticilerinin kontrol algısının kriz süreçlerine anlamlı etkisi bulunmamaktadır.

H₁: Hastane yöneticilerinin kontrol algısının kriz süreçlerine anlamlı etkisi bulunmaktadır.

GEREÇ VE ÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmayla, sorumlu sağlık personellerinin kriz yönetiminde Covid- 19 kontrol algı düzeylerini belirlemeye çalışılmaktadır.

Araştırmanın Evreni

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Hastanesinde ve Sivas Dış Hekimliği Fakültesinde çalışan sorumlu personeller (dekan, başhekim, fakülte sekreteri, müdür, bölüm başkanı, sorumlu hemşire, sorumlu laborant, sorumlu tekniker gibi) sorumlu personeller toplamda 167 kişiden oluşmaktadır. 167 kişiden, 128 kişiye anket uygulanabilmiş çalışma grubunun %76'sına ulaşılmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak yüz yüze anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu 3 bölümden oluşmuştur; birinci bölümde, demografik veriler, ikinci bölümde Nüket Sayın tarafından geliştirilen üç bölümden oluşan “Kriz Yönetim Ölçeği” üçüncü bölümde, Tutku Ekiz ve arkadaşları tarafından oluşturulan “Covid-19 Kontrol Algısı Ölçeği” kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 22 programında değerlendirilmiştir. Parametrik nitelikte bulunan verilerin tablolarında sayı (n) ve yüzde (%) değerleri belirtilmiştir. Parametrik nitelikli ölçek puanlarının tablo dağılımlarına uygun olarak, aritmetik ortalamaları (X), standart sapmaları (Ss) ve t- testleri ile hesaplanmıştır. Değişkenler arasında önemli fark olup olmadığı ANOVA, testi ile bakılmış, daha sonra Tukey testi ile fark yaratan grup saptanmıştır.

Verilerin analizi için 6 faktör belirlenmiştir; 1-Kişisel Kontrol Faktörü, 2-Kaçınılmazlık Faktörü, 3-Makro Kontrol Faktörü, 4-Kriz Öncesi Faktörü, 5-Kriz Anı Faktörü, 6-Kriz Sonrası Faktörü

BULGULAR

Tablo 1: Araştırmaya Alınanların Bazı Sosyodemografik Özelliklere Göre Dağılımı

	n	(%)
Cinsiyet		
Kadın	73	57,0
Erkek	55	43,0
Yaş		
18-24	8	6,3
25-34	13	10,2
35-44	52	40,6
45 ve üstü	55	43,0
Medeni Durum		
Evli	110	85,9
Bekar	18	14,1
Eğitim		
Lise	7	5,5

Lisans	46	35,9
Yüksek Lisans	32	25,0
Doktora	30	23,4
Önlisans	13	10,2
Görev		
Tıp Doktoru	28	21,9
Hemşire	51	39,8
İdari Personel	34	26,6
Diş Hekimi	15	11,7
Çalışma Yılı		
1-5	6	4,7
6-10	14	10,9
11-15	20	15,6
16 ve üstü	88	68,8
Toplam	128	100,0

Tablo 1'e bakıldığında ankete katılanların sayısı 128 kişi olup %57'si kadın, %43'ü 45 yaş ve üzeri, %85,9'u evli, %35,9'u lisans mezunu, %39,8'i hemşire, %68,8'i 16 ve üzeri yıl çalışmaktadır.

Tablo 2: Araştırmaya Alınanların Kriz Konusunda Hizmet İçi Eğitim Alma Durumu

Hizmet İçi Eğitim	n	(%)
Evet	55	43,0
Hayır	73	57,0
Toplam	128	100,0

Tablo 2'ye göre anket katılanların sayısı 128 kişi olup, %42,2'si kriz konusunda hizmet içi eğitim almış, %57'si kriz konusunda hizmet içi eğitim almadığını belirtmiştir.

Tablo 3: Araştırmaya Alınanların Krizde Başa Çıkma Tercih Edilen Girişime Göre Dağılımı

Girişim	n	(%)
Ücretli İzin	6	4,7
Kısa Süreli Çalışma	23	18,0
Hastane Üst Yönetimi ile Ortak Hareket Etme	63	49,2
Kısa Süreli Çalışma ve Hastane Yönetimi ile Ortak Hareket Etme	36	28,1
Toplam	128	100,0

Tablo 3'e bakıldığında ankete katılanların sayısı 128 kişi olup, %49,2'si hastane üst yönetimi ile ortak hareket etmiş iken %28,1'i kısa süreli çalışma ve hastane yönetimi ile ortak hareket etmiştir. %18'i kısa süreli çalışma, %4,7'si ücretli izin kullanmıştır.

Faktörlerin Cinsiyete Göre Analizi

Cinsiyete göre anlamlı bir farklılığın olup olmadığı incelenecektir. Bu kapsamda iki grup karşılaştırmasında kullanılan bağımsız gruplar t testi yapılmış olup sonucu Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4: Faktörlerin Cinsiyete t Testi Sonuçları

Faktörler	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t	P
Kriz Öncesi	Kadın	73	2,98	0,65	-0,383	0,703
	Erkek	55	3,02	0,49		
Kriz Anı	Kadın	73	3,50	0,30	-0,333	0,740
	Erkek	55	3,51	0,33		
Kriz Sonrası	Kadın	73	3,32	0,66	0,122	0,903
	Erkek	55	3,31	0,62		
Kişisel Kontrol	Kadın	73	2,81	0,75	-1,639	0,104
	Erkek	55	3,05	0,92		
Makro Kontrol	Kadın	73	2,99	0,82	0,954	0,342
	Erkek	55	2,84	0,94		
Kaçınılmazlık	Kadın	73	3,22	0,70	0,215	0,830
	Erkek	55	3,19	0,67		

Tablo 4'de t testinde cinsiyete göre faktörlerde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p > 0,05$).

Faktörlerin Medeni Duruma Göre Analizi

Tablo 5: Faktörlerin Medeni Duruma Göre t Testi Sonuçları

Faktörler	Poliklinik Türü	N	$\bar{X}$	Ss	t	P
Kriz Öncesi	Evli	110	2,95	0,55	-2,507	0,007
	Bekâr	18	3,32	0,74		
Kriz Anı	Evli	110	3,49	0,31	-1,215	0,614
	Bekâr	18	3,59	0,35		
Kriz Sonrası	Evli	110	3,30	0,62	-0,811	0,169
	Bekâr	18	3,43	0,78		
Kişisel Kontrol	Evli	110	2,91	0,78	-2,015	0,280
	Bekâr	18	2,90	1,13		

Makro Kontrol	Evli	110	2,86	0,88	0,051	0,005
	Bekâr	18	3,31	0,75		
Kaçınılmazlık	Evli	110	3,18	0,66	-1,283	0,116
	Bekâr	18	3,40	0,84		

Tablo 5’deki t testinde medeni duruma göre, kriz anı faktörü, kriz sonrası faktörü, kişisel kontrol faktörü, kaçınılmazlık faktörlerinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$). “Kriz öncesi” faktöründe “medeni duruma” göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t=-2,507$; $p<0,05$). Buna göre, “bekâr” yöneticilerin, “evli” yöneticilere göre kriz öncesi tedbir alma, organize etme, vb. konularda daha başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Makro kontrol faktörü “medeni” duruma göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t=-0,051$; $p<0,05$). Bu sonuca göre, “bekâr” sorumlu personeller, “evli” sorumlu personellere göre, Türkiye’de ve dünyada Covid-19 salgını ile ilgili yapılan çalışmaların, tedbirlerin ve önlemlerin, yeterli olduğunu düşünmektedir.

Tablo 6: Yaş Gruplarına Göre Tukey Testi Sonuçları

Faktör	Gruplar	Ortalamalar Farkı	P
Kriz Öncesi	25-34, 35-44	-,01786	1,000
	25-34, 45+	-,07852	,971
	25-34, 18-24	-,68956*	,041
	35-45, 45+	-,06066	,947
	35-45, 18-24	-,67170*	,013
	45+, 18-24	-,61104*	,028
Kriz Anı	25-34, 35-44	-,00481	1,000
	25-34, 45+	-,10288	,691
	25-34, 18-24	-,35913*	,046
	35-44, 45+	-,09807	,344
	35-44, 18-24	-,35433*	,014
	45+, 8-24	-,25625	,121
Kriz Sonrası	25-34, 35-44	,08706	,656
	25-34, 45+	-,17847	,359
	25-34, 18-24	-,47115	,098
	35-44, 45+	-,26553*	,031
	35-45, 18-24	-,55822*	,021
	45+, 18-24	-,29269	,220

Tablo 6’da Kriz öncesi faktöründe 35-45 ile 18-24 yaş gruplarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,013<0,05$). Buna göre, kriz yaşanmadan önce alınacak tedbirler ve önlemler konusunda, 18-24 yaş gruplarının 35-45 yaş gruplarına göre daha başarılı bulunurken, 45 yaş ve üstü ile 18-24 yaş gruplarında da anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,028<0,05$). 18-24 yaş gruplarının 45 yaş ve üstü gruplarına göre daha başarılı bulunurken, 25-34 ile 18-24 yaş gruplarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,041<0,05$). Buna göre, 18-24 yaş gruplarının 25-34 yaş gruplarına göre, kriz öncesini yönetme konusunda daha başarılı olduğu tespit edilmiştir.

Kriz anı faktöründe sağlık çalışanlarında 25-34 ile 18-24 yaş gruplarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,046<0,05$). Buna göre 18-24 yaş grubunun, 25-34 yaş grubundan kriz anını yönetme konusunda daha başarılı olduğu, 35-44 ile 18-24 yaş gruplarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,014<0,05$). Buna göre 18-24 yaş grubu sağlık personellerinin, 25-34 yaş gruplarına göre, kriz anını yönetme konusunda daha başarılı olduğu tespit edilmiştir.

Kriz sonrası sorumlu sağlık personellerinde 35-44 ile 45 yaş ve üstü gruplarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,031<0,05$). Buna göre 45 yaş ve üstü grubun, 35-44 yaş grubundan daha başarılı olduğu, 35-44 yaş grupları ile 18-24 yaş grupları bakıldığında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=-0,021<0,05$). Buna göre 18-24 yaş grubun 35-44 yaş grubundan kriz sonrası yönetimde daha başarılı olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7: Öğrenim Durumu Gruplarına Göre Tukey Testi Sonuçları

Faktör	Gruplar	Ortalamalar Farkı	P
Makro Kontrol	Önlisans – Yüksek Lisans	-,53966*	,044
	Önlisans – Doktora	-,62821*	,021
	Önlisans – Lisans	-,80936*	,002
	Önlisans – Lise	-,92582*	,016
	Yüksek Lisans – Doktora	-,08854	,667
	Yüksek Lisans – Lisans	-,26970	,150
	Yüksek Lisans – Lise	-,38616	,254
	Doktora – Lisans	-,18116	,341
	Doktora – Lise	-,29762	,382
	Lisans – Lise	-,11646	,723

Tablo 7’de Makro Kontrol faktöründe “ön lisans” ile “yüksek lisans” öğrenim durumu gruplarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,044<0,05$). Yüksek lisans öğrenim grubu ön lisans öğrenim grubuna göre Covid-19 pandemisi için yapılan çalışmaların ve önlemlerin yeterli olduğunu düşünmektedir. “Ön lisans” ile “doktora

öğrenim” durumu gruplarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,021<0,05$). “Doktora öğrenim” grubu, “ön lisan öğrenim” grubuna göre; Covid-19 pandemisi için yapılan çalışmaların ve önlemlerin yeterli olduğunu düşünmektedir. “Ön lisans” ile “lisans” öğrenim durumu gruplarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,002<0,05$). “Lisans” öğrenim grubunun, “ön lisans” öğrenim grubuna göre, Covid-19 pandemisi için yapılan çalışmaların ve önlemlerin yeterli olduğunu düşünmektedir. “Ön lisans” ile “lise” öğrenim durumu gruplarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,016<0,05$). “Lise” öğrenim grubu, “ön lisan” öğrenim grubuna göre; Covid-19 pandemisi için yapılan çalışmaların ve önlemlerin yeterli olduğunu düşünmektedir.

Tablo 8: Makro Kontrol Faktöründe Görev Gruplarına Göre Tukey Testi Sonuçları

Faktör	Gruplar	Ortalamalar Farkı	P
Makro Kontrol	Tıp Doktoru- Hemşire	-,09244	,960
	Tıp Doktoru – İdari Personel	-,54097*	,042
	Tıp Doktoru – Diş Hekimi	-,75714*	,018
	Hemşire – İdari Personel	-,44853	,057
	Hemşire – Diş Hekimi	-,66471*	,026
	İdari Personel – Diş Hekimi	-,21618	,816

Tablo 8’e göre makro kontrol faktöründe görev gruplarının Tukey test sonuçlarına göre; “doktor” ile “idari personel” görev gruplarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,042<0,05$). Buna göre, idari sorumlular doktora göre; Covid-19 pandemisi için yapılan çalışmaları ve alınan önlemleri yeterli olduğunu düşünmektedir. “Doktorlar” ile “diş hekimi” gruplarında da anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,018<0,05$). Diş hekimleri, doktora göre, Covid-19 pandemisi için yapılan çalışmaların ve önlemlerin yeterli olduğunu düşünmektedir. “Hemşire” ile “diş hekimi” görev gruplarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,026<0,05$). Buna göre “diş hekimleri”, “hemşirelere” göre, Covid-19 pandemisi için yapılan çalışmalar ve önlemlerinin yeterli olduğunu düşünmektedir.

Tablo 9: Çalışma Yılı Gruplarına Göre Tukey Testi Sonuçları

Faktör	Gruplar	Ortalamalar Farkı	P
Kriz Öncesi	6-10 ile 16+	-,07920	,964
	6-10 ile 11-15	-,18163	,801
	6-10 ile 1-5	-,77211*	,034
	16+ ile 11-15	-,10244	,889
	16+ ile 1-5	-,69291*	,026
	11-15 ile 1-5	-,59048	,127
Kriz Anı	6-10 ile 16+	-,06507	,882
	6-10 ile 11-15	-,11607	,699
	6-10 ile 1-5	-,40357*	,039
	16+ ile 11-15	-,05100	,908
	16+ ile 1-5	-,33850*	,049
	11-15 ile 1-5	-,28750	,189

Tablo 9’da Kriz öncesi faktöründe sağlık çalışanlarında, 6-10 çalışma yılı ile 1-5 çalışma yılı, gruplarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,034<0,05$). Buna göre 1-5 yıl arası çalışan personeller 6-10 yıl arası çalışan personellerden, kriz öncesini yönetme konusunda daha başarılı olduğu tespit edilmiştir. 16+ yıl ile 1-5 çalışma yılı gruplarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,026<0,05$). Buna göre 1-5 çalışma yılı grubunun 16+ çalışma yılı grubundan, kriz öncesini yönetme konusunda daha başarılı olduğu düşünülmektedir.

Kriz anı faktöründe 6-10 çalışma yılı ile 1-5 çalışma yılı gruplarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,039<0,05$). Buna göre 1-5 yıl arası çalışan personeller 6-10 yıl çalışan personellerden, kriz anını yönetmede daha başarılı olduğu tespit edilmiştir. 16 ve üstü çalışma yılı ile 1-5 çalışma yılı gruplarından anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,049<0,05$). Buna göre 1-5 yıl arası çalışan personellerin 16 ve üstü yıl çalışan personellerden kriz anını yönetme konusunda daha başarılı olduğu söylenebilir.

Faktörler Arası Etkiler

Tablo 10: Kontrol Faktörlerinin Kriz Faktörlerine Etkisi

Bağımsız Değişken	Bağımlı değişken	Sabit (Constant)	Etki Düzeyi	P
Makro Kontrol	Kriz Öncesi	2,57	0,14	0,02
	Kriz Anı	3,25	0,08	0,01
	Kriz Sonrası	2,72	0,20	0
Kişisel Kontrol	Kriz Öncesi	2,51	0,16	0
	Kriz Anı	3,33	0,05	0,06
	Kriz Sonrası	2,91	0,13	0,03
Kaçınılmazlık	Kriz Öncesi	2,43	0,17	0,02
	Kriz Anı	3,72	0,07	0,07
	Kriz Sonrası	2,68	0,19	0,01

Tablo 10’da Makro Kontrol faktörünün; kriz öncesine ($p=0,02<0,05$) kriz anına ($p=0,01<0,05$) ve kriz sonrasına ($p=0<0,05$) anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Makro kontrol faktörünün; kriz öncesi, kriz anı ve kriz sonrası yaşanan tecrübeler neticesinde alınacak önlemler, çıkarılacak dersler konusunda olumlu etkisinin olduğu söylenebilir.

Kişisel kontrol faktörü; kriz öncesine ($p=0<0,05$) ve kriz sonrasına ($p=0,03<0,05$) anlamlı bir etki gösterirken, kriz anına ($p=0,06>0,05$) anlamlı bir etki göstermemiştir. Kişisel Kontrol faktörü önlem ve tedbirle kriz öncesine ve kriz sonrasına olumlu etki gösterirken, kriz anına olumlu etki göstermemiştir. Sorumlu sağlık personellerinin; tedbir ve önlem almasına rağmen, kriz anında virüsün bulaşıcılığını engelleme konusunda başarılı olamasa da, kriz öncesi ve kriz sonrası; alınacak önlemler, çıkarılacak dersler konusunda başarılı olduğu söylenebilir.

Kaçınılmazlık faktörünün; kriz öncesi ($p=0,02<0,05$) ve kriz sonrasına ($p=0,01>0,05$) olumlu etkisi olurken, kriz anına ($p=0,07>0,05$) olumlu etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Sorumlu sağlık personelleri her ne kadar virüsten kaçınılamayacağını, bulaşıcılığının engellenemeyeceğini düşünseler de; önlem alma ve kriz sonrası yaşananlardan ders çıkarma konusunda başarılı olduğu fakat kriz anında virüsün bulaşıcılığını önleme, madde, malzeme, personel yönetimi konusunda başarılı olamadığı düşünülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye Covid-19 pandemisinde diğer ülkeleri ve DSÖ tavsiyelerini izlemiş, bazı tedavi yöntemlerini uygulamış ve kendi tedavi yöntemlerini geliştirmiştir. Halen Covid-19 salgını ile mücadele devam etmekte fakat salgın sonu planları da yapılmaktadır. Covid-19 salgını krizi ile mücadele sürerken, bu zamana kadar olan sürece ilişkin değerlendirmeler yapılabilir.

Çalışmaya katılan sorumlu sağlık personellerin çoğunluğu 45 yaş ve üstü kişilerden oluşmaktadır. Atalay (2019:55) çalışmasına katılanların yaş ortalamaları “25-29” yaş aralığında, Bekmez (2018:13) çalışmasına katılanlar “20-29” yaş aralığındadır. Çalışma grubunun yaş aralığı, diğer çalışmalarla benzerlik göstermemektedir. Bunun sebebi; araştırma yapılan kurumların uzun zamandan beri hizmet vermesi, buna bağlı olarak da çalışanların uzun zamandır çalışıyor olması olabilir.

Katılımcıların çoğunluğu lisans mezunudur. Atalay (2019:55) çalışmasına ve Işık (2012:54) çalışmasına katılanlar da çoğunluk olarak “lisans” mezunlarından oluşmaktadır. Çalışma, Atalay ve Işık’ın çalışmasına benzerlik göstermektedir.

Çalışma grubu çoğunluk olarak; sorumlu hemşire, idari yönetici, doktor, dış hekiminden oluşmaktadır. Atalay (2019:55) çalışma grubu çoğunluk olarak; hemşire, doktor, ebe, idari personel vd. oluşurken, Işık (2012:54) çalışmasına katılanlar, alt kademe yöneticisi, orta kademe yöneticisi, üst kademe yöneticisi şeklindedir. Çalışma, Atalay’ın çalışmasıyla benzerlik göstermektedir.

Katılımcıların çoğunluğu 16 yıl ve üstü çalışmaktadır. Atalay (2019:55) çalışmasına katılanların çoğunluğu “1-4” yıl arası çalışmakta, Işık (2012:54) çalışmasına katılanların çoğunluğu “1-5” yıl arası, Kahraman (2009:129) çalışmasına katılanların çoğunluğu “1-4” yıl arası, Görüş ve ark. (2013:139) çalışmasına katılanların çoğunluğu ise 1-5 ve 16 yıl ve üstü çalışmaktadır. Çalışma Görüş ve ark. 16 ve üstü yıl çalışma grubu ile benzerlik göstermekte diğer çalışmalarla benzerlik göstermemektedir.

Katılımcıların %57,0’si kriz yönetimi konusunda, hizmet içi eğitime katılmamıştır. Atalay (2019:55) çalışmasına katılanların çoğu kriz yönetimi konusunda hizmet içi eğitime katılırken, Kahraman (2009:129) çalışmasına katılanların çoğunluğu kriz yönetimi konusunda hizmet içi eğitime katılmamıştır. Çalışma, Kahraman’ın çalışmasıyla benzerlik göstermiştir.

Covid-19 salgınında, sorumlu sağlık personellerinin kriz yönetiminde izlediği yollar genellikle; hastane üst yönetimi ile ortak hareket etmek, kısa süreli çalışma, ücretli izin yöntemlerini kullanmışlardır. Gül (2010:63) çalışmasında, krizle başa çıkmak için kullanılan yöntemler; ücretsiz izin, ücretli izin, çalışan sayısını azaltma, çözümü üst yönetime bırakma, il sağlık müdürlüğünden yardım alma, belediyeden yardım alma şeklindedir. Çalışma, Gül (2010:63) çalışması ile benzerlik göstermektedir.

Faktörlerin medeni durum analizinde; kişisel kontrol faktöründe, kaçınılmazlık faktöründe, ; kriz anı faktöründe, kriz sonrası faktöründe anlamlı bir farklılık göstermezken, kriz öncesi ve makro kontrol faktöründe; anlamlı bir farklılık görülmüştür. Buna göre; bekâr yöneticilerin, evli yöneticilere göre; kriz öncesinde daha başarılı olduğu, Türkiye’de ve dünyada Covid-19 salgını için yapılan çalışmaları yeterli bulduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni bekar yöneticiler, güncel verileri takip edip konuya daha hâkim olduğu için kriz öncesini yönetme konusunda daha başarılı olduğu düşünülürken, Covid-19 salgını için yapılan

çalışmaları evli yöneticilerin yeterli bulmamasının sebebi; iş, çocuk, aile sorumluluğu olduğundan dolayı, Covid-19 çalışmaları için de çok şey yapılmasını istiyor olabilecekleri düşünülmektedir.

Faktörlerin yaş analizine baktığımızda genel olarak, yaşı daha genç olan yöneticilerin, kriz öncesini, kriz anını yönetme konusunda daha başarılı olduğu tespit edilirken, kriz sonrası yönetme konusunda 45 yaş ve üzeri sorumlu personellerinin daha başarılı oldukları görülmüştür. Genç yöneticiler kriz yönetiminde güncel verileri takip edip konuya daha hâkim olduğu için daha başarılı olduğu düşünülürken 45 yaş ve üstü yöneticilerinde tecrübe neticesinde, kriz sonrasında yönetme konusunda daha başarılı olduğu düşünülmektedir. Koç (2012 :53) çalışmasına göre 38 yaş ve üzeri çalışanların kriz yönetimi konusunda daha az başarılı oldukları, Işık (2012:84) çalışmasına göre, “25-34” yaş gurubunun kriz yönetiminde daha başarılı olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma, diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

Öğrenim grubunun analizinde çoğunlukla eğitim seviyeleri yüksek gruplar Covid-19 salgınında Türkiye’de ve dünyada yapılan çalışmaları yeterli bulmaktadır. Bunun sebebinin, eğitim seviyesi yüksek grubun daha çok araştırma yapmalarından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Atalay (2019:70) çalışmasına göre eğitim durumlarının kriz yönetiminde anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Işık (2012:85) çalışmasına göre sağlık meslek lisesi mezunu olan hemşire yöneticilerin kriz yönetimi konusunda daha başarılı olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak çalışma ile benzerlik göstermemektedir.

Mesleğe göre faktör analizinde; idari yöneticiler, doktorlara göre; diş hekimleri, doktorlara göre; diş hekimleri, hemşirelere göre; Covid-19 pandemisi için Türkiye’de ve dünyada yapılan çalışmaları yeterli bulmaktadır. Bunun sebebi; idari yöneticiler sahaya daha hâkim olduğundan yapılan çalışmaları yeterli bulurken; doktorlar ve hemşireler ise hasta tedavisinde aktif görev aldığı, yoğun çalıştığı ve salgınla mücadelede en ön safhada olduğu için, idari yöneticilere göre, yapılan çalışmaları ve önlemleri yeterli bulmuyor olabilirler.

Çalışma yılına göre faktör analizinde; kıdem yılı daha az olan sorumlu sağlık personelinin kriz öncesinde, kriz anında daha başarılı olduğu görülmüştür. Bunun sebebinin yıpranmışlığın az olması, genç olmasının vermiş olduğu enerji, daha çok araştırma yapıp konuya daha hâkim olduğu için olabileceği düşünülmektedir. Atalay (2019:73) çalışmasına göre sağlık çalışanlarının çalışma sürelerinin, kriz yönetiminde etkili olmadığı tespit edilmiştir. Çalışma ile benzerlik göstermemektedir.

Faktörler arası etkiler, makro kontrol faktöründe; Covid-19 salgını için yapılan çalışmaları yeterli bulan sorumlu sağlık personelleri, kriz öncesinde, kriz anında ve kriz sonrasında başarılı olduğu görülmüştür. Makro kontrol faktörünün, kriz öncesine, kriz anına, kriz sonrasında; olumlu etkisinin olduğu söylenebilir. Faktörler arası etkiler, kişisel kontrol faktöründe; sorumlu sağlık personellerinin, önlem alırsam virüsün bulaşıcılığını engelleyebilirim düşüncesi neticesinde, kriz öncesi ve kriz sonrası yönetimde, başarılı bulunurken; kriz anında başarılı olamamıştır. Sorumlu sağlık personellerinin ne kadar önlem alınırsa alsın ne kadar dikkat ederse etsin, Covid-19 virüsünün bulaşıcılığını engelleyemediği tespit edilmiştir. Kişisel kontrol faktörünün; kriz anına, olumlu etkisi olmazken, kriz öncesine ve kriz sonrasında olumlu etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Faktörler arası etkiler, kaçınılmazlık faktöründe; sorumlu sağlık personelinin, ne yapılırsa yapılsın virüsün bulaşıcılığını engelleyemeyiz diye düşünen sorumlu sağlık personelleri her ne kadar virüsten kaçınamayacağını düşünseler de kriz öncesi, kriz sonrası başarılı olmuş, kriz anında başarılı olamamıştır. Kaçınılmazlık faktörünün; kriz öncesine, kriz sonrasında olumlu etkisi olurken, kriz anına olumlu etkisinin olmadığını söyleyebiliriz. Faktör analizine göre, kişisel kontrol faktöründe; temizliğe dikkat edersem, önlem alırsam Covid-19 virüsünün bulaşıcılığı engellerim diyen ile kaçınılmazlık faktöründe; ne yaparsam yapayım virüsün bulaşıcılığı engelleyemem diyen grupların sonuçları aynı çıkmıştır. Sadece makro kontrol faktöründe; Türkiye’de ve dünyada Covid-19 virüsün bulaşıcılığı engelleme konusunda yapılan çalışmalar ve önlemler yeterlidir diyen, elinden geleni yapan çalışma grubu, her dönem başarılı olmuştur. Herkesin elinden gelini yapması yeterli olduğu tespit edilirken, fazla tedbir ve fazla endişenin başarıyı tam olarak getirmediğini söyleyebiliriz.

Covid-19 büyük bir salgını yapılan çalışmalar, önlemler çoğu zaman yetersiz kaldı, fakat sağlık çalışanların, yöneticilerin canla başla çalıştığı görülmüştür. Salgında da kriz yönetimi bir ekip işidir. Küresel ve ulusal mücadele şarttır. Sağlık hizmetlerinde yapılan hatanın dönüşü olmazken, önlem ve tedbirler hayat kurtardığı aşıkardır. Sağlık hizmetlerinde iyi bir kriz yönetimi için, yöneticilerin alanında uzman, yeniliğe açık, dinamik, ileri görüşlü, oto kontrollü kişilerden seçilmesi oldukça önemlidir. Çalışma sonucunda; çalışma grubunun kriz yönetimi konusunda genel olarak başarılı olduğu söylenebilir.

Öneriler

- ✓ Sağlık kurumları, başka bir salgın tehdidine karşı, önceden önlem almalı, takibat yapmalı,
- ✓ Olası salgın krizine karşı yeterli sağlık personeli, tıbbi malzeme, makine vb. önlemler alınmalı,

- ✓ Kriz yönetimi konusunda hizmet içi eğitimler verilmeli,
- ✓ Genç yöneticilere daha çok fırsatlar sunulmalı,
- ✓ Performans artışı için sorumlu sağlık personelleri teşvik edilmeli,
- ✓ Sorumlu personeller, hastane yönetimi ile dayanışma içinde olmalı, yönetim konusunda, ortak kararlar almaları sağlanmalı,
- ✓ Sorumlu personellere inisiyatifler verilmeli, sorumlu olduğu bölümü sahiplenip, benimsemesi ve daha iyi yönetmesi için teşvik edilmeli,
- ✓ Birlikte çalışmanın ve dayanışmanın önemi vurgulanmalı, bunun için çalışmalar yapılmalıdır.

Bu çalışma Uluslararası Etik Kurallara uygun olarak; Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan 21.01.2021 tarihinde izin alınmıştır.

Ayrıca anket çalışmasının yapılabilmesi için; Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Uygulama ve Araştırma Hastanesinden 21.04.2021 tarihinde ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesinden 21.05.2021 tarihinde anket uygulama izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

1. Akdağ, M. (2001). Halkla İlişkiler ve Kriz Yönetimi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Kalender).
2. Atalay, B. (2019). Sağlık Kurumlarında Kriz Yönetimi ve Örnek Bir Uygulama, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Kurumları İşletmeciliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı Dr. Öğr. Üyesi. Ferhanur Özgören Şen.
3. Baran, H. (2007). İşletmelerde Kriz Yönetimi. <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351-ADCE4362AFE/4491/hitaykriz1.pdf>. Erişim tarihi: 21.06.2021
4. Bekmez, F. (2018). Bir Üniversite Hastanesinin Sağlık Çalışanlarında Ekip Çalışması Tutumunun İş Doyumuna Etkisi, Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 512300).
5. Can, H. (1997). Organizasyon ve Yönetim. Ankara: Siyasal Kitabevi.
6. Dinçer, Ö. (1996). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası (3. baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
7. Demir, Ö., (2008). İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezindeki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Krize Hazır Olma Durumlarına İlişkin Bir Araştırma. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim-Organizasyon Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zekai Öztürk).
8. Demirbilek, Y., & Gül den Pelivantürk, Z.Ö. (2020). COVID-19 Outbreak Control, Example of Ministry of Health of Turkey. Turk Journal of Medical Science.
9. Genç, F.N., (2020) Kriz Yönetimi, Covid-19 Pandemisi, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic.Ltd.Şti. Yayınevi.
10. Görüş, S. Kılıç, Z., Ceyhan, Ö., Şentürk, A. (2014). Hemşirelerin Profesyonel Değerleri ve Etkileyen Faktörler, Psikiyatri Hemşireliği Dergisi- Journal of Psychiatric Nursing; 5(3).
11. Gül, A., (2010). İstanbul İlinde Üç Farklı Statüdeki Hastanede Çalışan Hemşirelerin Kriz ile Karşılaşma Durumları, Kriz Yönetimine Bakışı ve Kişilik Özellikleri, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
12. Işık, M., (2012). Hemşire Yöneticilerin Kriz Yönetimine İlişkin Yaklaşımlarının Belirlenmesi, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman Prof. Dr. Aytolan Yıldırım, İstanbul.
13. Kahraman, N., (2009). İstanbul İlindeki Bir Özel Hastanede Çalışan Hemşirelerin Kriz ve Kriz Yönetimi ile İlgili Düşünceleri, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman Yrd. Doç. Dr. Nefise Bahçecik.

14. Koç, T. (2012). İstanbul İlindeki Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Çalışan Hemşire ve Ebelerin Kriz ve Kriz Yönetimi Hakkındaki Düşünceleri, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 316999).
15. Köroğlu, A. (2004). Turizmde Kriz Yönetimi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Balıkesir.
16. Savcı, S., (2008). Ortaöğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin Kriz Yönetimine İlişkin Algıları, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Denizli, (Danışman: Prof.Dr.Abdurrahman Tanrıöğen).
17. T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, (2021). Asrın Küresel Salgını Türkiye'nin Koronavirüsle Başarılı Mücadelesi, Ankara.
18. Tutar, H. (2004). Kriz ve Stres Yönetimi. Ankara, Seçkin Yayıncılık.
19. Tüz, M. V. (2004). Kriz yönetimi: İşletmelerde Uygulama İçin Temel Adımlar (3. baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayım.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Economy

Vol: 8 Issue: 63

Year: 2022 September

Pp: 1585-1597

Arrival

17 July 2022

Published

31 September 2022

Article ID 64143

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.29228/smrj.64143>**How to Cite This****Article**

Petek, A.; Doğaner, M.B. & Altun, C. (2022). "BİST-100'ü Etkileyen Reel Efektif Döviz Kuru, Cds,Politika Faizi Ve Reel Gsyih İlişkisinin Asimetrik Nedensellik Analizi", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(63): 1585-1597

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

BİST-100'ü Etkileyen Reel Efektif Döviz Kuru, Cds,Politika Faizi Ve Reel Gsyih İlişkisinin Asimetrik Nedensellik Analizi ¹

Asymmetric Causality Analysis Of The Relationship Of Real Effective Exchange Rate, Cds, Policy Interest And Real Gdp Affecting BIST-100

Ali Petek ¹ Mine Berra Doğaner ² Ceren Altun ³

¹ Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli, Aydın, Türkiye

² Dr. Öğretim Üyesi, OSTİM Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye

³ Doktora, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, SBE, Aydın, Türkiye

ÖZET

Artan sermaye hareketliliği sonrası yaşanan küresel finansal krizin etkileri neredeyse tüm ülkelerde finansal kırılganlık yaratarak makroekonomik göstergelerde değişiklikler oluşturmuştur. Özellikle kırılgan ekonomiler gelişen bu süreçte daha çok etkilenmişlerdir. Kırılgan ekonomilerin içinde yer alan Türkiye açısından finansal kırılganlıklar ve dolayısıyla para politikaları göreceli olarak önemli hale gelmiştir. Bu nedenle finansal piyasalardan biri olan BİST-100'ün makroekonomik değişkenler karşısındaki duyarlılığı önem kazanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye'de 2010:Q2-2021:Q3 dönemi BİST-100'de işlem gören hisse senedi fiyatlarına makroekonomik değişkenlerin; reel efektif döviz kuru (REK), politika faiz oranı, kredi temerrüt takas primi (CDS) ve reel gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) etkisi; Hacker-Hatemi-J (2006) simetrik ve Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik analizleri ile araştırılmıştır. Hacker-Hatemi-J (2006) simetrik nedensellik analizi sonucunda CDS ve reel GSYİH'dan BİST-100 endeksinde doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik ilişkisinin sonuçlarında ise; REK azalışlarından BİST-100 artışına; politika faizi artışlarından BİST-100 azalışına; reel GSYİH azalışlarından BİST-100 artışına ve reel GSYİH azalışlarından BİST-100 azalışına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi; CDS primi azalışlarından BİST-100 artışına ve BİST-100 azalışından CDS primi artışına doğru ise çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: BİST-100, REK, CDS, Politika Faizi, Reel GSYİH, Asimetrik Nedensellik,

ABSTRACT

The effects of the global financial crisis experienced after the increased capital mobility created financial fragility in almost all countries and created changes in macroeconomic indicators. Particularly fragile economies have been more affected in this developing process. Financial fragilities and hence monetary policies have become relatively important for Turkey, which is one of the fragile economies. For this reason, the sensitivity of BIST-100, one of the financial markets, to macroeconomic variables has gained importance.

In this study, the macroeconomic variables on the stock prices traded in BIST-100 for the period 2010:Q2-2021:Q3 in Turkey; effects of real effective exchange rate (REK), policy rate, credit default swap premium (CDS) and real gross domestic product (GDP); Hacker-Hatemi-J (2006) symmetric and Hatemi-J (2012) asymmetric causality analyzes were used. As a result of the Hacker-Hatemi-J (2006) symmetric causality analysis, a one-way causality relationship was found from CDS and real GDP to BIST-100 index. In the results of Hatemi-J (2012) asymmetric causality relationship; From REK decreases to BIST-100 increase; from policy rate increases to BIST-100 decrease; a unidirectional causality relationship from real GDP decreases to BIST-100 increase and from real GDP decreases to BIST-100 decrease; Bidirectional causality relationship was found from CDS premium decreases to BIST-100 increase and from BIST-100 decrease to CDS premium increase.

Keywords: BIST-100, REER, CDS, Policy Rate, Real GDP, Asymmetric Causality

GİRİŞ

Uluslararası sermaye hareketliliği ekonomilerin döviz kuru, cari işlemler hesabı ve kredi genişlemesi gibi pek çok alanda etkili olmaktadır. Benzer şekilde ekonomilerde ulusal para biriminin değer kazanması yurtiçi kredi faizlerini düşürerek kredi talebini arttırmıştır. Ancak kredi faizlerinin düşmesi reel sektörün finansman kaynağının azalmasına yol açmış ve şirketlerin bilançolarında düşüşler gözlenmiştir. Diğer taraftan kısa vadeli yabancı sermayenin ülkeyi terk etmesi ise ülkede döviz kurlarının bir anda artmasına neden olmaktadır.

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinden Türkiye'de finans alanında küresel krizden oldukça etkilenmiştir. İstanbul menkul kıymetler borsası günümüzdeki adıyla Borsa İstanbul (BİST-100) yatırımcılarının herhangi bir finansal varlığa yatırım yaparken yatırım kararlarında en etkili unsuru güven ortamı oluşturmaktadır. Finansal piyasalarda güven ortamı; Türkiye'nin ekonomik yapısına, birtakım göstergelerine, diğer ülkeler ile olan ilişkilerine ve büyük finans piyasalarına sahip ülkelerin politika yapımcılarının aldığı kararlar doğrultusunda şekillenmektedir. Ancak Türkiye'nin iç ekonomik göstergelerinin ve dış ülkelerle olan siyasi ve ekonomik ilişkilerinin problemliliğine bağlı olarak güven ortamı bozulabilmektedir. Türkiye'de finansal kırılganlık yaşandığı bir durumda da yatırımcıların kararları hisse senetleri ve benzeri yatırım araçlarına karşı olumsuz olabilmektedir.

¹ Bu çalışmanın temeli 13.05.2022 tarihinde düzenlenen Uluslararası Katılımlı Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar (IERFM) Kongresinde sunulan aynı başlıklı bildiriye dayanmaktadır

Türkiye ekonomisinin dışa açılması ile ivme kazanan sermaye hareketliliği serbestisi, bu yolla yabancı portföylerin BİST-100’de işlem yapmalarını olanaklı kılmıştır. Özellikle pandemi döneminde küresel ölçekte genişletici para ve maliye politikalarının uygulaması sermaye piyasalarına olan talebin belirgin bir şekilde artmasına neden olmuştur.

Türkiye’de 1997 yılından pandeminin başladığı 2020 yılına kadar olan BİST-100 yatırımcı sayısı pandemiden günümüze yaklaşık 2 kat artmıştır. Ayrıca halka arzların ülkemizde giderek artması, BİST-100’de hacim genişlemesine yol açmıştır.

Çalışmanın amacı; Türkiye’de 2010:Q2-2021:Q3 dönemi BİST-100’deki fiyat değişimlerini etkileyen ülkenin dış dünya ile rekabet ve risk göstergesi olan reel efektif döviz kuru, CDS ile ülkenin iç dinamikleri ve politika aracı olan politika faizi ve reel GSYİH değişkenleri kullanılarak Hacker-Hatemi (2006) simetrik ve Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik analizleriyle araştırmaktır. Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik analizi, makroekonomik değişkenlerin pozitif ve negatif şoklarının dört farklı şekilde BİST-100 endeksine etkisinin test edilmesi bakımından çalışmaya önem kazandırmaktadır. Bu amaçla ele alınan çalışma 5 bölümden oluşmaktadır. Bölüm 1’deki giriş bölümünden sonra Bölüm 2’de konuyla ilgili literatür taraması yer almaktadır. Bölüm 3’te makroekonomik değişkenlerin BİST-100 endeksine olan etkisi hem grafiksel hem de teorik çerçevede ele alınmıştır. Bölüm 4’te ampirik analiz ve metodoloji sunularak analize ait bulgulara yer verilmiştir. Son olarak Bölüm 5 çalışmanın sonuç ve değerlendirmesinden oluşmaktadır.

LİTERATÜR

Bu bölümde literatürde geniş yer tutan hisse senetlerinin belirleyicilerine yer verilmiştir. Tablo 1’de Türkiye ve uluslararası yazından hisse senetleri ile makroekonomik değişkenlerin ilişkisine ait ampirik kanıtlar sunulmaktadır.

Tablo 1. Literatür Taraması

Referans Alınan Çalışmalar	Çalışılan Ülke ve Yıllar	Değişkenler	Yöntem	Nedensellik Analizleri	Uzun Dönem Analizi
Mukherjee ve Naka (1995)	Japonya: 1971-1990	BE,İ,DK,MS, SÜE,ENF,Kİ,	Granger Nedensellik Testi	İ negatif BE DK pozitif BE	–
Wongbangpo ve Sharma (2002)	5 Asya ekonomisi: Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland: 1985-1996	BE,GSYİH,İ,D K,MS,ENF	Johansen ve Juselius Eşbütünlüşme, VECM ve VAR	GSYİH pozitif BE Tayland, Filipinler ve Singapur; İ negatif BE Malezya ve Endonezya; İ pozitif BE Malezya, Endonezya ve Filipinler; DK pozitif BE Tayland ve Singapur; DK negatif BE	GDP ↔ BE Malezya, Endonezya ve Tayland; İ ↔ BE Singapur ve Filipinler; DK ↔ BE
Fung vd. (2008)	ABD: 2001:M01-2007:M12	BE,CDS	VAR	–	CDS ↔ BE
Chan vd. (2009)	7 Asya ülkesi: 2001:M01-2007:M02	BE,CDS	Engle-Granger Eşbütünlüşme ve Hata Düzeltme Katsayısı Testi	CDS negatif BE	–
Humpe ve Macmillian (2009)	ABD ve Japonya: 1965:M01-2005:M06	BE,İ,SÜE, ENF, MS	Johansen Eşbütünlüşme, VECM	ABD ve Japonya: İ negatif BE	–
Rahman vd. (2009)	Malezya: 1985:M01-2008:M03	BE,Hİ,DK,RE, SÜE,	VECM,VAR	İ,DK negatif BE	–
Antonious (2010)	Almanya: 1965-2007	BE,GSYİH	Johansen Eşbütünlüşme, Granger Nedensellik Testi,VECM	–	BE → GDP
Coronado vd. (2012)	8 Avrupa ülkesi: 2007-2010	BE,CDS	VAR	CDS negatif BE	–
Etia (2012)	Namibya: 1998-2009	BE,GDP,İ,MS, TÜFE	VECM	GDP pozitif BE; İ negatif BE	–
Hajilee ve Al Nasser (2014)	12 gelişmekte olan ülke: 1980-2010	BE,DK	Engle-Granger Eşbütünlüşme ve Hata Düzeltme Katsayısı Testi, ARDL	Çin, Meksika, Pakistan ve Venezuela; DK negatif BE, Filipinler ve Güney Afrika; DK pozitif BE	–
Umer (2016)	Pakistan: 2005:M01-2015:M08	BE,DK,İ,MS,E NF,PP,RE,ON S	Johansen Eşbütünlüşme, Granger Nedensellik Testi	İ,DK negatif BE	DK → BE BE → İ

Eren ve Başar (2016)	Türkiye: 2014:03-2015:12	BE,CDS	ARDL	CDS pozitif BE	–
Ratanapakorn ve Sharma (2017)	ABD: 1975:M01-1999:M04	BE,Hİ,Dİ,DK,SÜE,ENF	Johansen Eşbütünleşme, VECM, Granger Nedensellik Testi	İ negatif BE; DK pozitif BE	İ,DK→BE
Bektur ve Malcıoğlu (2017)	Türkiye: 2000:06–2017:02	BE,CDS	Hacker- Hatemi-J Simetrik ve Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi	–	CDS→BE
Sovbetov ve Saka (2018)	Türkiye: 2008-2015	BE, CDS	ARDL	CDS negatif BE	–

Not: VECM (Vector Error Correction Mechanism) Nedensellik Testi, ARDL (Autoregressive Distributed Lag Model) Sınır Testi, BE(Borsa Endeksi), CDS(Kredi Temerrüt Takası),Dİ(Devlet Tahvil Faiz Oranı), DK(Döviz Kuru),ENF(Enflasyon Oranı), GDP(Gayrisafi Yurtiçi Hasıla), Hİ(Hazine Faiz Oranı), PP(Petrol Fiyatı),RE(Resmi Rezervler) MS(Para Arzı), İ(Faiz Oranı) Kİ(Kredi Faiz Oranı), ONS(Altın) ↔ (çift yönlü Granger nedensellik), → (tek yönlü Granger nedensellik), –(araştırılmamıştır).

TEORİK ÇERÇEVE

Merkez bankasının, para politikası ile ilgili kararları birtakım kanallar üzerinden reel ekonomi ve fiyatları etkilemesi olarak adlandırılan parasal aktarım mekanizması, faiz kanalı, döviz kuru kanalı, varlık fiyatları kanalı, kredi kanalı (Mishkin, 1995: 4-10) ile beklenti kanalı (Nolte, 2003: 150-151)'ndan oluşmaktadır. Merkez bankasının ekonomiyi ne ölçüde ve nasıl bir gecikme ile etkilediğinin ülkelerin yapısına, büyüklüğüne ve şeffaflığına bağlıdır.

Faiz kanalında para ve tahvil olmak üzere sadece iki varlığın üzerinde durulduğu ve döviz kuru kanalında ise ülkenin dış ticaretinin önemini vurgulandığı iki kanal yerine çalışmada hisse senedi fiyatları ile değişkenlerin ilişkisi varlık fiyatları ve beklentiler kanalı ile açıklanmıştır.

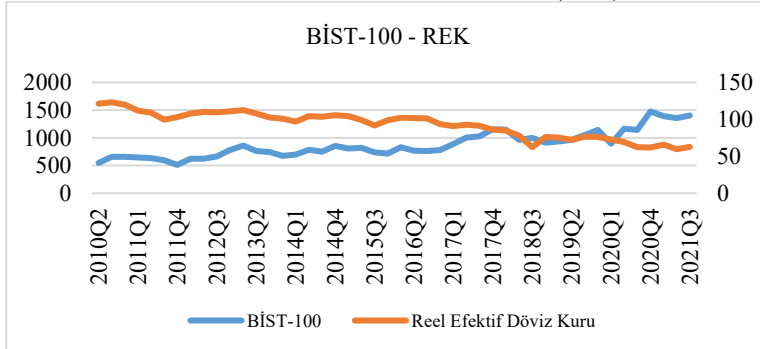
Parasal aktarım mekanizması (PAM) tarafından açıklanan varlık fiyatları ve beklentiler kanalı hisse senedi fiyatlarını etkilemektedir. Varlık fiyatları kanalına göre nominal faiz oranlarında bir artış veya para arzının daralması varlık fiyatları üzerinden tahvil getirileri arttıracığından hisse senedine olan talep azalacak; bu da hisse senetlerinin fiyatlarını düşürecektir. Dolayısıyla, firmaların piyasa değeri maliyetlerinden daha düşük olacağından yatırım ve üretim azalacaktır (TCMB, 2021: 6).

Beklentiler kanalının hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisi PAM'a göre; merkez bankasının fiyat istikrarını sağlamak amacıyla yapacağı para politikalarına bağlı kaldığı sürece güven ortamı oluşmakta ve ekonomik birimlerin geleceğe ilişkin olumlu beklentilere sahip olacağı anlamını taşımaktadır. Bu geleceğe ilişkin olumlu beklentiler ve güven ortamı yatırımcıların BİST-100'de tasarruflarını değerlendirmek istemelerine yol açarken aynı zamanda Türkiye'nin dış ülkelere karşı da yatırım yapılabilir ve risksiz bölge imajı çizmektedir. Bu nedenle olumlu beklentiler CDS priminin azalmasına ve yatırımcıların BİST-100'de işlem hacminin arttırmaları ile BİST-100 hisse senedi fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır.

Reel efektif döviz kuru (REK) yalnızca iki para birimindeki değer artışı veya azalışını ölçen reel döviz kurunun yerine bir ülkenin para birimine karşı daha fazla ülkenin para birimlerini kıyaslaması bakımından dış ticarete rekabeti ölçen en iyi göstergelerden biridir(Bahmani ve Oskooee, 2001: 111; Arzova vd., 2020: 116).

Türkiye'de Borsa İstanbul'da işlem gören ilk 100 firmanın araştırmamızın kapsadığı dönemde reel efektif döviz kuru ile ilişkisi Grafik 1'de gösterilmektedir.

Grafik 1. BİST-100 Endeksi ve Reel Efektif Döviz Kuru (REK) Arasındaki İlişki

Kaynak: EVDS

Grafik 1'de görüldüğü üzere BİST-100 endeksi ve reel efektif döviz kuru ilişkisi incelendiği 2010:Q2-2021:Q3 dönemi itibarıyla yer almaktadır. BİST-100 endeksi REK ile ters yönlü bir seyir izlemektedir. 2010

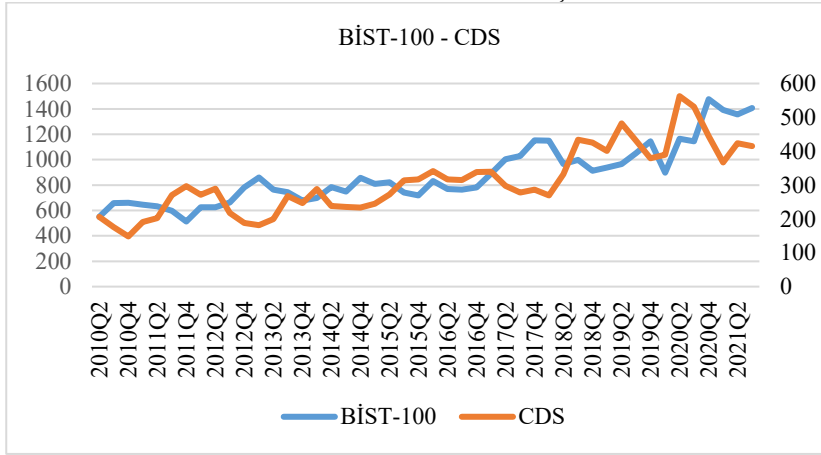
2.çeyreğinden itibaren BİST-100 endeksi artan bir yönde; REK endeksi azalan yönlü ilerlemektedir. 2017 3. çeyreğinden itibaren ise iki değişken arasında keskin bir ayrım yaşandıktan sonra BİST-100 endeksi artmaya; REK endeksi ise düşmeye devam etmiştir.

İki değişken arasındaki ters yönlü ilişkinin nedeni döviz cinsinden BİST-100’de işlem gören pay senetlerinin döviz cinsinden ucuzlaması olarak değerlendirilebilir. Bu durum yerli ve yabancı yatırımcılar için BİST-100’de işlem gören pay senetlerinin satın alınmasını cazip hale getirmektedir.

Sermaye piyasalarında fonlarını değerlendirmek üzere CDS (kredi temerrüt takası) primi ve risk algısının düşük olduğu dönemlerde yüksek getiriden faydalanmak amacıyla gelen yabancı yatırımcı sayesinde ülkeye döviz girişleri olurken; CDS primi ve risk algısının arttığı dönemlerde ise yabancı yatırımcı kazancını realize ederek fonlarını ülkeden çekmektedir. Dolayısıyla ülkeden döviz çıkışı gerçekleşmektedir(Feng vd., 2021: 2). Yatırımcılar açısından ise geleneksel yöntemlere göre riskin dağıtılmasını sağlayarak zamanla daha yüksek kâr elde etme olanakları sunmaktadır(Fontana ve Sheicher, 2016: 127; Subrahmanyam vd., 2014: 2927).

Türkiye’de Borsa İstanbul’da işlem gören ilk 100 firmanın araştırmamızın kapsadığı dönemde CDS primi ile ilişkisi Grafik 2’de ortaya konulmuştur.

Grafik 2. BİST-100 Endeksi ve CDS Primi Arasındaki İlişki

Kaynak: Bloomberg

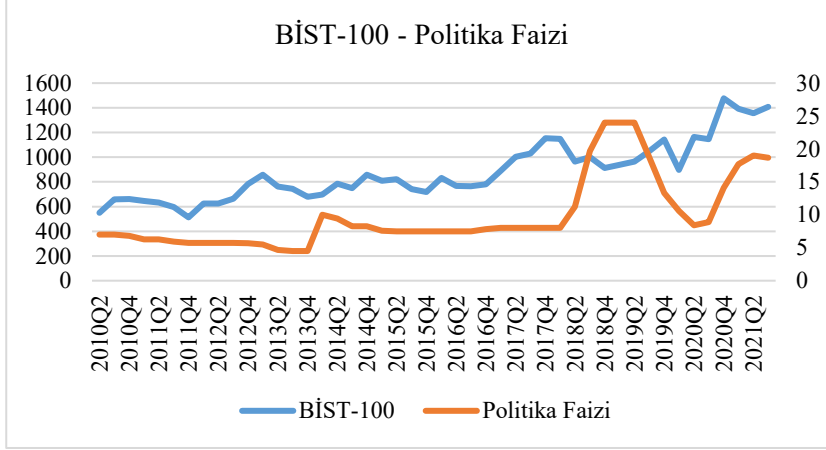
Grafik 2’de görüldüğü üzere BİST-100 endeksi ve CDS primi ilişkisi incelendiği 2010:Q2-2021:Q3 dönemi itibariyle yer almaktadır. BİST-100 endeksi CDS primi ile dalgalı, artan eğimli ve aynı yönlü bir seyir izlemektedir. Genel olarak BİST-100 endeksinin hızlı ve ani artış (yükseliş) gösterdiği dönemlerde CDS priminin azaldığı görülmektedir. Tersine CDS priminin ani artış (yükseliş) gösterdiği dönemlerde de BİST-100 endeksinin de azaldığı grafikten anlaşılmaktadır. Bunun nedeni de Türkiye CDS priminin ve risk algısının düşük olduğu dönemlerde yerli ve yabancı yatırımcılar BİST-100’de işlem gören pay senetlerinde portföylerini değerlendirmek istediklerinde BİST-100 fiyat endeksi artarken; CDS priminin ve risk algısının yüksek olduğu dönemlerde yerli ve yabancı yatırımcıların BİST-100’den portföylerini geri çekmesi ile BİST-100 fiyat endeksi düşmektedir. Ayrıca 2018’den itibaren dünyada küresel ölçekte aylak paranın azalması ile aynı zamanda Türkiye’de BİST-100’e yabancı yatırım miktarının azaltılmıştır. Dolayısıyla BİST-100 endeksi düşme eğilimi göstermiştir. Öte yandan yaşanan rahip Brunson olayı Türkiye’ye olan kurumsal güveni azalttığından Türkiye’nin CDS primini yükselttiği düşünülmektedir. 2020 yılından sonra ise pandemiyle birlikte tüm dünyada ve Türkiye’de uygulanan genişletici para ve maliye politikaları sonucunda BİST-100 endeksi CDS priminin üzerine çıkmıştır. Bu durumun sebebi; genişletici politikaların uygulanması ile Borsa İstanbul’a yeni yatırımcı ve sıcak paranın girişi olarak açıklanabilir.

Diğer taraftan BİST-100 üzerinde etkisi olan makroekonomik değişkenlerden bir diğeri ise merkez bankasının, nihai hedefi olan fiyat ve finansal istikrarı sağlamak için kullandığı en önemli argümanı olan politika faizidir. TCMB bu araç ile banka ve finans kurumlarının piyasada uyguladığı faiz oranlarını, bankalardan alınan kredilerin miktarlarını, hisse senedi ve döviz gibi varlıkların fiyatlarını etkilemektedir(Eğilmez, 2018).

Faiz enstrümanı ile piyasaya yön veren merkez bankası, tüketiciler ile üreticilerin tüketim ve yatırım kararlarındaki rolü büyük olmaktadır. Sermaye piyasalarında yatırım yapma kararı verirken yatırımcılar için politika faizi bir sinyal veya risk unsuru oluşturmaktadır. Nitekim faiz artışı fon arz edenler için bir getiri niteliği taşıırken fon talep edenler ve yatırımcılar için ise maliyet niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda tüketicilerin tüketim kararları ve üreticilerin yatırım kararları alırken dikkat etmesi gereken reel faiz kavramı önem arz etmektedir. Nominal faiz oranından yıl sonu beklenen faiz oranının çıkarılması ile hesaplanan reel faiz oranı yatırım ve harcama kararları alırken gerçeği yansıtmaması bakımından oldukça önemlidir.

Türkiye’de Borsa İstanbul’da işlem gören ilk 100 firmanın araştırmamızın kapsadığı dönemde politika faizi ile ilişkisi Grafik 3’te ortaya konulmuştur.

Grafik 3. BİST-100 Endeksi ve Politika Faizi Arasındaki İlişki

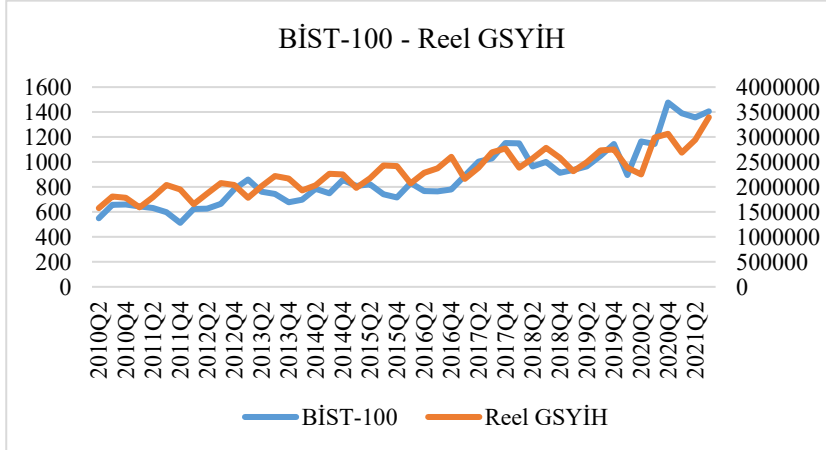
Kaynak: EVDS

Grafik 3’te görüldüğü üzere BİST-100 endeksi ve politika faizi ilişkisi incelendiği 2010:Q2-2021:Q3 dönemi itibariyle yer almaktadır. BİST-100 endeksi politika faizi ile ters yönlü bir seyir izlemektedir. Genel olarak 2010 2. çeyreğinden itibaren politika faizinin azaldığı dönemlerde BİST-100 endeksi artan bir eğilim göstermektedir. 2013 4. çeyreğinden itibaren politika faizinin yükselme trendine girmesi ile birlikte BİST-100 endeksinde de düşüş gözlenmektedir. 2018-2020 yılları arasında gerek küresel ölçekte aylak paranın azalması gerekse de Türkiye’de yurtiçi fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi politika faizinin artmasına ve BİST-100 endeksinin ise politika faizinin altında kalmasına neden olmuştur. Öte yandan pandeminin başlangıcı olan 2020 1.çeyreğinden itibaren genişletici para politikalarının gereği olarak faiz oranlarının düşmesi; hem BİST-100 endeksinin yükselmesine hem de BİST-100’deki yatırımcı sayısının artmasına neden olduğu grafikte çarpıcı olarak gözlenmektedir.

Ekonomik büyüme kabaca bir ülkenin gelişmişlik düzeyini ve üretkenliğini yansıtan ölçütlerden biridir. Gerçek bir ekonomik büyümeden bahsedebilmek için reel GSYİH’nın yıllar itibariyle istikrarlı ve artan oranlarda değer alması beklenir(TCMB). Cari fiyat ve miktarın çarpımı ile hesaplanan ve baz alınan bir yılın fiyat artışlarından arındırılmadan hesaplanan nominal GSYİH gerçek üretkenliği yansıtmamaktadır(Eğilmez, 2012).

Büyüme dönemi kamu ve özel sektör üretimlerinin reel anlamda artması anlamına gelmektedir. Firmalar açısından üretim artışı, yatırım ikliminin oluştuğu ve karlılıklarının arttığı dönemi kapsar. Bu nedenle reel büyümenin olduğu dönemler ve buna ilişkin beklentiler BİST-100 endeksi üzerinde pozitif etki yaratır. Çünkü firma karlılığının artması pay sahiplerinin de getirilerinin artmasına neden olacaktır. Dolayısıyla da pay senetlerine olan talep artacak piyasa endeksleri pozitif olarak hareket edecektir. Bu açıdan bakıldığında Grafik 4’te reel büyüme oranı ile piyasalar arasında pozitif bir ilişkisinin olması beklenir.

Grafik 4. BİST-100 Endeksi ve Reel Gayrisafi Milli Hasıla Arasındaki İlişki

Kaynak: EVDS

Son olarak Grafik 4’te 2010 yılı 2.çeyreğinden başlayarak BİST-100 endeksi ve reel GSYİH arasındaki ilişki 2010:Q2-2021:Q3 dönemi itibariyle incelenmektedir. Büyüme oranlarının çeyrek bitişinden sonraki aylarda

açıklanmış olmasıyla grafikte bu duruma BİST-100 endeksinin tepkisi de bir dönem gecikmeli değerine göre şekillenmiştir. Çünkü büyüme oranı geçmiş değerleri yansıtırken BİST-100 endeksi geleceğe yönelik beklentilere göre oluşan fiyat hareketliliğini yansıtmaktadır. Bu nedenle BİST-100'deki artış büyüme oranlarını gecikmeli olarak takip etmektedir. Grafik buna uygun olarak değerlendirilmiştir. Grafığe bu perspektiften bakarak incelediğimizde;

Genel olarak büyüme oranı ile BİST-100 endeksi arasındaki ilişki aynı yönlü görülmektedir. Büyüme oranlarının pozitif olarak açıklandığı dönemlerde BİST-100 endeksi bir sonraki dönemde artarken; büyüme oranlarının negatif olduğu dönemlerde ise BİST-100 endeksinde düşüşler gözlenmektedir. Artan büyüme şirket karlılığının artması ile pay verimliliğini arttıracığından BİST-100 yatırımcısı diğer portföy yatırımcılarına göre daha avantajlı hale getirir.

METODOLOJİ VE AMPİRİK SONUÇLAR

Model ve Data

Türkiye ekonomisinin makroekonomik göstergelerinden öncü olanları göz önünde bulundurularak literatürden hareketle borsa endeksi fonksiyonu aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

$$LBİST = f(LREK, LCDS, Pİ, LGDP) \quad (1)$$

Çalışmanın amacı, fonksiyonda yer alan değişkenlerin Türkiye'de BİST-100 endeksinin geleneksel olmayan para politikası uygulamalarına başlanılan 2010:Q2 ile 2021:Q3 dönemi Hacker-Hatemi(2006) simetrik ve Hatemi-J(2012) asimetrik nedensellik analizleri ile etkileyip etkilemedikleri incelemektedir. Çoğu ülkenin borsa endekslerindeki dalgalanmalar, bu değişkenlerin beraber veya tek tek kullanımı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Literatürden farklı olarak borsalardaki dalgalanmaları açıklayan döviz kuru ve enflasyon oranı fonksiyona eklemek yerine Türkiye'nin dış ticaretinde önemli paya sahip olan ülkelerin para birimlerinden oluşan bir sepete karşı yerli paranın biriminin satın alma gücünde olan değişimlerin gerçek değerini yansıtan reel efektif döviz kuru modele dahil edilmiştir. Yine ekonomideki gayrisafi yurtiçi hasıla değeri enflasyondan arındırılarak gerçek değerini yansıtmaktadır.

1 no'lu denklemden fonksiyon ekonometrik bir model ile kurulduğunda;

$$LBİST_t = \beta_0 + \beta_1 LREK_t + \beta_2 LCDS_t + \beta_3 Pİ_t + \beta_4 LGDP_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

2 no'lu denklemden β_0 sabit terimi ve ε_t hata terimini ifade etmektedir. β_0 'dan β_4 'e kadar olan parametreleri ise BİST fonksiyonunda yer alan açıklayıcı değişkenlerin katsayılarıdır.

Tablo 2'de modele ait veri setine yer verilmiştir.

Tablo 2. Veri Seti

Değişken	Sembol	Tanımlama ve Ölçüm Birimi	Kullanımı	Kaynak
BİST-100	BİST	Kapanış fiyatlarına göre (2003=100)	Logaritmik	EVDS
Reel Efektif Döviz Kuru	REK	Tüfe Bazlı REK (2003=100)	Logaritmik	EVDS
Kredi Temerrüt Takası	CDS	10 Yıllık CDS primi(baz puan)	Logaritmik	Bloomberg
Politika Faizi (%)	Pİ	1 Haftalık Repo Faizi	Oran	EVDS
Reel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla	GDP	Cari Fiyatlarla GSYİH/Tüketici Fiyat Endeksi(TÜFE)	Logaritmik	EVDS

Birimkök Analizi

Durağan olmayan zaman serileri ile yapılan analizlerde sahte regresyon sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun üstesinden birimkök analizleri ile gelinebilmektedir. Diğer taraftan Hacker-Hatemi-J (2006) simetrik ve Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik analizlerinin yapılması için değişkenlerin durağanlık testlerinin yapılması gerekmektedir. Bu aşamada öncelikle durağanlık mertebesi en yüksek dereceli olan değişkenin 'dmax' gecikme uzunluğu saptandıktan sonra nedensellik analizlerine geçilmektedir. Çalışmada literatürde en fazla kullanılan durağanlık testlerinden olan ve diğer birimkök testlerinin de temeli olan Genişletilmiş Dickey-Fuller-ADF- (1979) testi ile bu teste alternatif olarak geliştirilen Phillips-Perron-PP- (1988) testi kullanılmıştır.

ADF testi 3 denklem kurularak yapılmaktadır:

$$\text{Yalın hali:} \quad \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\text{Sabit terimli hali:} \quad \mu + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$\text{Sabit terimli ve trendli:} \quad \mu + \beta t + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Bu testin sonucunda elde edilen test istatistikleri, MacKinnon kritik değerleri karşılaştırıldığında, sıfır hipotezi alternatif hipoteze karşı kıyaslanmaktadır:

$$H_0 : \delta = 0 \quad (6)$$

$$H_1 : \delta \neq 0 \quad (7)$$

6 no'lu denklemde sıfır hipotezi serinin durağan olmadığını, birimkök içerdiğini, 7 no'lu denklemde alternatif hipotez ise serinin durağan olduğunu, birimkök içermediğini, ifade etmektedir.

Çalışmamızda kullanılan bir diğer test olan Phillips-Peron (1988) testi ise trend içeren serilerde durağanlık sınavasını gerçekleştirmesi nedeniyle PP, ADF testine karşı geliştirilmiş güçlü bir testtir. PP testi nonparametrik bir sürece sahiptir. Fakat test istatistiğinin sınavı için MacKinnon kritik değeri kullanılır. PP testi, Newey West hata düzeltme mekanizması kullanılarak otokorelasyonu sorununu ortadan kaldırır. PP testi aşağıdaki model kurularak yapılmaktadır.

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \alpha Y_{t-1} + \beta_2 \left(t - \frac{T}{2} \right) + u_t \quad (8)$$

8 no'lu denklemde T , gözlem sayısı ve t trendi ifade etmektedir.

$$H_0 : \delta = 0 \quad (9)$$

$$H_1 : \delta < 0 \quad (10)$$

9 no'lu denklemdeki sıfır hipotezine göre, seri durağan değildir, 10 no'lu denklemde alternatif hipoteze göre ise seri durağandır.

Tablo 3. Birimkök Testi Sonuçları

Testler	Değişkenler	Düzye	Δ
		Sabitli ve trendli	Sabitli ve trendli
ADF	LBİST	0.04**	
	LREK	0.18	0.00**
	LCDS	0.01**	
	Pİ	0.01**	
	LGDP	0.18	0.04**
Phillips-Perron	LBİST	0.04**	
	LREK	0.17	0.00**
	LCDS	0.10	0.00**
	Pİ	0.33	0.04**
	LGDP	0.00**	

Not: Uygun gecikme uzunluğu, Akaike'nin Bilgi Kriterleri (AIC) kullanılarak otomatik olarak seçilmiştir. Δ simgesi fark alma işlemi, ** %5 önemlilik seviyesine göre durağanlığın geçerli olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 3'te ADF test sonucuna göre LBİST, LCDS ve Pİ değişkenleri düzeyde durağanken; LREK ve LGDP değişkenleri birinci farklarında durağan olduğu gözlenmektedir. Phillips-Perron test sonucuna göre ise LBİST ve LGDP değişkenleri düzeyde durağanken; LREK, LCDS ve Pİ değişkenleri birinci farklarında durağanlaşmışlardır. Dolayısıyla nedensellik analizlerinde en yüksek mertebeli değişkenin 1.farkı alınarak I(1)'de olduğu belirlenmiş ve nedensellik analizlerine geçilmiştir.

Nedensellik Testleri

Hatemi-J'nin geliştirmiş olduğu nedensellik testlerinin ifade edilmesi için öncelikle Tado-Yamamoto nedensellik analizine değinmek gerekir. Çünkü gerek simetrik gerekse asimetrik nedensellik testleri temelde Tado-Yamamoto testi referans alınarak geliştirilmiştir.

Ekonometride nedensellik testleri genellikle kısa dönem olarak analiz edilmektedir. Kısa dönem analizleri ise fark değişkenler üzerinden regrese edilmektedir. Bu analizlere göre değişkenler düzey değerlerde durağan değilse fark alma işlemi ile durağanlaştırılmaktadır. Tado-Yamamoto (1995) fark değişkenler alınarak durağanlık koşulunun sağlandığı nedensellik analizleri yerine değişkenlerin düzey değerlerini dikkate alan bir genişletilmiş VAR modeli geliştirmişlerdir. Bu model de değişkenlerin durağanlık mertebelerinin aynı veya karşılıklı olarak eşbütünlük olup olmamasından tamamen bağımsız olarak bir nedensellik analizi geliştirmişlerdir. Bu analiz genişletilmiş veya değiştirilmiş VAR modeli (Augmented-Modified VAR) olarak nitelendirilmiştir. Bunun nedeni ise klasik bir VAR modelinde nedensellik analizi yapılması uygun bir gecikme uzunluğuna bağlı olarak yapılırken; bu analizde de tekrar bir gecikme uzunluğu belirlenmekte ancak değişkenlerden oluşan sistemde, "d max" olarak adlandırılan değişkenlerden hangisinin durağanlık mertebesinin(I(0),I(1),I(2)) en yüksek olduğu belirlenmektedir. Daha sonra geliştirilmiş bu VAR modelinde; önceden belirlenen uygun gecikme uzunluğuna maksimum durağanlık mertebesi eklenerek VAR modeli tahmin edilmektedir. Tado-Yamamoto nedensellik analizinin bu açıdan en büyük avantajı ise değişkenlerin düzeyleri üzerinden nedensellik sınavının gerçekleştirilmesidir.

Bu mantıktan hareketle hem simetrik hem de asimetrik nedensellik testleri geliştirilmiştir. İlk olarak Hacker-Hatemi (2006) tarafından geliştirilen simetrik nedensellik analizi iki değişken arasındaki nedensellik sınaması yapılmaktadır. Tado-Yamamoto (1995)'dan diğer bir farkı ise değişkenler arasındaki ilişkiyi mante carlo simülasyonundan ziyade bootstrap simülasyonunun kullanılmasıdır. Dolayısıyla Tado-Yamamoto (1995)'nin bootstrap yöntemi ile yapılmış hali denilebilir. 1000 simülasyon ile kendilerinin belirlemiş oldukları bilgi kriteri Hatemi-J criteria HJC ile uygun gecikme uzunluğu elde edilmektedir.

Hacker-Hatemi (2006) tarafından geliştirilen simetrik nedensellik testi bir VAR(p) modeli üzerinden aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

$$y_t = a + A_1 y_{t-1} + \dots + A_p y_{t-p} + u_t \quad (11)$$

Yukarıdaki 11 no'lu eşitlikte y_t , a ve e_t n-boyutlu vektörler ve A_r ise r gecikmeli değeri için parametrelerin $n \times n$ matrisidir. u_t hata terimi "p" maksimum gecikmeyi ve dmax maksimum bütünleşmeyi göstermektedir.

Modelde değişkenler arasındaki ilişki, temel hipoteze göre Granger nedensellik ilişkisinin olmadığını, alternatif hipotez ise nedensellik ilişkisinin olduğunu ifade etmektedir.

Toda-Yamamoto (1995) örnek büyüklüğü T için aşağıdaki eşitlikleri kullanmıştır:

$Y \doteq (y_1^+, y_2^+, y_3^+, \dots, y_T^+)$, bir $(n \times T)$ boyutlu matris,

$D \doteq (a, A_1, A_2, A_3, \dots, A_p)$ bir $((n \times (n + (p + d)))$ boyutlu matris,

$$Z \doteq \begin{bmatrix} 1 \\ y_t^+ \\ y_{t-1}^+ \\ \vdots \\ y_{t-p+1}^+ \end{bmatrix} \text{ bir } ((1 + (n + (p + d))) \times 1 \text{ matris, } t = 1, \dots, T, \text{ için}$$

$Z \doteq (Z_0, Z_1, Z_2, \dots, Z_{T-1})$ bir $((1 + (n + (p + d))) \times T$ boyutlu matris, $t = 1, \dots, T$, için

$\delta \doteq u_1^t, u_2^t, u_3^t, \dots, u_T^t$ bir $(n \times T)$ boyutlu matristir.

Toda ve Yamamoto (1995), yukarıdaki eşitliklerden hareketle, genelleştirilmiş VAR(p + d) modelin hipotez testi için tanımlanan test istatistiği aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

$$Y = DZ + \delta \quad (12)$$

12 no'lu denklemde $\hat{\delta}_{ij}$, kısıtsız regresyondan elde edilen kalıntılar ile varyans-kovaryans matrisi $\hat{\delta}_{ij}'\hat{\delta}_{ij}/T$ oluşmaktadır. vec (column-stacking) operatör ve $0_{n \times nd}$, n satırlı ve n(d) sütunlu sıfır matrisini temsil etmek üzere $\beta = \text{vec}(v, A_1, \dots, A_p, 0_{n \times nd})$ ve $\beta = \text{vec}(D)$ olarak ifade edilebilir.

Toda ve Yamamoto (1995) tarafından önerilen geliştirilmiş Wald (MWALD) test istatistiği ise şu şekilde tanımlanmaktadır:

$$MWALD = (C\beta)' [C((Z'Z)^{-1} \otimes S_U)C']^{-1} (C\beta) \quad (13)$$

13 no'lu denklemde $\otimes$ Kronecker çarpımı ve C $p \times n((1 + (n + (p + d)))$ boyutlu matrisi ifade etmektedir. Testin hipotezleri; granger nedensellik ilişkisinin olmadığı temel hipotez $H_0 = C\beta = 0$ granger nedensellik ilişkisinin olduğu alternatif hipotez ise şeklinde kurulmuştur. Test istatistiğinin Hacker-Hatemi-J (2006) çalışmasında örneklem üzerinden bootstrap dağılımıyla oluşturulan kritik değerler ile karşılaştırılmasının, Tado-Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen Monte Carlo simülasyonları ile hesaplanan test istatistiğinin χ^2 tablo değerleri ile karşılaştırılmasından daha üstün sonuçlar elde edildiğinin vurgulanmıştır. MWALD test istatistiğinin küçük örneklem grubu için dağılımın güçlü sonuçlar verdiği testin diğer bir avantajını oluşturmaktadır.

Hacker ve Hatemi-J (2006) yaklaşımında, tahmin edilen VAR modeli ile gecikme uzunluğu dışsal olarak belirlenirken Hacker ve Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen nedensellik testinde ise farklı olarak gecikme uzunluğunun içsel olarak belirlendiği durumlar incelenmiştir.

Genellikle literatürde nedensellik testleri seçilen uygun gecikme uzunlukları farklı bilgi kriterlerinden oluşmaktadır. Bu kriterlere göre çalışmanın sonuçları farklılık gösterebilmektedir. Hatemi-J (2003, 2008) ise uygun gecikme uzunluğu seçimi için Schwarz (1978) ile Hannan ve Quinn (1979) bilgi kriterlerinin

birleştirilmesi ile yeni bir bilgi kriteri ortaya çıkarmıştır. Hatemi-J tarafından geliştirilen bilgi kriteri 6 no'lu denklemde gösterilmektedir:

$$HJC = \ln(\det\hat{\Omega}_j) + j \left(\frac{n^2 \ln T 2n^2 \ln(\ln T)}{2T} \right), \quad j = 0, 1, \dots, p, \quad (14)$$

Yukarıdaki 14 no'lu denklemde $(\det\hat{\Omega}_j)$, $VAR(j)$ modelindeki kalıntıların tahmin edilen maksimum olabilirlik varyanskovaryans matrisinin determinantını, değişkenlerin sayısı n , T örnek büyüklüğünü, $\ln$ ise doğal logaritmayı ifade etmektedir (Hatemi-J ve Uddin, 2014: 377).

Daha sonra Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen asimetrik analizde ise iki değişkenin birbiri üzerinde pozitif ve negatif şoklarına ayrıştırılması incelenmiştir. Asimetrik ile anlatılmak istenen ise değişkenlerin pozitif değerleri kendi aralarında negatif değerleri ise kendi aralarında nedensellik analizi içerisinde ele alınmasıdır. Değişkenlerin bu nedenle dört farklı durumuna bakılabilmektedir.

Granger ve Yoon (2002) temelli Hatemi-J (2012) asimetrik ayrıştırma yönteminin y_{1t} ve y_{2t} gibi iki değişken için geliştirildiği varsayıldığında;

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{1,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i} \quad (15)$$

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{2,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i} \quad (16)$$

15 ve 16 no'lu denklemlerde $y_{1,0}$ ile $y_{2,0}$ değişkenlerin başlangıç değerleri tanımlanmaktadır.

Değişkenlerin pozitif ve negatif şoklarına ayrıştırma işlemi 17 no'lu denklem olmak üzere,

$$\varepsilon_{1i}^+ = \max(\varepsilon_{1i}, 0), \quad \varepsilon_{1i}^- = \min(\varepsilon_{1i}, 0), \quad \varepsilon_{2i}^+ = \max(\varepsilon_{2i}, 0), \quad \varepsilon_{2i}^- = \min(\varepsilon_{2i}, 0) \quad (17)$$

18 ve 19 no'lu denklemlerde açıklanmaktadır:

$$\varepsilon_{1i} = \varepsilon_{1i}^+ + \varepsilon_{1i}^- \quad (18)$$

$$\varepsilon_{2i} = \varepsilon_{2i}^+ + \varepsilon_{2i}^- \quad (19)$$

Yukarıdaki denklemlerden hareketle değişkenlerin kümülatif toplamları şeklinde denklemler tekrar düzenlendiğinde 20 ve 21 no'lu denklemler elde edilmektedir.

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{1,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^- \quad (20)$$

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{2,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^- \quad (21)$$

Değişkenlerin birbiri üzerindeki kümülatif olarak pozitif ve negatif şoklarına karşı nedensellik ilişkisi 22 no'lu denklemde 4 farklı şekilde gösterilmektedir:

$$y_{1i}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+, \quad y_{1i}^- = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^-, \quad y_{2i}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+, \quad y_{2i}^- = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^-, \quad (22)$$

Son aşama olarak değişkenlerin birbiri üzerindeki pozitif şokları nedensellik ilişkisini bulmak amacıyla p gecikmeli VAR modeli 23 no'lu denklemde kurulduğunda;

$$y_t^+ = a + A_1 y_{t-1}^+ + \dots + A_p y_{t-p}^+ + u_t^+ \quad (23)$$

Denklemde p gecikme sayısını, Y_t (2×1) boyutundaki değişken vektörünü, A_r ise boyutlu r mertebeden parametre matrisini temsil etmektedir. Buna paralel olarak diğer 3 farklı p gecikmeli VAR modelleri yardımıyla geliştirilebilir.

Denklem 23'te testin boş hipotezi y_p^+ 'dan y_t^+ 'ye bir nedensellik ilişkisinin olmadığını; testin alternatif hipotezi ise y_p^+ 'dan y_t^+ 'ye bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ifade etmektedir.

İlaveten simetrik ve asimetrik nedensellik analizlerinde değişkenler arası nedensel ilişkinin varlığı; hesaplanan MWALD test istatistiklerinin bootstrap yöntemiyle hesaplanan kritik değerlerden büyük olması ile saptanmaktadır. Buna paralel olarakta nedensel ilişkinin varlığında H_1 hipotezi; nedensel ilişkinin yokluğunda ise boş hipotez kabul edilmektedir.

Ampirik Bulgular

Analizini gerçekleştirdiğimiz değişkenlerin “dmax” gecikme uzunluğu belirlendikten sonra Hacker-Hatemi-J (2006) simetrik ve Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik analizleri Tablo 4 ve Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 4. Hacker-Hatemi (2006) Bootstrap Simetrik Nedensellik Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	MWALD	%1	%5	%10
lnREK→lnBİST	0.001	7.475	4.388	2.958
lnBİST→lnREK	0.011	7.581	4.123	2.834
lnCDS→lnBİST	11.003***	10.363	6.421	4.888
lnBİST→lnCDS	1.068	10.586	6.469	4.868
lnPİ→lnBİST	2.341	10.771	6.666	4.936
lnBİST→lnPİ	0.815	10.798	6.495	4.883
lnGDP→lnBİST	16.515***	16.358	10.847	8.635
lnBİST→lnGDP	2.223	17.136	11.544	9.227

NOT: *** ** * işaretleri ise sırasıyla %1,%5 ve %10 önemlilik seviyelerini ifade etmektedir. Bootstrap kritik değerleri 10.000 döngüyle elde edilmiştir. Uygun gecikme uzunluğu HJC Bilgi kriterine göre 1 olarak belirlenmiştir.

Tablo 5. Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	MWALD	%1	%5	%10
lnREK ⁺ →lnBİST ⁺	1.110	12.398	5.568	3.464
lnBİST ⁺ →lnREK ⁺	0.097	10.329	4.821	3.201
lnREK ⁺ →lnBİST ⁻	1.282	13.396	7.464	5.508
lnBİST ⁺ →lnREK ⁻	0.011	8.728	4.408	3.097
lnREK ⁻ →lnBİST ⁻	10.046**	10.208	4.931	3.301
lnBİST ⁻ →lnREK ⁻	1.120	8.518	4.314	2.941
lnREK ⁻ →lnBİST ⁺	5.325	14.402	7.931	5.710
lnBİST ⁻ →lnREK ⁺	4.043	11.514	5.381	3.440
lnCDS ⁺ →lnBİST ⁺	2.262	20.852	11.727	8.661
lnBİST ⁺ →lnCDS ⁺	9.912*	19.528	10.853	7.866
lnCDS ⁺ →lnBİST ⁻	0.006	9.050	4.534	3.017
lnBİST ⁺ →lnCDS ⁻	6.459**	9.546	4.806	3.171
lnCDS ⁻ →lnBİST ⁻	0.957	9.978	4.841	3.215
lnBİST ⁻ →lnCDS ⁻	0.235	11.382	5.185	3.314
lnCDS ⁻ →lnBİST ⁺	3.127*	10.416	4.671	3.097
lnBİST ⁻ →lnCDS ⁺	4.215*	8.420	4.482	3.088
lnPİ ⁺ →lnBİST ⁺	1.510	10.842	4.859	3.124
lnBİST ⁺ →lnPİ ⁺	0.134	11.596	5.365	3.396
lnPİ ⁺ →lnBİST ⁻	3.344*	11.401	5.080	3.253
lnBİST ⁺ →lnPİ ⁻	0.319	9.444	4.585	3.052
lnPİ ⁻ →lnBİST ⁻	0.031	10.697	5.248	3.420
lnBİST ⁻ →lnPİ ⁻	1.885	10.510	4.792	3.190
lnPİ ⁻ →lnBİST ⁺	0.038	9.781	4.768	3.147
lnBİST ⁻ →lnPİ ⁺	1.444	10.980	5.411	3.443
lnGDP ⁺ →lnBİST ⁺	12.771	42.245	21.216	14.488
lnBİST ⁺ →lnGDP ⁺	1.065	35.836	17.025	11.579
lnGDP ⁺ →lnBİST ⁻	1.957	31.198	15.749	11.096
lnBİST ⁺ →lnGDP ⁻	3.980	27.043	15.652	11.791
lnGDP ⁻ →lnBİST ⁻	14.971*	38.176	19.841	14.294
lnBİST ⁻ →lnGDP ⁻	6.929	32.730	16.442	11.654
lnGDP ⁻ →lnBİST ⁺	25.977**	49.287	25.429	18.587
lnBİST ⁻ →lnGDP ⁺	0.445	19.767	11.301	8.192

Not: Bootstrap kritik değerleri 10.000 döngüyle elde edilmiştir. Uygun gecikme uzunluğu HJC Bilgi kriterine göre 1 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4'teki simetrik nedensellik analizi sonuçları incelendiğinde; bağımsız değişkenlerden GDP ve CDS'den BİST-100'e doğru bir tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu saptanmıştır. Buna göre hesaplanan MWALD test istatistiklerinin bootstrap yöntemiyle 0.05'e göre hesaplanan kritik değerlerden büyük olması ile nedensellik ilişkisinin varlığının söz konusu olduğu H₁ hipotezi kabul edilmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de BİST-100'de yatırım yaparken en çok dikkat edilen iki değişkenin ülkenin risk göstergesi olan CDS primi ve ekonomisinin gerçekte ne kadar büyüdüğünü ve üretim ölçeğinin göstergesi olan reel büyüme oranlarıdır.

Tablo 5'teki asimetrik nedensellik analizine göre elde edilen bulgulara bakıldığında;

İlk bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki nedensellik analizine göre %5 önemlilik seviyesinde reel efektif döviz kurunun (REK) negatif şoklarından BİST-100'ün negatif şoklarına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu gözlenmektedir. Yani REK'teki azalışlar BİST-100'ünde azalmasına neden olmaktadır. Bu durumun sebebi reel döviz kurunun artıyor olmasıdır. Döviz fiyatlarının artması döviz cinsinden ulusal ekonominin küçülmesi anlamına gelir. Türkiye'de borsanın alternatif yatırım aracı olan dövizdeki fiyat artışları ilk etapta yatırımcıları döviz satın almaya iter ve böylece döviz talebi artar. Bir sonraki dönemdeki salınımlarda yükselen döviz kurları görece hisse senedinin değerlerini döviz cinsinden ucuzlatacağı için ucuzlayan hisse senetleri 2.evrede pozitif yönlü tekrar harekete geçmeye başlar.

İkinci değişken ile bağımlı değişken arasındaki nedensellik ilişkisi incelendiğinde; %10 önemlilik seviyesinde CDS priminin negatif şoklarından BİST-100'ün pozitif şoklarına ve BİST-100'ün negatif şoklarından CDS

priminin pozitif şoklarına doğru bir nedensellik ilişki olduğu gözlenmektedir. Yani CDS risk primindeki azalışlar BİST-100 endeksinin artışlarına ve BİST-100 endeksinin artışları CDS priminin azalışlarına neden olmaktadır. Dolayısıyla CDS primi ve BİST-100 endeksi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu durumun temel nedeni CDS priminin dünyada en önemli risk algısı göstergelerinden sayılmasıdır. Herhangi bir risk durumu ülkenin güvenilirliğini ve beklentilerini olumsuz olarak etkileyerek BİST-100'deki şirketlere yatırım yapma kararları negatif yönde değişmesine bağlı olarak BİST-100'de işlem hacmi azalmaktadır. Öte yandan BİST-100'de şirketlerin karlılıklarının azalmasına bağlı olarak ülkenin büyümesi ve yatırım alanlarının daralması beklentilerin negatif yönde etkilenmesi ile ülkenin dış ülkelerde riskli görülmesinin göstergesi olan CDS primini de yükseltebilmektedir. Ek olarak %5 önemlilik seviyesinde BİST-100'ün pozitif şoklarından CDS priminin pozitif şoklarına doğru bir nedensellik ilişki olduğu gözlenmektedir. Bunun nedeni ise konjonktürel değişmeler sırasında CDS primleri ile BİST-100 endeksinin oluşumunun zaman zaman aynı yönlü gerçekleşmesidir. CDS priminin mevcut durumun risk göstergesini ifade ederken beklentilerin pozitif olması BİST-100 endeksinin yükselmesine neden olur. Dolayısıyla BİST-100'ün yükselmesi CDS priminin yükselmesine neden olabilmektedir.

Üçüncü değişken ile bağımlı değişken arasındaki nedensel ilişki gözlemlendiğinde; %10 önemlilik seviyesinde politika faizinin pozitif şoklarından BİST-100'ün negatif şoklarına doğru bir nedensellik ilişkisi gözlenmektedir. Yani politika faizindeki artışlar BİST-100'ünde azalmasına neden olmaktadır. Bunun nedeni daraltıcı para politikalarının uygulanmaya başlanmasıdır. Politika faiz oranının yükselmesi yatırım maliyetlerini arttıracığından BİST-100'de işlem gören şirketlerin negatif yönde etkilenir. Diğer taraftan politika faiz oranlarının yükselmesi BİST-100'ün işlem hacmini de daraltacak yatırımcıları hisse senedi tarafından çıkarıp mevduat faizi tarafına yönelmesine neden olacaktır.

Son olarak dördüncü değişken ile bağımlı değişken arasındaki nedensel ilişki incelendiğinde ise; %10 önemlilik seviyesinde reel büyümenin negatif şoklarından BİST-100'ün negatif şoklarına doğru bir nedensellik ilişkisi gözlenmektedir. Yani reel büyümedeki azalış BİST-100'ünde azalışına neden olmaktadır. Diğer taraftan %5 önemlilik seviyesinde reel büyümenin negatif değişmelerinden BİST-100'ün pozitif değişmelerine doğru bir nedensellik ilişkisi gözlenmektedir. Yani reel büyümedeki azalış BİST-100'ün artışına neden olmaktadır. Bu sonuçlar arasındaki göze çarpan farklılığın sebebi ise büyüme oranı ile BİST-100 endeksi arasında zaman gecikmeli bir ilişki içerisinde olmasıdır. Bilindiği gibi büyüme oranları gerçekleşeni ifade ederken BİST-100 endeksi beklentilere göre şekillenir. Borsa beklentileri fiyatladığı için gelecekte büyümeyle ilgili öncül veriler düşük çıkarsa büyüme yükselirken borsa negatif fiyatlanabilir. O nedenle büyümenin açıklandığı dönemle borsa endeksi aynı yönlü olmayabilir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Türkiye'de sermaye piyasaları gün geçtikçe gelişmekte ve büyümektedir. Dolayısıyla BİST-100'de hem işlem hacmi hem de yatırımcı sayısı artmaktadır. Ulusal ekonominin gelişmişliğinin bir göstergesi olan BİST-100 endeksi söz konusu reel efektif döviz kuru, reel faiz oranı, kredi temerrüt takas primi (CDS) değişkenlerinden oldukça etkilenmektedir. Bu değişkenler çalışmada gerekçeleriyle birlikte hem teorik hem de ekonometrik model kurularak analiz edilmiştir.

Ekonometrik modelden elde edilen bulgular;

Hatemi-J(2006) simetrik nedensellik analizine göre CDS ve reel GSYİH'dan BİST-100 endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Buna göre CDS primi ve reel GSYİH, BİST-100 endeksinin değişimlerine yol açan iki önemli değişken olarak ortaya çıkmıştır. Bu iki değişken BİST-100 endeksinin anlamlı düzeyde etkilemektedir.

Hatemi-J(2012) asimetrik nedensellik analizi sonuçları sırasıyla incelendiğinde;

İlk bulgu; reel efektif döviz kuru azalışlarının BİST-100 endeksi azalışlarına yol açtığı gözlenmiştir. Dolayısıyla reel döviz kurunun artışı BİST-100 endeksinin negatif yönde etkilediği söylenebilir. Bunun nedeni özellikle imalat sanayi üretiminin ithalata bağımlı olması döviz kurlarının artmasının firma karlılıklarını azaltması olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla reel efektif döviz kuru azalışlarından BİST-100 azalışlarına doğru tek yönlü bir ilişki bulunmuştur.

İkinci bulgu; CDS primi azalışlarının BİST-100 artışlarına neden olması ile BİST-100 endeksi azalışlarının da CDS primi artışlarına neden olması şeklindedir. CDS priminin artması ülke riskinin arttığı anlamına geldiğinden piyasalar negatif etkilenir. Dolayısıyla da borsa beklentileri fiyatladığından CDS priminin artışından negatif etkilenmesi teorik olarak beklenen bir durumdur. Öte yandan BİST-100 endeksinin düşmesi firma değerlerinin düşmesi ve dolayısıyla yatırımcıların riskinin artması anlamına geldiğinden bu durum

ülkenin risk priminde artış yaratmaktadır. Bu durum asimetrik nedensellik analizine göre BİST-100 endeksi ile CDS primi arasındaki çift yönlü nedensel ilişkinin bulunması ile açıklanmaktadır.

Üçüncü bulgu; politika faizi artışlarının BİST-100 endeksi azalışlarına neden olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgu, teori ile uyumlu ve beklenen bir durumdur. Çünkü politika faizi artışı daraltıcı bir para politikası uygulamasıdır. Para arzının daralması doğal olarak BİST-100'deki işlem hacmini azaltacak ve endeksin daha yukarıya hareket etmesini engelleyecektir.

Son önemli diğer değişken ise reel GDP azalışlarının öncelikle BİST-100 endeksi azalışlarına daha sonra ise reel GDP azalışlarının BİST-100 endeksi artışlarına neden olmasıdır. GDP'deki bu iki etkinin birbiri ile gelişkili olması tarafımızca GDP rakamları ile BİST-100 endeksinin birbirlerini gecikmeli olarak takip etmesi olarak açıklanabilir. Bilindiği gibi, GDP gerçekleşeni BİST-100 endeksi ise bekleneni ifade eder.

Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde sermaye piyasaları yeni önem kazanmaktadır. Pandemi döneminde Borsa İstanbul'da yatırımcı sayısının olağanüstü artması yatırımcılar için makroekonomik değişkenlerin önemi daha da artmaktadır. Bu nedenle Borsa İstanbul'daki yatırım hareketleri makroekonomik değişkenlerden daha çok etkilenecektir. Ancak Türkiye'de sermaye piyasalarına yatırım yapan yabancı yatırımcı oranının azalması, makroekonomik politikalardaki istikrarsızlık ve beklentileri olumlu yönde karşılayacak güven ortamının sağlanamamasında olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Antonios, A. (2010). Stock Market and Economic Growth: An Empirical Analysis for Germany. *Business and Economics Journal*, 2010(1), 12.
2. Arzova, B. S., Atakişi, A. & Ekmekçi, U. (2020). *Endekslerle Türkiye Ekonomisi* (Birinci Baskı). İstanbul, Remzi Kitabevi.
3. Bahmani-Oskooee, M. (2001). Nominal and Real Effective Exchange Rates of Middle Eastern Countries and Their Trade Performance. *Applied Economics*, 33(1), 103-111.
4. Bektur, Ç. & Malcıoğlu, G. (2017). Kredi Temerrüt Takasları ile BİST 100 Endeksi Arasındaki İlişki: Asimetrik Nedensellik Analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 73-83.
5. Bloomberg https://www.bloomberg.com/subscriptions/yTAOd137xPb73LM?utm_medium=cpc_search&utm_campaign=BR_ACQ_BRAND_BRANDGENERALX_EVG_XXXX_XXX_Y0469_EN_EN_X_BLOM_GO_SE_XXX_XXXXXXXXXX&gclid=Cj0KCQjwmuITBhDoARIsAPiv6L_BgIy_c414Z4JuDv0WIE7ZPxBTJHKL3ZQEMh8ttHf0FW3PgR1SuQaAnRCEALw_wcB
6. Chan, K. C., Fung, H. G. & Zhang, G. (2009). On The Relationship between Asian Credit Default Swap and Equity Markets. *Journal of Asia Business Studies*.
7. Coronado, M., Corzo, M. T. & Lazcano, L. (2012). A Case for Europe: The Relationship between Sovereign CDS and Stock Indexes. *Frontiers in Finance and Economics*, 9(2), 32-63.
8. Eğilmez (2012), Kendime Yazılar, "Bir Sayfada GSYİH Dersi" <https://www.mahfiegilmez.com/2012/01/bir-sayfada-gsyih-dersi.html>
9. Eğilmez (2018), Kendime Yazılar, "Faiz Deyince" <https://www.mahfiegilmez.com/2018/06/faiz-deyince.html>
10. Eita, J. H. (2012). Modelling Macroeconomic Determinants of Stock Market Prices: Evidence from Namibia. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 28(5), 871-884.
11. Eren, M. & Başar, S. (2016). Makroekonomik Faktörler ve Kredi Temerrüt Takaslarının BİST-100 Endeksi Üzerindeki Etkisi: ARDL Yaklaşımı. *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 30(3).
12. Feng, Q., Sun, X., Liu, C. & Li, J. (2021). Spillovers between Sovereign CDS and Exchange Rate Markets: The Role of Market Fear. *The North American Journal of Economics and Finance*, 55, 101308.
13. Fontana, A., & Scheicher, M. (2016). An Analysis of Euro Area Sovereign CDS and Their Relation with Government Bonds. *Journal of Banking & Finance*, 62, 126-140.
14. Fung, H. G., Sierra, G. E., Yau, J. & Zhang, G. (2008). Are the US Stock Market and Credit Default Swap Market Related?: Evidence from The CDX Indices. *The Journal of Alternative Investments*, 11(1), 43-61.

15. Granger, C. W. & Yoon, G. (2002). Hidden Cointegration. *U of California, Economics Working Paper*, (2002-02).
16. Hacker, R. S. & Hatemi-J, A. (2006). Tests for Causality between Integrated Variables Using Asymptotic and Bootstrap Distributions: Theory and Application. *Applied Economics*, 38(13), 1489-1500.
17. Hacker, S. & Hatemi-J, A. (2012). A Bootstrap Test for Causality with Endogenous Lag Length Choice: Theory and Application in Finance. *Journal of Economic Studies*.
18. Hajilee, M. & Al Nasser, O. M. (2014). Exchange Rate Volatility and Stock Market Development in Emerging Economies. *Journal of Post Keynesian Economics*, 37(1), 163-180.
19. Hannan, E. J. & Quinn, B. G. (1979). The Determination of The Order of An Autoregression. *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Methodological)*, 41(2), 190-195.
20. Hatemi-j, A. (2003). A New Method to Choose Optimal Lag Order in Stable and Unstable VAR Models. *Applied Economics Letters*, 10(3), 135-137.
21. Hatemi-J, A. (2008). Forecasting Properties of A New Method to Determine Optimal Lag Order in Stable and Unstable VAR Models. *Applied Economics Letters*, 15(4), 239-243.
22. Hatemi-j, A. (2012). Asymmetric Causality Tests with An Application. *Empirical Economics*, 43(1), 447-456.
23. Humpe, A. & Macmillan, P. (2009). Can Macroeconomic Variables Explain Long-Term Stock Market Movements? A Comparison of The US and Japan. *Applied Financial Economics*, 19(2), 111-119.
24. Mishkin, F. S. (1995). Symposium on The Monetary Transmission Mechanism. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 3-10.
25. Mukherjee, T. K. & Naka, A. (1995). Dynamic Relations between Macroeconomic Variables and The Japanese Stock Market: An Application of a Vector Error Correction Model. *Journal of Financial Research*, 18(2), 223-237.
26. Nolte, F. (2003). *Die Transmission Monetarer Impulse*, Europaischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt, 225s.
27. Phillips, P. C. & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
28. Rahman, A. A., Sidek, N. Z. M. & Tafri, F. H. (2009). Macroeconomic Determinants of Malaysian Stock Market. *African Journal of Business Management*, 3(3), 095-106.
29. Ratanapakorn, O. & Sharma, S. C. (2007). Dynamic Analysis between The US Stock Returns and The Macroeconomic Variables. *Applied Financial Economics*, 17(5), 369-377.
30. Schwarz, G. (1978). Estimating The Dimension of A Model. *The Annals of Statistics*, 461-464.
31. Sovbetov, Y. & Saka, H. (2018). Does It Take Two to Tango: Interaction between Credit Default Swaps and National Stock Indices. *Journal of Economics and Financial Analysis*, 2(1), 129-149.
32. Subrahmanyam, M. G., Tang, D. Y. & Wang, S. Q. (2014). Does The Tail Wag The Dog?: The Effect of Credit Default Swaps on Credit Risk. *The Review of Financial Studies*, 27(10), 2927-2960.
33. TCMB <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/02713545-8428-49ab-a9d9-0f770895d513/REERMetaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-02713545-8428-49ab-a9d9-0f770895d513-n.VviuQ>
34. TCMB <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari/Reel+Efektif+Doviz+Kuruu/>
35. TCMB <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Sikca+Sorulan+Sorular/Para+Politikasi+ve+Enflasyon+Hedeflemesi/>
36. Toda, H. Y. & Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
37. Umer, M. (2016). Macroeconomic Variables Impact on Stock Market Performance in The Short & Long Run: A Pakistan Perspective. *Research Journal of Finance and Accounting*, 7(11), 10-22.
38. Wongbangpo, P. & Sharma, S. C. (2002). Stock Market and Macroeconomic Fundamental Dynamic Interactions: ASEAN-5 Countries. *Journal of Asian Economics*, 13(1), 27-51.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
MarketingVol: 8 Issue: 63
Year: 2022 September
Pp: 1598-1606Arrival
21 July 2022
Published
31 September 2022
Article ID 64204Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64204>How to Cite This Article

Köylüoğlu, A.S. (2022). "Marka Tercihinde Demografik Özelliklerin Tüketici Algısı Üzerindeki Etkisi", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(63): 1598-1606

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

GİRİŞ

İnsanın sosyal bir varlık olması, onu çevresi ile sürekli etkileşim halinde olmaya zorlamaktadır. Her toplum, hayat görüşleri ve sosyal nedenleri ile fert ve ailelerden meydana gelen sosyal gruplara ayrılmakta ve her sosyal grup sosyal itibarına göre toplum içinde bir derecelendirmeye tabi tutulmaktadır. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı tüketici davranışları ve satın alma kararları kültürel, sosyal, kişisel ve psikolojik olmak üzere pek çok faktörden etkilenmektedir. Dikkatle incelendiğinde, bu faktörlerin tüketicilerin ihtiyaç ve davranışlarını anlamlı kılmaya yardımcı olduğu da unutulmamalıdır (Oluç, 2006).

Kültürel, sosyal, psikolojik faktörlerin yanı sıra tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen önemli faktörlerden bir diğeri olan kişisel faktörler, demografik ve durumsal faktörler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Çalışmanın konusu gereği demografik faktörler üzerinde durulacaktır. Demografik faktörler yaş, cinsiyet, medeni hal, gelir, eğitim ve meslek gibi bireysel özelliklerden oluşmaktadır. İlk etapta kişinin yaş ve hangi yaş döneminde bulunduğu, onun hangi mallara yöneleceği konusunda etkilidir. Benzer şekilde evli veya bekâr olması, çocuk sahibi olup olmadığı, cinsiyeti, gelir durumu, mesleği ve eğitim düzeyi, hayat tarzı gibi etmenler de söz konusu faktörler arasında yer almaktadır (Deniz, 2011). Ürün veya hizmetler, doğumdan ölüme kadar dolaylı ya da dolaysız bir şekilde her yaş grubundaki tüketici için farklı karakteristikler ifade etmektedir. Bir değerlendirme yapılacak olursa, tüketicinin yaşı ve yaşam dönemleri ilerledikçe satın aldıkları ürün ve hizmetler de değişime uğrayacaktır. Örneğin 18-20 yaş grubunda yer alan tüketici kesimi blue-jean giymeyi gençliğin dışı vurumu, daha rahat yaşam, esneklik gibi nedenlerle tercih ederken, 25-30 yaşlarında iş hayatına atıldığında blue-jean' i sadece tatil günlerinde giymeyi düşünecek ve daha klasik giyim tarzı ağır basacaktır. Başka bir örnekle devam edilirse, insanlar yaşlandıkça sağlık yaşam için diyet ürünleri tercih etmektedirler (Mittal ve Kamakura, 2001; Wood ve Lynch, 2002). Tüketiciler mesleklerine göre yönetici, memur, teknisyen, satış elemanı, işçi, çiftçi, emekli, öğrenci, ev hanımı, işsiz... vb.

Marka Tercihinde Demografik Özelliklerin Tüketici Algısı Üzerindeki Etkisi ¹

The Effect Of Demographic Features On Consumer Perception In Brand Preference

A. Selçuk Köylüoğlu ¹ ¹ Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Kulu Meslek Yüksekokulu, Konya, Türkiye

ÖZET

Marka, işletmelerin ürünlerini diğer işletmelerin ürünlerinden ayıran işaretlerdir. Bu amaca hizmet eden isim, logo, simge, tasarım ve bütün bunların bileşkesi olan somut ve soyut bir kavramdır. Ulusal ve uluslararası ölçekte kendini ispatlamış pek çok marka vardır. Tüketicilerin bu markaları tercih etmesi ise işletmeler için hayati önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, potansiyel bir tüketici grubu olan üniversite öğrencilerinin marka tercihinde demografik özelliklerinin algıları üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda araştırma, Selçuk üniversitesinde öğrenimlerini sürdüren öğrenciler üzerinde yürütülmüştür. 381 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Veriler Google anket üzerinden toplanmıştır. 5' li Likert Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek olarak Mittal ve Kamakura (2001)' den yararlanılmıştır. Demografik özellikler olarak cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir durumu ele alınmıştır. Tanımlayıcı istatistikler yapılmıştır. Elde edilen araştırma bulgularına göre, marka tercihinde tüketicilerin demografik özelliklerinin tüketici algısı üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Marka Tercih, Tüketici Algısı, Demografik Özellikler

ABSTRACT

Brands are the signs that distinguish the products of enterprises from the products of other enterprises. It is a concrete and abstract concept that serves this purpose as a combination of name, logo, icon, design and all of these. There are many brands that have proven themselves on a national and international scale. It is vital for businesses that consumers prefer these brands. The aim of this study is to investigate the effect of demographic characteristics on the perceptions of university students, who are a potential consumer group, in brand preference. For this purpose, the research was carried out on students who continue their education at Selçuk University. It was held with 381 participants. The data were collected through a Google survey. A 5-point Likert scale was used. Mittal and Kamakura (2001) were used as a scale. Gender, age, education and income status were considered as demographic characteristics. Descriptive statistics were made. According to the research findings, it has been determined that the demographic characteristics of consumers in brand preference are effective on consumer perception.

Keywords: Brand Preference, Consumer Perception, Demographics

¹ IERFM2022 Kongresinde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş halidir

şeklinde bölümlendirilebilir. Bireyin mesleği ve paralelinde öğrenim düzeyi, belirli mallara olan istek ve ihtiyacı ortaya koymakta ve bu açıdan etkili olmaktadır. Bir mühendisle bir doktorun araç gereç gereksinimi farklı olabileceği gibi, işverenle işçinin giysi ihtiyacı da aynı değildir (MEB, 2012; Cemalcılar, 1999). Bir kimsenin satın alma gücü varsa, o mal veya hizmetin potansiyel alıcısı olabileceğinden, demografik özelliklerin yanında ekonomik etkilerin de rolü yadsınmaz. Kişisel gelirden vergiler ve vasıtasız gelir farkı alındıktan sonra harcanabilir gelire ulaşılır. Diğer önemli bir gelir kalemi de aile geliridir. Aile geliri, tüm kişilerin gelirlerinin toplamıdır. Bu nedenle tüketicilerin harcama modellerinin incelenmesi ve geleceğe yönelik tahminler yürütülmesi, pazarlama açısından önem arz etmektedir (Durmaz, Oruç ve Kurtlar, 2011). Yaş, eğitim durumu, cinsiyet, meslek vb. demografik özelliklere sahip tüketicilerin benzer tüketim kalıplarına sahip olmaları nadir görülebilen bir durum olduğu gibi, her tüketicinin ürün, hizmet, eğlence... vb. seçeneklerinde de farklılık olması kaçınılmazdır ve bu da tüketicinin yaşam stilini lanse etmektedir. Yaşam biçimi kişinin eylemlerinde, ilgilerinde ve fikirlerinde ifadesini bulan yaşam modelidir. (Durmaz vd., 2011; Tenekecioğlu, 2009).

Tüketici satın alma davranışını etkileyen bu faktörlerin beraberinde, satın alma kararında kritik önem taşıyan bir diğer unsur da markadır. Aslında marka kavramı hem satın alma kararını etkilemekte hem de bu faktörlerden etkilenmektedir. Bu yüzden kavramın özünü tüketici oluşturmaktadır. Kotler, markanın müşterilerde bir dizi beklenti uyandırdığına parmak basmaktadır ve marka tercihinin müşteri beklentilerinin ne kadar iyi karşılandığıyla ilgili olduğunu ileri sürmektedir. Yani memnuniyet ne kadar yüksek olursa marka tercihi o denli artmaktadır ve sunulan şeyin algılanan değeri ne kadar fazla olursa marka değeri de aynı oranda yükselmektedir (Asmafiliz vd., 2012; Kotler, 2011). Nitekim bu durum tüketici davranış modellerinden biri olan Howard-Sheth Modelinde işlenmektedir. Model, marka seçimi davranışını irdelemektedir ve modelde temel anlayış, algılama ve öğrenme elemanlarıdır (Çağlar ve Kılıç, 2005). Bu elemanlar arasında algılama, aynı zamanda satın alma kararını etkileyen psikolojik faktörlerdendir. Her tüketicinin farklı davranışının altında yatan temel neden, kişilerin içinde buldukları durum ve şartları farklı biçimlerde algılamalarıdır. Bu bağlamda, algılama, kişinin çevresinde gerçekleşen olayları veya uyarıcıları duyu organları vasıtasıyla tanınmasıdır. Aynı zamanda tüketicilerin markalara yönelik algılama biçimlerini etkileyen belli başlı faktörler vardır. Kalite, risk ve güven bu faktörlerin başında gelmektedir (Winit vd., 2014). Güven algısında, tüketici, karşı tarafta yer alan birey ya da firmadan etik temelli davranış beklentisi içine girmektedir (Hosmer, 1995). Risk algısı, tüketicilerin maruz kalacakları olası zararları ifade etmektedir (Diallo, 2012). Kalite algısı ise, marka denkliğinin önemli bir uzantısıdır (Beneke vd., 2013). Tüketicilerin güven, risk ve kalite algıları ise, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve gelir durumu gibi demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, tüketicilerin demografik özelliklerinin marka tercihinde kalite, risk ve güven algısı üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Araştırma, üniversite öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Veriler Google anket üzerinden toplanmıştır. Toplanan 200 veri çeşitli istatistiksel analizlerle SPSS programı kullanılarak değerlendirilmiştir. 5' li Likert Ölçeği kullanılmıştır. Demografik özellikler olarak cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir durumu ele alınmıştır. Analizlerde parametrik testler kullanılmıştır. Elde edilen araştırma bulgularına göre, tüketicilerin demografik özelliklerinin marka tercihinde, kalite, risk ve güven algısı üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma, giriş bölümünün ardından ikinci bölüm olan literatür bölümüyle devam etmektedir. Üçüncü bölüm metodoloji bölümüdür. Metodoloji bölümünde araştırmanın amacı, önemi ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Analizlerle bulgular kısmı oluşturulmuştur. Çalışmanın sınırlılıklarının ve gelecek araştırma önerilerinin yer aldığı sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmıştır.

LİTERATÜR

Algılama kavramı ile ilgili literatürde çeşitli tanımlara ulaşmak mümkündür. Genel olarak, çevresel uyaranların duyu tarafından fark edilerek yorumlanması şeklinde açıklanabilir (Tauber, 1972). Çalışmanın konusu gereği, literatür bölümünde kalite algısı, risk algısı ve güven algısı demografik faktörlerle ilişkilendirilerek ele alınacaktır.

Özsoy (2012), çalışmasında, küresel marka algısı üzerinde algılanan kalitenin aracı etkisini ve algılanan marka küreselliğini araştırmıştır. Ayrıca, tüketicilerin yaş aralıklarının düzenleyici etkisi de incelenmiştir. Araştırma sonucunda, yerel markalı ürün algısının küresel markalara kıyasla daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Buna ek olarak, yerel markalı ürünlerde kalite algısı daha yüksektir. Steenkamp vd., (2003), yüksek prestijli ürün tüketiminin yüksek statü algısı yarattığını iddia etmiştir. Yani, prestijli bir marka imajı, üst sınıfa ait olma hissi oluşturabilir. Gelir seviyesi yüksek olanlarda bu psikolojik his vardır. Ancak gelir seviyesi düşük dahi olsa, düşük gelir seviyesine sahip kişilerin prestijli marka ürünlerini tüketmeleri aynı hisse kapılmalarına neden olabilir.

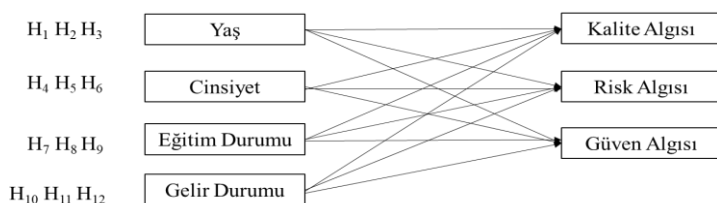
Floyd ve Gray (2004), tarafından yapılan araştırmada, demografik değişkenlere göre tüketicilerin algısal farklılıkları risk düzeylerine göre ölçülmüştür. Sonuç olarak, gelir ve eğitim durumuna göre risk algısında bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Ama kadın ve gençlerin yüksek risk algısına sahip oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Yani, risk algısı ile yaş ve cinsiyet demografileri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Srinivasem ve Ratchford (1991), yaş ile risk algısı arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşırken, diğer demografik özelliklerle ilgili herhangi bir etki tespit edilememiştir. Spence vd. (1970), tüketicilerin gelir ve eğitim seviyelerinin arttıkça algılanan risk düzeylerinin azaldığına ulaşılmıştır. Cutter vd. (1992), erkeklerin kadınlara oranla risklerle karşılaşma oranının daha yüksek olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla kadınlar erkeklerden daha az risk üstlenirler. Zinkhan ve Karande (1991)' de bu görüşe katılmıştır. Araştırmacılar cinsiyet ile risk algısı arasındaki anlamlılığa dikkat çekmektedir. Ancak, Jakobsen ve Karlsson (1996) ise, Cutter vd. (1992) ve Zinkhan ve Karande (1991)' in aksine kadınların erkeklerden daha fazla risk üstlendiklerini iddia etmiştir. Ayrıca risk algısında kadın ve erkeklerin farklılaştığı anlaşılmıştır. Araştırmacıya göre, erkekler, iş hayatı ile ilgili risklere odaklanırken, kadınlar ölüm, kaza v sağlık gibi daha fiziki risklere odaklanmaktadır. Chen vd. (2011), alışverişte kadınların erkekler göre daha fazla risk algıladıklarını ortaya koymuştur. Burgess (2003), tüketicilerin televizyon aracılığıyla risk düzeylerini araştırmış ve demografik özelliklerle risk seviyeleri arasında bir farklılığın olmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Fischer vd. (1991), kadınların daha çok çevresel risk algısına odaklandığını, erkeklerin ise, sağlık ve güvenlik konusunda daha tedirgin olduğunu belirtmiştir.

Chen vd. (2005), kalite ve risk arasındaki ilişkinin farklılaşmasında, cinsiyetin demografik özellikler arasında en baskın özellik olduğunun altını çizmiştir. Spathis vd. (2004), araştırmasında, hizmet kalitesi boyutlarının erkek ve kadın tüketiciler arasında farklı önem düzeyinde algılandığı sonucuna ulaşmıştır. Lee vd. (2011), tüketici memnuniyetinde hizmet kalite algısının erkek ve kadın tüketicilerde önem arz ettiği sonucuna ulaşmıştır. Buda vd. (2006), hizmet kalite boyutlarının, eğitim durumu ve cinsiyete göre farklı algılandıklarını tespit etmiştir. Kalite algısı ile ilgili araştırmalarda, cinsiyetin etkisi daha ön plana çıkmaktadır. Ancak algılanan hizmet kalitesine, demografik özelliklerin kalite algısına etkisinden daha fazla çalışılmıştır (Spathis vd. 2004). Ama tüketicilerin kalite ve risk algılarında cinsiyet faktörünün diğer demografik özelliklere kıyasla etkisinin baskın olduğu açık bir biçimde ifade edilebilir.

Bir diğer algı olan güven algısı ise, markaların yakalayacağı başarıda en önemli unsurlardan biridir ve kişilerin niyetini ortaya koyan psikolojik bir durumdur (Rousseau vd., 1998). Pazarlama disiplini bileşenlerinden marka değeri üzerinde anahtar rol oynayan güven algısı aynı zamanda hizmet kalite algılamalarının da belirleyicisidir (Luk ve Yip, 2008). Zira tüketiciler daha az güven duydukları markalara daha az talep gösterirken, genellikle güvendikleri markaları tercih etmektedirler. Dolayısıyla burada, güven algısı ile işletmelerin pazar payları arasında doğrusal bir oranın varlığından söz edilebilir (Chatterjee ve Chaudhuri, 2005). Fuller vd. (2008), güvenilir bir markanın riski ortadan kaldırma özelliğinden dolayı tüketici motivasyonunu artırdığını altını çizmiştir. Markanın tüketici satın alma davranışını etkilemede olumlu ve olumsuz faktörleri içinde barındırdığı unutulmamalıdır. Güven algısı, bahsi geçen olumsuzlukların çözümünde aktif rol oynamaktadır. Yani, markaya duyulan güven ve marka bağlılığı ne kadar artarsa, olumsuz faktörlerin etkisi azaltılarak ortadan kaldırılmış olacaktır. Böylece tüketici belirsizliği ve bu belirsizliğin yaratmış olduğu risk algısı da aşağılara çekilecektir (Yousaf vd., 2012). Ayrıca, tüketiciler güvendikleri markaların beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayabileceklerine olan inançları ne kadar yüksek olursa, o markaya olan güvenleri artış gösterecektir (Song vd., 2012).

METODOLOJİ

Bu çalışmanın amacı, tüketicilerin demografik özelliklerinin marka tercihi kalite, risk ve güven algısı olmak üzere tüketici algısı üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Araştırma, üniversite öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Veriler Google anket üzerinden toplanmıştır. Toplanan 381 veri çeşitli istatistiksel analizlerle SPSS programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Ankette 5' li Likert yapılmıştır. Ölçek olarak Mittal ve Kamakura (2001)' den yararlanılmıştır. Demografik özellikler olarak cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir durumu ele alınmıştır. Analizlerde tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Literatür taraması neticesinde tasarlanan model Şekil 1' deki gibidir:

Şekil 1. Araştırma Modeli Kaynak: Yazar tarafından tasarlanmıştır.

Şekil 1’ de tüketicilerin demografik özelliklerinden yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve gelir düzeyi kalite, risk ve güven algılarıyla ilişkilendirilmiştir. Tasarlanan model neticesinde geliştirilen hipotezler ise şu şekildedir:

H₁: Kalite algısı, yaşa göre farklılık göstermektedir (Özsomer, 2012).

H₂: Risk algısı, yaşa göre farklılık göstermektedir (Floyd ve Gray, 2004).

H₃: Güven algısı, yaşa göre farklılık göstermektedir (Song vd., 2012).

H₄: Kalite algısı, cinsiyete göre farklılık göstermektedir (Buda vd., 2006).

H₅: Risk algısı, cinsiyete göre farklılık göstermektedir (Floyd ve Gray, 2004).

H₆: Güven algısı, cinsiyete göre farklılık göstermektedir (Luk ve Yip, 2008).

H₇: Kalite algısı, eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir (Buda vd., 2006).

H₈: Risk algısı, eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir (Spence vd., 1970).

H₉: Güven algısı, eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir (Yousaf vd., 2012).

H₁₀: Kalite algısı, gelir durumuna göre farklılık göstermektedir (Steenkamp vd., 2003).

H₁₁: Risk algısı, gelir durumuna göre farklılık göstermektedir (Spence vd., 1970).

H₁₂: Güven algısı, gelir durumuna göre farklılık göstermektedir (Chatterjee ve Chaudhuri, 2005).

BULGULAR

Demografik Özellikler

Katılımcıların tanımlayıcı özelliklerine Tablo 1’ de yer verilmiştir. Çalışmaya katılan kişilerin % 48.6’ ı kadınlardan, % 51.4’ ü ise erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Araştırmada yer alan kişilerin % 66.9’ u 19-21 yaş aralığında ve % 33.1’ i ise 22-24 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların % 58.6’ sının ön lisans ve % 41.4’ ünün ise lisans düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların % 43.6’ sının gelir düzeyi 1000 lira ve altında iken, % 18.2’ sinin 1001-1500 lira arasında yer aldığı ve % 6.6’ sının ise 1501-2000 lira arasında olduğu gözlenmiştir. Son olarak, katılımcılardan % 31.5’ inin gelir düzeyinin 2001 lira ve daha üstü olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 1. Bireylerin Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Bireyler (n:381)	
	S	%
Cinsiyet		
Kadın	185	48.6
Erkek	196	51.4
Yaş		
19-21 yaş arası	255	66.9
22-24 yaş arası	126	33.1
Eğitim Durumu		
Ön Lisans	223	58.6
Lisans	158	41.4
Gelir Düzeyi		
1000 ₺ ve altı	166	43.6
1001 – 1500 ₺ arası	69	18.2
1501 – 2000 ₺ arası	26	6.6
2001 ve üzeri	120	31.5

Güvenirlilik Analizi

Tüketici algısına ait güvenirlilik analizi bulguları, ölçekleri oluşturan alt boyutların ortalama değerleri, standart sapma değerleri, maddeler arası ilişkileri, testin toplanabilirliği, yapı uygunluğu ve Cronbach alfa değerleri açıklanmıştır. Söz konusu sonuçlar Tablo 2’ de gösterilmiştir.

Tablo 2. Tüketici Algısı Güvenirlilik Analizi

Ölçekler	Ortalama	Standart Sapma	Cronbach Alpha	Maddeler Arası İlişki	Testin Toplanabilirliği
**Güven Algısı	3.772	0.691	0.896	F=14.09; p=0.0001*	F=3.319; p=0.069
Hotelling T²	F=12.203; p=0.0001*				
**Kalite Algısı	3.544	0.895	0.867	F=10.913; p=0.0001*	F=0.015; p=0.902
Hotelling T²	F=9.739; p=0.0001*				
**Risk Algısı	3.623	0.563	0.739	F=10.460; p=0.0001*	F=0.748; p=0.387
Hotelling T²	F=8.435; p=0.0001*				
***Güven Algısı	3.790	0.744	0.952	F=12.111; p=0.0001*	F=4,860; p=0,354
Hotelling T²	F=9.968; p=0.0001*				

*** <i>Kalite Algısı</i>	3.717	0.890	0.914	F=14.420; p=0.0001*	F=1.360; p=0.294
<i>Hotelling T²</i>	F=11.521; p=0.0001*				
*** <i>Risk Algısı</i>	3.643	0.612	0.873	F=12.349; p=0.0001*	F=1.566; p=0.211
<i>Hotelling T²</i>	F=8.738; p=0.0001*				

İkili karşılaştırma Independent Sample T-test testi ile yapılmıştır. * $\alpha=0.05$

**Ulusal markaları temsil etmektedir.

***Uluslararası markaları temsil etmektedir.

Ulusal markalar için güven algısı alt ölçeği ortalama puanı 3.772 ± 0.691 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların güven algısına yönelik verdiği cevaplar ortalama olarak “Katılıyorum” şeklindedir. Güven ölçeği için Cronbach ’ın Alpha değeri; 0.896 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliği “mükemmel” olarak belirlenmiştir. Ölçeğin maddelerinin homojen ve birbirleri ile ilişkili ifadeler olduğu ve testin toplanabilir özellikte olduğu saptanmıştır (F=14.09, p=0.0001<0.05; F=3.319, p=0.069>0.05). Güven ölçeğinin güvenilirlik analizi uygulamaları bakımından, test tasarımının uygun yapıda olduğu da belirlenmiştir (F=12.203, p=0.0001<0.05). Kalite alt ölçeği ortalama puanı 3.544 ± 0.895 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların kalite algısı ölçeğine verdikleri cevaplar ortalama olarak “Kararsızım ve Katılıyorum” aralığındadır. Kalite algısı ölçeği için Cronbach ’ın Alpha değeri; 0.867 olarak belirlenmiş ve ölçeğin güvenilirlik düzeyi “iyi” olarak tespit edilmiştir. Kalite ölçeğinin maddeleri homojen ve birbirleri ile ilişkili ifadeler olup ayrıca ölçek toplanabilir özelliktedir (F=10.913, p=0.0001<0.05; F=0.015, p=0.902>0.05). Kalite algısı ölçeğinin güvenilirlik analizi uygulamaları bakımından, test tasarımının uygun yapıda olduğu da gözlenmiştir (F=9.739, p=0.0001<0.05). Risk algısı ölçeği ise, ortalama puanı 3.623 ± 0.563 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların risk algısı ölçeğine verdikleri cevaplar ortalama olarak “Katılıyorum” şeklindedir. Risk ölçeği için Cronbach ’ın Alpha değeri ise; 0.739 olarak ve güvenilirlik düzeyi ise “iyi” olarak gözlenmiştir. Söz konusu ölçeğin maddelerinin homojen ve birbirleri ile ilişkili ifadeler olduğu, ilaveten testin toplanabilir özellikte olduğu belirlenmiştir (F=10.460; p=0.0001, F=0.748; p=0.387). Risk ölçeğinin güvenilirlik analizi uygulamaları bakımından, test tasarımının uygun yapıda olduğu da belirlenmiştir (F=8.435; p=0.0001<0.05).

Uluslararası markalar bakımından ise, güven alt ölçeği ortalama puanı 3.790 ± 0.744 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların güven algısı ölçeğine verdikleri cevaplar ortalama olarak “Katılıyorum” şeklindedir. Güven algısı ölçeğine ait güvenilirlik bulguları ise şöyledir: Güven algısı ölçeği için Cronbach ’ın Alpha değeri; 0.952 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliği, güvenilirlik skalasında “mükemmel” düzeyde olarak belirlenmiştir. Ölçeğin maddelerinin homojen ve birbirleri ile ilişkili ifadeler olduğu ve testin toplanabilir özellikte olduğu da saptanmıştır (F=12.111; p=0.0001<0.05; F=4.860; p=0.354>0.05). Güven algısı ölçeğinin güvenilirlik analizi uygulamaları bakımından, test tasarımının uygun yapıda olduğu da belirlenmiştir (F=9.968; p=0.0001<0.05). Kalite algısı alt ölçeği ortalama puanı 3.717 ± 0.890 olarak, risk algısı ölçeği ise 3.643 ± 0.612 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların kalite algısı ve risk algısı ölçeklerine verdikleri cevaplar ortalama olarak “Katılıyorum” şeklindedir. Kalite ve risk algısı ölçekleri güvenilirlik sonuçları ise şöyledir: Kalite algısı ölçeği için Cronbach ’ın Alpha değeri; 0.914, ölçeğin güvenilirlik düzeyi “mükemmel” olarak tespit edilmiştir. Kalite algısı ölçeğinin maddeleri homojen ve birbirleri ile ilişkili ifadeler olup ayrıca ölçek toplanabilir özelliktedir (F=14.420; p=0.0001<0.05; F=1.360; p=0.294>0.05). Kalite algısı ölçeğinin güvenilirlik analizi uygulamaları bakımından, test tasarımının uygun yapıda olduğu da gözlenmiştir (F=11.521; p=0.0001<0.05). Risk algısı ölçeği için ise Cronbach ’ın Alpha değeri; 0.873 ve güvenilirlik düzeyi “iyi” olarak gözlenmiştir. Ölçeğin maddelerinin homojen ve birbirleri ile ilişkili ifadeler olduğu, ilaveten testin toplanabilir özellikte olduğu da belirlenmiştir (F=12.349; p=0.0001<0.05, F=1.566; p=0.211>0.05). Risk algısı ölçeğinin güvenilirlik analizi uygulamaları bakımından, test tasarımının uygun yapıda olduğu da belirlenmiştir (F=8.738; p=0.0001<0.05).

Hipotezlerin Test Edilmesi

Marka Tercihinde Tüketici Algısının Cinsiyete Göre Farklılığı

Ulusal markalarda, kadınların güven algısı puanları 3.446 ± 0.520 , erkeklerin güven algısı puanları ise 3.643 ± 0.686 olarak belirlenmiştir. Güven algısı erkeklerde kadınlara kıyasla daha yüksek olarak bulunmuştur. Söz konusu ortalama farklılıkları istatistiksel olarak da anlamlı düzeydedir (p=0.030<0.05). Kalite algısı puanlarına bakıldığında, kadınlarda 3.859 ± 0.831 , erkeklerde ise 3.623 ± 0.702 olarak tespit edilmiştir. Kadınların kalite algısı puanları erkeklerden istatistiksel olarak anlamlı ölçüde yüksektir (p=0.039<0.05). Risk algısı puanları ise, kadınlarda 3.636 ± 0.459 , erkeklerde ise 3.634 ± 0.545 olarak tespit edilmiştir. Kadın ve erkeklerin risk algıları oldukça benzerdir. Risk algısı puanları açısından cinsiyete göre istatistiksel olarak herhangi bir farklılık mevcut değildir (p=0.979>0.05).

Tablo 3. Tüketici Algısı Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre Farklılığı

Boyutlar	Cinsiyet	n	Ortalama	Std. Sapma	t-değeri	p-değeri
**Güven Algısı	Kadın	185	3.446	0.520	-2.176	0.030*

	Erkek	196	3.643	0.686		
**Kalite Algısı	K adın	185	3.859	0.831	2.071	0.039*
	Erkek	196	3.623	0.702		
**Risk Algısı	Kadın	185	3.636	0.459	0.026	0.979
	Erkek	196	3.634	0.545		
***Güven Algısı	Kadın	185	3.857	0.511	2.088	0.028*
	Erkek	196	4.102	0.553		
***Kalite Algısı	Kadın	185	4.093	0.665	2.065	0.040*
	Erkek	196	3.885	0.664		
***Risk Algısı	Kadın	185	3.743	0.613	0.884	0.378
	Erkek	196	3.661	0.540		

İkili karşılaştırma Independent Sample T-test testi ile yapılmıştır. * $\alpha=0.05$

**Ulusal markaları temsil etmektedir.

***Uluslararası markaları temsil etmektedir.

Uluslararası markalarda, kadınların güven algısı puanları 3.857 ± 0.511 , erkeklerin güven algısı puanları ise 4.102 ± 0.553 olarak belirlenmiştir. Güven algısı erkeklerde kadınlara kıyasla daha yüksek olarak bulunmuştur. Araştırma kapsamında güven algısı ile cinsiyet arasındaki farklılık istatistiksel olarak da anlamlı düzeydedir ($p=0.028<0.05$). Kalite algısı puanları, kadınlarda 4.093 ± 0.665 , erkeklerde ise 3.885 ± 0.664 olarak tespit edilmiştir. Kadınların kalite algısı puanları erkeklerden istatistiksel olarak anlamlı ölçüde yüksektir ($p=0.040<0.05$). Algılanan risk puanları ise, kadınlarda 3.743 ± 0.613 , erkeklerde de 3.661 ± 0.540 olarak tespit edilmiştir. Buna göre, kadınların uluslararası markalara ait risk algısı puanları erkeklerden daha yüksek olarak gözlenmesine karşın gruplar arasında istatistiksel olarak bir farklılık mevcut değildir ($p=0.378>0.05$).

Marka Tercihinde Tüketici Algısının Eğitim Durumuna Göre Farklılığı

Araştırma kapsamında lisans düzeyindekilerin ulusal markalara olan güven puanları 3.401 ± 0.492 , ön lisans düzeyindekilerin güven algısı puanları ise 3.650 ± 0.675 olarak belirlenmiştir. Güven algısı, lisans düzeyindeki bireylerde ön lisans düzeyindeki bireylere nazaran istatistiksel olarak anlamlı ölçüde farklıdır ($p=0.007<0.05$). Katılımcıların kalite algısı puanları lisans düzeyinde 3.764 ± 0.738 , ön lisans düzeyinde ise 3.720 ± 0.800 olarak tespit edilmiştir. Lisans ve ön lisans düzeyindeki kişilerin kalite algısı puanları benzer nitelikte olup aralarında istatistiksel olarak herhangi bir farklılığa rastlanmamıştır ($p=0.705<0.05$). Algılanan risk puanlarına bakıldığında, lisans düzeyinde 3.589 ± 0.484 , ön lisans düzeyinde ise, 3.667 ± 0.517 olarak tespit edilmiştir. Lisans ve ön lisans düzeyinde olan katılımcıların risk algıları benzer olarak belirlenmiş ve eğitim durumlarına göre risk algıları ile aralarında istatistiksel olarak herhangi bir farklılığa rastlanmamıştır ($p=0.303>0.05$).

Tablo 4. Tüketici Algısı Alt Boyutlarının Eğitim Durumuna Göre Farklılığı

Boyutlar	Cinsiyet	n	Ortalama	Std. Sapma	t-değeri	p-değeri
**Güven Algısı	Lisans	223	3.4017	.49289	-2.723	0.007*
	Ön Lisans	158	3.6509	.67562		
**Kalite Algısı	Lisans	223	3.7644	.73883	.379	0.705
	Ön Lisans	158	3.7201	.80097		
**Risk Algısı	Lisans	223	3.5893	.48423	-1.034	0.303
	Ön Lisans	158	3.6679	.51705		
***Güven Algısı	Lisans	223	4.0817	.58178	.860	0.391
	Ön Lisans	158	3.9965	.70467		
***Kalite Algısı	Lisans	223	4.0267	.53625	.650	0.517
	Ön Lisans	158	3.9591	.77896		
***Risk Algısı	Lisans	223	3.6133	.62154	-1.571	0.118
	Ön Lisans	158	3.7623	.63313		

İkili karşılaştırma Independent Sample T-test testi ile yapılmıştır. * $\alpha=0.05$

**Ulusal markaları temsil etmektedir.

***Uluslararası markaları temsil etmektedir.

Uluslararası markalar açısından, lisans düzeyinde bulunanların güven algısı puanları 4.081 ± 0.517 olarak gözlenirken, ön lisans düzeyinde bulunanlarda bu oran 3.996 ± 0.707 olarak çıkmıştır. Lisans düzeyinde bulunanların güven algısı, ön lisans düzeyindekilere kıyasla daha yüksek olarak ortaya çıkmıştır. Ancak araştırma kapsamında güven algısı ile eğitim düzeyi arasında istatistiksel olarak bir farklılık bulunamamıştır ($p=0.391>0.05$). Kalite algısı puanları, lisans düzeyindeki katılımcılarda 4.026 ± 0.535 , ön lisans düzeyindeki katılımcılarda ise, 3.959 ± 0.776 olarak tespit edilmiştir. Lisans ve ön lisans düzeyindeki katılımcıların kalite algısı puanları istatistiksel olarak benzer niteliktedir ($p=0.517<0.05$). Risk algısı puanları, lisans düzeyindekiler için 3.613 ± 0.624 , ön lisans düzeyindekiler için 3.762 ± 0.633 olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, ön lisans düzeyindeki katılımcıların uluslararası markalara ait risk algısı puanları lisans düzeyindeki katılımcılara göre daha yüksek olarak gözlenmesine karşın, gruplar arasında istatistiksel olarak bir farklılık belirlenmemiştir ($p=0.118>0.05$).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Demografik faktörler yaş, cinsiyet, medeni hal, gelir durumu, eğitim düzeyi ve meslek gibi bireysel özelliklerden oluşmaktadır. İlk etapta kişinin yaş ve hangi yaş döneminde bulunduğu, onun hangi mallara yöneleceği konusunda etkilidir. Benzer şekilde evli veya bekâr olması, çocuk sahibi olup olmadığı, cinsiyeti, gelir durumu, mesleği ve eğitim düzeyi, hayat tarzı gibi etmenler de söz konusu faktörler arasında yer almaktadır (Deniz, 2011).

Tüketicilerin marka tercihinde demografik özelliklerin kalite, risk ve güven algısı üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışmada yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve gelir durumu gibi demografik özellikler dikkate alınmıştır. Bahsi geçen demografik özelliklerin kalite, risk ve güven algısı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda cinsiyetle kalite ve güven algısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca eğitim durumu ile güven algısı arasında da bir anlamlılık söz konusudur. Bu doğrultuda, geliştirilen hipotezlerden H₄, H₆ ve H₉ hipotezleri kabul edilmiştir. Diğer demografik özelliklerin bir etkisi bulunmadığından H₁, H₂, H₃, H₅, H₇, H₈, H₁₀, H₁₁ ve hipotezleri reddedilmiştir. Ortaya çıkan sonuç literatürle karşılaştırıldığında, Cutter vd. (1992), Zinkhan ve Karande (1991), Jakobsen ve Karlsson (1996), Chen vd. (2011), Fischer vd. (1991), Spathis vd. (2004), Lee vd. (2011) ve Lee vd. (2011) çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Özellikle, Chen vd. (2005), kalite ve risk arasındaki ilişkinin farklılaşmasında, cinsiyetin demografik özellikler arasında en baskın özellik olduğunun altını çizerek bu çalışmada çıkan sonuca büyük bir dayanak oluşturmuştur. Fakat Burgess (2003), tüketicilerin televizyon aracılığıyla risk düzeylerini araştırmış ve demografik özelliklerle risk seviyeleri arasında bir farklılığın olmadığı bulgusuna ulaştığı için bu çalışma ile örtüşmemektedir.

Çalışmada evren ve örneklemin değiştirilmesi farklı sonuçlara ulaşmayı sağlayacaktır. Ayrıca yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve gelir durumu gibi demografik özelliklere ebeveyn etkisi, girişimcilik gibi diğer demografik özelliklerin eklenmesi ulaşılan sonuçları farklılaştıracaktır. Bunun yanı sıra demografik faktörlerden başka durumsal faktörler de incelenebilir. Çalışma, nicel yöntemlerle gerçekleştirilmiş bir çalışmadır. Daha farklı istatistikî yöntemler kullanılabilir. Bu sayede farklı parametreler arasında daha rasyonel ilişkiler kurulabilir. Gelecek araştırmalar nitel yöntemler kullanılarak da gerçekleştirilebilir. Hatta disiplinlerarası bir kurgu da yapılabilir. Muhasebe, yönetim, finans ve dahası antropoloji, fizyoloji, sosyoloji gibi diğer bilim dallarıyla da ilişkilendirilebilir. Yönetim uygulamaları açısından ortaya çıkan sonuç, tüketici algısının ve tüketici algısını etkileyen demografik özelliklerin işletmeler açısından kritik olduğunu ortaya çıkarmıştır. Marka olan ya da marka olma yolunda büyük çaba sarf eden firmaların demografik faktörlere özellikle de cinsiyet ve eğitim faktörüne daha fazla önem vermeleri ve buna dair stratejik politikalar geliştirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Asmafiliz, E., Gökerik, M. ve Ergin, G. (2012). Reklamın Marka Değerine ve Tüketicinin Satın Alma Davranışlarına Olan Etkileri, *11. Ulusal İşletmecilik Kongresi Bildiriler Kitabı*, Konya: Selçuk Üniversitesi, 10-12 Mayıs 2012.
2. Beneke, J., Flynn, R., Greig, T. ve Mukaiwa, M. (2013). The influence of perceived product quality, relative price and risk on customer value and willingness to buy: A study of private label merchandise. *Journal of Product & Brand Management*, 22(3), 218-228.
3. Buda, R., Kahushik, S. ve Sayed E.E. (2006). "Employee And Organizational Perspectives of Service Quality: A Cross-Cultural Study in Kuwait, United States and Saudi Arabia," *International Journal of Management*, 23(1), 430-435.
4. Burgess, B. (2004). "A Comparison of TV home Shosers Based on Risk Perception," *Journal of Fashion Marketing and Management*, 7(3), 259-271.
5. Cemalcılar, İ. (1999). *Pazarlama*, Tıpkı Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.
6. Chen, T.Y., Pao-Long, C. ve Hong-Sheng C. (2005). "Price, Brand Cues, and Banking Customer Value," *The International Journal of Banking Marketing*, 23(2/3), 273-291.
7. Chen, J., Eddie J.M. Huri ve Zhongming W. (2011). "Post-purchase Experience in the Real Estate Market," The Case of China," *Housing Studies*, 26(3), 385-402.
8. Chatterjee, S. C. ve Chaudhuri, A. (2005). "Are Trusted Brands Important." *Marketing Management Journal*, 15(1), 1-16.
9. Cutter S. L., J. Tiefenbacher ve W. D. Solecki (1992). "En-Gendered Fears: Femininity and Technological Risk Perception," *Ind. Crisis Quart*, 6, 5-22.
10. Çağlar, İ. ve Kılıç, S. (2005). *Pazarlama*, 1. Baskı, Ankara: Nobel Baskı Baskıevi.

11. Deniz, M. H. (2011). Markalı Ürün Tercihlerinin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi, *Journal of Social Policy Conferences*, 61(2).
12. Diallo, M. F. (2012). Effects of store image and store brand price-image on store brand purchase intention: Application to an emerging market. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 19(3), 360–367. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2012.03.010>
13. Durmaz, Y., Oruç, R. B. ve Kurtlar, M. (2011). Kişisel Faktörlerin Tüketici Satın Alma Davranışlarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1).
14. Fischer, G. W., M. G. Morgan, B. Fischhoff, I. Nair ve L. B. Lave (1991). “What Risks are People Concerned About?,” *Risk Analysis*, 11, 303-314.
15. Floyd, Myron F. ve Lori Pennington-Gray (2004). “Profiling Risk Perceptions of Tourist,” *Annals of tourism Research*, 31(4), 1051-1054.
16. Fuller, J., Matzler, K. ve Hoppe, M. (2008). “Brand Community Members as a Source of Innovation.” *Journal of Product Innovation Management*, 25(6), 608- 619.
17. Hosmer, L.T. (1995). Trust: The Connecting Link between Organizational Theory and Philosophical Ethics. *Academy of Management Review* 20, 379-403.
18. Jakobsen, L. ve Ch. Karlsson (1996). *Risk Och Hot I den Svenska Vardagen: Allt Fran Tjernobyl Till Skuren Sas*, (Editör: A. Enander ve L. Jakobsen), Civil Beredskap, Stocholm.
19. Kotler, P. (2011). *10 Ölümcül Pazarlama Günahı*, Banu Adıyaman (çev.), 4. Baskı, İstanbul: MediaCat Yayınları.
20. Lee, J.H., Hyun-Duck K., Yong J. K. ve Michael S. (2011). “The Influence of Service Quality on Satisfaction and Intention: a Gender Segmentation Strategy,” *Sport Management Review*, 14, 54-63.
21. Luk, S. T. ve Yip, L. S. (2008). “The Moderator Effect of Monetary Sales Promotion on the Relationship between Brand Trust and Purchase Behaviour.” *Journal of Brand Management*, 15(6), 452-464.
22. Milli Eğitim Bakanlığı, *Tüketici Davranış Modelleri*, Aile ve Tüketici Hizmetleri, 241TP0060, Ankara, 2012.
23. Mittal, V. ve Kamakura, W. A. (2001). Satisfaction, Repurchase Intent and Repurchase Behavior: Investigating the Moderating Effect of Customer Characteristics, *Journal of Marketing Research*, 38(1), 131-142.
24. Oluç, M. (2006). *Temel Pazarlama Kavramları*, 1. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.
25. Özsoy, A. (2012). The Interplay Between Global and Local Brands: A Closer Look at Perceived Brand Globalness and Local Iconness. *Journal of International Marketing*, 72-95.
26. Rousseau, D. M., Sitkin, S. B., Burt, R. S. ve Camerer, C. (1998). “Not so Different after All: A Cross-Discipline View of Trust.” *Academy of Management Review*, 23(3): 393-404.
27. Song, Y., Hur, W., ve Kim, M. (2012). Brand trust and affect in the luxury brand-customer relationship. *Social Behavior And Personality*, 40(2), 331-338.
28. Spathis, C., Eugenia, P. ve Niki G. (2004). "Managing Service Quality in Banks: Customers' Gender Effects," *Managing Service Quality*, 14(1) 90-102.
29. Spence, H. E., James, F. E. ve Roger, D. B. (1970). “Perceived Risk in Mail-Order and Retail Store Buying,” *Journal of Marketing Research*, 7, 364-369.
30. Srinivasan, N. ve Brain, T. R. (1991). ”An Emprical Test of a Model of External Search for Automobiles,” *Journal of Consumer Research*, 18, 233-242.
31. Steenkamp, J. B., Batra, R., ve Alden, D. L. (2003). How Perceived Brand Globalness Creates Brand Value. *Journal of Business Studies*, 1(34), 53-65.
32. Tauber, E. (1972). Why Do People Shop. *Journal of Marketing* 36(4), 46-59.
33. Tenekecioğlu, B. (2009). *Pazarlama Yönetimi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
34. Yousaf U., Zulfiqar R., Aslam M., ve Altaf, M. (2012). Studying brand loyalty in the cosmetics industry. *LogForum*, 8(4), 327-337.

35. inkhan, G. M. ve Karande, (1991). "Cultural and Gender Differences in Risk Taking Behaviour Among American and Spanish Decision Makers," *Journal of Social Psychology*, 131(5), 741-724.
36. Winit, W., Gregory, G., Cleveland, M., ve Verlegh, P. (2014). Global vs local brands: How home country bias and price differences impact brand evaluations. *International Marketing Review*, 102-128.
37. Wood, S. L. ve Lynch, J.G. (2002). Prior Knowledge and Complacency in New Product Learning, *Journal of Consumer Research*, 29, 416-426.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
LiteraryVol: 8 Issue: 63
Year: 2022 September
Pp: 1607-1615Arrival
27 July 2022
Published
31 September 2022
Article ID 64302Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64302>How to Cite ThisArticle

Soyşekerci, S. (2022). “Hayvan, Dil Ve Kakhaha: Kaçan Kovalanır”, International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(63): 1607-1615

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

GİRİŞ

Evrimselcilik tarafından insan nasıl ki “gülen hayvan” olarak tanımlanabiliyorsa, pekâlâ “güldüren hayvan” olarak da tanımlanabilir. Ancak toplumsal olan bu karşılıklı ilişkide gülmenin hayvan doğasında karşılığı yoktur. Gülme, insanmerkezci bir dünyada yalnız insan doğasına hasredilir. Gülmenin var olduğu her iki hâlde, dilin sınırlarında bizler dünyayı “şaka” gibi görür, kesin sınırları içinde zorunlu varsayız. Bizden başka hayvan, bitki ve cansız nesne, gülmeyi ve güldürmeyi başarıyorsa bu ancak onların insanla olan benzerliğine, insanın onlar üzerinde bıraktığı izlenime ve insanın kullanımına bağlı olarak değişir.¹ Kakhaha, insan zihninde olduğu gibi hayvanda da somut ve bireysel dilin sınırlarını belirler. Dünyanın neresinde olursa olsun, her köy tavuğu kendine toprağın seyrek olduğu zemin arar, bulduğunda orada küçük bir çukur açar, tüylerini toprağa bular, hızla silkinir ve tozu üzerinden bir çırpıda atar. Dahası, bir çırpıda kakhaha patlatır. Hayvanda bu içgüdüsel bir eylemdir çünkü aynısını kafes tavukları da yapar.² Bu sayede kendilerini rahatlamış ve mutlu hissederler ancak karşılıklarına horoz çıkarsa bu rahatlık bozulur. Tabii tersi de doğrudur; bir horoz tavukların istilâsına uğrayabilir. İstifini bozmak zorunda kalan hayvanda bu hâl değişikliği karşısında kakhahanın yerini acı alır, bundan sonra belki mutsuz olmaz ama kesinlikle ‘istifini bozmak’ zorundadır. Çünkü bir hâlden başka hâl’e geçmek rahatsızlık yaratır. Haz ilkesine göre türümüz, genellikle hayvanda üremeyi “kendinde zounluluk” veya az da olsa keyf’e keder mutluluk şeklinde görmesine rağmen bu tek başına doğru değildir. Hattâ hayvanda üremenin haz ile bağlantısı yok denecek kadar azdır. Bu anlamda mutluluk, tavuğun üstündeki tozu atması kadar içten gelir ama mutluluğun içinde zehir taşır. Dışarıdan başka bir şey işin içine girer, her şeyin rengini karıştırıp zehirler. Bu yüzden hayvan doğasında genellikle dişi, erkeğin harekete geçip kendisinin peşinde olduğunun farkına vardığı an kaçır. Burada “kaçan kovalanır” ilkesi âdeta tabiat buyruğudur. Dişiye istifini bozacağı zehrin bulaşmasıyla her şey karmakarışık hâle gelir. Ancak unutmayalım ki şu boyut hiçbir hayvana dokunmaz: *zekâ*. Bu da türümüz için başka bir sorundur. Zira acının

¹ Bergson, *Gülme*, s.5.² Singer, *Hayvan Özgürleşmesi*, s.195.

kaynağında, salt hüznün ve keder değil, kahkaha da somut ve ilksel olarak özel bir dile sahiptir. Çünkü türümüz mutluluğu önüne büyük ölçüde set çekilmiş ihtiyaçların tatmininde arar ve bu doğası gereği süreksiz olguda mümkündür. Haz ilkesine göre arzulan durum ne kadar uzarsa, bir noktadan sonra sadece hafif bir hoşnutluk hissi kalır. İlginç şekilde türümüz “tezatlık” içeren durumdan yoğun zevk alırken, “durağan” şeylerden alınan zevk çok azdır.³ Zevki yoğunlaştıran ise çelişki içindeki kesinliktir. Üstelik durağan zevkin peşinden gitmek kadının kaçıp erkeğin kovalamasında âşkta var olan ustalığı erkeğe şöhretin en tehlikeli kapısını açar. Hattâ bu seviyor gibi görünüp sevmemekten bile kötü bir şöhrettir. Türümüz için bu varsayım geçerlidir çünkü erkek veya kadın olsun, “küçük şeylerden büyük şeylermiş gibi söz eden insan, genellikle bunu “abartır”. Abartı uzadıkça uzar ve sistemli olarak yapılırsa “komik” hâle gelir.”⁴ Bu da doğal olarak güldürür. Örneğin türümüzde yemeye içmeye aşırı düşkünlük hem erkeğin hem de kadının kilo almasını sağlar ama tam olarak aynı biçimde değil. Dişi hayvanda nadiren görülen bu durum türümüz kadınlarında vücudun her bölgesinin şişmanlamasını sağlarken, erkeklerde belirgin biçimde göbek bölgesinin orantısız büyüme göstermesine yol açar. Koca bir şiş göbeği taşıyan sıska vücutlu birçok yaşlıca erkek vardır ve bu beden yapısı kadınlarda nadiren görülür. İnsan göbeğinde sanki “deve hörgücü” gibi çıkıntının olması neredeyse erkeğe özgüdür. Erkeğin depolanmış yağ fazlası burada yoğunlaşırken, kadın fazla yağlarını vücudunun her tarafına depolar, eşit oranda dağıtır.⁵ Örneğin “Sen kilo mu aldın?” sorusu genç kadınların hoşuna giderken, ağırbaşlı kadımlar bu “ağır yük” altına girmeye şiddetle karşı çıkarlar. Delişmen genç kadınlar genç yaşta olmalarından dolayı böylesi yükü kolayca taşıyabilirler ve bu soru onlara anlamsız gelir. Ne ki, kaldıramayacakları yük, şöhretli bir âşığı bir rakibeden, ya da başka bir kız arkadaşın elinden alma isteğinin karşı konulamazlığıdır. Gözleri kararan genç kadında bu yük, erkeğin kendine değil onu üstün gösteren şöhretine duyulan arzudur. Buna rağmen genç kadınların başta sevimli gelen, zamanla yılgınlık yaratan zırtapoz veya hırtapoz hâlleri ise kendini beğenmişliğin, başka kadınların zevkine duyulan saygının, güç bir zafer kazanarak kendine güveni artırma ihtiyacının iç içe geçtiği karmaşık duygudan başka bir şey değildir.

HAYVAN, DİL VE KAHKAHA: “KAÇAN KOVALANIR”

Bu dünyada sadece bir eylemi yapabilmek için değil, hissettirebilmek için de bir canlıyı önemsemek, değer vermenin en etkili yoludur. Eğer değerler tarihinden bahsedilecekse, öncelikle “kaçan” ile “kovalayan” arasında sürekliliğe dayalı ilişkinin varlığından bahsetmek gerekir. Bu aniden ‘tüyme’ ve ‘sıvışma’ şeklinde bir korku dilinden kaynaklandığı gibi, bazen cinsiyet ilişkisinden de kaynaklanabilir. Gerçek şu ki, korktuğu için bir şeyden kaçan başka şeye koşuyordur, ancak takip edildiği zaman hızlanır. Bunun için kimse kollarını “bana doğru koşuyor” diyerek açmamalı çünkü size doğru koşanlar başka şeyden kaçıyor olabilir: “*Korkuyor olmalıyım çünkü kaçıyorum!*”

Resim 1: “Kaçan kovalanır”

Heybeliada Ruhban Mektebi, *Botanik Bahçesi*, Heybeliada / İstanbul.

Örneğin devekuşu çiftleri çoğu kez başkalarının yavrularını kaçırmakla birlikte kalabalık ve karma aile oluşturur. Başkalarının yavrularını kaçırmayı başaranlar gerçek ebevenlerini kovalayarak yavrulara sanki hepsi kendilerininmiş gibi bakar. Biyolojik anne olmalarına gerek yok; çünkü yavrular başka devekuşu çifti tarafından kaçırılıp onların ailesine katılabilir.⁶ Devekuşu, zincirleme süren bu kovalamacanın sonunda uçar, kaçamayacağı tehlikelere maruz kaldığı kıtaları kendine yurt edinir. Tam olarak mutlu olmasa da mutsuz

³ Bauman ve Raud, *Benlik Pratikleri*, s.156.

⁴ Bergson, *Gülme*, s.74.

⁵ Morris, *Çıplak Adam*, s.178.

⁶ Berger, *Hayvanlara Niçin Bakarız?* s.81.

değildir ama kahkaha her zaman ondan yanadır. Bundan sonra tekmesi sayesinde düşmanlarından, hattâ herhangi ufak dört ayaklı hayvan kadar kendini koruyabilir.⁷ Devekuşunun tekmesi başka hayvana korkutucu gelebilir. Zira devekuşu dünyadaki en büyük kuş türüdür. Erkeğin boyu 2,7 metreye kadar ulaşabilir ama ceviz büyüklüğündeki beyinleri göz yuvarlarından bile küçüktür.⁸ Kovalayan canlılar bütün isteklerini yerine getirebilmiş ve arzularını giderebilmiş olsaydı, tabiat onlara bunun bedelini türlerinin yok olmasıyla ödetirdi. Kuşkusuz kovalayan hayvan arayış içindeyse, tabiatta kural apaçıktır: “Dişiyi elde etmek için dövüşmek bütün o büyük memeliler sınıfının başat yasasıdır.”⁹ Meselâ güvercinler sürekli yaklaşır, piliçler gıdaklayarak kaçar. Küçük balık büyük balığa yem olmamak için kaçır. Bazen bunun tersi olur, keskin dişlerini silâh olarak kullanan küçük balık büyük balığı kovalar. Tabiatta sürekliliğe dair dirimsel döngü açık seçik bir dövüşme, acı çekme, acı verme ve yok etme üstüne inşa edilmiştir. Darwin, evrimin amacı olmadığını ileri sürerken, bireylerin de genlerinin gelecek kuşaklarda temsil edilmesi için mücadele ettiklerinden söz eder. Öyleyse dünya, ahenk ve düzen sergiliyorsa, bu yalnızca bireylerin kendi çıkarlarını gözetmelerinin rastlantısal sonucudur.¹⁰ Zira *doğal seçim kuramı*, Adam Smith’in akılcı iktisat düzenine dair temel savının biyolojiye aktarılmasıdır. Tabiatta denge ve düzen, daha yüksek ve dıştan uygulanan bir yönetim gücünden ya da bütün üzerinde doğrudan etkili yasaların varlığından değil, bireyler arasında kendi çıkarları uğruna verilen mücadeleden kaynaklanır.¹¹ Üreme yoluyla kendi genlerini gelecek kuşaklara aktarmada sağladıkları farklılaşmış başarıdaki bu düşünce, Adam Smith’in ekonominin tabiata uyarlanmış biçimi şeklinde yaşamın kuralı olarak görülür.¹² “Uyum sağla ya da öl!”

Dokunma, kaçan ile kovalayan arasındaki son aşamadır. Burada gizli bir dilin yankısı dişiyeye armağandır. Örneğin kuyruksuz maymunlarla karşılaştırıldığında erkek şempanzelerin devasa testisleri vardır. Olası sperm rekabetinin olduğu pek çok hayvan türünde, diğer erkeklerin başarılı döllenmesini engelleyen bir dizi uyum söz konusudur. Erkek şempanzelerin ve babun gibi bazı türlerin menisi, dişinin vajinasında yapışkan dolgu meydana getirir ki, bu madde dişinin başka erkekler tarafından döllenmesini engeller.¹³ Dişi bu sayede erkek tarafından garanti altına alınır, bundan sonra kaçmaz. Çünkü erkeğin bıraktığı ‘koku’ armağan olarak dişide kalıcı iz bırakır. Söz konusu türümüz olduğunda, Judith Butler gibi feministler açısından dokunma, temasla ortaya çıkan şiddetin olası kötücül biçimidir. İnsanın öteki insan karşısında ilksel yaralanabilirliğinin ve acı çekebilirliğinin korkunç şekilde açığa çıkması, denetleyemediğimiz şekilde bir başkasının iradesine teslim edilmemiz, bir başkasının kasıtlı eylemiyle yaşamın kendisinin yok edilmesidir.¹⁴ Bu tür karşı çıkışlara rağmen, bunu “kötücül düşünce” içinde değerlendirdiğimizde bile tabiatta kovalama sürekli vardır. Ancak Judith Butler, haklı şekilde hazzın şiddetin kökeni olduğuna temas eder. Çünkü en başından itibaren haz, süreklilik gösteren toplumsal çevrede bağımlı yaşama olanağı sunar. Eğer haz ve acı bedenün yüklemeleri ise, bedenün bu görece mükemmelliği karşısında ödenen bedel hastalık ve ölümdür.¹⁵ Üstelik canlı âleminde sonra gelen önce gelenin varlığını gerektirir fakat bu kovalayanın her zaman üstün olacağı ve haz alacağı anlamına gelmez, sadece “isteme” dilidir. Türümüzde bu durum karmaşık ve sorunludur. “Bir tek kadına bağlanın demek istemem” diyordu Ovidius, “olmaz bir kadınla mutluluk... aldatın, yalnız iyi bilin gönül çalmayın. Karda gezinin ki iziniz görünmesin!”¹⁶ Ovidius için bu hovarda ilişkinin karşısında evlilik ilişkisi vardır. Bu durumda evliliklerin belki de yaşadığımız çağdan sonra salt yavru üreterek “iz bırakmak” için ebeveynlerin kimler olacağı konusunda bir “belge” niteliği kazanacağı kuvvetle muhtemel olacaktır. Oysa ne olursa olsun, gerek hovarda bir yaşamda gerekse evlilik ilişkisinde bir şeyden kaçan başka şeye doğru yol alıyordu. Kişileri de her iki durumda acı ve kahkaha bekler. Hattâ kişi, gideceğini dahi kimseye söylemeden eylemleri onun yerine konuşur. Ovidius’a göre hayvanların tersine, türümüzde “iz bırakmamak” prensip olmalıdır. Eğer böyle olmasaydı, evliliğin yarattığı koşulsuz sadakat yalnız korkuyla elde edilir, bu da çoğu feministin dile getirdiği “öteki” olanın şiddetiyle ortaya çıkardı. Böylece “öteki” aramak suçun failini günah keçisi hâline getirirdi. Bu anlamda dokunma düpedüz hazla ilgilidir ve Ovidius’un bahsettiği şekliyle nefes almak veya havaya ve suya duyulan ihtiyaç kadar zorunludur.

Bugüne dek fizikî (görünür) evrende dokunmanın olmadığı dünyayı tasavvur etmek neredeyse imkânsız görülmüştür. Aristoteles’in “sonsuz ruh”undan Adam Smith’in “görünmez el”ine, “yapay zekâ”dan “kripto para”ya uzanan bu bedensiz hayatlar bir “düşünce” olarak kendilerini garanti altına almaya çalışmaktadırlar. Bunlar korku ve tahakküme bağlı ve “düşünen varlıklar” olarak sürmektedir. O zaman denir ki; “Sen insan bile

⁷ Darwin, *Türlerin Kökeni*, s.144.

⁸ Lloyd ve Mitchinson, *Câhillikler Kitabı*, s.151.

⁹ Darwin, *Seksüel Seçme*, s.449.

¹⁰ Gould, *Darwin ve Sonrası*, s.13.

¹¹ Gould, *Pandanın Başparmağı*, s.69.

¹² Lewontin, *İdeoloji Olarak Biyoloji*, s.92.

¹³ de Waal, *Köken Ağacı*, s.42.

¹⁴ Butler, *Kırılğan Hayat*, s.43.

¹⁵ Le Breton, *Bedene Veda*, s.16.

¹⁶ Ovidius, *Aşk Sanatı*, s.70.

değilsin, zaten hiç olmadın! Kontrol edilmiş bir zekâ, bir mikroçip, hologram, ya da şimdi o çok hayran olduğun avatardan ne farkın var!” Oysa yoksulluğun sefâletine doğa kanunları değil de kurumlarımız yol açıyorsa diyordu Darwin, günâhlarımız büyüktür. İnsanlar, hayvanlar, bitkiler, yıldızlar; hepimiz bütünü; hepimiz aynı korkunç savaşın içindeyiz. Hangi savaş mı? Maddeyi ruha dönüştürme savaşı..!¹⁷ Böylece varlıklar âleminde beden ruha değil ruh bedene hükmetmiş olacaktır. Üstelik dokunmaya engel birtakım mesafeler söz konusu olacaktır. Bu konuda John Fowles, “En büyük mesafeler asla haritada görülenler değildir”¹⁸ demektedir. Öyleyse, dokunma ile mesafe “kadaastro” yoluyla birbirinden enikonu ayrılmalıdır. Ne de olsa yasalar ve toplumsal akideler buna evlilik adını vermekte ve görünür anlamdaki ilişkinin sınırları belirlenmektedir. Böyle olmasaydı, her türlü gereksiz yakınlıktan doğan dokunma nefreti yaratırdı. Ne ki, hayvanda dokunma, bazısında *üreme ihtiyacı* (horoz ile tavuk), bazısında ise *elde etme ihtiyacı* (av köpeği ile av hayvanı) arasında bir mücadeledir. Elde etme ihtiyacı, insan tarafından hayvana öğretilmiş kibir iken, üreme ihtiyacı ‘seçilim’ gerektirir ve bu birinin ötekini elde etmesidir. Yenilen rakibin karşı karşıya kaldığı sonuç ölüm değil daha az yavru üretmek veya hiç üretmemektir.¹⁹ Köpekler buna güzel bir örnektir. Örneğin erkek köpek yıl boyunca cinsel açıdan hazır durumdadır. Dışının sadece sonbahar ve ilkbahar başlangıcındaki dokuz günle sınırlı olmak üzere iki kızışma dönemi vardır. Bu durumda şanssız erkek köpek yılın büyük bölümünü cinsel gerilim altında geçirir.²⁰ İşte bunun için bir hayvan ne yaparsa yapsın ya bir şeylere ve birilerine yaklaşacak ya da bir şeylerden ve birilerinden kaçacaktır.

“Âşk oyunu” diyordu Huizinga, “bütün oyunların en mükemmelidir.”²¹ Gerçekten de âşk gibi kahkaha da bir oyundur, sınırları çizilmiş kendine özgü dili olan oyun. Tabiattaki gibi insan doğasında da “seçilim” söz konusu ise, Don Juan ilk sevgililerini kendi seçmişti; sonra kadınlar onu seçtiler. Cüretkâr Lord Byron, “Truva Savaşı’ndan beri kimse benim kadar kaçırılmamıştır” diyordu kahkahalar içinde.²² Ne ki, ikisi de âşk konusunda içgüdüsel hareket etmiş, bir o kadar cömert davranmışlardı. Özellikle Byron kadınların gözünde dayanılmaz çekiciliğe sahipti. Yayıncısı John Murray’in arşivinde, yüzü aşkın kadının başından ve kasık bölgesinden keserek gönderdiği saç bukleleri yer alır. Byron pasif kalmadan bunlara kesin yanıtlar verirdi; ama sıklıkla başvurduğu yol, Newfoundland türü köpeği Boatswain’den bir tutam tüy kesip göndermekti. Bütün bunlar onda bir yanılsama değil güçlü bir hayal gücüdür ki, işte acı olan budur; çünkü her şey bir yanılsama olsaydı, eninde sonunda gerçeği bulma şansı olurdu. Zira en derin hayal gücü bile eninde sonunda gerçeği bulur. Bu yüzden kahkaha atan insanın en derin hayal gücü çok güçlü gerçeklikle doludur. Aksi hâlde H.G.Wells, kendinden “aydınların Don Juan’ı” diye söz eder miydi hiç? Bütün dişlerinin döküldüğü yetmiş dört yaşında bile, fahişelerle muhabbetten hâlâ zevk almaktan gurur duyduğu ruhu için “öyle görünüyor ki biraz incelik, kendini beğenmişlik ve zindelleme periyodik olarak sevişmek, çoğumuz için verimli çalışmanın zorunlu koşuludur”²³ diyebilirdi. Bu yüzden âşk, saplantılı hayal gücü olarak sonsuz türlü şekillere gizlenir. Meselâ Aleister Crowley, sıradan insan için kuşku ve kıskançlığı hayal gücünün “gizlenmiş çocukları” olarak öngörür. Çünkü insan hayal gücü kelimesini somut şeylerden soyut fikirlerin yaratılması anlamına gelecek şekilde yanlış kullanmaktadır. Gerçekte olan bunun tam tersidir. Böylece hayal gücü diyordu Crowley, düşünceleri görünür kılar ve varlıkların biçime bürünmesini sağlar.²⁴ Kahkaha da böyledir ve somut biçimlerin dirimselliğine işaret eder.

Kahkaha, kasılma ile oluşan fiziksel tepkidir ve duyulabilir bir heyecan ifadesidir. Dolayısıyla kahkaha, imgelerle türlü şekiller altında oynamak ve herhangi bir varlığa veya nesneye somut biçim vermektir. Aslına bakılırsa temel mesele türlü şekiller altına giren ve gizlenen imgeleri doğru biçimde bulabilmektir. Bu zorlu süreçtir, hayal gücünün peşini bırakmadan azim ve kararlılık gerektirir. Öyleyse, hayal gücüne dokunabilmek öyle sanıldığı kadar kolay değildir. Örneğin evli çiftler veya genç âşıklar birbirlerine “Çok duygusalsın, her şey mantık yoluyla aşılır” dedikleri an sağduyu devreye girer, hayal gücü tükenir. Bu da kahkaha gibi bir anda ortaya çıkar, hemen tüketir kendini. Dolayısıyla hayal gücü, başarı ve hüsrana aynı anda iç içe geçen karmaşık duygudur. O hâlde, ne hayal gücü ne de karşıtı olan sağduyu yoluyla “iki arada bir derede” kalmak yerine, geriye tek çıkış yolu kalıyor: *kahkaha*. Burada hayal gücü ile sağduyu aynı anda kendini yineleyen serinkanlı davranıştır. Çünkü kadın ne kadar yetenekli olursa der Kierkegaard, hayal gücü de o kadar genişler. Hayal gücü ne kadar genişse, o kadar otoriterdir.²⁵ O hâlde, birinin diğerine hâkimiyet kurması, serinkanlı davranış olan kahkahaya bırakır yerini. Bu yüzden kadın, kahkaha okyanusunda kalan tek ciddi adadır. Erkek avlanırken, balık tutarken, dövüşürken ya da başka şekillerde sefâ sürerken, kadın tarlada zor şartlarda çalışır,

¹⁷ Kazancakis, *Zorba*, s.312.

¹⁸ Fowles, *Büyücü*, s.475.

¹⁹ Darwin, *Türlerin Kökeni*, s.104.

²⁰ Morris, *Köpeğinizi Nasıl Bilirsiniz?*, s.112.

²¹ Huizinga, *Homo Ludens*, s.66.

²² Maurois, *Yaşama Sanatı*, s.55.

²³ Lloyd ve Mitchinson, *Nasıl Bilirdiniz?*, s.36, 169.

²⁴ Crowley, *Ay Çocuk*, s.153.

²⁵ Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, s.120.

yemek pişirir, çocuk doğurur, ona bakar, büyütür, evlendirir, hattâ çocuklarının da çocuklarını büyütür. Demek ki en ciddi kelimeler bazen “şaka” yoluyla söylenenlerdir ve bu yüzden şakalar ciddidir.²⁶ Öyleyse, kendi savunmasızlığından habersiz olanlar, deliler ve kendine aşırı güvenenler, hıçkırıklarla dolu o iç çekişlerin kahkahasını atarlar. İşte bu yüzden William Butler Yeats, kendini, mezarı üstünde mest olmuşçasına dans eden serkeş bir yaşlı adam benzeri grotesk ruh ya da kibirli veya onu batağa sürükleyen Keltli ayaktakımı karşısında parmaklarını çatırdatan zor hayatlı Anglo-İrlandalı toprak sahibi biri olarak görüyordu.²⁷ Ondaki bu meczup esrime, basit bir komedinin kıkırdamasında değil, trajik bir öğretilde tek başına, histerik, kimi zaman nevroitik, bazen de hıçkırığa çalan kahkahada bulmuştur kendini.

Bizler gülmeyi öğreniriz fakat hayvanda bu söz konusu değildir. Bu yüzden kahkaha sadece “gülmek” demek değildir. Acının sonunda, belki en dibe vurduğu bir an, ardında bıraktığı sessizliktir; hüznün, kederin, ıstırapın ve acının sessiz yanıtıdır. Zira acının var olduğu her yerde kahkaha vardır, acı ile “özdeşleşme” kurulduğunda bu anlaşılır. Hayvanda “böğürme”, “inleme”, “anırma”, “kişneme” ve daha pek çoğu, acıya verilen sessiz yanıtıdır. İnsan anırmaz ama bazen çıkardığı öyle sesler vardır ki “anırma” sesinden daha korkunç gelir. Oysa eşek ya açlıktan ya da üremek için kızıştığında anırır:²⁸ “Nefs kötü bir eşek gibidir, doyurulduğunda insanları teper, aç kalınca anırmaya başlar!” Aynı şekilde Kutsal Kitap, eşek sesini, “*Seslerin en fenası*”²⁹ şeklinde tasvir eder ki, bu yüzden eşek sesi kuşlar gibi kulağa tat veren “musiki” bir ses olarak görülmez. Darwin bir keresinde şöyle demişti:³⁰ “Uzun yolculuğa çıkmaktan keyif alan göçmen kuşlar göç etmeleri engellendiğinde mutsuz olurlar.” Mutsuzluk acı çekmektir, aynı kara ve deniz hayvanında görülür. Dünyanın tüm okyanuslarındaki *kambur balinalar*, isimlerini sırtlarında taşıdığı yüzgecin önündeki kamburdan almalarıyla ve suyun altında çıkardıkları senkronize seslerle ünlüdür. Okyanusların dip köşelerinde ıslık çalan, çığlık atan, dillerini şaklatan, kafa atan ve çenelerini çıtılatıp baloncuk üfleyen *şişe burunlu yunuslar* da onlar kadar aynı şöhrete sahiptir. Hollandalı etolog ve primatolog Frans de Waal, yunusların çok daha öteye uzanan imza ıslıklarından söz eder ki, bu her birey için eşsiz modülasyona sahip çok tiz seslerdir. Yaptıkları tıpkı cep telefonu melodileri gibi birbirinden farklıdır ve onları belirleyen sesteki ziyade bu melodik kahkahadır. Genç yunuslar ilk yıllarında kişisel ıslıklarını geliştirirler. Dişiler hayatları boyunca aynı melodiye sahip olurken, erkekler kendilerininkini en yakın arkadaşlarının melodiline göre ayarlar ve böylece bir erkek ittifakından çağrılar birbirine benzer. Yunuslar özellikle yalnız olduklarında imza ıslıklarını çıkarırlar ama onlara asıl şöhreti kazandıran şey büyük gruplar hâlinde bir araya gelmeden önce de bunu yapmalarıdır. Bugün bu ıslıkların “bireysel tanıma” için kullanılıyor olduğu varsayımı, bunların sualtı hoparlörleriyle tekrar yayınlanmaları sayesinde kanıtlanmıştır. Gerçekten de yunuslar diğerlerine kıyasla yakın akrabalarıyla ilişkili seslere daha fazla dikkât ederler. Bu yalnızca sesin tanınmasıyla ilgili olmayıp, çağrının kendine özgü melodisiyle de bağlantılıdır. Bunu göstermek için bilgisayarlarda oluşturulan ve melodileri taklit edilen sesler kullanılmıştır. Melodi korunurken ses ortadan kaldırıldığında, bu üretilmiş çağrılar orijinallerle aynı tepkiyi göstermiştir.³¹ Öyle ya, ne yazık ki bazen şöhret dediğimiz şey kötülük oklarıyla delik deşik olmaya aday olan yaldızlı bir nişan değil midir? Bu kötü şerefe nail olmak için önce ölüme karşı direniş başlar; ağ salınır, sürü kapana kısırlır, ardından yunuslar güverteye atılır. “Inleme” sesiyle iç içe geçen ıslık ve kıkırtılar arasında süren yoğun direnmeden sonra okyanusun en derin köşesine doğru hummalı kaçış başlar. Ölüm dansı mahşer yeri gibi balinaları ve yunusları bir araya toplar. Anafora o denli hızla kapılırlar ki, yüzeye çıktıklarında dünyayı tanıyabilecekleri o melodik kahkahayı unutmuşlardır artık. Ne ki, şarkılar nehirler gibidir ve her biri kendi yatağından denizlere ulaşmak için akar. Melodi sona ermeden ve karnaval bitmeden az önce, sularda acının kıkırtısıyla başlayan kıvrınma ortak armoniye dönüşür. Hayvan deneylerinin binbir türlü olan avlanma, iğdiş etme, yavrulardan ayırma, toplumsal grupları dağıtma, dağlama, mezbahaya nakil ve nihayet ölüme yatışla birlikte huzur ortadan kalkar. Ölümün soğuk taşları üstüne sere serpe uzanır acı;³² yol bulantısı, susuz kalma, açlık, hâlsizlik, üşüme ve titremeyle her şey mutsuz tükenişle son bulur. Geriye kalan depresif çılgınlık, hezeyan, kendinden kopuş ve travmadır. Bu ise âdeta her şeye yanıt verme isteğidir. En azından, söylenmek istenen sükûttan daha değerli olmadıkça, hayvan hep susmasını bilir; “*sükût ikrardan gelir.*”

Bu hususta modern açıklamalara uygun düşen yaklaşım, gülmenin yalnız insanda görüldüğü ama “mizah” gibi gülmenin de zihinsel düşünme faaliyetinin tepkisi olduğu yönündedir. Bu sayede gülme insan zihniyle sınırlanır, kahkahadan farklı olarak insana özgü olur. Örneğin bebekler konuşmadan önce gülmeyi öğrenirler ama kahkaha nedir bilmezler. İlginç şekilde Darwin, “duygular” konusunda kaleme aldığı bir çalışmada, kahkahanın “keder” ile kolaylıkla karıştırıldığına, her iki durumun bol miktarda gözyaşı seli içerdiğine dikkât

²⁶ Crowley, *Ay Çocuk*, s.233.

²⁷ Eagleton, *Tatlı Şiddet*, s.150.

²⁸ Gazâlî, *Abidler Yolu*, s.163.

²⁹ Lokman Süresi, 19.

³⁰ Darwin, *İnsanın Türeyişi*, s.146.

³¹ de Waal, *Hayvanların Ne Kadar Zeki Olduğunu Anlayacak Kadar Zeki Miyiz?*, s.277.

³² Soyşekerci, “Yeni çehâlet çağı: hayvan deneylerine dair bir derkenar”, s.1430.

çekmiştir. Gerçekten de Darwin’i bilim insanı olmaktan ziyade filozof olarak görememenin en büyük yanlığı budur. Zira bütün dahiyane fikirlerimize ve aşırı biçimde kendimizi beğenmişliğimize rağmen, bazı koşullarda hayvan davranışı sergileyen varlıklar olduğumuzu dile getiren zoolog Desmond Morris, kakhahanın ağlamaktan evrildiğini söyleyerek bunun yan anlamlarına dikkât çeker.³³ 1967’de, kaleme aldığı kitabının adına vücut tüylerini kaybettiği için farklı görünümüne kavuşan ve kendini *Homo Sapiens* olarak adlandıran maymun türüne *Çıplak Maymun* demiştir. Yıllar sonra da çıplak kalan o türün erkeği çıkmıştır: *Çıplak Adam*. Öyleyse ağlamanın gülmeyi, gülmenin gülümsemeyi doğurması gibi, güçlü bir dostluk ifadesi olan gülümseme de pekâlâ dost olmayan ifadeyi doğurabilir ve böylece tam bir daire çizilir.

Kierkegaard, gülmenin kederli üslubu karşısında can sıkıntısını kötülüklerin kaynağı olarak görmüştür. Şaşırtıcı şekilde hep çıkış yolu aramış, eğlenmenin boş zaman faaliyeti olmaktan ziyade yaşamda birey kavramını ıskalamadan insan ihtiyaçlarına yönelik âşkın ve kakhahanın önemli gücü olduğunu söylemiştir.³⁴ Benzer şekilde Lord Byron, her işin içinden -âşk dâhil- sıyrılmak için somurtmak yerine çıkış yolunu kakhahada aramıştır. Çünkü ikisinin de hayatlarına giren hayatların sayısı o denli hesapsızca ve ölçüsüzceydi ki, onlar kakhahayı değil kakhaha onları seçmişti. İki de, kendilerinde başkalarının zafiyetlerine veya kendi önceki yenilgilerine zıt bir üstünlük olduğunun farkına vardıkları için kakhahayı seçtiler. Kakhaha böylece kederin üstünü örterken, umudun ve kurtuluşun yolu olur. “Belki bugün hiçbir şeyin geleceği olmasa bile” diyordu Nietzsche, “kakhahamızın bir geleceği olacaktır.”³⁵ Öyle ya, kakhaha varoluşsal yalnızlığa ve ölüme tepki olarak umudun da adıdır. İlkel, ilksel, içgüdüsel ve en somut hâlde biçimlenmiş imgedir kakhaha. Dalları çorak vaziyette ve gövdesi sararmış bir ağaç sulandığında kakhaha atar. Tavuklar “toz banyosu” yaptığında keyifle kakhaha patlatırlar. Mutsuz, pısrık, ürkek ve tüyleri neredeyse tamamen dökülen bir kuşun uygun ortama konduktan sonra hem o doğal vakur hâlini kazanması hem de tüylerini kazanışını seyretmekten daha güzel bir şey olabilir mi? O hâlde acı, travma ve hezeyanla yoğrulmuş böylesi hayatşarı kakhahanın sınırları belirler. Böylesi keyfin tadını çıkararak her hayvan yokluk sınırını duyumsamasına rağmen tabiatıta ideal mutluluğun nasıl olması gerektiğini gözler önüne serer. Zira hayvan doğasında mutluluk salt gülme değil kakhahanın eseridir. Evrende hiçbir şey gizli saklı değildir; açık ve yalın hâldedir. Acımasız olan ise yolda tesadüfen gördüğü tuhaf bir hayvan bedenine gözünü diken insanın patavatsızlığı, herkesin payını aldığı hastalıklı tutkunun popüler çeşididir yalnızca. İnsan bir tür mutlaklık olarak algıladığı böylesi bedensel durumlara ahlâken de ingirenebilir; başkasının gözüne nasıl görünüyorsa öyle biri olduğu varsayılır. Burada bir canlı anatomisi ne yazık ki kader değerinde öneme indirgenir. Dahası, “engelli”lerden sanki “engelli olmak” değil de “engeli olmak” o kişinin doğası gibi bahsedilir. Bu durumda engelli birinin salt varlığı rahatsızlığa, en yaygın toplumsal etkileşimlerin bir tür kargaşa içinde gerçekleşmesine yol açar. Bir canlının fiziksel özelliği onunla özdeşleşmeyi ne kadar imkânsız kılıyorsa, rahatsızlık da yoğundur. Böylece görünür engeli olan canlı, kuvvetle muhtemel insanlık hâlinin umutsuz kırılmalılığı olacaktır. Bu ise insanın yokluk sınırınıdır. Hattâ çoğu kâbusun konusu olan parçalanmış bir beden fantazmasıdır.³⁶ Dolayısıyla evrende salt insanmerkezci düşünce yerine, diğer canlıların acısı kadar kakhahasını da idrak edebilmemiz gerekir. Bir trafik kazasında veya herhangi bir sebepten ötürü arka ayaklarını kaybeden köpeğe tekerlekli mekanizmayla desteklenen ayaklar yapıldığında, kakhaha içinde koşup oynayacağını görmekten daha mutluluk veren başka bir şey olabilir mi? Acımın olduğu her koşulda elbet kakhaha da vardır; herkes için..! Tabiat için..!

SONUÇ

Şunu açıkça söylemeliyiz ki, dilin kendine özgü suskunluğu vardır. Bu yüzden dili sürekli kurmak zorundayız. Yaşamla, düşünce ve imgelerle etkileşim içinde olan ve var ettiğimiz, bizi var eden bu aracı durgu durak bilmeden kurmak zorundayız. Sadece bilmekle yetinmemenin nedeni de bundan dolayıdır.³⁷ Bu mânada dili önce başkalarının ne hissettiğini anlamamız, ardından bize anlattıklarının ışığında ilk izlenimlerimizi geliştirmek ve gerektiği koşullarda değiştirmek için kullanırız. Hayvanla aramızda böyle bir iletişimin olmaması, davranışlarımızın farkındalığını yetersiz kılsa da, hattâ bu yetersizliği anlayabilmemiz için kelimelerin bir yararı olmasa da bu şart değildir.³⁸ Evrimcilerin sıklıkla bahsettiği üzere, primatlar içinde gülümseme yalnız insan yavrusuna özgüdür. Gülmeye oranla kakhahadaki dirimselliğin kapsayıcı olduğunu kabul etmek şartıyla, gülmenin yalnız insan yavrusuna özgü olacağı doğrudur. Maymun yavrularında böyle bir ifade görülmez, gereği de yoktur zaten. Çünkü onlar annelerinin kürklerine kendi başlarına tutunabilecek kadar güçlüdürler ve anneleriyle dilediği kadar yakın temas kurma olanağına sahiptirler. Ayrıca dil, tabiatın “kaçan kovalanır” ilkesi kadar geçerlidir. Örneğin deneyimli bir kedi düşman bir köpekle karşılaştığında, en iyi

³³ Eagleton, *Mizah*, s.17.

³⁴ Kierkegaard, *Kakhaha Benden Yana*, s.63.

³⁵ Eagleton, *Mizah*, s.126.

³⁶ Le Breton, *Bedene Veda*, s.90.

³⁷ Karasu, *Ne Kitapsız Ne Kedisiz*, s.32.

³⁸ Dawkins, *Hayvanların Sessiz Dünyası*, s.24.

davranışın kaçmak değil saldırmak olduğunu kısa sürede öğrenir. “Kaçarak kurtulma” seçeneği çok risklidir çünkü kaçan kedi her zaman köpeğin avlanma arzusunu uyandırır. Köpekte kaçan bir nesnenin tek anlamı kendisi için av olmasıdır. Kaçan kedi kaçmayı bırakıp karşı koymaya kalksa bile fazla şansı yoktur. Köpeğin gözü dönmüştür bir kere, sadece kediyeye odaklanır, doğrudan onu öldürmeye yönelir. Fakat kedi köpeklerle karşılaştığı ilk andan itibaren karşı koyarsa köpeği alt edebilir. Aleister Crowley, “savunmanın en güçlü biçimi karşı saldırdır”³⁹ diyerek, kedinin köpeğe saldırmasıyla “av olma” işaretlerinden hiçbirini vermemesinden söz eder. İşte kullandığımız dili böyle şekillendirir, imgenin “atılımını” yaratırız. Çünkü kedinin keskin pençeleri, köpeğin burnuna indirdiği okkalkı tokatla neye uğradığını şaşırmasına ve onurlu bir geri çekilme sergilemesine yol açacaktır. Köpeğin bundan sonra çılgınca gözü dönen ve “*uslayan*” öfkeli kediyi kendi hâline bırakması en olası çözümdür. “*Tıslama*”, acıdan doğan ve birazdan kahkahaya dönecek olan karşı çıkışın, mücadelenin ve her şeyden önemlisi güven duygusunun sesidir. Bu yüzden köpek söz konusu olduğunda, kedi ne kadar cesur olursa o kadar kendine güveni artacaktır.⁴⁰ Aynı şekilde küçük martılar ve deniz kırlangıçları, özellikle yuva yapma döneminde deniz tavuklarını yaklaşır yaklaşmaz kovalamak için bir araya gelirler. Pek küçük olmakla birlikte, o bitirim hâllerleriyle pek hareketli olan kışkuşları⁴¹ avcı kuşlara cesaretle saldırır. Onlar şahine, çaylağa ya da kartala da aynı cesaretle saldırır. Bu savunma saldırısıdır ve ne haz almak ne de üstün olmak içindir. Tek amaçları sadece kendi zaferlerinden emin olmak istemeleridir ki, bu sırada avcı kuş öfke içinde görülür. Gerçekten de kışkuşları kendi aralarında hayranlık uyandıracak dayanışma sergiler. Sayıları arttıkça cesaretleri artar ve diğer deniz kuşlarını da düşman saldırısından korurlar. Dolayısıyla Yunanlıların uygun gördüğü “iyi anne” lakabını fazlasıyla hak etmişlerdir. Yavrularını sabah ayazından korurken, kanatlarının altına alan kışkuşları için “iyi anne” olmak gibi bir şöhrete sahip olmak kolay değil elbette. Bu onları “kaçarak kurtulmak” yerine, köpeklerle mücadele eden gözü dönmüş kediler gibi “*yeteneğin sahibi*” yapar. İnsan yavrusu ise doğası gereği bunu tam olarak beceremez, ne yapıp edip annesine sevimli görünür, güven duyduğu kucağında olabildiğince şımarır, onu yanına getirmeyi başarmanın bir şekilde yolunu bulur. Öyle ya, insan sadece güvendiğine karşı şımarır ve şımarmanın olduğu yerde güven duygusu vardır. Çünkü tabiatta “anne” sözcüğü toprağın bağrındaki tohum gibi saklıdır yüreklerde. Hüzünde teselli, kederde umut, zayıflıkta güçtür. Sevginin, şefkatin ve bağışlanmanın kaynağıdır. Annesini yitiren, başını koyacağı bir göğsü, ona dua eden bir eli ve onu koruyan bir bakışı da yitirmiştir.⁴² Irigaray’a göre annelik, herhangi bir işten -hattâ kadın olmaktan bile- daha fazla incelik ve zekâ ister.⁴³ Üstelik tabiat, kendi hayatı pahasına yavrusunu aslanın ağzından alabilecek kadar gözü kararın bir anne zebra gibi anneliği kutsal saymıştır. Bu konuda Darwin, anne sevgisinden daha güçlü bir duygunun olmadığını söylerken haklıdır. Bir anne savunmasız yavrusuna en derin sevgiyi duysa bile bazen bunu vücut diliyle belli etmeyebilir veya yalnızca hafif dokunuşlar, sevgi dolu tebessüm ve sevecen bakışlar gösterir. Oysa biri yavrusuna bilinçli olarak zarar verdiğinde işin rengi nasıl da değişir.⁴⁴ Yaşam hepsine değil de belli sayıdaki kadına “iyi anne” der ve hoş bir zarafet, incelik ve zekâ yükler, kalanı da görmezden gelecek kadar “seçici” davranır.⁴⁵ Aynı şekilde bitki de meyvanın annesidir. Meyva bitkiden çıkar, onun maddesiyle beslenir. Bu karşılıklı ilişkiyi gerektirir. Bitki çocuktan anneliği, meyva ise anneden çocukluğu öğrenir. Daha sonra babanın rolü girer devreye, bu güneştir. Çocuklar onun diriltici etkisiyle büyür, olgunlaşır. Üstelik bir ağacın çoğalması, -doğum kontrolüne ihtiyaç duymadan- en az bir sene öncesinden planlanır. Meselâ çam ağaçları ve yaprak dökenler aynı anda çiçek açar, bu sayede pek çok ferden genleri birbiriyle karışır. Buna rağmen yaprak döken ağaçları domuz ve geyik istilâsı gibi ciddi bir tehlike bekler kapıda. Domuz ve geyiğin en büyük zevki kayın ağacı meyvaları ve meşe palamutlarıdır. Her iki ağaç, bu hayvanların kış için koruyucu yağ katmanını oluşturmalarına yardım eder. Bir kayın ağacı her beş sene bir batında en az 30.000 kayın meyvası üretir. Bu ağaç büyüdüğü yerde ne kadar ışık aldığına bağlı olarak 80 ila 150 yaşları arasında cinsel olgunluğa erişir. Arada kalan 70 yıllık süre bile neredeyse insan ömrü kadardır. Kayın ağacının 400 yaşına kadar yaşayacağı varsayılırsa, en az 60 defa meyva verip, toplam 1.8 milyon kayın meyvası üretecektir. Bunlardan yalnız bir tanesi yetişkin ağaç olur ki, bu lotoda altıyı tutturmak gibi orman koşullarında bir başarı oranıdır. Diğer tüm ümitli embriyolar ya hayvanların besin maddesi olur ya da mantarlar ve bakteriler tarafından hazmedilerek toprağa karışır.⁴⁶ Demek ki, insanî ve hayvansal imgeye sahip olmadığı için bitkinin “kaçma” şansı yoktur. Buna rağmen tabiatta ne kaçan ne kovalayan, hem kaçan hem kovalayan hiçbir zaman bir yerlerde ve birleriyle duruyor değildir. Bazen avlanır bazen başkasının avı olur. Çünkü tabiat tek yönlü değildir ve sürekli yön akışı içindedir; yürüyen, zıplayan, koşan, uçan, tırmanan ve yüzen canlılar hep yol alıyordur. Düşünün ki, bacağı kapana sıkışan bir kurt bile bacağı kemirir ve yoluna

³⁹ Crowley, *Ay Çocuk*, s.64.

⁴⁰ Morris, *Kedinizi Nasıl Bilirsiniz?*, s.71.

⁴¹ *Lât*. “*Vanellus cristatus*.”

⁴² Cibran, *Kırık Kanatlar*, s.54.

⁴³ Irigaray, *Ben, Sen, Biz*, s.81.

⁴⁴ Darwin, *İnsanda ve Hayvanlarda Beden Dili*, s.83.

⁴⁵ Bukowski, *Kadınlar*, s.282.

⁴⁶ Wohlleben, *Ağaçların Gizli Yaşamı*, s.29, 39.

topallayarak da olsa devam eder, hattâ bu uğurda *yoldadır; yoldan çıkar!* Bu yol, “Bir zamanlar” diye başlayan belirsizlikte rüyaların, kâbusların, düşlerin ve düşlemlerin anlatıldığı ve *bir varmış bir yokmuş* diye başlayan masallar kadar gerçektir; *once upon a time*.⁴⁷ Çünkü topallayarak “içini yiyen bir kurt, yeterince çırpınmadığını, daha birçok şey yapacakken yapmadığını söyler durur insana.”⁴⁸ Düşüncelerimizi vampir gibi emen, içini oyan, altını üstüne getirip kemiren şeyleri bir yana koyduğumuzda, ya da insan kendisinin değil de başkasının kurdu olduğunda, kurtları kötü şöhretle yaftalamak bile bizi felâketin eşiğine yaklaştırmaktan başka işe yaramayacaktır.

Muhtemelen kahkaha, tabiat yolculuğunda evrimin bu soruna bulduğu çözüm olmalıdır.⁴⁹ Ne de olsa dilin sınırları dışında kalan, dile dökülmeyen saçmadır. “Kişi bir hayvanı sinirli, korkmuş, mutsuz, mutlu, şaşırılmış olarak hayal edebilir” der Wittgenstein, ardından şöyle sormaktadır:⁵⁰ “Peki umutlu hayal edebilir mi? Neden edemez?” İşte bu özel dilin içinde sözcükler sadece konuşan kişi için bilinebilir ve onun mevcut özel duyularına işâret eder. Bu yüzden dilin anlamına değil oynadığı role bakmak gerekir. “Dilimin sınırları dünyanın sınırlarıdır” diyordu Wittgenstein. Nedeni ise, hayvanın bizim gibi bir dile sahip olmamasıdır ancak umudun olduğu her yerde onun anlamına değil, nasıl bir işlevsel rol oynadığına bakmak gerekir. Üstelik aynı dilin farklı boyutları olduğundan hiçkimse hiçbir şeyi aynı dilde algılayamaz. Ancak sanatsal imge olarak beklenmedik anda ortaya çıkar; dünyayı kendi özneliğiyle algılayan insanın tüm özelliği ve bireyselliği ile yaratılmış bir imgedir bu.⁵¹ Öyleyse gülme toplumsal, kahkaha bireyseldir. Bireysel olan bir kez buruşturulunca bir daha tam olarak düzgünleştirilemeyen yaldız kâğıdı gibi düşüncelerimizi de her daim buruşturur.⁵² Dile ne zaman anlam yükleysek, her seferinde kaçır çünkü en güçlü imgeler bile kahkahada gizlenmiştir. Biri bir başkasını güldürse de her zaman kahkaha attıramaz. Bu yüzden dünya, imgelerle kurulan dilin yapısı tarafından belirlenir. Bu, gerçekliğin yapısını da belirler. Bu anlamda dilin sınırlarından biridir kahkaha; *kaçan kovalanır, yakalandığı an kaçır*. İşte böyledir dilin yapısı; gün gelir gülmecenin mizahına sığınır, gün gelir ciddiyetin karşı konulamaz gerçekliği olur. Öyle ya, gerçeklik dediğimiz de, her birimiz için imgelerimizden başka nedir ki?

KAYNAKÇA

1. Bauman, Zygmunt, Rein Raud, *Benlik Pratikleri*, çev. Mehmet Ekinci, İstanbul: Ayrıntı, 2018.
2. Berger, John, *Hayvanlara Niçin Bakarız?* çev. Cevat Çapan, İstanbul: Delidolu, 2017.
3. Bergson, Henri, *Gülme*, çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
4. Bukowski, Charles, *Kadınlar*, çev. Avi Pardo, İstanbul: Parantez, 2021.
5. Butler, Judith, *Kırılğan Hayat-Yasın ve Şiddetin Gücü*, çev. Başak Ertür, İstanbul: Metis, 2005.
6. Cibran, Halil, *Kırık Kanatlar*, çev. Kenan Sarılioğlu, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
7. Crowley, Aleister, *Ay Çocuk*, çev. Özgür Umut Hoşafçı, İstanbul: Altıkkırkbeş, 2004.
8. Darwin, Charles, *İnsan ve Hayvanlarda Beden Dili*, çev. Orhan Tuncay, İstanbul: Gün, 2001.
9. Darwin, Charles, *İnsanın Türeyişi*, çev. Öner Ünalın, İstanbul: Evrensel, 2015.
10. Darwin, Charles, *Türlerin Kökeni*, çev. Bahar Kılıç, İstanbul: Alfa, 2017.
11. Darwin, Charles, *Seksüel Seçme*, çev. Öner Ünalın, İstanbul: Ginko Kitap, 2019.
12. Dawkins, Marian Stamp, *Hayvanların Sessiz Dünyası-Hayvanlarda Bilincin Varlığı Üzerine Bir Araştırma*, çev. Füsün Baytok, İstanbul: TÜBİTAK, 1989.
13. de Waal, Frans, *Köken Ağacı*, çev. Dilek Eylül Dizdaroğlu, İstanbul: Alfa, 2013.
14. de Waal, Frans, *Hayvanların Ne Kadar Zeki Olduğunu Anlayacak Kadar Zeki Miyiz?*, çev. Ahmet Burak Kaya, İstanbul: Metis, 2017.
15. Eagleton, Terry, *Tatlı Şiddet-Trajik Kavramı*, çev. Kutlu Tunca, İstanbul: Ayrıntı, 2012.
16. Eagleton, Terry, *İyimser Olmayan Umut*, çev. Emine Ayhan, İstanbul: Ayrıntı, 2016.
17. Eagleton, Terry, *Mizah*, çev. Melih Pekdemir, İstanbul: Ayrıntı, 2019.

⁴⁷ Eco, *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*, s.26.

⁴⁸ Karasu, *Kılavuz*, s.40.

⁴⁹ Morris, *Sevmek Dokunmaktır*, s.21.

⁵⁰ Eagleton, *İyimser Olmayan Umut*, s.78.

⁵¹ Tarkovsky, *Mühürlenmiş Zaman*, s.175.

⁵² Wittgenstein, *Yan Değiniler*, s.19.

18. Eco, Umberto, *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Can, 2017.
19. Fowles, John, *Büyücü*, çev. Meram Arvas, İstanbul: Ayrıntı, 2019.
20. Gazâlî, *Âbidler Yolu* (Minhâcü'l Âbidin), İstanbul: Çelik, 2019.
21. Gould, Stephen Jay, *Pandanın Başparmağı-Doğa Tarihi Üzerine Düşünceler*, çev. Ülkün Tansel, İstanbul: Versus, 2010.
22. Gould, Stephen Jay, *Darwin ve Sonrası-Doğa Tarihi Üzerine Düşünceler*, çev. Ceyhan Temürcü, İstanbul: Say, 2013.
23. Huizinga, Johan, *Homo Ludens-Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Ayrıntı, 1995.
24. Irigaray, Luce, *Ben Sen Biz-Farklılık Kültürüne Doğru*, çev. N. Tatal Cheviron, İstanbul: İmge, 2006.
25. Karasu, Bilge, *Kılavuz*, İstanbul: Remzi, 1990.
26. Karasu, Bilge, *Ne Kitapsız Ne Kedisiz*, İstanbul: Metis, 2012.
27. Kazancakis, Nikos, *Zorba*, çev. Ahmet Angın, İstanbul: Can, 2020.
28. Kierkegaard, Søren, *Kahkaha Benden Yana*, çev. Nedim Çatlı, İstanbul: Ayrıntı, 2020.
29. Le Breton, David, *Bedene Veda*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Sel, 2016.
30. Lewontin, C. Richard, *İdeoloji Olarak Biyoloji-DNA Doktrini*, çev. Cengiz Adanur, İstanbul: Kolektif Kitap, 2015.
31. Lloyd, John; Mitchinson, John, *Câhillikler Kitabı II-Hayvanlar Âlemi*, çev. Nivart Taşçı-Mehmet Evren Dinçer, İstanbul: NTV, 2009.
32. Maurois, Andre, *Yaşama Sanatı*, çev. Nihal Önel, Ankara: Varlık, 1974.
33. Morris, Desmond, *Sevmek Dokunmaktır*, çev. Nuran Yavuz, İstanbul: İnkılap, 2004.
34. Morris, Desmond, *Çıplak Kadın*, çev. Aslı Özer, İstanbul: İnkılap, 2006.
35. Morris, Desmond, *Kedinizi Nasıl Bilirsiniz?*, çev. Abdullah Ersoy, İstanbul: Dost, 2010.
36. Morris, Desmond, *Köpeğinizi Nasıl Bilirsiniz?*, çev. Abdullah Ersoy, İstanbul: Dost, 2011.
37. Ovidius, *Aşk Sanatı*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: İş Bankası Kültür, 2018.
38. Singer, Peter, *Hayvan Özgürleşmesi*, çev. Hayrullah Doğan, İstanbul: Ayrıntı, 2018.
39. Soyşekerci, Serhat, “Yeni cehâlet çağı: hayvan deneylerine dair bir derkenar”, *Journal of Social Humanities and Administrative Sciences*, 7(43): 1430-1439, 2021.
40. Tarkovsky, Andrei, *Mühürlenmiş Zaman*, çev. Füsun Ant, İstanbul: Agora, 2007.
41. Wittgenstein, Ludwig, *Yan Değiniler*, çev. Oruç Aruoba, İstanbul: Altıkkırkbeş, 2019.
42. Wohlleben, Peter, *Ağaçların Gizli Yaşamı*, çev. Ali Sinan Çulhaoğlu, İstanbul: Kitap Kurdu, 2018.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type

Research Article

Subject Area

Fine Arts, Painting

Vol: 8 Issue: 63

Year: 2022 September

Pp: 1616-1627

Arrival

27 July 2022

Published

31 September 2022

Article ID 64304

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64304>

28/smryj.64304

How to Cite This**Article**

Boydaş, O. & öcal, H.

(2022). "Resim

Sanatında Hiperrealist

Yaklaşımlar Üzerine

Bir İnceleme",

International Social

Mentality and

Researcher Thinkers

Journal, (Issn:2630-

631X) 8(63): 1616-

1627

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Resim Sanatında Hiperrealist Yaklaşımlar Üzerine Bir İnceleme**An Investigation On Hyperrealist Approaches In Painting**Okan Boydaş¹ Hüseyin Öcal² ¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Eğitimi ABD, Sivas, Türkiye² Yüksek Lisans Öğrencisi Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Resim-İş Eğitimi Bilim Dalı, Sivas, Türkiye**ÖZET**

Hazırlanan bu çalışma, günümüz Resim Sanatında Hiperrealist yaklaşımları ve bu yaklaşımı kullanan sanatçıların süreç içerisindeki duygusal gerçekçilik çözümlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Romantizm akımına tepki olarak gelişen Realizm, fotoğraf makinesinin icadından etkilenmiştir. Bununla birlikte Realizmden önce de resim sanatına katkıda bulunacak olan ilkel görüntü yansıtma aletleri üzerinde çalışıldığı da bilinmektedir. Sanatçıların doğayı olduğu gibi tuvale aktarma çabaları ve kendi dönemlerinin teknolojik gelişmelerine kayıtsız kalmayışları günümüze kadar sürmüştür. Realizm sonrası Modern Sanat akımlarının doğması, figüratif resmi popülerliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Fakat Pop Sanatının figürü tekrar gündeme getirmesi, Realistlerin figürü ön plana alan tavrını daha da belirginleştirerek bu bağlamda çalışmalar ortaya çıkarmasına imkân tanımıştır. Bu da sanat alanındaki fotogerçekçi çalışmaların popülerliğini arttırmış, bu teknikte yapılan çalışmaların niteliğine de önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, 1970'li yıllardan bu yana ve öncesinde resim sanatında realist yaklaşımların günümüz teknolojisi sayesinde ne tür gelişmeler ve teknik anlamda nasıl ilerleme kaydederek Foto Gerçekçi eğilimlere yöneldiğini, sanatçıların duygu, düşünce ve izlenimlerini eserleri ile birlikte inceleyip analiz etmek olacaktır. Araştırmada, genel tarama modelinin esas alındığı, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sürecinde, nitel veriler elde edilmesi açısından; doküman inceleme tekniğine de yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Hiperrealist, Resim, Sanat.**ABSTRACT**

This study aims to analyze the Hyperrealist approaches in today's Painting Art and the emotional realism analyzes of the artists who use this approach. Realism, which developed as a reaction to the Romanticism movement, was influenced by the invention of the camera. However, it is also known that before realism, primitive image reflection devices that would contribute to the art of painting were studied. The efforts of the artists to transfer nature to the canvas as it is and their indifference to the technological developments of their own period have continued until today. The emergence of modern art movements after realism negatively affected the popularity of figurative painting. However, the fact that Pop Art brought the figure to the forefront made the attitude of the Realists more prominent and allowed them to produce works in this context.

In this context, the main purpose of the research will be to analyze and analyze the feelings, thoughts and impressions of the artists together with their works, what kind of developments and technical progress the realist approaches in painting have made since the 1970s and before, thanks to today's technology. In the research, the qualitative research method based on the general survey model was used. In the research process, in terms of obtaining qualitative data; document analysis technique is also included.

Key words: Hyperrealist, Picture, Art.**GİRİŞ**

1880'li yıllardan sonra sanatçılar, empresyonist hareketin hemen ardından modern sanatla birlikte doğayı olduğu gibi resmetme ve yansıtıcı bakış açısını bir kenara bırakmışlardır. Sanatın kendini konu haline getirmeye çalışmış, kendi içerisinde eleştirel bir tavır ve felsefi kuramlar ile sorgulama yoluna gitmişlerdir. İlk modernist ressam olan Manet tuval üzerindeki süreçleri ve katmanları öne çıkarmıştır. Bununla birlikte Cezanne ise, tuvalin yapısını ve şeklini göz önüne alarak kompozisyonlar kurgulamış, böylece doğadaki görüntülerin taklidinden yavaş yavaş uzaklaşmıştır.

1950'lerden sonra sanat anlayışının tamamen değişmesi, endüstriyel üretim, çevre ve toplum bilinci, tüketimin artması, teknoloji-insan ilişkisi ve küreselleşmeyle birlikte kültürel çoğalmanın içerisinde kısmen de olsa post modern tavrı içerisine alan çağdaş sanat anlayışı, klasik desen ve realist yansımaya sanatta ötelemiş ve değersiz kılmıştır. Metin Sözen ve Uğur Tanyeli'nin birlikte yazmış oldukları *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* isimli çalışmasında bu konuya şöyle değinmişlerdir: "zaman içerisinde bilgi ve materyal kullanımının çeşitliliği sanatçının doğayı nesnelere ve kendini sorgulama, yorumlama ve algılama çabaları nesnelere ve sanat üretimine yaklaşımında farklılıklara yol açmış ve yeni sanat akımlarının doğmasına neden olmuştur" (Sözen ve Tanyeli, 2018:20).

Bu çalışma da asıl nokta, Çağdaş Sanatla birlikte değişen sanat algısını sorgulamak değil, bu algının gelişen teknoloji ile birlikte ne denli başkalaşıma uğradığını hiperralist sanat üslubu çerçevesinde incelemeye çalışmaktır. Bu bağlamda çağdaş sanatın kavramsal nitelikli yaklaşımının aksine hiperrealist yaklaşımda temel olan yapı, izleyicinin duygusal gerçekçiliğe karşı duyarlılığını ortaya çıkarmak ve sanat eserinde gördüğü hakikat ile kavramsal açıdan bir bağ kurmaya yöneliktir.

Resimde Realist (Gerçekçi) Bakış

18. yüzyılın sonlarında Avrupa’da, Francisco Goya, William Blake, Eugène Delacroix, Henry Fuseli gibi ressamlar tarihsel olayları, folklorik ve dini konuları sembolik öğelerle anlatan resimler yapmaya başlamışlardır. “Klasizme karşıt olarak ortaya çıkan romantizm; yabancılık, çekicilik, duygusallık, aşırılık, düşsellik konularını işledi ve dramatik olarak betimlemeye çalıştı. Romantizm düşüncesinin birer unsuru olan usu, sınırsız güç olarak kullanmak, coşkuyu, duyguyu, kaygıyı ve düş yoğunluğunu en üst seviyede yaşayarak, sanat ve edebiyatta yeni anlayışın temelini atmak, romantizm akımının hayata geçirmeye çalıştığı yeni yaklaşım biçimiydi”(Gök, 2017:41-42). Bu görüşe sahip olan, Francisco Goya, Eugene Delacroix, Caspar David Friedrich, John Constable gibi sanatçılar Avrupa ülkelerine yayılarak Fransız Devrimi’yle de hareketlenip 19. yüzyıl başlarında en üst seviyeye ulaşan Romantizm akımının öncüleri olmuşlardır. Klasizmin aksine resimdeki ağırbaşlılık yerini hareket ve tutkulara bırakmıştır. Romantizmde sanatçı, duygularına, iç dünyasına ve kendisine yönelmiştir. “Romantizm coşkuyu, düşselliği, melankoliyi, kaygıyı şairane bir dille betimlerken herhangi bir üslup benimsememiştir. Akıl ve sağduyu yerine duygu ve hayal gücü ön plandadır. Işık ve gölge en önemli unsur olmuş, renk ikinci planda kalmıştır. Alman ressam Caspar David Friedrich, “Ressam önünde gördüğünü değil, kendi ruhani durumunu resmetmelidir”(Turani, 1992:564).

Görsel 1-Halka Yol Gösteren Özgürlük (Eugene Delacroix, 1830)

“Eugene Delacroix’nın “Halka Yol Gösteren Özgürlük” adlı çalışması devrimin çelişkili doğasını yansıttığından uzun yıllar eleştirilenler tarafından da kabul görmemiştir. Delacroix’nın bu eseri devrimden sonra defalarca sansüre uğramıştır. Çalışma, 1831’de devlet tarafından satın alınmış, 1833’te mahzene kaldırılmış, 1849’da kısa bir süre için dışarı çıkarıldıktan sonra Louis Napoleon’un iktidarı ele geçirmesinin ardından bir kez daha yasaklanmıştır. Tablonun, dönemin izleyicilerinden bazılarının zihninde, 1792’de Kral XVI. Louis’nin idamının ardından kurulmuş olan cumhuriyeti canlandırması sorun yaratmış, bu yüzden de kraliyet rejimleri için bir utanç kaynağı haline gelmişti” (Burke, 2009:204). 1874’te Delacroix’nın ölümünden 11 yıl sonra resim Louvre Müzesi’ne alınmıştır.

“Romantizm, sanatta ülküleştirilmiş doğanın yoğun bir duygusallık ve duyarlılık yansıtacak nitelikte ele alınıp yapıtların bu doğrultuda oluşturulması anlayışıdır. Genel olarak akılla yönlendirildiği varsayılan tüm sanat anlayışlarının ve matematiksel biçim düzenlerinin karşıtıdır”(Sözen ve Tanyeli, 2016:261). 1840’lı yıllarda ise romantiklerin varlığına, duygu ve düşüncelerine saygı duyan fakat resimlerinde hayalperest imgeleri, melankolik renkleri ve buhranlı kompozisyonlarını gereğinden fazla şahsileştirilmiş duygulara ebetteki tepki gecikmemiştir. Romantizmin gerçek dışı karamsar kompozisyon tutumu kendisine tepki olarak doğacak olan Realizm akımına alt yapı hazırlamıştır. Realizmin öncülerinden olan, Gustave Courbet, Jean-François Millet, Jules Breton gibi ressamlar, geçmişteki saray yaşantıları, burjuvazi kesim, abartılı dini konular, seçkin kişilerin idealize edilmiş portreleri ve doğayı olduğundan güzel göstererek yapılmış manzara resimlerini konu alan bu geleneği eleştirmişlerdir. Gustave Courbet, "ben hiç melek resmi yapmadım, çünkü hiç melek görmedim, gösterin çizeyim" diyerek romantizm akımına atıfta bulunmuştur. Bunun yanı sıra realist sanatçılar 19.yy. Avrupası’nda görülen ekonomik ve toplumsal değişimlerden de etkilenmişlerdir.

Bu bağlamda Realizm ele aldığı konuları, objektif bakış açısıyla doğa ile yaşamın görünen ve algılanan bütün yönlerini herhangi bir müdahale yapmaksızın gerçekçi anlayış içinde, doğadaki oranlar, plastik değerler, renk ve ışık değerlerini aynen olduğu gibi tuvale aktarmayı amaçlamıştır. Bu amacın temel kaynağı, sanatın abartılı üslup ve hikâyeci yapaylığından kurtarmak, yenilikçi eserler üretmekle beraber temalarını yüksek statülü kişiler ve hayal ürünü konular yerine, toplumsal sınıflar ve gerçekçi yaşamlardan seçmek olmuştur.

Görsel 2- Gustave Courbet-(Bonjour Monsieur Courbet) (Günaydın Bay Courbet) 1854,Tuval üzerine yağlı boya, 149 x 155 cm, Musee Fabre, Montpellier.

“Günaydın Bay Courbet isimli çalışmasında Courbet, kendini sırtındaki resim malzemeleriyle birlikte resmetmiştir. Kendisini, kırdan yanına uşağıyla birlikte dolaşan bir soyluya şapkasını çıkarttırarak, ‘Günaydın Bay Courbet’ diye selamlatması, yerleşik değerler sistemine saldırı niteliği taşır. Courbet’in bir soyluya selamlattığı, aslında sadece kendisi değil, aynı zamanda sanat ve genel olarak sanatçı kavramıdır. Bu selamlama, bir yanıyla sanat tarihinin en kışkırtıcı selamlaması olarak görülebilir. Bu selamlaşma, kırdan karşılaşmış iki insanın birbirlerine olağan bir biçimde nezaket göstermeleri değil, sanatçının özgürlüğünü ilan etmesinin onaylatılması, tescil edilmesi olarak düşünülebilir” (<https://bit.ly/3wKfH5a>).

Realist sanatçılar sosyal sınıfları ortadan kaldırarak, günlük ve emekçi yaşam biçimi gibi konuların yanı sıra teknik olarak ta gerçekçi bir üslupla tuvallerini boyamışlardır. Bir bakıma nesnelere üzerine düşen doğal ışığı gözlemleyerek formların oluşmasına sebep olan ve gözümüze yansıyan en gerçekçi biçimi analiz ederek olduğu gibi tuvale aktarmayı hedeflemişlerdir. Günlük temaların gerçekçiliğinin yanı sıra bu temalar içerisindeki obje ve figürleri fotografik algı ile eserlerine yansıtma çabasında olmuşlardır. Bu çaba sadece realizm akımına ait bir çaba değildir. Barok dönemin en bilinen sanatçılarından olan Hollandalı ressam, Rembrandt Harmenszoon Van Rijn resimlerinde ve özellikle portre çalışmalarında ışığın yüzey üzerindeki etkisini fark etmiş, o gün ki koşulların ve bilginin neticesinde yaptığı çözümlenmeleri resimlerine realist biçimde uygulamıştır. “Rembrandt, ışık ve gölgeyi son derece öznel bir üslupla, biçimi tanımlama önceliği ile değil, biçimi ima eden, çağrıştıran nitelikleri için kullanmıştır”(Akpınar, 2013:62). Akpınar ve Hasanoğlu, “Rembrandt’ın resimlerindeki temel ilke ışıktır. Işık öyle bir şey ki insanın içerisinde yatan gizleri, gölge ile harmanlayarak elde edebilirsiniz”(Hasanoğlu, 1996:64) diyerek, Rembrandt’ın gerçekliğe yakın çalışmalarındaki ışık faktörünün önemini vurgulamışlardır.

Realist ressamlar o dönemde çalışmalarını sürdürürken bir yandan da fotoğraf makinesinin icadıyla beraber bir nevi makineye karşı rekabete girmişlerdir. Sipariş usulü çalışan ressamlar, fotoğrafın pratikliği ve hızı karşısında yavaş kalmış olsalar da sanatçı tavırlarından vazgeçmemiş ve fotoğrafın sunduğu olanaklarla eserlerinde bilimsel perspektif ve mutlak oranları daha iyi kullanma imkânından faydalanmışlardır. “Sanat tarihinde devrim niteliği taşıyan fotoğrafın yeni bir üsluba ve dile ortaklık etmesi, çağdaş dönemin gerçekçi sanat anlayışı bağlamında, kendisine has üslup oluşturarak birçok akım ve ressamın yararlandığı unsur olmuştur. Sanat unsurlarının içerisinde kendine yer bulan Fotoğraf, zamanla önemli görsel kayıt araçlarından biri haline gelmiştir. Bu buluşun çok yönlü niteliği sayesinde disiplinler arası görsel, biçimsel ve kuramsal düzeyde bağlantılar kurmaya büyük katkısı olmuştur”(Ünlü, 2020:305).

Projeksiyon ve Fotoğraf

İnsanoğlu varoluşundan itibaren daha iyi koşullarda yaşayabilmek için birçok arayış ve girişimlerde bulunmuştur. Deneyimledikleri bu girişimlerin sonucunda ortaya çıkan buluşlar hayatlarını daha kolay bir hale getirmelerinde yardımcı olmuş ve bu heveslerinden hiçbir zaman vazgeçmeyerek yeni arayışlar içine girmekten çekinmemişlerdir.

“Bilimin doğuşu M.Ö. 3000’lü yıllardaki Mezopotamya’ya dayanmaktadır. Buradan batıya geçmiştir. Ardından, batının çeşitli yerlerine ulaşmıştır. İnsanlık tarihi boyunca teknoloji, sürekli olarak gelişme göstermiştir. Günümüzde de gelişmeye devam etmekte olan bir süreçtir. Tarih boyunca pek çok önemli buluş gerçekleşmiştir. Bu ilk çağlara kadar dayanmaktadır. Fakat son 100 yılda gerçekleşen teknolojik gelişmeler

diğer zamanlara göre çok fazla ve hızlı olmuştur” (Yörükoğulları, 2013:4-6). “Teknolojinin tarihsel gelişim sürecini araç ve tekniklerin gelişimi bakımından değerlendirebiliriz. Teknoloji terimi, sanat ve zanaat anlamına gelen Yunanca ‘techné’ kelimesinden gelirken, ilk önce uygulamalı sanatları tanımlamak için kullanıldı. Tarihsel bakımdan en önemli teknolojilerden biri olan teker icat edildiğinde ise “teknoloji dönemi” başladı ve bu temel üzerinden günümüze kadar ulaşan büyük bir dönüşüm başladı”(https://bit.ly/3afjSgh).

18. yy’a kadar uzanan süreçte gerek dönemsel gerekse de dogmatik düşünce sistemi sebebiyle bu araç ve teknolojilerin halka yayılması son derece yavaş bir şekilde gerçekleşmiştir. Fakat teknoloji serüveninin en parlak dönemi “Endüstri devrimi” ile çeşitli geliştirme ve üretim şekillerinin ortaya konulduğu 18.yy.da ortaya çıktı. Bu gelişmeler birçok alanda olduğu gibi karanlığın ve ışığın büyüyle ilgilenen, görsel faktörleri kendi gözümüzün dışında başka gözlerden de görmeyi merak eden Da Vinci, Vermer gibi sanatçıları da etkisi altına almaya başlamıştır. Nitekim günümüzde kullandığımız, Projeksiyon cihazı, Fotoğraf Makinesi bu merakın birer ürünü olarak hayatımıza girmiştir.

18.yy.da Avrupa da yaşanan bu gelişmelerin öncesinde, tarihte ilk projeksiyon cihazı olarak bilinen (Latince: Lanterne magica) Büyülü Fener adında bir cihaz bulunmuştur. Büyülü Fener, “Sinoloji (Çin bilimi) alanında uzman olan İngiliz biyokimyacı Joseph Needham’ın aktardığına göre II. yüzyılda Çin’de keşfedilmiştir. Batılı devletlere 1671 yılında, Cizvit Athanasius Kircher tarafından "Ars magna lucis et umbrae" (ışık ve gölge büyütme sanatı) isimli eserde tanıtılmıştır. Kircher’in yeni bir buluşu tanıtmaktan ziyade zaten var olan bir aygıtı tasvir ettiği kabul görülür. Henry R. Heyl tarafından 1870 yılında patent altına alınmıştır”(Teksoy, 2009:17).

Görsel 3- Wymondham Müzesi’ndeki Büyülü Fener

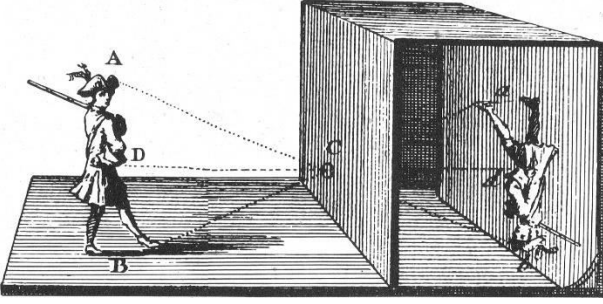
“Bu tür cihazlar, kâğıt ve karton gibi saydam olmayan bir yüzeydeki resim ya da yazıyı büyütürüz düz bir perde veya duvar üzerine yansıttığında ‘Episkop’ olarak adlandırılırlar. ‘Diyaskop’ ise, bir gaz lambası ve mercek vasıtasıyla, cam üzerine boyanmış resimleri büyütürüz yüzeye yansıtırlar, episkop ve diyoskopun özelliklerini birleştiren cihaz ise ‘Epidiyaskop’ dur. Epidiyaskop, içindeki projeksiyon makinesiyle diyoskopun; lambasından çıkan ışınları tabanına doğru toplayan kondansör merceği ve tabanına yerleştirilen basılı kâğıttan yansıyan ışınları düşey doğrultuda toplayan objektifi, ayrıca bu ışınları duvara ya da ekrana yansıtan döner aynasıyla episkopun özelliklerini birleştirir”(https://bit.ly/3MLPIFv).

Bununla birlikte, bu gelişmelerden önce bazı mimar ve ressamın görsel yansımalar üzerine çalıştıkları ve elde ettikleri veriler sonucunda bir takım basit cihazlar icat ettikleri söylenebilir.15. yüzyılda Leonardo Da Vinci’nin karanlık odada mevcut ufak bir deliğin dış dünyadaki görünümü aksettirmesi birçok deneyler yapması ve defterlerinde kamera belirsizliğinin yaklaşık 270 diyagramını çizmesi, Da Vinci’nin bu konuyla çokça ilgilendiğini göstermektedir.

“Da Vinci, gözün işleyişini karanlık kameraninkiyile karşılaştırdı ve özellikle optiğin temel prensiplerini gösterme kabiliyetiyle ilgileniyor gibiydi: görüntülerin iğne deliği veya gözbebeği yoluyla ters çevrilmesi, görüntülerin karışmaması ve görüntülerin olduğu gerçeği " hepsi bir arada ve her yerde"(https://bit.ly/3sWv1sR).

Da Vinci’nin bu girişiminin ardından 1568 yılında mimar, Daniello Barbaro’nun karanlık oda adı verilen bir cihaza mercek ekleyerek görüntünün daha kesin olması yönünde çalışmalarda bulunduğu biliniyor. Ayrıca ressam, Jan Vermeer van Delft’in de kendi yaptığı projeksiyon benzeri bir araç kullanarak canlı modellerinin yansımalarını tuval üzerine hatasız bir şekilde aktardığını söyleyebiliriz. Tarihsel süreci detaylı incelediğimizde 3.yy. Çin kaynaklarında yer alan, (Latince: Camera: kubbeli hazne/oda, Obscura: karanlık, karanlık oda) “Camera obscura” adı verilen bir kutu veya oda ve onun bir yüzüne açılmış delikten oluşan, dışarıdan gelen

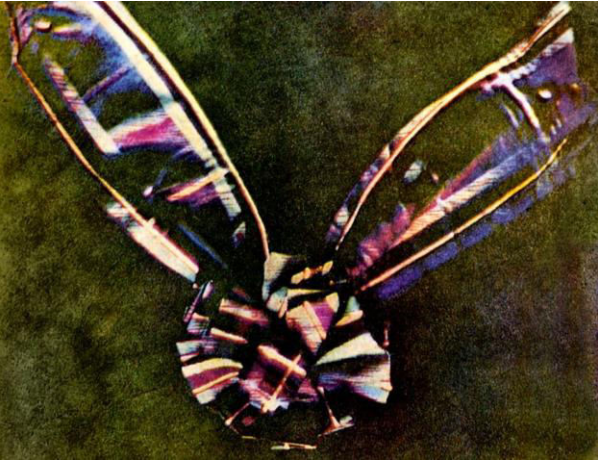
ışığı delikten geçerek içerisindeki yüzeye düşüren ve yansıdığı kaynağın perspektifini ve renklerini koruyarak ters dönmüş (180 derece, baş aşağı) görüntüsünü oluşturan mekanik bir cihazla karşılaşırız. 18.yy. da kutu içerisinde farklı açılarla yerleştirilmiş aynalar sayesinde görüntünün düz bir şekilde yansımaya olanak sağlayan fikirler geliştirilmiştir.

Görsel 4- Camera obscura

“Jelley'in deneyi, 2002'de Vermeer'in Kamerası:” Başyapıtların Ardındaki Gerçeği Ortaya Çıkarmak” kitabını yayınlayan mimar Philip Steadman'ın bir konuşmasında, Vermeer'in, bir görüntünün küçük bir delikten karanlık bir alanın (bir kutu veya kapalı bir oda gibi) karşı duvarına yansıtıldığı bir cihaz olan bir camera obscura kullandığını savundu. Ortaya çıkan resim hem baş aşağı hem de geriye doğru görünüyordu”(https://bit.ly/3LES6qN).

Bu tür girişimler sanatçıların realist form anlayışlarındaki oranları hatasız bir şekilde tuvallerine yansıtma çabasından kaynaklanmıştır. Bunun yanı sıra sanatçıların bilimsel perspektif konusundaki arayışlarına teknik bir çözüm olup o dönemde sipariş usulü çalışan ressamın zamandan tasarruf etmelerini sağlayacak bir araç olarak düşünülebilir. Böylelikle bu icatlara olan ilginin artması sonucu zamanı tamamen durduran fotoğraf makinesinin bulunmasına zemin hazırlamıştır. 1826 da, J. Nicephore Niepce, kullandığı karanlık kutu sayesinde netliği ve kontrastı kusurlu olan ve gümüş bir levha üzerinde çeşitli kimyasalları kullanarak 8 saat boyunca uzun pozlama yaparak evinin arka bahçesini fotoğraflamayı başarmıştır. Bu sayede gözle görülen görüntünün bir zemin üzerinde kalıcılığı sağlanmış oldu. 1861 yılında ise farklı denemeler sonucu fizikçi James Clerk Maxwell'in, üç aşamada görüntüsünü çektiği fotoğrafın arasına mavi, kırmızı ve yeşil camlar koyarak basit bir filtreleme yöntemi ile “Ekose Kurdele” ismiyle tarihteki ilk fotoğrafı kaydetmiştir.

Görsel 5- Ekose Kurdele,1861

Fotoğraf makinesinin icadıyla beraber bir çok ressam bu imkânlardan yararlanmaya başlamışlardır. Onlar için bu yenilik kayıtsız kalınmayacak kadar cazip görünmektedir. Fotoğrafları kareleyip büyütüyor veya projeksiyon cihazları sayesinde tuvale hatasız şekilde aktarır ve üzerine çeşitli teknikler kullanarak boyayıp resimlerini yapıkları düşünülmektedir.

“Kendi çektiği fotoğrafları kullanan ressam kadar, fotoğrafçıların çektiklerini de kullananlar da çok. Mesela; Jean- Auguste Dominique-Ingres Gustave Courbet, Edgar Degas, Toulouse Lautrec, Edward Munc, Francis Bacon gibi resim dünyasının en önemli isimlerini sayabiliriz”(https://bit.ly/3x7AQoX).

“Resam, yaşamın ritmini ve canlılığını yakalamak için fotoğrafın ayrıntılarından faydalanıyorlardı. Gelişen süreç içinde fotoğrafın sanatla olan ilişkisi tartışılmaya, yazılıp konuşulmaya başlandı. Teknolojinin parçası olan bir makinenin sanat alanında başarılı olamayacağını dile getiriyorlardı bazı çevreler. Bunun yanı sıra ressam, portre yapımında fotoğraftan yararlandılar”(Gök,2016:115). Böylelikle fotoğraf makinesi sayesinde

çıplak gözden kaçan detayları yakalayabilmiş, fotoğrafın sunduğu gerçek oranları ve deseni hatasız tuvallerine aktarmış, gerçekçi bir form anlayışı ile eserler üretmeyi hedeflemişlerdir.

Foto Gerçekçi Çözümler ve Hiperrealizm

1880'lerin sonunda kendisinden söz ettirecek olan birçok Modern Sanat akımları ortaya çıkmıştır. Bu akımların tamamı neredeyse geleneksel sanat anlayışının dışında gelişmiş, sanatta yeni arayış ve fikirlerin öncülüğünde modernizm, ressamların dünyayı gördükleri gibi temsil etmeyi bırakmalarıyla başlamıştır. Van Gogh, Gauguin ve Cezanne öncülüğünde birçok ressam eşyanın somut gerçekçiliğine form ve biçimleme bakımından müdahale etmiş hatta geleneksel sanat anlayışındaki realizmin somut güzellik ilkelerini renk ile kırmış ve imajların görselliğini değiştirme yoluna gitmişlerdir. Sanat anlayışındaki bu tavır önceleri şaşkınlıkla karşılanmış olmasına rağmen kısa sürede kabullenilmiş ve sanat tarihinin yönü modern anlamda değişmiştir.

Arayışların bitmediği, sanatçıların sanata dair doyumsuzluğundan kaynaklanan ve modern akımların fazlalığı, geniş bakış açıları birbirlerine olan karşıt tavırlarının daha fazla kuram ve akım geliştirmesi sonucu tamamen figüratif anlayışın erimesine yol açmıştır. Sadece Avrupa da değil Amerika'da da özellikle Soyut Dışavurumculuk, daha sonra Pop, Minimal ve Kavramsal Sanat akımları egemen olmuştur.

1960'lardan sonra teknolojinin ve sanatın iç içe geçerek birbirini etkilemesi, teknolojinin gelişmesiyle artan rekabet, yeni akımlar ve yeni üsluplar sanatın dilini genişletmiş, daha özgür hale getirmiştir. Lakin "Fotoğraf Makinesinin" ortaya çıkması ve gelişmesi, Sanat tarihinde devrim niteliği taşıyan fotoğrafın yeni bir üsluba ve dile ortaklık ederek hiç beklenmedik bir zamanda figüratif resme geri dönüşün yolunu açmıştır. 1960'lardan önce realizmin deneysel ve renk üzerine kurulu gerçekliğini yorumlamaya çalışan birçok ressam olmasına rağmen, gerçeklik duygusunu fotoğraf makinesinin icadından sonra, nesne üzerindeki ışık ve rengin sabitlenmesi sonucunda analiz etmek daha kolay hale gelmiş ve yeni gerçekçi bir üslupla "Hiper Realizm" ismi ilk defa anılmaya başlanmıştır.

Böylelikle 1970'lerin başında, John Salt, Don Eddy, Paul Staiger, John de Andrea gibi Amerikalı ressamların öncülüğünde Yedinci Paris Bienalinde düzenlenen bir sergide İmgeci Gerçekçilik ilk kez Avrupalı izleyicilerle buluşmuştur. O dönemde Amerika da birçok şehirde düzenlenen sergilerde, Richard Estes, Chuck Close, Robert Bechtle, Ralph Goings, Richard McLean, Robert Cottingham gibi ressamlar realist ve figüratif çalışmalarını sergilemeye devam etmişlerdir.

"Bu noktada birleşen sanatçıların oluşturduğu akım için; Hyper-Realizm, Super-Realizm, Fotoğrafik, Photographic Realizm, Focus Realizm, gibi isimler kullanılmışsa da zamanla Photorealism (Fotogerçekçilik) adı daha çok benimsenmiştir"(Koçak, 1983:27).

Çağdaş teknolojinin sunduğu imkânları kullanan Fotogerçekçi ressamlar objektifin ortaya koyduğu, insan gözünden kaçan açık seçik detayları ve yoğun verileri mutlak gerçeklik olarak resim diline uyarladıkları söylenebilir. "Çoğu zaman sanat eleştirmenleri Fotogerçekçi ressamları, fotoğrafı olduğu gibi tuvale aktararak izleyiciye göstermekle yetindiğini, duygusallıktan, üsluptan ve ressamca tavır takınmaktan kaçan sanatçılar olarak nitelendirmişlerdir"(https://bit.ly/3aqrTzn).

"Nesnelerin, mekânların, figürlerin vb. gibi konuların fotoğraflarını çeken sanatçılar, çekmiş oldukları fotoğrafları, istedikleri gibi kırıp, düzenleyip veya üzerinde oynama yaparak, yeni anlamlar ifade edecek şekliyle kullandıklarını söylemek mümkündür" (Aydın, 2009:124-125). Bu bağlamda sanatçıların seçtiği konular, doğal kompozisyonların yanı sıra kendi müdahale ettikleri içeriklerin oluşturduğu kompozisyonları fotoğraflamaları seyirciye asıl aktarmak istedikleri duygunun kendisidir. Yani seçilen konu ve çekilen fotoğraf aslında sanatçının duygularını ve kişisel üslubunu içeren mesajları seyirciye direkt olarak sunmaktadırlar.

Daha öncede değinildiği üzere, Fotogerçekçi sanatçılara atfedilen Hiperrealizm kavramı ilk olarak Amerika da gündeme gelmiştir. Aynı zamanda o dönemde Pop Art, Minimalizm, Kavramsal Sanat ve Soyut Dışavurumculuk gibi akımlara tepki olarak doğmasına rağmen onlardan da etkilenmiş oldukları görülmektedir.

"Yeni gerçekçi üslup Soyut Dışavurumcu'lüğün kural tanımazlığına, keyfiliğine, "ben yaptım oldu" tavrına bir tepki olarak geliyor, her şeyden önce. Soyut Dışavurumcunun öznelliğine karşın Foto-Gerçekçiler nesnelliği yeğliyor"(https://bit.ly/3LMbWQE).

1970'lerin Yeni Gerçekçi ressamlarının ele aldıkları konuların birçoğu genel olarak, reklam panoları, sinema afişleri, araba mezarlıkları, ışıklı tabelalar veya sıradan günlük yaşamdan kareler olması sebebiyle o dönem içerisinde bir anlamda figüratif resmi geri getiren Pop Art akımının devamı niteliğinde görünmüş olsa da aralarında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Görel 6- Ralph Goings, Tiled Lunch Counter, 1979

“Örneğin, Pop sanatçılar gündelik yaşam olgularını doğrudan betimleme yoluna pek gitmemişler. Andy Warhol’un *Coca Cola Şişesi* resmi aslında bir meşrubat şişesinin resmi değil, bir meşrubat markasının resmi. Mel Ramos çağdaş paketleme teknolojisine göndermeler yapan ama paketlerin neler içerdiklerini anlatmayan stilize edilmiş resimler yapıyor. Yani, Pop sanatçılar önce anlaşılacak istiyorlar; resimleri anlaşılır oldukları oranda gerçekçi. Pop sanatçı gündelik konulara doğrudan el attığı zaman da özellikle konunun “bayağılığı” üstünde duruyor, oysa Foto-Gerçekçiler seyirciye neler duyması, neler düşünmesi gerektiğini söylemiyor. Seçtiği konunun var olduğunu, var olduğu için de bakılmaya değdiğini belirtmekle yetiniyor”(https://bit.ly/3MLTQjn).

“Pop Sanat’ın açtığı olanakların başında gelen Foto-Gerçekçilik’te sanatçılar, yeniden fark edilmesi istenene, gerçek olana dikkati çekmeyi ve izleyicinin nesneye bakış açısını değiştirmeyi amaçlamışlardır. Fotoğraf, yeniden gösterilmek istenen gerçek yaşamla doğrudan ilişkili sayılmış ve nesnel bir bakışın elde edildiği fotoğraflık resimlerle algılamadaki inandırıcılığın güçleneceği düşünülmüştür. Foto Gerçekçi bir resmin izleyicide şaşkınlık uyandırması fotoğraf görüntüsünün optik algıyı elle tutular hale getirme yeteneğini tuval yüzeyine taşıyor olmasındandır”(Muraz, 2009:42).

Pop Art sanatçıları da genel anlamda çalışmalarında fotoğrafı hazır nesne olarak kolaj gibi tekniklerle tamamen nesnel anlamda kullanmışlardır. Foto- Gerçekçiler için ise fotoğraf bir nesneden çok insan hayatını ve çevresini ele alan resmin asıl konusunu oluşturmaktadır. Daha öncede değinildiği üzere, işlenen konular ve kurulan kompozisyonlar sanatçının müdahalesiyle şekillenmiştir. Kadrajda oluşan kare sanatçının öznel bakış açısıyla tamamen kendi gözünün seçimidir. Bu seçim ele alınan konunun hem bir eleştiri hem de yüceltisi olduğu düşünülmektedir.

“Netliği ve detaylarıyla gerçek fotoğrafı neredeyse geride bırakan bu resimleri fark eden izleyici, gerçek dünya hakkında düşünecek, onun yüzeyselliğinin bilincine varacaktır. Bu açıdan bakıldığında kitle kültürünü bir bakıma yüceltmekten geri durmayan Pop sanatçıların tersine dış dünyayı eleştirmiş ve ona mesafeli yaklaşmışlardır”(Krausse, 2005:115).

1900’lerden sonra özellikle 2000’li yılların başında teknolojinin olağanüstü ilerleyişi ve dijital yükseliş fotoğraf makinelerinin gelişiminde sınırları zorlayan bir atılım gerçekleştirdi. Dijital ortamda görüntüyü elde eden ve istendiğinde manuel ayarlama imkânı sağlayan profesyonel ve yarı profesyonel olmak üzere, farklı objektif seçenekleri, çeşitli mercek ve lensler, ortama uygun ışık spektrum değerlerinin ayarlanabildiği ve yüksek çözünürlüklü fotoğraf makineleri geliştirdi. Bu gelişim fotoğrafı konu alan Foto-Gerçekçi sanatçıların gözden kaçan detayları ışık-gölge illüzyonlarının renkler üzerindeki etkisini daha net çözümlemelerine olanak sağladığını söyleyebiliriz. Nesnelere hatta canlı doku yüzeyindeki ışık yansımalarının etkilerini detaylı şekilde incelemiş ve farklı tekniklerle bu edinimleri uygun zemin üzerine aktarmışlardır.

“Güzel sanatlar ile ilgili yapılan çalışmalar esas olarak rengin doğruluğuna ve yüzey dokusu özelliklerinin yeniden yaratılmasına odaklanmaktadır. Renk dışındaki yansıma özellikleri ihmal edilirse, resmin önemli ayrıntıları kaybolur”(Baar, Brettel & OrtizSegovia, 2015:1).

Günümüzde sadece fotoğraf makinesi değil boya teknolojisi, tuval olarak kullanılan zeminlerin hassasiyeti ve fırça seçeneklerinin çeşitliliği Foto-Gerçekçi sanatçıların teknik anlamda olanaklarını genişletmiştir. Bu imkânlar tuvale aktarılan fotoğrafın gerçekliğini gözün algılayabileceği en üst seviyeye taşıdığı görülmektedir.

Görsel 7- Richard Estes, Water Taxi, Mount Desert, 1999

“Estes, elli yılı aşkın kariyeri boyunca Amerikan şehir manzaralarının önde gelen ressamlarından biri olarak kutlandı. 1960'ların sonlarında Duane Hanson , Chuck Close , Ralph Goings ve John Baeder ile birlikte uluslararası Fotogerçekçilik hareketinin kurucularından biri olarak kabul edilir. Estes'in titiz tekniği ve şehri Amerikan yaşamının bir sembolü olarak dile getirmesi, İngiliz-Amerikalı sanatçı Malcolm Morley'in Süpergerçekçi resimlerini, Charles Bell'in metal çocuk oyuncakları yorumlarını ve Denis Peterson'ın dijital olarak manipüle edilmiş ve geliştirilmiş görüntülerini doğrudan etkilemiştir. Evsizlik ve yoksulluk gibi sosyal konulara dikkat çekmiştir” (<https://bit.ly/3sRHCO4>).

1980'lerden 2000'li yıllara kadar ise çoğunlukla, insan hayatı ve çevresindeki günlük yaşam atmosferinden etkilenmiş ve bu konuları irdeleyip tuvallerine aktarmaktaydılar. 2000'li yıllardan günümüze baktığımızda genellikle Foto-Gerçekçi sanatçıların İnsan figürleri ve direkt olarak portreler üzerine yoğunlaştığını görmek mümkün. Öyle görünüyor ki Foto-Gerçekçi sanatçılar buldukları dönemin değer değer yargıları neticesinde imgelerini farklılaştırmaktadır. Daha önce de değinildiği üzere ele alınan konuların hem bir eleştiri hem de yücelti niteliğinde olduğu ifade edilmiştir.

Günümüz Foto-Gerçekçi portre ressamlarından olan Alman asıllı sanatçı Mike Dargas, Işık yansımaları ve renk derecelendirme üzerinde çalışmaktadır. Konu seçiminde demokratik bir yaklaşımla genç ve yaşlı, güzel ve karanlık, kırılğan ve sağlam temalı son derece hassas yağlıboya tekniği kullanarak resimler yapmaktadır.

Görsel 8-Mike Dargas, Healing Beauty (Şifalı Güzellik) 2017

Mike Dargas'a göre, “Sanatım esas olarak duygusal dünyayla ilgilidir. Bu nedenle, somut görüntüler çizmiyorum. Tüm resimlerim duygusal bir enstantane yakalamaya çalışıyor ve izleyicide belirli bir duygu uyandırmayı amaçlıyor. Yüzler ruhumuzun aynasıdır. Sanatım da çok kişisel ve şu anki ruh halimi yansıtıyor. Duyguları ve kişisel hikâyeleri yansıtmak için portreler kullanırım. Bu yüzden bir yüzle ilgili kararım onunla olan ilişkiden çok bir duyguya dayanıyor. İzleyici, resimlerimde bir parça ruh izlenimi edinirse, çok mutlu olurum” (<https://bit.ly/39VP5Fn>).

“1960'lardan itibaren Modern Sanatla birlikte Foto-Gerçekçi yaklaşıma öncülük eden Amerikan ekolünün yanı sıra Avrupa ve diğer ülke sanatçılarının Hiperrealist yaklaşıma katkıda buldukları ve halen Foto-Gerçekçi eserler ürettiklerini biliyoruz. Bunun yanı sıra Ülkemizin de hatırı sayılır Foto-Gerçekçi sanatçılarından olan Taner Ceylan, Mustafa Yüce, Nur Koçak, Mustafa Sekban ve Cömert Doğru gibi Çağdaş Türk resminde Hiperrealist eğilim gösteren sanatçılar; seçtikleri fotoğraflara duygusal perspektiften bakmak aynı zamanda çalışmalarına aktardıkları figürleri, nesnelere vb. ifade edilmek istenen fotoğrafı, duygusal betimlemeler ve

kavramsal anlamlar yükleyerek çalışmalarını sergilemişlerdir. Elbette bahsedildiği üzere Foto-Gerçekçi akımı Çağdaş Türk resim sanatında kapsamlı bir yayılım gösterememiştir. Bu yoruma paralel olarak Foto-Gerçekçi akımı Türk Sanatı içerisinde incelenirken, akımdan ziyade eğilim olduğunu söylemek mümkündür“(Ünlü, 2020: 307).

Görsel-9 Taner Ceylan "Spiritual", (2008) oil on canvas, 140 x 200 cm

Taner Ceylana göre, “İlham aldığım durum çok değişken, kimi zaman internetten bir görüntü olurken, kimi zaman yeni tanıştığım birisi bazen ise kafamdaki durumu oluşturmak için tuttuğum profesyonel modelleri kullanıyorum. Önce yapacağım resmin fotoğrafını elde ettikten sonra bilgisayar ortamında tekrar birtakım değişikliklerle tam arzu ettiğim hale dönüştürüyorum. Son aşamada da boya ile tuvale aktarıyorum tabii bu aktarım sırasında da ister istemez değişiklikler oluyor. Seçtiğimiz yaşam alanlarını kurgulayıp sonrada içlerine kendimizi yerleştiriyoruz. Bu noktada sanatçı için sanatın konforundan bahsetmek lazım. Gerçek hayatta göze alamayacağınız, duygusal, toplumsal ve maddi koşulların size sağlayamayacağı durum ve ortamları var edebiliyorsunuz. Sonra onlar gerçeğiniz oluyor” (<https://bit.ly/3wPTEsA>).

Taner Ceylan, seçtiği konuların ve kurguladığı temaların yanı sıra teknik anlamda izleyiciye gerçeklik duygusunu yansıtmayı amaçlamaktadır. “Duygusal gerçeklik, eserlerimde öne çıkartmak istediğim en önemli unsurdur. İzleyici benim resimlerime baktığı zaman, boyadan ziyade nesnenin kendisini görmesini istiyorum. Yani kana baktığı zaman kanı, suya baktığı zaman suyu. Kırmızı rengi boya olarak görsün istemiyorum” (<https://bit.ly/3wKypZb>).

Daha önce belirtildiği gibi sanatçıların Foto-Gerçekçi çalışmalarına başlamadan önce konularının içeriğine uygun modelleri seçip fotoğrafladıkları görülmektedir. Seçilen model ya direkt olarak ya da kurgulanmış bir kompozisyon halinde fotoğrafı çekilmektedir. Bu esnada ortam ışığı ve modelin duruş pozisyonları sanatçının müdahalesiyle şekillenmektedir(Görsel-10,11).

Görsel-10

Görsel-11

Yukarıdaki görsellerde (Görsel-10), (Görsel-11), sanatçı Mustafa Yüce'nin model üzerindeki müdahalesi görülmektedir. Mustafa Yüce, 2011 yılından bu yana Foto-Gerçekçi çalışmalarında özellikle portre ve insan figürleri kullanarak resimler yapmaktadır. Modellerin fotoğraflama işlemi bittikten sonra dijital ortamda fotoğraf üzerinde gerekli düzetmeler neticesinde fotoğraf, zemin üzerine geçirilmeye uygun hale getirilmektedir.

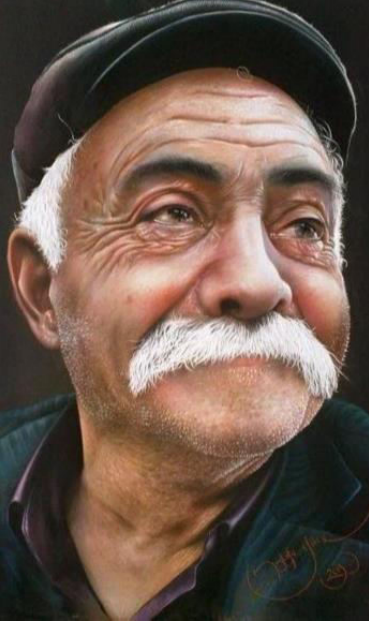
Görsel-12

Görsel-13

Resimde kullanılan tekniğe uygun olarak fotoğrafın geçirileceği zemin belirlenmektedir. Tercih edilen zeminde kullanılan teknik, Hiperrealist anlamda seyirciye en gerçekçi izlenimi ve duyguyu yansıtacak nitelikte olmalıdır. Bununla birlikte fotoğraf, yüzey üzerine aktarılıp boyanmaktadır(Görsel-12,13).

Mustafa Yüceye göre. “Çalışmaya başlamadan önce kullanacağım modeli özenle seçiyorum, doğal bir görünüme sahip olmasına dikkat ediyorum. Daha sonra modeli fotoğraflıyorum. Bazen çektiğimiz fotoğraflarda insan gözü ile görünmeyen dokular oluyor. Bu detayları bazen kendi hislerimle tuvalime aktarıyorum. Genellikle resimlerime konu olan modeller ya çocuklar ya da halen hayatta olan yaşlı insanlar oluşturuyor. Yaşlı insanların yüzündeki çizgiler kendi yaşamlarındaki hikâyeyi anlatır. Oradaki çizgiler, çizgiden ziyade gerçek bir sanattır. O çizgilerde elemeler, acılar vardır. Sevinçler ve mutluluklar vardır(Görsel-14). Ben bunları yaparken o duyguları yaşıyorum, ömür gerçek bir sanattır diyorum. Bu yaşanmışlıkları tuval üzerine geçirirken aynı duyguları hissediyorum ve gerçekten mutluluk duyuyorum” (<https://bit.ly/3LLcUN6>).

Görsel-14

Bu bağlamda, sanatçıların sadece modelin fotoğrafını çekerken değil, tuval üzerine aktarırken de duygusal anlamda müdahalede bulduklarını ifade etmektedirler. Resimlerin oluşma sürecinde sanatçıların sadece fotoğrafa bağlı kalmadan kendi inisiyatifleri doğrultusunda eserler üretmeleri, modelin yanı sıra sanatçının da içinde bulunduğu duyguyu kendi gerçekçi bakış açıları ile tuvallerine yansıttıkları görülmektedir.

SONUÇ

18.y.y'dan günümüze kadar gelmiş olan resimde reaslist(gerçekçi) arayışların, yıllar içerisinde ne gibi dönemlerden ve aşamalardan geçtiği görülmektedir. Sanat tarihi açısından Realizm akımı ile başlayan sınıf farklılıklarını ortadan kaldıran, eşit ve demokratik bir tavırla gündelik konular ele alınmıştır. Bu konuların gerçekçiliğinin yanı sıra görsel imgelerin ve nesnelere olduğu biçimiyle kullanılması gerçeklik kavramını daha sağlam temellerle oturtma niteliği taşımaktadır. Da Vinci ve Vermeer gibi sanatçıların, görsel yansıtma cihazları üzerinde çalışmaları ve bu cihazları kullanarak bilimsel perspektif çözümlenmeleri geleneksel resim anlayışı içerisinde mekân ve form gerçekliğine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte 19 YY'da gelişen

teknolojinin ürünü olan fotoğraf makinesinin bulunması realist sanatçıların tepkisine rağmen resimlerinde teknik olarak faydalandıkları bir araç haline gelmiştir. Böylelikle realist yaklaşımın Hiperrealist bir üslup haline gelmesi kaçınılmaz olmuştur.

Bununla birlikte gelişen teknolojinin imkânlarını kullanıyor olmak Hiperrealist resimlere sadece teknik anlamda katkı sağlamaktadır. Çağdaş sanat akımları içerisinde yer alan Hiperrealizm, günümüzde diğer sanat akımları kadar ilgi görmektedir. Gündelik yaşamın kaosu, algılarımızı kısıtlamış ve bizi sadece ihtiyacımıza olana yöneltmiştir. Doğanın kendine özgü estetik yapısını oluşturan detayları göz ardı edip, kaba formlarla muhatap olan insanoğlu, zarafet olgusundan uzaklaşmış ve duygularını ifade etmekte güçlük yaşayan bir toplum haline gelmeye başlamıştır. Sanallaşan dünya da hızlı hayat temposu da gerçekliğe bakış açımızı köreltmıştır. Hiperrealist sanatçılar, körelen bu duyguları harekete geçirmek ve odağımızı genişletmek adına çaba sarf etmişlerdir. Toplumun gözünden kaçan gerçekliği, sanatsal süreçler içerisinde sanatçının gözüyle yorumlanış biçimini seyirciye aktarmak ve görünen hakikat ile baş başa bırakmayı hedeflemiştir.

KAYNAKÇA

1. Aba Innolab. (13 Nisan 2019). *Teknolojinin Gelişim Süreci*. 10 Mayıs 2022 tarihinde <http://abainnolab.com/teknolojinin-gelisim-sureci/> adresinden erişildi.
2. Akpınar, N. E. (2013). Rembrandt Van Rjin'in kimi yapıtlarında Max Weber'in protestan ahlakı anlayışının izleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
3. Aydın, Ö. (2009). Fotorealizm ve Türkiye'deki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul. s.124-125.
4. Baar, T., Brettel, H. & OrtizSegovia, M. V. (2015). Towards gloss control in fine art reproduction. SPIE Electronic Imaging, San Francisco, CA, USA.
5. Boğaziçi'nde "Çağdaş Sanat" Röportaj Dizisi. (2010). Taner Ceylan. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://istanbulmuseum.org/ip/taner-ceylan.html> adresinden erişildi.
6. Burke, P. (2009). Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları, Kitap Yayınevi, İstanbul.
7. Dersimiz.com. *Epidiyaskop nedir?*. 11 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.dersimiz.com/bilgibankasi/epidiyaskop-nedir-hakkinda-bilgi-7293> adresinden erişildi.
8. Gök K, "Fotoğraf Sanatında Resimselliğin 1850-1900 Döneminde Empresyonist Hareketle Etkileşimi", Yıldız Journal of Art and Design, (2017), s. 115.
9. Gök, K., "Romantizm ve Romantizm Akımının Fotoğraf Sanatına Etkisi", Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (2017), s.41-42.
10. Gülderen Bölük. (9 Aralık 2019). *Fotoğrafla resmin etkileşimi: Bir dargın, bir barışık ilişki*. 15 Mayıs 2022 tarihinde <https://acikradyo.com.tr/foto-muze/fotografla-resmin-etkilesimi-bir-dargin-bir-barisik-iliski> sitesinden erişildi.
11. H. Nilüfer Süzen(2018) Modern Batı Sanat Akımlarının Güncel Sanata Katkıları, Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi, Cilt 2, Sayı 1
12. Hasanoğlu, T. A. (1996). Barok Çağ ve İçindeki Işık Rembrandt. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
13. Hashtag Legend. (21 Şubat 2018). Alman sanatçı Mike Dargas hipergerçek sanatı üzerine. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://hashtaglegend.com/culture/mike-dargas-artist-interview/> adresinden erişildi.
14. Kate Silzer, (6 Ekim 2017). *Vermeer'in Resimleri Çarpıcı Bir Şekilde Gerçekçidir. Onların İzini Sürdü mü?*. 15 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-vermeers-paintings-strikingly-realistic-trace-them> adresinden erişildi.
15. Koçak, Nur (1983). "Fotogerçekçilik", Yeni Boyut Plastik Sanatlar Dergisi, (9), Ocak, s.27
16. Krausse, Anna-Carola, (2005), Rönesans'tan Günümüze Resim Sanatının Öyküsü, Almanya: Literatür Yayıncılık.
17. Leblebitozu. (7 Ocak 2019). *Gustave Courbet'in Hayatı ve Eserleri*. 2 Mayıs 2022 tarihinde <http://www.leblebitozu.com/gustave-courbetnin-hayati-ve-eserleri/> adresinden erişildi.

18. Muraz, Özlem. Nur koçak'ın pop sanat, foto-gerçekçilik, feminist sanat ve posta sanatı içerisinde incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2009.
19. Nur, Koçak. (4 Aralık 2019). FOTO-GERÇEKÇİLİK. 15 Mayıs 2022 tarihinde <https://saltonline.org/tr/2163/foto-gercekcilik> adresinden erişildi.
20. Sözen, M., Tanyeli, U. (2016). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Remzi.
21. Stringfixer. karanlık kamera. 12 Mayıs 2022 tarihinde https://stringfixer.com/tr/Dark_chamber adresinden erişildi.
22. Teksoy, Rekin (2009). Rekin Teksoy'un Sinema Tarihi. 1 (3. bas.). İstanbul: Oğlak Yayıncılık. s. 17.
23. Turani, A.(1992),Dünya Sanat Tarihi, İstanbul: , Remzi Kitap Evi,
24. Ünlü, R., “1960 Sonrası Çağdaş Türk Resminde Fotogerçekçi Eğilimler” International European Journal of Managerial Research Dergisi, (2020), s.307.
25. Ünlü, Resül, “1960 Sonrası Çağdaş Türk Resminde Fotogerçekçi Eğilimler”, International European Journal of Managerial Research Dergisi, (2020), s.305.
26. Youtube, (Ege Üniversitesi TV), Atölye Programı 12.Bölüm, 24 Mayıs 2022 tarihinde (<https://www.youtube.com/watch?v=jMBIfy3CKAQ> adresinden erişildi.
27. Youtube, İstanbul Modern Sanat Müzesi, Geçmiş ve Gelecek / Past and Future - Taner Ceylan,27 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=fV2Dq-e0OYk> adresinden erişildi.
28. Yörüköğulları, E., (2013). Tarih Öncesi Çağlarda Bilim ve Teknoloji. Bilim ve Teknoloji Tarihi. Anadolu Üniversitesi, 2749(1), 4-6.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a7/Eug%C3%A8ne_Delacroix_-_La_libert%C3%A9_guidant_le_peuple.jpg 10 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 2, http://www.turkcewiki.org/wiki/G%C3%BCnayd%C4%B1n_Bay_Courbet#/media/Dosya:Gustave_Courbet_-_Bonjour_Monsieur_Courbet_-_Mus%C3%A9_Fabre.jpg 14 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 3, https://www.wikiwand.com/tr/B%C3%BCy%C3%BC1%C3%BC_fener15 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 4, <https://umutium.com/blog/sanat-ve-tasarim/camera-obscura-nedir-camera-obscura-yapimi/> 16 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 5, <https://www.neredekalmistikmag.com/post/foto%C4%9Fraf%C4%B1n-bulunu%C5%9Fu-ve-tarihteki-i-lk-foto%C4%9Fraf17> 17 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 6, <https://useum.org/artwork/Tiled-Lunch-Counter-Ralph-Goings-1979> 19 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 7, <https://www.wikiart.org/en/richard-estes/water-taxi-mount-desert-1999> 20 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 8, <https://hashtaglegend.com/culture/mike-dargas-artist-interview/> 24 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 9, <http://tanerceylan.com/works/spiritual/> 25 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 10-11-12-13, https://www.instagram.com/p/B3P3V_hhzG9/?hl=tr 29 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 14, <https://www.artmajeur.com/tr/mustafayuce/artworks/6994825/soft-pastel-mustafa-yuce> 29 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.

Covid-19 Pandemi Sürecinde Teknolojinin Eğitimde Kullanımı

The Use Of Technology In Education During The Covid-19 Pandemic

Durmuş Ali Erdoğan¹ Abdulttupalip Şefkatli² Özkan Yenigün³ Hamza Güdük⁴

¹⁻²⁻³⁻⁴ M.E.B., Öğretmen, Adana, Türkiye

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Covid-19 esnasında Türkiye’deki örneği ele alınarak uzaktan eğitimin öğrenci, öğretmen, yönetici ve velilerin görüşlerine yer veren araştırmaları toplu olarak incelemektir. İlk olarak uzaktan eğitim süreci, Covid-19 virüsü ve pandemi etkisi araştırılmış, ardından bu süreçte eğitimde teknoloji kullanımını ele alan bazı çalışmalar incelenmiş ve görüşler toplanmıştır. Gözden geçirilen araştırmalar sonucunda çalışmalara katılım sağlayan öğretmen ve öğrencilerin büyük çoğunluğunun uzaktan eğitim çalışmalarından memnun olduğu, yöneticilerin önem sıralamasında müfredatı devam ettirmenin öne çıktığı, velilerin süreçten genellikle memnun olduğu görülmüştür. Derleme kapsamında incelenen çalışmaların sayıca çok ve içerik olarak çeşitli olduğu, uzaktan eğitim kapsamında karşılaşılan problemlerin neler olduğu ve nasıl çözümlenebileceğine yer verilmiştir. İlerde yapılacak çalışmalara yardımcı olması adına web sayfalarına form eklemek, çeşitli eğitimler vermek gibi öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Pandemi, Uzaktan Eğitim, Eğitimde Teknoloji

ABSTRACT

The aim of this research is to examine the studies that include the thoughts of students, teachers, administrators and parents in distance education by considering the example of Turkey in the Covid-19 process. First, the distance education process, Covid-19 virus, and the effect of the pandemic were investigated, then some studies on the use of technology in education were examined and opinions were collected. As a result of the researches reviewed, it was seen that the majority of the teachers and students who participated in the studies were satisfied with the distance education studies, continuing the curriculum came to the fore in the order of importance of the administrators, and the parents were generally satisfied with the process. It is given that the studies examined within the scope of the compilation are many in number and diverse in content, what are the problems encountered within the scope of distance education and how they can be solved. Suggestions such as adding forms to web pages and providing various trainings are presented to help future studies.

Key Words: Covid-19, Pandemic, Distance Education, Technology in Education

GİRİŞ

2019 yılının Aralık ayında Covid-19 virüsünün ortaya çıkışıyla eğitim hayatına dâhil olan “uzaktan eğitim sistemi”, öğrenci ve öğretmenlerin zaman ve mekan sınırlaması olmaksızın internet üzerinden bir araya gelerek eğitimi devam ettirdiği sistemdir. Bu sistem, eğitim alanının yanı sıra çeşitli iş alanlarında çalışma şekillerine de yenilik kazandırmıştır. Gelişen ve değişen iletişim ve bilgi teknolojilerinin mümkün kıldığı fırsatlar ve değişen toplumsal gereklilikler göz önünde bulundurularak, kamu yönetimi, eğitim, sanayi, sağlık gibi alanlardaki temel gereksinimlere daha etkin ve etkili çözümler oluşturabilmek üzere gerçekleşen toplu dönüşüme dijital dönüşüm denilmektedir (Karabacak ve Sezgin, 2019; TÜBİTAK BİLGEM, 2019). Bu dijital dönüşüm insanların yaşamında ihtiyacı olan ve eksikliğini duyduğu şeyleri de değiştirmektedir. Farklı şekilde açıklanacak olursa; teknolojiye görülen değişim ve gelişim, bilgiye erişim şeklini ve bilgiye erişim hızını da değiştirerek öğrenim sürecini de etkilemektedir (Alakoç, 2003). Covid-19 sürecinde, salgın sebebiyle karantinada eğitime devam edilmesi gerekmektedir. Bu durumda da teknolojiye büyük bir sorumluluk düşmektedir.

Dünya genelinde uzaktan eğitim ilk olarak 1728 senesinde Boston Gazetesi’nde “Steno Dersleri”nin uzaktan eğitim yoluyla gerçekleşeceği açıklandığında ortaya çıkmıştır. Türkiye’de ise bu süreç ilk uygulamadan yaklaşık iki yüz yıl sonra başlamıştır. Bu sürece dair bazı örnekler aşağıda verilmiştir;

- ✓ 1924 senesinde John Dewey’in açıkladığı “öğretmen eğitimi raporu” ile duyurulmuştur (İşman, 2005).
- ✓ Türkiye’de ilk uzaktan eğitim faaliyeti 1950 senesinde mektupla eğitim-öğretim yolu ile başlamıştır.

- ✓ Milli Eğitim Bakanlığı'nca 1953 senesinde çıkartılan 420-5-2300 sayılı kararla özel sektördeki ilk uzaktan eğitim FONO Açıköğretim Kurumu'nun kurulmasıyla gerçekleşmiştir.
- ✓ 1982 senesinde yayınlanan 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile sürekli ve açık öğretim verebilme görevi 1982 yılının 20 Temmuz'unda ulusal alanda devam ettirilebilecek seviyede olan Anadolu Üniversitesi'ne uygun görülmüştür. 2547 sayılı kanunla bu üniversite kapsamında kurulan Açık Öğretim Fakültesi'ne 1982-1983 eğitim-öğretim döneminde öğrenci kabulü başlamıştır. Örgün ve açık öğretim öğrencileri arasında fark bulunmaksızın gerçekleştirilen bu uygulama yükseköğretimde kullanılmaktadır.
- ✓ 1980 ile 1990 yılları arasında uzaktan eğitim ilk, orta ve yükseköğretimde çeşitlendirerek geniş öğrenci kitlesini kapsayacak bir konuma gelmiştir. (Başaran ve diğerleri, 2020)
- ✓ 2000 yılı sonrası bilişim teknolojilerindeki gelişmeler bilgisayar, video oynatıcısı, DVD, CD gibi araçların hayatın her alanına daha çok dahil olması, Türkiye'de uzaktan eğitim sürecinde teknolojilerin kullanımının artmasını sağlamıştır.
- ✓ 1991 yılında Fırat Üniversitesi tarafından yapılan eğitim-öğretim faaliyetlerinde, televizyon yayınlarından yararlanılmıştır. Bu yayınlarda öncelikli olarak bilişim ve bilgisayar eğitimleri verilmiştir. Bu eğitimler sonucu belirli seviyelerde başarıya ulaşan kursiyerlere sertifika verilmiştir. (Aslantaş, 2014: Aktaran, Başaran ve diğerleri, 2020).
- ✓ Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı'nca çıkarılan 2 Haziran 1992 tarihli, 12633 sayılı yazı ile Açık Öğretim Lisesi kurulmuştur. Bununla birlikte örgün eğitimden yararlanamayan öğrenciler Açık Öğretim Lisesi sayesinde diploma alabilmesi sağlanmıştır.
- ✓ ODTÜ ve Bilkent Üniversitesi'nde 1996 yılı ve sonrasında web tabanlı uzaktan eğitim sistemi uygulanmaya başlanmıştır.
- ✓ 1997 senesinde Milli Eğitim Bakanlığı'nca çıkarılmış olan 15 Eylül 1997 tarihli ve 1651 sayılı yazı ile Açık İlköğretim Okulu kurulmuştur.
- ✓ 2001 senesinde Türkiye'de internet destekli ilk ön lisans programlarında eğitim-öğretimi Anadolu Üniversitesi'nde kurulan Açık Öğretim Fakültesi ile başlamıştır (Mutlu vd., 2014).

Uzaktan eğitim sürecini geliştirmek için yapılan çalışmalar sürdürülmektedir.

Covid-19 pandemi süreci 17 Kasım 2019 tarihinde Çin'de bulunan Hubei bölgesinin Wuhan kentinde ortaya çıkan Korona virüsü ile başlamıştır. Hapşırma-öksürme yoluyla havada asılı halde kalarak insanlar arasında bulaşan virüsün yayılımının azaltabilmesi için maske, mesafe ve karantina uygulamalarına başlamıştır. İlk covid karantinası 23 Ocak 2020'de Çin'in Hubei bölgesinin Wuhan kentinde ortaya çıkmıştır.

Covid-19 belirtilerinde yüksek ateş, kuru öksürük, halsizlik, kas ağrıları ve nefes darlığı görülebilir. Bu hastalığın yayılmasını engellemek için Türkiye'de Covid-19'a yakalanmış kişilere ilk olarak 14 gün, ardından 10 gün ve daha sonra 5 güne kadar indirgenerek lock-down yani karantina uygulanmıştır. Bu süreçte hastalar sağlık bakanlığınca görevlendirilen kişiler tarafından getirilen ilaçlarla tedavi olmaktadır. Hastaların kişisel ihtiyaçları ve alışverişleri bölge polisi tarafından yapılmaktadır. Bu şekilde hastaların dış dünyayla bağlantıları kesilip virüsten kurtulana kadar yayılması önlenmiş olması amaçlanmıştır. Karantinalarının son gününde yapılan pcr testlerinde hastaların tekrar Covid testlerinin pozitif çıkması durumunda öncekiyle aynı veya daha kısa süreyle tekrar karantina altına girmeleri gerekmektedir. Hastaların karantinaya girmeden önceki son birkaç gün içerisinde etkileşimde buldukları kişiler temaslı sayılıp, Covid-19 virüsünün vücuda yerleşme süresi olan 5 günlük sürede kendilerini koruma altına alıp 5. günün sonunda test yaptırarak karantinadan çıkabilmektedirler. Bu süreçte Türkiye 81 ildeki vaka sayılarını günlük ve haftalık olarak değerlendirip çok düşük-düşük-orta-yüksek ve çok yüksek bölgeler olmak üzere sınıflandırmış ve her bölgeye farklı önlemler alarak riski azaltmayı hedeflemiştir.

Türkiye genelinde uygulanan bir diğer yöntem ise çok sayıda çocuğun öğrenim görmesi sebebiyle kişiler arası etkileşim önlenememiş, bu koşullarda temas ve hijyeni yeterli seviyede sağlanamamıştır.

Bu durumun etkisiyle yüz yüze eğitime durdurularak uzaktan eğitime geçiş yapılmasına karar verilmiştir. Bu süreçte ise çeşitli uzaktan görüşme uygulamaları kullanılmıştır. Online eğitim her ne kadar daha önceden denenmiş olsa da Covid-19 sürecinde; eğitimde esasında hatalar sıkıntı yaratmayacak fakat hazır olunamayan bir durumdur (Sayan, 2020: s.101). Ancak pandemi süreci özellikle de eğitim alanında beklenmeyen ihtiyaçlar doğurmuştur.

ÇALIŞMANIN AMACI

Çalışma, Covid-19 döneminde öğrenci, öğretmen, idareci ve veli görüşlerine dayalı olarak yapılan araştırmaların bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Çok sayıda kaynağın bir araya getirilmesiyle oluşmuş, çalışma bu konu hakkında fikir oluşturması için yazılmıştır.

YÖNTEM

Nitel araştırma kullanılarak düzenlenen bu çalışma “derleme” niteliği göstermektedir. Yapılan çalışma eğer önceliği konu başlıklarını ele almaya veriyor ve probleme değil de başlıklarına odaklanıyor ise bu durumda yapılan çalışma bir derleme çalışması olarak değerlendirilebilir (Aydoğdu, Karamustafaoğlu ve Bülbül, 2017). Derleme çalışması, var olan çalışmaların düşünce ve yaklaşımlarının özetlenmesine veya bu çalışmalardan oluşan bir sentez hazırlanmasına katkı sağlamaktadır (Herdman, 2006). Bu sebeple çalışmada covid-19 sürecinde teknolojinin eğitimde kullanılabilirliği konusu araştırarak bir metin haline getirilmiştir.

Covid-19 Sürecinde Uzaktan Eğitime Dair Öğrenci ve Öğretmen Görüşleri

Covid-19 virüsünün yayılmasını önlemek amacıyla Türkiye’de görülen ilk vakadan sonra uzaktan eğitim, karantina, maske ve sosyal mesafe kuralları uygulanmaya başlamıştır. Bu sebeple öğrenciler eğitimlerine çevrim içi uygulamalar üzerinden evde devam etmiştir. Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin yaşadığı çeşitli imkânsızlıklar, bağlantı sorunları, çevresel faktörler sebebiyle eğitimde eşitlik sağlanamamıştır (Koç, 2021).

Eğitim öğretim faaliyetlerinden her öğrenci farklı şekilde yararlanmış ve süreçte bazı olumsuzluklar yaşamıştır. Öğretmen ile öğrenci arasındaki iletişim için karşılıklı etkileşim en gerekli araçtır. Bu durumda karşılıklı etkileşim ile anlatım yapılamayan iletişimin de etkili olması beklenemez (Metin, Gürbey, Çevik; 2021)

Uzaktan eğitimde öğretmen-öğrenci iletişiminin azaldığı doğrultuda benzer sonuca ulaşan Karakuş vd. (2020) çalışmalarında, uzaktan eğitim sürecinde iletişimin yalnızca elektronik araç sayesinde sağlanmasının ders iletişimi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

EBA uzaktan eğitim sistemine yönelik olumlu görüşler; ortam, mekân ve zamandan bağımsız olarak öğrencilere açık erişimin sunulması, eğitime kesintisiz devam edilebilme imkânı sunulması, içeriklerin ücretsiz sunulması, canlı derslerin pandemi dolayısıyla evde kapalı yaşayan öğrencileri sosyalleştirmesi, yüz yüze eğitim ortamına farklı bir seçenek olması, asosyal öğrencilerin iletişim becerilerini arttırması, her öğrenciye her yerden ulaşılabilmesi, canlı derslerin yüz yüze gibi işlenmesi, canlı olarak TV destekli yayın sunulması, canlı ders gereçlerinin kolay kullanılabilir olması, EBA ara yüzünde kullanım zorluğu yaşatmaması, öğretmen ve öğrencilerin uzaktan eğitim ile pandemide eğitimde problem yaşamaması, öğrenci ve öğretmenlerin teknoloji kullanım becerilerinin geliştirmesi olarak gösterilebilir (Canpolat ve Yıldırım, 2021; s.95).

EBA uzaktan eğitim sistemine yönelik olumsuz görüşler ise; erişimi olmayan öğrencilerin uzaktan eğitimden yararlanamaması, TV deki yayınlar ile canlı ders saatlerinin birbirleriyle çakışması, destek hizmetlerinin yetersizlikler alt yapıdaki yetersizlik, içeriklerin yetersizliği, içeriklerin güncel olmaması, kişisel verileri kötü amaçla kullanıma yönelik siber güvenlik endişesi, EBA puan sisteminin öğretmen ve öğrencilerde paylaşım yapma isteğini uyandırması olarak gösterilebilir.

Covid-19 Sürecinde Uzaktan Eğitime Dair Yönetici Görüşleri

Selçuk Turan’ın 2020 yılında yaptığı çalışmaya göre: Okul müdürlerinin, COVID-19 pandemi esnasında, eğitim-öğretim teknolojileri ile uzaktan eğitimin sürekliliğini sağlarken, çoğunlukla önce müfredatın devamlılığını sağlamayı, ardından öğrencilerin okuldan ve eğitimden kopmamlarını

sağlamayı, sonrasında öğretmenlerin mesleklerindeki teknolojik gelişimi desteklemeyi, akademik başarıyı yükseltmeyi, öğretmenleri güdülemeyi, uzaktan eğitimin sebep olduğu problemlere çözüm bulmayı ve son olarak okul veli iletişimini devam ettirmeyi amaçladığı tespit edilmiştir. Bu durum bir anlamda Harris (2020)'in de belirttiği üzere okul müdürlerinin insanlarla bağlantıda kalıp, işlerin devamlılığını sağlamaya yönelik bir liderlik davranışı olarak nitelendirilebilir (Turan, 2020: s.193).

Covid-19 Sürecinde Uzaktan Eğitime Dair Veli Görüşleri

Çiğdem İnci Kuzu tarafından 2020 yılında yapılan araştırma sonucu görülen bulgulara göre katılımcı velilerin büyük bir bölümü uygulanmakta olan EBA uzaktan eğitim sürecinin verimli geçtiğini ve uzun olmayan bir süreç içerisinde iyi yapılandırılabilmiş bir program olduğunu söylemektedir. Yine Çiftçi ve arkadaşlarının 2013 yılında hazırladıkları bir çalışmada, görülmüştür ki öğretmenler EBA'nın faydaları konusunda, bilgiye ulaşımın çok daha kolay ve faydalı olacağı görüşündedir (Çiftçi vd., 2013:237). Benzer şekilde ortaokul öğrencileriyle çalışma yapan Tüysüz ve Çümen (2016: 292) öğrencilerin çoğunluğunun EBA ders internet sitesinin sınav ve dersler için faydalı bulduklarını saptamıştır. Uzaktan eğitimin değerlendirildiği çalışmalara katılan veliler genellikle EBA uzaktan eğitim derslerinde içerik, süre ve hız bakımından çocuklara uygunluk gösterdiğini ve bunun yanı sıra her ihtiyaç duyduklarında öğretmenlerine ulaşabildiklerini belirtmiştir.

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışma süresince incelenen araştırmalar sonucu öğretmen, öğrenci, yönetici ve velilerin görüşlerine dayanılarak Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitim alanında yapılan çalışmalardan büyük oranda memnun olunduğu görülmüştür. Bu alanda yapılan araştırmaların sayısı ve içeriği bakımından farklı demografik özellikteki gruplara yapıldığı saptanmıştır. Bu çalışma kapsamında incelenen kaynaklar arasında bir zıtlık ve uyuşmazlık bulunmamıştır. (Canpolat ve Yıldırım, 2021; Turan, 2020)

Covid-19 süreci ve sonrasında uzaktan eğitimin devamlı olarak kullanılması, okul kontenjanları ve çakışan dersler açısından yükseköğretim, lisans ve lisansüstü programlarında kullanılabilir. Uzaktan eğitim kapsamında her okulun kendi internet sitesinde öğrencilere yönelik bir form açılarak öğrencilerden eğitimi ve öğretmeni değerlendirmesi istenerek eğitimin öğrenci ve öğretmen açısından verimli gerçekleşmesi sağlanabilir. Uzaktan eğitim konusunda okul idarecilerine ve rehberlik öğretmenlerine yönelik hazırlanan sunumlar, konferanslar, seminerler gibi eğitimler sayesinde yöneticilerin bu süreci olabilecek en verimli şekilde yönetmesi sağlanabilir; düzenli olarak uzaktan görüşmeler yapılması yoluyla pandemi sürecinde yalnızlaşan, asosyalleşen ve mutsuzlaşan öğrencilerin rehber öğretmenler yardımıyla süreci doğru yönetmeleri sağlanabilir.

Covid-19 sebebiyle alınan maske ve mesafe kararlarına dikkat edilerek açık ve geniş alanlarda öğrencilere yönelik etkinlikler düzenlenerek öğrenciler arası etkileşim artırılarak pandeminin olumsuz etkileri azaltılabilir.

KAYNAKÇA

1. Akgül, G., & Oran, M. (2021). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin, Ortaokul Öğrencilerinin ve Öğrenci Velilerinin Pandemi Sürecindeki Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 3(2), 15-37.
2. Alakoç, Z. (2003). Matematik Öğretiminde Teknolojik Modern Öğretim Yaklaşımları. *Tojet: The Turkish Online Journal Of Educational Technology*, 2(1).
3. Altıntaş, M., & Özata, M. (2021). Toplumun Covid-19 Pandemisi Sürecinde Uygulamaya Konulan Tedbirlere Yönelik Düşüncelerinin ve Tedbirlere Uyuma Durumlarının İncelenmesi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 172-185.
4. Arslan, K., Arı, A. G., & Kanat, M. H. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Verilen Uzaktan Eğitim Hakkında Veli Görüşleri.

5. Aslantaş, T. (2014). *Uzaktan Eğitim, Uzaktan Eğitim Teknolojileri ve Türkiye’de Bir Uygulama*, 15 Mayıs 2022 Tarihinde: [Http://Www.Tankutaslantas.Com/Wp-Content/Uploads/2014/04/Uzaktan-Eğitim-Adresinden Alınmıştır](http://www.tankutaslantas.com/wp-content/uploads/2014/04/Uzaktan-Egitim-Adresinden-Alinmistir).
6. Aydoğdu, Ü. R., Karamustafaoğlu, O. ve Bülbül, M. Ş. (2017). Akademik Araştırmalarda Araştırma Yöntemleri ile Örneklem İlişkisi: Doğrulamalı Doküman Analizi Örneği, *Z.G. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 556-565.
7. Başaran, M., Doğan, E., Karaoğlu, E., & Şahin, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinin Getirisi Olan Uzaktan Eğitimin Etkililiği Üzerine Bir Çalışma. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 368-397.
8. Bircan, H., Eleroğlu, H., Arslan, R., Ve Ersoy, M. (2018). Cumhuriyet Üniversitesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitimde Sunulan Derslere Yönelik Bakış Açısı. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5 (12), 91-100.
9. Bozkurt, A. (2020). Koronavirus (Covid-19) Pandemi Süreci Ve Pandemi Sonrası Dünyada Eğitime Yönelik Değerlendirmeler: Yeni Normal Ve Yeni Eğitim Paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları Ve Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), 112-142.
10. Canpolat, U., & Yıldırım, Y. (2021). Ortaokul Öğretmenlerinin Covid-19 Salgın Sürecinde Uzaktan Eğitim Deneyimlerinin İncelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 74-109.
11. Cansever, İ. H. (2021). Covid-19 Sürecinde Türkiye’de Sağlık Politikaları. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi-Büsbid*, 6.
12. Çiftçi, S., Taşkaya, S. M. ve Alemdar, M. (2013). “Sınıf Öğretmenlerinin Fatih Projesine İlişkin Görüşleri”, *İlköğretim Online*, 12, (1), Ss. 227-240.
13. Çoban, S. (2013). Uzaktan ve Teknoloji Destekli Eğitimin Gelişimi, *Xvi. Türkiye’de İnternet Konferansı Bildiri Kitabı*. İstanbul.
14. Demir, E. (2014). Uzaktan Eğitime Genel Bir Bakış. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 203-212.
15. Harris, A. (2020). Covid-19–School Leadership In Crisis?. *Journal Of Professional Capital And Community*.
16. Herdman, E. A. (2006). Derleme Makale Yazımında, Konferans ve Bildiri Sunumu Hazırlamada Pratik Bilgiler (Çev. Z. Dörtbudak), *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 3(1), 2-4.
17. Işık, M., & Bahat, İ. (2021). Covid 19: Eğitimde Yeni Arayışlar. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 82-89.
18. İnci Kuzu, Ç. (2020). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Uygulanan İlkokul Uzaktan Eğitim Programı (Eba Tv) ile İlgili Veli Görüşleri. *Milli Eğitim*, 49(1), 505-527.
19. İşman, A. (2005). *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
20. Kan Kılınc, B, Yazıcı, B, Gunsoy, B., & Gunsoy, G. (2020). Perceptions And Opinions Of Graduates About The Effects Of Open And Distance Learning İn Turkey. *Turkish Online Journal Of Distance Education*, 21 (1), 121-132.
21. Karabacak, Z. İ. & Sezgin, A. A. (2019). Türkiye’de Dijital Dönüşüm ve Dijital Okuryazarlık, *Türk İdare Dergisi*, 1(488), 319-343.
22. Karakuş, N., Ucuzsatar, N., Karacaoğlu, M. Ö., Esendemir, N. & Bayraktar, D. (2020). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 220-241.
23. Karcıoğlu, Ö. (2020). What Is Coronaviruses, And How Can We Protect Ourselves. *Anka Tıp Dergisi*, 2(1), 66-71.

24. Karoğlu, A. K., Kübra, B. A. L., & Çimşir, E. (2020). Toplum 5.0 Sürecinde Türkiye’de Eğitimde Dijital Dönüşüm. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 147-158.
25. Kavuk, E., & Demirtaş, H. (2021). Difficulties Experienced By Teachers In The Distance Education During Covid-19 Pandemic/Covid-19 Pandemisi Sürecinde Öğretmenlerin Uzaktan Eğitimde Yaşadığı Zorluklar. *E-International Journal Of Pedandragogy/E-Uluslararası Pedandragoji Dergisi* 1 (1), 55–73.
26. Keleş, H. N., Derin, A., & Karanfil, F. (2020). Covid 19 Pandemi Sürecinde Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 155-174.
27. Kervankıran, İ., & Bağmancı, M. F. (2021). Covid-19 Sürecinde Türkiye Turizminin Mekansal Görünümü: Hangi İl Nasıl Etkilendi?. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 19(1), 263-287.
28. Kırmızıgül, H. G. (2020). Covid-19 Salgını ve Beraberinde Getirdiği Eğitim Süreci. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 283-289.
29. Koc, E. (2021). İlkokul Öğretim Programlarının Covid-19 Sonrası Yaygınlaşan Uzaktan Eğitime Uygunluğunun İncelenmesi. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, 7 (1), 24-36.
30. Metin, M., Gürbey, S., & Çevik, A. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitime Yönelik Öğretmen Görüşleri. *Maarif Mektepleri Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 66-89.
31. Turan, S. (2020). Covid-19 Sürecinde Okul Müdürlerinin Teknolojik Liderliği. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 175-199.
32. Mut, A. N. U., Aydın, S., Baysan, C., Büyükdemirci, E., Bekar, T., & Meltem, Ç. Ö. L. (2020). Yedi Ülkenin Covid-19 Test Sayıları ve Test Yapma Konusundaki Yaklaşımları. *Estüdam Halk Sağlığı Dergisi*, 5, 17-34.
33. Mutlu, M. E., Özögüt Erorta, Ö., Kip Kayabaş, B., & Kayabaş, İ. (2014). Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Sisteminde E- Gelişimi. Ali Ekrem Özkul, Cengiz Hakan Aydın, Elif Toprak, Evrim Genç Kumtepe (Eds). *Açıköğretimle 30 Yıl* (S.1-58). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
34. Odabaşı, H. (2003). İnternet Tabanlı Uzaktan Eğitim Bilgi Ve Belge Yönetimi. *Türk Kütüphaneciliği*, 17(1), 22-36.
35. Özdoğan, A. Ç., & Berkant, H. G. (2020). Covid-19 Pandemi Dönemindeki Uzaktan Eğitime İlişkin Paydaş Görüşlerinin İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 13-43.
36. Sayan, H. (2020). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Öğretim Elemanlarının Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Ajıt-E: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 11(42), 100-122.
37. Sülkü, S., Coşar, K., & Tokathıoğlu, Y. (2021). Covid-19 Süreci: Türkiye Deneyimi. *Sosyoekonomi*, 29(49), 345-372.
38. Turan, S. (2020). Covid-19 sürecinde okul müdürlerinin teknolojik liderliği. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 175-199.
39. Tüysüz, C., Ve Çümen, V. (2016). “Eba Ders Web Sitesine İlişkin Ortaokul Öğrencilerinin Görüşleri”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, (27/3), Ss. 278-296.
40. UNESCO. (2020). Covid-19 Educational Disruption And Response.
41. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> Erişim tarihi: 28.06.2022
42. Uşun, S. (2006). *Uzaktan Eğitim*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
43. WHO. (2020). Coronavirus Disease (Covid-19) Pandemic.
44. <https://www.who.int/publications-detail/critical-preparedness-readinessand-response-actions-for-covid-19> Erişim tarihi: 30.06.2022

e-ISSN: 2630-631X

Article Type

Research Article

Subject Area

Educational Sciences

Vol: 8 Issue: 63

Year: 2022 September

Pp: 1634-1638

Arrival

20 July 2022

Published

31 September 2022

Article ID 64199

Doi Number<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64199>**How to Cite This Article**

Buttanrı, M.; Kaya, S.;

Alak, M.; Aydın, O. &

Tuncay, Z. (2022).

“İlkokul Ve

Ortaokullarda Yönetici

Öğretmen İletişimi”,

International Social

Mentality and

Researcher Thinkers

Journal, (Issn:2630-

631X) 8(63): 1634-1638

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

İlkokul Ve Ortaokullarda Yönetici Öğretmen İletişimi

Executive Teacher Communication in Primary And Secondary Schools

Mesut Buttanrı¹ Seda Kaya² Mahmut Alak³ Ozan Aydın⁴ Zafer Tuncay⁵ ¹⁻²⁻³⁻⁴⁻⁵ M.E.B., Öğretmen, Diyarbakır, Türkiye**ÖZET**

Bu araştırmanın amacı ilk /orta okul müdürlerinin iletişim becerilerinin, yönetici ve öğretmenler arasında kurulan iletişimin, eğitim-öğretim faaliyetlerine, okul örgütüne ve okul iklimine etkilerinin incelemektir. Nitel araştırma yöntemi ve durum çalışması deseninde yürütülen bu çalışmaya ilkökul ve ortaokullarda görev yapan toplam 12 ilkökul müdürü katılmıştır. Araştırmanın katılımcılarının belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabılır örnekleme kullanılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacı tarafından ilgili alanyazına ve araştırmanın amaçlarına uygun olarak hazırlanmış yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. İlk/Ortaokullardaki yönetici öğretmen iletişiminde taraflar arasında birbirini anlamaya çalışmama kaynaklı iletişim bozukluğu olduğu, ilk/Ortaokullardaki yönetici ve öğretmenler arasındaki iletişimde birbirlerine karşı saygı ve anlayışlı davranışların hakim olmadığı, katılımcıların iletişimin daha sağlıklı olması açısından eğitim, seminer ve grup toplantıları organize edilerek yönetici ve öğretmenlerin iletişimlerinin artırılabilmesine inandıkları, yönetici ve öğretmenler arasındaki ideal iletişimin karşılıklı saygı, güven ve samimiyet içerisinde olması gerektiği görülmektedir. Yönetici ve öğretmenlerin iletişiminde yaşanan sorunların çözüm için eğitim, seminer ve grup toplantıları organize edilmeli, yönetici ve öğretmenler birlikte hareket etmeleri sağlanmalıdır. Yönetici ve öğretmenler arasındaki ideal iletişimin kurulabilmesi için tarafların birbirlerine karşılıklı olarak samimi davranmaları bununla birlikte saygı ve güven duygusu içinde hareket etmeleri gerekmektedir. Eksik iletişimin çözülebilmesi için tarafların birbirlerini dinlemeyi öğrenmeleri ve empati kurmaları karşılıklı olarak saygı duymaları ve empati kurmaları gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Eğitim, İletişim, İletişim Kanalları**ABSTRACT**

The purpose of this research is to examine the effects of primary/secondary school principals' communication skills, communication between administrators and teachers, educational activities, school organization and school climate. A total of 12 primary secondary school principals working in primary and secondary schools participated in this study, which was carried out in the qualitative research method and case study design. Easily accessible sampling, one of the purposive sampling methods, was used to determine the participants of the study. In the collection of research data, a semi-structured interview form prepared by the researcher in accordance with the relevant literature and the aims of the research was used. Descriptive analysis was used in the analysis of the data. In primary/secondary schools, there is a communication disorder caused by not trying to understand each other in the communication between the parties, in the communication between the principals and teachers in primary/secondary schools, there is no respect and understanding towards each other, and in order for the participants to have a healthier communication, training, seminars and group meetings are organized by organizing the administrators and teachers. It is seen that the ideal communication between administrators and teachers should be in mutual respect, trust and sincerity. Training, seminars and group meetings should be organized to solve the problems experienced in the communication of administrators and teachers, and administrators and teachers should be provided to act together. In order for the ideal communication to be established between the administrators and the teachers, the parties should be sincere to each other and act with a sense of respect and trust. In order to solve the incomplete communication, the parties should learn to listen to each other and show mutual respect and empathy for each other.

Key Words: Education, Contact, Communication Channels

GİRİŞ

İletişim kavramı gün geçtikçe önem kazanan toplumsal yaşamı etkisi altına alan bir kavramdır. Bu kavramı düşünce, duygu ve bilgilerin sözlü ya da yazılı bir şekilde karşısındakine aktarabilme şeklinde tanımlayabiliriz. İnsan ilişkilerinin temelinde iletişim yatar, insan karşısındakinin kendisini anlamasını ister. Bu kavramı yönetim anlamında incelediğimizde ne denli önemli olduğu ortaya çıkar (Sanchez ve Guo, 2005). Bir örgütte farklı kişilikte, farklı kültürlerde yetişmiş, farklı inanç ve sosyal katmanlardan gelen insanlar aynı ortak hedef odağında faaliyet gösterirler. Örgütün hedef ve misyonu bu bağlamda çok net bir şekilde ortaya konmalı iş görenler bu hedef ve misyon etrafında örgütlenmelidir. Örgütlerde bu görev yöneticilere düşmektedir. Bazı durumlarda bu görevi yerine getiremeyen veya eksiklikleri olan yöneticiler örgüt kültürüne zarar vermektedirler (Adu-Oppong ve AgyinBirikorang, 2014). Eğitim örgütleri için de aynı durum geçerlidir, sağlıklı iletişim becerisine sahip olmayan okul yöneticileri okulun ve eğitim paydaşlarının akademik başarılarını engeller, okul iklimine zarar verirler.

Araştırmalar göstermiştir ki okul yöneticileri okul içi ve dışı eğitim paydaşlarla ve kişilerarası iletişimle zamanlarının %80'ine yakınına geçirmektedirler (Green, 2010).

Yöneticilik mesleğinde başarı sağlayan kişiler eğitime katılan tüm paydaşlar ile ne şekilde iletişim kurmasını iyi bilen kişilerdir (Lunenburg, 2010). Eğitim yöneticileri eğitim kurumlarında hizmet veren işgörenlerin aralarındaki iletişim kanallarını düzenleyen ve geliştiren, tüm seviyelerde disiplini sağlayan, öğrenci

davranışlarında olumlu bir takım gelişmeleri destekleyen ve bunları yaparken iletişimi üst düzeyde kullanan bireyler olmaz zorundadırlar (Hartzell ve Petrie,1992).

Araştırmanın Amacı

Araştırmada ilk /orta okul müdürlerinin iletişim becerilerinin, yönetici ve öğretmenler arasında kurulan iletişimin, eğitim-öğretim faaliyetlerine, okul örgütüne ve okul iklimine etkilerinin ortaya konması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada bir durumu var olan şekliyle olabildiğince ideal bir şekilde betimlemeyi amaçlayan tarama modeli kullanılmıştır. Karasar'a (1999) göre tarama modeli geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu nedenle araştırma modeli olarak tarama modeli seçilmiştir.

Ayrıca araştırma nitel veri toplama araçlarından, yarı yapılandırılmış görüşme formu kapsamında da gerçekleştirilmiştir. Yarı-yapılandırılmış formlar, kişinin kendisini ifade etmesine olanak sağlayan bir formdur (Büyüköztürk vd., 2012).

Katılımcılar

Bu çalışmanın katılımcılarını amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt ve maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılarak seçilmiş toplam 12 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Bu çalışmaya katılım için belirlenen ölçüt, okul yöneticisi olarak görev yapmıyor olmaktır. Bununla birlikte yaş, cinsiyet, mesleki kıdem gibi demografik değişkenler açısından katılımcı grup mümkün olduğunca farklı özelliklere sahip olanlardan seçilmiştir. Bu şekilde maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır.

Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Araştırmanın veri toplama aracını tarama modellerinde kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme şekli oluşturmaktadır. Araştırmacı tarafından hazırlanan 4 tane soru, belirlenen okul yöneticilerine sorulmuş olup, mülakat sorularına cevap aranmıştır.

Mülakat Sorularının Analizi ve Yorumlanması

Çalışma grubunun Mülakat sorularına verdikleri cevaplar, aslını bozmadan orijinal görüşler korunarak araştırmacı tarafından kısaltılması sağlanmıştır. Daha sonra veriler geçerli boyutlara göre gruplandırılmış ve içerik analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Araştırmada “İlk/Ortaokullardaki yönetici öğretmen iletişimde yaşanan sorunlar nelerdir?” sorusuna dair görüşler şu şekilde ifade edilmiştir.

Tablo 1. İlk/Ortaokullardaki yönetici öğretmen iletişimde yaşanan sorunlara ilişkin bulgular

Görüşler	f
İletişim Eksikliği	7
Empati Kuramama	3
Yöneticilerin Öğretmene Yeteri Kadar Destek Vermemeleri	2

Tablo 1’de İlk/Ortaokullardaki yönetici öğretmen iletişimde yaşanan sorunlara ilişkin katılımcı görüşleri ele alınmıştır. Buna göre katılımcıların büyük bir bölümü (f = 7) iletişim Eksikliği olarak ifade etmiştir. Katılımcıların İlk/Ortaokullardaki yönetici öğretmen iletişimde yaşanan sorunlar hakkındaki düşüncelerine ilişkin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıda verilmektedir:

“Eksik ve aksak iletişim, tarafların dinlenme ve konuşma kurallarına uymaması Yoğun evrak işlemlerinden dolayı öğretmen ve idare arasında sağlıklı iletişim kurulamıyor. Ben dili yerine sen dilinin kullanılması nedeni ile sağlıklı iletişimin sağlanamaması. Birbirini anlayamama, kendi bakış açısından bakma, güvensizlik, iletişimsizlik. Yöneticilerin öğretmenlere üstten bakmaları nedeni ile aralarındaki iletişimsizlik. “ (f=7)

“İletişim, güven ve empati yetersizliği. Empati kuramama.” (f=3)

“Yöneticilerin öğretmenlere yeteri kadar teknik destekte bulunmaması. Yöneticiler öğretmenlere destek vermemekte ve onlardan habersiz gibi davranmaktalar. (f=2)

Verilen diğer cevaplar ise;

“Görev paylaşımı sorunları, sendika ve kültürel farklılıklardan oluşur.”

“Yöneticilerin görevi kötüye kullanıp öğretmenler üzerinde mobing uygulaması.”

“Yöneticilerin adil olmaması, öğretmenin iyi niyeti suiistimal etmesi.”

Araştırmada “İlk/Ortaokullardaki yönetici öğretmen iletişimde yaşanan sorunların sebepler nelerdir?” sorusuna dair görüşler şu şekilde ifade edilmiştir.

Tablo 2. İlk/Ortaokullardaki yönetici öğretmen iletişimde yaşanan sorunların sebeplerine ilişkin bulgular

Görüşler	f
Karşılıklı ilişkilerde saygının ve anlayışın olmaması	5
İdarenin eşit davranmada eksik kalması ve yanlış anlaşılmalara	3
Egolu yönetici, itaatsiz öğretmen davranışları	2

Tablo 2’de İlk/Ortaokullardaki yönetici öğretmen iletişimde yaşanan sorunların sebeplerine ilişkin katılımcı görüşleri ele alınmıştır. Buna göre katılımcıların büyük bir bölümü (f = 5) karşılıklı ilişkilerde saygının ve anlayışın olmaması olarak ifade etmiştir. Katılımcıların İlk/Ortaokullardaki yönetici öğretmen iletişimde yaşanan sorunların sebepleri hakkındaki düşüncelerine ilişkin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıda verilmektedir:

“Ast üst ilişkisinde karşılıklı saygının, bilincinin ve güvenin yitirilmesi, ben dili yerine sen dilinin kullanılması. Her iki tarafın da empati yapmamasından dolayı saygının olmayışı. Empatinin ve anlayışın olmaması. Yönetici ile öğretmen arasındaki iletişimin çok yüzeysel kalması. İletişim eksikliği, saygısız davranışlarla sınırların ihlal edilmesi.” (f=5)

“Herkesin kendi açısından olaya bakması, idarecilerin bazen eşit davranmada eksik kalması. Yönetici ve öğretmenlerin yönetmeliklerden habersiz olmaları davranışlarında etik ve eşit olmamaları. Birbirini yanlış anlama, olayları üçüncü bir kişiden duymak.” (f=3)

“Eğitim ve öğretim sürecinde yaşanan sorunların çoğunlukla öğretmene yüklenmesi, egolu yönetici ve itaatsiz öğretmen davranışları. Yöneticilerin katı ve sert tutumu, öğretmenlerin sorumluluğunu bilmemeleri.” (f=2)

Verilen diğer cevaplar ise;

“Yöneticilerin sadece okulun fiziki şartlarını iyileştirilmesine yönelik çalışmalara ağırlık vermesi, akademik yönde öğretmenlerin yalnız kalması.”

“Yönetici ve öğretmenler arasında iletişim kopukluğu vardır.”

“Yönetici ve öğretmenler arasında jenerasyon ile yaş farkının olması.”

“Teknolojiye hâkim olamama, yönetmenliklerin fazla bilinmiyor olması.”

“Uzaktan eğitimden dolayı iletişimde yaşanan sıkıntılar.”

Araştırmada “İlk/Ortaokullardaki yönetici öğretmen iletişimde yaşanan sorunların çözümü için neler yapılmalıdır?” sorusuna dair görüşler şu şekilde ifade edilmiştir.

Tablo 3. İlk/Ortaokullardaki yönetici öğretmen iletişimde yaşanan sorunların çözümü için neler yapılmalıdır? Sorusuna ilişkin bulgular

Görüşler	f
Eğitim, seminer ve grup toplantıları organize edilmeli, yönetici ve öğretmenler birlikte hareket etmeli	11
Yöneticinin öğretmeni desteklemesi	3

Tablo 3’de İlk/Ortaokullardaki yönetici öğretmen iletişimde yaşanan sorunların çözümü için neler yapılabileceğine dair katılımcı görüşleri ele alınmıştır. Buna göre katılımcıların büyük bir bölümü (f = 11) eğitim, seminer ve grup toplantıları organize edilmeli, yönetici ve öğretmenler birlikte hareket etmeli olarak ifade etmiştir. Katılımcıların İlk/Ortaokullardaki yönetici öğretmen iletişimde yaşanan sorunların çözümü için neler yapılabileceği hakkındaki düşüncelerine ilişkin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıda verilmektedir:

“Yönetici ve öğretmenlerin öğrencilere daha iyi hizmet vermesi için birlikte hareket etmeleri gerekir. Yönetici ve öğretmenlerin bir arada katılabilecekleri eğitim, seminer ve grup toplantıları organize edilmeli ve her ikisi buna teşvik edilmeli. Birlikte daha çok aktivite yaparak, birbirini tanıyıp anlayarak, ortak paydalar oluşturmaktır. Olabildiğince uyumlu ve grup çıkarlarına uygun davranmaları, iletişim problemlerini halletmeleri gerekir. Öncelikle birbirlerine güvenmeyi bilmelidirler, açık sözlü olmalı ki aralarındaki iletişim iyi olsun. Yöneticilerin iletişim becerileri iyi olmalı, sürekli bir araya gelip bilgi alış verişinde bulunulmalı. Yöneticiler okul içinde öğretmen ve öğrencisiyle sürekli iletişimde bulunmalıdır. Yönetici ile öğretmen iletişim için doğru kanallar seçmelidir. Farklı düşüncelerin zenginlik olduğunu farkında olmalılar.

Olaylar büyümeden oturup konuşulmalı, empati kurulmalı, karşılıklı verimli olması için bilgilerin sağlıklı ve zamanında paylaşılması.” (f=11)

“Yönetici ve öğretmenlerin evrak işlerinin hafifletilmesi, yöneticinin öğretmeni desteklemesi. Yöneticiler eşit ve adil davranmalı bütün öğretmenlerini eşit şekilde desteklemeli. Kişilerin birbirlerinden ne bekledikleri açık ve net bir şekilde ifade etmeliler, samimiyet ve dürüstlük iletişimi pekiştirir ve kişiler arasındaki desteği artırır.” (f=3)

Verilen diğer cevaplar ise;

“Daha fazla empati kurmaları, kurallara daha fazla uymaları.”

Araştırmada “Size göre yönetici ve öğretmenler arasındaki ideal iletişim nasıl olmalıdır?” Sorusuna dair görüşler şu şekilde ifade edilmiştir.

Tablo 4. Size göre yönetici ve öğretmenler arasındaki ideal iletişim nasıl olmalıdır? Sorusuna ilişkin bulgular

Görüşler	f
Karşılıklı saygı, güven ve samimiyet içerisinde	10
Ast üst ilişkisinin bilinmesi ve empati kurulması	4

Tablo 4’de, Size göre yönetici ve öğretmenler arasındaki ideal iletişim nasıl olmalıdır? Sorusuna ilişkin katılımcı görüşleri ele alınmıştır. Buna göre katılımcıların büyük bir bölümü (f = 10) karşılıklı saygı, güven ve samimiyet içerisinde olarak ifade etmiştir. Katılımcıların size göre yönetici ve öğretmenler arasındaki ideal iletişim nasıl olmalıdır? Sorusuna yönelik olarak kendi ifadelerinden birkaçı aşağıda verilmektedir:

“Karşılıklı saygı ve güven içerisinde, ast üst ilişkisi göz önünde bulundurularak dinlenme ve konuşma kurallarını riayet edilmelidir. İdare ve öğretmenler arasındaki ilişkilerin güven ve samimiyet üzerinde kurulmalıdır. Samimi bir ortam oluşturarak, resmiyeti de elden bırakmamak kaydıyla iletişim güçlendirmelidir. Her iki tarafın da olabildiğince yumuşak, anlayışlı yaklaşımlar sergilemelidirler. İletişimde ben dilini kullanmalıdırlar. Karşıdakinin duygu ve düşüncelerine önem vermeli ve bunu ona hissettirmelidirler. Karşılaşan sorunlar karşısında ortak hareket ederek çözümler aramalıdır. Karşılıklı saygıya dayalı yönetmelik çerçevesinde davranmalı. Karşılıklı saygı çerçevesinde sorunlara akılcı çözüm bulmaları. İlişkiler samimi ve içten olmalı ki iletişim sağlıklı olsun. Karşılıklı egoları bir kenara bırakıp toplum-öğrenci-gelecek için birbirini dinlemeli, çözüm odaklı iletişim kurmaları gerekir.” (f=10)

“Ast ve üst ilişkilerinin bilinmesi ve empati kurulmasıdır. Yönetici ile öğretmen arasındaki ideal iletişim sınırlar ve kurallar çerçevesinde olmalıdır. Yönetici eşitlik ilkesinden şaşmamalıdır. Karşılıklı iletişimin doğru sağlanması, üstler sorumluluklarını zamanında yerine getirmeleri gerekir.” (f=4)

Verilen diğer cevap ise;

“Yönetici her şekilde öğretmenin yanında olmalıdır. Veli ve çevre baskısına karşı öğretmene destek çıkmalıdır.”

SONUÇ VE TARTIŞMA

sonuç

Araştırmanın yapıldığı okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin verdikleri cevaplara göre elde edilen bulgular şu şekildedir;

Araştırmada “İlk/Ortaokullardaki yönetici öğretmen iletişimde yaşanan sorunlar nelerdir? Sorusu sorulduğunda “Eksik ve aksak iletişim, tarafların dinlenme ve konuşma kurallarına uymaması, birbirini anlayamama, kendi bakış açısından bakma, güvensizlik, iletişimsizlik.” Cevaplarında yoğunluk olduğu görülmektedir. Buna göre taraflar arasında birbirini anlamaya çalışmama kaynaklı iletişim bozukluğu vardır diyebiliriz.

Araştırmada “İlk/Ortaokullardaki yönetici öğretmen iletişimde yaşanan sorunların sebepleri nelerdir?” Sorusu sorulduğunda “Karşılıklı ilişkilerde saygının ve anlayışın olmaması” cevabının yoğunlukta olduğu görülmektedir. Buna göre ilk/Ortaokullardaki yönetici ve öğretmenler arasındaki iletişimde birbirlerine karşı saygı ve anlayışlı davranışların hakim olmadığını söyleyebiliriz.

Araştırmada “İlk/Ortaokullardaki yönetici öğretmen iletişimde yaşanan sorunların çözümü için neler yapılabilir?” Sorusu sorulduğunda “Eğitim, seminer ve grup toplantıları organize edilmeli, yönetici ve öğretmenler birlikte hareket etmeli” cevaplarının yoğun olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların iletişimin daha sağlıklı olması açısından eğitim, seminer ve grup toplantıları organize edilerek yönetici ve öğretmenlerin iletişimlerinin artırılabilirine inandıklarını söyleyebiliriz.

Araştırmada “Size göre yönetici ve öğretmenler arasındaki ideal iletişim nasıl olmalıdır?” Sorulduğunda “Karşılıklı saygı, güven ve samimiyet içerisinde olmalı” cevabının yoğun olduğu görülmektedir. Buna göre yönetici ve öğretmenler arasındaki iletişimlerde saygı, güven ve samimiyet eksikliği vardır diyebiliriz.

Öneriler

Eksik iletişimin çözülebilmesi için tarafların birbirlerini dinlemeyi öğrenmeleri ve birbirlerine karşılıklı olarak saygı duymaları ve empati kurmaları gerekmektedir.

Yaşanan sorunların sebepleri olarak saygı ve anlayışın olmaması olarak belirtildiğinden, bu huzursuzluğun giderilmesi için yönetici ve öğretmenlerin birbirlerine saygılı davranmaları gerekmektedir.

Yönetici ve öğretmenlerin iletişiminde yaşanan sorunların çözümü için eğitim, seminer ve grup toplantıları organize edilmeli, yönetici ve öğretmenler birlikte hareket etmeleri sağlanmalıdır.

Yönetici ve öğretmenler arasındaki ideal iletişimin kurulabilmesi için tarafların birbirlerine karşılıklı olarak samimi davranmaları bununla birlikte saygı ve güven duygusu içinde hareket etmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Adu-Oppong A. A. and Agyin-Birikorang E. (2014). Communication in the workplace: guidelines for improving effectiveness. An empirical analysis. Education.
2. Arısoy, B. (2007). Örgütsel iletişimin motivasyon ve iş doyumunu üzerine etkileri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
3. Atak, M. (2005). Örgütlerde resmi olmayan iletişimin yeri ve önemi. Havacılık ve Uzun Teknolojileri Dergisi.
4. Celep, C. (2001). Eğitimde örgütsel adanma ve öğretmenler. Ankara: Anı Yayıncılık.
5. Eroğlu, K. (2011). Örgütsel iletişim ile iş tatmini unsurları arasındaki ilişkiler: kuramsal bir inceleme. Ege Akademik Bakış Dergisi,
6. Flint N. (2000). Culture club: an investigation of organisational culture. Paper Presented at the Annual Meeting of the Australian Association for Research in Education, Sydney.
7. Freiberg, J. H. (1983). Improving school climate--a facilitative process. Paper Presented at the Seminar in Organizational Development in Schools, University of La Verne, California.
8. Goldring, L. (2002). The power of school culture. Leadership.
9. Green, R. L. (2010). The four dimensions of principal leadership: A framework for leading 21st century schools. Boston, MA: Pearson.
10. Hartzell, G. N., and Petrie, T. A. (1992). The principal and discipline: Workingwithschool structures, teachers and students. Clearing House.
11. Korir, J. and Karr-Kidwell, P. J. (2000). The Relationship between self esteem and effective educational leadership. A Literary Review, Recommendations, and Interviews.
12. Lunenburg, F.C,& Irby, B. J. (2006). The principalship: Vision to action. Belmont, CA: Wadsworth/Cengage.
13. Ron, R. (1992). Student motivation school culture, and academic achievement: what school leaders can do. Eugene, Oreg.
14. Sanchez, Y. and Guo, K.L. (2005). Workplace Communication. Boston, MA: Pearson
15. Yeniçeri, Ö. (1993). İşletmelerde yönetim, organizasyon ve davranış. Ankara: Tutibay Basım A.Ş.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Computer and
Instructional Technologies
EducationVol: 8 Issue: 63
Year: 2022 September
Pp: 1639-1650Arrival
31 July 2022
Published
31 September 2022
Article ID 64199Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smrj.64199>

How to Cite This Article
Mutlu, F.; Akkuş, E.,
Beysun, H., Şahin, Y.,
Kurtoglu, M.Ö. & Dursun,
H. (2022). "Bilişim
Teknolojileri Alanının
2018 ve 2020 Çerçeve
Öğretim Programındaki
Programlama Temelleri
Dersinin Karşılaştırmalı
İçerik Analizi",
International Social
Mentality and Researcher
Thinkers Journal,
(Issn:2630-631X) 8(63):
1639-1650

Social Mentality And Researcher
Thinkers is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

GİRİŞ

Bilişim sistemlerinin etrafımızı hızlıca sardığı günümüzde geçmişte hâkim olan sanayi toplumu yerini bilgi toplumuna bırakmıştır. Gelişen teknolojiyle günümüz dünyasında bireylerde aranılan nitelikler değişiklik göstermiştir. Bu nitelikler arasında programlama bilgisi birçok araştırmacı tarafından önemli olarak görülmektedir. Çamcan (2019) programlama bilgisinin ekonomiye olan katkısına yönelik çalışmasında, dijital dünyada küreselleşen ekonomide var olmanın aracı olarak programlama sektörünü göstermiştir. Kukul ve Gökçearsan (2014) programlama eğitiminin bireylerin problem çözme becerilerini olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Yıldız vd. (2017) programlama sürecinin kişinin bilimsel düşünme becerilerini geliştirdiğini belirtmişlerdir. Altunçekiç vd. (2017) hayat boyu öğrenme kapsamında bilişim kurslarının bireyde sağladığı değişikliklere yönelik çalışmasında, programlama dili öğreniminin kişisel, sosyal ve toplumsal alanlarda kazançlar sağladığını belirtmişlerdir.

Hızla gelişen dünyada yeni yetişen genç nesillere mevcut programları tüketmekten çok, onlara yeni programları nasıl üretebileceklerini göstermek gerekmektedir. Teknoloji odaklı bir dünyada üretken bir ülke olabilmek adına bireylerin programlama becerileri önem kazanmaktadır. Günümüzde yazılım alanında yetişmiş insanlara duyulan ihtiyaç artmakta, bu konuda üretken ve yaratıcı bireylerin yetiştirilmesi ülkemizin geleceği için önemli hale gelmektedir (Demirer ve Sak, 2016).

Dijital ve elektronik aygıtların istenilen amaçları gerçekleştirebilmesi için programlanmaları gerekir. Programlar veya uygulamalar programlama dili aracılığıyla yazılırlar. Programlama dili özel kelime ve sembollerden oluşan komutlar bütünüdür. Farklı bilgisayar sistemleri ve teknolojik ortamlar için oluşturulmuş birçok programlama dili mevcuttur. Her programlama dilinin hedeflediği dijital ortamlar ve cihazlar farklılık göstermektedir. Her bir dilin kendine özgü deyim ve yazım kuralları mevcut olup bu kurallar çerçevesinde komutlar oluşturulur ve çalıştırılır. Bu komutların yazılması süreci kodlama ya da programlama, ortaya çıkan

Bilişim Teknolojileri Alanının 2018 ve 2020 Çerçeve Öğretim Programındaki Programlama Temelleri Dersinin Karşılaştırmalı İçerik Analizi

Comparative Content Analysis of Programming Primitives Course in 2018 and 2020 Framework Curriculum of Information Technologies

Fırat Mutlu¹ Enver Akkuş² Hasan Beysun³ Yusuf Şahin⁴ M.Özgür Kurtoglu⁵ Hacı Dursun⁶
¹⁻²⁻³⁻⁴⁻⁵⁻⁶ M.E.B., Öğretmen, Diyarbakır, Türkiye

ÖZET

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Bilişim Teknolojileri Alanı 2018 ve 2020 Çerçeve Öğretim Programında yer alan Programlama Temelleri Dersinin karşılaştırmalı içerik analizine tutulduğu bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırma yöntemi olarak doküman inceleme yönteminin kullanıldığı bu çalışmada veri analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Programlama Temelleri Dersi, Bilişim Teknolojileri Alanında programlamayla ilk tanışma ve sonraki programlama öğrenimlerinde de önemli bir ders olarak görülmektedir. Analiz sonucunda 2018 öğretim programında yirmi kazanım olduğu görülürken 2020 öğretim programında ise yirmi dokuz kazanım olduğu görülmüştür. 2018 öğretim programında bilişim etiği ve bilgi güvenliği konuları yer alırken 2020 öğretim programında bu konulara yer verilmediği görülmüştür. Blok tabanlı programlama 2018 öğretim programında bulunmazken, 2020 öğretim programında yer aldığı görülmüştür. Yapılan değerlendirmeler sonucunda sonuç kısmında önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Çerçeve öğretim programı, programlama temelleri dersi, meslek lisesi

ABSTRACT

Qualitative research approach was adopted in this study, in which the Programming Primitives Course in the Vocational and Technical Anatolian High School Information Technologies Field 2018 and 2020 Framework Curriculum was subjected to comparative content analysis. In this study, in which document analysis method was used as a research method, content analysis was used in data analysis. Programming Fundamentals Course is seen as an important course in the first meeting with programming in the field of Information Technologies and in later programming learning. As a result of the analysis, it was seen that there were twenty acquisitions in the 2018 curriculum, while there were twenty-nine acquisitions in the 2020 curriculum. While IT ethics and information security issues were included in the 2018 curriculum, it was observed that these topics were not included in the 2020 curriculum. While block-based programming was not included in the 2018 curriculum, it was seen in the 2020 curriculum. As a result of the evaluations, suggestions are given in the conclusion part.

Keywords: Framework curriculum, programming primitives course, vocational high school

son ürün ise program ya da uygulama olarak adlandırılır (Ersoy vd., 2011). Programlamanın temelinde problem çözme yer almaktadır. Bu problem çözülürken kullanılan programlama dili ve problem çözme stratejisi önemli görülmektedir. Birey programlama dili bilgisini ve problem çözme stratejilerini kullanarak probleme çözüm geliştirmek için yollar arar. Bu süreçte birey, problem çözme basamaklarını programlama ortamı içerisinde uygulamaya çalışır. Papert (1993) programlama aşamasını problemi analiz etmek, problem çözümü için yollar bulmak, çözümü uygularken olası hataları ayıklamak ve çözümü test etmek olarak sıralamıştır. Programlama yaparken, problemlerin çözümü için gerekli stratejinin belirlenmesi, stratejinin uygulanması, çözüm için farklı yollar denenmesi ve en önemlisi de çözüm için en kestirme yolu belirlemek programlamada önemli görülmektedir (Aydın, 2022).

Programlamanın Tarihi

Bilinen en eski "bilgisayar" genellikle Charles Babbage'ın Analitik Motor tasarımı olarak kabul edilir. 1834'te icat edilen bu cihaz değişken bir sayısal işlemler dizisi ve verilerin dahili depolanmasını sağlayacak şekilde tasarlanmıştı. Günün mevcut teknolojisinin çok ötesinde olan cihaz Lady Augusta Ada tarafından programlanmış ve bu durum tarihte ilk programlama olarak görülmektedir (Rusch, 1969; Eddins, 1981; Friedman, 1992; Bergin, 2007). Analitik Motor Sipariş Kodu olarak adlandırılan programlama çalışmaları, günümüz elektronik bilgisayarların atası sayılan ENIAC makinası için geliştirilen ENIAC Coding System diliyle gelişimine devam etmiştir (Kabakçı, 2018). Programlamada kullanılan dil makine dili olarak adlandırılmış öğrenilmesi ve uygulanması özel bir kılavuz kitap aracılığıyla gerçekleştiriliyordu (War, 1996). Literatürde yapısal anlamda ilk programlama dili olarak kabul gören makine dili assembly dili olarak isimlendirilmiştir (Hyde, 2003; Irvine, 2003; Hohl ve Hinds, 2014). Assembly dilinde program yazmak iyi bir hafıza ve odaklanma gerektiriyordu. Bu durum dilin evrensel boyutta öğrenilmesine engel teşkil etse de günümüzde mikrodenetleyicili sistemlerde hala kullanılmaktadır (Çalışkan, 2019). 1950-1960 yılları arası programlama dilleri açısından verimli bir dönem olmuştur. Fortran, COBOL, LISP, BASIC ve Algol bu dönemde geliştirilen diller arasında yer almaktadır. Fortran ve COBOL 20 yıla kadar aktif olarak kullanılmış ve günümüzde de bilimsel çalışmalarda hala kullanılmaktadır (Ece, 2021). 1970 yılında geliştirilen pascal yazılımcılara daha özgür ortamlar sağlıyordu ve öğrenilmesi nispeten önceki dillere göre daha kolaydı. 1972 yılında ise tüm zamanların en çok kullanılan programlama dili olan C geliştirilmiştir. Yapılandırılmış programlama için tasarlanmış genel amaçlı bir dil olan C dili konuşma diline yakın olması en önemli artışı olarak görülmektedir (thussong, 2015). 1983'te C dilinin nesneye yönelik yüksek seviyeli dili olan C++ geliştirildi. C++ dili; oyun, video düzenleme, grafik işlemleri ve işletim sistemleri gibi birçok alanda kullanıldı ve günümüzde hala kullanılmaya devam edilmektedir. Hazır kütüphaneler içermesi, hızlı işleme ve derlemeye sahip olması en avantajlı özellikleri olarak görülmektedir (Staff, 2021). 1991 yılında Phyton, 1995 yılında Java ve 1995 yılında PHP dili geliştirilmiş. Geliştirilen bu dillerin en önemli ortak özellikleri lisans ücretlerinin olmayışı ve komutların günlük konuşma diline eş seviyede yer alması olarak gösterilebilir (Lestal, 2020). 2000 yılında Microsoft tarafından geliştirilen C#, C++'ın bilgi işlem yeteneğini ve Visual Basic'in sadeliğini içeren bu dil günümüz Microsoft ürünlerinin masaüstü uygulamalarını geliştirmek için kullanılmakta ve yazılımcılar arasında en popüler programlama dilleri arasında yer almaktadır (Beyer, 2019). Günümüzde kullanılan programlama dillerine bakıldığında, yeni programlama dillerinin eski dillerde kullanılan kavramlar üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır. Sonradan geliştirilen programlama dilleri genelde programcıların işini basitleştirmeyi ve programlama dili öğrenimini kolaylaştırmayı amaçlar. Programlanması gereken aygıt sayısının giderek artması programlamayı bilen insan kaynağına olan ihtiyacı da arttırmaktadır. Bu durum programlama öğrenimi ve öğretiminin günümüzde olduğu gibi gelecekte de önemini koruyacağı düşünülmektedir.

Programlama Öğretimi

Programlama eğitimi, hem küresel ekonomi üzerindeki olumlu etkisi hem de yeni ve gelişmiş teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak dünya çapında hızla trend olmuştur. Programlama, günümüz eğitim programlarının, özellikle K-12 eğitiminin en zorlayıcı bileşenlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Okullarda programlama öğretiminin uygun pedagojik bakış açısı ve yaklaşıma uygun olarak yapılması için eğitim programcılarının ve uygulayıcı olarak öğretmenlerin dikkatli olması gerekmektedir (Altın, 2021). Öğrencilerin programlamayı zor buldukları kabul edilen bir gerçektir (Milne ve Rowe, 2002; Robins vd., 2003; Costelloe, 2004; Dasso vd., 2005; Saeki vd., 2011; Kalelioglu ve Gülbahar, 2014; Kalelioğlu, 2015) ve bu durumu değiştirmek amacıyla programlama öğretiminin geleneksel yaklaşımdan öğrencilerin daha aktif olduğu ve ilgi çekici bir öğretime geçmek için birçok çalışma yapılmaktadır.

Vihavainen vd. (2011), programlama öğrenmenin zor bir süreç olduğunu, usta-çırak ilişkisiyle, birlikte yaparak ve akran etkileşimiyle öğrenmenin sağlanabileceğini belirtmişlerdir. Tillmann vd. (2012) bilgisayar programlamanın ve dolayısıyla programlama öğretiminin günümüzün her anında kullandığımız mobil

cihazlarla yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Araştırmacılar yeni bir mobil programlama ortamı olan TouchDevelop'u tanıttıkları çalışmalarında mobil öğrenme ortamının yarattığı fırsatlara değinmişlerdir. Arawjo vd. (2017) kodların soyut olmasının programlama öğretimi ve öğreniminde engeller teşkil ettiğini, oyun tabanlı programlama etkinlikleriyle kodların somutlaştırılarak programlanma öğreniminin sağlanabileceğini belirtmişlerdir. O'Kelly ve Gibson (2006) programlama öğreniminin bireyin problem çözme becerilerini geliştirdiğine yönelik çalışmalarında programlama öğreniminin dijital robotlar aracılığıyla gerçekleştiğinde olumlu dönütler aldıklarını belirtmişlerdir. Programlama öğretimine yönelik araç, yöntem ve teknik geliştirmeye yönelik çalışmaların görselleştirme üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Myers (1986); Baldwin ve Kuljis (2001); Lahtinen (2006); Rudder vd. (2007); Çisar vd. (2011); Ben-Ari (2013); Ergashev (2021); Mladenović vd. (2021) programlamada görsel araçların ve efektlerin kullanımının dikkat çekme, anlama ve öğrenmeyi kolaylaştırdıklarını belirtmişlerdir.

Alan yazında erken yaşlarda programlama öğretimi veya geç yaşlarda programlama öğretiminde yatay geçişlerin sağlanması ve öğrenime yönelik algı ve tutumların pozitif yönde gelişmesinde blok tabanlı programlama araçlarının kullanıldığı görülmektedir. Mohamad vd. (2011); Charalampos Kyfonidis vd. (2017); Weintrop ve Wilensky (2017); Moors vd. (2018); Weintrop ve Wilensky (2018); Weintrop (2019); Xu vd. (2019) çalışmalarında, blok tabanlı programlamanın öğrenenlerin programlama mantığına odaklanmalarına rehberlik ederek programlamayı öğrenmelerini kolaylaştırdıklarını belirtmişlerdir. Programlama öğretiminde 3 boyutlu etkileşimli platformlar kullanmak bir diğer yöntem olarak görülmektedir. Alice bu platformlar arasından en öne çıkanlardan biri olarak görülmektedir (Dann vd., 2006; Sykes, 2007; Wang vd., 2009; Daly, 2011). Öğrencilere animasyon filmler ve basit video oyunları geliştirmelerine olanak sağlayan Alice temel programlama kavramlarını öğrenmelerini kolaylaştıran yenilikçi bir 3B programlama ortamıdır (Zhang vd., 2014).

Araştırmanın amacı

Bu çalışmanın amacı; Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (MTAL) Bilişim Teknolojileri Alanının (BTA) 2018 ve 2020 Çerçeve Öğretim Programında (ÇEÖP) yer alan Programlama Temelleri (PT) dersinin analiz edilip karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesidir. Amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

PT dersinin 2018 ve 2020 ÇEÖP 'teki;

- ✓ Ders saati sayısı, Sınıf Seviyesi ve toplam ders süresinin meslek dersleri içindeki oranı nedir?
- ✓ Konu dağılımı ve konulara ayrılan süre ağırlıkları nedir
- ✓ Kazanım sayılarının öğrenme birimlerine göre dağılımı nedir?
- ✓ Genel amacındaki değişim nedir
- ✓ Öğrenim kazanımlarındaki değişim nedir
- ✓ Derste kullanılan yardımcı programlar ve programlama dilindeki değişim nedir?

Araştırmanın Önemi ve Gerekeşi

Günümüzde programlama bilgisinin sadece öğrenciler için değil iş dünyasındaki diğer çalışanlar anahtar bir yetkinlik haline geldiği görülmektedir. Dijital ekonomiyle beraber ülkelerin gelişmişlik seviyesinin değişkenlik gösterdiği günümüzde (Parlak, 2017) programlama konusundaki nitelikli bireylerin ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyesini etkilediği görülmektedir (Kieran vd., 2020). Ülkemizde programlamayla ilgili nitelikli ara eleman meslek liseleri aracılığıyla sağlanmaya çalışılmaktadır.

Programlamanın ortaya çıkış tarihinden günümüze programlama öğrenim yönteminden öğrenilen programlama dillerine değin birçok alanda değişimin olduğu görülmektedir. Programlama, yardımcı araç gereç ve uygun yöntemler kullanılmadığında öğrenciler tarafından zor olarak görülmektedir (Dasso vd., 2005; Kak, 2009; Busjahn ve Schulte, 2013). Programlama temelleri dersi meslek liselerinde programlamayla tanışma dersi olarak görülebilir. İlk defa programlamayla tanışan öğrencinin kazanacağı beceriler dersin öğrenme durumlarıyla bağlantılıdır. Öğretilen programlama dili, harcanan süre, yardımcı araçlar, kazanım, dersin amacı ve öğrenme birimlerinin güncelliği öğrenme sürecini etkilemektedir. Bu bağlamda meslek lisesi bilişim teknolojileri alanının 2018 ve 2020 çerçeve öğretim programında yer alan programlama temelleri dersinin analiz edilerek karşılaştırmalı değerlendirilmesi önemli görülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Bir araştırma alanı olarak nitel araştırma, birçok disiplini ve konuyu aşar. Nitel araştırma, açık, düşünömsel ve yorumlayıcı yöntemlerle keşif ve açıklamaya vurgu yaparak anlamı anlamaya ve aydınlatmaya odaklanır (Rafuls, 1997). Gözlenen örüntülerin, özellikle de

görünmez veya şaşırtıcı olanların nedenlerini keşfetmek için nitel araştırmalar önemli görülmektedir (Busetto vd., 2020). Yöntem olarak doküman inceleme yönteminin kullanılmıştır. Doküman inceleme, hem basılı hem de elektronik (bilgisayar tabanlı ve İnternet üzerinden iletilen) materyalleri gözden geçirmek veya değerlendirmek için sistematik bir yöntemdir (Bowen, 2009). Dokümanların tarafsız ve tutarlı analizini kolaylaştırması için içeriklerin titizlikle ve sistematik olarak analiz edilmesinde sık sık tercih edilen bir yöntemdir (Wach ve Ward, 2013). Doküman incelemesi veya analizi diğer nitel yöntemlerin kullanıldığı durumlarda ek bilgi kaynağı olarak da işe yarayabilir (Yıldırım ve Şimsek, 2018).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmış bilişim teknolojileri alanına ait tüm çerçeve öğretim programlarından oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2018 ve 2020 yıllarında yayınlanmış çerçeve öğretim programından oluşmaktadır. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleminin kullanıldığı bu çalışmada ölçüt ise programların yakın tarihte uygulanmış ve hâlâ uygulamada olan programlar olmasıdır. Amaçlı örnekleme çalışmanın amacı bağlamında bilgi açısından zengin durumların seçilmesi durumudur (Büyüköztürk vd., 2012). Ölçüt örneklemede temel anlayış önceden belirlenmiş ölçütleri sağlayan tüm durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimsek, 2018).

Verilerin Toplanması

Veri toplama sürecinde doküman inceleme yönteminin aşamaları takip edilmiştir. Bu aşamalar Yıldırım ve Şimsek (2018) tarafından şöyle sıralanmıştır: Dokümanlara ulaşma, özgünlüğü kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme, veriyi kullanma.

Bu adımlar dikkate alınarak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Bilişim Teknolojileri Alanı 2018 ve 2020 Çerçeve Öğretim Programında yer alan Programlama Temelleri Dersine ulaşılmıştır (MEB, 2022a). Çerçeve öğretim programlarında gerekli bilgiler edinildikten sonra ilgili dersin Ders Bilgi Formları incelenmiştir (MEB, 2022b). İncelenen veriler derlenmesinde araştırmacılar tarafından hazırlanan program karşılaştırma ve değerlendirme formu kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Karşılaştırma ve değerlendirme formlarından elde edilen veriler araştırmacılar tarafından hazırlanan karşılaştırma tablolarında içeriksel olarak analiz edilmiştir. İçerik analizinde kaynaklardan doğrudan alıntılar yapmak yerine verilerin derinlemesine analizi ve yorumlanarak okuyucuya aktarılması söz konusudur (Günbayı, 2019). İçerik analizinde benzerliği tespit edilen veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek yorumlanır (Yıldırım ve Şimsek, 2018). Çalışmanın amacı doğrultusunda elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuştur.

BULGULAR

PT dersinin 2018 ve 2020 ÇEÖP'teki ders süreleri, sınıf seviyeleri ve meslek dersleri içindeki oranları Tablo 1'de karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 1. PT Dersinin Süreleri, Sınıf Seviyeleri ve Meslek Dersleri İçindeki Oranları

ÇERÇEVE ÖĞRETİM PROGRAMI	Haftalık Ders Saati	Sınıf Seviyesi	Meslek Dersleri İçindeki Oranı
2018	5	10	%35
2020	4	9	%36

Tablo 1'deki veriler incelendiğinde Programlama Temelleri dersinin 2018 ÇEÖP'te sınıf seviyesinin 10.sınıf, haftalık ders saatinin 5 saat ve meslek dersleri içindeki oranı %35 olarak görülürken 2020 ÇEÖP'te ise sınıf seviyesinin 9.sınıf, haftalık ders saatinin 4 saat ve meslek dersleri içindeki oranı %36 olarak görülmüştür. 2018 programında sınıf seviyesinin 10.sınıf olması programlama eğitimiyle erken tanışma bakımından dezavantaj oluşturduğu söylenebilirken, haftalık ders saatinin 5 saat oluşu 2020 programına göre avantajlı tarafı olarak görülebilir.

Programlama Temelleri Dersinin 2018 ve 2020 ÇEÖP'teki konu ve süre ağırlıklarının dağılım oranı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. PT Dersinin Konu ve Süre Ağırlıklarının Dağılım Oranı

KONULAR	2018		2020	
	Ders Süresi	Oran	Ders Süresi	Oran
Bilişim etiği ve bilgi güvenliği	15	8,0	0	0,0
Problem çözme ve algoritma	15	8,0	16	11,0
Programlama dili temelleri	20	11,0	8	5,0
Veri yapıları ve operatörler	50	28,0	24	17,0

Karar ve döngü yapıları	45	25,0	24	17,0
Metotlar (Fonksiyonlar)	25	14,0	24	17,0
Hazır metotlar	10	6,0	12	8,0
Hata yakalama işlemleri	0	0,0	8	6,0
Blok tabanlı programlama	0	0,0	16	11,0
Dosya İşlemleri	0	0,0	12	8,0
TOPLAM	180	100,0	144	100,0

Tablo 2 incelendiğinde 2018 öğretim programında veri yapıları ve operatörler konusuna 50 saat (%28) ayrıldığı görülürken 2020 öğretim programında ise 24 (%17) saat ayrıldığı görülmektedir. Karar ve döngü yapıları konusuna 2018 öğretim programında 45 (%25) saat ayrılırken 2020 öğretim programında ise 24 (%17) saat ayrıldığı görülmektedir. Problem çözme ve algoritma konusuna 2018 öğretim programında 15 (%8) saat ayrılırken 2020 öğretim programında 16 (%11) saat ayrıldığı görülmektedir. Metotlar (Fonksiyonlar) konusuna 2018 öğretim programında 25 (%14) saat ayrılırken 2020 öğretim programında 24 (%17) saat ayrıldığı görülmektedir. Bilişim eğiti ve bilgi güvenliği konusuna 2018 öğretim programında 15 (%8) saat ayrılırken 2020 öğretim programında bu konuya yer verilmemiştir. 2018 öğretim programında Hata Yakalama İşlemleri, Blok Tabanlı Programlama ve Dosya İşlemleri konularına yer verilmezken 2020 öğretim programında sırasıyla 8(%6),16 (%11) ve 8(%6) saat yer verildiği görülmektedir.

Programlama Temelleri Dersinin 2018 ve 2020 Kazanım sayılarının öğrenme birimlerine göre dağılımı Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. PT dersinin kazanım sayılarının öğrenme birimlerine göre dağılımı

ÖĞRENME BİRİMİ	2018		2020	
	Kazanım Sayısı	Oran	Kazanım Sayısı	Oran
Bilişim etiği ve bilgi güvenliği	6	30,0	0	0,0
Kodlamaya hazırlık	4	20,0	9	31,0
Basit kodlar	3	15,0	4	14,0
Kontrol deyimleri	4	20,0	3	10,0
Metotlar	3	15,0	5	18,0
Blok programlama	0	0,0	3	10,0
Dosya İşlemleri	0	0,0	2	7,0
Hata yakalama işlemleri	0	0,0	3	10,0
TOPLAM	20	100,0	29	100,0

Programlama Temelleri Dersinin 2018 ÇEÖP'te kazanım sayısının en fazla 6 (%30) kazanım ile bilişim eğiti ve bilgi güvenliği konusunda olduğu görülürken 2020 ÇEÖP'te ise bu konuda kazanıma rastlanılmamıştır. 2020 Çerçeve öğretim programında en fazla kazanımın 9(%31) kazanım ile Kodlamaya Hazırlık konusunda olduğu görülürken aynı konuda 2018 ÇEÖP'te ise 4(%20) kazanım olduğu görülmüştür. 2018 ve 2020 ÇEÖP'te yer verilen ortak konuların (Basit Kodlar, Kontrol Deyimleri ve Metotlar) kazanım sayılarında neredeyse sayıca eşitlik olduğu görülmüştür.

Programlama Temelleri Dersinin 2018 ve 2020 ÇEÖP'te belirtilen amaçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. PT Dersinin 2018 ve 2020 ÇEÖP'te Belirtilen Amacı

ÇERÇEVE ÖĞRETİM PROGRAMI	Dersin Amacı
2018	İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerini alarak temel programlama işlemlerini yapma ile ilgili bilgi ve becerilerin kazandırılması amaçlanmaktadır.
2020	Temel algoritma, görsel blok programlama ve programlama işlemlerini yapma ile ilgili bilgi ve becerilerin kazandırılması amaçlanmaktadır.

Tablo 4 incelendiğinde Programlama Temelleri Dersinin amacı 2018 ÇEÖP'te "İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerini alarak temel programlama işlemlerini yapma ile ilgili bilgi ve becerilerin kazandırılması amaçlanmaktadır." diye belirtilirken 2020 ÇEÖP'te ise "Temel algoritma, görsel blok programlama ve programlama işlemlerini yapma ile ilgili bilgi ve becerilerin kazandırılması amaçlanmaktadır." şeklinde ifade edilmiştir. 2018 programında iş sağlığı ve güvenlik tedbirlerinin vurgulandığı görülürken 2020 öğretim programında ise böyle amacın benimsendiği görüşmemiştir. 2018 ve 2020 ÇEÖP'te ortak amacın "temel programlama işlemlerini yapmak" olduğu görülürken 2018 ÇEÖP'ten farklı olarak 2020 ÇEÖP'te görsel blok programlama ve temel algoritma ile ilgili bilgi ve becerilerin kazandırılmasının amaçlandığı görülmektedir.

Programlama Temelleri Dersinin 2018 ve 2020 ÇEÖP'te belirtilen kazanımları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. PT Dersinin 2018 ve 2020 ÇEÖP'te Belirtilen Kazanımları

ÇERÇEVE ÖĞRETİM PROGRAMI	Dersin Öğrenme Kazanımları
2018	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bilişim etiği ve bilgi güvenliği kavramlarını açıklar. 2. İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerini alarak programlama diline uygun kodlama öncesi hazırlık işlemlerini yapar. 3. İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerini alarak programlama diline uygun basit kodlar yazar. 4. İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerini alarak probleme uygun kontrol deyimlerini kullanır. 5. İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerini alarak probleme uygun metodlar ile çalışır.
2020	<ol style="list-style-type: none"> 1. Problem ve problem çözüme ile ilgili kavramları açıklar ve bir problemi çözebilmek için gerekli becerileri kazanarak algoritma ve akış şemaları hazırlar. 2. Blok tabanlı programın ara yüzünü ve özelliklerini tanıtır ve programda yer alan görsel blokları kullanarak etkileşimli hikayeler, oyunlar ve animasyonlar programlamak amacıyla kodlama yapar. 3. Çeşitli alanlarda uygulama geliştirebilmek amacıyla kullanılan programlama dili yazılımını kurar ve açıklar. 4. Değişken, sabit ve operatörleri kullanarak farklı veri tipleriyle listeler oluşturur ve basit kod parçaları yazar. 5. Karar yapılarını açıklayıp, karar-kontrol yapılarını kullanarak basit kodları yazar. Döngü kavramını açıklayarak döngü türlerini karşılaştırır ve döngü işlemlerini yapar. 6. Fonksiyon kavramını ve programlama dili içerisinde nasıl tanımlanıp kullanılacağını öğrenir. Kendi tanımladığı fonksiyonlara parametre gönderip geri dönüşleri işler. 7. Programlama dili içerisinde tarih ve metin veri tipleri ile çalışmayı öğrenir. Metin veri tipi değişkenler içinde değişiklik yapmayı öğrenir. 8. Hata ve hata yakalama kavramlarını bilir, programda karşılaşılabileceği hatalara uygun çözümler üretir. 9. Programlama dili ile dosya oluşturma, var olan dosyaya erişme ve okuma becerileri kazanır. Dosya silme ve yedekleme konularında bilgi sahibi olur.

Tablo 5 incelende 2018 çerçeve öğretim programında bilişim etiği ve güvenliği ile iş sağlığı ve güvenliği kazanımlarının varlığı görülürken, 2020 çerçeve öğretim programında ise bu kazanımların olmadığı görülmektedir. 2020 çerçeve öğretim programında kazanımların daha detaylı olduğu görülürken kazanım sayısı bakımından da 2018 öğretim programından ileride olduğu görülmektedir.

Programlama Temelleri Dersinin 2018 ve 2020 ÇEÖP'te öğretim amaçlı belirtilen programlama dili ve öğretime yardımcı olması için kullanılan yardımcı program ve araçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. PT Dersinde Kullanılan Yardımcı Programlar ve Öğretilen Programlama Dili

ÇERÇEVE ÖĞRETİM PROGRAMI	Programlama Dili	Akış Diyagramı	Blok Tabanlı Programlama
2018	C#(C Sharp)	FlowChart	
2020	Phyton	FlowChart	Scratch

Tablo 6 incelendiğinde Programlama Temelleri Dersi için 2018 ÇEÖP'te Visual C# dili öğretimi amaçlanırken 2020 ÇEÖP'te ise Phyton programlama dili öğretimi amaçlandığı görülmektedir. Her iki programda da akış diyagramları için yardımcı program olarak FlowChart programının kullanıldığı görülmektedir. 2018 ÇEÖP'te blok tabanlı programlama yer almazken 2020 ÇEÖP'te ise blok tabanlı programlama için Scratch kullanıldığı görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilgisayar ve programlanabilir cihazlar günümüzün baskın teknolojileridir. Ekonomik, sosyal ve kişisel yaşamın neredeyse tüm yönleri artık onlarsız düşünülemez hale gelmiştir. Bilgisayar donanımı yazılım tarafından, yani programlama dillerinde yazılmış kodlarla kontrol edilir. Programlama veya kodlama bu nedenden dolayı dünya çapında milyonlarca insanın uğraştığı bir alan haline gelmiştir. Programlama öğretimi günümüzde birçok ülkenin eğitim programında farklı seviyelerden başlayarak yer almıştır. Programlama öğreniminin öğrenciler açısından zor olarak görüldüğü bir gerçek haline gelmiştir. Programlama öğretim dersinde öğretilen dilin güncelliği, amaç, kazanım, öğretimde kullanılan yöntem, teknik, yardımcı programlar ve araç gereçler verimliliği arttırmaktadır (Milne ve Rowe, 2002).

Ülkemizde ortaöğretim düzeyinde programlama eğitimi meslek liselerinin bilişim teknolojileri alanında yapılmaktadır. Bu çalışmada Bilişim Teknolojileri Alanının 2018 ve 2020 ÇEÖP'te yer alan Programlama Temelleri Dersi karşılaştırmalı içerik analizine tutulmuştur. Analiz sonucu aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

2018 ÇEÖP'te sınıf seviyesi 10.sınıf olarak görülürken 2020 ÇEÖP'te ise 9.sınıf olarak görülmektedir. Programlama dili öğretiminin erken yaşlarda başlaması gerektiğiyle ilgili çalışmalar (Papert, 1993; Burton ve Bruhn, 2003; Kalelioğlu, 2015) göz önüne alındığında 2020 çerçeve öğretim programının hazırlanırken bu durumun dikkate alındığı söylenebilir. Programlama Temelleri Dersi 2018 ÇEÖP'te haftalık 5 saat iken 2020 ÇEÖP'te 4 saat olarak görülmektedir. Yıldız ve Kaya (2013) öğretmen görüşlerine başvurdukları

çalışmalarında bilişim teknolojileri öğretmenlerinin programlama öğretiminde haftalık kullanılan sürenin yetersiz olduklarını vurgulamışlardır. 2018 ÇEÖP'teki süreyle kıyaslandığında 2020 ÇEÖP'teki sürenin yetersiz olduğu söylenilebilir. Her iki Çerçeve öğretim programında programlama temelleri dersinin meslek dersleri içindeki oranının değişmediği görülmektedir. Ancak 2018 ÇEÖP'te programlama temelleri dersi başarılması gereken ders olarak kabul edilmezken 2020 ÇEÖP'te ise tersi bir durum söz konusudur. Bu durum programlama öğretimine karşı hassasiyetin arttığına yönelik bir değişiklik olarak görülebilir.

Programlama giriş dersi olarak kabul gören Programlama Temelleri Dersinde işlenen konular ve konulara ayrılan süreler önem görülmektedir. 2018 ÇEÖP'te bilişim etiği ve bilgi güvenliği konusuna 15 (%8) saat ayrılırken 2020 ÇEÖP'te ise bu konuya yer verilmediği görülmektedir. Literatürde Bilişim etiği ve bilgi güvenliği kazanımlarının öğrencilere kazandırılması gerektiğine yönelik birçok çalışma (Banerjee vd., 1998; Darcan ve Aydoğan, 2014; Fidan, 2016; Özdemir, 2019) yapılmıştır. Blok tabanlı programlama konusunun 2018 ÇEÖP'te olmadığı görülürken 2020 ÇEÖP'te yer almıştır. Blok tabanlı programlamanın özellikle giriş aşamasında programlama dili öğrenimini kolaylaştırdığı ve algoritma oluşturma aşamalarına katkı sağladığına yönelik çalışmalar (Turto, 2008; Wyeth, 2008; Patel vd., 2010; Wang vd., 2012; Dasgupta, 2015; Kurihara vd., 2015; Hermans vd., 2016; Kiesler, 2016; Koracharkornrad, 2017; C. Kyfonidis vd., 2017; Lopez ve Gutierrez, 2017; Price ve Barnes, 2017) yürütülmüştür. 2020 çerçeve öğretim programında blok tabanlı programlama konusunun yer alması yeni çerçeve öğretim programının güncel yönelimlere dönük olarak hazırlandığı söylenilebilir. Benzer konuların ders süreleri ve süre dağılımlarına bakıldığında Problem Çözme ve Algoritma Konusuna 2018 ÇEÖP'te 15 (%8) saat ayrıldığı görülürken 2020 ÇEÖP'te ise 16 (%11) saat ayrıldığı görülmektedir. İlgili konu programlama öğreniminde önemli bir aşama olarak değerlendirilmektedir (Namlı ve Şahin, 2017). Programlama Dili Temelleri konusunda 2018 ÇEÖP'te 20 (%11) saat ayrıldığı görülürken 2020 ÇEÖP'te ise 8 (%5) saat ayrıldığı görülmektedir.

Kazanım sayılarına göre karşılaştırma yapıldığında 2018 ÇEÖP'te toplam 20 kazanım olduğu görülürken 2020 ÇEÖP'te ise 29 kazanım görülmektedir. Kodlamaya Hazırlık öğrenme birinde 2018 ÇEÖP'te 4 (%20) kazanım varken 2020 ÇEÖP'te ise 9 kazanım olduğu görülmektedir. 2018 ÇEÖP'te en fazla kazanım Bilişim Etiği ve bilgi güvenliği öğrenme birimindeyken 2020 ÇEÖP'te ise 9 kazanım ile Kodlamaya Hazırlık öğrenme biriminde olduğu görülmüştür. Programlama öğreniminde hazırlık süreci ve hazırlık sürecinden öğrenciden beklenen performans verimliliği artırılabilir. Genel olarak 2020 ÇEÖP'te kazanım sayısının artırımına bağlı olarak öğrenciden beklenen performans sayısının arttığı söylenebilir.

Dersin amacındaki değişim durumuna bakıldığında 2018 ÇEÖP'te iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin göz önünde bulundurularak temel programlama işlemlerinin amaçlandığını görmekteyiz. İş sağlığı ve işçi güvenliği dünya genelinde neredeyse tüm işyerleri ve kuruluşlar için uyulması gereken kurallar ve tedbirler öngörür. 2020 ÇEÖP'te iş sağlığı ve işçi güvenliği tedbirlerine vurgu yapılmazken görsel blok programlamayla ilgili amaç belirtimi önemli görülmektedir.

Öğrenme kazanımları bakımından karşılaştırmalı değerlendirme yapıldığında 2018 ÇEÖP'te iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin tüm kazanımlarda yer aldığı görülmektedir. Basit kod, uygun kontrol deyimleri ve uygun metot kullanımı kazanımlarının belirtildiği ÇEÖP'te toplam 5 öğrenme kazanımı görülmektedir. Toplam dokuz öğrenme kazanımının olduğu 2020 ÇEÖP'te iş sağlığı ve güvenliği kazanımlarının olmadığı görülürken güncel programlama becerilerine yönelik kazanımların belirlendiği değerlendirilmektedir. Özellikle Blok tabanlı programlama kazanımlarının yer alması, öğrenciler tarafından zor olarak kabul edilen metot, karar kontrol yapıları, döngü ve veri yapılarına yönelik kazanımların yer alması önemli görülmektedir.

Programlama öğretiminde yardımcı programlar, öğretilen programlama dili ve platformlar önemli görülmektedir. 2018 ÇEÖP'te Visual C# programlama dilinin olduğu görülürken 2020 ÇEÖP'te ise Phyton programlama dilinin yer aldığı görülmektedir. Swacha ve Muszyńska (2011) her iki programlama dilini öğrenci görüşlerine göre değerlendirdikleri çalışmalarında öğrenciler açısından Visual C# dilinin öğrenilmesinin daha kolay olduğunu belirtmişlerdir. C# dili 2001 yılından itibaren popülerliğini korusa da son yıllarda phyton dili hız ve esnekliğinden dolayı daha çok tercih edilen bir dil haline gelmiştir (Malkoç, 2012). Next Technology şirketinin “öğrenme ve uygulama” kriterlerine göre belirledikleri en popüler programlama dili sıralamasında Phyton birinci olurken aynı sıralamada C# ise altıncı olmuştur (Technology, 2022). Berkeler Üniversitesinin “11 Most In-Demand Programming Languages in 2022” isimli çalışmasında Phyton dili ikinci olurken C# ise sekizinci olmuştur (Camps, 2022). Her iki çerçeve öğretim programında akış diyagramı çizimi için FlowChart programının olduğu görülürken, sadece 2020 ÇEÖP'te blok tabanlı programlama için program yer aldığı görülmüştür.

Bilişim Teknolojileri Alanı 2018 ve 2020 ÇEÖP'te yer alan Programlama Temelleri Dersinin karşılaştırmalı analizinin yapıldığı bu çalışmanın sonucunda aşağıdaki öneriler sıralanabilir:

- ✓ 2020 ÇEÖP'te yer alan dersin öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre değerlendirildiği çalışmalar yapılabilir,
- ✓ 2018 ve 2020 ÇEÖP'te Programlama Temelleri Dersinin değerlendirme faaliyetlerinin karşılaştırıldığı çalışma yapılabilir,
- ✓ 2020 ÇEÖP'le uygulanmaya başlanılan blok tabanlı programlama yönelik öğretmen görüşlerine başvuru yapılan çalışma yapılabilir,
- ✓ 2020 ÇEÖP'te yer alan Programlama Temelleri Dersine yönelik başarı testi geliştirme çalışması yürütülebilir.

KAYNAKÇA

1. Altın, R. (2021). Secondary school students' programming and computational thinking skills: Traditional and interdisciplinary approaches to teaching programming [Ortadoğu Teknik Üniversitesi]. Ankara.
2. Altunçekiç, A., Yılmaz, Y., ve Üstündağ, M. (2017). Hayat boyu öğrenme kapsamında bilişim kurslarındaki kursiyerlerin eğilimleri. 11.Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Sempozyumu (ICITS 2017), Malatya.
3. Arawjo, I., Wang, C.-Y., Myers, A. C., Andersen, E., ve Guimbretière, F. (2017). Teaching programming with gamified semantics. Proceedings of the 2017 CHI conference on human factors in computing systems,
4. Aydın, M. (2022). Programlama öğretimi için artırılmış gerçeklik tabanlı editörün geliştirilmesi, programlama ve transfer becerilerine etkisinin incelenmesi Trabzon Üniversitesi]. Trabzon.
5. Baldwin, L. P., ve Kuljis, J. (2001). Learning programming using program visualization techniques. Proceedings of the 34th Annual Hawaii International Conference on System Sciences,
6. Banerjee, D., Cronan, T. P., ve Jones, T. W. (1998). Modeling it ethics: A study in situational ethics. Mis Quarterly, 22(1), 31-60.
7. Ben-Ari, M. (2013). Visualization of programming (1. ed.) <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780203078723-14/visualization-programming-mordechai-ben-ari>
8. Bergin, T. J. (2007). A history of the history of programming languages. Communications of the ACM, 50(5), 69-74. <https://dl.acm.org/doi/fullHtml/10.1145/1230819.1230841>
9. Beyer, C. (2019, 09.06.2022). A brief totally accurate history of programming languages. <https://medium.com/commitlog/a-brief-totally-accurate-history-of-programming-languages-d2e2b09553f8>
10. Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative research journal.
11. Burton, P. J., ve Bruhn, R. E. (2003). Teaching programming in the oop era. ACM SIGCSE Bulletin, 35(2), 111-114.
12. Busetto, L., Wick, W., ve Gumbinger, C. (2020). How to use and assess qualitative research methods. Neurological Research and practice, 2(1), 1-10.
13. Busjahn, T., ve Schulte, C. (2013). The use of code reading in teaching programming. Proceedings of the 13th Koli Calling international conference on computing education research,
14. Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2012). Örneklemeye yöntemleri. In.
15. Camps, B. B. (2022, 17.07.2022). 11 most in-demand programming languages in 2022. <https://bootcamp.berkeley.edu/blog/most-in-demand-programming-languages/>
16. Çisar, S. M., Pinter, R., ve Radosav, D. (2011). Effectiveness of program visualization in learning java: A case study with jeliot 3. International Journal of Computers Communications & Control, 6(4), 668-680.
17. Costelloe, E. (2004). Teaching programming the state of the art. The Center for Research in IT in Education. Dept. of Computer Science Education. Dublin: Trinity College. Recuperado de http://www.scss.tcd.ie/disciplines/information_systems/crite/crite_web/publications/sources/programmingv1.pdf.
18. Çalışkan, B. (2019, 08.06.2022). Kısaca programlama dillerinin tarihi (yeniden paylaşım). <https://blog.metu.edu.tr/e224336/2019/03/10/kisaca-programlama-dillerinin-tarihi-yeniden-paylasim/>

19. Çamcan, A. (2019). Yazılım sektörünün ekonomiye katkısı: Türkiye örneği Sosyal Bilimler Enstitüsü].
20. Daly, T. (2011). Minimizing to maximize: An initial attempt at teaching introductory programming using alice. *Journal of Computing Sciences in Colleges*, 26(5), 23-30.
21. Dann, W. P., Cooper, S., ve Pausch, R. (2006). *Learning to program with alice, brief edition*. Prentice-Hall, Inc.
22. Darcan, E., ve Aydoğan, H. (2014). Bilişim etiği. In *Siber etik* (pp. 137-151). Adalet Yayınevi. https://www.researchgate.net/profile/Emirhan-Darcan/publication/338533589_Cyber_Ethics/links/5e19ca5492851c8364c41ff9/Cyber-Ethics.pdf
23. Dasgupta, S. (2015). Block-based programming with scratch community data: A position paper. 2015 Ieee Blocks and Beyond Workshop (Blocks and Beyond), 97-98. <Go to ISI>://WOS:000380879300024
24. Dasso, A., Funes, A., Riesco, D. E., Montejano, G. A., Peralta, M., ve Salgado, C. H. (2005). Teaching programming. *I Jornadas de Educación en Informática y TICs en Argentina*,
25. Demirer, V., ve Sak, N. (2016). Dünyada ve türkiye'de programlama eğitimi ve yeni yaklaşımlar. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(3), 521-546.
26. Ece, N. (2021, 09.06.2022). Programlama dili: İlk programlama dilleri ve tarihi. <https://www.superprof.com.tr/blog/programlamanin-gecmisi-ve-dilleri/>
27. Eddins, J. M. (1981). A brief history of computer-assisted instruction in music. *College Music Symposium*,
28. Ergashev, N. (2021). Methods of using visualized educational materials in teaching programming languages in technical universities. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*.
29. Ersoy, H., Madran, R. O., ve Gülbahar, Y. (2011). Programlama dilleri öğretimine bir model önerisi: Robot programlama. *Akademik Bilişim*, 11, 731-736.
30. Fidan, M. (2016). Bilişim etiği boyutlarına göre bilişim teknolojileri ve yazılım dersi öğretim programı kazanımlarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(4), 1641-1654.
31. Friedman, L. W. (1992). From babbage to babel and beyond: A brief history of programming languages. *Computer Languages*, 17(1), 1-17.
32. Günbayı, İ. (2019). Nitel araştırmada veri analizi: Tema analizi, betimsel analiz, İçerik analizi ve analitik genelleme. Retrieved 02.07.2022 from <http://www.nirvanasosyal.com/h-392-nitel-arastirmada-veri-analizi-tema-analizi-betimsel-analiz-icerik-analizi-ve-analitik-genelleme.html>
33. Hermans, F., Stolee, K. T., ve Hoepelman, D. (2016). Smells in block-based programming languages. 2016 Ieee Symposium on Visual Languages and Human-Centric Computing (VL/Hcc), 68-72. <Go to ISI>://WOS:000392158000012
34. Hohl, W., ve Hinds, C. (2014). *Arm assembly language: Fundamentals and techniques*. Crc Press.
35. Hyde, R. (2003). *The art of assembly language* (Vol. 75). No Starch Press San Francisco, CA, USA.
36. Irvine, K. R. (2003). *Assembly language for intel-based computers*. Citeseer.
37. Kabakçı, E. (2018, 08.06.2022). Programlama dillerinin tarihçesi ve gelişim süreci. <https://emirhankabakci.com/programlama-dillerinin-tarihcesi/>
38. Kak, A. (2009). Teaching programming. In.
39. Kalelioglu, F., ve Gülbahar, Y. (2014). The effects of teaching programming via scratch on problem solving skills: A discussion from learners' perspective. *Informatics in education*, 13(1), 33-50.
40. Kalelioğlu, F. (2015). A new way of teaching programming skills to k-12 students: Code. Org. *Computers in Human Behavior*, 52, 200-210.
41. Kieran, R., Garcia, D., Medina, M., Lewis, D., ve Herrera, L. (2020). Overcoming the lack of qualified computer programming teachers: A field experiment in belize. *Journal of Learning and Teaching in Digital Age*, 5(2), 1-9.
42. Kiesler, N. (2016). Teaching programming 201 with visual code blocks instead of vi, eclipse or visual studio - experiences and potential use cases for higher education. *Edulearn16: 8th International*

- Conference on Education and New Learning Technologies, 3171-3179. <Go to ISI>://WOS:000402955903032
43. Koracharkornrad, C. (2017). Tuk tuk: A block-based programming game. Proceedings of the 2017 Acm Conference on Interaction Design and Children (Idc 2017), 725-728. <https://doi.org/10.1145/3078072.3091990>
  44. Kukul, V., ve Gökçearslan, Ş. (2014). Scratch ile programlama eğitimi alan öğrencilerin problem çözme becerilerinin incelenmesi investigating the problem solving skills of students attended scratch programming course.
  45. Kurihara, A., Sasaki, A., Wakita, K., ve Hosobe, H. (2015). A programming environment for visual block-based domain-specific languages. Proceedings of the 2015 International Conference on Soft Computing and Software Engineering (Scse'15), 62, 287-296. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2015.08.452>
  46. Kyfonidis, C., Moumoutzis, N., ve Christodoulakis, S. (2017). Block-c: A block-based programming teaching tool to facilitate introductory c programming courses. Proceedings of 2017 Ieee Global Engineering Education Conference (Educon2017), 570-579. <Go to ISI>://WOS:000405192300088
  47. Kyfonidis, C., Moumoutzis, N., ve Christodoulakis, S. (2017). Block-c: A block-based programming teaching tool to facilitate introductory c programming courses. 2017 IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON),
  48. Lahtinen, E. (2006). Integrating the use of visualizations to teaching programming. Proceedings of the conference Methods, Materials and Tools for Programming Education,
  49. Lestal, J. (2020, 09.06.2022). History of programming languages. <https://devskiller.com/history-of-programming-languages/>
  50. Lopez, J. M. S., ve Gutierrez, R. C. (2017). Computational thinking and visual programming through blocks in the elementary school classroom. Educac, 53(1), 129-146. <https://doi.org/10.5565/rev/educar.841>
  51. Malkoç, B. (2012). Temel bilimler ve mühendislik eğitiminde programlama dili olarak python. XIV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 201.
  52. MEB. (2022a). Çerçeve öğretim programları. Retrieved 06.06.2022 from <http://meslek.eba.gov.tr/?p=Ogretim-Programi&tur=mtal>
  53. MEB. (2022b). Ders bilgi formları. Retrieved 06.06.2022 from <http://meslek.eba.gov.tr/?p=Ders-Bilgi-Formu&tur=mtal>
  54. Milne, I., ve Rowe, G. (2002). Difficulties in learning and teaching programming—views of students and tutors. Education and Information technologies, 7(1), 55-66.
  55. Mladenović, M., Žanko, Ž., ve Aglič Čuvić, M. (2021). The impact of using program visualization techniques on learning basic programming concepts at the k-12 level. Computer Applications in Engineering Education, 29(1), 145-159.
  56. Mohamad, S. N. H., Patel, A., Latih, R., Qassim, Q., Na, L., ve Tew, Y. (2011). Block-based programming approach: Challenges and benefits. Proceedings of the 2011 International Conference on Electrical Engineering and Informatics,
  57. Moors, L., Luxton-Reilly, A., ve Denny, P. (2018). Transitioning from block-based to text-based programming languages. 2018 International Conference on Learning and Teaching in Computing and Engineering (LaTICE),
  58. Myers, B. A. (1986). Visual programming, programming by example, and program visualization: A taxonomy. ACM sigchi bulletin, 17(4), 59-66.
  59. Namlı, N. A., ve Şahin, M. C. (2017). Algoritma eğitiminin problem çözme becerisi üzerine etkisi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(5), 135-153.
  60. O'Kelly, J., ve Gibson, J. P. (2006). Robocode & problem-based learning: A non-prescriptive approach to teaching programming. Proceedings of the 11th annual SIGCSE conference on Innovation and technology in computer science education,

61. Özdemir, S. (2019). Lisans öğrencilerinin bilişim etiği konusundaki tutumlarının incelenmesi Ufuk Üniversitesi]. İstanbul.
62. Papert, S. (1993). *The children's machine: Rethinking school in the age of the computer*. Basic Books, Inc.
63. Parlak, B. (2017). Dijital çağda eğitim: Olanaklar ve uygulamalar üzerine bir analiz. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(Kayfor 15 Özel Sayısı), 1741-1759.
64. Patel, K., Duval, M. A., Shipp, A. R., Knoll, A., ve Scott, P. H. (2010). Building blocks of cf: An education program for newly diagnosed cf patients and families. *Pediatric Pulmonology*, 457-457. <Go to ISI>://WOS:000282988800736
65. Price, T. W., ve Barnes, T. (2017). Position paper: Block-based programming should offer intelligent support for learners. 2017 Ieee Blocks and Beyond Workshop (B&B), 65-68. <Go to ISI>://WOS:000425946800014
66. Rafuls, S. E. (1997). Qualitative research methods. *Research in counseling & therapy*, 65-67.
67. Robins, A., Rountree, J., ve Rountree, N. (2003). Learning and teaching programming: A review and discussion. *Computer science education*, 13(2), 137-172.
68. Rudder, A., Bernard, M., ve Mohammed, S. (2007). Teaching programming using visualization. *Proceedings of the Sixth IASTED International Conference on Web-Based Education*,
69. Rusch, R. B. (1969). *Computers: Their history and how they work*. Simon & Schuster
70. Saeli, M., Perrenet, J., Jochems, W. M., ve Zwaneveld, B. (2011). Teaching programming in secondary school: A pedagogical content knowledge perspective. *Informatics in education*, 10(1), 73-88.
71. Staff. (2021, 09.06.2022). Computer programming languages. <https://www.computerscience.org/resources/computer-programming-languages/#c-plus-plus>
72. Swacha, J., ve Muszyńska, K. (2011). Python and c#: A comparative analysis from students' perspective. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio AI, Informatica*, 11(1).
73. Sykes, E. R. (2007). Determining the effectiveness of the 3d alice programming environment at the computer science i level. *Journal of Educational Computing Research*, 36(2), 223-244.
74. Technology, N. (2022). Top 10 programming languages in 2022. <https://nexttechnology.io/top-10-programming-languages-for-2022/>
75. thussong. (2015, 09.06.2022). Programming languages through the years. <https://www.thesoftwareguild.com/blog/history-of-programming-languages/>
76. Tillmann, N., Moskal, M., De Halleux, J., Fahndrich, M., Bishop, J., Samuel, A., ve Xie, T. (2012). The future of teaching programming is on mobile devices. *Proceedings of the 17th ACM annual conference on Innovation and technology in computer science education*,
77. Turto, T. (2008). Building blocks for a web programming language. *Proceedings of the 34th Euromicro Conference on Software Engineering and Advanced Applications*, 310-317. <https://doi.org/10.1109/Seaa.2008.15>
78. Vihavainen, A., Paksula, M., ve Luukkainen, M. (2011). Extreme apprenticeship method in teaching programming for beginners. *Proceedings of the 42nd ACM technical symposium on Computer science education*,
79. Wach, E., ve Ward, R. (2013). Learning about qualitative document analysis. *Institute of Development Studies*. <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/handle/20.500.12413/2989>
80. Wang, D. L., Zhang, Y., Gu, T. Y., He, L., ve Wang, H. A. (2012). E-block: A tangible programming tool for children. *Adjunct Proceedings of the 25th Annual Acm Symposium on User Interface Software and Technology*, 71-72. <Go to ISI>://WOS:000325072100028
81. Wang, T., Mei, W., Lin, S., Chiu, S., ve Lin, J. M. (2009, 18-21 Oct. 2009). Teaching programming concepts to high school students with alice. 2009 39th IEEE Frontiers in Education Conference,
82. War, I. (1996). *History of programming languages*. In.

83. Weintrop, D. (2019). Block-based programming in computer science education. *Communications of the ACM*, 62(8), 22-25.
84. Weintrop, D., ve Wilensky, U. (2017). Comparing block-based and text-based programming in high school computer science classrooms. *ACM Transactions on Computing Education (TOCE)*, 18(1), 1-25.
85. Weintrop, D., ve Wilensky, U. (2018). How block-based, text-based, and hybrid block/text modalities shape novice programming practices. *International Journal of Child-Computer Interaction*, 17, 83-92.
86. Wyeth, P. (2008). How young children learn to program with sensor, action, and logic blocks. *Journal of the Learning Sciences*, 17(4), 517-550. <https://doi.org/10.1080/10508400802395069>
87. Xu, Z., Ritzhaupt, A. D., Tian, F., ve Umaphy, K. (2019). Block-based versus text-based programming environments on novice student learning outcomes: A meta-analysis study. *Computer science education*, 29(2-3), 177-204.
88. Yıldırım, A., ve Şimsek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri Seçkin Yayıncılık.
89. Yıldız, M., Çiftçi, E., ve Karal, H. (2017). Bilişimsel düşünme ve programlama. *Eğitim teknolojileri okumaları*, 75-86.
90. Yıldız, M., ve Kaya, Z. (2013). Meslek liselerindeki programlama temelleri dersi programının değerlendirilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 359-368.
91. Zhang, J. X., Liu, L., de Pablos, P. O., ve She, J. (2014). The auxiliary role of information technology in teaching: Enhancing programming course using alice. *The International journal of engineering education*, 30(3), 560-565.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type

Research Article

Subject Area

Science Education

Vol: 8 Issue: 63

Year: 2022 September

Pp: 1651-1660

Arrival

01 August 2022

Published

31 September 2022

Article ID 64390

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64390>**How to Cite This****Article**Mutlu, F.; Akkuş, E.,
Beysun, H., Şahin, Y.,
Kurtoğlu, M.Ö. &
Dursun, H. (2022).“Bilişim Teknolojileri
Alanının 2018 ve 2020
Çerçeve Öğretim
ProgramındakiProgramlama Temelleri
Dersinin Karşılaştırmalı
İçerik Analizi”,International Social
Mentality and
Researcher Thinkers
Journal, (Issn:2630-
631X) 8(63): 1651-
1660Social Mentality And
Researcher Thinkers is
licensed under a
Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Sınıf Öğretmen Adaylarının Grafik Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi

Determination of Graphic Literacy Levels of Primary Teacher Candidates

Fatih Sezek¹ ¹ Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Erzurum, Türkiye

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; sınıf öğretmen adaylarının grafik okuma ve çiziminde tercih edebilecekleri grafik türlerini belirlemek ve değişik türlerde verilen grafikleri okuma ve grafik çizim becerilerinin hangi seviyede olduğunu tespit etmektir. Bu nedenle, öğrencilerin grafik okuryazarlık seviyelerini tespit etmek için betimleyici araştırma modeli seçilmiştir. Çalışmanın örneklemi; sınıf öğretmenliği eğitimi anabilim dalında öğrenim gören birinci sınıf öğrencilerinden 43 ve üçüncü sınıf öğrencilerinden 28 olmak üzere toplamda 71 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırmada, ölçme aracı olarak dört bölümden oluşan grafik testi kullanılmıştır. Testin geçerliği için iki öğretmen ve fen bilgisi eğitiminden iki profesör öğretim üyesinin görüşüne sunulmuş, tavsiyeleri üzerine gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Testin, birinci bölümünde öğrencilerin okumayı tercih ettikleri grafik türleri, ikinci bölümünde çizimde tercih ettikleri grafik türleri, üçüncü bölümünde grafik okuma becerileri ve dördüncü bölümünde ise grafik çizim becerilerinin tespitinden oluşmaktadır. Ölçme aracımda; grafiklerin beş farklı türüne yer verilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin testin birinci ve ikinci bölümüne verdikleri cevaplar yüzde olarak, üçüncü ve dördüncü bölümüne vermiş oldukları cevaplar ise puan olarak hesaplanmıştır. Üçüncü bölümde öğrencilere farklı grafikler verilerek açık uçlu olarak değerlendirmeleri istenmiştir. Dördüncü bölümde tablo halinde verilen verilerden söylenen grafikleri çizmeleri istenmiştir ve her bir soru için öğrenci cevapları grafik başlığı, eksen başlıkları, göstergeler, grafik çizimi olmak üzere dört kategoride değerlendirilmiştir. Her bir kategori 5 puandır. Her bir soru bu dört kategori üzerinden toplam 20 puandır. Ayrıca, öğretmen adaylarından çözemediklerini düşündükleri her sorunun yanına nedenlerini yazmaları da istenmiştir. Çalışmadan elde edilen veriler sonucunda, öğretmen adaylarının Çizgi ve Sütun grafik türlerini okumada ve çizmede üst düzeyde bildikleri, ancak aşına oldukları Alan, Halka ve Radar grafik türlerinde ise yetersiz oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının kendi beyanlarından Radar grafiğine çok az rastladıkları anlaşılmıştır. Buna bağlı olarak ta Radar grafiğinin okunması ve çiziminde başarının düştüğü tespit edilmiştir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçların, grafik çizme ve yorumlama becerilerinin öğretiminde rehber olacağına inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sınıf Öğretmenliği, Grafik Türleri, Grafik Tercihi Ve Okuryazarlığı

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the types of graphics that primary school teacher candidates will prefer in reading and drawing graphics and to determine the level of reading and graphic drawing skills given in different types of graphics. Therefore, a descriptive research model was chosen to determine students' graphic literacy levels. The sample of the study; It consists of a total of 71 participants, 43 of whom are first-year students and 28 of whom are third-year students studying in the department of primary school teacher education. In the research, a graphic test consisting of four parts was used as a measurement tool. For the validity of the test, it was submitted to the opinion of two teachers and two professors from science education, and necessary corrections were made upon the recommendations. Types of graphics that students prefer to read in the first part of the test, graphic types they prefer in drawing in the second part, graphic reading skills in the third part and the fourth part consists of determining the graphic drawing skills. In the measuring tool; Five different types of graphics are included. The answers given by the students participating in the study to the first and second parts of the test were calculated as percentage, and the answers to the third and fourth parts of the test were calculated as scores. In the third part, different graphs were given to the students and they were asked to evaluate them open-ended. In the fourth section, they were asked to draw the graphs that were told from the data given in tabular form and student answers for each question were evaluated in four categories: graphic title, axis titles, indicators, and graphic drawing. Each category is 5 points. Each question is a total of 20 points over these four categories. In addition, it was understood that the pre-service teachers rarely encountered the Radar chart from their own statements. Accordingly, it has been determined that the success in reading and drawing the Radar graph has decreased. As a result of the data obtained from the study, it was determined that the pre-service teachers knew at a high level in reading and drawing Line and Column chart types, but they were insufficient in the Area, Ring and Radar chart types they were less familiar with. In addition, it has been determined that it is the Radar chart type that teacher candidates have the most difficulty because they have encountered the least. We think that the results obtained from this research will be a guide in the teaching of graph drawing and interpretation skills.

Keywords: Classroom Teaching, Graphics types, Graphics Preference And Literacy

GİRİŞ

Öğrencilerimizden bir olayın nedenlerini basit doğrusal açıklamaların ötesinde yapmalarını istediğimizde fen okuryazarı olmalarını istiyoruz demektir. Ancak çoğu bireye bir olayla ilgili bir veya çok yönlü nedenlerin, ilişkilerin, etkilerin, sonuç çıkarmaya dönük yorumlamaların ve bunları sunmalarını sağlayacak temel grafik becerilerinin yeterli derecede öğretilmediğini görüyoruz. Oysa görselleri değerlendirmeye yönelik okuryazarlıkların geliştirilmesi oldukça önemlidir ve grafik anlama ve çizme becerileri günümüzde birçok meslekte gerekli temel beceriler arasında bulunmaktadır. Bununla birlikte grafiklerle ilgili temel becerilerin öğretimini ana başlık kabul eden bir ders karşımıza çıkmamaktadır. Bunun yerine farklı disiplinlerdeki derslerde bölünmüş halde alt konu başlıkları olarak verilmektedir. Hâlbuki grafik becerileri gibi temel ve farklı alanlardaki derslerin öğretimine katkısı olacak ve etkileşimi sağlayacak becerilerin öğretilmesinin eğitimin kalitesine büyük faydası olacaktır (Özmutlu & Bayrak Özmutlu, 2021; Yayla & Özsevgeç, 2015). Bu

beceriler, bireylerin günlük yaşamlarında güvenilir bilgiye ulaşmaları ve bilgiyi doğru analiz etmeleri için oldukça önemlidir. Ayrıca bu beceriler sadece bilimsel araştırmalarda değil ekonomi, iletişim, siyaset gibi farklı alanlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Grafikler; yalnızca fen ve matematik bilimlerinde değil, sosyal bilgiler alanında da kullanılan önemli görsel materyallerden birisidir. Bundan dolayı, eğitimde matematik haricinde fen bilgisi ve sosyal bilgiler gibi farklı alanlarda da kullanılmaktadır. Bu durum eğitimde grafik becerilerinin dünya genelinde öneminin artmasına neden olmaktadır.

Diğer yandan, pek çok ülkenin katıldığı ve uluslararası yapılan TIMMS (Trends in International Mathematics and Science Study/ Uluslararası Fen Eğilimleri, Matematik ve Fen Araştırması) ve PISA (Programme for International Student Assessment/ Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) sınavlarında grafik okuryazarlığı ile ilgili yetenekler ölçülmektedir. TIMSS 2015 ulusal matematik ve fen bilimleri ön raporunda 4. Sınıflar için grafik okuryazarlığıyla ilgili şu ifadeler yer almaktadır. Matematik üst düzey yeterliliklerinde; öğrenciler tablo ve grafiklerdeki verileri yorumlar ve kullanır. Şekil ve çetele grafiği hakkındaki bilgilerini bar grafiklerini tamamlamada kullanırlar. Orta düzeyde; iki boyutlu gösterimden üç boyutlu gösterimi canlandırabilirler. Bar grafiği, şekil ve tabloları basit problemleri çözmek için yorumlayabilirler. Alt düzeyde; yatay ve dikey Çizgiler, basit geometrik şekiller, koordinat bilgisi farkındalığına sahiptir. Basit bar grafiği ve tabloyu okuyabilir ve tamamlayabilirler (MEB, 2016). PISA 2012 raporunda matematik okuryazarlığı temel kavramlarından olan işe koşmada öğrenciler; sayıları, grafiksel ve istatistiksel verileri, bilgileri, cebirsel ifadeleri, denklemleri ve geometrik gösterimleri manipüle eder. Matematiksel diyagram, grafik ve yapıları oluşturur. Bunlardan matematiksel bilgi çıkarır. MEB de bu sınavlardan yola çıkarak ülkemizdeki eğitim sisteminin uluslararası arenadaki kalitesini ölçmeğe çalışmaktadır (MEB, 2019).

Diğer yandan bireyin kalıtım yoluyla getirdiği zekâ kapasitesinin tam olarak kullanılabilmesi için bireyin bilişsel gelişimini besleyen bir çevre etkileşiminde bulunması ve zengin yaşantılar kazanması gerekmektedir. Gelişimde her aşama kendinden öncekine dayalı, kendinden sonraki aşamaya hazırlayıcıdır. Burada can alıcı nokta zamanlamadır. Eğer öğrencilere yaşamlarının belirli noktalarında öğrenme fırsatı sağlanmadıysa, gelişim yavaşlayabilir veya durma noktasına gelebilir. Sonuç olarak, çevre tarafından öğrenme imkânı verilmediğinde, çocukta yeterli gelişimi beklemek mümkün değildir. Yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı, MEB'in gelişen dünya şartlarını ve öğrencilerin ihtiyaç duyabilecekleri bilgi ve becerilerini göz önüne alarak müfredatları güncellemesi önem arz etmektedir. En son hazırlanan MEB 2018 programı incelendiğinde, grafik becerilerinin “tablo, grafik, diyagram çizme ve yorumlama” şeklinde verildiği belirlenmiştir (MEB, 2018; Turan, 2019). Grafik becerilerinin kazandırılması ve ölçülmesiyle ilgili yapılan çalışmalar yıllar içinde önemli artış göstermiştir. Ayrıca, insan beyni, görsel olarak diğer bütün duylardan daha fazla bilgi alacak şekilde yapılanmıştır (Alpan, 2008). Görsel anlatım (sunumlar) dikkat, öğrenme ve hafıza süreçlerini teşvik eder. Beyin ve öğrenme araştırmalarından elde edilen ortak sonuçlar grafiklerin faydalarını desteklemektedir (Schunk, 2009, s402).

Grafikler; verilerin bir bütün şeklinde daha anlaşılır hale gelmesini, yorumlama becerisinin geliştirilmesini, çok sayıda verinin özetlenebilmesini, ayrıntıları, veriler arasındaki ilişkilerin daha hızlı ve kolay yorumlanmasını sağlayan istatistiksel verilerin görsel simgeleridir (Çepni, Ayas, Johnson & Turgut, 1997; Demirci, Uyanık & Uyanık, 2009; Demirel, Seferoğlu & Yağcı, 2001; Temiz & Tan, 2009a ve b). Bu görsel araçlar kullanılırken, sunulması istenilen verilerin karmaşık olmaması ve okuyucuların grafik kullanma ve yorumlama becerilerinin yeterli olması üzerinde durulması gereken temel husustur (Demirel, Seferoğlu & Yağcı, 2001). Fakat yapılan çalışmalara bakıldığında, öğrencilerin tek boyutlu grafikleri okuma becerilerinin yüksek olduğu (Oruç & Akgün, 2010), biraz daha karmaşık grafikleri istenen düzeyde okuyup oluşturamadıkları görülmektedir (Beichner, 1994; Erkan-Erkoç, 2011; Gültekin, 2009; Hadjidemetriou & Williams, 2001; Sülün & Kozcu, 2005; Tarakçı, 2016; Temiz & Tan, 2009a ve b; Tortop, 2011). Eğitimin her kademesindeki öğrenciler tarafından yaşanan grafik becerileri ile ilgili zorlukların temeli ilkökula dayanmaktadır (Hotmanoğlu, 2014). Grafik kullanma becerileri artık ilkökoldan itibaren kazandırılması gereken beceriler olarak görülüşü için sınıf öğretmenlerinin bu konuları etkili bir şekilde öğretebilecek kadar yeterli düzeyde bilgi ve beceriye sahip olmaları büyük bir önem taşımaktadır.

Hâlbuki yapılan alan yazın taramalarında, üniversite öğrencilerinin bile grafiklerin çiziminde; başlangıç noktasını belirleme, eksenleri ölçeklendirme, değerleri birleştirme, grafikleri anlama ve yorumlama konularında zorlandıkları, grafiklerde eksenleri doğru belirleyenlerin de genellikle kavramların birimlerini yazmadıkları, derslerde kullanılanlardan farklı değişkenler verildiğinde zorlandıkları tespit edilmiştir (Aydın & Tarakçı, 2018; Bayazıt, 2011; Batur, Baki & Güven, 2019; Gültekin, 2014; Taşdemir, Demirbaş & Bozdoğan, 2005; Yıldırım, Yıldırım, Çelik & Aydın, 2014; Egin, 2010). Ayrıca, YÖK Ulusal Tez Merkezi tarama motorunda; “Grafik beceri, grafik çizim, grafik okuma, grafik eğitim, grafik sınıf, grafik oluşturma, sınıf öğretmen aday” kelimeleri sırasıyla veya kelimelerin aralarına virgül konularak yazıldığında yapılan

taramalarda onlarla ifade edilecek sayıda eğitim çalışmasına rastlanılmıştır. Bunlardan hiç birinde sınıf öğretmen adaylarının grafik becerileri üzerine doğrudan yapılan bir tez tespit edilememiştir. Diğer yandan, Google Akademik Arama Motorundan yapılan taramalarda ülkemizde doğrudan grafik becerileri üzerine sınıf öğretmen adayları ile ilgili yapılmış az sayıda yayına ulaşılmıştır (Aygün, Atalay, Kılıç & Yaşar, 2016; Bayazıt, 2011; Çelik & Sağlam-Arslan, 2012; Dündar & Yaman, 2015; Kandemir & Yılmaz, 2012; Şahinkaya & Aladağ, 2013; Yaman, Dündar & Ayvaz, 2015; Google ve Tez tarama tarihi 1 Eylül 2022). Sınıf öğretmen adaylarının grafik becerilerinin geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçülmesi eğitimcilere planlama açısından son derece önemli bilgiler sağlayabilir.

Bu araştırmada; üniversite sınıf öğretmenliği 1. ve 3. sınıf öğrencilerinin grafik tercihleri, okuma ve çizme becerilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Öğrencilerin grafikler ile ilgili becerilerini etkili bir şekilde ölçme ve eksiklerini fark etmeleri açısından faydalı sonuçlar sunabileceğine inanılmaktadır. Bu amaçla, aşağıda yer alan araştırma problemlerine cevap aranmıştır. Sınıf öğretmenliği birinci ve üçüncü sınıf öğretmen adaylarının; 1) Okumada en çok tercih ettikleri grafik türleri nelerdir? 2) Çizimde tercih ettikleri grafik türleri nelerdir? 3) Grafik okuma becerileri ve 4) Grafik çizim becerileri hangi seviyededir? 5) Sınıf seviyeleri arasında fark var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Sınıf öğretmen adaylarının grafik türü tercihleri, okuma ve çizim becerilerinin belirlenmesi konusu için betimleyici araştırma tipi kullanılmıştır. Çünkü ölçme aracı kullanılarak yapılan tarama çalışmalarında bir durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir şekilde tanımlamak için betimsel analiz yöntemi uygundur. Betimleyici araştırmalar; ilgi duyulan konu ya da etkinliklerin durumunu ayrıntılı şekilde tanımlayan ve açıklayıp tasvir etmeyi amaçlayan araştırmalardır ve daha sonra aynı konuda yapılacak olan araştırmalara yol göstericidir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2011). Ayrıca olgu veya olayları doğal şartları bozulmadan incelemeye fırsat sağladığı için araştırmacılar tarafından tercih edilmektedir (Çepni, 2010).

Örneklem

Araştırmanın örnekleme: Sınıf öğretmenliği bölümünde toplam 71 katılımcıdan oluşmaktadır. Bu katılımcılardan 43'ü birinci sınıf, 28'i ise üçüncü sınıf öğrencisidir. Sınıf öğretmenliği eğitiminde birinci sınıfı seçmemizin nedeni lisans müfredat programının etkisinin en az olmasıdır. Üçüncü sınıfı seçmemizin nedeni ise öğrencilerde Sınıf Öğretmenliği Lisans Programının etkisini görmektir. Dördüncü sınıf öğretmen adayları yoğun bir şekilde KPSS sınavına çalıştıkları için bu sınavda çıkabilecek grafik sorularına da hazırlanmaktadırlar. İkinci sınıflarda ise Sınıf Öğretmenliği Müfredatı yeteri kadar uygulanmamıştır. Bu nedenle çalışmada müfredatın etkisinin en fazla ve KPSS sınav etkisinin kabul edilebilir düzeyde olduğu düşünülen üçüncü sınıflar tercih edilmiştir. Yani amaca dönük bir örnekleme yöntemi tercih edilmiştir.

Ölçme Aracı

Araştırmada, Sezek & Doymuş (2022) tarafında oluşturulan grafik testi kullanılmıştır. Veri toplama aracı dört farklı bölümden oluşmaktadır. Veri toplama aracının, ilk bölümünde okumada tercih edilen grafik türleri, ikinci bölümünde çizimde tercih edilen grafik türleri, üçüncü bölümünde grafik okuma ve yorumlama becerilerini ölçen beş adet açık uçlu grafik sorusu ve dördüncü bölümünde ise tablo halinde verilen verileri kullanarak beş farklı grafik türünün çizim becerilerinin ölçülmesinden oluşmaktadır. Ölçme aracı; öğrencilerin grafik becerilerini incelemek için konu alanından bağımsız ve eğitimde disiplinler arası bilimde en çok kullanılan beş grafik (Çizgi, Sütun, Alan, Halka ve Radar) türü dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın veri analizi sürecinde ölçme aracının ilk iki bölümünde öğrencilerin sorulara vermiş oldukları yanıtlar yüzde (%) olarak, tercih nedenleri ise nitel olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada bütün öğrenciler nitel değerlendirmeye dâhil edilmeden önce kodlanmıştır. Örneğin; S1Ö8 (1'inci sınıf 8 numaralı öğrenci) ve S3Ö28 (3'üncü sınıf 28 numaralı öğrenci) şeklinde gösterilmiştir. Üçüncü ve dördüncü bölümde her bir soru dört kategori ve toplam 20 puan üzerinden değerlendirilmiştir. Ayrıca, öğrencilerin yanıtlamadıkları veya çözmekte zorlandıkları soruların yanına sebebini açıklamaları istenmiştir. Dördüncü bölümde öğrencilerin grafik çizimleri Tablo 1'e göre değerlendirilmiştir. Bu işlem bütün öğrencilerin tamamı için uygulanmıştır. Analizin ardından ulaşılan sonuçlar betimleyici istatistiklerden yararlanılarak özetlenmiştir.

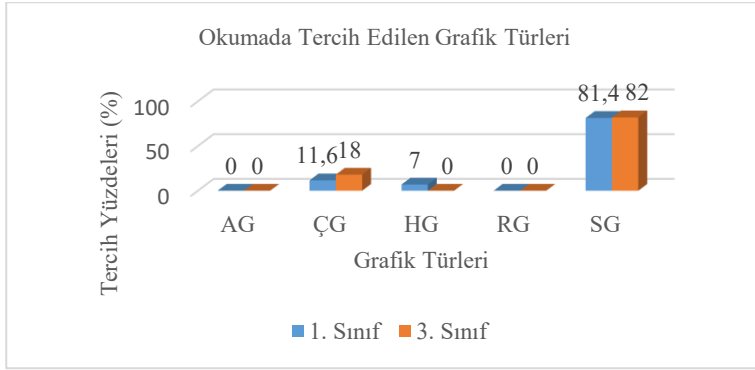
Tablo1. Grafik çiziminde soruların cevaplarını değerlendirme kategorileri

Değerlendirme Kategorileri	20 puan	15 puan	10 puan	5 puan	0 puan
1. Grafik Başlığı	Dört maddenin	Dört maddenin	Dört maddenin	Dört maddenin	Dört maddenin
2. Eksen başlıkları	hepsi varsa	maddeden	ikisi varsa	biri varsa	hiçbiri yoksa
3. Göstergeler		üçü varsa			
4. Grafik çizimi					

Kaynak: Sezek & Doymuş, 2022

BULGULAR VE YORUM

Grafik testinin farklı her bir bölümünden elde edilen veriler ayrı grafik edilmiş ve her birine ait yorumlar yapılmıştır. Öğrencilerin grafik türlerini tercih etme yüzdeleri ölçme aracının birinci bölümünde verilmiştir (Şekil 1). Öğrencilerin görüşleri ise nitel yorum olarak sunulmuştur.

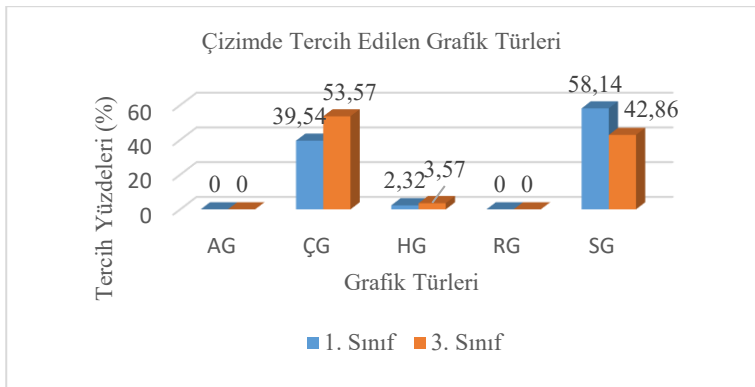

Şekil 1. Okumada Tercih Edilen Grafik Türü (AG=Alan, ÇG=Çizgi, HG=Halka, RG=Radarı, SG=Sütun grafikleri)

Şekil 1'e bakıldığında, birinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinin; Alan ve Radar grafik türlerini hiç tercih etmedikleri, Halka ve Çizgi grafiklerini az, en çok Sütun grafiğini tercih ettikleri görülmektedir. Birinci sınıfların Sütun grafik türünü okumada tercih etmelerinin ilk üç nedeni frekansları ve sırasıyla şöyledir:

“Daha --- (net/ anlaşılır/ açık/ kesin/ okunaklı/ sade) --- bilgi (veri) ile açıklar.” (f= 27), “Bilgileri okumak ve yorumlamak daha kolaydır.” (f=9) ve “Birbirine bağlı olan ve karşılaştırma esasına dayalı olan tabloları yapmaya uygundur.” (f=6), Çizgi ve Halka grafik türleri için “Verilerin yüzdesini daha net ve doğru gösteriyor.” (ÇG f=5, HG f= 2).

Üçüncü sınıfların Sütun grafiği tercih sebepleri: “Verileri çok daha --- (basit/ anlaşılabilir/ net/ kolay/ düzenli/ okunabilir / doğru) --- ifade ediyor.” (f=20) ve “Sütunlar yan yana olduğu için verileri kıyaslamak daha kolaydır.” (f=4), Çizgi grafiği tercih nedenleri arasında “Zamana göre artış ve azalışı görmek daha kolaydır.” (f=2) ve “En kolay okunan ve anlaşılabilir grafik türüdür.” (f=3) şeklinde ifade etmektedirler.

Şekil 2. Çizimde Tercih Edilen Grafik Türü (AG=Alan, ÇG=Çizgi, HG=Halka, RG=Radarı, SG=Sütun grafikleri)

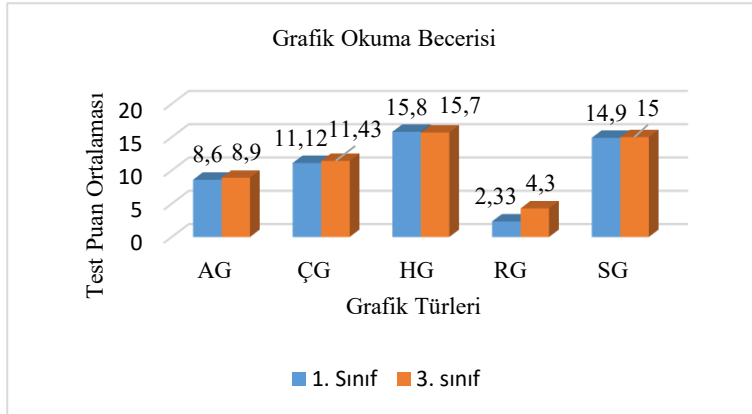
Şekil 2'ye göre; birinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinin Alan ve Radar grafik türlerini hiç tercih etmedikleri, Halka grafiklerini birer kişinin, en çok Sütun grafiğini sonra da Çizgi grafik türünü tercih ettikleri görülmektedir.

Birinci sınıfların Sütun grafik türünü okumada tercih etmelerinin ilk üç nedeni frekanslarıyla ve sırasıyla şöyledir: “Anlaması daha kolaydır.” (f= 16), “Daha kolay kıyaslama yapılabilir.” (f=3) ve “Veriler daha açık ifade edilebilir.” (f=4). Çizgi grafiği için ise “Zamana göre verilerdeki değişimi (artış/ azalış) gözlemlemek daha kolaydır.” (f= 12) ve “Veri az (sade) olduğu için daha anlaşılabilir.” (f=4).

Üçüncü sınıfların Sütun grafiği tercih sebepleri: “Çizim, okunmuş ve anlamlandırması daha açıktır.” (f=9) ve “Veriler arasındaki farkı görebilmek için daha uygundur.” (f=4), Çizgi grafiği tercih nedenleri ise “Verilerin zamana göre hangi sıklıkta değiştiği hakkında ayrıntılı bilgi veriyor.” (f=15) şeklinde ifade ediyorlar.

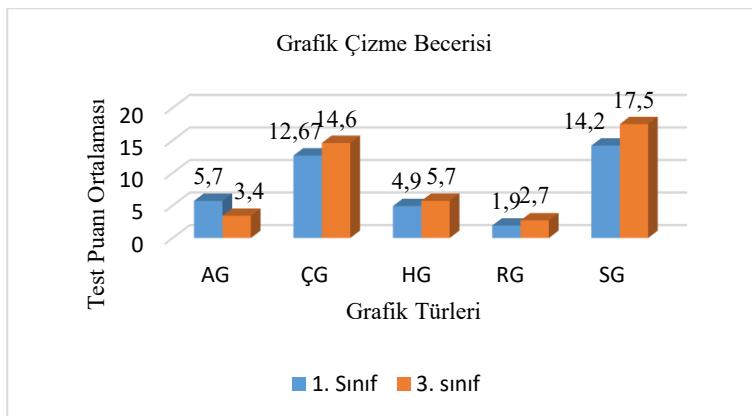
Testin üçüncü bölümünde; beş farklı grafik türü ile ilgili sorular bulunmaktadır. Öğrencilerden bu farklı türdeki grafikleri okunmaları istenmiş ve aldıkları puanlar Şekil 3’de verilmiştir.

Şekil 3. Öğrencilerin Grafik Okuma Becerisi

Şekil 3’e bakıldığında; gruplar başarılarına göre sırasıyla Halka, Sütun, Çizgi, Alan ve Radar grafik şeklindedir. Radar grafikleri okumada yeterli düzeyde bir okuma sergileyemedikleri görülmektedir. En yüksek ortalama puanları 16 civarında olduğu görülmektedir. Şekil 3’e göre sınıflar arasında önemli bir fark yoktur. HG, ÇG ve SG grafik türlerini her iki sınıftaki öğrenciler üst düzeyde okuyabilmişlerdir. Fakat AG’te ise başarıda düşme tespit edilmiştir. En az başarı ise Radar grafiğinde görülmektedir. Öğrencilerden bu bölümü çözerken cevaplamadıkları soruların yanına nedenlerini yazmaları da istenmiştir. 1’inci sınıflardan Ö11 ve 26 Alan grafik ile ilgili olarak “Daha önce böyle bir grafik görmediğim için yapamadım.” Radar grafik ile ilgili olarak Ö11, 26, 29, 35, 43 ise “Bu grafik hakkında bilgim yoktur.” şeklinde gerekçe ileri sürmüşlerdir. Diğer yandan testin üçüncü bölümünde birinci ve üçüncü sınıf öğrencilerden elde edilen puanların toplamının dağılımı normal değildir. Bu nedenle her iki sınıfın puanlarını karşılaştırmada Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Bu testin sonucuna bakıldığında sınıflar arasında anlamlı bir farkın olmadığı anlaşılmaktadır (1. Sınıf (n)= 43, $\bar{x}$ = 53,32, s_x =22 ve 3. Sınıf (n)= 28, $\bar{x}$ = 55,4, s_x = 24,5; $U=0,557$, $p=0,594$).

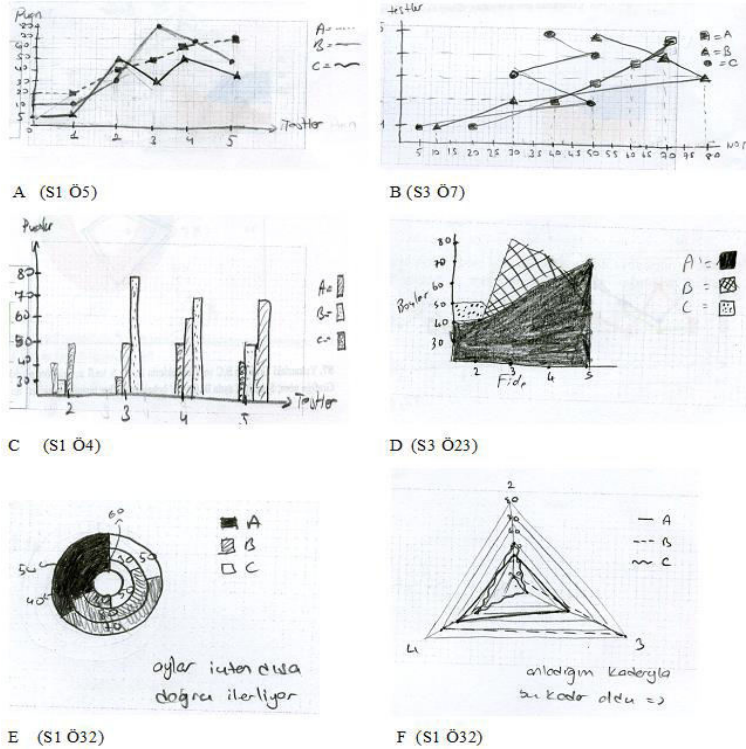
Ölçme aracının dördüncü bölümünde; beş farklı soru ve tablo verilmiştir. Öğretmen adaylarından bu verileri kullanılarak her bir soruda farklı bir tür grafik çizmeleri istenmiştir. Tablo 1’deki şablon kullanılarak her bir grafik sorusu değerlendirilmiş ve elde edilen puanlar Şekil 4’de sunulmuştur.

Şekil 4. Öğrencilerin Grafik Çizme Becerisi

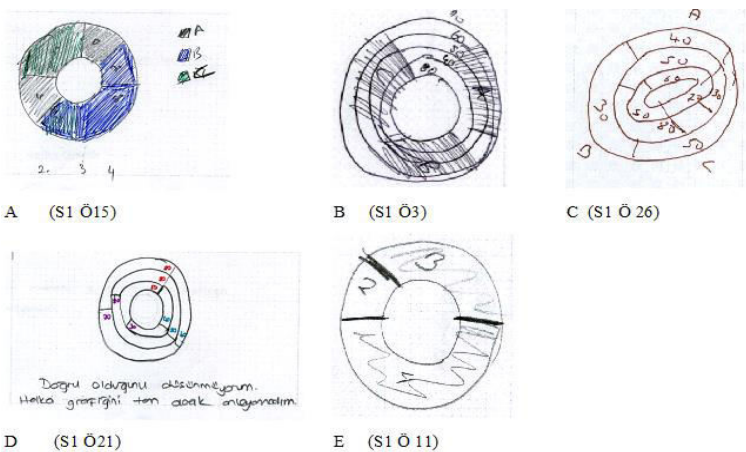
Şekil 4 incelendiğinde, öğretmen adaylarının grafik çizim becerilerinden aldıkları puan ortalamaları ve dağılımları görülmektedir. Bu bölümdeki sorular Tablo 1’e göre değerlendirildiğinde, öğretmen adaylarının büyük bir kısmının AG, HG ve RG grafiklerini bir grafiğin bütün bileşenlerini ihtiva edecek şekilde çizemedikleri görülmüştür. ÇG ve SG’lerinde ise her iki sınıftaki öğrencilerin yarıya yakın bir kısmının grafik çizimini bütün bileşenleriyle yapabildikleri tespit edilmiştir. En az başarı Radar grafiğinde görülmektedir. Öğrencilerden grafikleri çizerken yapamadıkları soruların yanına nedenlerini yazmaları da istenmiştir. 1. sınıflardan Halka grafik için Ö24 “Bu soruda doğru mantık yürütemediğim için çözemedim.”, Ö25 “Alan grafiği hakkında bilgim yoktur.” ve “Çünkü Halka grafiği çizmeyi bilmiyorum.”, Radar grafiğin çizimini yapamayan Ö5 “Hiç görmediğim bir grafik, çözmeyi bilmiyorum.”, Ö40 “Bu grafiği hiç yorumlamadım ve

bilmiyorum. Karmaşık ve zor gözüküyor.”, 3. Sınıflardan Ö3 “Bu grafiği hem anlayamadım hem de okuyamadığım için çözemedim.”, Ö18 “Radar grafik çizimi hakkında detaylı bir bilgim yoktur.” şeklinde ifade etmişlerdir. Tüm grafik türlerinin çizim puanları toplanarak incelendiğinde, verilerin normal dağılmadığı ve her iki sınıftaki öğrencilerden elde edilen puanlara Mann Whitney U testi uygulandığında sınıflar bazında anlamlı bir farkın olmadığı anlaşılmaktadır (1. Sınıf (n)=43, $\bar{x}$ = 40,2, s_x =27,6 ve 3. Sınıf (n)= 28, $\bar{x}$ = 44, s_x = 23,5; U =0,537, p =0,537). Sınıf öğretmen adaylarının grafik çizim becerilerinin incelenmesi amacıyla hazırlanan sorulara verdikleri doğru cevaplardan örnekler Şekil 5’de, yanlış cevaplardan örnekler ise Şekil 6’da görülmektedir.

Şekil 5. Sınıf öğretmen adaylarının grafik çizimi ile ilgili sorulara verdikleri doğru yanıtlardan örnekler

Şekil 5 A ve B incelendiğinde, iki farklı öğrencinin yatay ve dikey eksen başlıklarının (test çeşitleri ve test puanları) yerlerini değiştirmelerine rağmen verileri doğru bir şekilde eşleştirdikleri görülmektedir. Yani iki grafikte doğru çizilmiştir. Öğrenci cevapları incelendiğinde bu farklı çizim tercihlerinin 5 C, E ve F grafikleri için de uygulandığı tespit edilmiştir. Ancak bütün örnekleme burada sunmak mümkün olmadığı için sadece bir örnek verilmiştir.

Şekil 6. Sınıf öğretmen adaylarının grafik çizimi ile ilgili sorulara verdikleri yanlış veya eksik yanıtlardan örnekler

Öğrenci çizimleri incelendiğinde, bütün grafik türlerinde bazı hatalar yapıldığı tespit edilmiştir. Bunların her birinden birer örnek vermek yerine bir grafik türünde yapılan bütün hataları göstermenin daha düzenli ve öğretici olacağı kanısındayız. Bu nedenle Şekil 6’da Halka grafiklerle ilgili yapılan hatalar toplu şekilde verilmiştir. Şekil 6 A’ya bakıldığında toptancı bir yaklaşımla veriler halkasal olarak gösterilmiştir. Ancak veri yüzdeleri, şekil yazıları, başlıklar ve tabakalar eksiktir. Şekil 6 B’ye bakıldığında veri sayısından daha fazla katman çizilmiş ve ana hat kabaca tasnif edilmekle birlikte veriler yanlış veya eksik işlenmiştir. Şekil 6 C’de

tablodaki verilere göre ana hat doğru çizilmiş, ancak tablodaki veriler bazen içten dışa bazen de dıştan içe yerleştirilmiştir. Yani verilerde sıralama hatası mevcuttur. Şekil 6 D' de verilerin sıralaması doğru girilmiş ancak grafik başlıkları eksiktir. Şekil 6 E' de ise başlıklar, veri yüzdeleri, eksenler vs. eksik olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Yetkin grafik kullanıcılarının grafikler hakkında; veri toplamanın, puanlamanın, yorumlamanın, sade ve anlaşılır şekilde sunmanın en uygun yollarını bilmeleri gerekir. Ayrıca, bir grafiğin nasıl çizileceğini, hangi veri türleriyle nasıl grafikler çizilebileceğini, amaca göre hangi grafiğin en kullanışlı olduğunu, grafiklerin nasıl yorumlanabileceğini, grafik türlerinin sınırlılıklarını ve bu sınırlılıkları diğer verilerle nasıl telafi edeceğini bilir ve anlarlar. Ancak bütün bu saydıklarımız ideal olandır, araştırmalar gerçekte kişilerin bu konuları yeterli düzeyde bilmediklerine işaret etmektedir (Şahinkaya & Aladağ, 2013; Aydın & Tarakçı, 2018; Bayazıt, 2011; Batur, Baki & Güven, 2019; Gültekin, 2014; Taşdemir, Demirbaş & Bozdoğan, 2005; Dündar & Yaman, 2015; Yıldırım, Yıldırım, Çelik & Aydın, 2014; Egin, 2010).

Verileri sunmada karşılaşılan ilk zorluklardan birisi durumu en doğru ve iyi tanımlayacak grafiğin seçilmesidir. Böylece veriler arasındaki ilişkileri veya bir verinin hangi durumlarda artıp azaldığını görebiliriz. Aradığımız cevapları bulabilir veya bilinen işlemleri nasıl kullanacağımızı keşfedebiliriz. Veriler arasında önem farklılıkları varsa ve sunulacak veri seti büyükse hangilerinin öncelikli olarak sunulması gerektiği konusu ön plana çıkmaktadır. Bu da farklı grafik türlerinin tercihini ön plana çekmektedir. Çünkü yanlış bir grafik tercihi kötü tanımlanmış bir probleme benzer. Burada grafiklerin teknik özellikleri, grafiği yapanların veya okuyanların grafiklerle ilgili yetenekleri, verilerin en sade ve doğru bir şekilde sunumu gibi faktörler de bu tercihi etkilemektedir. Yaptığımız araştırmalarda en çok Sütun ve Çizgi grafiklerin tercih edildiğini tespit ettik. Öğrenciler tercih nedeni olarak: “Verilerin yüzdesini daha net ve doğru gösteriyor.”, “Verileri çok daha --- (basit/ anlaşılabilir/ net/ kolay/ düzenli/ okunabilir / doğru) ifade ediyor.”, “Sütunlar yan yana olduğu için verileri kıyaslamak daha kolaydır.”, Çizgi grafiği tercih nedenleri olarak “Zamana göre artış ve azalışı görmek daha kolaydır.” gibi ifadeler kullanılmaktadır.

Grafik yapmanın uygulamadaki değerini; verilerin daha kolay anlaşılması, sunulmasında kullanışlı ve etkili olması şeklinde tanımlayabiliriz. Bu tanımda; grafik yapma, çok sayıdaki verileri veya veri setlerini içeren geniş ölçekli grafiklere uygulanabilirliği ve genellenebilir olması unutulmamalıdır. Kullanışlılık; aynı zamanda bir grafik değeri ve yararını da ifade etmede kullanılabilir. Grafiğin kullanışlılığı, verilerden alınan puanlardan ulaşılan bilginin pratik değerine ilişkin çıkarımda bulunmaktadır. Grafiğe baktığımızda veriler hakkında belirli durumlarla ilgili daha iyi kararlar vermemizi sağlıyorsa, bu grafiğin kullanışlı olduğu söylenebilir. Bir grafik kullanışlı olmak için verileri en iyi sunan türden olmalıdır. Eğer amacımıza dönük bir grafik değilse, bu durumda ne derece pratik bir değere sahip veya kullanışlı olmaya uygun olabilir? Peki, verilere uygun her grafiğin kullanışlı olduğunu söyleyebilir miyiz? Buna her durum için evet cevabını veremiyoruz. Bir çalışmanın verileri belirlenen ölçütleri doğru bir şekilde gösteriyorsa, insanlar bu grafikleri sunum açısından uygun olarak görebilirler. Bazı grafik türleri verilerimizi ifade etmede diğerlerine göre daha uygun olmasına rağmen, amaca uygun her grafik kullanışlı olmayabilir. Çünkü öğrenciler aşına oldukları grafik türlerini tercih etmektedirler. İnsanlar çevrelerinde gördükleri ve aşına oldukları nesnelere, olaylar veya diğer insanlarla ne kadar fazla zaman geçirirlerse onlara eğilimleri artmaktadır. Yani bir şeye maruz kalma süresi arttıkça o kadar sevilir (Zajonc, 1968). Çalışmamızda öğrencilerin en çok Sütun ve Çizgi grafikleri tercih ettikleri ve gerekçelerinde sürekli karşılaştıkları grafik türleri olduğunu ifade etmişlerdir. Hâlbuki üçüncü bölümde grafik okumada Halka grafiğini Sütun ve Çizgi grafiklerinden daha iyi yorumladıkları tespit edilmiştir. Halka grafiğini daha iyi yorumlayabilmelerine rağmen, Çizgi ve Sütun grafiğini tercih etme nedeni olarak sıklıkla kullanma ve karşılaşma sonucunda aşına olmaları olabilir. Radar grafiğini cevaplayamayan öğrencilerin “Daha önce bu tür bir grafiğe rastlamadım.” şeklinde beyanları da bu kanımızı güçlendirmektedir. Böylece zaman içinde verileri alışkın olduğumuz grafik türünde verme eğilimi artmaktadır. Bu durumun başka bir sebebi de zamanla en doğru grafik türü olduğu hissini uyanması olabilir. Bu da tercih edilmeyen grafik türlerinin kullanışlılığını son derece sınırlandırmaktadır. Bu sonuçlarımız Sezek ve Doymuş (2022) verileriyle örtüşmektedir.

Biz de yaptığımız bu çalışmada, öğrencilerin grafikleri okuma tercihleri ve grafik çizim tercihleri bölümünde en fazla Sütun ve Çizgi grafik türlerini tercih ettiklerini tespit ettik. Ayrıca grafik türlerinin okunduğu üçüncü bölümde Halka grafiğini de rahatlıkla okuyup yorumlayabildikleri ancak grafik çizimlerinin olduğu dördüncü bölümde ise yine Sütun ve Çizgi grafik türlerini yapabildikleri, diğer grafik türlerini ise çizmede zorlandıkları tespit edilmiştir. Yani öğrencilerin verilere uygun olan grafik yerine, aşına oldukları ve sürekli karşılaştıkları grafik türlerini tercih ettiklerini ve ekseriyetle onları yapabildiklerini tespit ettik (Şekil 1-6). Hâlbuki Halka grafiği okuyabilen öğrencilerin verilerden yine Halka grafik çizebilmeleri beklenen bir durumdur. Yapılan

literatür taramalarında da, ilkokuldan üniversiteye kadar pek çok kademede öğrencilerin alışık olmadıkları grafiklerin çizimlerinde zorlandıkları ve eksen seçiminde, etiketlemede, ölçeklendirmede, veri girişinde, nokta oluşturmada noktaları birleştirmede sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir (Batur, Baki & Güven 2019; Bayazıt, 2011; Egin, 2010; Gültekin, 2014; Memnun, 2013). Ayrıca, bazı çalışmalarda öğrencilerin sınıflarda grafiklerle ilgili uygulanan etkinliklerde sorun yaşamadıkları, ancak etkinliklerdeki bazı değişkenler üzerinde farklılık meydana getirildiğinde ciddi sıkıntılar yaşadıklarını göstermektedir (Egin, 2010). Burada yapılacak en akılcı çözüm konu bazında grafik çizimi yerine konudan bağımsız olarak temel grafik çizim becerilerinin öğretilmesi olmalıdır. Bu sorunun temelden giderilmesi için ilkokuldan itibaren grafik okuma ve çizimiyle ilgili eğitimlerin verilmesi önemlidir. Çünkü yapılan bazı araştırmalar grafik yapımı ile ilgili kısa süreli verilen eğitimlerin bu sorunu çözmediğine işaret etmektedir (Taşdemir, Demirbaş & Bozdoğan, 2005). En kalıcı çözüm bu eğitimlerin ilkokuldan itibaren verilmesidir. Bu değişimi ilk aşamada sağlayacak olanlar da sınıf öğretmenleridir. Yaptığımız bu çalışma sınıf öğretmen adaylarının grafik okuma ve çiziminde seviyelerini belirlemek ve durumu tespit açısından son derece önemlidir. Bu ve diğer çalışmaların sonuçlarının öğretmen adaylarının yetiştirilmesi ve ilkokul müfredatlarının gözden geçirilmesi açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

1. Alpan, G. (2008). “Görsel Okuryazarlık ve Öğretim Teknolojisi”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(2), 74-102.
2. Aydın, A. & Tarakçı, F. (2018). “Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarının Grafik Okuma, Yorumlama ve Çizme Becerilerinin İncelenmesi”, Elementary Education Online, 17(1), 469-488.
3. Aygün, Ş. S. , Atalay, N. , Kılıç, Z. & Yaşar, S. (2016). “Öğretmen Adaylarına Yönelik 21. Yüzyıl Becerileri Yeterlilik Algıları Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik Ve Güvenirlilik Çalışması”, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40 (40) , 160-175.
4. Batur, A.; Baki, A., & Güven, B. (2019). “Farklı Lisans Programında Okuyan Öğrencilerin Grafik Okuryazarlıklarının İncelenmesi”, In A. Baki, B. Güven, & M. Güler (Eds.), 4. Uluslararası Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Sempozyumu bildiriler e-kitabı (pp. 60-67). TÜRKİLMAT Eğitim Hizmetleri, Trabzon.,
5. Bayazıt, İ. (2011). “Öğretmen Adaylarının Grafikler Konusundaki Bilgi Düzeyleri”, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 10(4), 1325-1346.
6. Beichner, R. J. (1994). “Testing Student İnterpretation of Kinematics Graphs”, American Journal of Physics, 62, 750-762.
7. Büyüköztürk, Ş.; Kılıç Çakmak, E.; Akgün, Ö. E.; Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemleri [Scientific research methology], Pegem Yayıncılık, Ankara.
8. Çelik, D. & Sağlam-Arslan, A. (2012). “Öğretmen Adaylarının Çoklu Gösterimleri Kullanma Becerilerinin Analizi”, İlköğretim Online, 11(1), 239-250.
9. Çepni, S. (2010). Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş, Celepler Matbaacılık, 5. Baskı, Trabzon.
10. Çepni, S.; Ayas, A.; Johnson, D. & Turgut, F. (1997), Fizik Öğretimi. Ankara: YÖK/ Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi.
11. Demirci, N. , Uyanık, F. & Uyanık, F. (2009). “Onuncu Sınıf Öğrencilerinin Grafik Anlama ve Yorumlamaları İle Kinematik Başarıları Arasındaki İlişki”, Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 3(2),22-51. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/balikesirnef/issue/3369/46504>
12. Demirel, Ö.; Seferoğlu, S. S. & Yağcı, E. (2001). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, Pegem A, Ankara.
13. Dündar, S. & Yaman, H. (2015). “Sınıf Öğretmeni Adaylarının Matematiksel Muhakeme Becerilerine Göre Tablo ve Grafikleri Yorumlama Başarılarının İncelenmesi”, Kastamonu Eğitim Dergisi, 23(4), 1695-1710.
14. Egin, M. (2010). “Öğrencilerin Grafik Okuma ve Oluşturma Becerilerinin Fonksiyonel Anlamda İncelenmesi”, Doktora Tezi,, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

15. Erkan-Erkoç, N. (2011). “Kimya Öğretmen Adaylarının İşlemsel, Kavramsal ve Grafikselle Sorulardaki Başarılarının Karşılaştırılması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
16. Gültekin, C. (2009). “Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Çözümler Ve Özellikleri İle İlgili Grafik Çizme Okuma Ve Yorumlama Becerilerinin İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
17. Gültekin, C. (2014). Ortaöğretim öğrencileri ile üniversite öğrencilerinin hal değişimi, çözümler ve çözümlülük konuları ile ilgili grafik çizme okuma ve yorumlama becerilerinin karşılaştırılması. Yayınlanmamış doktora tezi. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
18. Hadjidemetriou, C., & Williams, J. (2001). “Children's Graphical Conceptions: Assessment Of Learning For Teaching”, In PME Conference, 3, 3-89.
19. Hotmanoğlu, Ç. (2014). “Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Grafik Çizme, Yorumlama Ve Grafikleri Diğer Gösterimlerle İlişkilendirme Becerilerinin İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
20. Kandemir, E. M., & Yılmaz, H. (2012). Öğretmenlerin üst düzey bilimsel süreç becerilerini anlama düzeylerinin belirlenmesi. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 3(5), 1-28.
21. MEB, Milli Eğitim Bakanlığı, (2016). TIMSS 2015 Ulusal Matematik Ve Fen Bilimleri Ön Raporu 4. ve 8. Sınıflar. https://odsgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_06/23161945_timss_2015_on_raporu.pdf
22. MEB, Milli Eğitim Bakanlığı, (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Programı. mufredat.meb.gov.tr.
23. MEB, Milli Eğitim Bakanlığı, (2019). PISA 2018 Türkiye Ön Raporu. http://pisa.meb.gov.tr/eski%20dosyalar/wp-content/uploads/2020/01/PISA_2018_Turkiye_On_Raporu.pdf
24. Memnun, D. S. (2013) . “Ortaokul Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Çizgi Grafik Okuma Ve Çizme Becerilerinin İncelenmesi”, Journal of Turkish Studies 8 (12), 1153-1167. DOI:10.7827/TurkishStudies.6026
25. Oruç, Ş. & Akgün, İ. H. (2010). “İlköğretim Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğrencilerinin Grafik Okuma Becerisini Kazanma Düzeyleri”, International Journal Of Eurasia Social Sciences, 2010 (1) , 51-58. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijoes/issue/8541/105988>
26. Özmutlu, A. & Bayrak Özmutlu, E. (2021). “Grafik Tasarımı Bölümü Öğrenme Çıktılarının 21. Yüzyıl Becerileri Temelinde İncelenmesi”, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 27 (46) , 138-152 . DOI: 10.32547/ataunigsed.844115
27. Schunk, D. H. (2009). Öğrenme Teorileri Eğitimsel Bir Bakışla, (Çeviri Editörü; M. Şahin), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara. (Eserin aslının yayın tarihi 2008).
28. Sezek, F. & Doymuş, K. (2022). “Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Grafik Türü Tercihi, Okuma ve Çizim Becerileri”, Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, 58 (760-766).
29. Sülün, Y. & Kozcu, N. (2005). “İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Lise Giriş Sınavlarındaki Çevre Ve Popülasyon Konusuyla İlgili Grafik Sorularını Algılama ve Yorumlamalarındaki Yanılgıları”, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 7(1), 25-31.
30. Şahinkaya, N. & Aladağ, E. (2013). “Sınıf Öğretmen Adaylarının Grafikler İle İlgili Görüşleri”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 0(15), 309 - 328.
31. Tarakçı, F. (2016). “Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarının Grafikleri Okuma, Yorumlama Ve Hazırlama Becerilerinin İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kastamonu.
32. Taşdemir, A.; Demirbaş, M. & Bozdoğan, A. E. (2005). “Fen Bilgisi Öğretiminde İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Öğrencilerin Grafik Yorumlama Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Etkisi”, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(2), 81-91.
33. Temiz, B. K. & Tan, M. (2009a). “Lise 1. Sınıf Öğrencilerinin Grafik Yorumlama Becerileri”, Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 28, 31-43.

34. Temiz, B. K. & Tan, M. (2009b). “Lise 1. Sınıf Öğrencilerinin Değişkenleri Belirleme ve Hipotez Kurma Becerileri”, Kastamonu Eğitim Dergisi, 17 (1), 195-202. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/49070/626110>
35. Tortop, T. (2011). “7th- Grade Students Typical Errors and Possible Misconceptions in Graphs Concept Before and After The Regular Mathematics Intruction”, Unpublished Master’s Thesis, Middle East Technical Üniversty, Ankara.
36. Turan, S. (2019). “2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Disiplinlerarası Yapısının İncelenmesi”, Journal of Innovative Research in Social Studies, 2(2), 166-190.
37. Yaman, H.; Dünder, S. & Ayvaz, Ü. (2015). “Achievement Motivation Of Primary Mathematics Education Teacher Candidates According To Their Cognitive Styles And Motivation Styles”, International Electronic Journal of Elementary Education, 7(2), 125-142.
38. Yayla, G., & Özsevgeç, T. (2015). “Ortaokul Öğrencilerinin Grafik Becerilerinin İncelenmesi: Çizgi Grafikleri Oluşturma ve Yorumlama”, Kastamonu Eğitim Dergisi, 23(3), 1381-1400.
39. Yıldırım, S.; Yıldırım, G.; Çelik, E. & Aydın, M. (2014). “Bilgi Grafiği (İnfografik) Oluşturma Sürecine Yönelik Öğrenci Görüşleri”, Journal of Research in Education and Teaching, 3(24), 247-255.
40. Zajonc, R. B. (1968). “Attitudinal Effects of Mere Exposure”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 9 (2, Pt.2), 1–27. <https://doi.org/10.1037/h0025848>

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Science EducationVol: 8 Issue: 63
Year: 2022 September
Pp: 1661-1674Arrival
01 August 2022Published
31 September 2022
Article ID 64391Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64391>**How to Cite This****Article**
Güdek, B. & Aydın, Ş. (2022). "Müzik Öğretmeni Adaylarının Performans Kaygıları İle Öz-Düzenleyici Öğrenme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(63): 1661-1674

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Müzik Öğretmeni Adaylarının Performans Kaygıları İle Öz-Düzenleyici Öğrenme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi¹

Examination Of The Relationship Between Performance Anxiety And Self-Regulatory Learning Skills Of Music Teacher Candidates

Bahar Güdek¹ Şule Aydın² ¹ Doçent, Dr.; Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Samsun, Türkiye² Lisansüstü öğrenci Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Samsun, Türkiye

ÖZET

Bu çalışmada, mesleki müzik eğitimi alan lisans öğrencilerinin müzik performans kaygıları ile öz-düzenleyici öğrenme becerileri arasındaki ilişki durumu incelenmiştir. Araştırma, betimsel nitelikte ilişkisel tarama modeli esas alınarak yapılmıştır. Araştırmanın ölçekleri 2019-2020 eğitim-öğretim yılında uygulanmış olup, örneklemini Türkiye'nin yedi bölgesinde bulunan çeşitli illerdeki 11 üniversitenin eğitim fakültesi müzik eğitimi anabilim dallarının 1. ve 4. sınıf lisans düzeyinde eğitim gören toplam 239 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak, öğrencilerin demografik özellikleriyle ilgili bilgi elde etmek amacıyla "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Araştırmada, mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin öz-düzenleme becerilerini belirlemek üzere toplam 41 maddeden oluşan Turan (2009) tarafından geliştirilen "Öz Düzenleyici Öğrenme Becerileri Ölçeği" (ÖDÖBÖ) ve öğrencilerin performans kaygılarını ölçmek üzere ise Çiçek (2020) tarafından Türkçe'ye uyarlanarak geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış ve 33 maddeden oluşan Kenny Müzik Performans Kaygı Ölçeği (KMPKE) kullanılmıştır. Araştırmadaki tüm istatistiksel analizler SPSS 25 programı ile yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre; araştırmaya katılan öğrencilerin müzik performans kaygıları genel olarak orta düzeyde olup, cinsiyet, sınıf düzeyi, çalınan çalgı türü, çalgı çalma geçmişi, konser performansı sergilemiş olmaları, günlük çalgı çalışma süreleri müzik performans kaygı düzeyleri üzerinde anlamlı farklılaşmaya neden olurken, öğrenim görülen üniversite ve mezun olunan lise türü müzik performans düzeyleri üzerinde anlamlı farklılaşmaya neden olmamaktadır. Öz-düzenleyici öğrenme beceri düzeyleri ile müzik performans kaygısı düzeylerinin genel ve tüm boyutlar bakımından, arasında negatif ilişki olduğunu gözlemlenmiştir. Öğrencilerin, öz-düzenleyici öğrenme beceri düzeylerindeki artış, müzik performans kaygısı düzeylerinde düşüşe neden olduğu görülmüştür. Başka bir ifadeyle, öz-düzenleyici öğrenme beceri düzeyindeki bir düşüş, müzik performans kaygısı düzeylerinde artışa neden olmaktadır. Bu durum, öğrenim süresince öz-düzenlemesini yapabilen kişinin, herhangi bir performans kaygısı yaşamadığı sonucunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Müzik Eğitimi, Müzik Performans Kaygısı, Öz-Düzenleyici Öğrenme Becerileri.

ABSTRACT

In this study, the relationship between music performance anxiety of undergraduate students receiving vocational music education and their self-regulated learning skills is examined. The research was conducted based on the descriptive relational survey model. The scale of Research 2019-2020 academic year is applied, sample Turkey's faculties of 11 universities in various provinces in seven regions of music education of the Department 1 and a total of 239 students attending the 4-year degree. As a data collection tool, "Personal Information Form" was used to obtain information about students' demographic characteristics. In the study, the "Self-Regulating Learning Skills Scale" (LSAS), which consists of 41 items in total, was developed by Turan (2009) to determine the self-regulation skills of students receiving vocational music education, and Çiçek (2020) adapted it into Turkish to measure students' performance anxiety and was validated. The Kenny Music Performance Anxiety Scale (KMPKE) consisting of 33 items was used. All statistical analyzes in the study were made with the SPSS 25 program. According to the findings obtained as a result of the research; the music performance anxiety of the students participating in the study is generally at a moderate level, gender, class level, type of instrument played, instrument playing history, concert performance, daily instrument working hours cause a significant difference on music performance anxiety levels, while the university and graduate students High school type music does not cause significant differentiation on performance levels. It was observed that there is a negative relationship between self-regulated learning skill levels and music performance anxiety levels in terms of general and all dimensions. It was observed that the increase in the self-regulated learning skill levels of the students caused a decrease in their music performance anxiety levels. In other words, a decrease in the self-regulated learning skill level causes an increase in music performance anxiety levels. This situation reveals that the person who can do self-regulation during the education does not have any performance anxiety.

Keywords: Professional Music Education, Music Performance Anxiety, Self-Regulating Learning Skills.

GİRİŞ

Ses ve ritimle anlatım sanatı olan müzik, ilk varlığından beri insanın ayrılmaz bir parçası olmuştur. İnsan, tinsel ve tensel yönleriyle bir bütündür. Bu bütünün tinsel biçimlenişine insanın iç oluşumu denir. İnsanın iç oluşumunu biçimleyen kültürel ve sanatsal öğelerden biri de müziktir. Bu biçimleyiş etkilemeyle olur; fizyopsikolojik etkileriyle her türlü müzik insan davranışlarında değişiklik yaratabilir. Müzik eğitimi de insanın müzikal davranışlarında değişiklik yapmak, ve müzikal davranışlar kazandırmak için planlı, düzenli ve belirli metotlarla hedeflere ulaşmayı amaçlar. Bu bağlamda müzik eğitiminde ses eğitimi ve çalgı eğitimi gibi becerilerin kazandırılması müzikal davranış temel alanlarıdır.

Bir enstrümanı öğrenme süreci, enstrümanı çalabilme yeteneğini gösterebilmek için sistematik olarak bazı yeteneklerin kazanılmasını içerir (Schleuter, 1997). Uygulama sürecini öğrenci tarafından verimli hale

¹ Bu makalede, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde hazırlanan yüksek lisans tez çalışmasından yararlanılmıştır

getirme, verimli uygulama ve öğrenme stratejileri, başarılı bir enstrümantal eğitim için kendi kontrolünde öğrenci başarısının ve uygulama sürecinin tüm aşamalarını gerçekleştirme gibi konuları dikkate almalıdır.

Hallam (2001), müzisyenin uygulama sırasında yoğunlaştığı çalışmanın zorluklarının farkında olmak, bu zorlukların üstesinden gelmek için olası stratejileri belirlemek, hangi stratejilerin etkili olacağını bilmek, uygulamayı gözlemlemek için meta-bilişsel stratejilere ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Süreç kullanılan stratejiler yararlı olmadığında alternatif stratejiler geliştirmek ve elde ettiği ürünü bu süreçler kapsamında değerlendirmek gerekir. Hallam (2001) yaptığı bir araştırmasında öğrencilerin özellikle performans aşamasında strateji planlama konusunda oldukça zengin stratejik yaklaşımlar ortaya koyduklarını tespit etmiştir. Buna ek olarak, mülakat analizi ile elde ettiği süreçte ise öğrencilerin hedef belirleme ve hedef yönlendirme açısından zayıf olduklarını ortaya koymuştur. Bu bağlamda öğrencilerin, öğretmenlerin kendi hedeflerini belirlemekten daha fazlasını yönlendirdikleri hedeflere yönelindikleri görülmektedir. Ancak uzun saatler boyunca kendi yürüttüğü çalışmalar sırasında öğrenci kısa süreli hedef ve stratejilerini birçok kez kendilerine göre belirlemelidir. Karar verme ve kendi kendini düzenleyen öğrenme becerileri bu süreçte önemli adımlardandır.

1960'ların sonuna doğru yoğunlaşan müzikal gelişim aşamalarını tanımlama çalışmaları, bu gelişimin basamaklarına, düzeyine ve gelişim süreçlerine odaklanmaktadır. Bu gelişmeler, müzikal öğrenme araştırmalarının birçok ayağını geliştirmek üzere tasarlanmıştır. Bu gelişim periyodları, bilgiyi kalıcılaştırma yöntemleri gibi basamakların üzerinde önemle durmaktadır. Performansa dayalı müzik eğitiminde, bireylerin performansına yönelik, her tür geliştirici ve performansa olumlu etkilerini artırıcı öz-düzenleyici öğrenme becerileri ve bu becerilerin gerçekleşme süreçleri de bu planlamanın önemli bir ayağını oluşturmaktadır.

Müzik performansı, eğitimcilerin ve bestecinin beklentileri doğrultusunda, teknik, müzikal bir bileşeni barındırmaktadır. Bu beklentiler, iletenin yani performansı sergileyecek olan kişinin, beklenen yeterli teknik ve müzikal özellikleri kazanmasının yanı sıra, performansı gerçekleştirirken kaygıyı yani yaşadığı bilişsel, ruhsal ve fiziksel sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Kaygıyı Kenny ve Osborne (2006) fiziksel uyarılma (nabız artışı, ağız kuruması, terleme vb), davranışsal tepkiler (titreme, güçsüzlük hissi, ses titremesi vb) ve korku veren bilişsel davranışlardan (konsantrasyon kaybı, hata yapma korkusu, yetersizlik hissi, bilinç kaybı, dikkat dağınıklığı, statü kaybı öngörüsü vb) oluşan üç faktörün birleşimi olarak belirtmektedir (Aktaran, Kabakçı, 2016).

Performans kaygısı bir topluluk ya da seyirci önünde performans sunan, tiyatro, müzik, dans ve spor gibi çeşitli branşlardan kişilerde görülen, yoğun bilişsel ve fiziksel belirtiler ile ortaya çıkan bir durumdur (Barbar, 2014). Performans kaygısı yaşayan meslek gruplarının başında müzisyenlerin geldiği düşünülmektedir.

Bazı müzisyenler için bir topluluk karşısında performans sergilemek çok heyecan verici ve olumlu bir durumken, bazı müzisyenler için de performans kaygısı yaşamalarından dolayı oldukça büyük bir sorun haline dönüşebilmektedir (aktaran Çirakoğlu, 2013). Performans kaygısı başka insanların karşısında kişinin kendini kontrol edememesi veya hata yapma korkusu ile küçük düşeceğini düşünme ile ilişkili olarak meydana gelen bir kaygı olduğu düşünülür (Cox ve Kenardy, 1993, aktaran Cemali, 2017).

Nagel'e (1990) göre 'Müzik Performans Kaygısı' müzisyenlerin, performans sırasında yaşadıkları olası ya da gerçek aksiliklerden kaynaklanmakta olup, bu durumun sebep olacağı utanma ve küçük düşme duyguları ve korkmaları beraberinde getirebilmektedir.

Müzik performans kaygısı, bir tür sosyal anksiyete bozukluğu olarak kabul edilmektedir. Müzisyenlerin performansa yönelik olumsuz tutumları, kariyerlerinin yanı sıra yaşam kalitesini de etkileyebilir. Bu nedenle klinisyenler tarafından tanınması ve tedavi edilmesi gerekmektedir (Doğan ve Çilden, 2017). Müzik performans kaygısı, amatör ya da profesyonel müzisyenleri, öğrencileri, orkestra veya opera müzisyenlerini içeren geniş bir kitleyi etkilemektedir. Bu alanda, yıllar içerisinde çeşitli çalışmalar yapılmakta, bu kaygıya neden olan sebepler ve çözümler araştırılmaktadır.

Bu çalışmada, mesleki müzik eğitimi alan lisans öğrencilerinin performan kaygılarının, cinsiyet, öğrenim gördükleri üniversite, sınıf düzeyi, mezun oldukları lise türü, günlük çalgı çalışma süreleri, bireysel çalgı ve çalgıyı çalma geçmişleri, günlük çalgı çalışma süreleri ve konser performansı sergilemiş olma durumlarına göre değişip değişmediğinin saptanması amaçlanırken, performan kaygısı ile öz-düzenleyici öğrenme becerileri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir.

Araştırmanın Problemi

Bu araştırmanın problem cümlesi, “Mesleki müzik eğitimi alan lisans öğrencilerinin performans kaygıları ile öz-düzenleyici öğrenme becerileri arasında bir ilişki var mıdır? ve müzik performan kaygıları çeşitli değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?” şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın temel problemiyle ilişkili olarak aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır.

Araştırmaya katılan mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin;

- ✓ Müzik performans kaygı düzeyleri nasıldır?
- ✓ Müzik performans kaygıları, cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- ✓ Müzik performans kaygıları, öğrenim gördükleri üniversiteye göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- ✓ Müzik performans kaygıları, öğrenim gördükleri sınıfa göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- ✓ Müzik performans kaygıları, mezun oldukları lisenin türüne göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- ✓ Müzik performans kaygıları, kullandıkları çalgının türüne göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- ✓ Müzik performans kaygıları, çalgılarını çaldıkları süreye göre (yıl olarak) anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- ✓ Müzik performans kaygıları, bireysel çalgıları ile konser performans sergilemiş olmalarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- ✓ Müzik performans kaygıları, günlük çalgı çalışmaya ayırdıkları zamana göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- ✓ Öz-düzenleyici öğrenme becerileri ile müzik performans kaygıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, örnekleme, veri toplama araçları ve toplanan verilerin analizinde kullanılan istatistikî tekniklere ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, gruplar arası karşılaştırmayı kapsamaması bakımından ve mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin performans kaygıları ile öz-düzenleyici öğrenme becerileri arasındaki ilişkinin araştırılması, performan kaygısının farklı değişkenler açısından incelenmesi ve araştırılmasını amaçlandığından betimsel nitelikte ve ilişki tarama modeli esas alınarak tasarlanmıştır. Karasar’a (2017) göre “İlişkisel tarama modelleri, iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. Bu tür bir düzenlemede, arasındaki ilişki aranacak değişkenler, tekil taramada olduğu gibi ayrı ayrı sembolleştirilir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Türkiye’deki üniversitelerde mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin tümüdür. Araştırmanın örneklemini, 2019-2020 akademik takvim yılında, Türkiye’nin yedi bölgesinden rastgele seçilmiş olan; Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı olmak üzere on bir üniversitede mesleki müzik eğitimi alan 1. ve 4. sınıf öğrencilerinden tesadüfi / seçkisiz yöntemle belirlenmiş toplam 239 katılımcı oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama (ölçme) araçları olarak, üç bölümden oluşan bir anket uygulanmıştır. Anketin ilk bölümünde, mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, bazı demografik özelliklerini öğrenmek üzere araştırmacı tarafından geliştirilen sekiz soruluk bir kişisel bilgi formu yer almaktadır. İkinci bölümde, mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin performans kaygılarını ölçmek için Çiçek (2020) tarafından Türkçe’ye uyarlanarak geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmış ve 33 maddeden oluşan Kenny Müzik Performans Kaygı Ölçeği

(KMPKE) kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan kişisel bilgi formu ve ölçeklere yönelik ayrıntılı bilgi aşağıda sunulmuştur.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından, mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin demografik/kişisel özelliklerini belirlemek üzere geliştirilen Kişisel Bilgi Formunda, öğrencilerin cinsiyeti, öğrenim gördükleri üniversiteler, öğrenim gördükleri sınıf, mezun oldukları lise türü, bireysel çalgıları, bireysel çalgılarını kaç senedir çaldıkları, bireysel çalgılarını günde kaç saat çalıştıkları ve bireysel çalgılarıyla hiç konser performansı sergileyip sergilemedikleri olmak üzere toplam sekiz soru mevcuttur.

Kenny Müzik Performans Kaygısı Envanteri

Araştırmaya katılan mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin müzik performansına yönelik kaygı düzeylerini belirlemek üzere ilk olarak Kenny, Davis ve Oates (2004) tarafından geliştirilen, daha sonra Kenny (2009) tarafından revize edilen ve Çiçek (2020) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan 33 maddelik Kenny Müzik Performans Kaygısı Envanteri kullanılmıştır. Yapılan Türkçe uyarlama çalışmasında orijinalinde 40 madde olan ölçeğin 7 maddesinin faktör yapılanmasında zayıf ilişki göstermesi sonrası çıkarılmasına karar verilmiş ve kalan 33 maddenin üç alt boyutlu bir yapı gösterdiği bulunmuştur. Ölçeğin ilk alt boyutu olan Erken Yaşantılar için iç-tutarlılık katsayısı (Cronbach's α) 0,60; ikinci alt boyutu Psikolojik Kırılganlık için iç-tutarlılık katsayısı 0,82; üçüncü alt boyutu Yakın Performans Kaygısı için iç-tutarlılık katsayısı 0,92 ve ölçeğin geneli için 0,94 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, Kişisel Bilgi Formu, Müzik Performans Kaygısı Ölçeği ile toplanan verilerin tümü SPSS 23.0 istatistik paket programına aktarılmış ve hata kontrolleri sonrası, araştırmanın amacına bağlı olarak uygulanacak istatistikî analizlerin, parametrik veya non-parametrik olması seçimi için Kolmogorov-Smirnov (K-S) ve Shapiro-Wilk testiyle veri gruplarının normallik dağılımları incelenmiştir (Tablo 2.1.).

Tablo 2.1. Müzik Performans Kaygısı Ölçeği puanlarının normallik dağılımı

Değişkenler	Müzik Performansı Kaygısı Ölçeği
Cinsiyet	p>.05
Üniversite	p<.05
Sınıf	p>.05
Mezun olunan lise türü	p>.05
Bireysel çalgı	p<.05
Bireysel çalgıyı çalma süresi	p>.05
Bireysel çalgı ile konsere çıkma	p>.05
Bireysel çalgıyı günlük çalışma süresi	p>.05

Pallant'a (2005) göre "Veri grubunun normallik dağılımı göstermesi için p>.05 olmalıdır" (Pallant, 2005, s.57). Ölçek puanlarının bağımsız değişken gruplarına göre normallik dağılımlarını araştırmak üzere yapılan bu testler sonrası, cinsiyet, sınıf, mezun olunan lise türü, bireysel çalgıyı çalma süresi, bireysel çalgıyı konserde çalma ve bireysel çalgıyı günlük çalışma süresi değişkenleri için normallik varsayımı sağlanırken (p>.05), öğrenim görülen üniversite ve bireysel çalgı değişkenleri için ise normallik varsayımının sağlanamadığı görülmüştür (p<.05) (Tablo 3.6.).

Normallik dağılımına ilişkin yapılan normallik testleri sonrası araştırmanın amacına bağlı olarak aşağıdaki analizler yapılmıştır;

- ✓ Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerini araştırmak üzere, ölçek ve alt boyutlarına ilişkin puanların ortalaması ( ) ve standart sapma (ss) değerleri hesaplanmıştır.
- ✓ Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, cinsiyete, sınıfa, mezun olunan lise türüne, bireysel çalgıyı konserde çalma ve bireysel çalgıyı günlük çalışma süresine bağlı olarak müzik performans kaygısı düzeylerinde (puanlarında) anlamlı fark olup olmadığını araştırmak üzere bağımsız/ilişkizisiz gruplar t-testi uygulanmıştır.
- ✓ Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, bireysel çalgılarını çalma süresine bağlı olarak, müzik performans kaygısı düzeylerinde (puanlarında) anlamlı fark olup olmadığını araştırmak üzere tek-yönlü varyans analizi (one-way ANOVA) uygulanmıştır. Anlamlı fark bulunduğu durumda ise hangi gruplar arasında anlamlı fark olduğunu araştırmak üzere post-hoc Tukey HSD testi yapılmıştır.
- ✓ Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, öğrenim gördükleri üniversite ve bireysel çalgılarına bağlı olarak, müzik performans kaygısı düzeylerinde (puanlarında) anlamlı fark olup olmadığını araştırmak üzere

(normallik varsayımı sağlanmadığından) Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Anlamlı fark bulunduğu durumda ise hangi gruplar arasında anlamlı fark olduğunu araştırmak üzere post-hoc Mann-Whitney U testi yapılmıştır.

- ✓ Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeyleri arasındaki ilişkileri araştırmak üzere ise Pearson momentler çarpımı korelasyonu katsayıları hesaplanmıştır.

Yapılan tüm istatistiksel hesaplamalarda temel anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen bulgular ve yorumları, araştırmanın alt problemlerine göre düzenlenmiştir.

Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya katılan mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? Alt problemine ilişkin betimsel istatistik Tablo 3.1.'de yer almaktadır.

Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin müzik performansına yönelik kaygı düzeylerini belirlemek üzere 33 madde ve üç alt boyuttan oluşan Kenny Müzik Performans Kaygısı Envanteri kullanılmıştır. 7'li Likert tipinde tasarlanmış olan ölçeğin maddeleri, çalışmaya katılan öğrenciler tarafından 'Tamamen katılmıyorum' (1) ile 'Tamamen katılıyorum' (7) seçeneklerinden biri seçilerek değerlendirilmektedir. Ölçek ve alt boyutlarından alınan puanın yüksekliği, öğrencilerin o alandaki kaygı düzeyini göstermektedir. 7'li likert tipi ölçeğin seçenekleri arasındaki aralıkların eşit olduğu varsayımından hareketle iki aralık arası değer 0,85 olarak hesaplanmıştır (6aralık/7seçenek=0,85). Kenny Müzik Performans Kaygısı Envanterinin boyutları ve geneli için belirlenen puan aralıkları ve seçenekler aşağıdaki gibidir.

Seçenek	Puan Aralığı	Kaygı Düzeyi
Tamamen katılmıyorum	1,00 – 1,85	Çok düşük
Katılmıyorum	1,86 – 2,71	Düşük
Kısmen katılmıyorum	2,72 – 3,57	Biraz düşük
Kararsızım	3,58 – 4,43	Orta
Kısmen katılıyorum	4,44 – 5,29	Biraz yüksek
Katılıyorum	5,30 – 6,15	Yüksek
Tamamen katılıyorum	6,16 – 7,00	Çok yüksek

Tablo 3.1. Öğrencilerin Müzik Performans Kaygısı Düzeylerine Yönelik Betimsel İstatistikler (N=239)

Boyut/Ölçek	$\bar{X}$	ss	Kaygı Düzeyi
Erken yaşantılar	3,42	1,60	Biraz düşük
Psikolojik kırılganlık	4,05	1,01	Orta
Yakın performans kaygısı	4,10	1,19	Orta
Müzik Performans Kaygısı	3,86	1,06	Orta

Tablo 3.1'de mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, Kenny Müzik Performans Kaygısı Envanterinin geneli ve alt boyutlarından aldıkları ortalama puanlar verilmiştir. Buna göre; araştırmaya katılan öğrencilerin genel müzik performans kaygısı düzeyleri ortadır (Ölçek=3,86±1,06; 'Kararsızım'/'Orta' düzeyinde). Öğrencilerin, ölçeğin boyutlarından aldıkları ortalama puanlara bakıldığında, en yüksek ortalama puanı Yakın performans kaygısı için verdikleri görülmektedir (=4,10±1,19; 'Kararsızım'/'Orta' düzeyinde). Bu boyutu sırasıyla; Psikolojik kırılganlık (=4,05±1,01; 'Kararsızım'/'Orta' düzeyinde) ve Erken yaşantılar takip etmektedir (=3,42±1,60; 'Kısmen katılmıyorum'/'Biraz düşük' düzeyinde). Öğrencilerin en düşük kaygı düzeyinin Erken yaşantılara ilişkin olduğu görülmektedir. Boyutlara ilişkin ortalama puanları birlikte değerlendirildiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin pek yüksek olmadığı söylenebilir.

Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, demografik özelliklerine bağlı olarak müzik performans kaygısı düzeylerinde (puanlarında) anlamlı farklılaşmalar olup olmadığı aşağıda incelenmiştir.

İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya katılan mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? Alt problemine ilişkin t-testi Tablo 3.2.'de yer almaktadır.

Tablo 3.2. Öğrencilerin müzik performans kaygısı düzeylerinin cinsiyete göre karşılaştırılmasına yönelik t testi (N=239)

Ölçek	Cinsiyet	Betimsel İst			t test			Etki (d)
		n	$\bar{X}$	ss	t	sd	p	
Erken yaşantılar	Kadın	136	3,49	1,65	0,75	237	0,452	-
	Erkek	103	3,33	1,53				

Psikolojik kırılganlık	Kadın	136	4,19	0,93	2,32	237	0,020*	0,30
	Erkek	103	3,90	1,10				
Yakın performans kaygısı	Kadın	136	4,36	1,12	4,10	237	0,000***	0,54
	Erkek	103	3,74	1,20				
Müzik Performans Kaygısı	Kadın	136	4,00	1,00	2,41	237	0,017*	0,31
	Erkek	103	3,67	1,10				

* $p < .05$, *** $p < .001$

Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin (puanlarının) cinsiyete göre farklılaşma gösterip göstermediğini incelemek üzere yapılan bağımsız gruplar t testine göre, cinsiyet değişkeni, ölçeğin iki alt boyutu (Psikolojik kırılganlık ile Yakın performans kaygısı) ve geneli bakımından anlamlı bir farklılaşmaya neden olmaktadır (Tablo 3.2.). Buna göre;

Kadın ve erkek öğrencilerin, psikolojik kırılganlık düzeylerinin anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$t(237)=2,32$; $p=0,020$]. Gruplara ait ortalama puanlar incelendiğinde, kadın öğrencilerin (Kadın=4,19) psikolojik kırılganlık düzeylerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir (Erkek=3,90). Cinsiyetin, öğrencilerin psikolojik kırılganlık düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı ve ‘orta’ olduğu bulunmuştur (d Cohen=0,30).

Öğrencilerin, yakın performans kaygısı düzeylerinin de cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$t(237)=4,10$; $p < .001$]. Kadın öğrencilerin (Kadın=4,36) yakın performans kaygısı gösterme düzeyleri erkek öğrencilerden (Erkek=3,74) daha yüksektir. Cinsiyetin, öğrencilerin yakın performans kaygısı gösterme düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı ve ‘büyük’ olduğu bulunmuştur (d Cohen=0,54).

Son olarak, öğrencilerin, (genel) müzik performans kaygısı düzeylerinin de cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$t(237)=2,41$; $p=0,017$]. Kadın öğrencilerin (Kadın=4,00) müzik performans kaygısı düzeyleri erkek öğrencilerden (Erkek=3,67) daha yüksektir. Cinsiyetin, öğrencilerin müzik performans kaygısı düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı ve ‘orta’ olduğu bulunmuştur (d Cohen=0,31)

Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya katılan mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin öğrenim gördükleri üniversiteye göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? Alt probleme yönelik yapılan Kruskal-Wallis H testinin sonuçları Tablo 3.3’de yer almaktadır.

Tablo 3.3. Öğrencilerin müzik performans kaygısı düzeylerinin öğrenim gördükleri üniversiteye göre karşılaştırılmasına yönelik Kruskal-Wallis H testi ($N=239$)

Ölçek	Üniversite	Betimsel İst.		Kruskal-Wallis			M-W	Etki (η^2)
		n	Sıra Ort.	χ^2	sd	p		
Erken yaşantılar	Ondokuz Mayıs (1)	96	116,81	9,42	10	0,493	-	-
	Erzincan B.Y. (2)	44	129,20					
	İnönü Üni. (3)	30	114,22					
	Muğla S.K. (4)	11	114,95					
	Aksaray Üni. (5)	10	121,70					
	Gazi Üni. (6)	6	154,08					
	Giresun Üni. (7)	11	153,68					
	Mehmet A.E. (8)	14	104,04					
	Dokuz Eylül (9)	3	121,17					
	Trakya Üni. (10)	11	134,73					
	Erzurum Üni. (11)	3	105,50					
Psikolojik kırılganlık	Ondokuz Mayıs (1)	96	130,77	15,98	10	0,100	-	-
	Erzincan B.Y. (2)	44	108,56					
	İnönü Üni. (3)	30	112,48					
	Muğla S.K. (4)	11	105,41					
	Aksaray Üni. (5)	10	143,10					
	Gazi Üni. (6)	6	134,83					
	Giresun Üni. (7)	11	142,86					
	Mehmet A.E. (8)	14	109,75					
	Dokuz Eylül (9)	3	145,50					
	Trakya Üni. (10)	11	130,18					
	Erzurum Üni. (11)	3	116,83					
Yakın performans kaygısı	Ondokuz Mayıs (1)	96	130,81	14,50	10	0,151	-	-
	Erzincan B.Y. (2)	44	105,72					
	İnönü Üni. (3)	30	109,08					
	Muğla S.K. (4)	11	108,91					
	Aksaray Üni. (5)	10	153,20					
	Gazi Üni. (6)	6	140,00					
	Giresun Üni. (7)	11	131,68					

	Mehmet A.E. (8)	14	100,00					
	Dokuz Eylül (9)	3	169,33					
	Trakya Üni. (10)	11	115,91					
	Erzurum Üni. (11)	3	122,17					
Müzik Performans Kaygısı	Ondokuz Mayıs (1)	96	125,77	13,24	10	0,211	-	-
	Erzincan B.Y. (2)	44	114,89					
	İnönü Üni. (3)	30	111,35					
	Muğla S.K. (4)	11	123,05					
	Aksaray Üni. (5)	10	143,00					
	Gazi Üni. (6)	6	143,67					
	Giresun Üni. (7)	11	149,95					
	Mehmet A.E. (8)	14	120,18					
	Dokuz Eylül (9)	3	153,67					
	Trakya Üni. (10)	11	128,36					
	Erzurum Üni. (11)	3	123,33					

Öğrencilerin, öğrenim gördükleri üniversiteye bağlı olarak müzik performans kaygısı düzeylerinin karşılaştırılmasında non-parametrik Kruskal-Wallis H testi yapılmış ve üniversitenin ne ölçeğin geneli ne de alt boyutları bakımından anlamlı bir farklılaşmaya neden olmadığı bulunmuştur ($p>.05$) (Tablo 4.13.). Başka bir deyişle, farklı üniversitelerde okuyan öğrencilerin müzik performans kaygısı düzeyleri birbirine benzerdir (farklı değildir).

Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya katılan mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin okudukları sınıfa göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? Alt problemine ilişkin t-testi Tablo 3.4.'de yer almaktadır.

Tablo 3.4. Öğrencilerin müzik performans kaygısı düzeylerinin okudukları sınıfa göre karşılaştırılmasına yönelik t testi ($N=239$)

Ölçek	Sınıf	Betimsel İst			t test			Etki (d)
		n	$\bar{X}$	ss	t	sd	p	
Erken yaşantılar	Lisans-1	113	3,74	1,64	2,96	237	0,002**	0,38
	Lisans-4	126	3,13	1,54				
Psikolojik kırılganlık	Lisans-1	113	4,24	1,06	2,39	237	0,015*	0,31
	Lisans-4	126	3,86	0,97				
Yakın performans k.	Lisans-1	113	4,14	1,19	0,50	237	0,621	-
	Lisans-4	126	4,06	1,20				
Müzik Performans K.	Lisans-1	113	4,07	1,09	2,62	237	0,011*	0,34
	Lisans-4	126	3,65	1,02				

* $p<.05$, ** $p<.01$

Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin (puanlarının) okudukları sınıfa göre farklılaşma gösterip göstermediğini incelemek üzere yapılan bağımsız gruplar t testine göre, sınıf değişkeni, ölçeğin iki alt boyutu (Erken yaşantılar ile Psikolojik kırılganlık) ve geneli bakımından anlamlı bir farklılaşmaya neden olmaktadır (Tablo 3.4.). Buna göre;

Öğrencilerin, okudukları sınıflara bağlı olarak erken yaşantılar düzeylerinin anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$t(237)=2,96$; $p=0,002$]. Gruplara ait ortalama puanlar incelendiğinde, birinci sınıf öğrencilerinin (Lisans 1=3,74) erken yaşantılara yönelik kaygı düzeylerinin, son sınıf öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir (Lisans 4=3,13). Sınıfın, öğrencilerin erken yaşantılara yönelik kaygı düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı ve 'orta' olduğu bulunmuştur (d Cohen=0,38).

Öğrencilerin, okudukları sınıflara bağlı olarak psikolojik kırılganlık düzeylerinin de anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$t(237)=2,39$; $p=0,015$]. Birinci sınıf öğrencilerinin (Lisans 1=4,24) psikolojik kırılganlık düzeyleri, son sınıf öğrencilerden daha yüksektir (Lisans 4=3,86). Sınıfın, öğrencilerin psikolojik kırılganlık düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı ve 'orta' olduğu bulunmuştur (d Cohen=0,31).

Son olarak, öğrencilerin, okudukları sınıflara bağlı olarak genel müzik performans kaygısı düzeylerinin de anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$t(237)=2,62$; $p=0,011$]. Birinci sınıf öğrencilerinin (Lisans 1=4,07) müzik performans kaygısı düzeyleri, son sınıf öğrencilerden daha yüksektir (Lisans 4=3,65). Sınıfın, öğrencilerin müzik performans kaygısı düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı ve 'orta' olduğu bulunmuştur (d Cohen=0,34).

Beşinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya katılan mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin mezun olunan lise türüne göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? Alt problemine ilişkin t-testi Tablo 3.5.'de yer almaktadır.

Tablo 3.5. Öğrencilerin müzik performans kaygısı düzeylerinin mezun olunan lise türüne göre karşılaştırılmasına yönelik *t* testi (*N*=239)

Ölçek	Mezun olunan lise	Betimsel İst			<i>t</i> test			Etki (<i>d</i>)
		<i>n</i>	$\bar{X}$	<i>ss</i>	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>	
Erken yaşantılar	GSL	100	3,32	1,56	0,86	237	0,392	-
	Diğer liseler	139	3,50	1,63				
Psikolojik kırılabilirlik	GSL	100	4,08	1,00	0,44	237	0,660	-
	Diğer liseler	139	4,02	1,03				
Yakın performans k.	GSL	100	4,15	1,28	0,62	237	0,539	-
	Diğer liseler	139	4,06	1,13				
Müzik Performans K.	GSL	100	3,85	1,04	0,06	237	0,952	-
	Diğer liseler	139	3,86	1,07				

Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin (puanlarının) mezun oldukları lise türüne göre farklılaşma gösterip göstermediğini incelemek üzere yapılan bağımsız gruplar *t* testine göre, mezun olunan lise türü, ölçeğin ne geneli ne de alt boyutları bakımından anlamlı bir farklılaşmaya neden olmamaktadır ($p>.05$) (Tablo 3.5.). GSL ve diğer liselerden mezun öğrencilerin müzik performans kaygısı düzeyleri benzerdir.

Altıncı Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya katılan mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin bireysel çalgılarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? Alt probleme yönelik yapılan Kruskal-Wallis *H* testinin sonuçları Tablo 3.6.'da yer almaktadır.

Tablo 3.6. Öğrencilerin müzik performans kaygısı düzeylerinin bireysel çalgılarına göre karşılaştırılmasına yönelik Kruskal-Wallis *H* testi (*N*=239)

Ölçek	Bireysel çalgı	Betimsel İst.		Kruskal-Wallis			M-W	Etki (η^2)
		<i>n</i>	Sıra Ort.	χ^2	<i>sd</i>	<i>p</i>		
Erken yaşantılar	Telli çalgı (1)	78	129,35	4,87	4	0,301	-	-
	Yaylı çalgı (2)	85	123,42					
	Üflemeli çalgı (3)	28	102,82					
	Tuşlu çalgı (4)	37	106,39					
	Ses (Şan) (5)	11	116,77					
Psikolojik kırılabilirlik	Telli çalgı (1)	78	107,90	8,55	4	0,073	-	-
	Yaylı çalgı (2)	85	132,04					
	Üflemeli çalgı (3)	28	100,54					
	Tuşlu çalgı (4)	37	133,20					
	Ses (Şan) (5)	11	117,86					
Yakın performans kaygısı	Telli çalgı (1)	78	96,94	13,24	4	0,010*	2, 4 > 1	0,056
	Yaylı çalgı (2)	85	133,94					
	Üflemeli çalgı (3)	28	111,82					
	Tuşlu çalgı (4)	37	138,68					
	Ses (Şan) (5)	11	112,55					
Müzik Performans Kaygısı	Telli çalgı (1)	78	112,81	4,83	4	0,305	-	-
	Yaylı çalgı (2)	85	130,53					
	Üflemeli çalgı (3)	28	102,79					
	Tuşlu çalgı (4)	37	125,41					
	Ses (Şan) (5)	11	115,23					

* $p<.05$

Öğrencilerin, kullandıkları bireysel çalgılarına bağlı olarak müzik performans kaygısı düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek üzere yapılan non-parametrik Kruskal-Wallis *H* testine göre kullanılan bireysel çalgı öğrencilerin sadece yakın performans kaygısı düzeylerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olmaktadır ($X^2(10)=21,36$; $p=0,019$) (Tablo 3.6.). Post-hoc Mann-Whitney *U* testine göre; yaylı ve tuşlu çalgı çalan öğrencilerin (Sıra Ortalaması Yaylı çalgı=133,94; Sıra Ortalaması Tuşlu çalgı=138,68) yakın performans kaygısı düzeyleri, telli çalgı çalan öğrencilerden (Sıra Ortalaması Telli çalgı=96,94) daha yüksektir. Çalınan bireysel çalgının, öğrencilerin yakın performans kaygısı düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı ve 'orta' derecede olduğu görülmektedir ($\eta^2=0,064$)

Yedinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya katılan mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin bireysel çalgılarını çalma sürelerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? Alt probleme yönelik yapılan ANOVA testinin sonuçları Tablo 3.7.'de yer almaktadır.

Tablo 3.7. Öğrencilerin müzik performans kaygısı düzeylerinin bireysel çalgılarını çalma sürelerine göre karşılaştırılmasına yönelik ANOVA testi (N=239)

Ölçek	Çalgıyı çalma süresi	Betimsel İst.			ANOVA		Tukey HSD	Etki (η^2)
		n	$\bar{X}$	ss	F	p		
Erken yaşantılar	1-3 yıl (1)	97	3,75	1,72	3,65	0,028*	1 > 3	0,030
	4-6 yıl (2)	63	3,31	1,40				
	7 yıl ve üstü (3)	79	3,12	1,54				
Psikolojik kırılabilirlik	1-3 yıl (1)	97	4,03	0,96	0,13	0,883	-	-
	4-6 yıl (2)	63	4,10	1,04				
	7 yıl ve üstü (3)	79	4,03	1,06				
Yakın performans kaygısı	1-3 yıl (1)	97	4,17	1,13	0,40	0,674	-	-
	4-6 yıl (2)	63	4,09	1,30				
	7 yıl ve üstü (3)	79	4,01	1,20				
Müzik Performans Kaygısı	1-3 yıl (1)	97	3,98	1,11	1,38	0,253	-	-
	4-6 yıl (2)	63	3,83	1,02				
	7 yıl ve üstü (3)	79	3,72	1,02				

* $p < .05$

Öğrencilerin, kullandıkları bireysel çalgılarını çalma sürelerine bağlı olarak müzik performans kaygısı düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizine (ANOVA) göre bireysel çalgının çalınma süresinin öğrencilerin sadece erken yaşantılara yönelik kaygı düzeylerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olmaktadır [F (2; 236)=3,65; p=0,028] (Tablo 3.7.). Post-hoc Tukey HSD testine göre; bireysel çalgısını 1-3 yıldır çalan öğrencilerin (1-3 yıl=3,75) erken yaşantılara yönelik kaygı düzeyleri, bireysel çalgısını 7 yıl ve üstü bir süredir çalan öğrencilerden (7 yıl ve üstü=3,12) daha yüksektir. Bireysel çalgının çalınma süresinin, öğrencilerin erken yaşantılara yönelik kaygı düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı ve 'küçük' olduğu görülmektedir ($\eta^2=0,030$).

Sekizinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya katılan mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin bireysel çalgıları ile konser performansını sergilemiş olmalarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? Alt problemine ilişkin t-testi Tablo 3.8.'de yer almaktadır.

Tablo 3.8. Öğrencilerin müzik performans kaygısı düzeylerinin bireysel çalgıları ile konser performansını sergilemiş olmalarına göre karşılaştırılmasına yönelik t testi (N=239)

Ölçek	B. çalgıyı konserde çalma	Betimsel İst.			t test			Etki (d)
		n	$\bar{X}$	ss	t	sd	p	
Erken yaşantılar	Evet	126	3,15	1,43	2,64	237	0,009**	0,34
	Hayır	113	3,75	1,74				
Psikolojik kırılabilirlik	Evet	126	4,01	1,09	0,65	237	0,514	-
	Hayır	113	4,09	0,92				
Yakın performans k.	Evet	126	3,87	1,24	2,38	237	0,014*	0,31
	Hayır	113	4,34	1,13				
Müzik Performans K.	Evet	126	3,62	1,05	2,45	237	0,012*	0,32
	Hayır	113	4,11	1,04				

* $p < .05$, ** $p < .01$

Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin (puanlarının), kullandıkları bireysel çalgıları ile bir konser performansını sergilemiş olmalarına göre farklılaşma gösterip göstermediğini incelemek üzere yapılan bağımsız gruplar t testine göre, konser performansını sergileme, ölçeğin iki alt boyutu (Erken yaşantılar ile Yakın performans kaygısı) ve geneli bakımından anlamlı bir farklılaşmaya neden olmaktadır (Tablo 3.8.). Buna göre;

Öğrencilerin, konser performansını sergilemelerine bağlı olarak erken yaşantılar düzeylerinin anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [t(237)=2,64; p=0,009]. Gruplara ait ortalama puanlar incelendiğinde, konser performansını sergilememiş olan öğrencilerin (Hayır=3,75) erken yaşantılara yönelik kaygı düzeylerinin, konser performansını sergilemiş öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir (Evet=3,14). Konserde performans sergilemenin, öğrencilerin erken yaşantılara yönelik kaygı düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı ve 'orta' olduğu bulunmuştur (d Cohen=0,34).

Öğrencilerin, konser performansı sergilemelerine bağlı olarak yakın performans kaygısı gösterme düzeylerinin de anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$t(237)=2,38$; $p=0,014$]. Konser performansı sergilememiş olan öğrencilerin (Hayır=4,34) yakın performans kaygısı gösterme düzeyleri, konser performansı sergilemiş olan öğrencilerden daha yüksektir (Evet=3,87). Konserde performans sergilemenin, öğrencilerin yakın performans kaygısı gösterme düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı ve ‘orta’ olduğu bulunmuştur (d Cohen=0,31).

Son olarak, öğrencilerin, okudukları sınıflara bağlı olarak genel müzik performans kaygısı düzeylerinin de anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$t(237)=2,45$; $p=0,011$]. Konser performansı sergilememiş olan öğrencilerin (Hayır=4,11) müzik performans kaygısı düzeyleri, konser performansı sergilemiş olan öğrencilerden daha yüksektir (Evet=3,62). Konserde performans sergilemenin, öğrencilerin müzik performans kaygısı düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı ve ‘orta’ olduğu bulunmuştur (d Cohen=0,32).

Dokuzuncu Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya katılan mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin bireysel çalgılarını günlük çalışma sürelerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? Alt problemine ilişkin t-testi Tablo 3.9.’da yer almaktadır.

Tablo 3.9. Öğrencilerin müzik performans kaygısı düzeylerinin bireysel çalgılarını günlük çalışma sürelerine göre karşılaştırılmasına yönelik t testi ($N=239$)

Ölçek	Günlük çalışma süresi	Betimsel İst			t test			Etki (d)
		n	$\bar{X}$	ss	t	sd	p	
Erken yaşantılar	1-2 Saat	189	3,57	1,58	2,44	237	0,013*	0,39
	≤ 3 saat	50	3,02	1,65				
Psikolojik kırılgnalık	1-2 Saat	189	4,19	0,95	4,26	237	0,000***	0,68
	≤ 3 saat	50	3,53	1,08				
Yakın performans k.	1-2 Saat	189	4,25	1,14	3,88	237	0,000***	0,62
	≤ 3 saat	50	3,53	1,24				
Müzik Performans K.	1-2 Saat	189	3,98	1,00	3,72	237	0,000***	0,59
	≤ 3 saat	50	3,38	1,13				

* $p<.05$, *** $p<.001$

Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin (puanlarının) bireysel çalgılarını günlük çalışma sürelerine göre farklılaşma gösterip göstermediğini incelemek üzere yapılan bağımsız gruplar t testine göre, günlük çalışma süresi, ölçeğin hem geneli hem de tüm alt boyutları bakımından anlamlı bir farklılaşmaya neden olmaktadır (Tablo 3.9.). Buna göre;

Öğrencilerin, çalgılarını çalışma süresine bağlı olarak erken yaşantılara ilişkin kaygı düzeylerinin anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$t(237)=2,44$; $p=0,013$]. Gruplara ait ortalama puanlar incelendiğinde, 1-2 saat çalışan öğrencilerin (1-2 saat=3,57) erken yaşantılara ilişkin kaygı düzeyleri, çalgılarını 3 saat ve üstü çalışan öğrencilerden daha yüksektir (≤ 3 saat=3,02). Çalgıyı günlük çalışma süresinin, öğrencilerin erken yaşantılara ilişkin kaygı düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı ve ‘orta’ olduğu bulunmuştur (d Cohen=0,13).

Öğrencilerin, çalgılarını çalışma süresine bağlı olarak psikolojik kırılgnalık düzeylerinin de anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$t(237)=4,26$; $p<.001$]. Çalgılarını 1-2 saat çalışan öğrencilerin (1-2 saat=4,19) psikolojik kırılgnalık düzeyleri, çalgılarını 3 saat ve üstü çalışan öğrencilerden daha yüksektir (≤ 3 saat=3,53). Çalgıyı günlük çalışma süresinin, öğrencilerin psikolojik kırılgnalık düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı ve ‘büyük’ olduğu bulunmuştur (d Cohen=0,68).

Öğrencilerin, çalgılarını çalışma süresine bağlı olarak yakın performans kaygısı düzeylerinin de anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$t(237)=3,88$; $p<.001$]. Çalgılarını 1-2 saat çalışan öğrencilerin (1-2 saat=4,25) yakın performans kaygısı düzeyleri, çalgılarını 3 saat ve üstü çalışan öğrencilerden daha yüksektir (≤ 3 saat=3,53). Çalgıyı günlük çalışma süresinin, öğrencilerin yakın performans kaygısı düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı ve ‘büyük’ olduğu bulunmuştur (d Cohen=0,62).

Son olarak, öğrencilerin, çalgılarını çalışma süresine bağlı olarak genel müzik performans kaygısı düzeylerinin de anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$t(237)=3,72$; $p<.001$]. Çalgılarını 1-2 saat çalışan öğrencilerin (1-2 saat=3,98) müzik performans kaygısı düzeyleri, çalgılarını 3 saat ve üstü çalışan öğrencilerden daha yüksektir (≤ 3 saat=3,38). Çalgıyı günlük çalışma süresinin, öğrencilerin müzik performans kaygısı düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı ve ‘büyük’ olduğu bulunmuştur (d Cohen=0,59).

Onuncu Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Bu alt bölümde, mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, öz-düzenleyici öğrenme beceri düzeyleri ile müzik performans kaygısı düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemek üzere yapılan Pearson momentler çarpımı

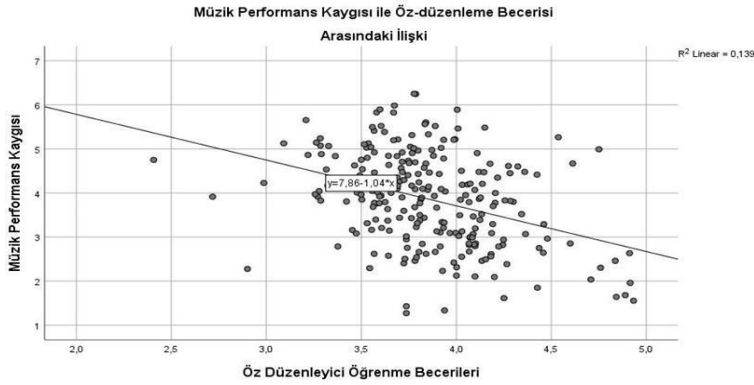
korelasyonuna ait katsayılar verilmiştir. Analiz sonucu bulunan korelasyon katsayıları (r) aşağıdaki kriterlere göre yorumlanmıştır.

<u>r</u>	<u>İlişki</u>
0,00-0,10	Yok
0,10-0,30	Zayıf
0,30-0,50	Orta
0,50-0,70	Güçlü
0,70-1,00	Çok güçlü (Jawlik, 2016, s.132).

Tablo 3.10. Mesleki Müzik Eğitimi Alan Öğrencilerin, Öz-Düzenleyici Öğrenme Beceri Düzeyleri İle Müzik Performans Kaygısı Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Katsayıları

Ölçek	Erken yaşantılar	Psikolojik kırılmalık	Yakın performans kaygısı	Müzik Performans Kaygısı
Güdülenme ve öğrenme için h.g.	r -0,103 p 0,114	-,247*** 0,000	-,204** 0,001	-,208** 0,001
Planlama ve amaç belirleme	r -,137* p 0,035	-,282*** 0,000	-,226*** 0,000	-,244*** 0,000
Strateji kullanımı ve değerlendirme	r -,132* p 0,042	-,251*** 0,000	-,185** 0,004	-,216** 0,001
Öğrenmede bağımlılık	r ,275*** p 0,000	,385*** 0,000	,373*** 0,000	,402*** 0,000
Öz düzenleyici öğrenme becerileri	r -,228*** p 0,000	-,401*** 0,000	-,345*** 0,000	-,373*** 0,000

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Şekil 1. Öğrencilerin, öz-düzenleyici öğrenme becerisi düzeyleri (genel) ile müzik performans kaygısı düzeyleri (genel) arasındaki ilişki

Tablo 3.10.'da görüleceği üzere, mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, öz-düzenleyici öğrenme beceri düzeyleri ile müzik performans kaygısı düzeyleri arasında 'zayıf' ile 'orta' güçlük derecesinde değişen, anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Ölçekler arasındaki ilişkiler bakıldığında;

- ✓ Öz-düzenleyici Öğrenme Becerileri Ölçeğinin güdülenme ve öğrenme için harekete geçme boyutu puanları ile Psikolojik kırılmalık ($r = -.247$; $p < .001$), Yakın performans kaygısı ($r = -.204$; $p < .001$) ve genel müzik performans kaygısı ($r = -.208$; $p < .001$) arasında 'zayıf' güçlükte, anlamlı ve negatif ilişki olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin, güdülenme ve öğrenme için harekete geçme düzeyleri ile müzik performans kaygısı düzeyleri (erken yaşantılar boyutu hariç) arasında negatif ilişki vardır. Öğrencilerin, güdülenme ve öğrenme için harekete geçme düzeylerindeki bir artış, müzik performans kaygısı düzeylerinde düşüşe neden olmaktadır. Veya tersi şekilde, güdülenme ve öğrenme için harekete geçme düzeyindeki bir düşüş, müzik performans kaygısı düzeylerinde artışa neden olmaktadır.
- ✓ Öz-düzenleyici Öğrenme Becerileri Ölçeğinin planlama ve amaç belirleme boyutu puanları ile Erken yaşantılar ($r = -.137$; $p = 0,035$), Psikolojik kırılmalık ($r = -.282$; $p < .001$), Yakın performans kaygısı ($r = -.226$; $p < .001$) ve genel müzik performans kaygısı ($r = -.244$; $p < .001$) arasında 'zayıf' güçlükte, anlamlı ve negatif ilişki olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin, planlama ve amaç belirleme düzeyleri ile müzik performans kaygısı düzeyleri (genel ve tüm boyutlar bakımından) arasında negatif ilişki vardır. Öğrencilerin, planlama ve amaç belirleme düzeylerindeki bir artış, müzik performans kaygısı düzeylerinde düşüşe neden olmaktadır. Veya tersi şekilde, planlama ve amaç belirleme düzeyindeki bir düşüş, müzik performans kaygısı düzeylerinde artışa neden olmaktadır.
- ✓ Öz-düzenleyici Öğrenme Becerileri Ölçeğinin strateji kullanımı ve değerlendirme boyutu puanları ile Erken yaşantılar ($r = -.132$; $p = 0,042$), Psikolojik kırılmalık ($r = -.251$; $p < .001$), Yakın performans kaygısı ($r = -.185$; $p = 0,004$) ve genel müzik performans kaygısı ($r = -.216$; $p = 0,001$) arasında 'zayıf' güçlükte, anlamlı ve negatif ilişki olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin, strateji kullanımı ve değerlendirme düzeyleri ile

müzik performans kaygısı düzeyleri (genel ve tüm boyutlar bakımından) arasında negatif ilişki vardır. Öğrencilerin, strateji kullanımı ve değerlendirme düzeylerindeki bir artış, müzik performans kaygısı düzeylerinde düşüşe neden olmaktadır. Veya tersi şekilde, strateji kullanımı ve değerlendirme düzeyindeki bir düşüş, müzik performans kaygısı düzeylerinde artışa neden olmaktadır.

- ✓ Öz-düzenleyici Öğrenme Becerileri Ölçeğinin öğrenmede bağımlılık boyutu puanları ile Erken yaşantılar ($r=,275$; $p<.001$), Psikolojik kırılganlık ($r=,385$; $p<.001$), Yakın performans kaygısı ($r=,373$; $p<.001$) ve genel müzik performans kaygısı ($r=,402$; $p<.001$) arasında ‘zayıf’ ile ‘orta’ güçlükte, anlamlı ve pozitif ilişki olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin, öğrenmede bağımlılık düzeyleri ile müzik performans kaygısı düzeyleri (genel ve tüm boyutlar bakımından) arasında pozitif ilişki vardır. Öğrencilerin, öğrenmede bağımlılık düzeylerindeki bir düşüş, müzik performans kaygısı düzeylerinde de düşüşe neden olmaktadır. Veya tersi şekilde, öğrenmede bağımlılık düzeylerindeki bir artış, müzik performans kaygısı düzeylerinde de artışa neden olmaktadır.
- ✓ Öğrencilerin genel öz-düzenleyici öğrenme becerileri puanları ile Erken yaşantılar ($r=-,238$; $p<.001$), Psikolojik kırılganlık ($r=-,401$; $p<.001$), Yakın performans kaygısı ($r=-,345$; $p<.001$) ve genel müzik performans kaygısı ($r=-,373$; $p<.001$) arasında ‘zayıf’ ve ‘orta’ güçlükte değişen, anlamlı ve negatif ilişkiler olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin, öz-düzenleyici öğrenme beceri düzeyleri ile müzik performans kaygısı düzeyleri (genel ve tüm boyutlar bakımından) arasında negatif ilişki vardır. Öğrencilerin, öz-düzenleyici öğrenme beceri düzeylerindeki bir artış, müzik performans kaygısı düzeylerinde düşüşe neden olmaktadır. Veya tersi şekilde, öz-düzenleyici öğrenme beceri düzeyindeki bir düşüş, müzik performans kaygısı düzeylerinde artışa neden olmaktadır.

SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde, mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin müzik performans kaygıları çeşitli değişkenlere göre incelenmiş, performans kaygıları ile öz-düzenleyici öğrenme becerileri arasında bir ilişkinin olup olmadığına bakılmış ve bulgularından elde edilen sonuçlar tartışılmış ve yorumlanmıştır. Araştırmaya ilgili temel bir kanıya varmak amacıyla yapılan ölçme işlemi uygulanıp elde edilen veriler analiz edildikten sonra ulaşılan sonuçlar ve yorumlar şu şekildedir.

- ✓ Araştırmaya göre, öğrencilerin genel müzik performans kaygıları orta düzeyde olup en yüksek ortalama puanın Yakın performans kaygı düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Bu boyutu sırasıyla; Psikolojik kırılganlık ve Erken yaşantılar takip etmektedir. Öğrencilerin en düşük kaygı düzeyinin Erken yaşantılara ilişkin olduğu görülmektedir. Boyutlara ilişkin ortalama puanları birlikte değerlendirildiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin pek yüksek olmadığı söylenebilir.
- ✓ Araştırmada, kadın ve erkek öğrencilerin, psikolojik kırılganlık düzeylerinin anlamlı bir farklılık gösterdiği ve bu farklılığın, erkek öğrencilerde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Öğrencilerin, yakın performans kaygısı düzeylerinin de cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur. Kadın öğrencilerin yakın performans kaygısı gösterme düzeyleri erkek öğrencilerden daha yüksektir. Öğrencilerin, (genel) müzik performans kaygısı düzeylerinin de cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur. Baydağ ve Alpagut’un(2016), ‘Müzik Eğitimi Bölümü ve Konservatuar Öğrencilerinin Sahne/Performans Kaygısı Açısından Karşılaştırılması’ adlı çalışmalarında kız öğrencilerinin performans kaygılarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Çiçek ve Güdek (2020) de bu sonucu destekleyici olarak, kız öğrencilerin müzik performans kaygı düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir.
- ✓ Araştırmada, öğrencilerin, öğrenim gördükleri üniversiteye bağlı olarak müzik performans kaygısı düzeylerinin birbirine benzer olduğu gözlemlenmektedir. Güdek ve Çiçek (2017) müzik ve sahne sanatları fakültesi müzik bölümü öğrencilerinin, eğitim fakültesi müzik eğitimi anabilim dalı öğrencilerine oranla daha fazla kaygı yaşadıkları saptanmıştır. Tezel ve Aşkın (2007) ise müzik performans kaygısı araştırmalarında, Klasik Batı Müziği öğrenci ve icracıların, performans kaygılarıyla başa çıkmada, caz ve Geleneksel Türk müziği icracı ve öğrencilerine göre daha etkili oldukları sonucuna ulaşmışlardır.
- ✓ Öğrencilerin, okudukları sınıflara bağlı olarak erken yaşantılar düzeylerinin anlamlı bir farklılık gösterdiği, bu kaygının, birinci sınıf öğrencilerde daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin, okudukları sınıflara bağlı olarak psikolojik kırılganlık düzeylerinin de anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur. Birinci sınıf öğrencilerinin psikolojik kırılganlık düzeyleri, son sınıf öğrencilerden daha yüksektir. Bu sonuçlar, öğrencilerin, sınıf düzeylerine bağlı olarak genel müzik performans kaygısı düzeylerinin de anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur bu düzeyin, birinci sınıf öğrencilerde son sınıf öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca karşın Çiçek ve Güdek (2020) sınıf düzeylerine bağlı olarak müzik performans kaygısı puanlarında anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmişlerdir.

- ✓ Araştırmada, mezun olunan lise türü, ölçeğin ne geneli ne de alt boyutları bakımından anlamlı bir farklılaşmaya neden olmaktadır. Sonuçlar, GSL ve diğer liselerden mezun öğrencilerin müzik performans kaygısı düzeylerinin benzer olduğunu göstermektedir.
- ✓ Öğrencilerin, kullandıkları bireysel çalgılarına bağlı olarak müzik performans kaygısı düzeylerinin, öğrencilerin sadece yakın performans kaygısı düzeylerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olmaktadır yaylı ve tuşlu çalgı çalan öğrencilerin yakın performans kaygısı düzeyleri, telli çalgı çalan öğrencilerden daha yüksektir. Çiçek ve Varol (2020) Mesleki müzik eğitimi alan üniversite öğrencilerinin anadal çalgılarına göre müzik performans kaygısı puanlarında anlamlı bir farklılık bulmamışlardır. Başka bir ifadeyle çalınan bireysel çalgı türünün öğrencilerin yakın performans kaygısı düzeyi üzerindeki etkisinin olduğu söylenebilir.
- ✓ Öğrencilerin, kullandıkları bireysel çalgılarını çalma süreleri/geçmişleri sadece erken yaşantılara yönelik performans kaygı düzeyinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olmaktadır. Buna göre, öğrencilerin bireysel çalgı geçmişleri arttıkça erken yaşantılara yönelik kaygı düzeyleri de artmaktadır. Kişilerin erken yaşantılara yönelik öğrenilmiş kaygılarının çalgı tecrübelerinin artmasıyla dahi yok olmadığı söylenebilir.
- ✓ Öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin (puanlarının), kullandıkları bireysel çalgıları ile bir konser performansı sergilemiş olmalarının (Erken yaşantılar ile Yakın performans kaygısı) ve geneli bakımından anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğu tespit edilmiştir. Konser performansı sergilememiş olan öğrencilerin erken yaşantılara yönelik kaygı düzeylerinin, konser performansı sergilemiş öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin, konser performansı sergilemelerine bağlı olarak yakın performans kaygısı gösterme düzeylerinin de anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur. Konser performansı sergilememiş olan öğrencilerin yakın performans kaygısı gösterme düzeyleri, konser performansı sergilemiş olan öğrencilerden daha yüksektir. Midori' ye göre küçük yaşlardan itibaren sahne tecrübesi yoğun olarak yaşatılırsa, daha o yaşlarda baskı ortamına giren çocuk, bunu zaman içerisinde normal bir olaymış gibi benimseyebilir (Kabakçı, 2016). Böylece giderek farkında olma durumunun artmasıyla daha gerçekçi ve göreve daha uygun adımlar atılabilir. Buna göre tecrübelerin ve tekrarlanan deneyimlerin sonucunda da müzik performans kaygısının azaldığı sonucuna varılmıştır. Son olarak, öğrencilerin sınıf düzeylerine bağlı olarak genel müzik performans kaygısı düzeylerinin de anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur.

- ✓ Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin bireysel çalgılarını günlük çalışma sürelerine göre farklılaşma gösterip göstermediğine ilişkin sonuçlar, öğrencilerin, çalgılarını çalışma süresine bağlı olarak erken yaşantılara ilişkin kaygı düzeylerinin, çalgılarını çalışma süresine bağlı olarak psikolojik kırılma düzeylerinin ve çalgılarını çalışma süresine bağlı olarak yakın performans kaygısı düzeylerinin anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Sonuçlar, çalgıyı günlük çalışma süresinin, öğrencilerin müzik performans kaygısına etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Performans gelişimi için öğrencinin pratik yapması, çalgı eğitiminin önemli bir parçasıdır. Düzenli pratik çalışmalarıyla birlikte gelişen performansın, artan farkındalıkla beraber, çalgı çalışma süresi etkili ve verimli çalışma alışkanlığı kazanmasına katkı sağlamaktadır. Böylece öğrenci sürekli ve bilinçli bir şekilde çalışarak öğrenmeyi gerçekleştirmekte ve daha başarılı bir performans sergileyebilmektedir. Başarılı performans sergilemek ise müzik performans kaygı durumunu azaltmaktadır.

Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik performans kaygısı düzeylerinin demografik özelliklerine göre karşılaştırılmasına yönelik analiz sonuçları öğrencilerin cinsiyeti, sınıfı, çalgı ile konserde performans sergilemeleri ve çalgıyı günlük çalışma süresi değişkenleri anlamlı farklılaşmaya neden olurken, diğer demografik değişkenlerin ise kısmen veya tamamen anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin, cinsiyeti, sınıfı, çalgı ile konserde performans sergilemelerinin müzik performans kaygısı düzeyleri üzerinde daha az, çalgının günlük çalışma süresinin ise oldukça etkili olduğunu göstermektedir.

10. Araştırma sonuçları, öğrencilerin, öz-düzenleyici öğrenme beceri düzeyleri ile müzik performans kaygısı düzeylerinin genel ve tüm boyutlar bakımından, arasında negatif ilişki olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin, öz-düzenleyici öğrenme beceri düzeylerindeki bir artış, müzik performans kaygısı düzeylerinde düşüşe neden olmaktadır ya da tersi şekilde, öz-düzenleyici öğrenme beceri düzeyindeki bir düşüş, müzik performans kaygısı düzeylerinde artışa neden olmaktadır. Bu durum, öğrenim süresince öz-düzenlemesini yapabilen kişinin, performans kaygı düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir.

Elde edilen bu sonuçlara göre şu önerilerde bulunulmuştur.

- ✓ Öğrencilerin müzik performans kaygılarını azaltmak için, öncelikle eğitimcilere konuyla ilgili farkındalık yaratılmalıdır. Konuyla ilgili, eğitim, sempozyum ve seminerler düzenlenerek eğitimcileri bilinçlendirmek

gerekir. Sonrasında mesleki müzik eğitimine yeni başlayan öğrencilerin en az kaygıyla öğrenim sürecini sürdürmesi için sahne deneyimi kazandırılması bakımından sık sık etkinlikler ve ortak faaliyetlerde bulunulması önerilmektedir.

- ✓ Yapılan araştırmada kadın öğrencilerinin performans kaygılarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kadın öğrencilerin müzik performans kaygılarını azaltmak için, kaygılarının öncelikle hangi tür bir kaygı olduğu tespit edilerek gerek terapilere yönlendirilip gerekse uzman dâhilinde eğitim programlarına ders olarak verilmelidir. Bunun yanı sıra öğrenciler çeşitli sosyal faaliyetler ve sık sık sahne performansları ile de karşı karşıya getirilip desteklenebilir.
- ✓ Bu çalışmanın örneklemini mesleki müzik eğitimi alan öğrenciler oluşturmaktadır. Buna benzer öz-düzenleyici öğrenme becerileri ve müzik performans kaygısı durumları ile farklı değişkenler arasındaki ilişkiler incelenebilir ve farklı meslek dallarında eğitim gören öğrenciler ile de çalışmalar yapılarak alinyazına katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

1. Barbar, A. E., de Souza Crippa, J.A. ve de Lima Osorio, F. (2014). Performance anxiety in Brazilian musicians: prevalence and association with psychopathology indicators. *Journal of Affect Disord.* 152-154, 381-6.
2. Baydağ, C. ve Alpagut, U. (2016). Müzik eğitimi bölümü ve konservatuvar öğrencilerinin sahne/performans kaygısı açısından karşılaştırılması (Pilot Çalışma). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 857-864.
3. Cemali, M. (2017). *Müzik bölümü lisans öğrencilerinde performans kaygısına neden olan faktörlerin belirlenmesi*, (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
4. Cox, WJ. ve Kenardy, J. (1993). Performance anxiety, social phobia, and setting effects in instrumental music students. *Journal of anxiety disorders*, 7(1), 49-60.
5. Çırakoğlu, O. C. (2013). Sahnedeki düşman: Müzisyenlerde performans kaygısı üzerine bir gözden geçirme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(32), 95-104.
6. Çiçek, V. (2020). *Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin müzik performanslarına yönelik kaygılarının benlik saygısı ve öz yeterlikleriyle ilişkisi*, (Yayımlanmamış doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
7. Çiçek, V. ve Güdek, B. (2020). Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin müzik performanslarına yönelik kaygılarının benlik saygısı ve öz yeterlikleriyle ilişkisi. *Turkish Studies - Education*, 15(5), 3247-3260.
8. Doğan, M. ve Çilden, Ş. (2017). Keman Dersine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi, *The Journal of Academic Social Science (Asos Journal)*, 5(57), 362-375.
9. Güdek, B. ve Çiçek, V. (2017). Mesleki müzik eğitimi alan lisans öğrencilerinin müzik performans kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *International Journal of Social Science*, 58, 1-10.
10. Hallam, S. (2001). The development of metacognition in musicians: Implications for education. *British Journal of Music Education*, 18(1), 27- 39.
11. Kabakçı, C. (2016). Sahne performansı kaygısında farkındalık ve mücadele. *Sahne ve Müzik Eğitim-Araştırma Dergisi*, 3, 2149-7079.
12. Karasar, N. (2017). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Nobel Akademik Yayıncılık.
13. Kenny, T. A., Davis, P. & Oates, J. (2004). Music performance anxiety and occupational stress among opera chorus anxiety and their relationship with state and trait anxiety and perfectionism. *Journal of Anxiety Disorders*, (18)6, 757-777.
14. Nagel JJ. (1990). Performance anxiety and the performing musician: A fear of failure or a fear of success. *Medical Problems of Performing Artists*. 5(1), 37-40.
15. Pallant, J. (2005). *SPSS Survival Guide: A Step by Step Guide to Data Analysis Using SPSS for Windows*. 3rd Edition, Open University Press.
16. Schleuter, S. (1997). *A Sound Approach To Teaching Instrumentalists*, Schirmer Books.
17. Tezel, G., Aşkın, C. (2007). Sahne heyecanının Türk müzisyenler arasındaki yaygınlığı ve çözüm yöntemleri. *İTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 3-10

e-ISSN: 2630-631X

Article Type

Research Article

Subject Area Quantitative Decision
Methods

Vol: 8 Issue: 63

Year: 2022 September

Pp: 1675-1677

Arrival

01 August 2022

Published

31 September 2022

Article ID 64393

Doi Number<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64393>**How to Cite This****Article**Sevimli Deniz, S.
(2022). "Yapay Zekâ
Kaygısının
İncelenmesine İlişkin
Bir Araştırma",
International Social
Mentality and
Researcher Thinkers
Journal, (Issn:2630-
631X) 8(63): 1675-
1677Social Mentality And
Researcher Thinkers is
licensed under a
Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.**Yapay Zekâ Kaygısının İncelenmesine İlişkin Bir Araştırma****A Study on the Study of Artificial Intelligence Anxiety**Serpil Sevimli Deniz ¹ ¹ Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Gevaş M.Y.O. Bilgisayar Teknolojileri Böl., Bilgisayar Programcılığı Pr, Van, Türkiye**ÖZET**

Çalışmada, hayatın bir parçası olan yapay zekâ uygulamalarının sözel ve sayısal zekâ üzerinde yarattığı kaygı durumlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla çalışma Türkiye’de Doğu Anadolu Bölgesi’nde çalışan 384 fen ve sosyal bilgiler öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Terzi (2020) tarafından geçerliliği ve güvenilirliği yapılmış, Wang & Wang (2019) (8) tarafından geliştirilmiş 21 maddeden oluşan yapay zekâ kaygı ölçeğinden (YZKÖ) yararlanılmıştır. Veriler, online anket yoluyla rastgele örnekleme ile edinilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde SPSS paket programından yararlanılmıştır. Veriler incelenmiş normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. İkili grup karşılaştırılmalarında t testi, grup sayısı ikiden fazla ise karşılaştırılmalarında varyans analizi uygulanmıştır.

Araştırmaya 200’ü sosyal bilimler, 184’ü fen bilimler olmak üzere 384 öğretmen katılmıştır. Çalışmaya katılanların 16’sı doktora, 120’si yüksek lisans, 248’i lisans mezunudur. 16 doktora mezunu da fen bilimcidir. Yaş grubuna bakıldığında 24-30 yaş arası 24 kişi, 31-37 yaş arası 96 kişi, 38 yaş üstü 264 katılımcı vardır. Gençlerin yapay zekâ kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Sosyal bilimcilerin yapay zekâ kaygı ortalaması 82 iken fen bilimcilerin yapay zekâ kaygı ortalaması 64.11 ‘dir. Kadınların yapay zekâ kaygı ortalaması erkeklerle göre daha yüksektir. Fakat aradaki fark anlamlı değildir. Doktora mezunlarının yapay zekâ kaygı ortalaması en düşüktür. Yapay zekâ aracı kullanımı yapay zekâ kaygı ortalamasını düşürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Yapay Zekâ Kaygı, Sözel, Sayısal**ABSTRACT**

In the study, it is aimed to examine the anxiety situations created by artificial intelligence applications, which are a part of life, on verbal and numerical intelligence. For this purpose, the study was carried out with 384 science and social studies teachers working in the Eastern Anatolia Region of Turkey. In the study, the artificial intelligence anxiety scale (NIS) consisting of 21 items, which was validated and reliable by Terzi (2020) and developed by Wang & Wang (2019), was used. The data were obtained by random sampling via an online survey. SPSS package program was used in the evaluation of the data. The data were examined and it was determined that they showed normal distribution. T-test was used in paired group comparisons, and variance analysis was used in comparisons if the number of groups was more than two.

384 teachers, 200 of whom were social sciences and 184 were science teachers, participated in the research. 16 of the participants in the study are doctoral, 120 graduate, 248 undergraduate. 16 PhD graduates are also scientists. Considering the age group, there are 24 people between the ages of 24-30, 96 people between the ages of 31-37, and 264 participants over the age of 38. It has been determined that the artificial intelligence anxiety levels of young people are lower. While the average of artificial intelligence anxiety of social scientists is 82, the average of artificial intelligence anxiety of scientists is 64.11. The artificial intelligence anxiety average of women is higher than that of men. But the difference is not significant. The average of artificial intelligence anxiety of doctoral graduates is the lowest. The use of artificial intelligence tool reduces the average of artificial intelligence anxiety.

Key Words: Artificial Intelligence, Artificial Intelligence Anxiety, Verbal, Numerical**GİRİŞ**

Amerikalı bir psikolog olan Howard Gardner’ın gündeme getirdiği çoklu zekâ kuramında sözel ve sayısal zekâ kavramları tanıtılmıştır. Türkiye’nin mevcut eğitim sistemi içerisinde alan belirleme, akabinde üniversite bölüm tercihi ve profesyonel alanın belirlenmesinde önemli bir aşamadır. Sayısal zekâsı güçlü olanlar genel olarak fen bilimlerine, sözel zekâsı daha güçlü olanlar sosyal bilimlere yönelmektedir. Yapay Zekâ Kaygı Ölçeğinin (YZKÖ) amacı insan davranışını tahmin etmektir (1). Bu çalışmanın amacı; kariyer tercihini fen bilimleri ve sosyal bilimler alanına göre yapmış profesyonellerin yapay zekâ kaygısı (YZK) puanlarını karşılaştırmak ve anlamaya çalışmaktır (6). Çalışmada YZK puanlarının cinsiyet, yaş aralığı, yapay zekâ aracı kullanıp kullanmama durumu değişkenlerine göre değişip değişmediği incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara aranmıştır: YZK puanı bireylerin alanına, cinsiyete, yaş aralığına, yapay zekâ aracı kullanıp kullanmama durumuna ve eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Nedensel karşılaştırma tekniği kullanılarak yürütülen bu çalışmada, YZK puanı mezuniyet alanı, cinsiyet, yaş aralığı, yapay zekâ aracı kullanımı durumlarına göre incelenmiştir.

ÇALIŞMA GRUBU

Çalışma grubunu 2022 yılında basit tesadüfi örnekleme modeli ile tespit edilmiş farklı yaş kategorilerinden 384 yetişkin birey oluşturmaktadır. Çalışmaya katılanların 264’ü (%68,75) kadın, 120’si (%31,25) erkektir. 24-30 yaş arası 24 kişi, 31-37 yaş arası 96 kişi, 38 yaş üstü 264 katılımcı vardır. Katılımcılar, Türkiye’nin

Doğu Anadolu bölgesinde çalışan alanı sosyal bilimler ve fen bilimleri olan öğretmenlerdir. Bu bölgede yaklaşık 12000 bu alanlarda çalışan öğretmen olduğu varsayımından güven aralığı %95, 0,06 tolerans hatası ile 384 yetiştikine ulaşmak örneklem olarak yeterlidir (Calculator.net, 2022). Basit tesadüfi örnekleme yapıldığından ve veriler online ortamda toplandığından kadın-erkek sayıları tamamen rastgeledir(5).

UYGULAMA

Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu oluşturulmuş ve YZK Ölçeğinden faydalanılmıştır. Kişisel Bilgi Formunda katılımcılara mezuniyet durumu, cinsiyet, yaş aralığı, alan, yapay zekâ aracı kullanma durumu seçenekleri yöneltilmiştir. Veriler, dijital olarak toplanmıştır. Anket formu Google Formlarda dijital oluşturulmuş ve sosyal medya platformlarında paylaşılmıştır. Elde edilen veriler SPSS ortamına aktarılmıştır. Outlier veriler çalışmadan çıkarılmış ve normallik incelemesi yapılmıştır. Basıklık ve çarpıklık değerleri normal dağılım varsayımını karşılar. Normal dağılım gösteren verilere parametrik test analizleri yapılmış, önem düzeyi $p < .05$ (%95) alınmıştır(3).

BULGULAR

Yapay Zeka Kaygı Ölçeğine ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde yapay zekâ kaygı ölçeği sorularına verilen cevaplarda en yüksek ortalamaya “Bir yapay zeka teknolojinin/ürününün kötü amaçlı kullanılabilirdiğinden korkuyorum.” sorusunun ($\bar{x} = 5,06$) sahip olduğu, bunun tersine “Bir yapay zeka teknolojinin/ürününün kılavuzunu okumak beni endişelendiriyor.” sorusunun ($\bar{x} = 2,27$) en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılanların yapay zekâ kaygı ölçeği sorularına verdikleri cevapların genel ortalaması ($\bar{x} = 3,30$) olarak tespit edilmiştir. Bu ortalama bir skordur.

Tablo 1. Katılımcıların Yapay Zekâ Kaygı Ölçeğinden Aldığı Ortalama, Standart Sapma, Minimum ve Maksimum Değerler

Ölçek	Ortalama	Ss.	Min.	Max.
Yapay Zeka Kaygısı	73	1,90	21	141

Alanına Göre YZK Puanlarının Karşılaştırılması

Katılımcıların YZK puanlarının alanları ile karşılaştırılmasına ilişkin soru için; Fen bilimleri alanında olanların yapay zeka kaygı ortalaması 82 iken sosyal bilimcilerin 64.11 olduğu tespit edilmiş ve normal dağılım sergileyen verilere t testi uygulanmış olup, alan ve yapay zeka kaygı ortalaması arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p < 0.05$). Sosyal bilimcilerin kaygı ortalaması fen bilimcilere göre önemli derecede yüksektir.

Cinsiyete Göre YZK Puanlarının Karşılaştırılması

Katılımcıların YZK puanlarının cinsiyet ile karşılaştırılmasına ilişkin normal dağılım sergileyen verilere t testi uygulanmış olup cinsiyet ile yapay zeka kaygı ortalamasının önemli farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Yaş aralığına Göre YZK Puanlarının Karşılaştırılması

Katılımcıların YZK puanlarının yaş aralığına göre karşılaştırılmasına ilişkin normal dağılım sergileyen verilere Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans Analizi uygulandığında genç katılımcıların yapay zeka kaygı ortalamasının önemli bir ölçüde düşük olduğu gözlenmiştir.

Yapay zekâ aracı kullanıp kullanmama durumuna göre YZK Puanlarının Karşılaştırılması

Yapay zekâ aracı kullanıp kullanmama durumuna göre karşılaştırılmasına ilişkin normal dağılım sergileyen verilere t testi uygulanmış olup anlamlı bir farklılık elde edilmiştir ($p < 0.05$). Yapay zekâ aracı kullananların kullanmayanlara göre yapay zekâ kaygı ortalaması daha düşüktür.

Eğitim durumuna göre YZK Puanlarının Karşılaştırılması

Eğitim durumuna göre YZK Puanlarının Karşılaştırılmasına ilişkin incelemede verilere Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans Analizi uygulanmış, eğitim seviyesi arttıkça yapay zekâ kaygı ortalamasının düştüğü görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma bulgularına göre alan seçimini yapmış profesyoneller yapay zekânın kullanımıyla ilgili orta düzeyde kaygı duymaktadır. Sosyal bilimciler, fen bilimcilere göre daha yüksek kaygı düzeyine sahiptir. Yalçınkaya'ya göre de Yapay Zekâ, daha çok teknik bilimler konusudur (7). Sosyal bilimler sağlık bilimlerinden mühendisliğe, doğa bilimlerinden robot teknolojilerine hızla büyüyen bu alana gereken ilgiyi gösterdiği söylenemez. Yapay Zekâ-Sosyal Bilimler ilişkilerinde itiraz, birinin sayısal diğerinin sözel alan olması nedeniyle aralarında bir ilişki olamayacağı yönündedir. 2019'da YÖK Başkanı olan Yekta Saraç'ın “Yapay Zekâ kapsamındaki çalışmalar, sosyal bilimler etkin rolüyle desteklenmeli” (2) tespiti oldukça önemlidir. Bu

rolün iki boyutu bulunmaktadır: Yeni teknolojilerin kullanımı, geliştirilmesi, bunlardan yararlanılması konusunda toplum ve karar vericiler bilinçlendirilmeli, bu yönde eğitim ve bütçe politikaları güncellenmeli, geliştirilmelidir. Diğer boyutu ise sosyal bilimlerin de Yapay Zekâ kapsamındaki gelişmelerden istifade etmesi, kendi bilimsel araştırma ve uygulamalarını geliştirmesi gereğidir.

Bu çalışmadan da tespit edildiği üzere sözcüklerin yapay zekâ kaygısı yüksektir. Eğitim düzeyi yükseldikçe yapay zekâ kaygısı azalmaktadır. Gençlerin aşinalığı daha fazla olduğundan yapay zekâ kaygıları da düşüktür ve günlük hayatta yapay zekâ aracı kullananların kaygı düzeyleri daha düşüktür. Genel olarak alandan bağımsız değerlendirildiğine çalışmaya katılan öğretmenlerin yapay zekâ kaygı düzeyi orta dır.

KAYNAKLAR

1. Akkaya, B., Özkan, A. & Özkan, H. (2021). “Yapay Zeka Kaygı (YZK) Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), Sayfa No.1125-1146.
2. Aysel Bozan Yılmaz, “Yükseköğretim ‘Geleceğe’ Odaklanmalı”, *Milliyet* (6 Kasım 2019), 8.
3. Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (13. Baskı). Pegem Akademi.
4. Calculator.net. (2022). Sample size calculator. <https://www.calculator.net/sample-size-calculator.html>
5. Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (2.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
6. Terzi, R. (2020). An adaptation of artificial intelligence anxiety scale into Turkish: Reliability and validity study. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 7(4), 1501-1515.
7. Yalçınkaya, Alaeddin, "Trump'ın da Doğrusu Var. Silah Baronları Savaş İstiyor", <https://www.turkishnews.com/tr/content/2019/07/25/trumpin-da-dogrusu-var-silah-baronlari-savas-istiyor/> Erişim 07.06.2022
8. Wang, Y. Y. & Wang, Y. S. (2019). Development and validation of an artificial intelligence anxiety scale: An initial application in predicting motivated learning behavior. *Interactive Learning Environments*, 1-16.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type

Research Article

Subject Area General Turkish
History

Vol: 8 Issue: 63

Year: 2022 September

Pp: 1678-1686

Arrival

02 August 2022

Published

31 September 2022

Article ID 64401

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64401>**How to Cite This****Article**

Hüseyinov, G. (2022).

"Bizans Ve Rus Topraklarında Bir Türk Boyu: Peçenekler", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(63): 1678-1686

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Bizans Ve Rus Topraklarında Bir Türk Boyu: Peçenekler

A Turkish Tribe On Byzantine And Russian Territory: Pechenegs

Gurban Hüseyinov ¹ ¹ Dr., Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye**ÖZET**

Issık göl civarı ve İli havzasında Türgişlerle bir arada yaşamış Peçenekler daha sonra bölgede Karlukların güçlenmesiyle göç etmek zorunda kalmışlardır. Bunun sonucunda önce Uzlar kendi vatanlarından ayrılmış ve Uzların batıya göç etmesi sonucu da Peçenekler İdil boylarına gelerek buraya yerleşmişlerdir. İdil bölgesinde Hazarlar Oğuzlarla birleşip kendilerine komşu olan Peçeneklerle savaşarak onları bu bölgeden çıkarmışlardır. Bu durum karşısında Peçenekler de Macarları kendi yurtlarından ederek Karadeniz'in kuzeyini yurt edinmişlerdir. Karadeniz'in kuzeyinde 150 yıllık süre zarfında hayatlarını sürdüren Peçenekler önce Ruslarla ardından da Bizans'la ilişkiler kurmuşlardır. Belli bir merkezleri olmayan Peçenekler bölgede Rus topraklarına saldırarak yağma hareketlerinde bulunmuşlardır. Karadeniz'in kuzeyinde yaşadıkları zaman diliminde Rusların önünü keserek onların sıcak denizlere inme planına engel olmuşlardır. 1036 yılına kadar Ruslarla mücadele eden Peçenekler bu tarihten sonra kaynaklarda yer almamışlardır. Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara göç eden Peçenekler burada da Bizans'la komşu olmuşlardır. Her ne kadar Bizans İmparatorluğu onlarla iyi geçinmeye çalışsalar ve ilk ilişkiler ticari olarak başlasa da Peçenekler Bizans topraklarına girip yağma yapmaktan çekinmemiş ve bunun sonucunda ilişkiler bozularak taraflar arasında savaşlar başlamıştır. Tek başına Türklere mücadele edemeyeceğini çok iyi bilen Bizans, Peçeneklere karşı Kuman-Kıpçakları kullanarak onları ortadan kaldırmışlardır. Balkanlarda yerleşik hayata geçen Peçenekler Kuman-Kıpçaklara yenilmenin ardından askeri güçlerini tamamen kaybetmiş ve bölgeye gruplar halinde dağılarak hayatlarına devam etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Rus, Türk Boyu, Peçenek, Kuman-Kıpçak.**ABSTRACT**

The Pechenegs, who lived together with Turgesh in the Issik lake and the Ili basin, had to migrate later with the power of the Karluk in the region. As a result, the Uzs were separated from their homeland and as the Uzs migrated west, the Pechenegs came to Idil lengths and settled here. In the Idil region, the Hazars have joined the Oğuzs and fought the Pechenegs who are neighbors, and they have taken them out of this area. In the face of this situation, the Pechenegs have also made the Hungarians their own dormitories and made their homes to the north of the Black Sea. In the north of the Black Sea, the Pechenegs, who lived their lives during the 150-year period, first established relations with the Russians and then with the Byzantine. The Pechenegs, who have no specific centers, have attacked Russian territory in the region and made looting movements. In their time period in the north of the Black Sea, they blocked their plan to land in the warm seas by blocking the Russians. Pechenegs, who fought the Russians until 1036, were not involved in the resources since then. The Pechenegs, who migrated from the north of the Black Sea to the Balkans, have also been neighbors here with Byzantine. Although the Byzantine Empire tried to get along with them and the initial relationships began commercially, the Pechenegs did not hesitate to enter Byzantine territory and plunder, and as a result, relations were broken and wars began between the parties. Knowing that he could not fight the Turks alone, Byzantine has eliminated them using Cuman-Kipczak against the Pechenegs. Living in the Balkans, the Pechenegs lost their military power completely after being defeated by Cuman-Kipczak and spread out in groups and moved on.

Key Words: Byzantine, Russian, Turkish Tribe, Pechenegs, Cuman-Kipczak**GİRİŞ**

Oğuz Destanı ve İran destanlarındaki hikâyelere göre Peçenekler M.Ö. VII. yüzyılda Oğuzlar ve Alanlarla birlikte Sakaların hâkimiyeti altında yaşamakta idiler. Afrasyab'ın babası ya da dedesinin adı Beşenk'tir. Peçenek ismi de büyük bir ihtimalle bu şahıstan gelmektedir (Demir, 2002: 1245). Beçenek ile Beşenk kelimesi birbiri ile alakalandırıldığı için öncelikle bu kelimenin etimolojisi üzerinde durmak gerekir.

Reşideddin'de Becene (Togan, 1982: 98), Yazıcıoğlu'nda Biçene, Ebülğazi'de Beçene olarak kaydedilmiştir. Ahmet Bican Ercilasun On Ok (Batı Köktürk) kabilelerinden Pai-sa-kan ile Peçenek arasında ilişki olduğunu belirtmiştir. Pai-sa-kan'lar (Peçenekler) kalabalık bir On Ok (Oğuz) boyu idi; Kıpçakların Kimeklerden ayrılıp müstakil bir boy olması gibi Peçeneklerin bir kısmı da bir dönemde On Oklardan ayrılarak müstakil bir boy olmuştur (Ercilasun, 2008: 19).

Golden Beçenek ile bacanak arasında ilgi kurmuştur. Fakat Beçenek için kaynakların verdiği "gayret eden" anlamıyla bir hısımlık manası taşıyan bacanak arasında bağlantı kurmak Türk dil yapısına anlam bakımından aykırıdır.

Divanü Lügati't-Türk adlı eserde Peçenek sözü iki farklı anlamda geçmektedir. İlk olarak Oğuzların 22 boyundan birinin adı olarak, diğeri ise Rum diyarı yakınında oturan Türklerden bir bölüğünün adı olarak verilmiştir (Aydoğdu, 2009: 72, Atalay, 1985: 488).

Peçeneklere ait ilk bilgiler VII. yüzyıla aittir. Suy Şu isimli bir Çin kaynağı Peyju, VII. yüzyıla ait Tibetçe bir Uygur elçilik raporu ise Be-ça-nag olarak vermiştir (Dilbaş, 2013: 138). 732 yılında dikilen Köl Tigin Yazıtı

Doğu yüzünde 39–41. satırlarda Kangaras, Kenger, Kengeris adı altında verilmişlerdir (Yücel, 2013: 449). Peçenek adı 892–899 tarihleri arasında yaşayan baş keşiş Regino'nun kronikinde Pecenaci olarak geçmektedir. Regino doğrudan Peçeneklerle karşılaşmadı fakat başkalarından duyduğu halde bu kelimeyi doğru bir şekilde ifade etmiştir (Kurat, 1937: 24).

Batı kaynaklarında Peçenek ismi Latince Potzinacitae, Pacinacae, Pacinaci, Rusca Peçeneq, Bulgarca Peçeneqi veya Peçenezi, Sırpça Peçenezi, Hırvatça Peğenezi, Ermenice Badzinag, Çince Pei Ju, Pei Chen, Pei Nou, Yunan kaynaklarında Patzinakitai, Patzinakai, Patzinakoi olarak geçerken, doğu kaynaklarında bu isim Becanak, Benakiye, Becenek şeklinde yazılmıştır. Macar kaynaklarında ise Beşenyö şeklinde kaydedilmiştir (Namık, 1933: 9, Kurat, 1937: 24, Bi, 2000: 318, Golden, 2002: 219, Yücel, 2013: 449).

Gomboczin araştırmalarında bu ismi şahıs ismi olan Beçe ile Türkçe ek olan “nek” birleşmesinden oluştuğunu söylerken (Vörös, 2002: 1218) Vambery bu ismi Moğolca maymun anlamına gelen Biçin ile kıyaslamaktadır. Buna mukabil Houtsma Peçenek ismini biç- veya biçin- filinden geldiğini söylemektedir. Reşideddin “iyiliğe çabalayan, iyilik işleyen” olarak tercüme ederken Yazıcıoğlu Ali Efendi de “iyi duruşçu” diye çevirmiştir (Namık, 1933: 9–10).

PEÇENEKLERİN MENŞEİ VE TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞLARI

Peçenekler İdil boylarına gelmeden önce İli Havzası ve Issık Göl civarında yaşadıklarına dair emareler mevcuttur (Kurat, 1937: 26). Muhtemelen Peçenekler burada Türgişlerle bir arada yaşıyorlardı. Çünkü Peçeneklerde bulunan bazı isimlerin aynı zamanda Türgişlerde de bulunması bir tesadüf olamaz. Araplarla Çinliler arasında meydana gelen Talas Savaşı sonrasında Araplara yardım ederek savaşın kazanılmasında rol oynayan Karluklar, bölgede güç kazanınca kendilerinden olmayan boyları aralarından çıkarmaya başladılar. Muhtemelen o dönemde de Karlukların baskısı sonucu yerlerinden olan Uzlar Peçenekleri de batıya doğru itmişlerdir (Sümer, 2007: 213, Grousset, 1996: 182). Tüm bu sebeplerden dolayı yurtlarından olan Peçenekler Emba ve Yayık kıyılarını kendilerine yeni yurt edinmişlerdir.

Peçenekler bu bölgeye geldiklerinde bu kez Hazarlarla komşu oldular. Ticaretle uğraşan Hazarlar hayvancılıkla uğraşan Peçeneklerin saldırılarına maruz kalmaya başlamıştı. Bu dönemde askeri açıdan zayıf olan Hazarlar düşman olarak gördükleri Peçeneklerden kurtulmanın yollarını ararken bu kurtuluşu Oğuzlarla ittifak kurmakta buldular. 889 yılında Hazarların kışkırtmaları sonucu Peçeneklere saldıran Oğuzlar onları İdil nehrinin batısına gitmeye mecbur bıraktılar.

Yerlerinden göç etmek zorunda kalan Peçeneklerin Karadeniz'in kuzeyine gelmelerinin en önemli sonucu Macarları buradan uzaklaştırmaları olmuştur. Meşhur Arap Seyyah İbn Fadlan Peçeneklerin denize benzer, akmayan bir suyun kenarında konakladıklarını yazmıştır (Fadlan, 1995: 45). Muhtemelen İbn Fazlan Karadeniz bölgesinden geçerken Peçenekler burada yaşıyordu. Bulgar Kralı Simeon ile anlaşarak 895 yılında Macarlara saldıran Peçenekler onları bugünkü yurtları olan Pannonia'ya gitmek zorunda bıraktılar ve Don ırmağından Tuna nehrine kadar uzanan bölgeyi hâkimiyetleri altına aldılar.

Peçenekler bu yeni yurtlarına geldiklerinde sekiz boy ve kırk obadan oluşuyorlardı. Peçeneklerin bu boyları hakkında Bizans kaynağı olan İmparator VII. Konstantinos Porphyrogennetos'un eseri *De Administrando Imperio*'dan öğreniyoruz.

- ✓ Yavdı Erdim – Parlak Erdim – Maitza
- ✓ Küerçi çur – Gök Çur – Kuel (Kul)
- ✓ Kabukşin Gula – Ağaç kabuğu renginde Gula – Korkut
- ✓ Suru Külbey – Külrengi Külbey – Ipaos
- ✓ Kara Bay – Siyah Bay – Kaidum
- ✓ Boru Tolmaç – Bozrenk Dilmaç – Kosta
- ✓ Yazı Kapan – Bozkır rengi Kapan – Giaze
- ✓ Bula Çoban – Alaca Çoban – Bata (Rasonyi, 1996: 131, Namık, 1933: 11, Gömeç, 2013: 261)

Peçeneklerde boyların isimleri renklerle ifade edilmiştir. Şöyle ki Rasonyi eserinde boy isimlerinin renklerle ifade edilmesini iki farklı şekilde anlatmıştır. Birinci görüş; bu renkler atların rengini ifade etmektedir. Bu görüşü ileri süren Nemeth'dir. Bir diğer görüş ise György Györffy'ye ait olup bu renklerin aslında boyların bayrak renkleri olduğunu söylemiştir. Bu iki fikri sunan Rasonyi György ile aynı fikirde olduğunu söylemiştir (Rasonyi, 1996: 131). Saadettin Gömeç de boyların isimlerinin atların renginden kaynaklandığını belirtmiştir (Gömeç, 2013: 261). Bence boyları ifade eden renkler Peçeneklerin atlarının renkleridir. Çünkü tarih boyunca

at Türkler için çok önemli olmuştur. Özellikle ticaretle uğraşan ve atın hem etinden hem de sütünden faydalanan Peçenekler için at daha değerli idi. Boylar atlarının renklerine göre isimlendirilmişlerdir.

Küerçi Çur, Suru Kül Bey, Boru Tolmaç ve Bula Çoban kabileleri Dinyeper nehrinden öteye kuzey ve doğu taraflarına yayılırken diğer dört boy da nehrin diğer tarafına kuzey ve batı yönlerine ilerlemişlerdir.

PEÇENEK-MACAR İLİŞKİLERİ

Peçeneklerin Macarlarla ilk ilişkilerinin ne zaman başladığı hakkında herhangi bir bilgi bulunmasa da Karadeniz'in kuzeyine geldiklerinde karşılaştıkları ilk millet Macarlar olmuştur. Konstantinos tarih vermeden Macarların o zamanlar Kangar diye adlandırılan Peçeneklere yenildiğini ve ordunun ikiye ayrıldığını bildirmiştir. Bir kısmı doğuya doğru göç ederken, diğer kısmı ise önderleri Lebedias ile birlikte Etel-küzü¹ adlı yere gitmişlerdir (Takacs, 2002: 877). Peçeneklerin Macarları Etel-küzü'den ne zaman çıkardıkları hakkında kesin bir tarih olmasa da belgelerden onların bu bölgeden 886–893 yılları arasında gittikleri anlaşılmaktadır (Yücel, 2013: 458, Dilbaş, 2013: 141). Macarların bu bölgeden çıkışını Mualla Uydu Yücel 892 yılı olarak göstermektedir (Yücel, 2002: 1256).

Macarların Bulgarları ağır bir yenilgiye uğratmalarından sonra 895 – 896 yıllarında onların komşularına yardım etmek amacıyla çıktıkları sefer esnasında Peçeneklerle Bulgarlar birleşerek geride kalan tüm Macarları kılıçtan geçirmişlerdir. Macarlar geri döndüklerinde herkesin öldüğünü görünce bu durumdan dolayı yurtlarını terk etmeye karar vermiş ve Veletsky Geçidi üzerinden Karpat dağları arasındaki Tisa Vadisine gelmişlerdir. Böylece Macarlar Dinyeper boylarını 889 veya 895 yıllarında terk ederek Dinyester ile Seret nehri arasına çekilmişlerdir. Bu arada bazı Peçenek grupları da 890 yılında Kiev Rusya'sının güneyinden geçerek Tissa ve Tuna nehirleri ile Balatın Gölü çevresine gelip burayı yurt yapmışlardır (Yücel, 2013: 462, Dilbaş, 2013: 143, Doğan, 2007: 3).

De Administrando Imperio'da 950 yılında Macarların kuzeyden Peçeneklerle komşu oldukları belirtilmiştir (Yücel, 2013: 465). X. yüzyılın ilk yarısında Macarlar Germen saldırılarından korunmak amacıyla sınır bölgesine çok sayıda Peçenek yerleştirmişlerdir. Peçenekler Kral Aziz Stefan (997–1038) zamanında da Macaristan'a gelmeye devam etmişlerdir. Macar kaynakları Kral Stefan'ın Peçeneklerle Transilvanya bölgesinde üç savaş yaptığını kaydetmektedir. Hatta bu dönem 60 kişilik bir Peçenek topluluğu Macaristan'a barışçıl amaçlarla gelerek yerleşim yeri aramalarına rağmen kılıçtan geçirilmişlerdir (Yücel, 2013: 465, Dilbaş, 2013: 146).

Bir diğer Peçenek-Macar savaşı 1072 yılında Bizans'ın kışkırtması sonucu olmuştur. Peçenekler başta olmak üzere diğer Türk kavimlerini bir orduda toplayan Bizans, Kral Solomon üzerine saldırmıştır (Yücel, 2013: 466).

Kademe kademe Macar topraklarına yerleşen Peçenekler Macar ordusunda ilk defa 1052 yılında görülmüştür. Roma İmparatoru III. Henry (1017–1058) ile savaşan Macar ordusuna Peçenekler askeri güç olarak katılmışlardır (Yücel, 2013: 466).

Peçenekler XV. yüzyıla kadar Macar devleti içinde görülmelerine rağmen XII. yüzyıldan itibaren Macar kaynaklarında çok az yer almaya başlamışlar ve XIII. yüzyıl sonlarına doğru ise sadece devletin içindeki çeşitli kavimlerle sınırlı kalmışlardır (Yücel, 2013: 467, Dilbaş, 2013: 150).

PEÇENEK-RUS İLİŞKİLERİ

Peçeneklerin Ruslarla ilk temasları Oleg zamanında (879–912) olmuştur. Rus tarihçi Klüçevski'nin ifadesiyle "*Rusların steple mücadelesi*" Peçeneklerle başlamıştır (Memiş, 2012: 85). Rus yıllıkları ilk gelişin 915 yılında (Golden, 2002: 221) olduğunu yazsa da 968 yılında Rus Peçenek ilişkilerinden bahsederken yine ilk kelimesini kullanmışlardır. Buradan anlaşılacağı üzere Rusların vermiş olduğu bu ilk kelimesine dikkat etmemiz gerekiyor çünkü 867 yılında Kiev'de meydana gelen kıtlık zamanı birçok Peçenek askerinin Askold ve Dir nehirlerinde öldüğünü yine Rus yıllıkları yazmaktadır. Peçeneklerin Rus topraklarına ilk gelişleri konusunda bir diğer tarih ise Bizans kaynaklarında yer almaktadır. Kaynağın verdiği bilgiye göre 896 yılında Bulgar Çarı Simeon tarafından Macarlarla savaşmak üzere çağrılan Peçenekler Rus topraklarından geçmişlerdir (Yücel, 2013: 469).

Ruslarla Peçenekler yaklaşık olarak 900 yılından 1036'ya kadar 136 sene yan yana yaşamışlar ve 915'i ilk saldırı tarihi olarak kabul edecek olursak 121 yıllık zaman diliminde 11 kez Peçenek akını gerçekleşmiştir (Kurat, 1972: 48).

¹ Etel-küzü Macarca bir kelime olup iki ırmak arası anlamına gelmektedir. Bu bölgenin neresi olduğu hakkında kesin bilgi olmasa da muhtemelen Karpat dağlarının doğu eteklerinden başlayarak Dinyester Nehri'ne kadar uzanmaktadır. Dilbaş, 2013: 141.

Rus vakayinamelerinde 915 tarihi ile bağı olarak Peçeneklerin Rus topraklarından geçerek Tuna tarafına giderken İgor ile bir anlaşma yaptıklarından bahseder. Muhtemelen bu anlaşmaya dayanarak İgor, 944 senesinde Kırım'daki Khersones şehrine Bizans seferine çıktığı zaman Peçenekler de orduda yer almışlardır. 946'da Knezin ölümünden sonra 22 yıllık bir sürede Rus Peçenek ilişkilerine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir (Kurat, 1972: 49, Yücel, 2013: 473, Gömeç, 2013: 257, Golden, 2002: 221).

İgor'un ölümünden sonra Rus tahtına cesur ve atılgan olan Svyatoslav çıkmıştır. Tahtta bulunduğu sürede birçok yere akınlar yapmış, cesaret ve savaşçılığından dolayı Ruslar tarafından İskender olarak nitelendirilmiştir. Onun zamanında 968 yılında bir kez daha Ruslar Peçeneklerle karşılaşmışlardır. Yukarıda bahsedildiği gibi Rus kaynakları bu olayı da ilk defa olarak kayıt altına almışlardır. Svyatoslav'ın Tuna boylarına sefer düzenlemesini fırsat bilen Peçenekler 968'de Kiev'i kuşatmışlardır. Dnepr Nehrinin karşı kıyısında Pretiç komutasında bulunan yedek askerler şehre giremedikleri gibi şehirdekilerin de dışarı çıkmaları imkânsızdı. Şehir halkının dayanma gücünün kırıldığı anda bir genç kuşatmayı "*Atımı kaybettim*" bahanesiyle geçerek karşı tarafa bilgi ulaştırmış ve bunun sonucunda karşı kıyıda Pretiç askerleriyle saldırıya geçmiştir. Rus komutanın bu saldırısı karşısında Svyatoslav'ın geri döndüğünü düşünen Peçenekler kuşatmayı kaldırmışlardır. Daha sonra Pretiç'le görüşen Peçenek başbuğu ona kim olduğunu sorunca o da Svyatoslav'ın bir komutanı olduğunu ve onun da arkadan askerlerle geldiğini söylemiştir. Bunun üzerine Peçenek başbuğu onunla bir anlaşma yaparak at, kılıç ve ok hediye etmiştir. Bunun karşılığında Pretiç de ona aynı şekilde zırh, kalkan ve kılıç vermiştir. Böylece iki halk arasında bir barış yapılmıştır (Kurat, 1972: 50, Yücel, 2013: 473, Gömeç, 2013: 257, Golden, 2002: 222).

Peçeneklerin bu kuşatması sonucunda hattı geçen Rus gencin Peçenekçe konuşarak onların arasından geçip rahat bir şekilde nehre ulaşması o dönemde Ruslar arasında Peçenekçe konuşanların olduğunu göstermektedir. Bir diğer konu ise Peçenek başbuğun anlaşma yaptıktan sonra Rus komutana verdiği hediyelerdir. Bunlar Türk devlet geleneğinde önemli yer tutan saldırı silahı aletleridir. Karşı tarafın verdiği hediyeye ise savunma silahı özelliği taşımaktadır.

Peçenekler 968'de yapılan bu anlaşma sonucunda geri çekilseler de Rus Knezi'ni unutmamışlardır. Svyatoslav 970 yılında Bizans'a karşı düzenlediği seferde yenilip geri dönerken, Küre komutasındaki Peçenekler onu ve askerlerini öldürmüşlerdir. Hatta Küre Svyatoslav'ın kafatasından kadeh yaparak şarap içmiştir (Kurat, 1972: 51, Yücel, 2013: 474, Gömeç, 2013: 257). Rus arkeolog S. Pletneva, Biçurin adlı kaynağı referans göstererek Küre'nin bu davranışının tüm Türk devletlerinde olduğunu iddia etmiştir (Kurat, 1972: 51). İnsan kafatasından kadeh yapıp şarap içen İskit hükümdarı, Tuna Bulgar hükümdarı Krum ve Peçenek başbuğu Küre olmuştur (Kurat, 1972: 51, Yücel, 2013: 474). Bu üç duruma bakarak olayı tüm Türklere mal etmek zannımca doğrudur.

Rus Peçenek mücadelesi Svyatoslav'ın yerine geçen Vladimir zamanında (972–1015) daha da şiddetlenmiştir. Knez Vladimir 988 yılında Peçenekleri yenmiş, 992'de ise Peçenekler Pereyaslavl şehrine saldırmışlardır. 996'da Kiev bir kez daha kuşatılsa da yine alınmamıştır. Vladimir hayatının son zamanlarında nihai savaşını Peçeneklere karşı vermiştir. 1015 yılında oğlu Boris'in komutasında bir orduyu savaşa göndermiştir (Kurat, 1972: 52, Yücel, 2013: 478, Gömeç, 2013: 257).

Vladimir'in ölümünden sonra taht kavgası başlamış ve bu kez Peçenekler taht kavgasına taraf olarak Rus topraklarına girmişlerdir. Yaroslav (Mudry²) ile Svyatopolk arasında olan savaşa Peçenekler çağrılısa da 1019 yılında onların yenilmesinden dolayı bu istekten vazgeçmişlerdir (Kurat, 1972: 52, Yücel, 2013: 480, Gömeç, 2013: 257, Golden, 2002: 222).

Peçeneklerin Karadeniz'in kuzeyine gelmeleri onların Uzların karşısından kaçmalarından dolayı olmuştur. Yine bu bölgede bir kez daha Uz saldırılarından kaçan Peçenekler kendilerine yeni yurt aramaya başladılar. Bu olay sonrasında şimdiki Macaristan topraklarına gelerek bu bölgeye yerleşmişlerdir. Bölgeyi terk etmeyen Peçenek grupları ise Rus sınırında kalmaya devam etmiş ve sınır bekçileri olmuşlardır. 1036 yılından sonra Peçeneklerin Ruslarla teması tamamen kesilmiş ve bu tarihten sonra Rus vakayinameleri artık bu Türk kavmi hakkında bilgi vermemiştir.

Şu da bariz bir durum ki Peçeneklerin Karadeniz'in kuzeyinde yaşadıkları 150 yıllık süre zarfında Ruslar bir kaç kere Karadeniz bölgesine inmeye çalışmışlar da bu teşebbüs Peçenekler tarafından engellenmiştir. Bu durum Peçeneklerin bölgeden gidişinden sonra Kumanlar tarafından da devam ettirilmiş ve bölge Türk ülkesi olarak kalmıştır.

² Mudry: akıllı.

PEÇENEK-BİZANS İLİŞKİLERİ

Bizans İmparatorluğu Karadeniz'in kuzeyinde yer alan kavimleri yakından takip ediyordu. Önce Hun akınları arkasından Avarlar ve onları takip eden Bulgarlardan dolayı bu bölge Bizans için çok önemli olmuştur. Bu bakımdan bölgeye gelen Peçenekler de onların dikkatini çekmiş ve bu kavimle düşman olmaktansa dost olmayı tercih etmişlerdir. Hatta İmparator Konstantin Porphyrogennetos oğluna hitaben yazdığı *De Administrando Imperio* adlı eserde Peçeneklere çok önem vermiş ve oğluna onlarla dost olması tavsiyesinde bulunmuştur. Dolayısıyla onun zamanında Peçenek-Bizans ilişkileri dostane bir şekilde devam etmiştir (Kurat, 1972: 61, Yücel, 2013: 485, Yücel, 2002: 1258, Kurat, 1937: 109).

Bizans-Bulgar mücadelesi sonucu ücretli asker olarak Bizans ordusuna çağrılan Peçeneklerin, Bizans'la ilk ilişkileri de başlamıştır. Kırım komutanı olan Leon Phokas Peçeneklerle anlaşarak onların Bizans ordusunda Bulgarlara karşı savaşmaları için uğraşmıştır. Fakat Tuna nehri kıyısında Kırım komutanı ile Bizans donanmasının amirali olan Romanos Lekapenos arasında meydana gelen tartışma sonucu Peçenekler *"bunlar daha kendi aralarında anlaşamıyor"* diyerek geri dönmüşlerdir. Bu olaydan sonra Peçenekler 100 yıl kadar bu topraklarda gözükmemişlerdir. Bizans ile olan ilişkiler genelde ticari olmuştur (Yücel, 2013: 487).

Bizans-Peçenek ilişkileri 1026 yılından sonra seyir değiştirmiş ve mücadelelerle tarih kayıtlarına geçmiştir. 1033 senesinde Tuna'yı geçen Peçenekler ertesi yıl nehrin buz tutmasından faydalanarak karşıya geçmiş ve yağma hareketlerinde bulunmuşlardır. Konstantin Monomakhos'un (1042–1054) tahta çıktığı dönemde Bizans için iki önemli meseleden biri Peçenekler olmuştur. Peçenekler ise kendi aralarında mücadele ediyorlardı. Soylu bir aileden olan Turak ile cesur komutan olan Kegen arasında yaşanan anlaşmazlık Peçeneklerin parçalanmasına sebep olmuştur. İki boyu yanına çekebilen Kegen savaş yoluyla yıpranacağını düşünerek Bizans'a sığınmış ve Hıristiyanlığı kabul ederek "Patrikios" rütbesi almıştı. Bundan sonra Bizans'tan güç alan Kegen sürekli Peçeneklere saldırmış ve bu durumdan rahatsız olan Turak, Bizans İmparatoruna elçi göndererek hainlerin iadesini istemişse de bu isteği kabul görmemiştir. Turak 800 bin kişiden oluşan ordusuyla Tuna nehrini geçmiş ve her iki taraf savaş hazırlığına başlamıştır. Peçeneklerin savaş taktiğini bilen Kegen, bu savaş sonucunda Turak'ı ve birçok Peçenek beyini esir almıştır. İmparatorun esirleri öldürmeyip onları bölgeye yerleştirme kararıyla 1046–1047 yıllarında Balkanlar'a ilk Peçenek iskânları başlamıştır (Yücel, 2013: 495–496, Gömeç, 2013: 258, Golden, 2002: 223, Yücel, 2002: 1258, Kurat, 1937: 132).

Bizans Peçenekleri bölgeye yerleştirdikten sonra ikinci sorun olan Büyük Selçuklularına karşı harekete geçmiş ve bu aşamada da Peçenekleri kullanmıştır. 1049 yılında Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in harekete geçtiğini duyan İmparator Peçenek beyleri Sülçe, Selte, Karama ve Katalaym komutasındaki orduyu Anadolu'ya yönlendirmiştir. Peçenekler boğazı geçtikten sonra Üsküdar yakınlarında Bulgurlu adlı yere kadar gelmiş ve burada bir araya gelerek Bulgaristan'da kalan kardeşlerinin yanına geri dönmeye karar vermişlerdir. Geri döndüklerinde onları karşıya geçiren gemilerin gittiğini görünce komutan Katalaym atını boğazın sularına sürmüş ve onu takip eden Peçenekler de atlarının üzerinde yüzerken boğazı geçip³ Taras dolaylarında St. Tarasiya Kilisesi yakınlarında kıyıya çıkmışlardır (Karata, 2013: 497, Gömeç, 2013: 258). Onların geri dönüp diğer boylarla birleşmesinden sonra "Yüztepe" denilen bölgeyi alarak oraya yerleşmişlerdir (Yücel, 2013: 498).

Peçeneklerin bu ihanetini cezalandırmayı düşünen İmparator, müttefiki olan Kegen'le anlaşma yoluna gitmiştir. Fakat yolda Kegen'in Turak'a tabi üç Peçenekli tarafından saldırıya uğraması olayın seyrini değiştirmiştir. Saldırı sonucu yakalanan şahıslar cezalandırılmak amacıyla Kegen'in oğlu Balçar tarafından İstanbul'a getirilmiştir. Burada saldırganları dinleyen İmparator, Kegen'in onu öldüreceğini ve bunu öğrenen saldırganların da Kegen'i ortadan kaldırmaya çalıştıklarını duyunca onları serbest bırakma kararı almıştır. Bu durumu öğrenen Kegen'in surların önünde bekleyen askerleri hoşnutsuz olarak Yüztepe'de bulunan kardeşlerinin yanına giderek onlarla birleşmişlerdir (Yücel, 2013: 499).

Birleşen Peçenekler yeniden Bizans üzerine saldırıya geçmişlerdir. Konstantin Arianites, Yanbolu yakınlarında yapılan savaşta hezimete uğramıştır. Yenilen komutan geri dönüp askeri birlik talep etse de Bizans onun bu talebine cevap verememiş ve vakti zamanında esir aldığı Turak'ı kullanma kararını almıştır. Barış yapma amacıyla gönderilen Turak, kendi kardeşleriyle birleşmiş ve Bizans'a ettiği yeminini bozmuştur. Bu durum üzerine oluşturulan orduya Nikeporos komutan yapılarak Peçeneklerle yeni savaş başlamıştır. 1049'da yapılan bu savaş sonucunda Bizans ordusu bir kez daha Peçeneklere yenilmiştir. Bu olaydan sonra Peçenekler bu kez 1050 yılında Edirne'yi kuşatmış ve Bizanslılar tekrar savaşmak zorunda kalmışlardır. Fakat bu kuşatma esnasında Peçenek başbuğu Sulçe kaleden atılan bir taşla ölmüş ve moralleri bozulan ordu üç gün sonra geri dönmüştür. Bu kez de Bizans, Kegen'i kullanarak barış yapmayı hedeflese de bu amacı Kegen'in hayatına mal olmuştur (Yücel, 2013: 501, Gömeç, 2013: 258, Kurat, 1937: 144).

³ Peçenek Kültürü başlığı altında onların boğazı nasıl geçtiklerine değinilecektir.

Bu olaydan sonra da Peçenek saldırıları devam etmiştir. Fakat bu kez ilk kazanan taraf Bizans olmuştur. Peçenekler Bizans'ın saldıracağını düşünmedikleri için etrafa dağılıp eğlenirken kaleden gizlice çıkan askerler onları öldürmüştür. Zaferin getirdiği güvenle Peçenekleri tamamen ortadan kaldırmayı amaçlayan İmparator, ertesini yıl çok büyük bir yenilgiye uğramıştır. Vergi verme şartıyla 30 yıl süreli bir anlaşma yapılmıştır. Bu yenilgi Bizans tarihinde fazla yer bulmamıştır (Yücel, 2013: 504, Yücel, 2002: 1261).

Bizans İmparatorluğunda 1067 yılında Romanos Diogenes adlı komutan Peçeneklere karşı verdiği başarılı mücadele sonucunda ün kazanmıştı. Yapılan savaşta ele geçirilen Peçenek askerleri daha sonra orduda ücretli asker olarak alınmıştır. Anadolu'da Selçuklu akınlarını durdurma amacıyla harekete geçen Diogenes'in ordusunda ücretli Uz ve Peçenek askerleri de bulunuyordu. Tamim'in komutasında bulunan bu askerler savaş zamanı saf değiştirerek Selçuklu ordusuna katılmışlar ve savaşın kazanılmasında önemli rol oynamışlardır. Bu birleşmeye karşılık ise diğer taraftan da Anadolu'nun Türkleşmesi için çaba sarf eden Danişmendliler, Tatis ve Tadık komutasındaki Peçenek birliklerine karşı da mücadele etmişlerdir (Yücel, 2013: 508, Kurat, 1972: 63, Yücel, 2002: 1262, Ayönü, 2009: 57, 60).

Bu olaydan sonra 1087 yılında Derster (Silistre) yakınlarında gerçekleşen savaşta ilk aşamada yenilen Peçenekler tekrar savaş düzeni almış ve daha sonra kalabalık Peçenek askerlerini gören Bizanslılar kaçmaya başlamışlardır. Savaşın bitimine yetişen Kuman-Kıpçaklar elde edilen ganimetlerden pay isteyince Peçenekler “*siz zaten savaş bittikten sonra geldiniz*” diyerek pay vermek istememeleri üzerine savaş çıkmış ve Kuman-Kıpçaklar savaşı kazanmışlardır (Yücel, 2013: 516, Gömeç, 2013: 259, Komnena, 1996: 225, Gökbel, 2000: 45, Koca, 2003: 67).

Bizans-Peçenek mücadelesinde bir diğer önemli konu 1088 yılında yapılan savaş olmuştur. Bizans bir taraftan Peçeneklerle mücadele ederken diğer taraftan da Türk Beyi Çaka tehlikesi durumu zorlaştırmıştır. Daha sonra Peçenek saldırısını def etmek için Keşan'a giden İmparator, burada askerlerinin bozguna uğraması sonucu yerli halktan eli silah tutan herkesi toplayıp savaş meydanına çıkarmış fakat akşama kadar savaşmadan bekleyince Peçenekler havanın kararmasıyla çekilip gitmişlerdir (Yücel, 2013: 520, Gömeç, 2013: 260).

Son Bizans-Peçenek savaşı ise 1122 yılında gerçekleşmiştir. İmparator İoannes yapılan bu savaşı kazanınca o günün “*Peçenek Bayramı*” olarak kutlanmasını emretmiştir (Yücel, 2013: 526). Bu savaştan sonra artık Bizans kaynakları tehlike olarak gördükleri Peçeneklerden sadece kısa bilgiler vererek bahsetmiştir.

LEBUNİUM SAVAŞI

Bizans-Peçenek mücadelesinin en önemli safhası ise 1091 yılında Meriç Nehri kenarında Lebunium Savaşı olmuştur. Bu savaş esnasında Peçenekler İstanbul'a karadan saldırırken Çaka Bey de denizden saldırıyordu. Karadan saldırıya hazırlanan Peçenekler Çaka Bey'den gelecek haberi bekliyorlardı. Peçeneklerin Çaka Bey'le anlaşarak İstanbul'a saldırma planını yine Bizans imparatoru hile yoluna başvurarak bozmuştur. Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'a mektup yazan Bizans İmparatoru Çaka Bey'in aslında İstanbul'u alma planı olmadığını onun Selçuklu tahtında gözü olduğunu belirtmiştir (Ersan, 2013: 47, Komnena, 1996: 270, Koca, 2003: 69). Bu esnada da Selçuklu Sultanı ile Çaka Bey'in arasını bozan Bizans İmparatoru Peçenekler için de farklı bir hileye başvurarak Kuman-Kıpçaklarla anlaşmıştır. Peçenekler savaş alanında beklerken Tugorkan ve Bonyak komutasında 40 bin kişilik ordu ile Bizans'a yardıma gelen Kuman-Kıpçaklar, Peçeneklerin askeri bir güç olarak tarih sahnesinden silinmesinde Bizans'a yardım etmişlerdir (Yücel, 2013: 524, Gömeç, 2013: 260, Golden; 2002: 224). Büyük bir katliamın yaşandığı bu savaşla bağlı olarak Anna Komnena Bizanslıların “*İskitler (Peçenekler) mayısı göremediler*” nakaratıyla şarkı söylediklerini yazmıştır (Gömeç, 2013: 260). 1091 yılında Peçeneklerin aldığı bu ağır yenilgiden sonra Bizans İmparatoru ikinci tehlike olan Çaka Bey'in ortadan kaldırılması için çaba sarf etmiştir. İmparatorun Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'a yazdığı mektuplar sonucunda Bizans oyununa gelen Sultan 1092'de yanına gelen kayınpederi Çaka Bey için verdiği ziyafette onu içirip sarhoş ettikten sonra kılıcıyla öldürmüştür (Komnena, 1996: 271, Koca, 2003: 70).

PEÇENEK KÜLTÜRÜ

Geniş topraklarda bulunmaları dolayısıyla Peçenekler büyük ölçüde hayvan yetiştirip bunları komşularına satarlardı. Bu bakımdan Peçenekler zengin insanlardı (Namık, 1933: 57). Onlar keçi, koyun, deve ve at besleyip bunların et, süt ve yününden faydalanıyorlardı. Askeri gücü tamamen atlılardan oluşan Peçenekler atı binek hayvanı olmanın yanı sıra hem etinden faydalanıyor hem de sütünden Kıymız adı verilen içki yapıyorlardı. Yiyecekleri besledikleri hayvanlardan elde ettikleri et, süt ve yağdan oluşmaktaydı.

Peçenekler, hayvancılığın yanı sıra ticaretle de uğraşıyorlardı. Bizans ile özellikle Kherson (Korsun) şehrinde ticaret yapar ve buradaki Pazaryerine mal temin ederlerdi. *De Administrando Imperio*'nun 7. babında “*Korsun'dan Peçenek Yurduna İmparatorluk Görevlilerinin Gönderilmesine Dair*” başlığı altında Bizans-Peçenek ticareti anlatılmıştır (Yücel, 2013: 488). Biber, kürk, dokuma ve mum başlıca pazar malları arasında

yer almıştır (Namık, 1933: 57). Tuna ile Don nehirleri arasındaki yurtlarından kuzey-güney ticaret yolları geçtiği için ticarete gelişmişlerdir. Bu alışverişlerine Volga Bulgarları da katılmış olmalı ki onların sayesinde Peçenekler arasında İslamiyet yayılmaya başlamıştır (Rasonyi, 1996: 131).

Kendilerine mahsus bayrakları olan Peçeneklerin savaşta kullandıkları öküz başı şeklinde borazanları vardı. Ordu atlı birliklerden oluştuğu için askerlerde sadece yay, ok ve mızrak bulunuyordu. Deri heybelerini meşe ağaçlarının kabuklarıyla doldururlardı. Karşlarına nehir çıktığı zaman bu onlara sudan geçme olanağı tanıyordu (Namık, 1933: 57).

el-Bekri, Peçeneklerin Müslüman olduğunu vurgulamıştır. Onun anlattıklarına göre İstanbul'da esir bulunan Müslümanlar Peçeneklerin daha önce Mecusi dinine sahip olduklarını söylemiştir. 400 Hicri (Miladi 1010) tarihinde Müslüman bir esir onların arasına karışarak İslam Dini'ni yaymaya çalışmış ve bunun sonucunda gruplaşmalar meydana gelerek savaş çıkmasına sebep olmuştur. Müslüman olan Peçeneklerin sayısı 12 bin iken karşı taraf onların iki katı idi. Buna bakmayarak savaşı Müslümanlar kazanmış ve tüm Peçenekler Müslüman olmuştur. Burada el-Bekri'yi eleştiren Marquart, onun tarihleri karıştırdığını ve dönemin Bizans tarih yazarlarının bu konuda tek kelime bile etmediklerini söylemektedir (Kurat, 1937: 77-78). Peçeneklerin dinleriyle ilgili bir diğer görüş ise, onların Hıristiyan oldukları şeklindedir. 1007 yılında Peçeneklere giden Alman misyoner Bruno Hıristiyanlığı onlar arasında yaymaya başlamış ve bölgede kaldığı beş aylık süre sonunda tüm Peçenekler Hıristiyan olmuştur. Bruno'yu eleştiren A. N. Kurat beş aylık gibi kısa bir sürede tüm Peçeneklerin Hıristiyan olamayacağını belirtmiş ve onun sayıyı abarttığını vurgulamıştır. Kurat'a göre 30 kişilik bir grup din değiştirse de daha sonradan tekrar kendi eski dinleri olan Şaman inancına geri dönmüşlerdir (Kurat, 1937: 80).

Peçenekler hayvancılık yaptıkları için sürekli göç halinde olmalarına rağmen birçok kaleler yapmışlardır. İlk kale ismi olan Aspron bir Bizans kaynağında geçmektedir. İkinci kale ismini ise yine Bizans kaynakları Tun-Katay diye yazmaktadır. Nemeth bunu Tün-Katay diye okuyarak “*gece muhafızları istihkâmı*” olarak tercüme etmiştir. Üçüncü kalenin ismi Krakua-Katay'dır. Yine bu kalenin ismiyle ilgili Nemeth karakol kelimesinden yola çıkarak “*gözcü olma, kollama*” anlamlarını çıkarmıştır. Salma-Katay isimli dördüncü kalenin ismindeki Salma kelimesinden yola çıkan Nemeth, bunun “*devriye, kollukçu*” olduğunu belirtmiştir. Saka-Katay kalesi ise Saka (çit) kelimesinden yola çıkarak bu kalenin hudut kalesi olduğunu savunmuştur. Altıncı ve son kalenin ismi ise Kiayu-Katay olup Türkçe “*yağı, düşman*” anlamına gelmektedir (Namık, 1933: 59).

Macaristan'da XVIII. asrın sonlarına doğru Torontal Vilayeti'nde Nagy-Szent-Mikloş adlı bölgede bir köylü evine temel kazmaya çalışırken yirmi üç parçadan oluşan altın vazo ve çömlekler bulmuştur. Bu define daha sonra Rum bir tüccar aracılığı ile 1799 yılında Kral Fransuva'ya satılmıştır. Halen Viyana Müzesi'nde bulunan bu hazinenin daha önceleri Hun İmparatoru Atilla'ya ait olduğu sanılmaktaydı. Bununla ilgili birçok bilim adamı araştırma yapsa da en başarılı çalışma Nemeth tarafından yürütülmüştür (Namık, 1933: 60, Gömeç, 2006: 157).

Macaristan'da bulunan bu defineyle ilgili olarak Nemeth, 1801 yılında *Schoenvisner Hungaricae Rei* adlı Latince eserinde bahsetmiştir. Daha sonra konuyla ilgili Hammer, Arneth, Koehne, Böhm, Romer Floris, Dietrich, Odobescu, Pulszky, Radisico Yenö ve Henszlmann yayınlar yapmıştır (Namık, 1933: 61).

Bulunan eşyaların üzerinde Sasani ve Bizans İmparatorluğu tesirinde yapılan resimlerin yanı sıra Selçuklular dönemine kadar süre gelen kartal resmi de bulunmaktadır. Eşya üzerindeki yazıları okumayı ilk Bruno Keil başarmıştır. 1932 yılında ise Nemeth tüm kitabeleri okunmasını tamamlamıştır (Namık, 1933: 62).

PEÇENEKLERDE DEVLET

Karadeniz'in kuzeyinde 150 yıllık bir süre zarfında siyasi hayatlarını sürdüren Peçenekler güçlü askeri bir teşkilata sahip olmalarına rağmen bir devlet kuramamışlardır. Köktürk Devleti tabiiyetinde bulunmalarından dolayı devlet geleneği hakkında geniş bilgiye sahip olmuşlardır. Türk geleneğinde kut inancı olması dolayısıyla Peçeneklerin bir devlet kuramadıklarını dile getiren Akdes Nimet Kurat bu konuya dair eserinde geniş bir açıklama yapmıştır. Onun fikrine göre Peçenekler soylarında “Han” sülalesine mensup kimsenin olmadığından dolayı devlet kuramamışlardır. Köktürk Devleti tabiiyetinde yaşadıkları dönemlerde Türk devlet geleneğini yakından öğrenen Peçenekler, devletin başına yalnızca Han sülalesinden birinin gelebileceği görüşünü öğrenmişlerdir. Karadenizin kuzey bölgelerine yerleştikten sonra yanlarında onlarla birlikte gelen herhangi bir Han sülalesi mensubu olmadığı için onlar da bir araya toplanıp devlet kurmakta zorlanmışlardır. XI. asrın ortalarında Turak “Dukak” isimli bir başbuğ 11 Peçenek boyunu bir araya getirirse de tüm boyları kontrolü altına alamamıştır (Kurat, 1972: 59).

Yukarıda belirtildiği gibi Karadeniz'in kuzeyinde uzun süre yaşayan Peçeneklerin buldukları toprak sahası bellidir ve bölgenin haritası çizilebilmiştir. Bu zaman zarfında Rus, Macar ve Bizanslılarla siyasi ve askeri

olarak işbirliği kurmuş ve çeşitli anlaşmalar yapmışlardır. Peçenekler ticaret ve hayvancılıkla uğraşan toplum oldukları için Ruslarla hayvan ticaretiyle uğraşmış ve onlarla savaşmaları sonucunda siyasi bir anlaşma da imzalamışlardır. Nitekim Macarları yerlerinden eden Peçenekler bu bölgede yine Bizans İmparatorluğu ile siyasi ilişkiler kurmuş ve Rus-Bizans ve Bizans-Selçuklu savaşında taraflara savaşı kazanmaları için yardımda bulunmuşlardır. Bunların yanı sıra Köktürk alfabesine benzer yazıtları ve bölgede onlara ait bir kültür mevcuttur. Son olarak ta Peçenekler buldukları bölgede boylar halinde yaşamış ve aralarında bir hiyerarşi vardı.

Bilindiği gibi Türk devletlerinde aileler obaları, obalar boyları, boylar ise budunları meydana getirmiştir. Buradan yola çıkarak Peçenekler arasında bir boy birliğinin olduğunu ve bunun da kan bağına dayandığını belirtmemiz gerekmektedir. Ayrıca Türk devlet geleneğinde devlet yönetiminde bir kurultayın bulunduğunu da biliyoruz. Örneğin Alman misyoner Bruno 1007 senesinde Peçeneklerin yaşadığı topraklara giderek onlar arasında Hıristiyanlığı yaymaya çalışmıştır (Kurat, 1937: 78). Burada bizi alakadar eden kısım Bruno'nun anlattıklarıdır. Bruno ilk bir kaç gün herhangi bir tehlike ile karşılaşmasa da üçüncü gün onu birkaç Peçenekli yakalamış ve onu öldürmek istemişler fakat böyle önemli bir kararı yerine getirebilmek için tüm halkın onayı gerektiğinden dolayı herkesi toplantıya çağırmışlardır (Kurat, 1937: 79). Bu bilgiden yola çıkarak Peçenekler arasında bir kurultay geleneğinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Karadeniz'in kuzeyinde yaşadıkları süre zarfında belirli bir merkezleri olmasa da Balkanlarda yerleşik hayata geçtikleri zaman Yüztepe adlı bölgeyi kendilerine merkez olarak seçmeleri de onların belli bir yerde yaşadıklarını göstermektedir.

Tüm bu bilgiler bir araya getirildiği zaman Peçeneklerde bir devletin varlığından söz edebiliriz. Çünkü bir devletin varlığından söz edebilmemiz için gereken tüm özellikler Peçenek boy birliğinde de bulunmaktaydı. Bu bakımdan ele alacak olursak Peçenekler devlet kuramadı fikrini savunan Akdes Nimet Kurat'ın bu görüşü bana göre tartışmaya açıktır.

SONUÇ

Uzların batıya göç etmeleri sonucunda ana vatanlarından ayrılmak zorunda kalan Peçenekler Karadeniz'in kuzeyinde kendilerine yeni yurt edinmişlerdir. Kendi aralarında birliği sağlayamadıklarından dolayı zaman zaman düşmanlarına yenilseler de Karadeniz'in kuzeyinde buldukları süre zarfında Rusların sıcak denizlere inmesini engellemiş ve daha sonra da Balkanlara göç ettikleri zaman da Selçuklular Anadolu'da Bizans'la savaşırken onlar da diğer taraftan bu savaşa bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde katılmışlardır. Balkanlarda buldukları süre zarfında Kegen ve Turak isimli iki beyin bir biri ile mücadele etmesi sonucunda zayıflayan Peçenekler bölgedeki güçlerini kaybetmenin yanı sıra Bizans oyununa da maruz kalmışlardır. İç çekişmeler sonucu bu iki bey de Bizans'a esir olmuş ve Peçeneklere karşı onlar barış yapmak için öne sürülmüşlerdir.

Bizans-Selçuklu mücadelesinde paralı asker olarak Bizans ordusunda bulunan Peçeneklerin Selçuklu tarafına geçmesiyle Malazgirt savaşı kazanılmış ve Peçenekler bir kez daha tarihe geçmişlerdir. Bu savaştan kısa bir zaman sonra Çaka Bey ile anlaşarak İstanbul'u kuşatmaya çalışan Peçenekler yine Bizans oyununa gelmişlerdir. Bu kez de Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ı türlü yalanlarla kandıran Bizans İmparatoru Çaka Bey'in öldürülmesinde başarılı olmuştur. Bizans Peçenek tehlikesini tek başına ortadan kaldıramayacağını bildiğinden dolayı Kuman-Kıpçaklardan aldığı yardımla Peçenekleri yenmiştir. Alınan bu yenilgi sonucunda Peçenekler askeri güç olma özelliklerini kaybederek Balkanlara küçük gruplar halinde dağılarak yaşamlarını devam ettirmişlerdir.

Rus yıllıklarında 1169, Bizans kaynaklarında ise 1197 yılından sonra Peçeneklerden bahsedilmemiştir. Günümüzde ise Peçeneklerin Romanya, Bulgaristan, Makedonya, Macaristan, Slovakya, Moldova, Ukrayna, Rusya ve Anadolu'da yer adlarında isimlerinin hâlâ muhafaza edildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

1. [Orkun] H. N. (1933). *Peçenekler*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul.
2. Atalay, B. (1985). *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi*, C. I, TDK Yay., Ankara.
3. Aydoğdu, Ö. (2009). "Divanü Lügat'it-Türk'te Geçen Türk Boyları ve Boylara Ait Dil Özellikleri", *ZFWT*, 1(1): 55–81.
4. Ayönü, Y. (2009). "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerleri (XI-XII. Yüzyıllar)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25: 53–69.
5. Bi, M. (2000). *Kafkas Tarihi 2*, Berikan Yayınevi, Ankara.
6. Demir, N. (2002). Karadeniz'in Kuzeyinde Peçenekler, *Türkler*, (2): 1245–1255, Ankara.
7. Dilbaş, G. (2013). "Macar Tarihinde Peçenekler", *History Studies*, 2(5): 137–154.

8. Doğan, İ. (2007). "Macar Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Türk Etkisi", *AÜDTCFD*, 47: 1–12.
9. Ercilasun, A. B. (2008). "Oğuz Boy Adlarının Etimolojisi", *Dil Araştırmaları dergisi*, 3: 9–25.
10. Ersan, M.& Alican M. (2013). *Sorularla Selçuklu Tarihi Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı Türkiye Selçukluları*, Timaş Yay., İstanbul.
11. Fadlan, İ. (1995). *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Prof. Dr. Ramazan Şeşen, Bedir Yayınevi, İstanbul.
12. Golden, P. B. (2002). *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (Çev. Osman Karatay), Karam Yay., Ankara.
13. Gökbel, A. (2000). *Kıpçak Türkleri*, Ötüken, İstanbul.
14. Gömeç, S. (2006). *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Akçağ Yay., Ankara.
15. Gömeç, S. (2013). "Türk Tarihinde Peçenekler", *AÜDTCF Dergisi*, 53(1): 251–266.
16. Grousset, R. (1996). *Bozkır İmparatorluğu Atilla-Cengiz Han-Timur*, (Çev. Dr. M. Reşat Uzman), Ötüken Yayınevi, İstanbul.
17. Koca, S. (2003). *Türkiye Selçukluları Tarihi II Cilt Malazgirtten Miryokefalona (1071–1176)*, Karam, Çorum.
18. Komnena, A. (1996). *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, (Çev. Bilge Umar), İnkılap Kitabevi, İstanbul.
19. Kurat, A. N. (1937). *Peçenek Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul.
20. Kurat, A. N. (1972). *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, TTK Yay., Ankara.
21. Memiş, S. (2012). "Rus Kültüründe Türk İzleri", *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(1): 85–87.
22. Rasony, L. (1996). *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara.
23. Sümer, F. (2007). "Peçenekler" mad., *İA*, (34): 213-214, Ankara.
24. Takacs, B. Z. (2002). IX. Yüzyılda Hazarlar, Peçenekler ve Macarlar, *Türkler*, (2): 869- 881, Ankara.
25. Togan, Z. V. (1982). *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
26. Vörös, G. (2002). Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihi Üzerine Notlar, *Türkler*, (2): 1213–1244, Ankara.
27. Yücel, M. U. (2002). Balkanlar'da Peçenekler, *Türkler*, (2): 1256–1276, Ankara.
28. Yücel, M. U. (2013). "Peçenekler" *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, editörler. Osman Karatay-Serkan Acar, Kitabevi Yay., İstanbul.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type

Research Article

Subject Area

Fine Arts, Picture

Vol: 8 Issue: 63

Year: 2022 September

Pp: 1687-1699

Arrival

02 August 2022

Published

31 September 2022

Article ID 64410

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64410>

28/smryj.64410

How to Cite This**Article**

Taşçılar, H. (2022).

“Antikiteden

Modernizme, Resim

Sanatında Biçimsel

Belirleyici Olarak

Perspektif”,

International Social

Mentality and

Researcher Thinkers

Journal, (Issn:2630-

631X) 8(63): 1687-

1699

Social Mentality And

Researcher Thinkers is

licensed under a

Creative Commons

Attribution-

NonCommercial 4.0

International License.

Antikiteden Modernizme, Resim Sanatında Biçimsel Belirleyici Olarak Perspektif

From Antiquity To Modernism, Perspective As A Formal Determinant In Painting

Haydar Taşçılar¹ ¹ Dr.Öğr Üyesi; Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Resim Anasanat Dalı, Kütahya, Türkiye

ÖZET

Perspektif, bakışın mantığını şekillendiren, gerek teknik gelişimi yönünde doğrusal anlamda, gerekse de dinin yönlendirmesinde mantığının tersine çevrilmesiyle, sanat tarihinde önemli olgulardan biri olarak yer almıştır. Doğrusal perspektif antik dönemdeki ilk uygulamalarından modern dönemlere kadar farklı paradigmalardan simgesel biçimleri olarak tarihsel bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm tarihin düz bir çizgi halinde aktığı ilerlemeci bir bakışın tanımlayacağı şekilde değil, dönemin gerek toplumsal gerekse de bilimsel olguları doğrultusunda inişli çıkışlı okunmak durumundadır. Mısır medeniyetinden itibaren başlayarak Heysem'in optik alandaki çalışmalarına kadar perspektif alanındaki kuramsal çalışmalar yapılmış, ilk uygulama olanağı antik dönemde bulunmuştur. Antik dönemin tiyatro sahnelerinin düzenlenmesinde izleyicinin gerçeklik algısını arttırmak adına bir dekor olarak araçsallaşan perspektif, Platon'un devletinden içi boş yapılar yaratılan sanatçı ile birlikte dışlanmış ve bu durum kilisenin sanata hâkim olduğu Orta Çağ'da devam etmiştir. Dönemin resim üretim mantığı, doğrusal perspektifin tekil bakış açısının bilinçli bir reddi üzerine kurulmuştur. Böylece Tanrı'nın çoklu bakışı tek tüm izleyenlerde sirayet edebilecektir. Bu biçimsel tercihin yanında tabii ki bireyin merkeze alınarak kutsal olanın ikinci plana itilmesine itiraz edilmesi de vardır. Yaklaşık bin yıl süren Orta Çağ'ın tanrısal paradigmasında, Isaac Newton'un yerçekimi mekaniğine dayanan doğrusal perspektif ile ilk kırılma oluşmuştur. Orta Çağ'da tanrısal olana ulaşmada reddedilen doğrusal perspektif, Rönesans'ta bir amaç haline gelerek sanat üretiminin temel kriteri olarak kabul edilmiştir. Doğrusal perspektifin Orta Çağ'dan Yeni Çağ'a geçişe sebep olduğu paradigmatik kırılma, 19. yüzyıl sonlarında bu kez Rönesans'tan modern sanata geçişte belirmiştir. Bu kırılma, yine doğrusal perspektifin bilinçli bir şekilde sanat üretiminin merkezinden çıkarılması ile gerçekleşmiştir. Bilimin tanrısal olan karşısında önem kazanmasının temsili olan doğrusal perspektif, modern sanatta yeniden sanat üretiminin dışına itilmiştir. Bu itirazın anlaşılması öncekinden daha farklı bir okuma gerektirmektedir. Modern sanatta perspektifin yeniden reddi, ne tanrısal olanın tekrar bilim karşısında önem kazanmasını ne de tam tersi bir tanımlı karşılar. Modernizm bir sanatsal dönem olarak ele alındığında, post-izlenimcilerle başlayan perspektife itirazı bu dönemin gerçeklikleri çerçevesinde tanımlamak daha olanaklıdır. Bu simgesel biçimin salt bir sanatsal araç olmaktan öte, çağın bilimsel gelişmeleri doğrultusunda okunması gerekmektedir. Newton'un ardından Einstein'ın özel ve genel görelilik kuramlarına dayanan, zamanda ve mekânda çoklu bakış açılarının kabul edilmesi, ister istemez tek bakış açısının hâkim olduğu doğrusal perspektife itirazı gündeme getirmiştir. Öte yandan toplumsal olaylar göz önüne alındığında Post-izlenimciler ve Kübistlerin ardından Dada sonrası sanatın bilinçli bir şekilde modernizme saldırısı anlamında sanat üretimi ile açıklanmak zorunluluğunu getirmiştir. Bu araştırmada perspektifin farklı dönemlerde kullanımlarını düz bir tarihsel çizgide tanımlamaktan öte, sanat üretiminde biçimsel bir yöntem olarak yüzlerce yıl süren tarihsel paradigmalarda yarattığı kırılmalara odaklanılmış, yeni tanımlamaların yapılmasında simgesel bir biçim olarak onaylanmasının altının çizilmesi amaçlanmıştır. Konunun tarihsel olarak çok geniş bir alana yayılması, bahsi geçen her kavramın derinlemesine incelenmesinin imkânsızlığından dolayı, genel olarak çağa yön veren tanımlar ve olgular ile, özde doğrusal perspektifin izlediği yolun ayrıntılı araştırılması ve resim sanatında dönem paradigmasının belirlenmesindeki ağırlığının ortaya konulması ile sınırlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Perspektif, Ortaçağ, Rönesans, Modernizm, Görme Biçimi

ABSTRACT

Perspective has taken its place as one of the important phenomena in the history of art, shaping the logic of the gaze, both in a linear sense in the direction of its technical development and in the reversal of its logic in the direction of religion. The linear perspective has undergone a historical transformation as symbolic forms of different paradigms, from its earliest applications in ancient times to modern times. This transformation has to be read with ups and downs in line with both the social and scientific facts of the period, not in the way that a progressive view, in which history flows in a straight line, would be defined. Theoretical studies have been carried out in the field of perspective, starting from the Egyptian civilization until Heytham's studies in the field of optics, and the first application was found in the ancient period. The perspective, which was instrumentalized as a decor in order to increase the audience's perception of reality in the arrangement of the theater stages of the ancient period, was excluded from Plato's state together with the artist who created hollow illusions, and this situation continued in the Middle Ages, when the church dominated art. The painting production logic of the period was based on a conscious rejection of the singular point of view of linear perspective. Thus, God's multiple gaze will be able to spread to all followers one by one. In addition to this formal preference, of course, there is also the idea of objecting to the pushing of the sacred to the second plan by putting the individual in the center. In the divine paradigm of the Middle Ages, which lasted about a thousand years, the first break occurred with the linear perspective based on Isaac Newton's gravitational mechanics. The linear perspective, which was rejected in reaching the divine in the Middle Ages, became a goal in the Renaissance and was accepted as the basic criterion of art production. The paradigmatic break, in which the linear perspective caused the transition from the Middle Ages to the New Age, appeared at the end of the 19th century, this time in the transition from Renaissance to modern art. This break was realized by consciously removing the linear perspective from the center of art production. The linear perspective, which represents the importance of science against the divine, has been pushed out of art production in modern art. Understanding this objection requires a different reading than the previous one. The re-denial of perspective in modern art is not a question of the re-importance of the divine before science, nor as a vice-versa definition. When modernism is considered as an artistic period, it is more possible to define the objection to the perspective that started with the post-impressionists within the framework of the realities of this period. This symbolic form should be read in line with the scientific developments of the age, beyond being a mere artistic tool. The acceptance of multiple perspectives in time and space, based on Einstein's special and general relativity theories after Newton, inevitably brought up an objection to the linear perspective dominated by a single perspective. On the other hand, when social events are taken into account, it has brought the necessity of explaining the post-Dada art with art production in the sense of a conscious attack on modernism after the Post-Impressionists and Cubists. In this research, rather than describing the uses of perspective in different periods in a straight historical line, it is aimed to emphasize the ruptures it created in historical paradigms that lasted for hundreds of years as a formal method in art production, and to

underline its approval as a symbolic form in making new definitions. Due to the impossibility of examining each concept in depth, the spread of the subject in a very wide area historically has been limited by the detailed investigation of the path followed by the linear perspective in particular, and revealing its weight in the determination of the paradigm of the period in the art of painting, based on the definitions that shape the era in general.

Keywords: Perspective, Medieval, Renaissance, Modernism, Way of Seeing

GİRİŞ

Panofsky (2017: 10-11) perspektifi, resim çerçevesinin içinden geçen, görme piramidini kesen düzlemsel bir kesit olarak tanımlar. Bakış yani göz, bu piramidin görme merkezini oluşturan noktadır. Bu bakış açısından hareketle her görme ışını temsil edilenin referans noktalarından hareketle resim zemini ve göz arasındaki birleşmeyi sağlayarak temsili oluşturur. Buna göre doğrusal perspektif bilimsel anlamda kusursuz bir yanılsama etkisini garantilemek adına iki değişmez temele ihtiyaç duymaktadır. Bunlardan ilki hareketsiz tek bir gözle bakıyor olmaktır. İkincisi ise resim düzlemini oluşturacak görme piramidinin içinden alınmış bir kesitin bakan gözün sahibinin optik imgesine eş bir yeniden üretim olmasıdır. Ancak bu iki temel sayesinde rasyonel ve sabitlenmiş bir etki yaratılabilir. Arnold da (1992: 12) bir resimdeki doğru oranların sadece bireyin bakış açısının sistematik organizasyonu ile sağlanabileceğinden hareketle doğrusal perspektifi, uzayın matematiksel bakış açısı olarak görülmesi prensibine dayandırmıştır. Böylece zaman içinde sanatsal niteliğinin tüm kriterleri rasyonel bir incelemeye tabi tutulmuş ve tüm sanat yasaları rasyonalize edilmiştir. Perspektif ilke, o zamanlar tüm Floransa dünyası için görsel bir metafor olmuştur. Siyaset, Medici ailesinin yetkisi altına girmiş, bankacılık ve ticarete matematiksel düzenliliğe dayanan ve çift taraflı defter tutma sistemini kullanan, büyüyen bir rasyonalite oluşmuş, Toskana tepeleri, hepsi merkezi bir arazi yönetimi tarafından kontrol edilen düzgün sıralı zeytin ağaçları ve paralel üzüm asmaları ile çevrilmiş, orantılılık ve düzenlilik kültürünün her alanında hâkim olmuştur (Kern, 1983: 140).

Yeni sanat artık temsili olarak tanımlanmaktadır. Gerçekliğin kusursuz yansıması ile oluşturulmuş bir uzay boşluğu olarak kendi içine kapalı bir dünyadır bu artık. Perspektif, bilimin sağladığı güçler sayesinde yaratılan bu içine kapalı dünyayı kendi çerçevesi içinde tutmakla yükümlüdür. Bunun sağlanması da sanatçının sorumluluğundadır (Florenski, 2017: 99).

Doğrusal perspektifle yapılmış bir resmin bütün başarısı, resmi yapma ve izleme sürecindeki bütün unsurların birliğine bağlıdır. Tek bir gözün, tek bir bakış açısından, tek bir ufuk çizgisi üzerine yönelen ışınların vaat ettiği bilimsel doğruluğu ancak izleyicinin bu süreci geriye doğru aynı noktalara basarak ilerlemesi ile gerçekleştirebilir. Aksi halde bütün sihir bozulacaktır. Florenski (2017: 89) mekanik bir araç olarak perspektif etkiyi; çizim, çizimi yapan ve izleyen bakış açılarının sabitliği üzerinde, tek bir merkez nokta, tek bir ufuk çizgisi, tek bir ölçü ile temellendirmiştir. Bu unsurların birbirleri ile koşulsuz birliği, doğaya uygun bir çizim yapmayı garanti edecektir (Florenski, 2017: 89). Bir başka tanımda antik dönemdeki izleyicinin sahnenin içine çekilmesi yanılsamasına dayandırılır. Buna göre; doğrusal perspektif, yaratmak istediği içine kapalı dünya yanılsamasını sağlamak için sahneyi izleyicinin bulunduğu yöne doğru genişletir. Böylece izleyiciyi yaratılan yeni mekânın içine davet eden kapı açılmış olur ve bu yanılsamaya bütünleşerek artık resmin içine girebileceği hissine kapılır. Perspektifi kullanan sanatçının kusursuzluğu böylece kanıtlanmış olur, aksi halde bu yanılsama hissi bozulur ve mekâna dâhil olunamaz (Karatani, 2011: 161).

“Perspektifte konum, sabit bir bakış açısına sahip bir kimse tarafından bütünsel olarak kavranır. Belli bir anda; o bakış açısının alanına giren her şey, koordinatlar ağının gözlerine yerleşir ve bunlar arasındaki karşılıklı ilişki nesnel olarak belirlenir. Bizim şu andaki görme duyumuz da yine bu perspektife dayalı kavrayışı sessiz sedasız gerçekleştirmektedir” (Karatani, 2011: 33).

Edgerton (2009: 5) geometrik perspektifin optik başlangıcını, her zaman görsel formlardan herhangi biri kadar sinirsel bir tepki olarak tanımlamıştır. Doğrusal perspektif çizme yeteneği içgüdüsel olmasa da, tüm insan beynindeki sinirsel bağlantıların doğal şekillerdeki geometrik desenleri doğuştan algıladığı ve bunları sanatsal olarak kopyalama arzusu olarak anlaşılmalıdır. Bu eğilim, Batılı olmayan hemen hemen her uygarlığın sanatlarında genellikle soyut süsleme olarak ortaya çıksa da, Rönesans döneminde Batı sanatının kökenini oluşturmuştur. Diğer medeniyetler tarafından tasarlanan resimsel gelenekler, Erwin Panofsky'nin (2017) yıllar önce tanımladığı gibi, yalnızca Batı klasik ve Hıristiyan kültürünün kendine özgü talepleri altında Rönesans'ın eşsiz sembolik biçimi haline gelmiştir.

İKİ DÜNYA GÖRÜŞÜ OLARAK ORTA ÇAĞ VE RÖNESANS'IN SANATSAL KURGULARINDA PERSPEKTİF İLKENİN BELİRLEYİCİLİĞİ

Işık-gölge yardımıyla yanılsamaya dayanan betimleme yoluyla perspektifin ilk örnekleri Orta Çağ öncesinde antik dönemde 4. yüzyılda Platon'un da yaşadığı dönemde uygulanmıştır. Zamanın mitolojik öykülerini konu alan oyunlarının sahne dekorlarında, izleyicilerin izledikleri sahnenin gerçekten bir tanığıymış yanılsamasının

yaratılması amaçlanmıştır. Bu amaçla kurgulanan sahneler ile birlikte yanılsamacı sanatın önem kazanmasını da beraberinde gelmiştir (Gombrich, 1992: 133-158). Bunun yanında Belting (2012: 135-168), doğrusal perspektifin kökenine ilişkin kaynağı Rönesans'tan daha önceye, Müslüman bir topluluğa ait bir bilim insanı olan, optik bilimin kurucusu olarak kabul edilen Heysem'in (İbn El Khaytem) Optik kitabında ortaya koyduğu görme kuramlarına dayandırmaktadır. Burada perspektifin Rönesans'takine benzer çizimlerle ya da bir uygulama alanı olarak ortaya konulmaktan çok kuramsal tanımı yapılmıştır. Heysem tarafından soyut olarak tanımlanan görme kuramının, Rönesans ile birlikte uygulanarak sistemleştirilmiş ve temel ilkeye dönüştürülmüş olduğunu sonucuna varılabilir.

Perspektifi, tarihin düz bir çizgide aktığı sürekli gelişim mantığı ile tanımlamaya kalmak, onun hangi dönemde hangi gerçeklikler doğrultusunda keşfedildiği, kuramsal ve uygulama olarak nasıl tanımlandığı ve en önemlisi bilimsel ve sanatsal alanlardaki yerinin tayin edilmesinde sağlıklı sonuçlar vermeyecektir. Buradan hareketle farklı bir okuma yapan Florenski (2017: 75), perspektifin Rönesans öncesi Mısır medeniyetinden başlayarak Orta Çağ da dâhil olmak üzere biliniyor olduğunu ancak bilinçli bir şekilde kullanılmadığını ileri sürmüştür. Bu reddediş sanatsal olmakla birlikte daha çok hayata dair tanrısal görüşe bağlılık ile ilgilidir. Dini konuları işleyen Orta Çağ resminde izleyiciye çok yönlü olarak yönelen tanrısal bakış (**Görsel 1**), bilimsel gözleme dayalı bireysel tek bir noktadan bakışın (**Görsel 2**) yerine tercih edilmiştir. Bu dönem insanının dünyaya bakış açısı göz önüne alındığında bu durum daha anlaşılır olacaktır. Temsile dayanan Yeni Çağ'ın sanat anlayışının yerine Antik dönemden sonra bilinçli bir şekilde temsili reddeden Orta Çağ felsefi görüşü, temsil ile görünmeyenin görünür, ele geçirilemeyen ele geçirilir olmasına itiraz etmiştir. Amacı, görünmeyene ve ele geçirilemez olana bir çocuk ruhuyla hayran olmak ve ona kendini adamak, teslim etmek olarak tanımlanmıştır (Florenski, 2017: 13).

Görsel 1. Azizlerle Teslis, 88 x 113 cm, ahşap panel, 15. yy başları

Görsel 2. Leonardo da Vinci, Müjde, 98 x 217 cm, ahşap panel üzerine yağlıboya, 1472

Ortaçağ'da Hıristiyanlıkla birlikte dinin kontrolüne giren hayat, Rönesans'la birlikte bu dini kabuğu çatlatana kadar yaklaşık bin yıllık bir süre geçecektir. Bu süreçte Ortaçağ'a yön veren Hıristiyan felsefesi, tanrının gücü

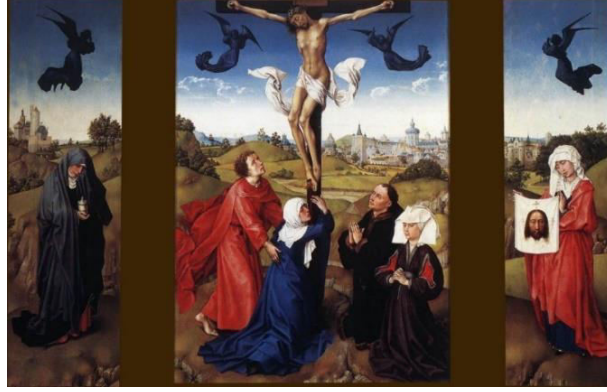

ve yüceliği üzerine inşa edilmiştir. Bu felsefeye göre var olan her şey mutlak ve sonsuz tanrının gücü ve yüceliği ile açıklanmış tanrı bütün bilginin tek kaynağı olarak kabul edilmiştir.

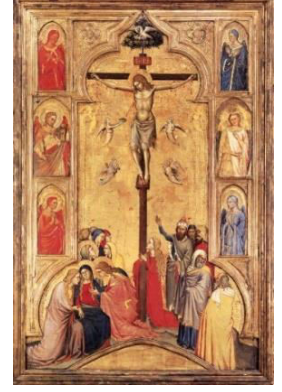
Dinin başat belirleyici olduğu Ortaçağ'da sanatçılar, nesnelere farklı perspektiflerde işleme eğiliminde olmuşlardır. Örneğin tablolarındaki nesnelere genellikle daha uzak noktaları daha geniş tasvir edilmiştir. Böylece sanatçılar anlatmak istedikleri dini konularda daha fazla nesne görüntüleme imkânını (**Görsel 3**) elde etmişlerdir (Edgerton, 2009: 3). Tüm dünya gök merkezli yani tanrısal olarak tanımlanmış, tanrının karşısında doğa düşüncesi şeytanın barınağı olarak dışlanmıştır. Kilise resimlerinde Rönesans'taki doğa temsillerinin (**Görsel 4**) olması gereken yerde tanrının temsili altın fonu (**Görsel 5**) görmemizin nedeni bu düşünceye bağlanmaktadır. Bu altın fon ile yadsınan doğa, yaşadığımız bu dünyanın geçiciliği üzerinden öte dünyayı yüceltir ve nihayetinde bu altın fon bu iki dünyanın sınır çizgisini oluşturmuş, doğrusal perspektifin işaret ettiği bu dünya altın fon ile reddedilmiştir. Cimabue ve Giotto resim sanatında, altın fonu terk edip doğrusal perspektifi, doğayı ve peyzajı resme dâhil ederek eski geleneği kırma yoluna giren ilk ressam olarak resmi tanrısal esinlenmeden alarak yer merkezli görünümlere yönlendirmiştir (Bloch, 2002: 10-11).

Görsel 3. Andrei Rublev,
Teslis, 141 x 114 cm. tempera,
1427

Görsel 4. Rogier van der Weyden, Çarmıha Gerilme
Üçlemesi, ahşap panel üzerine yağlıboya, 1445

Görsel 5. Andrea Orcagna,
Çarmıha Gerilme, 137 x 82 cm.
ahşap panel üzerine
tempera, 1365

Doğrusal perspektif ile birlikte Orta Çağ resminin izleyiciye seslendiği tanrısal bakış açısı bilimsel olanla yer değiştirmiş, dinin öğretilerinin belirlediği görme koşullarının yerine, bilimsel bakışa dair görme koşulları herkes için net bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu da bize, doğrusal perspektifin salt sanatsal bir yöntem olmaktan öte yeni dönemin toptan değişen yeni paradigmasını işaret etmektedir. Böylece sanat uygulamalı bir bilim dalı olarak kabul edilmiş ve bilim ile arasında optik üzerinde şekillenen bir birliktelik kurulmuştur. Bu birliktelik Kepler dönemine kadar devam etmiştir (Belting, 2012: 34- 35). Sanat ile birlikte hayat da kendine yeni bir zemin inşa etmiş ve bu zemin üzerinde yepyeni bir yapılanma ile biçimlenmiştir. Yaslanılan bu yeni zemin, bilimin yön verdiği, gözleme ve deneye dayalı rasyonel bir yapıdadır. Öyle ki Panofsky (2017: 42), perspektif üzerine temel söylemini bir adım daha ileriye taşıyarak, modern bilimin perspektife dair çalışmalarının bir sonucu olarak sanat atölyelerinde ortaya çıktığını iddia etmiştir. Bu söylem, bilimin Orta Çağ sonrasındaki gelişimini hayatın her alanına olduğu gibi sanata da yön veren temel dinamik olduğunu kanıtlar niteliktedir. Perspektifin tarihi, aynı zamanda bilimin nesnelleştirme etkisi ile sistematikleştirilerek, sabitlenen dünyanın gerçekliğini tanrısal olandan alarak bireye teslim edilmiş ve insanın kendi benlik sınırları genişlemiştir (Panofsky, 2017: 52-53). Bilgi, tanrının tekelinden alınarak, doğanın sistematik bir şekilde kategorileştirilmesine bağlanmıştır (Gilson, 2005: 40). Orta Çağ ile terk edilen perspektif ilke, Rönesans ile yeniden gündeme gelmiş ve sanat üretiminin temeli olarak kabul edilmiştir. Rönesans resminin dünyaya açılan bir pencere olarak tasarlanması görüşü, dönemin görsel kültürüne hâkim olmuştur. Bu ilke, beraberinde resimde kusursuz bir gerçekliğin temel ölçüt olmasını doğurmuş ve doğrusal perspektif, Rönesans sanatçısının bilmesi gereken temel ilke haline almıştır. Çünkü ancak doğrusal perspektifin bakış açısıyla bir nesnenin ya da figürün her açıdan görünüşüne hâkim olunabileceği ve yanılısamanın da ancak bu yöntemin kusursuz uygulaması ile sağlanabileceği düşüncesi genel kabul görmüştür (Gombrich, 1992: 133-158).

“Perspektivizm dünyayı bireyin "gören gözü"nü bakış açısından kavrar. Optik bilimini ve bireyin gördüğü şeyi, mitoloji ve dinin üst üste getirilmiş gerçeklerine karşıt olarak, bir anlamda "gerçeğe uygun" biçimde temsil edebilme kapasitesini öne çıkarır. Bireycilik ile perspektivizm arasındaki bağ önemlidir. Perspektivizm, daha sonra Aydınlanma projesinin bir parçası haline gelecek olan kartezyen rasyonalite ilkeleri için maddi bir temel oluşturur” (Harvey, 2014: 275).

Sanat tarihçisi Vasari, Giotto'dan hareketle Orta Çağ'dan Rönesans'a sanatsal geçişi, resimlerin gerçekliğe benzerlikleri ile yani gerçekliğin gözlemlenerek göze en doğru şekilde görünümünün resme aktarılması şeklinde tanımlamaktadır. Bu, bilimsel yöntemin resme hâkim olmasıyla mimesis kuramını işaret etmektedir. Vasari, Giotto'nun Rönesans öncesinde gerçekliğe benzeşimle ilgisi olmayan resimler yaparken, sonrasında onun resmin babası olarak anılmasına sebep olacak resimsel dönüşümü gerçekliğin benzeşimine dair yaptığı resimsel üretim mantığı ile açıklamaktadır. Vasari, tarih yazım mantığını da Rönesans perspektifinden oluşturmuştur. Bu tarih yazımı 15. yüzyıldan başlayarak ileriye doğru eklenmiş bir gelişim zinciri şeklinde okunmuştur. Rönesans öncesi dönem de bilimsel bir bakış açısıyla yorumlanmış, gelişimin olmadığı bir çocukluk çağı olarak nitelendirilmiştir. Bu döneme ait bütün resimler kusurlu sınıfına yerleştirilerek, Rönesans'ın bilime dayalı doğruluğunun zemini oluşturulmuştur. Bu aşamada Bizans sanatına, perspektifin klasik sanatın bir karakteri olarak geleceğe aktarılması konusunda bir görev atfedilmiştir. Bizans sanatı antik dönemden günümüze geçişte Orta Çağ'ın oluşturduğu kopukluğun telafisini, bünyesinde taşıdığı mekâna özgü tek bakışa dayalı perspektifi koruyarak sağlamıştır (**Görsel 6**). Rönesans, antik dönemin mirası tekil perspektif bakış açısını Bizans sanatından teslim alarak geliştirmiş ve onu, döneminin başat karakterlerinden biri konumuna getirmiştir (Panofsky, 2017: 33). Bu durum Florenski (2017: 65) tarafından ise bir yozlaşma sembolü olarak okunmuştur. Tüm başarılarına rağmen Bizans dönemi resim sanatı bir yıkılışın kanıtı olarak gösterilmiştir. Bizans sanatı, tüm teknik gelişimine rağmen yaşamdan kopmakla ve kendi ürettiği tekniğin kölesi olmakla ve antikitenin kalıplarını hala üretmeye çalışan geleneksel bir tavır olarak yorumlanmaktadır. Benzeşimlere dayanmayan, gerçekliğe hizmet etmeyen Orta Çağ resmi, sanatın gelişim zincirinden çıkarılarak dışlanmıştır. Orta Çağ'dan sonra gelen her sanatçı, bir öncekinden daha yetkin bir konuma yerleştirilmiş ve sanatın altın kuralı doğanın en kusursuz şekilde taklidine dayanan mimesis kuramı olarak kabul edilmiştir (Florenski, 2017: 19-20).

Rönesans'ın doğrusal perspektife dayanan yeni mantığı, resim düzleminin de yeniden tanımlanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Resim düzlemi, artık üzerine nesne ya da figürlerin aktarıldığı yassı bir duvar ya da pano olmaktan çıkarak, derinlik kazanmış ve duvarın içinde üç boyutlu, kurgusal yeni bir dünya yaratmıştır. Yassı olan duvarın ya da panonun yüzeyi saydamlaşarak izleyiciden buradan içeri girmesini beklemektedir. İzleyici bu duvara bakarak yaratılan gerçeklik yanılmasına ikna olmaktadır ve resmin yeni düzlemi bu ilkeye göre yeniden tanımlanmıştır (Panofsky, 2017: 39). Rönesans'ın yeni resim mantığı ile Orta Çağ'ın fresklerinin yerini mekâna eklenmiş, mimari unsurun bir parçası olmuş, duvarın içinde gerçekleşen eylemlere bir bakış olarak kurgulanmıştır. Bu tavır zamanla öyle güçlenmiştir ki, mimari üslupta her türlü süslemeden kaçınan sade mimari tarzların oluşmasına yol açmıştır. Mimarideki sadeleşme, daha düz binaların yapılması resmin doğrusal perspektife dayanan yeni üslubunun daha da güçlendirilmesi uğruna yapılmıştır (Florenski, 2017: 80).

Görsel 6. Meleği Dinleyen İbrahim ve İshak'ın Kurban Edilişi, mozaik, M.S. 6. yüzyıl. Ravenna, San Vitale Kilisesi

Görsel 7. Albrecht Dürer, Bakire Meryem ve Çocuk İsa, 49 x 37 cm. ahşap panel üzerine yağlıboya, 1512

Giotto ardından dönemin hayat anlayışı da dinin yönlendirmelerinden uzaklaşmaya başlamıştır. Hayatın bu yönlendirmeden kopmasıyla da dini ritüeller de eski anlamlarını yitirerek tiyatralleşmeye başlamıştır. Dini ritüellerdeki bu tiyatralleşme sanat dünyasına da sıçramış öncesinde resmin tek amacı dini konuların betimlenmesi iken, Floransa Okulu anlayışı ile birlikte dini temalar resim yapmak için bir araç haline gelmiştir. Bu uygulama, Floransa Okulu'nun Orta Çağ'dan koparak Yeni Çağ'a yönelmesinin ve resimde natüralizmin temellerini atmıştır (Florenski, 2017: 83). Rönesans'a kadar figürler salt dinsel özellikleri ile resimlenirken, Rönesans ile birlikte insan figürü dinsel bir karakter olmasından öte, bir kişi, bir birey olarak

kabul edilerek tamamen kişisel özellikleri ön plana çıkarılarak resmedilmiştir. Panosfky (2017: 19), dönemin portrelerini “belirli bir kişiyi tamamen kişisel özellikleriyle betimleyen bağımsız yapıtlar” (Görsel 7) olarak tanımlamıştır.

Perspektifin keşfi ile birlikte sistematik olarak dönüşen dünya karşısında direnç gösterenler, düşüncelerini maddi olmayan dünya üzerine oturtmaktaydılar. Bu görüşü savunanlar, doğrusal perspektifin ve camera obscuranın keşfi ile üç boyutlu dünyanın bir merceğe yardımı ile düz bir yüzeye aktararak yassılaştırılması ve imgelerin artık satın alınabilir birer meta değeri taşımaya başlamasını bu maddi dünyanın hayattan uzaklaşmasına kanıt olarak göstermişlerdir (Florenski, 2017: 11).

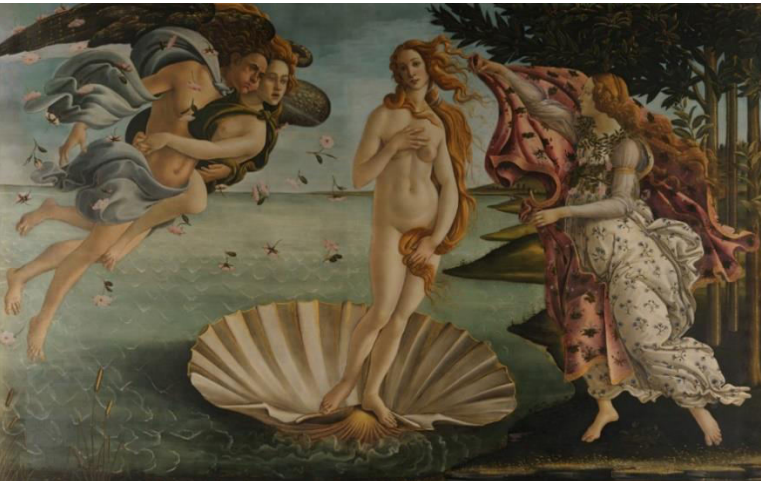
Florenski (2017: 78-79), Vasari'den hareketle Giotto ve Rönesans'a yönelttiği eleştirileri ile Orta Çağ ve Rönesans olarak iki dünya görüşünü çarpıştırmakta, Giotto'yu kaba, düşüncesiz ve tanrıya hakaret eden konuşmalar yapan biri olarak nitelendirmektedir. Kasıt tinsellikse, Giotto ruhunu dünyevi bir tine adamıştır. Orta Çağ'ın dine dayanan, kendini tanrıya adayan, maddi dünyadan elini çekmiş insanının karşısına, hayata bilimin ışığında anlamaya çalışan Yeni Çağ'ın insanı çıkmıştır. Bu insanın hayali ve gelecek tasarımı tamamen bu dünyanın maddiliği üzerine kurulmuştur. Bunun sağlanması da, dünyevi doğal güçlerin kusursuz bir şekilde geliştirilmesine dayanmaktadır. Doğada açıklanmamış hiçbir gizem kalmamalıdır. Bu ilke, Rönesans insanını yararlı ve güzel olanın peşine düşürecek ve böylece Leonardo gibi dehalar Rönesans'ın karakteristik sanatçısı olarak çağın öncüleri olarak kabul edilecektir.

“Artık nesnelere onların kendilerini değil, cismin kapladığı alanı sınırlayan dış yüzeyleri anlıyoruz. Natüralist bir değerlendirme çerçevesinde düşünüldüğünde bu elbette, hakikat parolasına doğrudan ihanet anlamına gelir. Burada gerçekliğin yerine onun kabuğunu, derisini geçiririz; bu kabuğun yalnızca simgesel bir anlamı vardır ve mekâna yalnızca işaret eder, ama onu tüm noktalarıyla asla yeniden oluşturamaz. Bu durumda bu "şeyleri", daha doğrusu şeylerin yüzeyini bir düzlem üzerinde temsil etmek mümkün müdür?” (Florenski, 2017: 122).

ÖZNELİĞİ VE NESNELİĞİ ÜRETEBEN AYGIT OLARAK PERSPEKTİF

Bilimin rasyonel bakış açısı ile şekillenen Rönesans'ın doğrusal perspektifi, görmenin yeni biçiminde insanı en önemli referans noktası olarak almış ve ona tüm dünyayı bilimsel pencereden bakarak nesneleştirme olanağı sağlamıştır. Yeni görme biçimi için tanrısal olan da dâhil olmak üzere, her nesne ve her mekân aynılaşmaktadır (Baker, 2018: 51). Rönesans ile mekân ve zaman kavramlarındaki devrimsel kırılma, Aydınlanma düşüncesinin temelleri olarak belirlemiştir. Bugün modern olarak tanımladığımız kavramlar, Rönesans döneminin doğaya hâkim olma ve insanı özgürleştirme projelerinden kaynaklanmaktadır. Mekânın ve zamanın tanrısal olandan koparak nesnelleşmesi, özgür bireye dayanan yeni bir kurguyu beraberinde getirmiştir (Harvey, 2014: 279). “Perspektif de nihayetinde, nesnelere (dünyayı) geometrik bir düzen içine sokan, onlara form veren, dolayısıyla da onlara logik bir anlam kazandıran bir görme rejimidir” (Artun, 2019).

Rönesans'ın üzerinde yükseldiği aydınlanma ve hümanizm düşüncesi sonucu bireyin merkeze alınması, nihayetinde sanat alanında da perspektif kuramı tekrar gündeme gelmiş ve sanatın içinde onu da kökten dönüştürecek uygulama olarak geliştirilmiştir. Nesnelere bakış, bilimin gözlemci karakteri ışığında yeniden kurgulanırken, dinin belirlediği konular zamanla mitolojiye (Görsel 8) yönelmiş, eskinin mistik bakış açısı terk edilerek bireysel görüş merkeze alınmıştır. Böylece yeni bir nesnellik üretilirken, beraberinde yeni bir özne tanımı da üretilmiştir. “Geometrik perspektif, sadece nesneliği değil, özneliği de üreten bir aygıttır” (Karatani, 2011: 36).

Görsel 8. Sandro Botticelli, Venüs'ün Doğuşu, 172 x 278 cm. ahşap panel üzerine tempera, 1485

1330'lardan sonra Giotto ile başlayıp ilerleyen mekânın doğrusal perspektif ile oluşturulması bir yorumlama olarak gerçekliğin öznel bir bilinçle yeniden kurgulanmasını getirmiştir. Bu çıkış, öznelciliğe bir göndermedir. Buradan hareketle öncesinde tamamen kusursuz olmamasına rağmen bu bakış açısı ne görüldüğünden çok, hangi koşullarda nasıl görüldüğü üzerine değişen yeni paradigmanın yolunu açmıştır. Bu ilke, bilimin yönünü tayin ettiği Rönesans düşüncesinin ana ilkesidir. Öznenin öne çıkışı ile başlayan bu süreçte, özne ile nesne arasındaki dolaysız ilişki nihayetinde natüralizmin yolunu da açmıştır (Panofsky, 2014: 18). “Yani özneye göre bir dünya, özne tarafından görüldüğü ölçüde bir dünya, hakikati onun tarafından belirlenmiş, özne açısından, öznenin bakış açısından belirlenmiş bir dünya” (Baker, 2018: 51- 52).

Florenski (2017: 54) perspektif ile belirginleşen öznelcilik düşüncesine dini bakış açısından hareketle bir eleştiri getirir. Merkezi perspektifi ile tek tek bireylerin bakış açılarından oluşan farklı gerçeklikler, O'na göre dünyayı anlamadaki bir halka ait dinsel bilince zarar verecektir. Öznelcilik ile kutsal metafizik parçalara ayrılarak tek tek bireylerin bakış açılarından oluşan bütünlüksüz bir bilinç oluşur. Bireylerin tek tek bakış açıları ile oluşturulan bu illüzyon, nihayetinde gerçeklikten koparak onun bir anlık görüntüsünü dekoratif bir öge olarak ortaya koyacaktır. Orta Çağ insanı için hakikat, bir gerçeklik olarak onun içinde ve dışında taktır. Ortak bir metafiziksel kolektif bilinçtir. Tersten perspektifte (Florenski, 2017: 69) olduğu gibi resim yüzeyinde şekil bulan bu hakikat, tek tek her bireye gönderdiği ışınlar ile kendi tekil hakikatini oluşturur. Yeniçağ insanı ise öznelciliğe yaslanır. Bu öznelcilik ile resim düzleminde her bir bireyin kendi gözünden çıkan ışına göre tekil bir gerçeklik inşa edilir. Bu inşa da yanılısma ile gerçekleşir. Oysa Orta Çağ insanı için yanılısma ilk elden reddedilir. Onun peşinde olduğu psikofizyolojik hakikattir, 'ne' ile ilgilenir. Yeni Çağ insanı ise bilimin öncülüğünde koşullar üzerinde hareketle 'nasıl' ile ilgilenir. Bu 'nasıl' katı bir gerçeklik yanılısması doğururken, Orta Çağ'ın 'ne'si metafiziğe dayalı kümülatif bir hakikati odağına almaktadır.

“Bu yöntem tüm dünya tasarımlarını birleştirme olanağı sunduğu ve dünyayı Kantçı ve Öklidci ilişkilerle görülen bütünlüklü, çözülemez, içine girilemez bir ağ olarak tasarladığı ve dünyanın merkezini gözlemcinin Ben'inde konumlandığı, dolayısıyla Ben'in kendisi edilgen ve yansıtıcı olduğu, dünyanın bir tür hayali odağı olduğu içindir ki, sanatsal simgeler de perspektifsel olmak zorundadır. Bir başka ifadeyle perspektif, bir yöntemdir ve bu yöntem, şeylere ilişkin yarı reel tasarımların temelinde aslında hiçbir gerçekliği olmayan belli bir öznel görme zorunluluğundan hareket eder” (Florenski, 2017: 130).

SANATSAL BİR OLUMSUZLAMA OLARAK GÖZÜN HÂKİMİYETİ

Rönesans'ın doğrusal perspektifi, camera obscura ile birlikte dönemin bilimsel bakış açısının oturduğu natüralizmin, görsel alandaki karşılığı olarak kabul edilebilir. Bilimsel alanın gözleme dayanan bakış açısı görsel alanda geliştirilen doğrusal perspektif ile önceki dönemden koparılmıştır. Camera obscura ile üç boyutlu gerçeklik nesnel kesinlik iki boyutlu yüzeye aktarılmıştır. Bilimsel alandaki ışığa, insan gözüne ve merceklerle dair araştırmalar ile keşfedilen merkezi perspektif, 15. yüzyılda döneme yön veren önemli gelişmelerden biri olarak kabul edilmiştir (Crary, 2015: 39).

Doğrusal perspektif ile imgenin tanımı ve konumu da bilimsel bir şekilde yapılarak düşüncenin bir ürünü olarak ortaya konulmuştur. Elin ruhun yönlendirmesine bağlı olan benzeşimleri artık gözün akıl süzgecinden geçirerek bir formül olarak ortaya koyduğu ve bu formülün dışındaki tüm denemelerin hatalı kabul edildiği bilimsel bir çıkışa dönüşmüştür. Daha ortaya çıkmadan ne olacağı bellidir çünkü. Florenski (2017) Kepler'in deyimiyle görmeyi, kendi başına bir etkinlik olarak resim yapmak olarak tanımlamıştır. Görme edimi aynen camera obscurada olduğu gibi gördüğü görüntüyü anında oluşturarak yansıtır. Görmek ve resim yapmak olarak iki edim aynı anda gerçekleşir. Böylece resim yapmak görme ediminin içinde eriyerek yitmektedir. “Vasari'den, Descartes'tan ve Kepler'den beri süregelen retina merkezci ve modernist tavrıdan ve bu tavrı belirleyen uzay anlayışından nasıl sıyrılır ve iki boyutlu bir yüzeyde resim mekânında üç boyutluluk nasıl sağlanır?” (Florenski, 2017: 20-21).

Kojin Karatani (2011: 163) perspektife ilk itirazın antik dönemde Platon tarafından yapıldığının altını çizerek, bu itirazın da öznelciliğe dayalı geçici imgeler üretmek üzerine olduğunu ifade eder. Buna göre perspektifin, nesnelere tek bir açıdan bakışına dayalı yarattığı algısal gerçek, onların hakikatlerini çarpıtmaktan başka bir şeye yaramamaktadır. Çünkü bu çarpıtma ile öznenin keyfiliğe dayalı geçici imgeleri hakikatin iktidarını elinden almaya çalışmaktadır. Orta Çağ bilincine göre gizli olan, hayatın ve varoluşun temel karakteridir. Tanımlanamayanların hâkim olduğu bir dünyada her şeyi tanımlamayı kafaya takmış bir gözün yeri yoktur. Yeniçağ insanı gözün peşine düşmesiyle birlikte her şeye bir tanım getirmeye, onun bütün çalışma mantığını ortaya koymaya yönelmiştir. Hiçbir şey gizli kalmamalı, her şey tanımlanarak görünür hale gelmelidir. Böylece tanımlanan her şey kullanılabilir hale gelecektir (Florenski, 2017: 13).

Doğrusal perspektif ile birlikte sanat artık gözün egemenliğinde bütün üretim süreçlerinin açıklandığı bir mekanik üretim haline gelmiştir. Karanlıkta kalan her şey, bilimin ışığı altında tanımlanarak kategorileştirilmektedir. Sanat alanında dönemin karakterine uyan en yetenekli sanatçılar, bilimsel bakış açısı önderliğinde yeni sanatın inşası için çalışmıştır. Orta Çağ'ın dinsel hikâyelerini halka aktarmak için üreten sanatçılar Yeni Çağ ile birlikte artık bilimsel mantığı yine aynı halka açıklamak için çalışmışlardır. Albrecht Dürer, perspektif tekniğın mantığını açıkladığı ahşap baskılarında (**Görsel 9**) bu mekanik üretimi tüm kusursuzluğuyla ortaya sermiştir. Nasıl ki bilimsel çalışmaların bir formülü varsa sanat da artık bilimsel mantık çerçevesinde kanıtlanan formüllerle işlemektedir. Doğrusal perspektifin resmin temelini inşası bu sürecin en önemli göstergelerinden biri olmuştur. "Tek bir gözü varmış ve o da hareketsizmiş gibi davranmaya zorlayan bir tavidir bu. Uzun Orta Çağ yılları boyunca egemenliğinden feragat etmiş ve kartezyen felsefeyle, merkezi perspektifle ve önce camera obscura, sonra stereoskop ve panopticum'la yeniden dünyaya gelmiş bir tavidir" (Florenski, 2017: 10).

Görsel 9. Albrecht Dürer, Uzanmış Bir Kadının Perspektif Çizimi, 7.7 x 21.4 cm. ahşap baskı, 1600

Gözün hâkimiyeti görenin, görünenin, görülmenin sorgulanması ve bu sorgulamanın mimari bir tasarıma dönüşmesi ile iktidarın elini geri dönüşsüz güçlenmesine sebep olmuştur. Jeremy Bentham'ın 1785'te tasarladığı bu mimari tasarım panoptikon olarak tanımlanmıştır. Bu mimari tasarım iktidarın bilimin keskin zekâsı ile yaratılmış bir gözetim aygıtına dönüşmüştür. İktidar olarak gözün hâkimiyeti böyle başlamıştır. Bu tasarım yuvarlak bir yapıda, ortasında iktidarın gözünü temsil eden ve binanın hücrelere bölünmüş ana gövdesini tamamen gözetleyebilen ortasına yerleştirilmiş bir kuleden oluşmaktadır. Her bir hücrede sistemin gözetlenmesi gerekenleri; suçlu, deli, işçi, öğrenci ve hastaları vardır. Bunlar gözün bakış açısına göre birbirine karışmayacak şekilde sistemin sağlıklı işlemesi için sınıflanmıştır. Bu kurgusal mekân, iktidar tarafından bir tiyatro gibi izlenir. Her bir hücrede kalan yalnızca iktidar tarafından görülebilir. Hücrelerdeki birbirlerini göremezken tek bir göz aynı ayna her birini izleyebilmektedir. Böylece göz, çağın en önemli denetim mekanizması haline gelmiştir. Artık her şey görünür olmuştur, bu görünürlükten kaçabilmek, iktidarın yarattığı sistem içerisinde imkânsız hale gelmiştir (Foucault, 1992: 251). Panoptikon görmek-görülme çiftini ayırmaya yarayan bir makine olarak tasarlanmıştır. Çevre halkadaki her şey tamamen görünmekte ama buradakiler için görmek asla mümkün olmamaktadır (Foucault, 1992: 253).

Görsel 10. Hans Holbein, Büyükelçiler, 207 x 209 cm. ahşap panel üzerine yağlıboya, 1533

Yeni Çağ'ın doğrusal perspektif anlayışı ile resim çerçevesinin içindeki her şey artık birbirleriyle tek bir noktadan bakışın denetlediği bir ilişki içerisinde. Bu ilişki tamamen bilimin yön verdiği fizik kuralları ile belirlenir. Gerçekliğin fiziki yapısı bütün ağırlığı ile resmin üzerinde konumlanmıştır. Tuval zemininde oluşturulan uzay boşluğu içerisinde her nesne bir diğerine göre önde ya da arkada, uzakta ya da yakında olduğunu belirleyen merkezi perspektif ile sabitlenir. Bu sayede dünya denetlenerek kesin çizgilerle tanımlanır (Florenski, 2017: 10).

Doğrusal perspektif ile üretilen bir resim, gözün iktidarı ile tanımlanmaktadır. Aynen panoptikonda olduğu gibi artık her şey görünür olmak zorundadır. Böyle yaparak göz, hayattan kopardığı kendi varoluşunu, salt izlemeye dayanan pasif bir varoluş olarak bir edilgenlik üzerine yerleştirmiştir. Tek yaptığı hayatın etkin unsurlarını izleyerek denetlemek, tanımlamak ve sınıflandırmaktır. Ancak böyle yaparak daha öncesinde hayatın ritmi içerisinde akıp giden anları donuklaştırmakta ve kendi edilgenliği içine hapsedmektedir, aynen panopticonda olduğu gibi. Rönesans resminin tüm kurgusu, işte bu her şeyin görünürlüğü üzerine oturmuştur. Resimdeki bütün nesnelere tek tek en ince ayrıntısına kadar işlenmiş, net sınır çizgileri ile birbirinden ayrılmıştır (**Görsel 10**). Tamamen görünür olmak adına her nesneyi odağına alan bir bakıştır bu.

Görsel 11. William Hogarth, Yanlış Perspektif Üzerine Hiciv, gravür, 1753

Florenski (2017: 16-27) itiraz ettiği mekanik doğrusal perspektifli Rönesans dönemi resimlerinin karşısında ikonaların tanrısallığını yerleştirir. Merkezi perspektifin karşısında konumlanan tersten perspektif tamamen farklı kaygılarla resim yüzeyini kurgulamıştır. Orta Çağ resmine bakan biri, oradaki nesnelere ve figürlerin ötesindeki ruhu görür. Nihayetinde tanrıya erişmenin bir aracı olarak var olan bu resimlerde perspektif izleyen ya da resmi yapanın gözünden çıkarak değil resimdeki farklı ve çoklu kaçış noktalarından çıkarak izleyiciye ulaşır. Çoğul kaçış noktaları ile tanrısal ışık tek bir yerde değil her yere yayılacak şekilde kurgulanmıştır. İkonaya bakan her göz aynı anda bu ışığa eşit derecede kendini teslim edebilir durumdadır. Böylece ikonada görünmeyen görünür olmakta, normalde bakınca nesnelere ya da figürlerin görünmeyen yüzeyleri de görünmektedir. Gözden açılan tek bir ışıkla oluşan resim değildir söz konusu olan, onun yerine ikonanın farklı merkezlerinde yayılan ışık gözün merkezini sürekli kaydırmaktadır. İkona, fiziksel doğrulukla ilgilenmediği için resmin üzerindeki gözün söz hakkı da mümkün olmamaktadır. Göz, sürekli farklı merkezlerden gelen ışık ile kendi denetimini yok etmektedir. Yani ressam Rönesans resminde olduğu gibi tanrıyı nasıl gördüğünün resmini yapmaz, izleyicinin bu tanrısal ışık ile bütünleşmesinin sağlamak için çabalamaktadır. Tersten perspektif mantığı tam burada işler. Rönesans merkezi perspektif ile dünyayı tek bir gözden bakarak sabitlemiş ve bakışı terse çevirerek tanrısal olanın ışığını yok etmiştir. İkonaların sonsuzdan gelen ışığı altında tanrısal olanla birleşen izleyici Rönesans ile birlikte görünür dünyanın nesnelere bir formülle kurgulandığı anlamsız pencerelere dönüşmüştür. İkonalarda dünya simgesel bir dil ile yeniden ortaya konulmuştur, temsilden kaçışın nedeni de budur.

William Hogarth'ın (**Görsel 11**) çalışması, eserin adından da anlaşılacağı üzere doğrusal perspektifin derinlik, ön-arka gibi bütün ilkelerini alaya alır niteliktedir. Perspektif ile tanımlanan fiziksel doğruluk ile iki boyutlu zeminde kurgulanan üç boyutlu gerçekliğin sanat üzerindeki tahakkümü gerçekliğe ait bütün yasalar alaşağı edilerek aslında yeni bir sanatsal tavır sergilenmiştir.

“...bütün dünya tamamen hareketsiz ve bütününde değişmez olarak tasarlanmıştır. Perspektifle yapılan surete yenik düşen bu dünyada ne tarih, ne değişimler veya devinimler, ne yaşam öyküleri, ne dramatik olaylarla meydana gelen gelişimler, ne de duygusal oyunlar yer alabilir. Aksi halde resimdeki

perspektif bütünlüğü yine bozulacaktır. Bu dünya sadece ölü ya da sonsuz bir uykuda gibi değil, aynı zamanda her zaman aynı ve kendi devinimsizliği içinde donmuş bir resimdir” (Florenski, 2017: 128).

Florenski, (2017: 56-77) tersten perspektifi dünyayı bilimsel gerçeklikten farklı bir şekilde anlama biçimi olarak tanımlamaktadır. Buna göre, çocukların resimlerine baktığımızda, onların yetişkinler tarafından yönlendirilmeden önceki kaygısızca yaptıkları resimlerde tersten perspektife benzer bir dil görürüz. Çünkü gerçeklik ile yetişkinlerin anladığı gibi bir ilişki kurmamışlardır henüz. Resimdeki temsilin kusursuz olmasıyla uğraşmaktan çok çizdikleri ile bütünleşme peşindedirler. Zira resmin görevi gerçekliği kopyalamak değil, gerçekliğin mimarisine ve materyaline, aynı şekilde anlamına ilişkin daha derin bir kavrayışı sağlamaktır. “... bir azizin mektubundaki dilbilgisi hataları, aktardığı deneyimlerinin doğruluğunu ne kadar az bozuyorsa, perspektif kurallarına aykırı davranmanın da bir temsilin sanatsal doğruluğunu ancak o kadar bozduğu düşünülebilir mi”? (Florenski, 2017: 51).

MODERN DÖNEMDE PERSPEKTİFİN YENİDEN REDDİNE DAYANAN YENİ GÖRME BİÇİMİ

Kültürel paradigmaların tanımlanmalarını net sınırlar çizerek yapmak pek kolay değildir. Kırılma anındaki iki paradigmanın başlangıçları ve bitişleri aynı anda gerçekleşmez. Orta Çağ paradigmasının, Kopernik ve Galileo tarafından keşfedilen güneş merkezli evrenin kabulüne kadar gerçekten sona ermediği söylenebilir. Rönesans paradigması da, Einstein'ın özel görelilik kuramıyla sona ermiştir. Newton'un yer çekimi kuramı ile mekanik olarak kurgulanan doğrusal perspektif, gerçeğin resimli temsili için en uygun uzlaşım olarak Rönesans paradigması boyunca hizmet etmiştir. Bugün Modern sanatta Kübizm ve ardılları aynı şekilde Einstein sonrası paradigmanın gerçeğini temsil etmek için uygun resimsel araçlar olarak kabul edilmektedir (Edgerton, 1976 s. 162). Bu durum Crary (2014: 15-16) tarafından aslında yeni bir görme tarzı olarak yorumlanmıştır; dinin belirlediği bir görme ve bu görmeyi mümkün kılan bir görme biçimi olarak tersten perspektif ve ardından Rönesans ile yerleşen bilimsel görme biçimi ile doğrusal perspektif. 19. yüzyılda da ilk modern avangartlar ile birlikte, Rönesans'tan beri süregelen birkaç yüzyıllık zamana yayılmış doğrusal perspektife dayalı modelde bir kırılma yaratan yeni bir görme biçimi belirlemiştir.

Bu sanatsal devrimin kökenini, bilimin de değişen paradigmasında aramak gerekmektedir. 1905'e kadar bilimin temel paradigmasını oluşturan Newton'un kuramına göre, zaman tek bir hat boyunca düzgün bir şekilde akan ve eş parçalara bölünebilen bir yapıda tanımlanmıştır. Buna göre zaman her yerde eşit olarak yol almaktadır (Kern, 1983: 11). 1905'in özel görelilik kuramıyla Einstein, sabit bir hızla uzaklaşan bir referans sisteminde zamanın, ona göre durgun haldeki başka bir sistemden bakıldığında nasıl yavaşladığını hesaplamış ve 1916'daki genel görelilik kuramında bu kuramı hızlandırılmış cisimlerin zaman değişimine genişletmiştir. Evrendeki her madde parçası bir yerçekimi kuvveti oluşturduğundan ve yerçekimi ivmeye eşdeğer olduğundan, her referans cismin kendine özgü bir zamanı olduğu sonucuna varmıştır.

Görsel 12. Nikolaus Lindner'ın Kitabesi. 193 x 153 cm. ahşap panel üzerine tempera, 1511.

Zaman ve mekânın bilimsel açıdan çoklu tanımı, 19. yüzyılın sonlarında zamanın toplumsal kökenine ilişkin araştırmalar yapılmışını da beraberinde getirmiştir. Durkheim 1912'de “Dinsel Hayatın Temel Biçimleri” başlıklı kitabında bu yeni perspektif kuramını zaman ve mekân ile ilişkilendirmiş ve zaman ve mekânı da

toplumsal hayatın ritmi olarak tanımlamıştır. Buna göre bir çağın sosyolojisi ve antropolojisi, yaşamın periyodik süreçlerini ve gök cisimlerinin hareketlerinin kutlamaları, mevsimsel değişime hayati bağımlılıkları, bitki ve hayvanların ritmik etkinliklerini, atalarının egzotik anmalarını kutlayan ilkel toplumlar hakkında deneyim ve onların döngüsel ve apokaliptik tarih vizyonlarına dair bilgiler vermektedir. Mekâna ve zamana dair her farklı bakış farklı bir perspektif olarak kabul edilmiş ve her perspektif bir hakikat olarak ileri sürülmüştür. Böylece Newton'un bilimsel zeminine yaslanan homojen ve mutlak mekân ve zamanın rasyonalist karakteri ağır bir felsefi zemin kaybetmiştir (Kern, 1983: 19-20). Bu yeni kuram ile zaman ve mekâna toplum temelinde çoğunlukçu bakışı yeni resmin biçimselliğinin oluşmasında katkı sağlamıştır. Modern sanatla birlikte, Rönesans'ta sanatın temelini teşkil eden nesnel doğruluk ve perspektif derinlik anlayışına karşı yeni bir tavır geliştirilmiştir. Hatta modern sanatın 19. yüzyıl ortalarından itibaren bu itiraz ile şekillendiğini söylenebilir. Post-izlenimcilerle başlayan ilk itirazlar, kübizm ve dışavurumcularla perspektifin doğrudan reddine değin varmıştır. Doğrusal perspektif ile mekânın katı bir kurgusallıkla çizildiğine ancak Orta Çağ düşüncesinde olduğu gibi esas olanın psikofizyolojik olana dayalı olması gerektiği öne sürülmüştür (Karatani 2011: 179). Oysa doğrusal perspektif ile mekânın temsili matematiksel olarak sağlanırken psikofizyolojik olarak imkânsız hale getirilmiştir (Arnold, 1992: 69).

Resimde mekân tasviri, her zaman bir kültürün değerlerini ve temel kavramsal kategorilerini yansıtmıştır. Orta Çağ'da kişilerin ve nesnelerin gökteki ve yerdeki önemini, büyüklükleri ve uzaydaki konumları belirlerken (**Görsel 12**), perspektif ile nesnel gerçek boyutlarına göre ölçeklendirilmiş ve görünür dünyanın ilişkilerini yeniden üretmek için uzaya yerleştirilmiştir. Ara sıra farklılıklar veya perspektif kurallarının kasıtlı ihlalleri olsa da, bunlar 20. yüzyıla kadar sanatta mekânın yorumlanmasını yönetmiştir. Daha sonra Post-izlenimci Cezanne ve ardından kübizmin kavramsal çerçevesinde Picasso ve Braque, 1880'lerde modern avangartlar 15. yüzyıldan beri resimdeki otoritesini koruyan doğrusal perspektife itiraz ile şekillenen yeni bir perspektif kuramı oluşturarak sanata yeni bir yol çizmişlerdir. Cézanne'nin birincil amacı, tuvalin düz yüzeyinde formların kompozisyonu kurgulamak olmuştur. Bu nedenle geleneksel görüşü, hacim ve derinliği doğru bir şekilde oluşturmayı hiçbir zaman birincil amacının önüne koymamıştır. Ressamların çoğu üç boyutlu bir uzay yaratmaya çalışırken, Cézanne resim yüzeyinin düzlüğünü vurgulamaya çalışmış ve buradan hareketle de perspektif kurallarını sık sık ihlal etmiştir (**Görsel 13**). Derinlik gösterme tekniklerini asla tamamen terk etmemiş, ancak kendi amacı doğrultusunda onlardan ödünler vermiştir. Böylece tek bakış açısının doğrusal perspektifini çoklu perspektiflerden ayırmıştır (Kern, 1983: 140-142).

Yang, (2020) Cooper'dan (1970: 22-27) hareketle kübizmi beş ilkeye bağlayarak bir açıdan modern sanatın da tanımını yapmaktadır. Bu beş ilke şöyledir: Geometrik yapı, süküm ve eksik yeniden yapılandırma, eşzamanlılık, çoklu perspektifler, şeffaflık ve temsil etmeme. Bu beş ilke anlaşılacağı üzere doğrusal perspektifin hiçbir ilkesine uymadığı gibi gerçekliğin kendi karakterinin resim üzerindeki baskısı da reddedilmekte ve resimsel yeni bir gerçeklik kurgusu yapılmaktadır.

Görsel 13. Paul Cezanne, Sepetli Natürmort, 65 x 81 cm. tuval üzerine yağlıboya, 1890

SONUÇ

Antik dönemde kısıtlı kullanımından sonra Orta Çağ'ın dinsel bakış açısıyla ilkeleri reddedilen doğrusal perspektif optik alanındaki bilimsel çalışmalar ile Rönesans paradigmasının temelini oluşturmuştur. Newton parçacıklı optik kuramının inşa ettiği Rönesans doğrusal perspektifin zemini de, Huygens'in dalgalı optik

kuramı ile sarsılmıştır. 19. yüzyıl avangartları ile sanat Rönesans'tan itibaren gerçekliğin temsillerini üreten bir mekanizma olmasındaki ilk radikal kırılmayı gerçekleştirmiş ve doğrusal perspektifi sanat üretiminin odağından kaydırmıştır (Crary, J. 2004: 99). Buradaki paradoksal durum ise dinin yönlendirmesinden bilimin aracılığı ile çıkan sanat, başka bir bilimsel gelişmeyle yine Orta Çağ'ın resimsel ilkelerine biçimsel olarak dönmüş olmasıdır. Orta Çağ resmi ile perspektifin reddine dayanan bu biçimsel benzerlik, içerik olarak bambaşka mantığa sahiptir. Burada farklı paradigmalardan bahsederken altının çizilmesi gereken asıl nokta, yapıların dinsel ve bilimsellik zemininde okunmasının sanatsal sonuçların daha sağlıklı tayin edilmesini getireceği ortadadır. Orta Çağ'ın salt dinin bakış açısı ile yapılan sanatın karşısına, Rönesans'ın bu kez salt bilimin bakış açısı ile yapılan sanatını koyabiliriz. Modern sanatın doğrusal perspektife ilke olarak itiraz ettiğini göz önüne alırsak, onu nerede konumlandırmalıyız? İlk modernler ilke olarak perspektife itiraz ile hareket ederken bunu dini bir söylemden çıkararak değil, yeni bilimsel gelişmeler doğrultusunda yapmışlardır. Temelde itirazları yaklaşık iki milenyum süren iki paradigmaya birden olmuştur. Bu araştırma ile modern sanatın bu iki paradigmadan özgürleşerek ilk kez salt kendi alanı için kalarak kendi dilinde üretim yapmış olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kendi alanlarının karakterini sanata dayatan iki biçimsel yapıya modern sanatın kendi biçimsel dilini oluşturarak itiraz etmiştir. Perspektifin sanat tarihinde salt biçimsel bir araç olarak kullanılmasının ötesinde, bazen kendi başına bir amaca dönüşmesi olarak onaylanması, bazen ilkelerinin doğrudan yadsınması ya da tersyüz edilmesi ile reddedilmesi neticesinde yüzlerce yıllık düşünce yapılarının temsilindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Arnold, H. (1992). The Social History Of Art Renaissance, Mannerism And Baroque Volume II. Routledge London.
2. Baker, U. (2018). Sanat ve Arzu. Der: T. Açık, İletişim Yayınları, İstanbul.
3. Belting, H. (2020). Floransa ve Bağdat Doğu'da ve Batı'da Bakışın Tarihi. Çev: Z. A. Yılmaz, Küy Yayınları, İstanbul.
4. Bloch, E. (2002). Rönesans Felsefesi, Çev: H. Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul.
5. Crary, J. (2015). Gözlemcinin Teknikleri, Çev: E. Daldeniz, Metis Yayınları, İstanbul.
6. Cooper, D. (1970). The Cubist Epoch, Phaidon Press, London.
7. Edgerton, S. Y. (1976). The Renaissance Rediscovery of Linear Perspective, New York.
8. Edgerton, S. Y. (2009). The Mirror, the Window, and the Telescope How Renaissance Linear Perspective Changed Our Vision of the Universe, Cornell University Press, London.
9. Florenski, P. (2017). Tersten Perspektif, Çev: Y. Tükel, Metis Yayınları, İstanbul.
10. Foucault, M. (1992). Hapishanenin Doğuşu, Çev: M. A. Kılıçbay, İmge Kitapevi, Ankara.
11. Gilson, E. (2005). Ortaçağ Felsefesinin Ruhu. Çev: Ş. Öçal, İstanbul: Açılım Kitap.
12. Gombrich, E. H. (1992). Sanat Ve Yanılsama. Çev: A. Cemal. İstanbul: Remzi Kitabevi.
13. Harvey, D. (1997). Postmodernliğin Durumu, Çev: S. Savran, Metis Yayınları, İstanbul.
14. Karatani, K. (2011). Derinliğin Keşfi Modern Japon Edebiyatının Kökenleri, Çev: D. Çetin, G. İ. Öner, Metis Yayınları, İstanbul.
15. Kemp, M. (1990). The Science of Art: Optical Themes in Western Art from Brunelleschi to Seurat, Yale University Press, New Haven.
16. Kern, S. (1983). The Culture of Time and Space, 1880-1918, Harvard University Press, Londra.
17. Panofsky, E. (1995). İkonografi ve İkonoloji Renaissance Sanatının İncelenmesine Giriş, Çev: E. Akyürek, Afa Yayınları, İstanbul.
18. Panofsky, E. (2017). Perspektif: Simgesel Bir Biçim, Çev: Y. Tükel, Metis Yayınları, İstanbul.
19. Panofsky, E. (2014). Gotik Mimarlık ve Skolastik Felsefe, Ortaçağda Sanat, Felsefe ve Din Arasındaki Benzerliklerin İncelenmesi, Çev: E. Akyürek, Kabalıcı Yayınları, İstanbul.
20. Yang, S. (2020). "Picasso for Preaching: The Demand and Possibility of a Cubist Homiletic", Religions, 11(5): 232-245

İnternet Kaynakları

Artun, A. (2019). Bakış Açısı, Perspektif ve Öznenin Oluşumu.

Web: <http://www.aliartun.com/yazilar/bakis-acisi-perspektif-ve-oznenin-olusumu/>. Erişim: 27-06-2022

Görseller Kaynakça

Görsel:1. <https://artsandculture.google.com/asset/trinity-with-the-saints-unknown/xAG0ky1-wvgNcQ>

Görsel:2. <https://artsandculture.google.com/asset/annunciation-leonardo-da-vinci/sAErNLFH1KfYmw>

Görsel:3. https://en.wikipedia.org/wiki/Trinity_%28Andrei_Rublev%29

Görsel:4. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rogier_van_der_Weyden_-_Crucifixion_Triptych_-_WGA25612.jpg

Görsel:5. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Andrea_Orcagna_-_The_Crucifixion_-_WGA08691.jpg

Görsel:6. <https://academic.shu.edu/honors/abrahamsanvitale.jpg>

Görsel:7. <https://artsandculture.google.com/asset/virgin-and-child-with-a-pear-albrecht-d%C3%BCrer/5gEjMKgnLVCgg?hl=tr>

Görsel:8. <https://artsandculture.google.com/asset/the-birth-of-venus-sandro-botticelli/MQEeq50LABEBVg?hl=tr>

Görsel:9. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/366555>

Görsel:10. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hans_Holbein_the_Younger_-_The_Ambassadors_-_Google_Art_Project-x2-y0.jpg#/media/File:Hans_Holbein_the_Younger_-_The_Ambassadors_-_Google_Art_Project.jpg

Görsel:11. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_importance_of_knowing_perspective_-_Satire_on_False_Perspective,_by_William_Hogarth_%281753%29.jpg

Görsel:12. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d1/Wroc%C5%82aw_Epitaph_of_Nikolaus_Lindner.jpg

Görsel:13. <https://www.wikiart.org/en/paul-cezanne/still-life-with-basket>

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Review ArticleSubject Area
BusinessVol: 8 Issue: 63
Year: 2022 September
Pp: 1700-1708

Arrival

09 August 2022

Published

31 September 2022

Article ID 64513

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64513>How to Cite ThisArticle

Civek, F. &

Aboudaber, A. (2022).

"14.YY Veba

Salgınının Dünya'daki

Önemli Sonuçları İle

Covid 19

Pandemisinden

Çıkarılacak Dersler",

International Social

Mentality and

Researcher Thinkers

Journal, (Issn:2630-

631X) 8(63): 1700-

1708

Social Mentality And
Researcher Thinkers
is licensed under a

Creative Commons

Attribution-

NonCommercial 4.0

International License.

14.YY Veba Salgınının Dünya'daki Önemli Sonuçları İle Covid 19 Pandemisinden Çıkarılacak Dersler

Lessons To Be Learned From The Important Consequences Of The 14th Century Plague Output In The World And The Covid 19 Pandemic

Funda Civek ¹ Abdoulwaed Aboudaber ² ¹ Dr, Çorum, Türkiye² Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye

ÖZET

1346'dan başlayan karanlık çağ olarak adlandırılan veba milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur ve toplumu psikolojik olarak derinden etkileyerek toplumun en büyük korkusu haline bürünmüştür. Tam olarak belirlenemeyen ölümler neticesinde dünya ekonomik ve sosyolojik yapısı tümden değişmiştir. Hatta bu olaylar düzeldikten sonra bile insanlar üzerinde etkisi uzun bir süre devam etmiştir. Kara ölüm Avrupa nüfusunun %40' unun ölümüne sebep olarak insanlığın en büyük tehdit unsuru olmuştur. Veba salgını bulaştıkları ülkelerin ticaret yapısını bozmuştur. Bu dönemde yaşanan vebanın sosyoekonomik etkilerinin yıkıcı olmasının temel nedeni hangi mikrop veya virüs kaynaklı olmasına bakılmaksızın ölümlerin ani ve hızlı olması ile yayılmasındaki korkutucu gerçekte yatmaktadır. 14.yy veba salgını ile birlikte ticari hayat kentlerden kırsala doğru geçmiş, soylular işçi sınıfına daha fazla önem vermeye başlamış, ölümler neticesinde servet sahipliği ya da miras kayıtları da yok olduğu için Avrupa'da servet sahipliği edinenlerin elinden çıkıp başkalarının eline geçmeye başlamıştır. Sosyal sınıflandırma neredeyse yok olma noktasına gelmiş, soylular kendi rahatlarından vazgeçmemek için tarihinde hiç görülmemeyen tavizlerde bulunmaya başlamışlardır. Artan tarım gerilemiş ve yerini hayvancılığa bırakmıştır. Dini duygularda azalma ve kiliseye güven azalmış insanlar daha kaderci olmuş, dahası karamsarlıktan kurtulmak için lüksü ekonomik olana tercih etmişlerdir. Sonuç olarak, dönem sonrası Avrupa'da halk ayaklanmaları ve uyanışlara zemin hazırlamıştır. Bu noktadan hareketle, çalışmada Veba öncesi ve sonrası sosyal ve ekonomik hayat, veba sonrası yaşananlara değinilmiş sonuç kısmında ise benzerlik ve farklılıklar yönünden kısa bir değerlendirmede bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kara Veba, Pandemi, Avrupa Veba Salgını, Covid 19

ABSTRACT

The death, called the dark age, which began in 1346, caused the death of millions of people and deeply affected society psychologically, becoming the greatest fear of society. As a result of the deaths that cannot be determined exactly, the economic and sociological structure of the world has completely changed. Even after these events improved, the effect on people continued for a long time. The black death has been the biggest threat to humanity, causing the death of 40% of the European population. The plague epidemic has disrupted the trade structure of the countries they infect. The main reason for the devastating socioeconomic effects of the plague experienced during this period lies in the frightening fact that deaths are sudden and rapid and spread, regardless of which microbe or virus it is caused by. 14th with the plague epidemic of the century, commercial life passed from the cities to the countryside, the nobility began to pay more attention to the working class, as a result of deaths, wealth ownership or inheritance records also disappeared, and wealth ownership in Europe began to pass out of the hands of those who acquired it and into the hands of others. Social classification has almost reached the point of extinction, and the nobles have begun to make concessions that have never been seen in their history in order not to give up their own comfort. Increasing agriculture has declined, and livestock has taken its place more. People with decreased religious feelings and decreased trust in the church became more fatalistic, moreover, they preferred luxury to economic one to get rid of pessimism. As a result, it paved the way for popular uprisings and awakenings in post-period Europe. From this point of view, in the study, the social and economic life before and after the plague, the experiences after the plague were mentioned, and in the conclusion part, a brief evaluation was made in terms of similarities and differences.

Keywords: Black Death, Pandemic, European Pandemic , Covid 19

GİRİŞ

Tarihte geçmişten günümüze farklı zaman dilimlerinde bulaşıcı salgın hastalıklar yaşanmıştır. En güncel örneği ise Covid-19 salgın hastalığı olmuştur. Bu salgın hastalık ile birlikte hayatın değişen yüzü bir kez daha insanlığın karşısına çıkmıştır. Öyle ki pandemi süreci ile birlikte insan hayatında birçok değişimin meydana geldiği net bir şekilde görülmektedir. Özellikle Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer alan beşli basamağın kurallarının değişmeye başladığı görülmektedir. İstek, beklenti ve ihtiyaçlarımızın bazı noktalarda yön değiştirdiği Covid 19 ile saptanmıştır (Ulusoy ve Civek, 2020). Bununla birlikte pandemi öncesi ve sonrası tahminlerdeki günlük araştırmacıları tarihteki diğer pandemilerin varlığını tekrar araştırmaya itmiştir. Bunlardan en önemlisi ise Kara Veba ya da Kara Ölüm olarak adlandırılan pandemidir.

Kara ölüm olarak insanların alkılara kazınan hatta tarih boyunca yaşanan birçok savaştan daha fazla can kaybına sebep olan veba salgını Avrupa'da ilk olarak 6.yy' başlamış 14.yy da tekrar görülmüştür ve 18. yy'da etkisi sürmeye devam etmiştir. Salgının mikrobunun ne olduğu 19.yy' da tanımlanmıştır. Bu salgın Ortaçağ nüfusunun büyük bir kesiminin ölümüne sebep olmuştur. Çin ve Orta Asya da görülmüş ve bütün Asya'ya yayılmış olup, Anadolu yolu ile de Afrika ve Avrupayı da etkisi altına almıştır. Ayrıca Ortaçağ'da 3 tip veba

türüne rastlanmaktadır; hıyarıklı veba, septisemik veba ve pönömik vebadır. 14. yy'lar arasında veba Avrupa ve Akdeniz' de etkisini fazlasıyla gösteren bir salgın hastalık olduğu kaynaklarda gösterilmiştir.

Bu çalışmada ise Veba öncesi ve sonrası sosyal ve ekonomik hayat, veba sonrası yaşananlara değinilmiş sonuç kısmında ise benzerlik ve farklılıklar yönünden kısa bir değerlendirmede bulunulmuştur.

İLGİLİ LİTERATÜR

Laver ve Garman (2001) yılında yapmış oldukları çalışmada, 1918 İspanyol gribi kadar yıkıcı bir grip salgını olursa ne olur sorusunun cevabı aranmıştır. Johnson ve Mueller (2002)'de, 1918-20 grip salgınının, 1918'in kuzey ilkbaharından ve yazından başlayarak, genellikle üç dalgada meydana geldiğini ve bununla birlikte, üç dalganın evrensel olmadığına değinmişlerdir. Killingray ve Phillips (2003)'de, pandeminin tarihçesinden, demografik etkisinden, ortaya çıkardığı tıbbi ve hükümet tepkilerinden ve uzun vadeli etkilerinden, özellikle son zamanlarda 1918'de grip kurbanlarından alınan örneklerden kesin virüsü belirlemeye yönelik girişimlerine çalışmada yer verilmiştir.

Kılıç (2004)'de, Osmanlı Devleti zamanında yaşanan salgın hastalıkları, salgın hastalıkların sebeplerini, hastalığı önlemek için alınan tedbirler ve tedavi usüllerini ve salgın hastalıkların etkilerinden bahsetmiştir. Almond ve Mazumder (2005)'de, genel olarak 1918 İspanyol gribinin hangi yaş grubunu daha çok etkilediğine dair saptamalarda bulunmuşlardır. Trilla ve diğ. (2008) yılında yapmış oldukları çalışmada, 1918-1919 grip salgınının modern tarihin en yıkıcı salgın hastalığı olduğuna değinilmiş ve İspanya'daki 1918-1919 grip salgını ile ilgili epidemiyolojik ve tarihsel veriler gözden geçirilmiştir.

Youngerman (2008) yılındaki çalışmasında, birincil kaynaklar, vaka çalışmaları, araştırma araçları, kuruluşlar ve saygın kişiler dahil olmak üzere pandemi ve dünya sağlığı konularında bir araştırma yapmıştır. Kupperberg (2009) yılında yapmış olduğu çalışmasında, daha çok ABD üzerinde durmuş ve hiç kimsenin daha önce 1918-1919 İnfluenza Salgını gibi bir şey görmediğini, çok fazla sayıda Amerikan askerlerinin gripten öldüğüne değinilmiştir.

Arda ve Aciduman (2010) yılında yapmış oldukları bu çalışmalarında, İspanyol nezlesinin ya da İspanyol hastalığı adı verilen salgının Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da salgının ne zaman kendini gösterdiği anlatılmıştır. Yolun (2012) yılında yapmış olduğu çalışmasında, İspanyol gribinin dünya ve Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini incelemiştir.

Karlsson ve diğ. (2012) yılında yapmış oldukları bu çalışmada, 1918 grip salgınının İsveç'teki ekonomik performans üzerindeki etkisi incelenmiştir ve pandeminin, insanlık tarihinin en şiddetli ve en ölümcül salgınlarından biri olduğuna dair araştırmalar yapılmıştır.

Holtenius ve Gillman (2014) yılında yapmış oldukları bu çalışmada, İspanyol gribinin İsveç'te ilk defa hangi tarihte görüldüğüne ve nüfusun en az üçte birinin enfekte olduğuna değinilmiştir. Phillips (2014) yılında yapmış olduğu bu çalışmasında, sosyal ve tıp bilimcileri tarafından 1918-1919 yılları arasındaki yıkıcı 'İspanyol' grip salgını ve bu salgının tarihçiliğinin 'ikinci dalgasını' etkileyen artışı incelenmiştir. Yolun ve Kopar (2015) yılında, bu pandemik hastalığın Avrupa'dan Osmanlı'ya girdiğine ve Anadolu'nun birçok yerinde vakalara veya ölüme yol açtığına değinilmiştir.

Keyvan ve Yurdakul (2016) yılında yapmış oldukları bu çalışmada, modern dönemdeki en ağır salgının 1918-1919 yıllarında "İspanyol Gribi" kaynaklı olduğuna dair çalışmalar yapılmıştır. Temel ve Ertin (2020) yılında yapmış oldukları çalışmada, 1918 tarihli "İspanyol gribi" pandemisi ve halihazırdaki "COVID-19" pandemisinde gerçekleşen ölüm sayısı ve vaka sayısı karşılaştırması ile ilgili araştırmalar yapılmıştır.

Yelboğa ve Aslan (2020) yılında yapmış olduğu çalışmasında, bulaşıcı salgın hastalıklarının çok geniş coğrafyaya hatta tüm küreye yayılan, birçok hastalığa ve ölümlere yol açan çok ciddi bir hastalık olduğundan bahsedilmiştir. Araştırmasında salgın hastalığa yol açan organizma virüs, bakteri, mantar veya parazit olabileceğine de değinilmiştir. Barro ve diğ. (2020) yılında yapmış oldukları bu çalışmada, 1918-1920 Büyük İnfluenza Salgını sırasındaki ölüm oranından ve ekonomik daralmadan bahsedilmiştir.

Alpago ve Alpago (2020) yılında, Veban salgınının 1347'de Ceneviz ticaret gemileri tarafından geldiğini ve Sicilya liman kentlerinden başlayarak tüm Avrupa'ya yayılarak 1347-1352 yılları arasında 25 milyon insanın hayatını kaybetmesine sebep olduğunu anlatmıştır.

Çalışkan ve Eyicil (2019) yılındaki çalışmasında özellikle veba salgınının önce Avrupa'da sonra Osmanlı topraklarında görüldüğünü Veba ve vebaya benzeyen çeşitli hayvan hastalıklarının sosyal hayat üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğunu vurgulamıştır. Saribaş (2019)'da veba gibi salgın hastalıkların insanlık tarihinden öncede olduğundan bahsetmiştir ve vebanın dinle bağlantısı olduğu öne sürülmüş ve tanrıdan gelen ceza olarak düşünülmüş ayrıca bu salgının tamamen dinle alakası olduğunu ortaya atmıştır.

Akın (2018); Veba salgınının ilk olarak Orta Asya'da, Moğol İmparatorluğu'nda görüldüğünü ve Avrupa nüfusunun yüzde 40'ını nasıl yok ettiğini araştırmıştır. Alfani ve Murphy (2017) yılında, salgının neden ortaya çıktığını, hangi yollarla bulaştığını ve sonucunda nelere yol açtığını ele almıştır. Alfani bu çalışmasında vebanın yayılmasında etkili olan çevresel, demografik ve sosyal sonuçlardan da bahsetmiştir.

İstek (2017) yılında, o dönemde kilise ve din adamlarının veba üzerindeki etkileri üzerine ağırlık vermiştir. Ayrıca dinin, hastalığı iyileştirme sürecinde ne gibi etkilerinin olduğundan da bahsetmiştir Kocaoğlu (2017); bir ülkenin nüfus oranını olumsuz yönde etkileyen en büyük sebeplerin başında yaşanan doğal afetler ve salgın hastalıkların geldiğini ve bu salgının insan kayıplarına neden olduğundan dolayı askeri alanı da etkilediği için devleti zor duruma sürüklediğine değinmiştir. Meier (2016) yılında, salgının önemli demografik ve ekonomik sonuçlarının felakete yol açtığını, Doğu Roma'nın dönüşümüne büyük oranda öneme sahip olduğunu, Roma imparatorluğunun doğudaki kültürel ve dini alanda nüfusun da etkili olduğundan bahsetmiştir.

Kılıç (2015) yılında, çevresel faktörlerin bozulması ve kirlenmesinden dolayı yoksul kesimlerin zengin kesimlere oranla daha çok etkilendiğini vurgulamıştır. Çünkü yeterli beslenme imkanlarına sahip olmayan, toprak evlerde yaşamlarını sürdüren hatta farelerin çokça bulunduğu yerlerde yaşamlarını devam ettiren yoksul kesimlere veba salgınının kolayca bulaştığı sonuçlarına değinmiştir. Özden ve Özmat (2014) yılında yapmış oldukları çalışmada, Avrupa'nın başlı başına en büyük sorunu olan vebanın meydana getirdiği sorunların nedenlerini ve bu sorunları çözmek için ne gibi sonuçlara varıldığını, hatta Avrupa'yı alt üst eden bu salgının ekonomiye olan etkilerini ele almışlardır.

Pamuk ve Shatzmiller (2014), veba salgınından dolayı Mısır ve İran'da kişi başına düşen GSYİH 'nin arttığını öne sürmüştür ve işçi ücretlerinin de nüfus oranının düşmesinden dolayı etkilendiğini de belirtmiştir.

Alfani(2013) yılındaki araştırmasında vebanın Avrupa genelindeki etkisinden bahsetmektedir. Hatta İtalya'nın salgından etkilenen en kötü bölge olduğunu da ele almıştır. Ve bu hastalık İtalya'da önemli bir demografik krize neden olduğuna, araştırmasında yer vermiştir.

Malanima (2012), bu çalışmasında en kötü bulaşıcı hastalıkların nedenlerinden başlıcasının hayvanlarla temas olduğunu vurgulamıştır. Bu türde bulaşıcı salgınların hayvanlardan insanlara insanlardan diğer insanlara bulaştığını öne sürmüştür. Genç (2011) yılındaki araştırmasında vebanın Asya kıtasından Avrupa'ya geçtiğini ve veba salgınının çok önemli kıtlığa sebep olduğunu zamanla kıtlığın önüne geçildiğini ancak Avrupa'nın nüfusunu yarıya indirmeye sebep olacak ölümlerin önüne geçemediklerini belirtmiştir. Sonuçlara göz atıldığında ise isyanların ortaya çıkması, kıtanın nüfus oranının değişmesini, korku ortamının yaratılmasına ve hastalığın en büyük sebebi olarak kabul gördükleri Yahudilere değişik zulümler yapılması, ticaretin duraklama dönemine gelmesi, bazı ürünlerin fiyatlarının artması, işçi ücretlerinin yükselmesi gibi birçok kültürel sonuç ile karşı karşıya kaldığını ele almıştır.

Gümüş (2011) yılında yaptığı çalışmasında, kara ölümün (vebanın) topluma verdiği olumsuz etkiler üzerinde durmuştur. Ayrıca, kara ölümün astronomik ve dini sebeplerini de vurgulamıştır.

Marien (2009), bu çalışmasında kara ölümün (vebanın) Osmanlı üzerindeki etkilerinden bahsetmiştir. Bu araştırmada salgının genel kabul görmürlük ve dini etkisiyle arasında ilişkilendirilebileceği şeklinde bir bağlantı olduğunu öne sürmüştür. Batğı (2017), bu çalışmasında vebanın Ünlü ressamların resimlerine konu olmakla kalmadığını hatta adına anıt heykellerin yapılmış olduğu ve birçok edebi eserde anlatılmış olmasıyla tarihe kara ölüm adıyla geçtiğinden bahsetmiştir. Slack (1989) yılındaki çalışmasında veba salgınının kökenlerini ve bu salgına neden olan kemirgenlerin ve böceklerin üzerindeki rolünü ve bunların Batı Avrupa'dan nasıl kaybolduğu konusu üzerinde durmuştur.

Thrupp (1966) yılındaki çalışmasında Profesör Russell'in veba üzerine istatistiksel yöntemlerinden bahsetmiştir. Atmaca (2017)'de araştırmasını yaparken vebanın ne kadar etkili olduğunu, Avrupa bir yana Suriye'de günlük ne kadar insanın vebadan öldüğünü, Suriye'de bu salgının diğer salgınlara göre ne kadar şiddetli olduğunu ele almıştır. Ayrıca o dönemde vebadan kurtulmak için yapılan çalışmaları da ortaya koymak için bu çalışmayı yapmıştır. Ayar ve Kılıç (2017) yılındaki çalışmasında vebanın ekonomiye getirdiği olumsuzları ve 14. yy da Osmanlı'da tesirinin azalmasına rağmen insanlar üzerindeki psikolojik etkisine değinmiştir.

Ağır, Günay ve Özbek (2018) yılında yapmış oldukları çalışmada vebanın nüfus üzerindeki etkisini ve nüfusun tarımla arasındaki bağlantıyı ele almıştır. Önal ve Yıldırım (2017)'de, Avrupa'nın belirli yerlerinde belirli aralıklarla birçok salgın görüldüğünü ve bu salgından dolayı ölüm oranlarının arttığını ve bu durumun nüfusu ciddi doğrultuda etkilediğinden bahsetmiştir. Yine çalışmasında vebanın yaygınlaşmasında etkin olan faktörlerden bahsetmiştir. Bu faktörlerden en başlıcasının iklim koşullarının olduğunu ve iklim koşullarıyla beraber kıtlıklarında veba üzerindeki etkisinden bahsetmiştir. Sert hava koşullarının bu hastalığın

yaygınlaşmasındaki faktörünün çok etkili olduğunu öne sürmüştür. Bağışıklığı düzensiz olan insanların bu hastalıktan en çok etkilenmiş oldukları kanısına varmıştır.

Arihan ve Arihan (2022) yılındaki çalışmasında, iş gücü arzının azalmasına neden olarak veba salgınından birçok kişinin hayatını kaybetmesinden dolayı kentlerin demografik yapılarının büyük ölçüde değiştiğinden bahsetmiştir. Mamedova (2018)'de, o zamanlarda Veba Salgını tüm dünyada nüfus üzerinde felaketlere sebep olduğunu ve Avrasya genelinde birçok sorunla karşı karşıya kalındığını ve toparlanmaya çalışan devletlerin çıkardıkları yasalar ile halkın tepkisiyle karşı karşıya kaldıklarından bahsetmiştir. Bunun sonucunda isyanlar ve devrimlere sebep olduğunu ifade etmiştir.

Turna (2011) yılında, veba salgınının ilk çıkış yerlerinden bir tanesi İlhanlı coğrafyası olduğunu, İlhanlı devleti merkezi hulaçuhan olup Tebriz bölgesinde kurulduğunu, Ortaya Asya'dan çıkan bu veba salgını zamanla orta asyadan yapılan göçlerle ve kervanlarla tüm Avrupa'yı da etkisi altına aldığını, Avrupa nüfusunun 2/3 sini yok ettiğini, işgücünün kaybolmasına yol açtığını araştırmasında bahsetmiştir.

KARA ÖLÜM (1346-1353)

Kara ölüm olarak adlandırılan bu salgın 'yersinia pestis' adlı bakteriden ortaya çıkmıştır (Ahmadi vd,2020). Değişen iklim koşullarından dolayı bakteri, pire vb. hayvanlar sıcak ve kuru rüzgarla beraber Asya ve Avrupa'ya yayılmıştır. Kötü hava koşulları hastalığın yaygınlaşmasında etkili olmuştur. İlk olarak Çin de meydana gelen bu hastalık diğer bölgelere ticaret ve limanlar aracılığıyla yayıldığı düşünülmektedir. Hatta bu hastalığın yayılmasında ki en temel sebep ticaret olarak görülmektedir. Hastalığın olduğu süre boyunca aslında en şanslılar dağınık yaşam alanına sahip kişiler ve köylülerdir. Vebanın bulaşmasında büyük etkiye sahip olan ise insan hareketliliğinden kaynaklanmaktadır (Türk vd.,2020).

Karanlık çağ olarak adlandırılan veba milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur ve toplumu psikolojik olarak derinden etkileyerek toplumun en büyük korkusu olmuştur. Hatta bu olaylar düzeldikten sonra bile insanlar üzerindeki etkisi uzun bir süre devam etmiştir. Kara ölüm Avrupa nüfusunun %40' nın ölümüne sebep olarak, insanlığın en büyük tehdit unsuru olmuştur.

Vebanın demografiye olan etkileri ise kaçınılmazdır. Veba salgını bulaştıkları ülkelerin ticaret yapısını bozmuştur ve neticesinde ise tarım ile hayvancılık yeteri düzeyde yapılamamıştır. Bu hastalık sonucunda çok fazla düzeyde nüfus kaybına neden olmuştur. Hatta her 3 kişiden birinin ölümüne neden olmuştur. Ayrıca tarımsal üretime devam edilememesi sonucunda ekonomi zarar görmüştür. Meydana gelen ölümler sonucunda belirli oranda çalışan işçi sayısında azalma görülmüştür. Çalışmak isteyen işçiler ise yüksek ücret talep etmişlerdir. Bundan dolayı da niteliksiz işçiler bile yüksek ücret talep eder olmuşlardır.

Neredeyse her bölge nüfusunun yarısını vebadan dolayı kaybetmiştir. Özellikle mikropla karşı karşıya kalan din görevlileri bu hastalıktan daha çok etkilenmişlerdir. Bunun nedeni olarak hayatını kaybeden insanların resmedilmesi sırasında yanlarında olmaları ve hastanelerde hastaların ihtiyaçlarına yardım etmeleri gösterilmiştir.

Afyoncu (2020)'ye göre vebanın sonucunda, nüfusta olan azalmadan dolayı işçinin değeri ve maaşı yükselmiştir. Ücretlerin yükselmesine bağlı olarak özellikle kimi gruplar maaşlı çalışmaya teşvik edilmiştir. Özellikle belirli iş kollarında işgörenlerin sayısı neredeyse düşük kaldığı için, eekilebilir araziler ile kimi ustalık isteyen işlerde oldukça fiyatlar düşmüştür. Pandeminin en önemli sonuçlarından birtanesi ise neredeyse kölelik yapanların ya da ücretsiz çalışanlar ile sokakta yaşayan fakat ustalığı olan kimsesizlerin kendi işyerlerini açmaları ustalık isteyen işkollarında çalışmaları ile ekilebilir arazi sahibi olmalarıdır.

Yine Afyoncu (2020) işgücü ihtiyacının da zorlamasıyla erkek ile kadın ayrımının kalktığından ve kadınların daha evvelki dönemlerde giremedikleri işlerde çalışmaya başladıklarını ifade etmiştir. Kadınlar için iş hayatına katılma ve yükselme süreçlerinin bu dönemde başladığı söylenebilir. Eşlerini salgında kaybetmiş olanlar eşlerinin yaptıklarını ticarethanelerin başına geçmişlerdir. Afyoncu yine bu dönemde ilk sanayileşme adımlarının atıldığından bahsetmiştir. Sanayi devrimine de zemin hazırlayan bu süreçte durgunluğun ve işsizliğin önüne geçebilmek için yeni makine ve teçhizatlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Deniz yoluyla ticaretin durması kökeninde veba salgını dolayısıyla ölen birçok denizciye de bağlanabilir. Deniz ticareti ile uzak ülkelere gitmek istemeyen işgücü ise deniz ticaretinin durmasına yol açan bir diğer etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

VEBANIN SOSYAL VE EKONOMİK ETKİLERİ

Veba Öncesi Durum

Vebanın sosyoekonomik etkilerinin yıkıcı olmasının temel nedeni hangi mikrop veya virüs kaynaklı olmasına bakılmaksızın ölümlerin ani ve hızlı olması ile yayılmasındaki korkutucu gerçekte yatmaktadır. Öyleki

günümüzde bile ölümlerin sayısının tam olarak ne kadar olduğu ile yaş, cinsiyet, gelir vb sınıflamanın yapılmasını imkansız kılmaktadır. Ayrıca Avrupa'da kentsel yaşam henüz tesis edilmiş, kıtalararası ticaret yeniden canlanmış, iş kollarının çeşitlenmesi ile imalat sektörünün neredeyse tüm zamanların en üst seviyesine çıkmış olması ile servet edinimi, varlıklı ailelerin türemesi ve malikane/saray kavramının olgunlaşması beraberinde ortaçağ ekonomisinin belirli bir raya oturmuş olması veba öncesi durumu ifade etmekteydi.

Kırsal kesimde durum biraz daha farklıydı. Veba öncesi durum ise tıpkı günümüz endişelerinde olduğu gibi kendi kendini besleme kabiliyetinin yok olması endişesinden ibaretti. Kırsal kesimde artan yoksullaşma ile birlikte ekilebilir arazilerin daha da artmasına yol açmıştır. Ekilebilir arazilerdeki artış beraberinde hayvan varlığında azalma ile sonuçlanmış olabilirdi. Nüfus ve gıda talebi beraberinde gıda arzındaki değişiklikler köylüleri daha da zor bir durumda bırakmıştır. Ayrıca kırsal kesimde yaşanan zorlukların daha ileride ki nesillere aktarılmaması hatta etkilerinin azaltılması için doğurganlığı azaltan ve az çocuğu teşvik eden uygulamalar da gündeme alınmaya başlamıştı. Veba öncesi köylü ve işçi sınıfında geçim zorluğu iyice baş göstermeye başlamıştı. Tam da veba arifesinde beklenmeyen kötü hava koşulları zaten kötü giden hasadı derinden etkilemiş ve gıda sorununa zemin hazırlamıştır. Bu yüzden de aslında vebanın etkilerinin kentlerden çok kırsal kesimde görülmesi şaşırtıcı değildir.

Veba Sonrası Durum

Avrupada yaşayan soylular ise çok daha derin bir sorunla karşı karşıya kaldılar. Vebanın sosyal etkilerini ele aldığımızda en çok karşılaştığımız unsur vasiyetnamelerdir (Genç,2011). Vebadan sağ çıkmayı düşünmeyen kişiler vefat ettikten sonra miraslarını tanımadıkları kişilerin ellerine geçmesini istememişlerdir. Bundan dolayı vasiyetname yazdırmak isteyen insanların sayısında büyük oranda artış görülmektedir. Salgından dolayı sosyal ilişkiler olumsuz yönde etkilenmiş hatta aile içi ilişkilerde de kopukluklar görülmüştür. Bunların yanı sıra kadınlar erkeklere mahsus türlü görevlerinde üstlendikleri bilinmektedir. Buna örnek verirsek kadınlar ölen eşlerinin işlerine devam ettirmişlerdir (Genç,2011).

Veba öncesinde daha da önce bahsedildiği gibi salgına zemin hazırlayan bütün faktörler mevcuttu. Yüzyıl Savaşları denilen savaşlarda özellikle gömülecek yer bulunamaması, hijyen ve temizlik koşullarına dikkat edilmesinin önündeki en büyük engeldi. Ayrıca savaşlar ile vergiler arttırılmıştı. Vergi ekonomileri ile birlikte yatırım ve finansmana erişim güçleşmeye başlamıştır. Üreticilerin yatırım yapamaması sonucu beraberinde tekrar fiyat artışlarını getirmiştir. Fiyat artışları döngüyü tamamlayarak halkın alım gücünü tekrar düşürmüştür.

Borçlanma had safhaya ulaşmıştır. Borçlanma ile birlikte üretimde yavaşlamalar ve durmalar beraberinde belirli kollarındaki işgüçlerinin zayıflamasına yol açmıştır. Halkın alım gücünün düşmesi bir yandan halkın tükettiği ürünlerdeki azalmalar öte yandan sağlıklı beslenmenin önü kapanmış ve basit türdeki hastalıkların dahi atlatılması zorlaşmaya başlamıştır. Öte yandan ölüm oranları ve bireysel aktarım veya yağma yüzünden altın gümüş gibi değerli metaller kimi kişilerin ellerinde artmaya başladı. Bu ise İngiltere gibi kimi bölgelerde önü alınamaz enflasyon oranlarına yol açmıştır. Günümüzdekine benzer olarak yüksek ücretli çalışanlarda dahi alım gücünün azalmasına yol açacak nicelikte enflasyon oranlarına maruz kalındı. Arz ve talepte oluşan dengesizlikler ile baş etmeye çalışanlar bir taraftan mevsimlik, azalan, artan, öngörülebilir, öngörülemez (düzensiz) arz ve talebe karşı sektörlere kaymaya başladılar. Lüks tüketim saraylardan çıkıp varlığı olan sıradan bireyler içinde ulaşılabilir bir hale geldi. Özellikle Fransa ve İtalya'da orta-üst gelire sahip işçi ve köylü sınıflar da karamsarlıktan kurtulmak ve ölüm fikrinden uzaklaşmak için lüks tüketim mallarına yöneldiler. Kırsal/kent ayrımı olmaksızın varlıklı ara burjuva sınıfı oluşmaya başladı. Hatta kentte yaşayan soylular bu zenginliğin ellerinden gitmemesi için kimi ticari ve ekonomik tedbirler ile kırsal burjuvaziye zayıflatmaya çalıştılsa da başarılı olamadılar. İş yapmakta zorlanan ve manevra kabiliyetini yitiren hantal işletmelerin yerini daha hızlı karar alabilen ve riske katlanabilen ufak işletmeler almıştır. Zanaatkarlar işlerini atölyelere taşımışlar böylece kendileri için gelir getirici faaliyetlerde bulunmaya başlayabilmişlerdir.

Tam da o döneme denk gelen kuraklık ise son darbeyi vurmuş bununla birlikte türlü kemirgenler şehir merkezlerini sarmış bunlar da hastalık taşıyıcıların başlıcaları olarak görülmüştür.

Dönemlerde yaygın olan derebeylik sistemi yıkılmıştır. Bunun başlıca nedenleri arasında toprak sahiplerinin topraklarını işletecek bireyleri bulamamaları, hali hazırda itaatkar olan bireylerinde hastalık dolayısı ile bitkin düşmüş olmaları hatta çalışanların bir çoğunun ücretlerinde artışa zorunlu olarak gidilmesi olarak sayılabilir. Köylü isyanları ile ara sınıfın istekleri daha da zor duruma düşen üst sınıf belirli konularda alt kademe olarak gördükleri halk ile masaya oturmak karşılıklı anlaşmaya varmak zorunda kalmışlardır. Üretilen malların alım satımını yapan seyyar tüccarlar bu coğrafyadan çekildikleri için aracılık kavramı yine köylü sınıfın elinde kalmıştır. Üretime katkıda bulunan, daha doğru bir deyişle üretimin olması için tüm emeğini sarfeden işçi sınıfı tüm satış ve pazarlama süreçlerini de eline almaya başlamıştır. Veba öncesinde sosyal sınıflandırmayı

daha da derinleştirmek için soyluların giyeceği giysiler ve yapılan deri vb malzemeler ile köylülerin giyim kuşamlarında kullanacağı renk, desen vb özellikler uygulamaya konulmuştu. Veba sonrası ise bu derin farklılıkları göz önünde tutacak uygulamaların sürdürülemez olduğu ortaya çıkmıştır. Var olan statüsünü korumak ve servetiyle daha fazla meşgul olmak isteyen elit sınıf kendi rahatı için kimi tavizler vermekten çekinmemiştir. Veba sonrası zamanlarda kentlerde yaşayan soylular kırsal kesimde yaşayanların sorunları ile daha fazla ilgilenir olmuşlar dahası üretilen ürünlerin üretim süreçlerine daha fazla dahil olmaya başlamışlardır. Köylüler kendi işlerinin efendisi olurken refah ve mülk edinme konusunda soylular ile kısmende olsa aynı haklara sahip olmaya başladılar. Denilebilir ki kırsalda yaşayanlar altın çağlarını tam olarak krizden düzlüğe çıkma dönemlerinde yaşamışlardır.

Tablo 1. Veba Öncesi ve Veba Sonrası Durum (Toplulaştırılmış Gösterim)

	Veba Öncesi Durum	Veba Sonrası Durum
Sosyal Yapı	Soyluların sözü geçmektedir. Kırsalda halk söz sahibi değildir. Kentler ile kırsal arasında büyük uçurum mevcuttur. Kırsalda seçme ve seçilme hakkı yoktur. Soylular yasa yapıcı durumdadır. Soylular yanlarında çalışanların sorunları ile ilgili olmadıkları için servet edinimine hizmet eden yasalar daha ön plandadır. Gelecek kentlinin elinde anafikri her yere hakim durumdadır.	Karamsarlık hakim olmaya uzun süre devam etmektedir. Bu yüzden çalışma hayatının yanında Avrupalılar gezmek görmek ve dinlenmeye sağlıklarını gözden geçirmeye başlamaktadırlar. Kentli soylular daha fazla bir arada oldukları için birbirlerine daha fazla buluşturma riski vardır. Bu yüzden daha dağınık bir yaşam oluşmaya başlamaktadır.
Tüketim	Kimi ürünler soylular tarafından tüketilmektedir. Alt sınıfların ürünlere ulaşmaya fırsatı yoktur.	Tarım ürünleri daha fazla tüketilirken hayvansal gıdalara da yönelim başlamaktadır. Kentlinin tükettiği gıdalar ile köylü ve işçi sınıfının tükettiği gıdalar çeşit kalite ve fiyat açısından yakınlaşmaktadır. Çoğu lüks tüketim malı ise yeni bir sınıf olan kırsal burjuvazi tarafından da tüketilmeye başlamaktadır.
Üretim	Üretim köylü eliyle başlasa da, kentlerde yaşayanların kazancıyla sonlanmaktadır. Köylü ve işçi sınıfı kentlinin kazancına hizmet etmektedir. Ücret yok denecek kadar azdır. Soylu sınıfın kendilerine verdiği barınma, gıda ve güvenlik karşılığında üretime katılmaktadırlar. Tarım ağırlıklıdır. Hayvancılık maliyetlidir.	Köylü kendi arazisinin efendisi olmaya başlamaktadır. Soylular daha çok haklar vererek gıda ve rahatlıklarında olmamak için ücretleri daha çok arttırmak zorunda kalmaktadırlar. Kimi yerlerde ortaklık yağılmaya çalışılsa da sosyal yapı hala izin vermediği için zenginler ekilebilir arazinin bir kısmını köylüye tahsis etmek zorunda kalmaktadır. Tarımın bir kısmı daha maliyetli olan fakat geleceği şekillendirecek olan hayvancılığa bırakılmaktadır.
Sağlık	Hekimlik ve yardımcı hizmetler sınıfı her komplikasyona bakmaktadır. Yaygın tedavi şekilleri vardır. İlaçlar mevcuttur. Hekimlik mesleğinde uzmanlaşma yoktur. Salgın hastalıklar ile ilgili birimler diğerleri ile bir aradadır. Uzmanlık olmadığı için her hekim her hastalığa çare olmaya çalışmaktadır. Kırsaldakinin sağlık problemi önemli değil ve işçi sınıfı /kölelik vb oluşumlarda salgın hastalık riskinin kentliyi vurabileceği endişesi hiç yoktur.	Hekimlik mesleğinde uzmanlaşma oluşmaktadır. İlaçlar gözden geçirilmeye başlanmaktadır. Salgın hastalık ile ilgili ayrı birimler ayrı yerlerde oluşturulmaktadır. Salgın sırasında hekimler ve yardımcı hizmetler sınıfında oldukça kayıp vardır. Bu azalmaya çare olmak adına sağlıkta eğitime daha çok önem verilmeye başlanmaktadır. Kırsalda yaşayanın sağlığının bozulması ile oluşan salgın pnömani ile herkesi vurabileceği endişesi ile toplumsal sağlık, toplumsal başışıklık kavramlarının temelleri yavaş yavaş atılmaya başlanmaktadır.
Din	Kilisenin sözü geçmektedir. Çoğunlukla kırsal halkında desteği ile cezalandırma yaygındır. Soylular en az etkilenen kısımdır. Herşeyin Tanrı'dan geldiği inancı kırsalda daha yaygındır. Kuvvetli dini inanç vardır.	Kilisenin gücü zayıflamaktadır. Dini duygularda körelme başlamaktadır. İnanç sorgulama had safhadadır. İnsanoğlu kendini sorgulamaya da başlamaktadır. Kendi kendini cezalandırma vardır. Bir grubun günahları yüzünden bu hale gelindiği fikri yaygınlaşmaktadır Kadercilik ve karamsarlık vardır.

Kaynak: Yazarların Literatür Derlemesi ile Araştırmacılar Tarafından Oluşturulmuştur.

Soylular veba öncesinde artan tarım ve azalan hayvancılık konusunu tersine çevirmişlerdir. Tarım onlar için daha maliyetli ve daha çok işgücü gerektirirken artan hayvansal gıda talebi ile kimi zenginler geniş arazilerde özellikle daha az maliyetli olan küçükbaş hayvan (özellikle koyun) yetiştiriciliğine yöneldiler. Hatta kırsaldaki büyük malikaneler birer çiftlik evlerine dönüşmeye başladı (Demirbaş,2020).

Veba öncesi dönemde, belirli bölgelerdeki aşırı nüfus ve kaynak kıtlığı birçok çalışmanı yetersiz koşullarda çalışmaya zorluyordu. Veba öncesi dönem ile veba sonrası dönem arasındaki en belirgin farklardan bir tanesi sınıfsal farklılıkların ortadan kalkması olmuştur. Öyle ki yapılan arkeolojik kazılarda kimi alt gelir grubu insanların hatta kölelerin veba öncesindeki eşyaları ile veba salgını sonrasındaki eşyalarına bakıldığında daha düzgün bir yaşam standardına sahip oldukları rahatlıkla söylenebilir. Öte yandan daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak, kırsaldan kente göçü sınırlamak için soylular güçlü yasalar çıkararak veba sonrası göçün olumsuz etkilerinden korunmaya çalışmışlardır (Genç2011).

Salgın konusunda din görevlilerinin ellerinden bir şey gelmemesi dini duyguları zayıflatmıştır. Dini araç olarak kullanan kilise ve çevresinden beslenenler, olanlar karşısındaki çaresizliği gördüklerinden dini

duygularda zayıflamanın yanında kiliseye olan güvende en alt düzeye inmiştir. Kırbaçlılar olarak adlandırılan bir grup düğümlü ipe kendilerini kırbaçlayarak Avrupayı gezmeye başlamışlar ve bunu bir tövbe eylemi olarak nitelendirmişlerdir. Ne yazık ki, başka bir grup veba nedeniyle korkunç bir ayrımcılığa maruz kalmıştır. Ağırlıklı olarak Hıristiyan nüfus, o dönemde Avrupa'nın en büyük azınlık grubu olan Yahudileri korkunç hastalıktan sorumlu tutmuştur. Dünya hakimiyetine talip olan Yahudilerin, Hıristiyan kasaba ve şehirlerinin kuyularını gizlice zehirlediklerine inanıyorlardı. Onlarca Avrupa toplumunda veba hastalığına yakalanmış binlerce masum Yahudi katledilmiştir (Routt,2008). Literatürün geneli takip edildiğinde hemen hemen tüm yayınlarda aşağıdaki ortak bilgilere rastlamak mümkündür.

Tıbbi mesleklerde doktorluk hemşirelik gibi alanlarda hizmet oldukça zayıflamıştır. Hastalara birebir müdahale etmeye çalışan hekimler ve sağlık personellerinde yaşanan ciddi kayıplar bu alanda verilen hizmetin zayıflamasına neden olmuştur. Avrupa'nın bu kadar felakete rağmen hayatta kalabilmesinin bir diğer göstergesi ise hekimlik mesleğinde uzmanlaşmaya dair verilen önemin veba sonrasında artmaya başlamış olmasıdır. Örneğin o dönemde kimi kurumlar uzmanlaşmaya başlayarak o alanda yoğunlaşan hekimleri farklı tesislere ayırma yoluna gidilmiştir.

Birlikte işgörülen diğer bir meslek grubu da askerlik olduğundan bu alanda patlayan salgınla birlikte askeri kapasite zayıflamıştır. Ülke ordularına etkisi büyük olmuştur. Bu da ülke devletlerini salgın sonrası oluşabilecek işgal tehlikelerine açık hale getirmiştir. İsyanların bastırılmaması tehlikesi ise ileriki yıllarda baş gösterecektir. Veba sonrasında ise ticari manada hakları daha çok belirginleşen ve daha çok sesi çıkan düşük kesimden halka kimi bölgelerde verilmeyen seçme ve seçilme hakkı ise isyanların baş nedenleri arasında gösterilmiştir.

Aile bireylerinde yaşanan ölümler ile aile yapılarında ciddi bozulma ve dağılmalar oluşmuştur. Göçler artmış ve oluşan göç dalgası ile birlikte yine kimi uzmanlık alanlarında ciddi ihtiyaçlar gözlenmiştir. Kara veba o ana kadar ki yaşanan tüm gelenekleri alt üst etmiştir. Ölümlerden sonra oluşan mezar, defin ve ceset kaldırma işlemlerini yapacak kimse kalmadığından dolayı suçlular ve çeteler bu tip işleri doldurmuşlardır. Ayrıca bu işleri yapmak için kırsaldan şehre inen bu gruplar evlerde yağma ve talan yaparak düzeni alt üst etmişlerdir.

Hastalık beraberinde temizlik ve hijyen ile suyun kullanımı konusunda önemi bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Halk hijyen ve temizlik konusunu gözden geçirmek zorunda kalmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu konuda hastalıkların altında yatan sosyoekonomik etkilere bakılması faydalı olacaktır. Pandemiler dünyanın düzeni bozulduğu için insanoğlu tarafından ortaya çıkarılmış olmaktadır. Son pandemilere bakıldığında insanlar ile iç içe olan türlerin özellikle kan taşıyıcı olan türlerle olan bağılıklar, kimi türlerin gıda olarak görülmesi pandemilerin altında yatan temel etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar yaşamları için yiyecek yelpazelerini genişletmektedir.. Bu yelpazeyi genişletirken tabiata zarar vermektedir. Ormanlar içine yollar açmaktadırlar. Ne ile karşılaşacağına dair öngörülerdeki zayıflık ile pandemi sırasında ve sonrasında neler yapılacağı kestirilememektedir. Her krizin bir fırsat olduğunu düşünmekle birlikte başta çevresel etkilerdeki azalış gibi olumlu birtakım pozisyonlarında oluştuğunu söylemek, hatta tüketim azalması ile birlikte insanların daha dikkatli davranmaları ve farkındalıktaki artışlardan bahsetmek iyimser bir yaklaşım olacak geleceğe daha umutlu bakılmasını sağlayacaktır (Ulusoy ve Civek, 2020).

Bu konuda yapılacaklar basittir. Hayvan varlığının yerinin değiştirilmemesi için tabiat ile fazla oynamamak hatta Dünyaya kafa tutmamak zorundayız. İnsanoğluna hizmet eden endüstrilerin yarattığı karmaşıklık ise yıkıcı salgınların oluşmasına sebep olan gıda krizlerinin önlenmesi için kırsalda yaşayan halkın acilen sübvans edilmesi ile temel gıda maddelerindeki yetiştiricilerin desteklenmesi ana amaç olmalıdır. Savaşlara acilen son verilmesi ile insanoğlunun birbiriyle uğraşmasından çok geleceği ile ilgili endişeleri ortadan kaldırmaya yönelik çabaları öncelikli olmalıdır. Oluşturulan yüksek teknolojik ve ticari becerinin insan hayatına yön vermesi için kullanılması ayrıca bundan sonra oluşabilecek olan pandemilerin oluşmasının engellenmesi için gerekli tedbirlerin alınması yerinde olacaktır. Tedbirlerin alınmasının nasıl olacağı ile ilgili alınan görüşler yalnızca sağlık alanında değil, ekonomi, ticaret, hayvancılık, su ürünleri, ziraat, hukuk, sosyoloji, psikoloji, mühendislik vb bütün anabilim dallarında ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

1. Afyoncu, E (2020) "Tarihin En Büyük Salgını Avrupayı Baştan Aşağı Değiştirmişti.", Sabah Gazetesi Köşe Yazısı, 5.04.2020 Erişim Adresi: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2020/04/05/tarihin-en-buyuk-salgini-avrupayi-bastan-asagi-degistirmisti>
2. Ağır, H., Günay, E. & Özbek, S. (2018) Ortaçağda Tek Tanrılı Dinlerin İktisadi Uygulamaları. In International Congress Of Islamic Economy, Finance And Ethics (P. 68).

3. Ahmadi, A. A., Şirin, H., & Ergüder, T. (2020). Dünyada Salgın Tarihçesi. *Turkey Health Literacy Journal*, 1(2), 87-97.
4. Akın, H. (2018). Felaket Geliyorum Demişti: Ortaçağ'da Yaşanan Büyük Veba Salgını Ve Toplumsal Yaşamdaki Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. *Kebikec: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalı Dergisi*, (46).
5. Alfani, G. (2013). Plague İn Seventeenth-Century Europe And The Decline Of Italy: An Epidemiological Hypothesis. *European Review Of Economic History*, 17(4), 408-430.
6. Alfani, G. And Murphy, T. (2017). Plague And Deadly Outbreaks İn The Pre-Industrial World. *Journal Of Economic History*, 77 (1), 314-343
7. Almond, D., & Mazumder, B. (2005). The 1918 influenza pandemic and subsequent health outcomes: an analysis of SIPP data. *American Economic Review*, 95(2), 258-262.
8. Alpag0, H. & Alpag0, O. D. (2020). Korona Virüs Salgınının Sosyoekonomik Sonuçları.
9. Arda, B., & Acıduman, A. (2010). Türk'ün H1N1'le İlk İmtihanı": 1918-19 İnfluenza Pandemisinin Ülkemizdeki Görünümü. *Klinik Gelişim*, 23(3), 28-35.
10. Arıhan, S. K., & Arıhan, O.(2022) Tarihsel Süreçte Salgınlar ve COVID-19 Kısıtlamalarının İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri. *Van Tıp Dergisi* 29.1: 120-127.
11. Atmaca, E. (2017). Plague Epidemics in Syria Between Xııı-Xv. Centuries. *International Journal Of Sport Culture And Science*, 3(Special Issue 3), 525-534.
12. Ayar, M. & Kılıç, Y.(2017) Osmanlı'da Vebanın Sona Erişine Dair Bir Değerlendirme. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17(2), 163-181.
13. Barro, R. J., Ursúa, J. F., & Weng, J. (2020). The coronavirus and the great influenza pandemic: Lessons from the "spanish flu" for the coronavirus's potential effects on mortality and economic activity (No. w26866). *National Bureau of Economic Research*.
14. Batğı, Ö. (2017). Seyahatnamelerde Osmanlı İnsanın Hastalıkları Ve Tedavi Yöntemleri. *Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS)*, 4(8), 169-182.
15. Çalışkan, A., & Eyicil, A. (2019). Xvııı. Ve Xıx. Yüzyılda Halep Ve Civarında Salgın Hastalıklar.
16. Demirbaş, D., Bozkurt, V., & Yorğun, S. (2020). Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri. *İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi*.
17. Genç, Ö.(2011). Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını Ve Ortaçağ Avrupa'sına Etkileri. *Tarih Okulu Dergisi*, Gönençgil, B., & Vural, G. Çevre Tarihi Açısından Küçük Buzul Çağı Ve Sosyal Etkileri. *Tücaum Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 13-14.
18. Gümüş, T. T. (2011). Avrupa'da Kara Ölüm Ve Dönem Kronikleri. *Journal Of The Çukurova University Institute Of Social Sciences*, 20(1).
19. Holtenius, J., & Gillman, A. (2014). The Spanish flu in Uppsala, clinical and epidemiological impact of the influenza pandemic 1918–1919 on a Swedish county. *Infection Ecology & Epidemiology*, 4(1), 21528.
20. İstek, E. (2017). Avrupa'da Veba Salgını Ve Salgında Din Faktörü (Viyana Örneği). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36(62), 173-204.
21. Johnson, N. P., & Mueller, J. (2002). Updating the accounts: global mortality of the 1918-1920" Spanish" influenza pandemic. *Bulletin of the History of Medicine*, 105-115.
22. Karlsson, M., Nilsson, T., & Pichler, S. (2012). What doesn't kill you makes you stronger? The Impact of the 1918 Spanish Flu Epidemic on Economic Performance in Sweden.
23. Keyvan, E., & Yurdakul, Ö. (2016). Kuş gribi ve insan sağlığı üzerine etkileri. *Lalahan Hayvancılık Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 56(2), 70-77.
24. Kılıç, O. (2004). Eskiçağdan Yakınçağa genel hatlarıyla dünyada ve Osmanlı Devleti'nde salgın hastalıklar.
25. Kılıç, S. (2015). Kentsel Yoksulluğa Ekolojik Bir Yaklaşım. *İdealkent*,6(16),123-154.Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/İdealkent/İssue/36784/418967>
26. Killingray, D., & Phillips, H. (2003). The spanish influenza pandemic of 1918-1919: new perspectives. *Routledge*.

27. Kocaoğlu, B. (2017). Veba Hastalığının Osmanlı Ordusuna Etkisi. *Journal Of Süleyman Demirel University Institute Of Social Sciences Year*, 3(28), 209-216.
28. Kupperberg, P. (2009). *The influenza pandemic of 1918-1919*. Infobase Publishing.
29. Laver, G., & Garman, E. (2001). The origin and control of pandemic influenza. *Science*, 293(5536), 1776-1777.
30. Malanima, P. (2012). *Economic Consequences Of Black Death*.
31. Mamedova, R. (2018) Küçük Buzul Çağının Osmanlıya Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
32. Marien, G. (2009). *The Black Death In Early Ottoman Territories: 1347-1550* (Doctoral Dissertation, Bilkent University).
33. Meier, M. (2016). The 'Justinianic Plague': The Economic Consequences Of The Pandemic In The Eastern Roman Empire And Its Cultural And Religious Effects. *Early Medieval Europe*, 24(3), 267-292.
34. Önal, O. & Yıldırım, K. (2017). Erken Modern Dönemde Avrupa'da Gıda-Nüfus İlişkisi.
35. Özden, K., & Özmat, M. (2014). Salgın Ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa'da Sosyal, Politik Ve Ekonomik Sonuçları. *İdeal Kent*, 5(12), 60-87.
36. Pamuk, Ş. & Shatzmiller, M. (2014). İslam Ortadoğu'da Vebalar, Ücretler Ve Ekonomik Değişim, 700–1500. *İktisat Tarihi Dergisi*, 74 (1), 196-229.
37. Phillips, H. (2014). The recent wave of 'Spanish' flu historiography. *Social History of Medicine*, 27(4), 789-808.
38. Routt, David. "Kara Ölümün Ekonomik Etkisi". *EH.Net Ansiklopedisi*, Robert Whaples tarafından düzenlendi. 20 Temmuz 2008. URL <http://eh.net/encyclopedia/the-ekonomik-impact-of-the-black-death/>
39. Sarıbaş, S. (2019). *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research (Jshsr)*, 6(42), 2470-2485.
40. Slack, P. (1989). The Black Death Past And Present. 2. Some Historical Problems. *Transactions Of The Royal Society Of Tropical Medicine And Hygiene*, 83(4), 461-463.
41. Temel, M. K., & Ertin, H. (2020). 1918 Grip Pandemisi Kıssasından COVID-19 Pandemisine Hisseler. *Anatolian Clinic The Journal Of Medical Sciences*, 25(Special Issue on COVID 19), 63-78.
42. Thrupp, SI (1966). Ortaçağ Avrupa'da Veba Etkileri. *Toplum Ve Tarihte Karşılaştırmalı Çalışmalar*, 8 (4), 474-483.
43. Trilla, A., Trilla, G., & Daer, C. (2008). The 1918 "spanish flu" in spain. *Clinical infectious diseases*, 47(5), 668-673.
44. Turna, N. (2011) İstanbul'un Veba İle İmtihani: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum Ve Ekonomi. *Studies Of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)*, 1(1), 1-36.
45. Türk, A., Bingül, B. A., & Rengin, A. K. (2020). Tarihsel süreçte yaşanan pandemilerin ekonomik ve sosyal etkileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(COVID-19 Special Issue), 612-632.
46. Ulusoy, T. & Civek, F. (2020). Covid-19 Öncesi Ve Sonrası Dönem İçin Enflasyon Ve Faiz Değerlendirmesi: Abd-Türkiye-Çin, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (Issn:2630-631X) 6(39): 2626-2636.
47. Ulusoy, T. & Civek, F. (2020). İnsani İhtiyaçlar Değişiyor Mu? Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisinden Covid-19 İhtiyaçlar Hiyerarşisine Teorik Bir Değerlendirme" *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) Vol:6, Issue:75; pp:5489-5495
48. Yelboğa, N., & Aslan, Ş. B. (2020). Sosyal Sorun Olarak Salgın Hastalıklar Ve Sosyal Çalışmanın Halk Sağlığını Koruma/Geliştirme Görevi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 43-49.
49. Yolun, M. (2012) İspanyol Gribi'nin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
50. Yolun, M., & Kopar, M. (2015). The impact of the Spanish influenza on the Ottoman Empire. *Bellekten*, 79(286), 1099-1120.
51. Youngerman, B. (2008). *Pandemics and global health*. Infobase Publishing

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
HistoryVol: 8 Issue: 63
Year: 2022 September
Pp: 1709-1717Arrival
10 August 2022
Published
31 September 2022
Article ID 64522Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64522>How to Cite ThisArticle
Kars, R. (2022). "18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(63): 1709-1717

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri

Divorce Events InThe Ottoman Society In The 18th Century

Rümeysa Kars ¹ ¹ Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

Tarihî süreçte Türk Toplumunda aile kurumu, her zaman önemini korumuştur. Toplumun sağlam bir yapıyla idame edebilmesi için aile oluşumu her zaman teşvik unsuru olarak karşımıza çıkmıştır. Eşlerden birinin evlilik sonrası geçirdiği herhangi bir kaza, çocuk özlemi gibi bazı hususlarda eş sayısında artış yolu izlense dahi genel itibarıyla tek eşlilik Türk aile yapısında egemen olmuştur. Bunun yanında aile içinde çözümlenemeyen bazı sıkıntılar aile bütünlüğünün muhafazasına engel teşkil eden bazı huzursuzlukların zuhurunu da beraberinde getirmiştir. Ailede ortaya çıkan bu türden huzursuzluklar öncelikle bireyler ve toplum nezdinde saygın addedilen bazı kişilerin aracılık faaliyetleriyle çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Aile kurumunun idamesi bu anlamda her zaman önem arz etmiştir. Çünkü aile, yeni bir neslin en güzel şekilde yetişerek topluma kazandırılması demek olduğundan muhafazası da o denli önem arz etmiştir. Bunun yanında boşanma vakıaları her ne kadar istenmeyen bir mefhum olsa da bazı durumlarda gerekli görülmüştür. Aile bireylerinin fiziksel şiddete maruz olması, eşlerden birinin uzun süre yerleşim yerinde olmaması, rızasız gerçekleşen evlilikler gibi pek çok husus evlilik mefhumunun nihayet bulmasının bazı sebepleridir. Osmanlı toplum yapısı içerisinde de aile yapısının bir şekilde son bulması hadiselerine daha farklı gerekçelerle de rastlanılmakta olup; bu hadiselerde kadınların karşılaştıkları sıkıntılar; devlet ve toplum nezdinde kadın haklarının muhafazası Şer'iyeye Sicilleri kapsamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Toplum, Aile, Boşanma, Şer'iyeye Sicilleri.

ABSTRACT

In the historical process, the family institution has always maintained its importance in Turkish society. Family formation has always been an incentive for the society to maintain a solid structure. Even if an increase in the number of spouses has been followed in some matters such as any accident that one of the spouses had after marriage, longing for a child, monogamy has been dominant in the Turkish family structure in general. In addition, some problems that could not be resolved within the family brought about the emergence of some unrest that prevented the preservation of family integrity. Such unrest in the family has been tried to be resolved primarily through the mediation activities of some people who are considered respectable in the eyes of individuals and society. The maintenance of the family institution has always been important in this sense. Because the family means bringing a new generation to the society by raising them in the best way possible, so its preservation is of great importance. In addition, although divorce cases are an undesirable concept, in some cases they have been deemed necessary. Many issues such as physical violence by family members, absence of one of the spouses in residence for a long time, marriages without consent are some of the reasons for the end of the concept of marriage. In the Ottoman social structure, the events of the family structure ending somehow are also encountered for different reasons; the difficulties faced by women in these events; The protection of women's rights before the state and society has been handled within the scope of Seriyeye Registries.

Keywords: Turkish, Society, Family, Divorce, Şer'iyeye Register.

GİRİŞ

Ailenin Oluşum Süreci

İnsanlığın zuhuru ile varlığından haberdar olduğumuz Aile, toplumun varlığının devam etmesinde önemli görevler üstlenmiş, ekonomik hayata yön vermiş, sosyal ve siyasî hayatı düzenlemiş, dinî ve kültürel fonksiyonlar icra etmiştir. (Demirel&Gürbüz&Tuş,1992:97) Aile, bir toplumun oluşumunda temel yapı taşıdır. Osmanlı toplum yapısı içerisinde yer alan ailenin anne, baba ve çocuktan oluşan ve genellikle tek eşli bir yapı arz ettiği görülmektedir. (Selçuk,2008:137) Şer'iyeye Sicilleri kapsamında yer alan miras ve tereke kayıtlarından, mehir ile ilgili davalardan da bu tür bilgilere ulaşabilmekteyiz. Ayrıca evlenme hüccetleri de bu hususta bilgi veren belgeler arasında sayılabilir.

Osmanlı Devleti'nde İslâm ve Türk karakterli bir hukuk sistemi kullanılmaya gelmiştir. Bu sistem, kaynağını Kur'an ve Türk töresinden almıştır. (Yuvalı,1997:368)Evlilik, İslâmiyet'te üzerinde önemle durulan konular arasında yer almaktadır. Hz Peygamber: *'Ey gençler, sizlerden hanginiz evlenmeye gücü yeterse evlensin, çünkü bu gözü harama düşmekten daha çok alıkoyar ve namusu, iffeti daha çok korur...'* (Kaplan,2004:54) Ayrıca Hz. Peygamber evliliğin kolaylaştırılması, bekârların evliliğe özendirilmesi ve evlenmek isteyenlere yardım edilmesini de tavsiye buyurmuştur.

Türk toplumunda ailenin her zaman önemli bir yeri olmuştur. Geleneksel Türk ailesi, dinî terbiye alan, baba sorumluluğu ve yetkisine daha çok ağırlık veren bir aile tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk kültüründe kadının da daima önemli bir yeri olmuştur. Kadının bu konumu İslâmiyet ile gelen Hukuk yapısı sayesinde güvence altına alınmıştır. Nitekim evlilik, dinsel unsurların katkısıyla bireylerin içinde bulunduğu kültür coğrafyasının etkisiyle gerçekleşmekteydi.

Evlilik için birtakım sınırlamalar da İslam Dini'nde mevcuttu. Ayrıca evlenecek kadında aranan bir takım özellikler de evlilik için gerekli görülmekteydi. Evlenecek çiftlerin din, ırk, mal, ahlâk, hürriyet gibi yönlerden birbirine denk olması öngörülmekteydi.

Kızların iffetli olması önemli hususlardandı. Bunun göstergesi olarak bakirelik, kaynaklarda da ' *Bikr-i baliğa* ', ' *Bikr-i baliğa-i akile* ' olarak geçmektedir. Evliliğe engel hususlar ise; *Kan hısımlığı, sıhrî hısımlık, süt emmeden doğan hısımlık, bir kadının başkasıyla evli olması, bir erkeğin dört kadınla evli bulunması, din farkı ve üç talakla boşanmış olmak* şeklinde belirtilmektedir.(Aktan,1992:402) Kimlerle evlenilemeyeceği Kur'an ve Sünnet bünyesinde de ayrıntılı olarak açıklanmıştır:

"*Babalarınızın evlendikleri kadınlarla evlenmeyin. Geçmişte olanlar artık geçmiştir... Çünkü bu bir fuhuş ve iğrenç bir şeydi, ne kötü yoldu. Sizler analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, babalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sütanneleriniz, sütkardeşleriniz, hanımlarınızın anneleri, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz hanımlarınızın yanında kalan, üvey kızları, gelinleriniz, iki kız kardeş bir arada olmak suretiyle evlenmek size haram kılındı.*" (Kaplan,2004:55)

Evliliğin daha sağlam bir zemine oturtulması, evlenecek şahısların birbirlerini daha iyi tanımaları için nişanlanma, Türk toplumunda iyi bir fırsat olarak görülmüştür. Nişan, evliliğe hazırlık için yapılan, farklı şekil ve boyutları olan bir gelenektir. ' *Namzed olma* ' olarak belgelerde geçmektedir. Nişan, daha çok kız ve erkeğin aileleri tarafından yapılır.

Nikâh ise sosyal ve dinî bir olgudur. Şahitler huzurunda resmî kayıtlara bağlanarak kıyılır. Nikâhın büyüklerin veya ergen kız/erkeğin isteğiyle kıyılması mümkündür. (Işık,2005:102) Nikâhta küçüklerin veya baliğ olmuş olsa dahi kadının velisinin muvafakatının lüzumuna işaret eden ' *Velisiz nikâh olmaz* ' hadisiyle akıl ve baliğ olmayanların nikâhına mutlaka velilerinin muvafakat etmesi vacip kabul edilmiştir. *Nikâhın rükünleri evlenecek taraflardan biri, genellikle evlenecek olan erkek tarafından kadına evlenme teklifinin yapılması, icapta bulunması, kadının da bu teklifi kabul etmesinden ibarettir. Buna mukabil nikâhta iki müslüman erkek şahidin veya bir müslüman erkek ile iki müslüman kadın şahitlerin hazır bulunmaları şarttır.* (Aktan,1992:398)

Evlilik esnasında erkeğin ödediği bedel *başlık*, kız tarafının hazırlığı eşyalar ise *çeyiz* olarak adlandırılmaktadır. Nikâh için gereken şartlardan birini de *mehir* adı verilen bedel oluşturmaktaydı. *Mehir, zevcenin nikâh akdi ile müstehak olduğu mal yerinde kullanılır bir tabirdir.* (Pakalın,1983:443) Mehir uygulamaları evlilik öncesi ve sonrası erkeğin ödediği bedel olmak üzere iki aşamada gerçekleşiyordu.

Osmanlı'da evlenecek erkek, kız tarafına ' *Mehr-i muaccel* ' denilen bir nikâh bedeli para ya da mal vermek zorunda idi. Boşanma ya da ölüm hali için kadını garantiye alan diğer bir bedel ise ' *Mehr-i müeccel* 'di. (Altındal,1994:41)Bugünkü başlık ve nafakaya benzetebileceğimiz mehir, kadının bir tür sigortasıydı.

İbadet ve ahval-i şahsiye konuları dışında zimmîlere (gayrimüslim) de kendi rızalarıyla İslâm Hukuku esasları uygulanmaktaydı. (Altındal,1994:38) Zimmîler meselelerini kendi inanç, örf ve adetlerine göre çözdükleri gibi isterlerse mahkemeye müracaat ederek Kadının meselelerine çözüm getirmesini isteyebiliyorlardı. (Kaplan,2004:58)Bu durum evlilik ve boşanma hadiselerinde de etkili olmaktadır.

Hem İslamî unsurlar hem de Türk kültürünün yansımalarının görüldüğü Osmanlı Devleti ve ona bağlı vilayetlerde evlilik esasları bu temeller üzerine gerçekleşmekteydi. Çalışma konumuza dahil olan Tokat, Kastamonu ve Galata Şer'îye Sicilleri ekseninde yaptığımız incelemelerde de bu yansımanın etkileri görülmektedir.

Ailenin Çözülme Süreci

Bir ailenin oluşumunda temel teşkil eden evlilik hayatının, idamesi için İslâmiyet'te teşvik edici esaslara yer verilmiştir. Nitekim kurulan ailenin varlığını sürdürmesi hem kadının namusunun korunması hem de bu evlilikten hâsıl olan çocukların geleceği için önem arz etmektedir. Aile oluşumunu resmî mahiyete kavuşturan nikâhtan sonra eşler genelde evliliklerini normal bir biçimde sürdürmekteyken bazen de çeşitli sebeplerden dolayı yollarını ayırabilmekteydiler. Bu süreçlere şu şekilde değinebiliriz.

Boşanma

Ailenin kurulması hususuna son derece önem veren Osmanlı toplum yapısı, bu oluşumun çözülme evresine pek sıcak bakmamış; ancak bazı gelişmeler bu sürecin zuhurunu engelleyememiştir. Boşanma, tarafların birinin ya da ikisinin de arzusuyla evliliğin geçersiz hale gelmesi şeklinde ifade edilebilir. Evliliğin nihayete ermesi yani boşanma, istenmeyen bir durum olmasına rağmen Osmanlı toplumunda örneklerine rastlamak mümkündür.

Ailenin oluşumu sürecinde de bahsi geçen mehir uygulaması, esasen kadına verilen değeri sembolize etmek, boşamayı güçleştirmek, dul kalma halinde malî güvence olmak gibi hikmet ve gerekçelerle evlenen erkeğin eşine bir meblağı (para veya malı) vermesi, yahut borçlanmasını gerekli kılmaktaydı. (Karaman, 1992:391) Boşanma ya da ölüm hali olması durumuna karşılık kadını garantiye alan bedel ise ‘mehr-i müccel’¹di. Ödenme süresi zamana bırakılan ve bugünkü nafakaya benzetebileceğimiz mehr-i müccel, kadının bir tür sigortasıydı.

Evlenme akdi yapılırken kadın boşanma hak ve yetkisini talep etmiş ve kendisine bu yetki verilmiş ise tek taraflı irade ile bu yetki kullanılabilirdi. Kadın, boşanma hakkını almamış veya alamamışsa evlilik hayatından veya kocasından memnun kalmazsa, mutlu olamaz, haksızlığa maruz kalırsa, evliliğin amacını gerçekleştirmeye engel bir durum ortaya çıkarsa, bu ve benzeri hallerde taraflardan her biri (karı veya koca) durumu aile meclisine veya hâkime götürerek boşanabilirdi. (Karaman,1992:391-92)Boşanma durumunda kadını ve çocuklarını koruyan kurumlar devreye girmektedir. Bununla birlikte erkeğin karısını boşaması halinde hem karısının hem de varsa çocuğunun geçimini temin etme erkeğin görevi sayılmaktaydı. Bazen bu bedeli karısına ve çocuğuna ayrı ayrı ödemek erkeğe bir külfet olarak geliyordu.

- Boşanmanın Nedenleri

Evlenme gibi boşanma olaylarının da sicillere kaydedildiğini görüyoruz Boşanmanın gerçekleşebilmesi için bir takım nedenleri bulunmalıydı. Aile bireylerinin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirememesi, huzur ve güven ortamının kaybolması, anlaşamama, rızasız yapılan evlilik, akli-bedeni kusurlar, çocuk sahibi olamama durumlarında boşanma gündeme gelmekteydi.

Boşanmalar şahidli olarak kadı/ hâkim huzurunda yapılmaktadır. Eşlerden birinin ölmesi de, hukukî olarak boşanmayı gerektirmektedir. (Işık,2005:54) Bu yüzden mirasla ilgili davalarda ölen şahıslardan yakınlarına kalan mirasta eski kocası/ karısı olarak *zevc-i metruke/ zevce-i metruke* ibaresi kullanılmaktadır.

Bir diğer boşanma nedeni de kayıplıktır. Mahkeme kararıyla boşanma anlamına gelen tefrik, İslâm Hukuku çerçevesinde karı- koca arasında şiddetli geçimsizlik olduğu, kocanın karısına kötü muamele ettiği, evinin geçimini temin etmediği veya edemediği veyahut da evini terk edip yabancı diyarlara gittiği ve senelerce kendisinden haber alınmadığı durumlarda ihtiyaç duyulan bir uygulama olmuştur. Duruma göre *mefkud* ve *gaib* olarak isimlendirilen kayıp kocanın nikâhının feshi ve mirasının paylaşılması için beklenilmesi gereken süre hususunda genellikle dört yıl ya da emsallerinin hayatı kadar bir zaman diliminin belirlendiği görülmekte bazen de bu sürenin tesbiti devletin ve dolayısıyla hâkimin takdirine bırakılmaktadır. (Savaş,1992:527) Memleketinde bulunmayan ve nerede olduğuna dair haber alınmayan kişi için ‘*gaib*’ terimi kullanılır. Sicillerde *gaib-i an’il meclis*¹olarak geçen ve şahısların kayıp olma durumunun mahkeme tarafından onaylandığına yönelik bir ibare bulunmaktadır.

Boşanma nedenlerinden bir diğeri de namus mefhumunun ihlâl edilmesidir. Zina olarak adlandırılan bu husus genellikle çirkin görülmüştür. Zina boşanma sebeplerinde bir kesinlik arz etmektedir. Zinanın hukuken sabit olması için, bizzat bu fiili gören dört şahidin bulunması zarureti de bu bakımdan önemlidir. Ancak dört şahidin şahadetleri ile sabit olmasa da zina isnad edilen bir kadının, ailesi içinde huzurlu bir yaşam sürdüremeyeceği ve netice itibarıyla boşanmanın gerçekleşeceği söylenebilir. Kocanın iddia ve karısının inkâr etmeleri üzerine, kadı huzurunda yapılan bu yeminleşmeye *lian* veya *müla’ane* denilmektedir. Kadının zina yaptığı sabit olursa, mehr-i muaccelin de kadından geri alındığı anlaşılıyor (Savaş,1992:526) Zina iddiası genellikle mahalle halkının şikâyetleri ile sabit olmakta ve gereği yapılmaktaydı.

- Boşanma Türleri

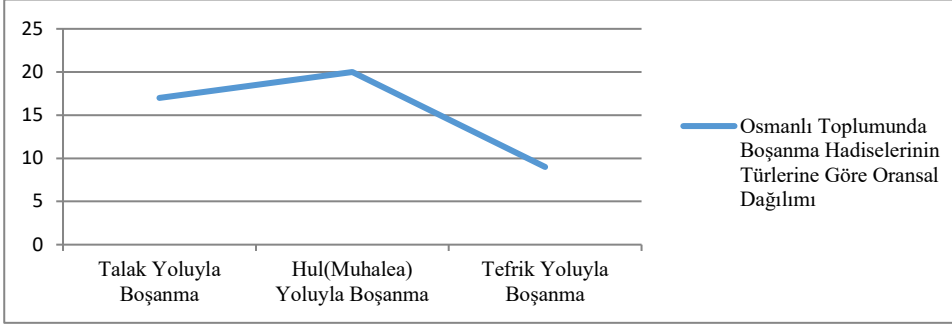
İslam Hukuku’nda üç şekilde boşanma bulunmakta idi;

1-Kocanın tek taraflı bir irade beyanıyla karısını boşaması (*talak*) ki bu durumda koca karısının mehrini ödemek zorundadır.

2- Eşlerin anlaşarak boşanması (*muhalea* veya *hul*) durumudur ki *muhaleada* çoğu zaman kadın boşanmayı talep ettiğinde mehrinden vazgeçmektedir,

3-Evlilik hayatını sürdürmenin imkânsız olduğu durumlardır ki genellikle kadının mahkemeye müracaatı ve ‘*şer’* i hükümlere göre karar veren sancak veya kaza kadısının kararı ile gerçekleşen boşanmadır (*tefrik*) kocada hastalık veya kusur olduğu zaman kadın boşanabiliyordu. (Selçuk,2008:138)

¹ Bu durum mahkemede Kadı’nın kayıp şahsın hukukuna ilişkin hüküm verme yetkisi ile ilgili bir durum olmalıdır.

Grafik-1: Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiselerinin Türlerine Göre Oransal Dağılımı

Boşanma Türleri içerisinde Grafik-1’de de görüldüğü üzere en çok karşılan Hul yoluyla boşanmadır. Mutsuz bir evliliğin bitirilmesi hiçbir alacağa bakılmaksızın gerçekleştiriliyordu.

a. Talak Yoluyula Boşanma

Boşanma türlerinden ilki *talak* adı verilen boşanmadır. *Talak hakkı*, belgelerde üç talakla boşanma olarak *talak-ı selase* şeklinde geçmektedir. Bazı örneklerine de rastladığımız şekliyle *talak-ı bain* ifadesi de kesin boşanma anlamına gelmektedir. Nikâhlı zevceyi boşama, bırakma ayırma anlamına gelen *talik* kelimesi de erkeğin karısını tek taraflı irade beyanıyla boşamasını karşılayan bir ifade olarak belgelerde geçmektedir ve talaktan türemiştir. (Develioğlu,2000:1040) Bir hışımla ağızdan çıkan ‘Boş ol’ ya da ‘..... olursa şart olsun’ ifadeleri, çiftleri evliliklerinde geri dönüşü olmayan yollara sürükleyebilmekteydi. *Talak* olarak belirtilen bu husus, erkeğin karısından boşanma talebi olarak bilinmektedir. Bu durumda koca, karısının mehrini ödemek zorundadır. Özellikle Mehr-i müeccel hakkını talep etmesiyle ilgili belgelerde kadınlar, kendilerini boşayan kocalarından bahsederken *zevc-i matlukum* şeklinde beyanlarda bulunmaktadırlar.

“Her ne kadar şeriat evliliği sona erdirmeye hakkını erkeğe tanımakta ise de İslâm ahlâkı oldukça mühim sebepler olmadan kocanın bu üstünlük hakkını kullanmaması gerektiğini ve işi istismara götürmemesini ister.” (Türkdoğan,1992:55)

Bu şekilde boşanma durumunun belirli şartlarla sınırlandırıldığı ve keyfî uygulamalara fırsat tanınmadığı görülmektedir.

Talak yoluyla boşanmaya örnek niteliğindeki bir dava kaydında, İstanbul’da sakin Tokadlı Hasan Beşe bin Yusuf, davadan dört sene önce Şerife Fatma binti. es-Seyyid Hasan’ın 8000 akçe mehir karşılığında evlenmesine rağmen, hala kendisi ile beraber olmadığını söyleyip, Fatma hatunun uyarılmasını istemiştir. Fatma hatun eşi olduğunu kabul etmiş; ancak bundan üç yıl önce Niğbolu kasabasında Yeniçeri Ağası olan Hasan Ağa’nın huzurunda 8000 akçe mehri ve 90 kuruş parasından vazgeçmesi karşılığında talak-ı selâse ile Tokadlı Hasan’ın kendisini boşadığını söyleyerek şu an evli olmadıklarını belirtmiştir. Daha sonra Niğbolu Yeniçeri Ağası Hasan Ağa’nın ifadesine başvurulmuştur. Hasan Ağa da Fatma hatunun 8000 akçe ve 90 kuruştan vazgeçmesi sonucunda Hasan Beşe’nin kendisini boşadığını belirtmiştir. Hasan Ağa’nın bu şahitliğinden sonra Hasan Beşe’nin Fatma hatun ile bir münasebetinin kalmadığından Fatma hatunu rahatsız etmemesi yönünde karar verilmiştir. (GŞS,nr.259,s.5,h.11(H.1137-1138/M.1724-25) Bu kayıta boşanma olayının gerçekleşmesine rağmen eşile zevciyet muamelesi noktasında sıkıntı yaşadığını belirten bir adamın şahitlerle boşanmanın ve eşinin mehrinden vazgeçmesinin ispatlanması üzerine bu talebinin haksız olduğuna hükümlenmiştir.

Bu konuya ilişkin bir hükümde, Kastamonu’da Akmesic Mahallesi’nden Ümmügülsüm adlı bir kadının eşi İsmail’den alacağı kırk kuruş mehr-i müeccel miktarının yirmi kuruşundan vazgeçip yirmi kuruş olarak boşandığı görülmektedir. (KŞS. nr.27, s.109, h.400.;(H.1137-1138-M.1725).Mehir bedelinden kısmi bir vazgeçme söz konusudur. Başka bir hükümde Kastamonu’da Topçuzade Mahallesi’nden Ünzile adlı kadının eşinden alacağı otuz kuruş mehr-i müeccel miktarının yirmi altı kuruşunu alıp dört kuruşundan vazgeçerek boşanmıştır.(KŞS,nr.32,s.121,h.321;(H.1143-44/M.1731).Bazı durumlarda da mehre denk bir eşya yahut da meblağ ile boşanma gerçekleşebilmekteydi. Kastamonu’da Küpçüğe Mahallesi’nden Zeliha adlı kadının vekili babası aracılığıyla boşandığı eşi Mustafa’dan alacağı yüz bir kuruş mehr-i müecceline karşılık on kuruş kıymetli bir Kuran-ı Kerim ve nakit yirmi beş kuruş alıp boşandığı görülmektedir. (KŞS,nr.33,s.54,h.154;(H.1146-47/M.1734).

Başka bir dava kaydında, Kastamonu’da İsfendiyyar Bey Mahallesi’nden Alime adlı kadın,, kendisini dört ay önce talak-ı bâin ile boşayan eşi es-Seyyid Mehmet’ten beş kuruş mehr-i müeccelini dahi aldığını ancak başkasıyla evlenmek istediğinde Mehmet’in kendine mani olduğu şikâyetinde bulunmuştur. Mehmet’in boşanmayı kabul etmesiyle, müdahaleden men edilmiştir. (KŞS,nr.31,s.53,h.167; (H.1142-43/M.1730) Burada

talak-ı bain ifadesi boşanmanın kesin olarak gerçekleştiğini belirtmektedir. Mehir de ödenmiş ve aralarında eş olmaya dair bir bağ kalmamıştır. Ancak eski eşin başkasıyla evlenmesine müdahalenin söz konusu olduğu görülmektedir. Bir diğer örnekte, Kastamonu'da Kırkçeşme Mahallesi'nden Fatma adlı kadın, vekili babası Ali aracılığıyla mahkemeye başvurmuştur.

Kendini talak-ı bâin ile boşayan eşi Mehmet'ten ödenmeyen otuz kuruş mehir ve altı kuruş iddet nafakasını alınca boşanma gerçekleşmiştir. (KŞS,nr.27,s.139,h.345;(H.1137-38/M.1725) Talak yoluyla boşanmanın gerçekleşmesi için mehrin ve çocukların geçimi için nafakanın ödenmesi öngörülmüştür. Bir diğer dava kaydında Kastamonu'da Aktekke Mahallesi'nden Fatma adlı kadın vekili olarak kardeşi Mustafa Çelebi aracılığıyla mahkemeye başvuruda bulunmuştur. Talak-ı bâin ile boşandığı eşi Hasan'dan on beş kuruş mehri müeccel ve üç kuruş iddet nafakası alınca boşanma gerçekleşmiştir. (KŞS,nr.40,s.52,h.125;(H.1154-55/M.1742) Vekil aracılığı ile bir kadın talak ile kendisini boşayan eşinden mehir ve nafaka talebinde bulunmuştur.

Erkeğin karısını boşaması halinde hem karısının hem de varsa çocuğunun geçimini temin etme onun görevi sayılmaktaydı. İstanbul'da Kasımpaşa Yel değirmeni Mahallesi'nde oturan Hadice binti. Ahmed adlı kadın mahkemeye başvurmuş ve eşi olan es-Seyyid Salih bin. es-Seyyid el-Hâc Ali'nin şahitler huzurunda *"eğer bir daha balıkçılık ve kayıkçılık işlersem eşim benden talâk-ı selâse ile boş olsun"* demiştir. Ancak es-Seyyid Salih sözünde durmamış ve boşanma gerçekleşmiştir. Aişe üç bin akçe mehr-i müeccelini talep etmiştir. Aişe hamile olmasına rağmen, boşanmadan vazgeçilmemiş ve çocuk doğana kadar kendisine nafaka bağlanmasını talep etmiştir. Aişe Hatuna yevmi 5 akçe nafaka bağlanmıştır. (GŞS,nr.259,s.27,h.58;(H.1137-1138/M.1724-25) Bu hükümde ise bir şart koşulma ve sözde durmama neticesinde hamile eşinden ayrılmak durumunda kalan bir adamdan bahsedilmektedir. Boşanma ile birlikte mehir ve doğmamış çocuğun nafakasının ödenmesi kararına varılmıştır. Başka bir dava kaydında, İstanbul'da Sultan Selim Çukur Mahallesi'nden Şerife Fatma binti es-Seyyid Mehmed on beş gün önce kocası Süleyman Beşe bin Mustafa'nın kendisini boşadığını ve 1000 akçe mehrini verdiğini belirtmiştir. Ancak Süleyman Beşe'den hamile olduğunu anladıktan sonra mahkemeye müracaat ederek nafaka ve kisve talep etmiştir. Mahkeme nafaka ve kisve olarak yevmi 10 akçe verilmesini kararlaştırmıştır. (GŞS,nr.250,s.43,h.83;(H.1129/M.1716) Bu davada da mahkemeye başvurunun sebebi kadının hamile olması olmuştur. Hukuki bir talep olduğundan dolayı boşanma kayıt altına alınmıştır. Bu konuya ilişkin başka bir hükümde, Kastamonu'da Çay Mahallesi'nden Emine'nin, eşi Hüseyin'den otuz kuruş mehri müeccel ve iddet nafakası için on beş miskal bir çift zer bilezik alıp boşandıkları görülmektedir. İki yaşındaki oğulları Mehmet'e beş yaşına gelinceye kadar bakmayı annesi kabul etmiş ve eşi Hüseyin'den üç yıl süreyle çocuğunun nafakası için yedi kuruş almıştır. (KŞS,nr.39,s.63,h.133;(H.1153-54/M.1741) Bu konuya ilişkin bir davada, Tokat'ta Raziye adlı kadın, vekilleri aracılığı ile mahkemeye başvurarak, kocası Ömer'e dava açar. Kocasının kendisini talak-ı selase ile boşadığını beyanla, daha önceden kararlaştırılmış olan 50 guruş mehr-i müeccel ile iddet nafakasını talep eder. Mahkeme, Ömer'e ait bir bâb menzilin yarı hissesini bu talep karşılığında Raziye'ye verilmesine hükmeder. (KŞS,nr.39,s.63,h.133;(H.1153-54/M.1741) Burada ise sadece mehir ve nafaka değil eşya paylaşımının da boşanma kapsamında ele alındığı görülmektedir.

Diğer bir kayıta ise, Fatıma adlı kadının eski kocası Ebubekir'e dava açarak, kendisini talak-ı selase ile boşadığını ve önceden kararlaştırılmış olan 200 guruşluk mehr-i müeccel ile iddet nafakasını talep eder. Mahkeme bu meblağın Fatıma'ya verilmesini kararlaştırır. Ebubekir, kendisinden istenen parayı ödemeyi kabul eder ve boşanmanın hükmü gerçekleşmiş olur. (TŞS,nr.3,s.155,h.1;(H.1212-1213/M.1797-99)

İlginç bir evlenme kaydı da boşanmada rızasızlığın reddine yönelik gerçekleşmiştir. Nasıl ki rızasız evlilik boşanmayı gerekli kılıyorsa aynı şekilde boşanmadaki rızasızlık da boşanma olayını hükümsüz kılmaktaydı. Kastamonu'da Kırkçeşme Mahallesi'nden Havva adlı kadının eşi Mehmet ile evliyken, Havva'nın beyanına göre Mehmet'in annesi sekiz ay önce oğluna vekil olarak talak-ı bâin ile gelini Havva'yı boşamıştır. Daha önce iki kez de Mehmet, talak-ı selase ile eşi Havva'yı boşamıştır ve eşi Havva'ya tekrar talip olmuştur. Mehmet annesinin vekilliğini reddedip, Müftü İbrahim Efendi'den fetva alarak tekrar eşi Havva ile evlenmiştir. (KŞS,nr.210,s.183,h.567;(H. H.1145-46/M.1733).

Evlilik ve boşanma hususu dini vecibeler ekseninde yürütülmekteydi. Kur'an'da: *"Boşanma 2 defadır. Ya iyilikle tutmak (geri almak) ya da güzel vedaletli biçimde saltırmaktır. Eğer erkek, kadını üçüncü defa boşarsa ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendine helal olmaz,"* (Aktan,1992:404) buyrulmuştur.

Mahkemeye intikal eden mehir davalarının eşler arasında sulh yoluyla neticelendiği olmuştur. Bazen de mehir bedeline karşılık verilen bedel ile de sulh sağlanmıştır. Bu suretle boşanma *ibra* yoluyla son bulmaktaydı. Karı- koca bu şekilde bir bedel karşılığında anlaşarak ayrıldıklarında *ibra* vererek yani birbirlerinden alacaklı

olmadıklarını açıklayarak evliliği sonlandırdılar. (Altında,1994:44) Bu şekilde taraflar alacaklarının kalmadığını mahkemede dile getirmiş oluyordular.

Şart koşarak talak yoluyla boşanmaya ilişkin bir başka örnekte, Kastamonu'da Deveciler Mahallesi'nden Ayşe adlı kadının eşi Mustafa Beşe'den 'Eğer kayın validem evine girersem eşim benden dokuz talak ile boş olsun' dediği ve kayın validesi evine girdiği için eşi Mustafa'nın kendisinden boş olduğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine eşi Mustafa, böyle bir şey söylediğini kabul edip, lakin kayın validesi evine hiç girmediğini beyan etmiştir. Bu konuda şahitler de dinlenmiştir. Müftü İbrahim Efendi'den aldığı fetva ile eşi Ayşe'nin kendi eşi olduğunu ve sorumluluklarını yerine getirmesi için kendisine tenbih edilmiştir.(KŞS,nr.106,s.42,h.98;(H.1146-47/1734)Eşler arası münasebetin neticesi hususunda Müftü, fetva mercii olarak tenbihte bulunuyordu.

Nafaka ve mehir ödemesiyle talak yoluyla boşanmanın gerçekleştiğine ilişkin başka bir dava kaydında, İstanbul'da Tophane Firuzağa Mahallesi'nde sakin olan Yusuf bin Abdullah, eşi Havva binti Abdullah'a üç kere "boş ol" diyerek boşanmıştır. Boşanmasından dolayı 1500 akçe mehr-i müeccel ve 400 akçe nafaka ve kisve bahası ile birlikte toplam 1900 akçeyi ödemeyi Yusuf kabul etmiştir. (GŞS,nr.253,s.32,h.67;(H.1130-31/M.1718)

Bu konuya ilişkin başka bir dava kaydında, Tokat'ta Şerife adlı kadın mahkemeye başvurup, kendisini talak-ı selase ile boşayan kocası Zeynelabidin'den şikâyetçi olur. Kocasından bes yüz elli guruş alacağı olduğunu, talep ettiğinde kocasının inkâr ettiğini belirtir. Kocasıyla aralarında uzlaşma olunca, mehr-i müeccel, oturma masrafları kadına ait olmak üzere kisve baha karşılığı boşanmanın kesinleşmesini ister. Kocası da bu talebi kabul eder ve tarafların beyanları hukuken tasdik edilir. (TŞS,nr.3,s.157,h.4;(H.1212-1213/M.1797-99).

Evlenme akdi yapılırken kadın boşanma hak ve yetkisini talep etmiş ve kendisine bu yetki verilmiş ise tek taraflı irade ile bu yetki kullanılabilirdi. Dolayısıyla şart koşma yoluyla talakla boşanma türüne örnekte, talepte bulunan bir kadındır. İstanbul'da Galata'da Hüseyin Ağa mahallesi'nden Aişe binti Abdullah adlı kadın, kocası Halil bin Mustafa ile evlenirken Galata'da oturması gerektiğini şart koşmuş ve eğer Galata'da oturmaz ise talak-ı selase ile boşanmış sayılacaklarını belirtmiştir. Halil'in dört aydır sözünde durmadığını, dolayısıyla Aişe, boşanmış sayıldıklarını ifade etmiştir. Bundan dolayı da Halil'in kendisine zevciyet muamelesi yapmaması yönünde uyarılması için mahkemeye başvurmuştur. Halil, evlilik şartını bildiğini ve aksi yönde hareket etmediğini bir seneden beri Galata'da sakin olduğunu söylemiştir. Bu duruma şahit olanlar Aişe'yi doğrulayarak dört aydan beri Halil'in Galata'da sakin olmadığını söylemişlerdir. Şahitlerinde ifadesi ile Aişe hatunun Halil beyden boşandığı belirtilmiş ve Halil'in, Aişe'ye müdahale etmemesi yönünde karar verilmiştir. (GŞS,nr.270,s.10,h.30;(H.1142-43/M.1730).

b) Hul (Muhalea) Yolu ile Boşanma

Kadının boşanma isteği ise *muhalea*, *hul*' yoluyla boşanma olarak bilinmektedir. Bunun temel nedeni şiddetli geçimsizlik olarak belirtilir. Karı koca arasındaki şiddetli geçimsizlik '*hüsn-i zindegane*' ya da '*hüsn-i muaşeret'in bulunmaması*' cümleleriyle sicillerde ifade edilmektedir. Kadının şiddete maruz kalması, rızası olmadan kocasının başka kadınla evlenmesi geçimsizlikle ifade ediliyordu. Bu durumda mehr-i müeccelini almaktan kadın tamamen vazgeçerek boşanmaya razı olmaktadır.

Kadınların mehir ücretlerinden tamamen vazgeçerek boşandıklarına dair bir hükümde, Kastamonu'da Alpaslan Mahallesi'nden Ayşe adlı bir kadın, eşi Ömer'den aralarında şiddetli geçimsizlik olduğu için altı kuruş mehr-i müeccel alacağından vazgeçip boşanmıştır. (KŞS,nr.28,s.29,h.56;(H.1138-39/M.1726).Meblağın düşük olması da bu durumda etkili olmuştur, denilebilir. Bir diğer kayıta ise Kastamonu'da İsmail Bey Mahallesi'nden Saliha adlı kadının, eşi Hasan'dan aralarında şiddetli geçimsizlik olduğu için alacağı olan kırk kuruş mehr-i müeccelden vazgeçip boşanmıştır. (KŞS,nr.38,s.66,h.132;(H.1152-53/M.1740).

Kastamonu'da Akmesit Mahallesi'nden Ayşe adlı kadının vekili olarak babası Mustafa aracılığıyla eşi Mehmet'ten alacağı altmış kuruş mehr-i müeccelinden vazgeçip iddeti kendi üzerine olmak şartıyla bir adet Kuran-ı Kerim alıp boşanma isteği ve eşi Mehmet'in bir adet Kuran-ı Kerim'i eşinin vekili Mustafa'ya vererek boşanmayı kabul ettiği görülmektedir. (KŞS,nr.30,s.9,h.17;(H.1141-11427M.1729).

Bu konuya ilişkin başka bir dava kaydında, nafaka bedeli kendisine verilecek şekilde kadının sadece mehrinden vazgeçerek boşanmak istediğinden bahsedilmektedir. Kastamonu'da Kanare Mahallesi'nden Rabia'nın, Sapaca Köyü'nden eşi Mustafa'dan, otuz kuruş mehr-i müeccelinden vazgeçip nafaka iddeti üzerine olmak üzere boşanma isteği ve eşi Mustafa'nın bunu kabul etmesiyle boşanmanın gerçekleştiği anlaşılmaktadır. (KŞS,nr.39,s.45,h.78-79;(H.1153/M.1741).Bu örneklere bakarak kadınların kendi tasarruflarında bulunan mehir haklarından vazgeçerek mutsuz bir evliliği sonlandırdıkları söylenebilir. Ayrıca arada vekil olmadan da kadın, bizzat kendisi boşanma talebinde bulunabiliyordu.

Muhalea türü boşanmalarda bazen kadınların kocalarına mehrinden vazgeçmelerine rağmen, ücrette ödedikleri görülmektedir. Kastamonu'da Kırkçeşme Mahallesi'nden Ali, kendisi Kırım seferinde iken düşmana esir düştüğü eşi Fatma'nın ise kendisini öldü zannedip Mehmet ile evlendiği için eşinden şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine Fatma'nın eşi ve vekili Mehmet, altmış kuruş mehrinden vazgeçip iddeti kendi üzerine olmak üzere Fatma'nın boşanmayı kabul ettiği ve eski eşi Ali'ye kırk kuruş da ücret ödemeyi kabul ettiğini beyan etmiştir. Parayı alan Ali'de boşanmayı kabul etmiştir. (KŞS,nr.43,s.26,h.66;(H.1157/M.1744).Benzer konuya ilişkin başka bir dava kaydında, Kastamonu'da Kırkçeşme Mahallesi'nden Ayşe adlı kadın, eşi Mustafa Beşe'den yirmi kuruş mehr-i müeccel ve otuz kuruş alacağına tamamından vazgeçip iddeti üzerine olmak üzere boşanmak istemektedir. Ayrıca boşanmayı kabul etmesi için eşi Mustafa'ya yirmi kuruş ücret ödemiştir. Parayı alan Mustafa'da boşanmayı kabul etmiş ve boşanma gerçekleşmiştir.(KŞS,nr.43,s.34,h.88; (H.1157/M.1744).Bir başka dava kaydında da kadın boşanmak istediği eşinden alacağı mehirden vazgeçtiği gibi ayrıca istediği ücreti ödemeyi de kabul etmiştir. Kastamonu'da Deveciler Mahallesi'nden Alime adlı kadın, eşi Mehmet'ten alacağı otuz kuruş mehr-i müeccelden vazgeçip iddeti kendi üzerine olmak üzere boşanmak istemektedir. Boşanmanın gerçekleşmesi için Alime'nin, eşi Mehmet'e beş kuruş ücret ödediği ve ücreti alan Mehmet'in boşanmayı kabul ettiği görülmektedir. (KŞS,nr.31,s.38,h.69;(H.11457M.1733)Zımmilerin de Osmanlı mahkemelerinde haklarını arayabildiklerinden, sorunların çözümünde kadının huzuruna çıkabilme salahiyetine sahip olduklarından bahsedilmiştir. Muhalea yoluyla boşanma olayı bu kez zimmi bir kadının talebiyle gerçekleşmiştir. İstanbul'da Kasımpaşa'da el-Hâc Ferhad Mahallesi'nden Sümbüle binti Panayut adlı zimmi bir kadın, mehir, nafaka ve kisve gibi haklarından vazgeçerek Todori veled-i Marko ile aralarında şiddetli geçimsizlik olduğu için boşanmak istediğini söylemiştir. Todori'nin de kabulü ile boşanma gerçekleşmiştir. (GŞS,nr.259,s.4,h.15;(H.1137-1138/M.1724-25)

Bu konuya ilişkin başka bir dava kaydında, İstanbul'da Sultan Beyazıt Mahallesi'nden Maryore binti. Minval, kocası Kostantin veledi Todori ile anlaşamadıklarından dolayı hul' talebi ile Galata mahkemesine müracaat etmiştir. (GŞS,nr.250,s.22,h.56;(H.1129/M.1716)Bir diğer dava kaydında ise, İstanbul'da Galata'da Kamer Hatun Mahallesi'nden Sebinu binti Keryako, kocası Yareşko veledi Lazari ile anlaşamadığını söyleyerek boşanmak istediğini söylemiştir. Yereşko'da kabul ettiğinden dolayı boşanma gerçekleşmiştir. (GŞS,nr.245,s.11,h.33;(H.1118-19/M.1707).

Zimmi halktan bir karı-koca arasındaki darp olayı ise sulh ile neticelenmiştir. Suzana adlı kadın kocasından şikâyetçi olarak, sürekli kendisini darp ederek sövdüğünü, kanunlara aykırı muamelede bulunduğunu ve kendisine ait tüm haklarından feragat ederek boşanmak istediğini söyler. Eşi, pişman olduğunu ve bir daha kendisini darp etmeyeceğine dair kadını huzurunda söz vermiştir. Kocasının şiddet uygulamayacağına dair kendisine mahkemenin bir şahsı kefil etmesini ister. Talep uygun bulunur ve Bedros adlı sahis kadına kefil olur, Şiddet devam ederse boşanmalarına izin verileceği mahkemece taraflara bildirilir. (TŞS,nr.3,s.155,h.2;(H.1212-1213/M.1797-99)

Aldatma olayı da hul yoluyla boşanma için gerekli görülmekteydi. Divan-ı hümayunda kayıt altına alınan mühimme defterlerinde bu hususta yapılan bir şikâyet adamın kalabend edilmesi ile neticelenmiştir. İstanbul'da ikamet eden Ayşe Hatun, kocası Dellal Mehmet'ten şikâyetçi olmuştur. *Cariye ayartmak bunun huyu olmuştur*, demiş ve şikâyeti neticesinde boşanma olmamış ancak, Dellal Mehmed'in ıslah oluncaya kadar Limni Kal'ası'na kalebendliği ferman olunmuştur. (BOA,(M.D.), nr.111,h.1098;(H.1112/ M.1700) Burada kocasının kendisini cariyelerle aldatan bir kadının şikâyeti sonucunda kocasının kalabendlikle cezalandırıldığı görülmektedir.

Karşılıklı olarak anlaşma ile boşanmanın gerçekleştiği başka bir dava kaydında tarafların her ikisi de tüm haklarından feragat etmişlerdir. Tokat'ta Ahmed adlı bir şahıs mahkemeye müracaatla, karısı Şerife ile aralarında şiddetli geçimsizlik olduğunu ve ondan boşanmak istediğini beyan etmiştir. Eşi de kabul edince taraflar boşanmış ve evliliğe ait tüm haklarından karşılıklı feragat etmişlerdir. (TŞS,nr.3,s.143,h.2; (H.1212-1213/M.1797-99).Başka bir dava kaydında, İstanbul'da Galata'da Camii Kebir Mahallesi'nden Aişe binti Veli ve kocası el-Hac Abdi bin Abdüllatif mahkemeye müracaat ederek anlaşamadıklarından dolayı boşanmak istediklerini söylemişlerdir. (GŞS,nr.250,s.7,h.15;(H.1129/M.1716)

Başka bir dava kaydında ise muhalea yoluyla boşanma hususunda bir adamın eşini zorlaması konu edilmiştir. İstanbul'da Galata Etmekçibaşı Mahallesi'nde sakin olan Hadice binti Ahmed, kocası es-Seyyid Mehmed bin Halil'in muhalea yoluyla boşanmaya kendisini zorladığını söylemiştir. Ancak Hadice adlı kadın, bunu ispatlayamadığından dava reddedilmiştir. (GŞS,nr.244,s.2,h.5; (H.1117-18/M.1706).Boşanma hususundaki zorlama iddiasının ispatlanması gerçekleşmediğinden davanın reddedildiği görülür.

c. Tefrik Yoluyla Boşanma

Mahkeme kararıyla boşanma anlamına gelen *tefrik*, evlilik hayatını sürdürmenin imkânsız olduğu durumlardır ki genellikle kadının mahkemeye müracaatı ve şer'i hükümlere göre karar veren sancak veya kaza kadısının kararı ile gerçekleşen boşanmadır. Kocada hastalık veya kusur olduğu zaman kadın boşanabiliyordu. İslâm Hukuku çerçevesinde kocanın evinin geçimini temin etmediği veya edemediği veyahut da evini terk edip yabancı diyarlara gittiği ve senelerce kendisinden haber alınmadığı durumlarda ihtiyaç duyulan bir uygulama olmuştur.

Kadınların bu türden boşanma halinde yeniden evlenebilmeleri için dinin uygun gördüğü 'iddet' süresince beklemeleri gerekmektedir. (Acar,2000:466-471)Kocasının ölümü halinde kadın üç ay sonra boş olmaktadır. *iddet müddeti*² denilen üç ayı aşan sürede oturma ve gıda hakkı vardır, mirasını almaktadır. (Işık,2005:111)Buna örnek olacak bir dava kaydı Kastamonu'da İsmail Bey Mahallesi'nden Fatma adlı kadının, Mehmet adlı kişi ile on iki kuruş mehir karşılığında evlenmek istemesidir. Eski eşi Hasan'ın ölüm tarihi 21 Temmuz 1733 olup iddet süresi 16 Aralık 1733 tarihinde bittiği için bu tarihten önce evlenemeyeceği kendisine bildirilmiştir. Bunun üzerine Mehmet'in kardeşi Receb'in, Fatma lehine iddet davasından çekildiği görülmektedir. (KŞS,nr.210,s.113,h.365; (H. H.1145-46/M.1733).Sicillere yansıyan bir diğer konu ise eşlerinin ölüm haberini alan kadınlara müftü tarafından evlilik izninin verilmesidir. Bu izni alan kadınların mahkemeye başvuruda bulunup bunu onaylattıkları ve evlendikleri görülmektedir. Kastamonu'da Deveciler Mahallesi'nden Ayşe adlı bir kadın, mahkemeye başvuruda bulunup yedi sene önce Şark seferine giden eşi Mustafa'nın dönmediği ve mahalleden Mustafa ve Hasan adlı kişilerin eşinin seferde öldüğünü haber vermeleri üzerine Ayşe, Müftü İbrahim Efendi'den başkasıyla evlenmek için izin talebinde bulunmuştur. Müftü, Ayşe'ye başkasıyla evlilik yapabilmemesinin bir sorun teşkil etmeyeceği hususunda onay vermiştir. (KŞS,nr.32,s.8,h.16;(H.1142-43/M.1730).

Bir diğer kayıta Kastamonu'da Balatlar Köyü'nden Fatma adlı bir kadının eşi Ahmet'in sekiz sene önce öldüğünü Ahmet ve Hasan adlı kişilerin haber vermesi üzerine Fatma'ya Ali adlı kişi ile on beş kuruş mehir ile evlenmesine izin verilmiştir. (KŞS,nr.210,s.91,h.213;(H.1144-45-/M.1732).

Öldüğüne dair haber gelmesine rağmen sağ dönen bir adamın hakkını arama girişimine ilişkin bir dava kaydında, Kastamonu kadısına gönderilen emirde, Hüseyin adlı kişinin arz-ı hal sunup eşi Ümmügülüm ile annesinin bazı işler için İstanbul'a gittiklerinde kaza ahalisinden Müftüzâde Mehmet Efendi adlı kişi Üsküdar nâibinden aldığı ilam ile kocasının öldüğü gerekçesiyle eşini talak-ı selase ile boşadığını iddaa ettiği Ümmügülüm'ü oğluna, annesini de kendine nikâhlamıştır.Hüseyin'in sunduğu arz-ı hale binaen sadrazam ağalarından Ebubekir Ağa olayı tetkik hususunda görevlendirilip Ümmügülüm, Müftüzâde Mehmet Efendi ve oğlunun İstanbul'a götürülüp davalarının kadıasker huzurunda görülmesi emredilmiştir. (KŞS,nr.39,s.136,h.368;(H.1154-55/M.1742).

Kayıp olan eşten boşanma talebine ilişkin bir dava kaydında, Tophanede Cihangir Mahallesi'nde sakin Fatma Hatun binti Abdullah mahkemeye müracaat ederek, zevci Mustafa Reis bin Mehmed'in dört seneden beri kendisine herhangi bir vekil bırakmadan gittiğini söylemiştir. Bundan dolayı da boşanmak istemiştir. Bu durumda Fatma hatunun mağdur olmaması için mahkeme boşanma kararı vermiştir. (GŞS,nr.272,s.11,h.34;(H.1145/M.1732)

Akil-baliğ olmak da evliliğin hem oluşumunda hem de idamesinde önem arz eden bir durumdu. Tokat'ta Abdurrahim adlı kişi mahkemeye gelerek, umumca deli kabul edilen kardeşi Mustafa'nın vasisinin kendisi olduğunu söyler. Fakat amcalarının kendi izni olmadan kızı Zeyneb'i adı geçen Mustafa ile evlendirmişlerdir, bu evliliğe Zeynep de razı değildir. Evliliğin sonlanması hususunda Abdurrahim ile anlaşarak Mustafa'nın bu evlilikten boş addedilmesi talebinde bulunmuştur. Mahkeme durumu inceleyerek bu evliliği hükümsüz saymıştır. (TŞS,nr.3,s.151,h.2;(H.1212-1213/M.1797-99)Kastamonu Kazâsı'nda gayr-i müslimlere ait bir boşanma davasında Şadi Bey Mahallesi'nden Zoya adlı zimmi kadın, kocası Süve'nin birkaç senedir gözleri görmediği için kendine ve eşine bakma gücünün olmadığını bildirmiştir. Kendisinin üzerine eşinin evlenmesi mümkün olmadığı için eşi Süve'den elli kuruş kıymetli eşyayı alıp mehr-i müeccel ve eşya davasından vazgeçip boşandığı görülmektedir. (KŞS,nr.36,s.13,h.26;(H.1151-M.1738)

SONUÇ

Osmanlı toplum yapısı içerisinde zuhur eden evliliklerde genel olarak tarafların rızasını almak esastır. Evlilikler genelde tek eşli olarak yürütülmekteydi. Bazı durumlarda ise Ailenin çözülme sürecinin boşanma ve ölüm ile zuhur ettiğine şahit olmaktadır. Bu süreçte hem Müslüman hem de gayrimüslim kadına ekonomik

²...“ Boşanan kadınların yeniden evlenebilmesi için üç aylık hayız dönemini geçirmesi gerekirdi. 'iddet' denilen boşanan kadının beklemek zorunda olduğu bu süre, insan nesebinin karışmaması için rahimin temizlenmesi amacını gütmekteydi. "Daha fazla bilgi için bkz: Altındal, age,s.45.

güvence sağlandığını görüyoruz. *Mehr-i müeccel* olarak adlandırılan boşanma sonrası erkeğin kadına verdiği bugünkü anlamıyla *nafaka* diyebileceğimiz bedelin varlığından haberdarız. Ölüm de bir boşanma olarak kabul edilmekteydi. Genelde boşanma yetkisi erkeğe ait bir yetki olarak bilinir. Ancak kadın da geçimsizlik, kocasının kayıp oluşu gibi nedenlerle mehr-i müeccel hakkından vazgeçerek boşanmayı talep edebilmekteydi. Hatta bazen kadının kocasına belirli bir miktarda para ödeyerek kocasını boşanmaya razı ettiğini de görüyoruz. Bazen erkek, karısını döverek boşanma talebini ilk olarak kadının dile getirmesini ve bu suretle boşanma durumunda karısına ödeyeceği bedelden kurtulma yolunu izlediklerini ancak kadının hakkını arama yetkisi ile durumun açığa kavuştuğunu da görüyoruz.

Dolayısıyla evlilik bir toplum yapılanması içerisinde nasıl olağan bir durumsa hoş karşılanmasa dahi boşanma da olağan bir durumdur. Önemli olan tarafların haklarının adil bir biçimde sahiplerine iade olunmasıdır. Bu ise Hukuk sistemi ile muhafaza edilebilmiştir. Toplumun her bireyi gibi müslim olsun gayrimüslim olsun kadınlar kadı huzurunda haklarını arayabilmiş, boşanma talebinde bulunabilmiş, kendi ve çocuğu için ekonomik güvencenin temin edilmesini sağlayabilmiştir.

Osmanlı toplum yapısı içerisinde Kastamonu, Galata ve Tokat'a ait şer'iyye sicilleri örnekleminde ele alınan bu çalışmada boşanma vakaları incelenmiş olup boşanma mefhumunun gerekçeleri ve sonuçları üzerinde durulmuştur

KAYNAKÇA

1. Kastamonu Şer'iyye Sicilleri, Nr. 27,28,30,31,32,33,36,38,39,40,43,106,210
2. Galata Şer'iyeye Sicili, Nr. 244, 245, 250, 253, 259, 270, 272
3. Tokat Şer'iyye Sicilleri,Nr. 3 (Belge numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.)
4. Aktan, H.(1992). İslam Aile Hukuku, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara) , 2: 396- 433.
5. Altındal, M.(1994), *Osmanlı'da Kadın*, (Altın Kitaplar Yayınevi,İstanbul).
6. Acar, H. İ.(2000), İddet, *DİA*, C.21, (TDV Yayınları, Ankara), 21:466-471.
7. Demirel, Ö.,Gürbüz,A.,Tuş,M. (1992).Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara),1: 95-118.
8. Develioğlu, F.(2000).*Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Aydın Kitabevi, Ankara)
9. Işık, M.(2005), *Tarihi Kayseri'de Kadının Adı*, (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri).
10. Kaplan, M.(2004).*XVII. yy'ın İkinci yarısında Kayseri' de Kadın ve Aile*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, Ankara)
11. Karaman, H.(1992), İslamın Getirdiği Aile Anlayışı , *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara), 2:385- 395.
12. Pakalın, M. Z.(1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-II*, (Millî Eğitim Basımevi, İstanbul)
13. Savaş, S.(1992), Fetva ve Şer' iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara),2:504- 547.
14. Selçuk, H.(2008)., *Şer' iyye Sicillerine Göre Kayseri Sancağı ve Girit Seferi' ne Katkısı (1645-1669)*, (Erciyes Üniversitesi Yayını:168 Kayseri Yörelere Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları:8, Kayseri)
15. Türkdoğan, O.(1992), Türk Ailesinin Genel Yapısı, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara), 1: 29- 66.
16. Yuvalı, A.(1997), Kayseri' de 17. yy' ın Sonlarında Kadının Sosyal Statüsü, *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (Haz. A. Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Ramazan Tosun) Kayseri) ,367- 375.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Review ArticleSubject Area
MarketingVol: 8 Issue: 63
Year: 2022 September
Pp: 1718-1720Arrival
10 August 2022
Published
31 September 2022
Article ID 64532Doi Number
<http://dx.doi.org/10.2922/8/smryj.64532>**How to Cite This Article**
Yılmaztürk, Y. (2022).
“Covid-19 Pandemi
Sürecinde Tıbbi Tanıtım
Ve Pazarlama”,
International Social
Mentality and
Researcher Thinkers
Journal, (Issn:2630-
631X) 8(63): 1718-1720Social Mentality And
Researcher Thinkers is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Covid-19 Pandemi Sürecinde Tıbbi Tanıtım Ve Pazarlama ¹

Medical Promotion And Marketing During The Covid-19 Pandemic

Yasin Yılmaztürk ¹ ¹ Öğr.Gör.Dr., Kırklareli Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler Ve Teknikler Bölümü, Kırklareli, Türkiye

ÖZET

Günümüzde; Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020’de pandemi olarak ilan edilen ve küresel olarak tüm dünyayı etkileyen Covid-19’un ekonomik, kültürel, sosyal, fiziksel ve psikolojik olarak gelişen olumsuz etkileri azalmakla birlikte halen devam etmektedir. Pandeminin sağlık alanında oluşturduğu olumsuz etkilerin yanı sıra dijital ortama geçiş sürecinin hızlanması ile birlikte tüm tanıtım ve pazarlama sektörleri de olumsuz etkilenmiştir. Firmalar pazarlama alanında dijital platformu yoğun biçimde kullanarak gerek tıbbi ekipmanlar gerek kozmetik ürünler gibi birçok maddenin tanıtım stratejilerini pandemi sürecine uyarlayarak piyasadaki hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu süreçte özellikle toplumların korkulu rüyası haline gelen ve yoğun can kaybına neden olan bu hastalıktan korunmada büyük öneme sahip olan aşıların geliştirilmesi ve tıbbi tanıtımı halkın bilinçlenmesine katkı sağlamıştır. Özellikle pandeminin başlangıcında halkın tıbbi malzemeleri tanıma, bu malzemeler hakkında bilgi sahibi olma hatta hastalığın başlangıcında bu malzemeleri depolama isteği ortaya çıkmıştır. Toplumun yaşam biçimi değişikçe firmaların tıbbi tanıtım ve pazarlama stratejileri, geliştirdikleri ürünler de bu duruma uygun olarak değişiklik göstermiştir. Görünen o ki salgın hastalıklar sona erdiğinde bile toplum ve alışkanlıkları üzerindeki etkileri devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, pandemi, tıbbi tanıtım ve pazarlama

ABSTRACT

Today although the negative economic, cultural, social, physical and psychological impacts of Covid-19 which was declared as a pandemic by the World Health Organization on 11 March 2020 and has globally affected the whole world are decreasing, they still continue. Besides the negative impacts of the pandemic in the field of health, rapid transition to the digital environment has affected all promotion and marketing sectors negatively. Firms have continued to dominate in the market by using the digital platform intensely in the area of marketing and adapting the promotion strategies of most materials such as medical equipment and cosmetic products into the pandemic. During this period, the development and medical promotion of vaccines which play a key role in protecting from this disease that has become a nightmare especially for communities and caused enormous losses of life have contributed to raising awareness in people. People began to have a desire to know medical equipment, have knowledge of this equipment and even store it especially at the beginning of the pandemic. As the lifestyle of community changes, the medical promotion and marketing strategies of firms and the products they produce change. Pandemics will apparently continue to influence society and their habits even if they end.

Keywords: Covid-19, pandemic, medical promotion and marketing

GİRİŞ

Tarih boyunca toplumları olumsuz etkileyen çeşitli salgın hastalıklar büyük felaketler olarak ortaya çıkmıştır. Bu hastalıklar dünya nüfusunun azalmasına insanların yaşam kalitelerinin oldukça olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur.

Geçmişten günümüze ve geleceğe uzanan bu salgın hastalıkların, geçmişte ve günümüzde yaşandığı gibi, gelecekte de yaşanacak olması beklentiler arasındadır (WHO, 2018). Bu durum mücadele içinde olduğumuz ya da olacağımız bu hastalıkların insanların yaşamını oldukça olumsuz etkileyeceği gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Günümüzde; Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkan, insanları enfekte edebilen, “Severe Acute Respiratory Syndrome-Coronavirus 2 (SARS-CoV-2)” olarak da bilinen yeni bir yarasa kökenli koronavirüs (2019-nCoV) tespit edilmiştir (Zhu, 2020). Bu virüsün neden olduğu durum, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020’de pandemi olarak ilan edilmiştir. Küresel olarak tüm dünyayı etkileyen Covid-19’un ekonomik, kültürel, sosyal, fiziksel ve psikolojik olarak gelişen olumsuz etkileri azalmakla birlikte halen devam etmektedir.

PANDEMİNİN ETKİLERİ

Sağlık açısından insanların yaşadığı olumsuzluklar tüm hayatlarını etkiler hale gelmiş, davranışları, alışkanlıkları, yaşam koşulları, iş gücü kayıpları ve dolayısıyla tüm yaşam planları değişiklik göstermiştir. Pandeminin sağlık alanında oluşturduğu olumsuz etkilerin yanı sıra dijital ortama geçiş sürecinin hızlanması ile birlikte tüm tanıtım ve pazarlama sektörleri de olumsuz etkilenmiştir. İletişimin, sosyal etkileşimin son derecede azaldığı bu süreçte kişiler özellikle sosyal medya aracılığı ile güvenilir buldukları firmalara yönelmiş; gerek ilaç sektörü gerekse tıbbi ekipmanların pazarlanması hakkındaki stratejilerde önemli

¹ Bu çalışma Uluslararası VIII. TURKCESS Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresinde Sözel Bildiri olarak sunulmuştur.

değişiklikler meydana gelmiştir. Firmalar pazarlama alanında dijital platformu yoğun biçimde kullanarak gerek tıbbi ekipmanlar gerek kozmetik ürünler gibi birçok maddenin tanıtım stratejilerini pandemi sürecine uyaralayarak piyasadaki hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu süreçte özellikle toplumların korkulu rüyası haline gelen ve yoğun can kaybına neden olan bu hastalıktan korunmada büyük öneme sahip olan aşıların geliştirilmesi ve tıbbi tanıtımı halkın bilinçlenmesine katkı sağlamıştır.

PANDEMİDE TIBBİ TANITIM VE PAZARLAMA SÜRECİ

Pandemide zaman ilerledikçe bu durumla yaşamaya adapte olma ve korunma çabaları gösterilmeye başlanmıştır. Korunma yöntemlerinin öğrenilmesiyle birlikte başta maske ve dezenfektan olmak üzere sağlık ve temizlik ürünlerine olan talep ve satışlar artmıştır. Covid-19 salgınının oluşturmuş olduğu bu talep artışı ise başta bu ürünleri üreten sektörler ve ürünlerin tıbbi tanıtımı ve pazarlamasında yer alan sektörler olmak üzere ekonomik açıdan birçok sektörü pozitif yönde etkilemiştir (Akyüz ve AYTEKİN, 2022).

Sağlık ve temizlik ürünleri gibi Covid19'dan koruyucu ekipman ve hizmetlere olan talepler ise artış göstererek yeni bir boyut kazanmıştır. Böylece Covid-19 salgınıyla birlikte artan tıbbi araç gereç tüketimi, sağlık taramaları masraflarının yanı sıra, ilaç, aşı, maske, temizlik ve hijyen ürünleri ile dezenfektan kullanımındaki artış dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır (Akyüz ve AYTEKİN, 2022). Çünkü Pandemiden korunmada en iyi yöntem olarak maske, mesafe ve hijyen sıralanmıştır (Celina vd., 2020; WHO, 2020; Agrawal vd., 2020; Al-Gheethi vd., 2020; Özçakmak ve Var, 2020; Duarte ve Santana, 2020; Özer ve Hacımustafaoğlu, 2020; Al-Sayah, 2020). Dolayısıyla korunma için gerekli olan ekipmanların ve malzemelerin temini, tanıtımı, halk tarafından bilinirliğinin artması, doğru kullanım yollarının öğrenilmesi için özellikle tıbbi tanıtım ve pazarlama faaliyetleri oldukça önemli bir hal almıştır. Bu noktada dijital yöntemlere duyulan ihtiyaç artmıştır.

Endüstride ihtiyaç duyulan dijital pazarlama yöntemlerini ve bu yöntemlerin tanıtım ve pazarlama yaklaşımlarını nasıl geliştirdiğini detaylandırmak faydalı olabilir. Web sitesi yapımı; Facebook ve Twitter gibi sosyal medyanın potansiyelini en üst düzeye çıkarmak; Arama Motoru Optimizasyonu (SEO); mobil uygulamalar; dijital yaklaşımların etkinliğini değerlendirmek için müşteri dönüşümü ve dijital analitik bilgisi en önemli dijital pazarlama yöntemleri arasındadır (Royle ve Laing, 2014).

Elektronik medyanın, tıp kurumlarındaki pazarlama yöneticileri tarafından pazarlama stratejilerini geliştirirken reklam aracı olarak kullanılmasına yol açan hedefleme yeteneği büyük bir avantajdır. Sosyal medya ile ilgili olarak, belirli davranışları teşvik edebilen ve böylece karar vermeyi etkileyen iletişim platformları olduğunu söylemek güvenlidir. Sosyal medya aracılığıyla insanlar diğer insanlarla iletişim halinde kalmakta ve sağlık kurumlarının mevcut hastalarla veya potansiyel hastalarla kalıcı olarak iletişim kurmasını sağlayabilmektedir. Ayrıca sosyal medya, belirli bir kurum tarafından sağlanan ürünlere erişimin indirimleri, teklifleri ve avantajları hakkında bilgi yayınlamak için reklam ve tanıtım stratejilerinde kullanılabilir (Radu vd., 2017). İnternet, e-posta ve sosyal medya sadece doğrudan pazarlamadan daha ucuz yöntemler değil, aynı zamanda sanal müşterilere bir hizmet pazarlama, mesafe engelini kırma ve tüketicileri herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerde sunulan hizmetten haberdar etme fırsatı yaratır (Copley, 2004).

SONUÇ

Müşterilerin ihtiyaçlarını en yüksek standartlarda karşılayabilmek için potansiyel tüketicilerin ihtiyaç ve isteklerini öğrenmek ve anlamak önemlidir. Müşteriler tarafından elektronik kullanımındaki üstel büyüme ile karşı karşıya kalan tıbbi kuruluşlar, yeni teknolojileri stratejilerine dahil etmenin yeni yollarını ve araçlarını bulmuşlardır. Bir tıbbi kuruluşun pazarlama stratejilerine entegre edilebilecek diğer internet araçları türleri, potansiyel ziyaretçileri kliniğin kendi web sitesine yönlendiren bağlantılar, açılır pencereler ve diğer web sitelerinde veya sosyal medya platformlarında yer alan afiş reklamlarıdır (Park vd., 2008).

Sosyal medya da dahil olmak üzere dijital pazarlama yöntemlerinin tıbbi kuruluşlar tarafından da yaygın olarak benimsenmeye başlaması, müşteriler ile giderek daha fazla iletişimin kurulduğu, bire bir temelde geri bildirim alındığı ve müşteriler için konuşulabilir çözümler sunulan tanıtım ve pazarlamanın bireyselleşmesine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Agrawal, H., Singh, S. ve Gupta, G., (2020). "What All We Should Know About Masks in COVID-19 Pandemic", *Indian Journal of Surgery*, 82(3), 295–296.
2. Akyüz-Öntürk, H. ve AYTEKİN, İ. (2022). "Covid-19 Sürecinde Koruyucu Sağlık ve Hijyen Ürünlerinin Satışı ve Tüketimi Üzerine Bir İnceleme", *Medical Research Reports*, 5(1), 27-39.

3. Al-Gheethi, A., Al-Sahari, M., Malek, M.A., Noman, E., Al-Maqtari, Q., Mohamed, R., vd. (2020). “Disinfection Methods and Survival of SARS-CoV-2 in the Environment and Contaminated Materials: A Bibliometric Analysis”, *Sustainability*, 12, 1-12.
4. Al-Sayah, M.H., (2020). “Chemical Disinfectants of COVID-19”: An Overview, *Journal of Water and Health*. 18(5), 843-848.
5. Celina, M.C., Martinez, E., Omana, M.A., Sanchez, A., Wiemann, D., Tezak, M., vd., (2020). “Extended use of Face Masks During the COVID-19 Pandemic - Thermal Conditioning and Spray-on Surface Disinfection”, *Polymer Degradation and Stability*, 1-16.
6. Copley, P., (2004). *Marketing communications management: concepts and theories, cases and practices*. Routledge.
7. Duarte, P.M. ve Santana, V.T., (2020). “Disinfection Measures and Control of SARS-COV-2”, *Global Biosecurity*. 1(39).
8. Özçakmak, S. ve Var, I., (2020). “Covid-19 Salgınının Yayılmasını Önleyici Hijyen Uygulamaları”, *Akademik Gıda*, 18(4), 433-441.
9. Özer, A. ve Hacımustafaoğlu, M., (2020). “COVID-19 Sürecinde Sağlık Kurumlarında ve Toplumda Önerilen Farklı Maske Tipleri, Özellikleri Ve Standartları Nasıl Olmalıdır?”. *J Pediatr Inf.* 14(3), 170-174.
10. Park, T., Shenoy, R. ve Salvendy, G., (2008). “Effective advertising on mobile phones: a literature review and presentation of results from 53 case studies”. *Behaviour and Information Technology*. 27(5), 355-373.
11. Radu, G., Solomon, M., Gheorghe, C.M., Hostiuc, M., Bulescu, I.A, ve Purcarea, V.L., (2017). “The adaptation of health care marketing to the digital era”, *Journal of Medicine and Life*, 10(1), 44-46.
12. Royle, J. ve Laing, A., (2014). “The digital marketing skills gap: Developing a Digital Marketer Model for the communication industries”, *International Journal of Information Management*, 34, 65–73.
13. Rubio-Romer, J.C., Pardo-Ferreira, M.D.C., Torrecilla-García, J.A. ve Calero-Castro, S., (2020). “Disposable Masks: Disinfection and Sterilization for Reuse, and non-Certified Manufacturing, in the Face of Shortages during the COVID-19 Pandemic”, *Safety Science*, 129(104830), 1-11.
14. WHO - World Health Organization., (2020). *Cleaning and disinfection of environmental surfaces in the context of COVID-19*. World Health Organization.
15. WHO - World Health Organization. (2018). *Managing epidemics: key facts about major deadly diseases*. World Health Organization.
16. Zhu, N., Zhang, D., Wang, W., Li, X., Yang, B., Song, J., vd., (2020). “China Novel Coronavirus Investigating and Research Team. A Novel Coronavirus from Patients with Pneumonia in China, 2019”, *The New England Journal of Medicine*, 382(8), 727–733.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Educational Sciences

Vol: 8 Issue: 63

Year: 2022 September
Pp: 1721-1731Arrival
13 August 2022

Published

31 September 2022

Article ID 64569

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64569>

How to Cite This Article
Gülsüm, M., Aydın, E.,
Karaaslan, M., Tekin, S.,
Bakır, H.N. & Çavuşoğlu,
A. (2022). "İlk Ve
Ortaokulda Görev Yapan
Yöneticilerin
Öğretmenlere Mobbing
Uygulama Nedenleri",
International Social
Mentality and Researcher
Thinkers Journal,
(Issn:2630-631X) 8(63):
1721-1731

Social Mentality And
Researcher Thinkers is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

İlk Ve Ortaokulda Görev Yapan Yöneticilerin Öğretmenlere Mobbing Uygulama Nedenleri

The Reasons of the Principals Working in Primary and Secondary Schools Applying Mobbing to Teachers

Mehmet Gülsüm¹ ID Engin Aydın² ID Muzaffer Karaaslan³ ID Sedat Tekin⁴ ID H. Nuri Bakır⁵ ID
Aynur Çavuşoğlu⁶ ID

¹⁻²⁻³⁻⁴⁻⁵⁻⁶ M.E:B. Öğretmen, Diyarbakır, Türkiye

ÖZET

Bu araştırmanın amacı ilk ve ortaokulda görev yapan yöneticilerin öğretmenlere mobbing uygulama nedenlerini açıklamaktır. Mobbing, hedeflenmiş bir bireyin etkinliklerini önleyip bireyi rahatsız ederek mutsuz edip okuldan ayrılmasını sağlamak olarak açıklanabilir. Bu çalışmada Diyarbakır ili Bağlar ilçesi ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin mobbing davranışlarına hedef olma sebepleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma, Diyarbakır ili Bağlar ilçesinde çalışan 100 öğretmenle yapılmıştır. Yapılan araştırma bize öğretmenlerin, psikolojik şiddette maruz kaldığını gösteriyor. Yapılan mobbing durumları; söz ile tehdit etme, aşırı kontrol etme, küçük düşürme, kişiyi görmezden gelme, fazladan iş yüklemeye tespit edilmiştir. Psikolojik şiddetin bireyler üzerindeki tesirleri; tedirginlik, tükenmişlik, sessiz kalma, isteklendirme düşüklüğü, stres yapma, özgüvenin azalması ve aile yaşantısını olumsuz yönde etkilemeye olarak belirtilmiştir. Öğretmenler açısından bu durum önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yıldırma, korkutma, mobbing, psikolojik yıldırma, zorbalık

ABSTRACT

The purpose of this research is to explain the reasons why the administrators working in primary and secondary schools apply mobbing to teachers. Mobbing can be explained as preventing a targeted individual's activities, disturbing the individual, making them unhappy and leaving the school. In this study, it was tried to determine the reasons why teachers working in primary schools in Diyarbakır province Bağlar district were the target of mobbing behaviors. The research was conducted with 100 teachers working in Bağlar district of Diyarbakır province. The research shows us that teachers are exposed to psychological violence. Mobbing situations; threatening with words, excessive control, humiliation, ignoring the person, and overloading. The effects of psychological violence on individuals; anxiety, burnout, staying silent, low motivation, stress, decreased self-confidence and negatively affecting family life. For teachers, this is important.

Keywords: Intimidation, intimidation, mobbing, mobbing, bullying

GİRİŞ

Okul içinde gerginliğe ve kavgalı bir ortama sebep veren bütün psikolojik etkenlerin bir araya gelmesi ile meydana çıkan, insanın ruh sağlığını bozan, çalışanların iş başarısını olumsuz olarak etkileyen temel bir problemdir mobbing. Okulda veya kurumda çalışanları, rahatsız etme, gözdağı verme, istenmeyen söz ve davranışlarla eziyet etme; özetle kişilere psikolojik şiddet uygulanan bir süreçtir. Gerçek hedef, okullarda istenmeyen bireylere tahakküm yaparak, onların dayanma güçlerini bitirip, okuldan ayrılmasını sağlamaktır. Mobbing kelimesini 1960-1970 yılları arasında hayvan davranışları üzerine araştırma yapan Konrad Lorenz bulmuştur. Hayvan sürüsündeki güçsüz küçük grupların kendilerinden daha güçlü ve yalnız bir hayvana toplu olarak saldırıp uzaklaştırması ya da hayvan gruplarındaki en zayıf olanı yiyecek ve içecekten uzaklaştırarak dışlaması, güçsüzleştirerek öldürüp grubun dışına atması halini belirtmek maksadıyla kullanılmıştır. Peter Heinemann, mobbing kelimesini ilk defa 1973 yılında çocuklar arasındaki saldırgan davranışları ifade etmek için kullanmıştır. İşyerinde yaşanan saldırgan davranışlarla ilgili detaylı araştırmaları olan ve literatürde oldukça tanınan Leymann 1980-1990 yılları arasında çalışma yerlerinde meydana gelen toplu şiddeti ifade etmede mobbing kelimesini dile getirmiştir. Meydana gelen bu saldırgan davranışları ilk önce İsveç'te araştırmış, daha sonra Almanya araştırmalarının devam ettiği yer olmuştur. Bu araştırmaların asıl içeriğini işyerlerinde zor kişiler olarak tanınan çalışanları araştırmak oluşturmaktadır. Böyle insanların gerçekte kolay kişiler olduklarını belirlemiştir. Zor karakter olarak bilinen çalışan davranışlarının doğuştan olmadığını eğitim kurumlarının yapıları ve kültürlerinin, bu insanları, zor kişiler olarak tanıttıklarını saptamıştır.

Mobbing konusunun tarihi, insanoğlunun topluluklar halinde yaşamaya başladığı, iş bölümünün olduğu dönemlere kadar gitmektedir. Süreç içinde insanın tabiatı gereği bazı bireylerin elde ettikleri güç ile kendi üzerine düşen görev ve vazifeleri başkalarına yaptırdıkları ve bu sayede çalışmayarak hayatlarını devam ettirme yetisine kavuştukları görülmektedir (Altuntaş, 2010).

Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde ise daha çok mobbing sözcüğü kullanılmaktadır. İsveç'te araştırma yapan araştırmacılar ise mağdur edilme, haksızlığa uğrama ifadelerini açıklamak için mağduriyet kelimesini

tercih ederken; Avrupalı araştırmacıların çoğu psikolojik terör ve taciz kavramlarını tercih etmektedirler (Öke ve Yüceci, 2005: 62). Bu açıklamaların hepsinin benzer özelliği davranışlara maruz kalan bireyleri olumsuz anlamda incitmesi ve sürekli tekrar etmesidir. Bizim ülkemizde mobbing kelimesi; bezdirme, psikolojik şiddet, , psikolojik terör vb. gibi kullanılmaktadır. Mobbing (Yıldırma), bireyler arasındaki olumsuz iletişim çeşidini ifade eder. Bu bireyleri ve örgütleri olumsuz etkilemektedir. Kişileri psikolojik ve üretkenlik açısından etkilerken, örgütleri ise üretkenlik ve imaj yönünden olumsuz etkilemektedir.

Fakat böyle davranışların nasıl oluştuğunu bireyler üzerindeki etkilerini daha iyi kavramak için, daha fazla araştırma yapılmalıdır. Yapılan araştırmanın sürece bir katkıda bulunabileceği zan edilmiştir.

Okullarda psikolojik baskı, ileri düzeydeki ülkelerde problem diye belirlenmiş ve araştırılmaya tabi tutulmuştur. Konuyu ilgilendiren değişik araştırmalar yapılmış, bezdirmenin oluşturduğu konuları, çizgileri, ne tür alanlarda daha çok görüldüğü, teşkilat yapısının, bireysel kriterlerin mobbing olmada etkisi, mobbinge nasıl savaşılabileceği gibi konular incelenmiştir. İnsanları bilgilendirmek için istismar edilen kişiyi etkileyebilen psikolojik şiddet ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Araştırma, eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlere, okullarda iş arkadaşlarının onları nasıl mobbinge maruz kalabileceklerini göstermeyi hedeflemektedir.

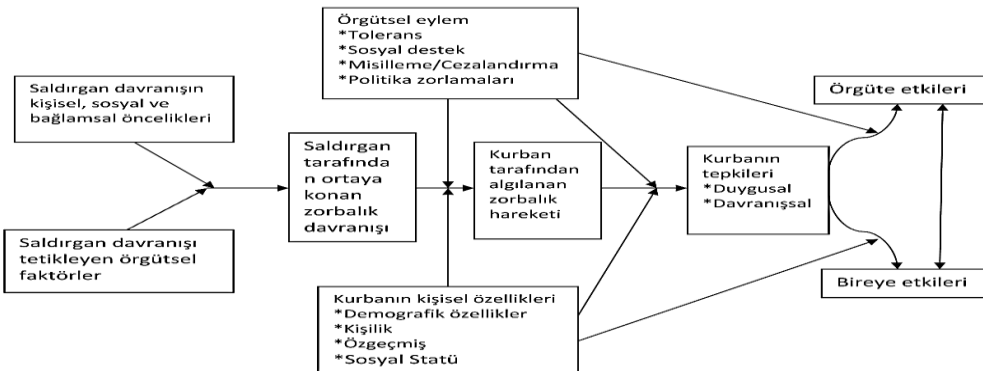
Her kültürde var olmakla birlikte, evrensel bir olgu niteliğine sahiptir. Kavram olarak çalışma hayatına girdiği günden itibaren tam olarak anlaşılabilen gerek fikirlerimizde gerekse hukuki alanda netlik kazanmış bir kavram değildir (Özdemir, 2015).İşyerinde mobbing kavramı, çalışma hayatının var olduğu günden beri yaşanmakta olan, ancak insanın doğası itibarıyla açığa çıkarmaktan kaçındığı, yok sayılan, görmezden gelinen karmaşık, çok farklı boyutları olan, çok disiplinli olgudur (Acar ve Dündar, 2008:111).

Mobbing; bireylere karşı sistematik biçimde ast ve üstleri ya da eşit seviyedeki çalışanlar tarafından yapılan kötü davranış, tehdit, aşağılama ve şiddet ve çalışanlara karşı sistematik baskı oluşturarak, etik dışı yaklaşımlarla çalışanın dayanma gücünü ve performanslarını engellemek suretiyle işten ayrılmalarını sağlamak, belirli bir çalışana hedef alan, sistematik olarak uzun süreli devamlılık gösteren, istenilmeyen olumsuz davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Tutar, 2004:2).

Tınaz (2006)'a göre mobbing, işletmelerde işverenler veya diğer çalışanlar tarafından yinelenen saldırılar biçiminde yapılan bir çeşit psikolojik terör şeklinde tanımlanmıştır. Çalışanlara karşı üstleri, astları ya da eşit seviyedeki çalışanlar tarafında sistemli bir şekilde yapılan tehdit, aşağılama, kötü davranma ve şiddet vb. davranışları içermektedir. Tanımlardan da anlaşıldığı üzere, mobbing kapsamı içine giren davranışlar listesi oldukça kabardığı ve şu davranışları içermektedir: Hata aramak ve bulmak, haksız yere eleştirmek, yapılan hataları kasıtlı olarak görmek, bireyi dışlamak, iftira, söylenileni çarpıtmak, gerçek niyeti gizlemek, tecrit etmek, sürekli olarak eleştiride bulunmak, disiplin kurallarını kötüye kullanmak, haksız yere işinden çıkarmak gibi bireyi rahatsız eden olumsuz ve taciz edici tutumlardır (Tutar, 2004:2)

Mobbing davranışlarının statü, hiyerarşi ve cinsiyet ayırımı gözetmeksizin, tüm kültürlerde ve işletmelerde yaşanabilecek bir sorun olduğunu, bu sebeplerle çalışanların mobbing davranışlarına maruz kalma risklerinin bulunduğu söylenebilmektedir (Bahçe, 2007).

Mobbing anlam olarak biliniyor olsa da aslında nasıl olduğu, nelere yol açtığı (birey, kurum ve toplum düzeyinde) ve bireysel, kurumsal, toplumsal düzeyde nasıl tutum alınması gerektiği konularında yeterince bilince ve bilgiye sahip değiliz.

Şekil 1 Mobbingin kavramsal çerçevesini oluşturan olgular

Tarihten Günümüze Mobbing ve Önemi

Mobbing sözcüğü ilk olarak Lorenz tarafından 1960'lı yıllarda bir grup hayvanın tek bir hayvanı korkutmak için yaptıkları saldırıları ifade etmede kullanılmıştır.

1972 yılında Heinemann, sınıftaki öğrencilerin birbirlerine neler yapabilecekleri ile ilgili gruptaki çocukların yalnız bir çocuğa uyguladıkları yıkıcı, zararlı davranışları açıklamakta kullanmıştır. Heinemann, öne geçilmediği takdirde arkadaşları tarafından şiddet gören öğrencilerin hayatlarına son verme davranışında bulunabileceği vurgulanmıştır. (Leymann, 1996: 166). 1980 yılından itibaren Leymann, birbirine benzeyen davranışların var olduğunu tespit etmiştir. Leymann, bu olayla 1984 senesinde karşılaştığını, ancak bu olayın çok eski tarihlerden beri var olduğunu belirtmiş ve 1982 yılında başlayan, 1983 yılında bilimsel raporla sonuçlanan bir araştırma yapılana dek düzenli bir biçimde açıklanmadığını belirtmiştir (Leymann, 1996:166).

Norveç'te 1983 te üç gencin hayatlarına son vermesi üzerine, o devrenin Milli Eğitim Bakanı geniş çaplı bir araştırma başlatmıştır. Profesör Doktor Dan Olweus araştırmayı idare etmiş ve eğitim kurumlarındaki mağdurların durumlarını meydana çıkarmaya çalışmıştır.

1990 yılından başlayarak İngiltere, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde çocukları ve gençleri korumak için programlar düzenlenip uygulanmıştır. İlk ve ortaokullardaki öğrencilerin %15'inden daha fazlası, okullarda bu tür davranışlara maruz kalabilmektedirler. (Olweus, 1993; Yavuz, 2007: 7). 1988 senesinde İngiliz gazeteci Andrea Adams, BBC'de yapılan programlarda mobbing kavramını insanlara tanıtarak kamuoyunun dikkatini çeken ve televizyonda gösteren ilk isimdir. İleriki zamanlarda yaptığı çalışmalarını 1992 yılında "Bullying at Work: How to Confront and Overcome" (İşyerinde Bullying: Nasıl korunulabilir ve Üstesinden Gelinir?) kitabında yayınlamıştır. Adams, "bullying" kelimesini devamlı kusur bulma ve insanları aşağılamak için kullanmaktadır. Bunun sebebinin de bu tür davranışlara duyarsız kalan yönetim anlayışının varlığıdır (Koç ve Urasoğlu Bulut, 2009:65).

Eğitim kurumlarında mobbing zede olmuş ya da mobbing uygulama sürecinde olanlara bu hareketlerin sadece onlara yapılmadığını gösterme ve okullarda psikolojik şiddetin birçok insana yapıldığını vurgulama açısından değerlidir. Bu çalışmanın, okullarda psikolojik teröre dönüşen mobbinge karşı insanları koruma ve yasal tedbirler alma konusunda faydası olacağı düşünülmektedir.

Okullarda yaşanan psikolojik şiddetin nedenlerini belirlemek amacıyla bu araştırma yapılmıştır. Hedef okullarda yöneticilerin mobbing davranışları göstermelerinin sebeplerini, davranış şekillerini ve öğretmenlerin hangi baskılarla karşı karşıya kaldıkları ve bunlara tepkilerinin ne olduğunu açığa çıkarmaktır. Çalışmada araştırmaya konu olan problem "Diyarbakır ili Bağlar ilçesinde ilk ve ortaokul müdürlerinin öğretmenlere uyguladıkları mobbing davranışları ve nedenleri ile öğretmenlerin bu problemlere ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu amaca varmak için aşağıdaki sorular cevaplanmaya çalışılacaktır.

- ✓ Okullarda yöneticiler neden mobbing davranışları göstermektedirler?
- ✓ Okullarda müdürlerin uyguladıkları mobbing davranışlarına ilişkin sebeplerde cinsiyetler arasında değişkenlik var mıdır?
- ✓ Okullarda psikolojik şiddet davranış biçimleriyle ilgili görevler arasında değişkenlik var mı?
- ✓ Okullarda öğretmenlerin mobbing uygulamalarına karşı verdikleri tepkiler nelerdir?
- ✓ Öğretmenler psikolojik şiddet uygulamalarına gösterdikleri reaksiyonlara ilişkin algılarında cinsiyetlerine göre değişkenlik göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

İlk ve ortaokulunda görev yapan yöneticilerinin öğretmenlere mobbing uygulama nedenlerini çeşitli değişkenlere göre incelenmesini amaçlayan bu çalışmada karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem, iki farklı araştırma desenini birbirini bütünlenecek şekilde kullanmayı hedefler. Bu sayede her yöntemin doğasında var olan güçlü ve zayıf yönler birleştirilerek daha güçlü sonuçlara ulaşmaya çalışılır (Creswell, 2017). Bu çalışmada karma yöntem araştırma türlerinden açılımlayıcı sıralı desen kullanılmıştır. Araştırmanın nicel boyutunda ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. İlişkisel tarama yöntemi birden fazla etmen arasında birlikte değişimin olup olmadığını veya değişimin düzeyini inceleyen nicel araştırma modelidir (Karasar, 2012). Nitel boyutta ise temel nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Temel nitel araştırma, insan deneyimlerinin onların zihinlerinde nasıl anlamlandırıldığına ve onu yorumladıklarına odaklanmaktadır (Meriam, 2013).

Evren Ve Örneklem

Araştırmayı Diyarbakır ilinde ilkököl 5 ve ortaokul 4 olmak üzere toplamda 9 yöneticiyle, 110 öğretmenden anket yoluyla veri toplanmıştır. 2021-2022 Eğitim-öğretim yılında Diyarbakır / Bağlar ilçe merkezinde bulunan 5 ilkököl (63 sınıf öğretmeni) ile 4 ortaokulda (47 branş öğretmeni) görev yapan toplam 110 öğretmen

oluşturmaktadır. 10 öğretmenin bilgileri değerlendirme dışı bırakılıp, 100 öğretmen için ulaşılan veriler ise incelenmeye alınmıştır. Çalışma evrenindeki öğretmenlerin %90,90'ından veri elde edilmiştir.

Çalışma evrenindeki ilkokullarda ve ortaokullarda çalışan 60 sınıf öğretmeni, 40 branş öğretmenine ait kişisel bilgiler Aşağıdaki Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	f	%
Cinsiyet		
Kadın	62	62
Erkek	38	38
Kıdem		
1-10 Yıl	22	22
11-20 Yıl	20	20
20 yıl ve üzeri	58	58
Medeni Haliniz		
Evli	61	61
Bekâr	39	39
Görev yapılan eğitim kurumu		
İlkokul	60	60
Ortaokul	40	40
Toplam	100	100

Yukarıda belirtildiği üzere, öğretmenlerden yüzde %38'i (38 kişi) erkek, %62 i (62 kişi) ise kadındır. Öğretmenlerin yaklaşık % 22'i (22) 1-10 yıl, % 20'si (20) 11-20 yıl, yaklaşık % 58'i (58 kişi) ise 20 yıl ve üzerinde kıdeme sahip oldukları belirlenmiştir. Öğretmenler araştırmaya katılanların yaklaşık %61'i (61 kişi) evli, yaklaşık %39'i (39 kişi) ise bekârdır. Ayrıca öğretmenlerin %60'ı ilkokulda (60 kişi), %40'ı ise ortaokulda (40 kişi) görev yapmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Evrenin örnekleme katılanların demografik özelliklerini (cinsiyetleri, medeni durumu, alanları) açıklamayı hedefleyen malumatlar tercih edilmiştir. Veri toplama aracı iki bölümden meydana gelmektedir.

1.bölüm cinsiyeti, medeni hali, görev yaptığınız kurum ve kıdem değişkenine ilişkin demografik özelliklerden oluşmaktadır. İkinci bölümde ise mobbing'e maruz kalan ilkokulda ve ortaokulda çalışan öğretmenlerin mobbing yaşama düzeylerini (sorumluluklara ilişkin ve sosyal ilişkilere yönelik alt boyutunda) belirlemeye yönelik ölçek yer almaktadır.

Verilerin Toplanması

Yapılan anketler uygulanmak üzere gerekli yerlere verilmesi, araştırmayı yapan ve araştırma konusu için tercih edilen okullarda görevli öğretmenlerin ve müdürlerin destekleriyle gerçekleştirilmiştir. Anket 3 bölümden meydana gelmektedir. 1. Bölüm yöneticiler neden mobbing uygular, 2. Kısım müdürlerin mobbing uygulamaları ve 3. kısım ise, mobbing görmüş kişilerin tepkilerinden oluşmaktadır. 1. ve 2. Bölümlerde cevaplar "sık sık" "bazen" "hiç" şeklinde verilirken 3. bölüm cevapları "çoğunlukla", "genellikle" ve "hiç" biçiminde ifade edilmiştir. Araştırmayı yapan kişinin 20 açıklanmalı anketlerin güvenilirlikleri müdürlere uygulanan Cronbach's Alpha 0,850 iken öğretmenlere uygulanan 0,890 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırılıp bulunan bilgiler SPSS.13 programı kullanılarak incelenmiştir. Tablolar "Microsoft Office Excel ve Microsoft Office Word" programlarında hazırlanmıştır. İstatistiksel anlamda 0,05 değer alınmıştır. Bulguların verilmesi ve yorumlanması aşamasında öğretmen katılımcılar Ö1...Ö5...Ö10. Şeklinde, yöneticiler ise Y1...Y10. Şeklinde kodlanmış

BULGULAR

Birinci Araştırma Sorusuna (alt problemler) İlişkin Bulgular

Anket kullanılarak elde edilen bilgilere yer verilmiştir. Anketin birinci bölümünde bulunan müdürlerin mobbing uygulama nedenleri ve cevapları verilmektedir.

Tablo 2 Yöneticilerin Mobbing Davranışlarına Başvurma Nedenlerine İlişkin Bulgular

Okulda hangi olaylar yönetici olarak Davranışlarınızı olumsuz yönde etkiliyor?	Sık sık		Bazen		Hiç	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Görevlinin fazla çaba harcamaması	43	43	28	28	29	29
İşin bitirilmesi gereken sürede bitirilmemesi	44	44	36	36	20	20
Çalışanların devamlı hataya düşmesi	53	53	32	32	15	15

Çalışanın görevi açıklamada yetersiz olması	48	48	38	38	14	14
Çalışanın iş arkadaşları ile anlaşamaması	33	33	39	39	28	28
Çalışanların okulun imkânlarını suistimal etmesi	46	46	36	36	18	18
Çalışanın olmadık şekilde fikirlerini açıklaması	54	54	29	29	17	17
Okulda hâkimiyeti sağlayabilmede	57	57	33	33	10	10
Yöneticilerin emirleri doğrultusunda çalışanları harekete geçirilmesi	45	45	39	39	16	16
Okulda çatışma problemlerini çözmede	55	55	35	35	10	10

Yukarıdakilere bakılarak en çok (%57) okuldaki kontrolü ele geçirebilmek için, sonra okuldaki anlaşmazlık problemlerini çözmede (%55), çalışanların olduk olmadık yerde ge fikirlerini beyan etmesi (%54) karşısında “sık sık” olumsuz davranışlar yani Mobbing uygulamaya istekli oldukları görülmektedir. En az ise (%33) öğretmenlerin mesai arkadaşlarıyla çatışması ve (%29) çalışanın fazlaca çaba harcamama nedeni “hiç” olarak açıklanmıştır. Durum böyle olunca okullardaki yöneticiler işlerin yürütülmesinde güç gösterisi yapmak adına bunu bir zorunluluk olarak görürler.

Tablo 3. Öğretmenlerin Görüşlerine Göre Eğitim-Öğretim Faaliyetleri Sırasında Yöneticilerin Kendilerine Gösterdikleri Yıldırma Davranışları

1. Alan uzmanlığına müdahale anlamı taşıyabilecek değerlendirmeler ve öneriler yapma	6
2. Öğretmenin eğitim-öğretim etkinlikleri ile ilgili açık arama	6
3. Sistemli bir şekilde yetersizlik algısı yaratma çabası gösterme	5
4. Dünya görüşü temelinde kıyafet dayatmasında bulunma	5
5. Beğendiği öğretmen özellikleri ile öğretmeni yargılama	4
6. Okul istatistiklerini öğretmenin aleyhine yorumlama	3
7. Söz ve mimiklerle öğretmeni tedirgin etmeye çalışma	3

Tablo 3’te eğitim-öğretim faaliyetleri sırasında yöneticilerin öğretmenlere gösterdikleri yıldırma davranışları verilmiştir. 1. yıldırma davranışı ile ilgili olarak Ö8, “Konu hakkında bilgileri yoksa da konu hakkında yorumlar yapmaktadır demiştir. 2. yıldırma davranışı ile ilgili olarak Ö7, “Hoşlanmadığı, sevmediği öğretmenin dersini devamlı denetler, habersiz, hiç umulmadık bir zamanda derse girer, öğretmenleri devamlı huzursuz ve tedirgin ederler.

“Ö8, “Herhangi bir eksik bulamadıkları zaman olmadık yerlerde eksik bulmaya çalışıyorlar.” biçiminde fikir beyan etmişlerdir. 3. yıldırma davranışına Ö10’un. “Yapamayacağını bildiği işleri sevmediği öğretmenlere vererek aşağılamaya çalışmak. Fazla iş vererek bezdirmek, zorlamak.” sözcükleri örnek olarak gösterileniler. 4. yıldırma davranışına Ö8’in “ böyle davranışlar müdürün ideolojisi ve din hakkında fikrine göre değişiklik göstermektedir.

Muhafazakâr sayılabilecek idarecilerin bayan öğretmenleri bunaltır derecede uyardıklarına şahit oldum. Giyinişiniz uygun değil daha uygun giyinmeye dikkat edin. Veya giyim ve kuşamınız bu ortam için uygun değil şeklinde ifadeler kullanıldığına tanık oldum.” Cümleleri örnek gösterilebilir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Görüşlerine Göre Öğretmenlerin Kişisel Ve Mesleki Gelişimi İlgilendiren Konularda Yöneticilerin Kendilerine Gösterdikleri Yıldırma Davranışları

1. Öğretmenin özel yaşamını yargılama ve siyasi aidiyet, farklı sendika üyeliği nedeniyle kötü muameleye maruz bırakma	8
2. Öğrencilerinin önünde öğretmeni azarlayıcı tarzda söz ve davranışlarla onurunu incitme	8
3. Öğretmenin mesleki çalışmalarında ortaya koyduğu başarılı sonuçlara kasıtlı duyarsızlık gösterme	6
4. Öğretmenin hizmet içi eğitim fırsatlarını değerlendirmesine engel olma	4
5. Öğretmenin mesleğinde kendini geliştirme yönündeki girişimlerini, görmezden gelme, engelleme ya da bazı kimselere ayrıcalıklı davranma	5
6. Öğretmenin ruhsal ve fiziksel sağlık durumuna ilişkin bilgileri ifşa etme ve kötüye kullanma	4
7. Toplantılarda sorgulayıcı öğretmenlere karşı yok sayma, dışlama ve sistemli kötü muamele	5
8. Okul çevresini temsil eden kişilerin varlığında öğretmenleri kırıcı, küçük düşürücü söz ve davranışlara maruz bırakma	4

Tablo 4’te kişisel ve mesleki gelişimi ilgilendiren konularda yıldırma davranışlarına ilişkin öğretmen görüşleri sunulmuştur. 1. yıldırma davranışı ile ilgili olarak Ö3, “Siyasi fikirler dikkate alınarak ayrımcılık yapılmaktadır. Bu bizden, şu bizden değil gibi değerlendirmeler yapılmakta.”, Ö4. “Mensubu olduğu sendikayı konu eder, bunu her fırsatta dile getirir.” ve Ö10, “Memleketi uzak öğretmenlere memleketi dönmeyi düşünmüyor musunuz diye soruluyor.” demişlerdir.

2. yıldırma davranışına örnek olarak Ö3’ün ve Ö4’ün “Öğrencilerin önünde öğretmenlerin azarlanması.”, Ö7’nin “Müdürler öğretmenleri öğrencilerin gözü önünde küçük düşürmeyi sever. Azarladıklarını birkaç defa gördüm.” ve Ö8’in “Öğretmenini yıldırma isteyen yöneticiler çoğunlukla öğretmenini öğrencilerin ve velilerin yanında azarlayarak güç gösterisinde bulunurlar. Öğretmeni en çok rencide eden durum budur.” sözleri kaynak oluşturmuştur. 3. yıldırma davranışı konusunda örneğin Ö3 “Elde edilen başarılar ödüllendirilmediği gibi devamlı olumsuz eleştiri yapılır. Hep kötü işler oluyormuş gibi davranılıyor.” demiştir. 4. yıldırma davranışı ile ilgili olarak ise Ö1, “Hizmet içi eğitimlere izin verilmiyor. Müdür

kendinden deneyimli öğretmeni okulda istemiyor. Şahsen ben okulda ondan daha eski bir öğretmenim bu nedenle de beni sıkıştırdığını düşünüyorum.” ve Ö5, “böyle eğitime giden öğretmenler hep problemle olarak görülür. Valla ben artık başvuru filan yapmıyorum.” demişlerdir. 5. yıldırma davranışı konusunda ise Ö7, “Yüksek lisans yapmak ister, göndermez, Büyük ilde sınava girmek ister göndermez, hizmet içi eğitime katılmak ister göndermez.”, ve Ö10, “Mesleki çabalar öğretmen kendisi söylemeden fark edilmiyor. Yine görmezden geliniyor. Ama hoşta giden bir öğretmen tarafından yapılan en küçük bir iş bile hemen kıymetleniyor.” demişlerdir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Görüşlerine Göre Öğretmenlerin Yönetim Ve Çevre İle İlişkilerinde Yöneticilerin Kendilerine Gösterdikleri Yıldırma Davranışları

1. Öğretmenin çevre ile olan olumlu ilişkilerine karşı hoşnutsuzluk gösterme ve engelleme	9
2. Sürekli aynı öğretmene isteği dışında ilgi ve yeteneğine uygun olmayan görevler verme	11
3. Özellikle tatil günlerine denk gelen belirli tören ve kutlamalarda temsil ve düzenleme görevini sürekli sevmediği öğretmene verme	5
4. Öğretmeni önemli görevlerden uzak tutma	4
5. Veli toplantılarında öğretmenlere aynı ilgiyi göstermemek	4

Tablo 5’te yönetim ve çevre ile ilişkilerinde gösterilebilecek yıldırma davranışları sunulmuştur. Buna göre 1. yıldırma davranışı ile ilgili olarak Ö8, “Çevreyle ilişkileri çok iyi olan öğretmenlerin çok sevilmediğini iyi biliyorum. Yöneticiler genellikle bu durumu kiskanır. Hatta görüşmeleri engeller.” ve Ö3, Ev ziyaretleri, aile ziyaretleri yapmamıza izin verilmiyor.” demişlerdir. 2. yıldırma davranışına örnek olarak Ö8 ise “Yöneticiler çoğunlukla sevmedikleri öğretmenlere bu gibi toplantılarda daha fazla görev verirler. Eğer kutlama ağır ypratıcı ise onları görevlendirir.” demişlerdir.

Tablo 6. Duygusal Yönden İcici Davranışlar Anketinin Sonucu

Davranışlar	
3.Sözüm kesildi.	1,25
5.Yaptığım işler haksızca eleştirildi.	1,20
49.Başkalarının yapmak istemediği işlerle görevlendirildim.	1,15
1. Okul etkinliklerinde aktif görevler almam engellendi.	1,13
6.Başarılarım küçümsendi.	1,13
21.İşle ilgili aldığım kararlar yanlışmış gibi sorgulandı.	1,13
2.Kişisel ve mesleki gelişim sağlayabilecek etkinliklere katılmama izin verilmedi.	1,11
28.Eşimin mesleği ile ilgili imalarda bulunuldu.	1,01
45.Cinsel içerikli şakalar yapıldı.	1,01
11.Gelen telefonların haber verilmemesi vb, başkalarının bana ulaşması engellendi.	1,01
9.Yazılı tehditler aldım.	1,01
43.Cinsel imalar yapıldı.	1,01
44.Rızam olmadığımı bile bile cinsel teklifler yapıldı.	1,01
46.Cinsel içerikli (elle dokunma vb.) hareketler yapıldı.	1,01
54.Fiziksel şiddet tehditleri aldım.	1,01
57.Göz korkutma amacı ile hafif şiddet uygulandı.	1,01
58.Bana fiziksel olarak çarpıldı ve olayın kazara olduğu izlenimi verildi.	1,01
59.Herhangi bir yerime fiziksel yönden zarar verildi.	1,00
Toplam	61,93

Öğretmenlerin Duygusal Yönden İcici Davranışlar Ölçek maddelerine verdiği cevaplara göre sırasıyla en yüksek ve düşük ortalamaya sahip maddeler özetlenmektedir. Tabloya göre “sözüm kesildi maddesi” 1,25 ile en yüksek; “herhangi bir yerime fiziksel yönden zarar verildi” maddesi ise 1,00 ile en düşük ortalamaya sahiptir. Fakat iki maddenin de hiç seçeneği sınırları (1.00-1,79) arasında kaldığı dikkat çekmektedir.

İkinci Araştırma Sorusuna (alt problemler) ilişkin Bulgular

Tablo 7. Öğretmenlerin Cinsiyet Değişkenine Dair Göreve Ve Sosyal İlişkilere Yönelik Mobbing Yaşama Algılarına İlişkin T-Testine Ait Bulgular

Değişkenler	Cinsiyet	N	X	Ss	Sd	T	P
Sosyal ilişkilere yönelik mobbing	Erkek	38	1,47	.05	2	.476	.63
	Kadın	62	1,44	.04			
Göreve ilişkin mobbing	Erkek	38	1,46	.58	297	1.70	.09
	Kadın	62	1,35	.50			

Yukarıdaki Tablo 7’de görüldüğü gibi, göreve ve sosyal ilişkilere yönelik mobbing ‘in cinsiyet değişkenine göre yapılan bağımsız gruplar t-testi sonucunda [p>.05] gruplar arasında cinsiyet değişkenine göre aralarında istatistiksel olarak önemsenicek bir fark yoktur. Buna göre öğretmenlerin mobbing yaşamalarında erkek ya da kadın olmaları açısından önemli değişkenlik bulunmamaktadır.

Tablo 8. Öğretmenlerin Medeni Durumu Değişkenine Göre Göreve Ve Sosyal İlişkilere Yönelik Mobbing Yaşama Algılarına İlişkin T-Testine Ait Bulgular

Değişkenler	Medeni Durum	n	X	Ss	Sd	T	P
Göreve ilişkin mobbing	Bekâr	39	1,34	.44	2	1,41	.15
	Evli	61	1,44	.59	297		
Sosyal ilişkilere Yönelik mobbing	Evli	61	1,47	.53		.629	.53
	Bekâr	39	1,43	.52			

Yukarıdaki Tablo 8’de görüldüğü gibi, göreve ve sosyal ilişkilere ilişkin mobbing ‘in Medeni durum değişkenine göre yapılan bağımsız gruplar t-testi sonucunda [$p > .05$] Öğretmenlerin evli yâda bekâr olmaları açısından aralarında istatistiksel bakımından mantıklı bir değişkenlik tespit edilmemiştir.

Tablo 9. Öğretmenlerin Görev Yaptığı Eğitim Kurumu Değişkenine Göre Göreve Ve Sosyal İlişkilere Yönelik Mobbing Yaşama Algılarına İlişkin T-Testine Ait Bulgular

Değişkenler	Eğitim kademesi	n	X	Ss	Sd	T	P
Göreve ilişkin mobbing	İlkokul	60	1,45	.51	2	0.40	.97
	Ortaokul	40	1,46	.57	297		
Sosyal ilişkilere ilişkin mobbing	İlkokul	60	1,40	.47		1,50	.88
	Ortaokul	40	1,40	.58			

Yukarıdaki Tablo 9’da görüldüğü gibi, maddeler bir bütün olarak ele alınıp göreve ve sosyal yönelik mobbing ‘in görev yapılan eğitim kurum değişkenine göre yapılan bağımsız gruplar t-testi sonucunda [$p > .05$] gruplar arasında istatistiksel yönden kaide değer bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 10. Öğretmenlerin Kıdem Değişkenine Göre Görev Ve Sosyal İlişkiler Bakımından Mobbing Yaşama Algılarına İlişkin Bulgular

Değişkenler	Kıdem	n	X	Ss	sd	χ^2	F	p
Göreve yönelik mobbing	1-10	22	1,44	.53				
	11-20	20	1,47	.53	2	38,746	.152	
	20+	58	1,51	.41	297			
Toplam		100		1,47	.52			
Sosyal ilişkiler bakımından mobbing	1-10	22	1,43	.564				
	11-20	20	1,35	.533	2	46.920	1.48	
	20+	58	1,21	.290	297			
Toplam		100		1,33	.529			

Yukarıdaki Tablo 10.’da görüldüğü gibi, öğretmenlerin göreve ilişkin mobbing davranışlarına en fazla 20+ yıl kıdem alan öğretmenlerin maruz kaldığını, sosyal ilişkilere yönelik mobbing davranışlarına ise 1-10 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin maruz kaldıklarını söyleyebiliriz.

Üçüncü Araştırma Sorusuna(alt problem) İlişkin Bulgular

Mobbing nedenlerine ilişkin görüşler

Alt probleme paralel olarak anketteki soru, " Mobbing durumuna maruz kalmanızın sebepleri nelerdir?" biçimindedir. Bu alt problem yönünde verilen cevapların incelenmesi sonucu üç alt düşünce meydana çıkmıştır: mobbing yapana bağlı nedenler, okula ve ortama dayalı, kıyığıya bağlı nedenler... Üç alt görüşü inşa eden kelimeler analiz edildiğinde mobbing kıyınlarına göre en çok dikkat çekilmek istenen konunun okul kültürünün olumsuzluğu (Ö1, Ö2, Ö3, Ö4 ve Ö5) ve mobbing durumuna maruz kalanın alandaki başarı düzeyinin yüksekliği, olduğu anlaşılmıştır. (Ö1, Ö3, Ö4, Ö5).

Kayıya dayalı nedenler

Katılımcılar, kariyerlerinde yükselme, sisteme direnme, aydı birikimleri, alanda yeterli başarı, değişimlere açık olma, görevini sevme, mobbing hakkında yeterli bilgiye sahip olmama konularında birbirine benzeyen düşünceler belirtmişlerdir. Bu düşünceye göre mobbing uygulananların söylediği bir kaç görüş şöyle; alanında yeterli başarıyı değerlendirme konusunda “ Görev yaptığım zamanlarda sınıflarımın başarı seviyeleri sürekli yüksekti, onun sınıflarınunkiye düşüktü.”(Ö1) biçiminde fikrini söyledi. Bir başka katılımcı “ okulda yabancı dili bilen tek kişi bendim, bilgi birikimim diğerlerine göre daha fazlaydı.” (Ö5) şeklinde görüşünü bildirmiştir.

Öğretmenlerin fikirlerine göre mobbing nedenlerinden biri de mağdurun özyapı özellikleridir (Ö2, Ö3, Ö4 ve Ö5). Bazı öğretmenler şöyle demiştir: “ işimi düzgün yaptığımı bilir. Karakterimi bilir, yöneticiye karşı durmam, yalnızca işimi yaparım, fakat kimseye de yalakalık yapmadığımı da bilir. Doğru bildiğimi dile getiririm.” (Ö2) ve “ Doğru olanları yaparım. İdare, işimi aksatmamı isterse, böyle müdahalelere izin vermem.” (Ö4). Öğretmenlere göre mobbinge maruz kalmanın başka nedeni sosyal karakter taşımaktır (Ö1, Ö2 ve Ö5). Bu yönde bir öğretmenin: “ çalışkan bir öğretmenim. Yönetici olacağım diye kaygılanıyordu. Örnek verirsem, öğrenciler beni sevdiikleri için organizasyonları benim yapmamı isterlerdi.(Ö1). Diğer bir katılımcı mobbing hakkındaki tecrübesizliğini (Ö1) ise “ Psikolojik sorunlar yaşayana kadar, sadece benim

bunlara maruz kaldığımı sanıyordum. Mobbing hakkında bilgisiz olduğumu zannediyorum. çok şahidim olmasına rağmen bunun ardına düşmediğim için pişmanım. Yoksa böyle uzun sürmeyebilirdi. Biçiminde vurgu yapmıştır.

Kuruma ortamına bağlı nedenler

Kuruma ilgili ekonomik kazanç elde etme, liderliğin yetersizliği, kurum kültürünün olumsuzluğu gibi konularda aynı görüşü paylaşmışlardır. Mobbing uygulanan kişilerce dikkat çekilmek istenen bazı fikirler şöyle dile getirilmiştir; Para kazanmayla ilgili üç kişinin(Ö1, Ö3 ve Ö5) paralel görüş bildirdikleri görülmüştür. Biri “*Hoşuma gitmeyen paragöz olarak gösterilmemdir. Muhalifseniz öyle ya da böyle bu zihinde kalıyor. Sorumluluk vermede, ders programlarının düzenlenmesinde arka planda kalıyorsunuz*”(Ö5) şeklinde fikrini söylerken, başka katılımcı ise “Sınıf öğretmeniyim ama anasınıfı öğretmeni olarak görev yapıyorum.

Ekonomik işlerin sorumluluğu bana verildi. Bunun gerçek hedefinin veliler aracılığıyla elde edilen paraların okul hesabına yatırılmadan direk müdüre verilmesini sağlamak olduğunu fark ettim. Müdür ve bir grup öğretmen, bu paraları harcamak istiyordu. Buna izin vermedim. İğneleyici sözler, kapı çalmadan sınıfa girme, dışlanma, tehdit etme... (Ö3) düşüncesini savunmuştur. Bütün katılımcılar (Ö1, Ö2, Ö3, Ö4 ve Ö5) mobbingin nedenlerini okul kültürü olarak belirtmişlerdir. Bazı fikirler şöyledir: “*Herkes sorumluluktan kaçıyor, diyor. Bazılarının yaptıklarını görmezden gelip, normal karşılıyorlardı.*”(Ö1); “*ilk atandığımda okul hakkında bilgi almak için aradım okul müdürü buranın sorunları var sana denk geldi*” dedi. Okula gittiğimde ise “*Sen gelmeseydin tanıdığım başka biri gelecekti.*” dedi. Kurumda Türkçe öğretmenine ihtiyaç olduğunu, müzik öğretmenine ihtiyaç olmadığını belirtti. Müdüre göre müzik lüzumsuz bir dersti.’ demişti.” (Ö3) ve “*idareyle arası iyi olanlar bunu gelecekte bir fırsat olarak değerlendirmek isteyenler, giderek idareye daha çok yaklaşıp benden uzaklaştılar. Yönetime iyi görünmek ve bundan çıkar sağlamak isteyenler mobbing konusunda yönetime yardımcı oldular.*”(Ö4).

Bazıları; (Ö1 ve Ö4) “*Nitelik müdürün umurunda değil, sadece koltuk sevdası peşinde. Kendi adamlarından oluşan bir yönetim kadrosuyla sistemi devam ettiriyorlar.*”(Ö4).

Mobbing yapana bağlı nedenler

Öğretmenler, mobbingi uygulayanın ruhsal durumu, kuvvet bağımlılığı, karakteri, etkin olması, haset yapması, yarış anlayışı, arzulu olması, peşin fikirli olması, gerginlikten zevk alması, toplumda kabul görme ihtiyacı duyması konularında aynı görüşü savunmuşlardır. Katılımcıların vurgulamak istediği bazı konular şöyledir; Mobbing yapanın ruh haliyle ilgili (Ö1 ve Ö2) benzer fikirler olduğu görülmüştür. Biri “*Güzellik endişesi taşıyordu, rahatsızlıklarını defalarca ifade ederdi. Kompleksli biri olduğunu düşünüyorum.*”(Ö1) şeklinde ruh halini vurgulamıştır. Bazı katılımcılar (Ö3, Ö4 ve Ö5) önyargı sebebiyle kendilerine mobbing uygulandığını belirtmişlerdir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonucunda, ilkökuller ile ortaokul öğretmenlerinin fikirlerine göre öğretmenlerin mobbinge dair algılarının “düşük seviyede” olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmadaki cinsiyet, medeni hal, kıdem ve görev yaptıkları eğitim kurumu değişkenine göre ise öğretmen fikirleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir değişkenlik tespit edilmemiştir.

Yapılan anket sonucunda elde edilen bulgular ile öğretmenlerin en az ve en çok karşı karşıya kaldıkları mobbing davranışları analiz edildiğinde, ilköğretim öğretmenlerinin en çok karşı karşıya kaldığı mobbing davranışları; “sözlerinin kesilmesi”, “yaptıkları işlerin eleştirilmesi”, “başkalarının yapmak istemediği işlerle görevlendirilmesi” ve “başarısının küçümseniyor olması” olarak sıralanmaktadır. Sınıf öğretmenlerinin en az karşı karşıya kaldıkları mobbing davranışlarıysa “rıзалarı olmadığı halde cinsel teklifte bulunulması”, “fiziksel açıdan kendilerine zarar verilmesi” ve “cinsel içerikli hareketlerde bulunulması” şeklinde sıralanmaktadır.

Araştırmada, öğretmenlerin görev ve sosyal ilişkilere yönelik maruz kaldıkları mobbing davranışları cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermemektedir. Einarsen ve Skogstad’ın Norveç’te 13 farklı iş sektöründe çalışanlarla yaptıkları araştırmaya sonucunda mobbing davranışlarına hedef olmada cinsiyet değişikliğinin bir anlam ifade etmediği belirtilmiştir.

Mikkelsen ve Einarsen’in (2002)’de yaptıkları araştırma sonucu da bu araştırma sonucunu desteklemektedir. Fakat Boydak Özcan ve Nanato, Cemaloğlu ve Ertürk’ün elde ettiği bilgiler dâhilinde ise bu araştırma sonucuyla birbirini tutmamaktadır. Yapılan araştırmalarda bayan öğretmenlerin, bay öğretmenlere göre daha az mobbing’e hedef oldukları tespit edilmiştir. Öğretmenlerin fikirleri arasında görev yaptıkları eğitim kurum değişkenine göre anlamlı bir değişkenlik görülmemektedir. ilkökuller öğretmenlerinin ortaokul öğretmenlerine

göre fazla mobbing'e uğradıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin fikirlerinde evli olup olmama değişkenine göre önemli bir değişkenlik görülmemektedir. Mobbing'e maruz kalan öğretmenlerin hem sosyal ilişkilere yönelik hem de göreve ilişkin mobbing yaşamlarında öğretmenlerin evli ya da bekâr olmalarının herhangi bir anlamının olmadığını söyleyebiliriz. Öğretmenlerin fikirleri arasında kıdem değişkenine göre anlamlı bir değişkenlik görülmemektedir. Sosyal ilişkilere ilişkin mobbingin kıdem değişkeninde 1-10 yıl kıdemdeki öğretmenlerin 11-20 yıl ve 20+ yıl kıdemdeki öğretmenlere oranla daha fazla mobbing'e maruz kaldıkları fakat aralarında istatistiksel olarak önem arz edecek farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Göreve ilişkin mobbing 'in kıdem değişkeninde ise 20+ yıl kıdemdeki öğretmenlerin diğer kıdemdeki öğretmenlere nazaran daha çok mobbing uygulandığı lakin gruplar arasında anlamlı bir değişkenlik tespit edilmemiştir. Mobbing ahlak dışı davranışlar vasıtasıyla, iş görenlerin hayatını olumsuz yönde etkileyen bir olgudur. Dolayısıyla okullara sinsice uğrayıp, niteliği ve başarı seviyesine olumsuz etki eden mobbing, öğretmenleri de olumsuz olacak şekilde etkilemektedir. Bu doğrultuda eğitim politikaları ve alınacak önlemler ile mobbing 'in yıpratıcı etkisi en aza indirilebilir. Araştırma sonuçlarına göre, ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin mobbing 'in vazife genişliği kapsamındaki davranışlara hedef olma sıklığı oldukça düşük seviyede çıkmıştır. İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin mobbing 'in görev boyutuna ilişkin fikirleri incelendiğinde, öğretmenlerin öteki mobbing davranışlara oranla daha yoğun şekilde “ öğretmenlerin başarısını etkileyecek bilgiyi gizlemesi”, “haklarında dedikodu yapılması”, “Yeterliliği düşük işlerde çalıştırılarak küçük düşürülmek isteme” gibi davranışlara maruz oldukları ortaya konmuştur. Bu durum, okuldaki potansiyel bir problemin göstergesidir. Bu yargılar, öğretmenlerin mobbinge uğradıklarını göstermektedir. Vardarlıer ve Canol'un (2017) yaptığı araştırmada iş görenlerin en fazla yaptığı işte kendini göstermesi ve yeteneklerini ortaya koymasının engellendiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu araştırmanın sonucu ile tutarlıdır. İlk ve ortaokul öğretmenlerinin mobbing 'in sosyal ilişkilere yönelik mobbing davranışlara dair verdikleri yanıtlar düşünüldüğünde, öğretmenlerin mobbing davranışlarına hedef oldukları, lakin hedef oma seviyelerinin düşük olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, Boydak Ozan ve Nanto (2017), Kılınç (2009); Gündüz ve Yılmaz (2008), Okçu, (2011), Okçu ve Anık, (2017), Okçu ve Çetin, (2017) ve Onbaş'ın (2007) araştırmadan elde ettikleri ile örtüşmektedir. İlk ve ortaokullarda çalışan öğretmenlerin mobbing 'in sosyal bağlantılar alt boyutuna ilişkin fikirleri incelendiğinde ise, düşüncelerinin önemsenmemesi, aşırı şekilde denetlenme ve anlamsız işlerin kendilerine verilmesi, dalga geçme ve esprilere konu olmak, bireysel haklara saldırı, emir vaki konuşmalar gibi davranışları öğretmenler “ara sıra” düzeyinde yaşadıklarını ifade etmektedirler. Okullarda öğretmenlerin mesai arkadaşlarınınca bezdirilmeye çalışmaları, kıskançlık, eğitime dair görüşlerindeki değişkenliklerden kaynaklanabilir. Sağlam Çiçek'e göre, okullarda öğretmenlerinin en fazla karşı karşıya kaldıkları mobbing hareketleri şunlardır:

“Konuşmalarının kesilmesi, bağırma, küçük düşürülme, gayret ve başarının haksız şekilde değerlendirilmesi, yeteneklerine uymayan işler ve görevler vererek kişiyi başarısızmış gibi gösterme, önemsiz görevler verme, dışlama, muhatap olmama, baskı yapma ve kışkırtma.” Araştırma bulgularına göre, okullarda mobbing hareketleri yapılmaktadır ve bunlar müdürler tarafından yapıldığı gibi öğretmenler arasında da gerçekleştirilmektedir. Böylelikle yöneticileri ve mesai arkadaşları tarafından mobbinge uğrayan öğretmenlerin durumu eğitim teşkilatındaki ortamı olumsuz etkilediğini söyleyebiliriz. Vardarlıer ve Canol'un (2017) yaptığı araştırmada özel yaşama müdahale davranışlarının en fazla sergilenen davranışlar arasında olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, bu araştırmadaki bulgulara dayalı olarak öğretmenlerin fazlaca ve düzenli bir mobbing süreci yaşadıklarını söylemek oldukça zordur.

ÖNERİLER

Elde edilen sonuçlar düşünüldüğünde önerilebilir görüşler şunlardır:

Şiddet uygulayana ceza uygulamasıyla birlikte gerçek hedef şiddeti önlemek olmalı ve insanları şiddet uygulamaya yöneltten nedenler tespit edilmelidir.

Kişilerin görev yaptıkları alanlarda performanslarını olumsuz etkileyecek hareketleri yapmamaları, görevlerini layıkıyla yerine getirmeleri gerekir.

Yöneticiler küçük kusurlardan dolayı ortamı germemeli, sabırlı ve anlayışlı davranmalıdır.

Mobbing uygulayan ve şiddete şiddete hedef olan bireylerin niteliklerini iyice araştırmak gerekir ve bu bilgiler doğrultusunda tedbirler alınmalıdır.

Eğitim kurumlarında görülen mobbing davranışlarının hedefi okul ikliminden uzaklaştırmaya dönük olduğu görülmektedir. Zararlı davranışları sergileyen çalışanla muhatap olunduğunda müdürlerin bu zararlı davranışlara yapıcı tepkiler vermeleri gerekir. Örnek verirken, görevini aksatan, görevi sırasında sürekli

muhabbet eden birine mobbing uygulamak yerine, önce olayla ilgili onunla bir görüşme yapması, göreviyle ilgili sorumluluklarını hatırlatması, nasıl davranması gerektiği hakkında görüşünü söylemelidir.

Mobbing davranışlarına maruz kalan bireylere haklarıyla ilgili bilgi verilmeli, yasal düzenlemelerden haberdar edilmelidirler.

Haksızlığa uğramış olan bireylerin hukuksal yollara başvurması konusunda cesaretlendirilmelidirler. Yöneticiler şiddet uygulayan, öğretmenler şiddet uygulanan kişilerdir düşüncesi çürütülmelidir. Adaletli, yansız ve bireylerin haklarını savunan hukuk kuralları ile bunun önüne geçmek mümkündür.

Mobbing uygulamasına maruz kalmış bireyler ilk önce muhatap olduğu bu uygulamanın sebebini ortaya çıkarmak için uygulamayı yapan kişi ile görüşme yapılmalıdır. Buna bağlı olarak da haksızlık yapıldığı anlaşıldığı an hukuki süreç başlatılmalıdır.

Eğitim kurumlarında yıldırma eylemlerinin oluşmasını önlemek amacıyla okul yöneticileri ve öğretmenlere farkındalık kazandıracak çalışmalar yapılmalıdır. Okul yöneticileri ve öğretmenlerin mobbing davranışları hakkında çeşitli seminer veya eğitimlerle farkındalıkları artırılmalı, yıldırma eylemleri ortaya çıkmadan engellenmeye çalışılmalıdır. Yıldırma eylemleri uygulayacaklar, eylemlerinin sonucunda karşılaşacakları yaptırımların farkında olmaları sağlanmalıdır

KAYNAKÇA

1. Acar, A. B. & DüNDAR, G. (2008). İş Yerinde Psikolojik Yıldırma (Mobbing) Maruz Kalma Sıklığı ile Demografik Özellikler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi(2), 111
2. Akpunar, E. N. (2016). Öğretmenlerin Mobbing Algısının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 15(56), 295-308
3. Altuntaş, C. (2010). Mobbing Kavramı ve Örnekleri Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma. Journal of Yaşar University, 18(5), 29-95.k.
4. Bahçe, Ç. (2007). Mobbing Oluşumunda Örgüt Kültürünün Rolü: Bir Örnek Uygulama. Ankara: Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
5. Beşoğlu, Ç. (2014). Öğretmenlerin mobbinge maruz kalma düzeyleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki Kocaeli ili gölcük ilçesi örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
6. Boydak Özcan, M. ve Nanto, Z. (2017). Öğretmenlerin yaşadıkları yıldırma eylemlerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 34,173-187.
7. Cemaloğlu, N. ve Daşcı, E. (2017). "Mobbing". Örgütsel Davranış ve Yönetimi (Edit. Servet Özdemir ve Necati Cemaloğlu) Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
8. Cemaloğlu, N. ve Ertürk, A. (2007). Öğretmenlerin maruz kaldıkları yıldırma eylemlerinin cinsiyet açısından incelenmesi. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 5(2), 345-365.
9. Creswell, J. W. (2018). Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları. Ankara: Eğiten Kitap.
10. Ertürk, A. (2005). Öğretmen ve okul yöneticilerinin okul ortamında maruz kaldıkları
11. yıldırma eylemleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
12. Gökçe, A. T. (2006). İş Yerinde Yıldırma: Özel ve Resmi İlköğretim Okulu Öğretmen ve Yöneticileri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma. Ankara: Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
13. Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayıncılık Merriam, S. B. (2013). Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber. (3. Bs.). (Çev. Ed. S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
14. Özdemir, M. B. (2015). Eğitim Kurumlarında Mobbingi Önleme Noktasında Sendikaların Stratejik Rolü ve Önemi Nitel Çalışma. 21. Yüzyıl Eğitim ve Toplum Dergisi
15. Solmuş, Tarık (2005). "İş yaşamında Travmalar: Cinsel Taciz ve Duygusal Zorbalık/Taciz. (Mobbing)", İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, C. 7, S. 2, Haziran.

16. Tınaz, P. (2008). İşyerinde psikolojik taciz (Mobbing). 2. Baskı. İstanbul: Beta Yayınevi
17. Tutar, H. (2004). İşyerlerinde Psikolojik Şiddet Sarmalı: Nedenleri ve Sonuçları. Yönetim Bilimleri Dergisi, 2(2).
18. Vardarlier, P, Canol, S. (2017). İnsan Kaynakları Departmanının İşyerinde Mobbingi Azaltmaya ve Engellemeye Yönelik Uyguladığı Stratejiler: Çalışanlar Üzerine Yapılan Bir Araştırma. PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (3) , 1-17
19. Yüçetürk, Elif, Öke, M. Kemal (2005). “Mobbing ve Zorbalık: İlgili Hukuki Hususlar ile Türkiye’de İşyeri Zorbalığı Şubat, Güney Doğu Dergisi, 61-7.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Communication StudiesVol: 8 Issue: 63
Year: 2022 September
Pp: 1732-1751

Arrival

13 August 2022

Published

31 September 2022

Article ID 64585

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64585>**How to Cite This****Article**

Nalçinkaya, Ö. (2022).

“Sözcü Gazetesinin

Siyasal Partilere

Yaklaşımının İçerik

Analizi Yönetimiyle

Değerlendirilmesi”,

International Social

Mentality and

Researcher Thinkers

Journal, (Issn:2630-

631X) 8(63): 1732-

1751

Social Mentality And
Researcher Thinkers is
licensed under a
Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Sözcü Gazetesinin Siyasal Partilere Yaklaşımının İçerik Analizi Yönetimiyle Değerlendirilmesi

Evaluation Of Sözcü Newspaper's Approach To Political Parties By Content Analysis Management

Öznur Nalçinkaya¹ ¹ Öğr.Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Adalet Meslek Yüksekokulu, Hukuk Bölümü, Ankara, Türkiye

ÖZET

Kitle iletişim araçlarının güvenilirliği ve tarafsız bir tavır sergilemesi gerekliliği büyük ölçüde bu araçların özelliği olarak tanımlanmıştır. Esasen, kitle iletişim araçları aracılığıyla ortaya konulan konulara yalnızca tarafsız bir yaklaşımla değil, aynı zamanda objektif bir tavırla yaklaşılması da esas olarak kabul görmektedir. Bu strateji sayesinde aktarılan haberler tarafsız bir şekilde sunulabilir. Ayrıca kitlelerin medyadan herhangi bir etki olmaksızın karar vermesini sağlar. Ancak özellikle matbaanın doğuşundan itibaren bu araçlar aracılığıyla ortaya çıkan politik önyargı her zaman tartışılan konular arasında yer almıştır. Hem seçim süreçleri öncesinde hem de seçim sonrasında meydana gelen siyasi olaylar gazeteler aracılığıyla haber metinlerine dönüştürülerek okuyucuya duyurulur. Lakin olaylarla ilgili hikâyeler olan manşetler, söylemler, siyasi partilerin haber metinleri gerçeğin bir yansıması mıdır? Tüm gazeteler aynı olayı bildiriyorsa, neden farklı gazeteler vardır? Bu hususta iletişim çalışmalarının tarihi, basının ideolojik bir araç olduğunu farklı gruplar arasında ortaya çıkan düşünce farklılıklarının yoğun olarak yaşandığı mecralardan biri olduğunu göstermiştir. Araştırmada da 1 Kasım 2015 Türkiye Genel Seçimlerinde alınan sonuçlar ışığında gazetelerin hangi siyasi partiye seçim sonuçları oranında ne derece yer verdiğini incelemeyi çalışılmıştır. Amaca ulaşmak için Türkiye’de en çok okunan gazetelerden biri olan Sözcü gazetesi seçilmiş ve gazetenin mevcut siyasi partilere ne oranda yer verdiğini ve haberlerini nasıl sunduğu incelenmiştir. 22 Şubat 2018– 12 Mart 2018 tarihleri arasındaki adı geçen gazetenin yayımları nicel içerik analizi kullanılarak analiz edilmiş ve gazete yüklem kodlarının seçim sonuçlarını ve siyasi partileri yansıtmıyıp yansıtmadığı araştırılmıştır. Nicel içerik analizi yöntemi kullanılarak, gazetede siyasi parti haberlerinde ne kadar metin ve görsel yer verildiği, siyasi parti ve liderlerinin hangi çoğunlukla ve kontekste (pozitif/negatif) yer aldığı araştırılmıştır. Nitel içerik analizinde gazete haberlerinin yapısı ve anlam açısından kelime, paragraf ile metnin tamamı düzeyinde değerlendirilmiştir. Yapılan incelemede Sözcü gazetesinin 2018 seçimlerinde genel olarak muhalefetin yanında bir duruş sergilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Partiler, Genel Seçimler, Medya Yanlılığı, Haberde Objektiflik, Kamuoyu, Basın, İçerik Analizi.

ABSTRACT

The reliability of the mass media and the necessity of displaying an impartial attitude have been largely defined as a feature of these tools. In fact, it is accepted as essential to approach the issues raised through mass media not only with an impartial approach, but also with an objective attitude. Thanks to this strategy, the news can be presented in an impartial way. It also allows the audience to make decisions without any influence from the media. However, especially since the birth of the printing press, the political bias that emerged through these tools has always been among the topics discussed. Political events that occur both before and after the election processes are transformed into news texts through newspapers and announced to the reader. But are the headlines, discourses, news texts of political parties, which are stories about events, a reflection of the truth? If all newspapers are reporting the same event, why are there different newspapers? In this regard, the history of communication studies has shown that the press is an ideological tool, and that it is one of the channels where the differences of opinion between different groups are experienced intensely. In the study, in the light of the results obtained in the 1 November 2015 General Elections in Turkey, it was tried to examine to what extent the newspapers included which political party at the rate of the election results. In order to achieve the aim, Sözcü newspaper, which is one of the most read newspapers in Turkey, was selected and it was examined how much the newspaper included the current political parties and how it presented its news. The publications of the aforementioned newspaper between February 22, 2018 and March 12, 2018 were analyzed using quantitative content analysis and it was investigated whether the newspaper predicate codes reflect the election results and political parties. Using the quantitative content analysis method, it was investigated how many texts and images were included in the news of political parties in the newspaper, and the majority and context (positive/negative) of the political parties and their leaders. In the qualitative content analysis, the structure and meaning of the newspaper news were evaluated at the level of words, paragraphs and the whole text. In the examination, it was concluded that Sözcü newspaper generally took a stance on the side of the opposition in the 2018 elections.

Keywords: Political Parties, General Elections, Media Bias, Objectivity in the News, Public Opinion, Press, Content Analysis.

GİRİŞ

Nüfus artışı ile birlikte kompleks haline gelen toplulukların nitelikleri nedeniyle vatandaşların temsil hakkını kullanması git gide zorlaştırdığından günümüzde yönetilenlerin katılım sorununa pratik bir çözüm yolu olarak temsili demokrasi yeğlenmektedir. Siyasal partiler ise bu süreçte oluşan örgütlerin en önde gelen varlıkları

arasındadır. Bu oluşumlar hem seçim süreçlerinde hem de varlıklarını devam ettirdikleri zaman dilimi içerisinde taahhütlerini seçmenlere iletmek için bir takım yöntemler kullanır (Özkaynar, 2015: 439-452). Seçilen yöntemler arasında ise hiç şüphesiz demokrasinin egemen olduğu ülkelerde özellikle medya araçları en önde gelmekte ve tercih edilmektedir. Bundan dolayı da siyasette basın her daim halka ulaşmanın en etkili aracı siyasiler ve halk arasında kurulan önemli bir köprü vazifesi görmektedirler.

İletişim teknolojilerinin gelişmesi, toplum ve yönetim üzerindeki etkisinin artmasıyla birlikte basın/medya adeta bir gözetmen gibi her alanda denetim yapmaya çalışan kurumlar haline gelmiştir. Yazılı basının en önemli araçlarından olan gazeteler demokratik sistem içerisinde birçok görevi üstlenmiştir. En temel işlevleri haber ve bilgi ile başlayan ve zamanla genişleyen gazeteler, toplumun vazgeçilmez unsurları arasında yerini almıştır. Ancak gazetelerin resmi makamlarla ilişkisi her daim siyasi sisteme göre farklılık göstermiştir. Örneğin demokratik sistemlere bakıldığında özellikle yazılı basının sistemin vazgeçilmez unsurlarından biri olduğu görülmektedir. Çünkü demokratik toplumlarda basın sadece mevcut durumu bildirmek, halkı bir takım olaylardan haberdar etmenin haricinde çok daha fazla önem arz etmektedir.

UNESCO komisyonu tarafından hazırlanan ve McBride raporu olarak bilinen çalışmada, gazeteler aracılığı ile iletişimin işlevleri sekiz bölümde toplanmıştır. Bunlardan ilki haber ve bilgi sağlama işlevidir. Gazeteler olaylar hakkında bilgi verir ve hedef kitlenin ülkenin ve dünyanın sorunlarını takip edilmesini sağlar. Bu işlev, açık erişim, haber, bilgi ve fikirlerin toplanmasını ve dağıtımını içerir. Bir diğer işlevi ise bireylerin sosyal hayatın bir parçası olmak için üstlendiği görev olan sosyalleşmedir. Gazeteler kamuoyunu bilgilendirir, toplumdaki olayları ve ülkenin sorunlarını hedef kitlesine iletir. Haber kaynağı olan gazeteler, insanların aynı konulardan haberdar olmasına ve ülke hakkında benzer duygu ve düşüncelerin paylaşılmasına olanak tanır. Yine sosyal amaçları açıklayarak ve cesaretlendirerek bireylerin bu amaçlara ulaşmak için çaba sarf etmesini sağlama işlevi de medyanın motivasyon işlevini oluşturmaktadır. Gazetelerin dördüncü işlevi, tartışma ortamı hazırlamaktır. Tartışma ortamı ile hazırlanacak ve toplumsal değerlerin ve hedeflerin netleşmesine yardımcı olmaktadır. Tartışmanın sonunda ulaşılabilecek genel hedef, insanları bu hedeflere ulaşmak için çaba göstermeye teşvik eder. Yine hedef kitlesinin bilgi ve eğitim düzeyini artırmak için; kültürün tanımlanması ve geliştirilmesinde ve kültürel mirasın korunmasında basın araçlarının rolü olmuştur. Bunlarla birlikte gazeteler sosyal hayatın önemli bir unsuru olan eğlence işlevi ile bir arada entegrasyonu da yerine getirir. Ancak bir araya gelerek bütünleştirme kitle iletişim araçlarının temel işlevi olmasına rağmen haberlerde propagandaya kaçılıp kaçılmadığı hususu zihinlerde soru işareti oluşturmaktadır. Bir siyasi oluşumla ilgili haber verilirken ona ait bazı haberlerin ve öne çıkacak olan unsurların göz ardı edilmesi bu duruma örnek teşkil eder. Oluşuma ait olumlu unsurların haberlerde verilmemesi okuyucular arasında o oluşuma olan saygınlığını zedeleyebilir. Bu bağlamda kitle iletişim araçlarından gazetenin hedef kitleyi yönlendirip yönlendirmediği; yönlendiriyorsa bunun derecesi kitle iletişim araştırmaları sırasında her daim tartışılan başlıca konulardan olmuştur. Lazarsfeld ve Merton, medyanın insanlara rehberlik edebileceğine, yani insanlara benzer şekilde farklı bir bakış açısı sunduğunda davranışları değiştireceğine dikkat çekmişlerdir (Güz, 1996: 982-997).

Gazetelerin en temel işlevi elbette ki okuyucuları bilgilendirmektir. Dünyada çeşitli şekil ve türlerde meydana gelen birçok olay, medya tarafından habere dönüştürülerek okuyuculara duyurulmaktadır. Bu haberler arasında ise gündemi en çok meşgul eden konular siyasi haberlerdir. Genellikle gazetelerin ana sayfa ve manşetlerinde yer alan siyasi konular, kitlenin her daim ilgisini çeken içerik türleri arasında yer almıştır. Siyasi seçimler ve sonuçları ise insanların ve ülkelerin geleceğini belirlemesi açısından önemli siyasi olaylar arasındadır. Bu bakımdan da gazeteler için büyük haber değeri taşımaktadır. Kamuoyu yoklamaları, seçim tahminleri, parti siyasi iletişim kampanyaları, sosyal yardım etkinlikleri, mitingler, parti lideri açıklamaları veya seçimden birkaç ay önce başlayan mitinglerde sonrasında yapılan konuşmalar ve icraatlar medya için önemli haber niteliğindedir.

Kamusal tartışmanın ana eksenini belirleyen medya etkileri zincirinin başında “farkındalık” gelmektedir (Erkan, 2001). Topluluk önünde konuşma ve tartışma, gündemi belirlemek, medyayı bilgilendirmekten daha fazlasını içermektedir. Haber dağıtım formatlarından sunum düzenine, öne çıkan haberlerden hassas bilgilere kadar her gün daha sofistike uygulamalar görülebilmektedir. Özellikle siyasi süreçlerde herkesin hemfikir olması, seçim sonuçları ışığında halkın oy oranına göre siyasi tercihlerinden daha fazla haber alma isteği gibi unsurlar kimilerince önemli görülmektedir. Bu konuda kamuoyu ile demokrasinin işleyişi arasında bağımlı ve çift taraflı bir ilişki olduğu söylenebilir. Sağlıklı bir kamuoyunun oluşması demokrasinin işleyişi için gerekliken, bu durumunun oluşturulmasının ön koşullarından biri de demokratik bir iletişim ortamıdır. Tek taraflı kanaat oluşumu, karşıt koşullu ilişkinin ağırlık merkezinin kaydığının bir işaretidir. Sağlıklı bir toplum yaratmak için; insanların kendilerini etkileyen olaylar hakkındaki bilgilere zamanında erişmeleri gerekmektedir. Vatandaşlar, siyasi gelişmeleri ağırlıklı olarak medya aracılığıyla izlemekte ve iktidarın icraatları ile devletin mevcut durumuna ilişkin konularda bilgi sahibi olmaktadır. Ancak habere erişim hiçbir

şekilde yeterli bir koşul değildir. Siyasi olaylarda objektif bulunabilecek pek çok olası gerçek arasında ancak siyasi çıkarlar doğrultusunda seçilen medya hakkında bilgi verilirse oluşturulmaya çalışılan kamuoyundan söz etmek mümkün olabilmektedir (Atabek, 2002: 223-238). Bununla birlikte medya yanlılığı kavramı da bu noktada öne çıkmaktadır. Medya yanlılığı gazetecilerin ve haber yapımcılarının, bildirilen birçok olay ve hikâyenin seçiminde ve bunların nasıl ele alındığı konusunda kitle iletişim araçları içindeki önyargısını ifade etmektedir. Bu durum, tek yalnızca tek bir gazetenin ya da haberin görüşünden ziyade ziyade, haberciliğin belirli kıstaslarına zarar veren bir önyargı manasına gelmektedir.

D'Alessio ve Allen (2000) medya yanlılığının üç olası sebebini incelemişlerdir:

- ✓ Medya yalnızca bir parti veya ideoloji hakkında olumsuz haberleri bildirmeyi seçtiğinde,
- ✓ İdeolojik gerekçelerle odak noktası siyasi aktörler olduğunda ve bunların tercih edilen politika konularına göre kapsadığında,
- ✓ Medya kapsamı belirli aktörlere veya sorunlara yönelik veya bunlara karşı meyilli olduğunda medya yanlılığı söz konusu olabilmektedir.

Bunlarla birlikte siyasi ve siyasi olmayan medya yanlılığının diğer yaygın biçimleri ise şu şekilde sıralanabilir (Eberl vd. 2015, Alessio ve Allen, 2000, Branderburg, 2006, Haselmayer vd. 2019, akt (https://en.wikipedia.org/wiki/Media_bias):

- ✓ Reklamcıları memnun etmek için hikâyeler seçildiğinde,
- ✓ Kısa ve öz bir şekilde özetlenebilecek görüşleri bildirme, açıklanması zaman alan daha geleneksel olmayan görüşleri dışarıda bırakma eğiliminde,
- ✓ İçerik önyargısı, siyasi çatışmalarda iki tarafın farklı muamele görmesi ve bir tarafa fayda sağlayan taraflı haberler yazma eğiliminde,
- ✓ Medyanın kurumsal sahiplerini memnun etmek için hikâyeler seçildiğinde,
- ✓ Gazetecilerin motivasyonlarının, düşünce yapılarının veya inançlarının yazılarını etkileyeceği durumlar olduğunda,
- ✓ Haberde gerçek unsurlar çarpıtıldığında,
- ✓ Herkesin rapor ettiğini bildirme ve kimseyi gücendirecek hikâyelerden kaçınma eğilimi olduğunda,
- ✓ Belirli bir siyasi parti eğilimine hizmet etme eğiliminde,
- ✓ Sansasyonellik, yaratma eğilimi olduğunda,
- ✓ Bir aktör veya konu, ideolojik kararların bir sonucu olarak değil, haber değeri ve medya rutinlerinin bir sonucu olarak az ya da çok olumlu kapsama alındığında,
- ✓ Yeterli miktarda kanıtı rağmen bir mesele tek taraflı olarak sunulduğunda,
- ✓ Bir habere tarafsız bir gazetecinin veya editörün verebileceğinden çok daha fazla önem verildiğinde,
- ✓ Hikâyelerin ne olduğuna değil, öncelikle ne olabileceğine odaklandığında,
- ✓ Bir olayın yeni bir olay olduğunu ima ederek geçmiş olaylar göz ardı edildiğinde,
- ✓ Belirli bir ırk, din, cinsiyet, yaş, cinsel yönelim, etnik grup hatta kişi lehine veya bunlara saldırı biçimde haberlere öncelik verildiğinde medya yanlılığından söz edilebilir.

Yukarıdaki durumlarda ise medyanın gerçekten objektif olabileceği ya da ideojik bir araç mı olduğu soruları ile karşı karşıya kalınmaktadır. Medya kuruluşlarının objektifliğinden (ya da nesnelliklerinden) söz edilirken de gerçekte kastedilen konu yapılan yayındaki her şeyin objektifliği değil yayınlanan haberlerin objektifliğidir. Doğru, güncel, bilgi ve belgeye dayalı, konu ile ifade arasında çelişkiler taşımayan bir habercilik politikasıyla medya kuruluşları kendi etik ilkeleri, diğer hukuki normlar ve taşıdıkları sosyal sorumluluğu yerine getirirken aracın başarısını da sağlamaya çalışmaktadırlar (Güz, 2006). Bu çalışmada da içerik analizi yöntemi kullanılarak Türkiye Cumhuriyetinde yayın yapan ve önemli bir baskı sayısına sahip olan Sözcü Gazetesinin hem medya yanlılığı hem de medya kuruluşunun objektifliğini değerlendirebilmek açısından siyasi seçim sonuçları ışığında oy alan partilere ne oranda yer verdiği incelenmeye çalışılmıştır.

İÇERİK ANALİZİ NEDİR?

Kavramsal Olarak İçerik Analizi

İçerik analizi konuşmalar, yazılar, röportajlar, resimler veya diğer iletişim şekillerinin sınıflandırılması ile ortaya çıkacak sonuçların değerlendirilmesinde kullanılan bir araştırma yöntemidir. İlk olarak 19. Yüzyılda gazetelerin sütun sayısı ölçülerek analiz yapılmaya çalışılmıştır. 20. yüzyılda ise kitle iletişim araçlarının çeşitliliğinin artması ile içerik analizi daha derinlemesine analiz edilmeye başlanmıştır. Siyaset bilimci Harold Lasswell, içerik analizinin temel sorularını 20. yüzyılın ortalarındaki ana akım versiyonunda formüle etmiştir. Onun; “Kim neyi, kime, neden, ne ölçüde ve hangi etkiyle söylüyor?” formülesi içerik analizine olan bakışı derinden etkilemiştir. Lasswell'nin bu yaklaşımındaki vurguya Bernard Berelson daha sembolik bir tanım

önermiş ve içerik analizini “*iletişimin açık içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel açıklaması için bir araştırma tekniği*” olarak değerlendirmiştir (Lasswell, 1948, Berelson, 1952). Bugün Berelson’un görüşleri bir ölçüde geçerliliğini yitirmiş olsa da, klasik anlamda içerik analizinin temel taşını oluşturmaya devam etmektedir.

Konu ile ilgili literatür genel olarak incelendiğinde Berelson’un tanımının, bazı sorunları beraberinde getirmiş ve bu nedenle tanımın bazı açılardan revize edilmesi ya da yeni bir tanımın ortaya konulması gerektiği görüşü hakim olmaya başlamıştır. Örneğin Fröh her ne kadar kendisini Berelson’un tanımına bağlı hissetse de, onun tanımında yer alan bazı kavramların konuya açıklık getirmekten ziyade kargaşaya sebebiyet verdiği düşünmüş ve bu nedenle tanımında bu kavramlara yer vermemiştir. Bu bağlamda Fröh, içerik analizini, “*beyanların içeriksel ve biçimsel özelliklerini sistematik ve nesnel tarif eden deneysel bir yöntem*” olarak tanımlamıştır (Gökçe, 2006: 35-17).

İçerik analizi için genel-geçer bir tanım yapmak oldukça zordur. İçerik analizi kavramının ortaya atıldığı günden bugüne farklı yaklaşımlar ve anlamlandırmalar olmuştur. Elbette ki bu anlamlandırmalar temelde çok büyük farklılığa sahip değildir. Ancak yorumsal farklılar ve içerik analizi ile ilgili araştırmalar yapmış olan iletişim bilimcilerin yaklaşımları, örnek çalışmaların zaman geçtikçe gelişmesiyle birlikte bakış açılarında da farklılık meydana getirmiştir (Demirdelen, 2000: 83). Bu durum da içerik analizinin tanımsal boyutunda farklılaşmasına neden olmuştur.

İçerik analizi yöntemleri, metin içinde yer alan sözleri yorumlarken öznel unsurlardan arındırmayı amaçlar. Okuyucunun bilgisine, sezgisine, tutumlarına, değerlerine ve referans çerçevesine dayalı olarak kolay ve otomatik olarak yorumlanan bir yoruma karşı nesnel okuma ilkelerini tanıtır. Söylemin görünen, kolayca kavranan, açığa çıkarılan ve algılanan içeriği yerine söylemin gizli, örtük içeriğinin ortaya çıkarılmasını sağlar. Bu nedenle içerik analizi, bir kişiyi etkileyen ancak görünür olmayan unsurları belirlemek için bir mesajın “ikinci okumasıdır”. Kısaca bir tür iletişimsel psikanaliz ile aktarılanı idrak etme sanatı gibidir. Mevzubahis okuma, okuyucunun ön yargılarını doğrulayan, ilk duygularını yumuşatan, ideolojik, siyasi ve kültürel kanaatlerini güçlendiren, aslında onlara farklı bir konu aktaran ve onları daha bilinmeyi gösteren okuma değildir. İçerik analizi yöntemlerinin ortak paydası, çıkarsamaya dayalı olmalarıdır. Hepsisi, mesajlarda gözlemlenen ve açıklanan unsurlara dayalı bir yorumlamayı amaçlar. Bu nedenle içerik analizi, nesnellik ve öznelliğin uç noktaları arasındaki sınırdaki farklı noktalarda uygulanan yöntemleri içerir. Çok biçimli ve işlevli bir görünüme sahip olan bu yöntemler, araştırmacıların öznel yaratıcılıklarını kullanmalarına olanak sağlayan bir yapıya sahiptir. Tüm bu açıklamalar ve tanımlamalar ile birlikte içerik analizi için farklı bakış açıları ortaya koyan şu tanımlamalar da yapılmaktadır (Bilgin, 2006: 1-2):

- ✓ İçerik analizi, herhangi bir sembolik davranışı tanımlamak ve içeriğini analiz etmek için kullanılan sistematik, nicel ve nesnel bir yöntemdir.
- ✓ İçerik analizi, teorik temeli olmayan ve büyük iddialar gibi görünmeyen analitik bir araçtır (Henry ve Moscovici, 1978: 2).
- ✓ İçerik analizi, teoride zayıf ama pratikte ilginç sonuçlar veren bir yöntemdir (Ghuiglione ve Matalon, 1978: 2).

Klaus Merten’in içerik analizini girift bir şekilde ele alan tanımı ise şu şekildedir: “*Bu, toplumsal gerçekliğin tezahür eden içeriklerinin özelliklerinden içeriğin tezahür etmemiş özellikleri hakkında sonuçlar çıkarma yöntemidir*” (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 22).

Tüm bunlarla birlikte içerik analizinin üç temel özelliğe sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler ise şöyle sıralanabilir (Dinçer, 2006: 58-59):

- ✓ *Nesnellik*: Farklı gözlemciler veya analistler aynı belge üzerinde aynı sonuçları gözlemleyebilirse nesnellik mümkündür. Bunu yapmak için analiz kurallarını formüle etmek gerekir.
- ✓ *Sistemlilik*: Bilim insanının yalnızca bireysel araştırmasının amaçlarıyla ilgili kayıtları analiz ederek bir başka bilgiyi savsaklamasını önler. Sistemlilik, belirli bir kategoriye giren veya girmeyen bölümleri belirlerken her zaman aynı ölçütlerin kullanılmasını gerektirir.
- ✓ *Genellik*: Kurumsal bir temele sahip olmak vurgu gerektirir. Başka bir deyişle, bir mesajla ilgili salt tanımlayıcı bilgi, göndericinin veya alıcının bilinen özellikleriyle karşılaştırılmaması bilimsel değeri zedeler.

İçerik Analizinin Amacı

İçerik analizi, mesajların saf içeriğinin ölçülebilir ve doğrulanabilir bir tanımını sağlamak için kullanılır. Anlam düzeyini analiz edilmesiyle en iyi verim büyük ölçekli çalışmalarla sağlanır; Örnek ya da örneklem ne kadar büyük olursa olsun sonuç her zaman doğruyu verir. İçerik analizi haberleşme sisteminden seçilen birimleri belirlemek ve saymak için kullanılır. Örneğin; belirli bir dönemdeki tüm dramalara bakılarak ve bir

dizideki kadın ve erkekleri sayarak, erkeklerin kadınlardan en az iki kat daha sık rol aldığı görülebilir. Bu tespit bir içerik analizidir. Sayılacak birimler, araştırmacının incelemek istediği herhangi bir şey olabilir. Tek ölçüt, bu birimlerin metinde kolayca tanınacak ve istatistiksel analiz yöntemleri için kullanılacak kadar sıklıkta ortaya çıkmasıdır (Dinçer, 2006: 176).

İçerik analizi, metinlerin ve içeriklerinin tüm yönleriyle ilgilenmez. Özellikle ve öncelikle araştırma için önemli olan yönlere odaklanır. İçerik analizi, araştırma malzemesinde neyin dikkate alınacağı ya da neyin dikkate alınmayacağını keyfi olarak belirleyen bir yöntem değildir. İçerik analizi kurallar ve kuramsal düşüncenin bir ürünüdür ve özellikle uygulayıcısından metin içeriklerinin anlamlandırma ve yorumlanmasında bunlara bağlı kalmasını, başka bir deyişle bu kurallara ve ilkelere kesin olarak riayet etmesini şart koşmaktadır. Bu koşullar ise şöyle sıralanabilir (Dinçer, 2006: 21-23):

- ✓ *Kesinlik sağlama, kuşkuları giderme:* İçerik analizinin amacı, bireysel yanıtlardan ziyade çok sayıda metnin içeriği hakkında sistematik ve genel veriler elde etmektir.
- ✓ *Mevcut olandan mevcut olmayana yönelik çıkarım yapma:* İçerik analizi, metnin içeriğinin anlamlarını (açık ve örtük/satırlar arasında gizli) keşfederek ve ortaya çıkararak toplumsal gerçekliğin belirli boyutları hakkında sonuçlar çıkarmayı amaçlar. İçerik analizi, bir araştırma sorusunu cevaplama sürecinde, metinlerdeki araştırma sorusuyla ilgili olmayan bazı bilgilerin kaybolacağını varsayar. Lakin unutulmuş bu bilgilerin sadece içerik analizi sonuçlarını etkilememesi koşuluyla içerik analizi işe yarar. Çünkü içerik analizi, anlam oluşturma sürecinde metindeki tüm bilgilerin dikkate alınması gerektiğini vurgular. Bunun temel nedeni, doğru anlama ve yorumlamanın metin ile okuyucu arasındaki etkileşimin sonucu olduğu düşüncesidir. Bu, içeriğin anlaşılması ve doğru yorumlanmasının ancak metindeki tüm bilgilerin dikkate alınması durumunda mümkün olduğu anlamına gelir. Her araştırmacı, diğer tüm araştırmacılar gibi öncelikle metni okumalı, algılamalı ve yorumlamalıdır. Ancak bu işlemden sonra ifadeler soyutlanabilir ve kategoriler oluşturulabilir.

İçerik Analizinin Tarihçesi ve Gelişimi

İçeriği tarihsel bir bağlamda analiz etme fikri, özellikle 20. yüzyılda ortaya atılan tanımsal önerilerde belirgindir. Ancak bilim insanları 19. ve 20. yüzyıllarda sosyal bilimlerden geliştirilen yöntemlerle incelenmeden önce, 17. yüzyılda kilisenin engizisyon araştırmalarında kutsal ve gizemli metinleri eski bir analiz yöntemiyle yorumlamak için kullanılan bir sanat olduğunu iddia etmişlerdir. (Krippendorf, 2009 akt. Arıkan, 2009: 191). Belirsiz ve muğlak mesajların yorumlanmasıyla ilgilenen bu sanatta sezgi ve sabırlı gözlem esas olarak alınmıştır. Genellikle sembolik söylemin ardında saklanan manayı ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Kullanılan gözlem yöntemleri genellikle retorik ve mantığa dayandırılmıştır. Retorikle ikna edici ifadeler yer verilmiş, mantıklı ve doğru muhakeme için resmi kurallar belirlenmiştir.

20. yüzyılda gazeteler üzerinde içerik analizi yapılmasında Columbia Gazetecilik Okulu'nun nicel analiz yöntemiyle yoğun olarak meşgul olduğu genel olarak kabul görmektedir. Çeşitli konuların envanteri, basın gelişiminin izlenmesi, makalelerin ve haberlerin "incelik" düzeyinin ölçülmesi, şehirlerde ve kırsal alanlarda günlük ve haftalık yayınların karşılaştırılması okulun en önde gelen çalışma konuları arasında yer almıştır (Bilgin, 2006: 3). Öte yandan içerik analizinin esas gelişiminin 1940 sonrasında dayandığı da genel kabuller arasındadır. Aslında içerik analizinin tarihsel gelişimine bakıldığında belirtilen yıldan sonra ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. Çünkü genel anlamda iletişim biliminin en temel kavramlarının ve modellerinin ortaya çıkışı da iletişime yönelik çalışmaların arttığı II. Dünya Savaşı'nın etkisi altında kalan bu dönemde gerçekleşmiştir. Yine 1950 ve 1960'lar da iletişim bilimi açısından önemli bir dönemdir ki içerik analizinin gelişmesi de aynı döneme rastlamaktadır. Bu nedenle, içerik analizinin gelişiminde iki evreden söz edilmektedir. Bunlardan ilki, 1940'lara kadar olan ve içerik analizinin emekleme dönemi olarak nitelendirilebilecek dönemi kapsamaktadır. Diğer ise, 1940'lardan sonraki dönemi içermektedir. Bu dönem, içerik analizinin teknik olarak doğuşunu ve arkasından da teknikten yönetime doğru gelişimini ve olgunlaşmasını kapsamaktadır (Gökçe, 2006: 30-31).

İçerik analizinde 1960'lar ve sonrasında üç ana olgunun belirleyici olduğu söylenebilir. Birinci olarak; bilgisayar kullanımı, ikincisi, sözsüz iletişim ve göstergibilime ilginin gelişmesi ve üçüncüsü; dilbilimdeki gelişmelerdir. Bu dönemden sonra ortaya çıkan araştırmalar ise şu konulara odaklanmıştır (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 22):

- ✓ Küçük gruplarda sosyal değişim (grup dinamikleri).
- ✓ Uluslararası ilişkileri (siyasal bilimler).
- ✓ Piskotik dil; psikoterapistin görüşme teması, "İntihara aday" kişilerin mektuplarındaki özellikler. (klinik psikoloji).
- ✓ Öğrencilerin kendi kimliklerini algılamaları (sosyal psikoloji).
- ✓ Alkol kullanımı ile halk hikâyelerinin içeriği arasındaki ilişki (antropoloji).

Görüldüğü üzere içerik analizi sadece iletişime ait alanlarda değil diğer bilimlerden de etkilenecek geliştirilmiş ancak en çok sosyal bilimler alanında, deneysel veya gözleme dayalı araştırmaların uygulanamadığı durumlarda başvurulan en önemli yöntem haline gelerek kullanımı günümüzde de devam etmiştir.

İçerik Analizinin Uygulama Alanları

İçerik analizi daha çok kitle iletişim araçlarının incelenmesinde kullanılmaktadır. Bu türde araştırmaların amacı ya medyadaki değişiklikleri zaman içinde saptama ya da belirli dönemdeki toplum ve kültürdeki değişiklikleri tespit etmektir. Bir bireyin, grubun veya kurumun niyetlerini, odak noktalarını veya iletişim eğilimlerini belirlemeye yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte içerik analizin uygulama alanlarına örnek olarak;

- ✓ İletişime yönelik tutumsal ve davranışsal tepkileri tanımlamada,
- ✓ Kişilerin veya grupların psikolojik veya duygusal durumunu belirlemede,
- ✓ İletişim içeriğindeki uluslararası farklılıkları ortaya çıkarmada,
- ✓ İletişim içeriğindeki kalıpları ortaya çıkarmada,
- ✓ Lansmandan önce bir müdahaleyi veya anketi ön test etme veya iyileştirmede kullanılması verilebilir (Owen, 2012).

Tablo 1. Amaç, İletişim Ögesi ve Soruya Göre İçerik Analizinin Kullanımları

Amaç	Eleman	Soru	Kullanımı
İletişimin öncülleri hakkında çıkarımlarda bulunmak	Kaynak	Kim?	Tartışmalı yazarlık sorularını yanıtlanması
	Kodlama işlemi	Neden? Niye?	Güvenli siyasi ve askeri istihbarat Bireylerin özelliklerini analiz edilmesi Kültürel yönleri ve değişimin anlaşılması Yasal ve değerlendirici kanıt sağlanması
İletişimin özellikleri hakkında açıklama yapma ve çıkarımlarda bulunma	Kanal	Nasıl?	İkna tekniklerini analiz edilmesi
	İleti	Ne?	İletişim içeriğindeki eğilimleri açıklanması Kaynakların bilinen özelliklerini ürettikleri mesajlarla ilişkilendirilmesi İletişim içeriğini standartlarla karşılaştırılması
	Alıcı	Kime?	İzleyicilerin bilinen özelliklerini onlar için üretilen mesajlarla ilişkilendirilmesi İletişim kalıplarının açıklanması
İletişimin sonuçları hakkında çıkarımlarda bulunmak	Kod çözme işlemi	Hangi etkiyle?	Okunabilirliğin ölçülmesi Bilginin analiz edilmesi İletişime verilen yanıtları değerlendirilmesi

Kaynak (Holsti, 1969).

İçerik Analizinin Haber ve Medya İle İlişkisi

Birçok iletişim aracının ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlayan siyasi ve askeri nedenler içerik analizinde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; 1940'ların başında, içerik analizi bir mahkemede ABD'deki bir derginin Alman radyo yayınlarına paralel olarak Nazi propagandası içeren makaleler yayınladığını kanıtlamıştır. Bu çalışmada öncelikle belirli zaman aralıklarında yayın yapan Alman radyoları çeşitli başlıklara ayrılmış ve derginin 22 Aralık 1941 ile 2 Mart 1942 tarihleri arasında yayınladığı 157 fıkra ve makale seçilmiştir. Fıkralarda yer alan 14 başlıktaki ifadeler ve makaleler, Amerika'daki dergiler ile Alman radyo yayınları arasında paralellikler kurmuştur (Dinçer, 2006: 59-60).

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, içerik analizinin kitle iletişim araçlarında kullanımı içerik analizinin tam olarak tanımlanabildiği tarihlere denk gelmiş ve siyasi sonuçları olan bir amaca yönelik kullanmıştır. Üstelik hem yazılı hem de işitsel olan kitle iletişim araçlarından yararlanılmıştır. Günümüzde de içerik analizi, kitle iletişim araçlarında yer alan program, haber, makale ve benzeri daha birçok konuda farklı saptamalar yapılmasını sağlamaktadır. Bu sayede medyada yer alan içeriğin toplumsal boyuttaki etkilerine atıfta bulunabilmektedir.

ARAŞTIRMA

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Sözcü gazetesinin 22 Şubat-12 Mart 2018 dönemini kapsayan yayınlarını içermektedir. Örneklem yöntemi olarak ölçüte dayalı örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Bu örneklem yönteminin temel anlayışı, önceden tanımlanmış bir dizi kriteri karşılayan tüm durumları incelemektir. Burada bahsedilen ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir veya önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Çalışma örnekleme olarak Kasım 2015 genel seçimlerine katılan siyasi partiler içinde en fazla oyu alan ilk üç parti seçilmiştir.

Güvenirlilik

Nitel içerik analizinin güvenirliliği, farklı gözlemcilerin aynı materyal üzerinde aynı olguyu gözlemeleme yeteneği ile ölçülür. Çalışmamızın ölçü birimi tekrarlama oranı olduğundan, farklı gözlemciler aynı belgeler üzerinde yaptığımız sonuçların aynısını alacaktır. Dolayısıyla çalışmanın yöntemi ve teknik sağlamlığı kabul edilebilir düzeydedir.

Geçerlik

Araştırma betimsel amaçlı yapıldığından görünüm güven düzeyi yeterli olarak alınmıştır. Sayma yöntemi kullanılmadığı için sayımın geçerliliği dikkate alınmamıştır. Çalışma hipotez ve teoriye dayalı olmadığı için tasarımın güvenirliliği dikkate alınmamıştır.

Tekniği ve Yöntemi

Literatürde “teknik” ve “yöntem” kelimeleri birbirinin yerine kullanılsa da aslında eş anlamlı değildir. Bu nedenle bilimsel araştırmalarda sadece metodoloji değil, metodolojiyi oluşturan yöntemler de açıklanmalıdır. Nitekim Türk Dil Kurumu’nun (tdk.gov.tr) çevrimiçi sözlüğüne göre; belli bir sonuca ulaşmak için bir planın izlediği yol, bilimde bir yöntem, bir teknik olarak açıklanırken; sanatta, bilimde, meslekte kullanılan tüm yöntemlerle bağlantılıdır. Buradan da anlaşılacağı gibi yöntemlerin toplamı tekniktir.

Yine bu açıklamalar ışığında araştırmalarda tek bir yöntem kullanılabilir ancak özellikle sosyal bilimlerde tek ve mutlak bir yöntemin olduğu söylenemez. Tanımdan da anlaşılacağı gibi bir çalışmada birden fazla yöntem kullanılabilir.

Bu çalışmada, siyasi parti haberleri içerik analizi doküman analizi ve nitel veri analiz yöntemlerinden doküman kodlama yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Belgesel yöntem, soruşturma altındaki olaylar veya vakalar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini içerir. Nitel araştırmalarda doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olabilir veya diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte kullanılabilir. Bu çalışmada, kodlama yöntemi ile birlikte doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır.

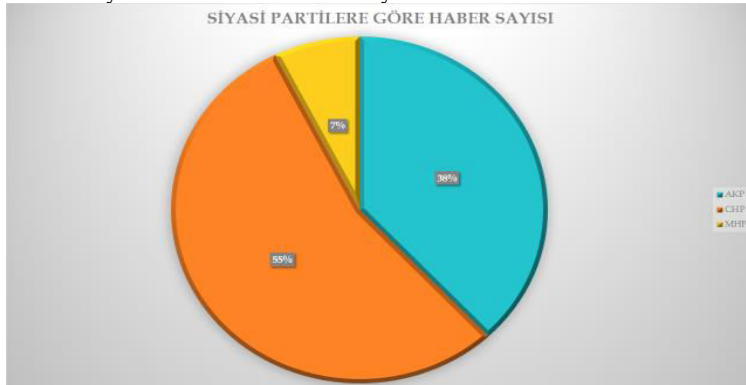
Bir kodlama yöntemi, anlamlı veri parçalarına (kelimeler, cümleler, paragraflar gibi) bir isim atama işlemidir. Kodlama işlemi, alınan verilerin bölünmesini, analizini, karşılaştırılmasını, kavramsallaştırılmasını ve korelasyonunu gerektirir.

BULGULAR

Sözcü gazetesi 27 Haziran 2007’de kurulmuş olup, merkezi İstanbuldadır. Ağırlıklı olarak mevcut hükümeti eleştiren yazılarıyla tanınan gazete, özellikle Türkiye’deki seküler kesim arasında popülerdir. 7 Kasım 2016 itibarıyla Hürriyet, Sabah ve Posta’dan sonra Türkiye’nin dördüncü büyük tirajlı gazetesidir. Daha önce Doğan Yayın Holding tarafından çıkarılan Gözcü gazetesinin Haziran 2007’de kapatılmasının ardından Nisan 2007’de unvan haklarını alarak yayın hayatına başlamış ve akabinde 60.000 adet satılmıştır. Gazetenin Eylül 2008’de ortalama tirajı 150.000 iken, Aralık 2010’da ortalama tirajı 210.000’dir. Sözcü, 2011’de en çok okunan on gazete arasında beşinci sırada yer almıştır. 2012’de 303.358 tirajla Sabah gazetesini ve 328.030’u geçerek Türkiye’nin en yüksek tirajlı dördüncü, 2014 yılında 402.870 tirajla Zaman’dan sonra ikinci, 1 Mayıs 2018 itibarıyla günlük ortalama 288.649 tirajla Hürriyet, Sabah ve Posta’dan sonra dördüncü büyük gazetesi olmuştur.

Aşağıda yer alan tablolarda 22 Şubat – 12 Mart tarihleri arasında Sözcü gazetesinin siyasi partilere yaklaşımına ışık tutacak veriler sunulmuştur.

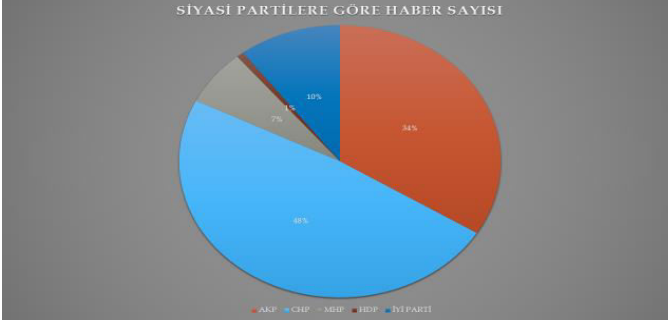
Tablo 2 Siyasi Partilere Göre Haber Sayısı

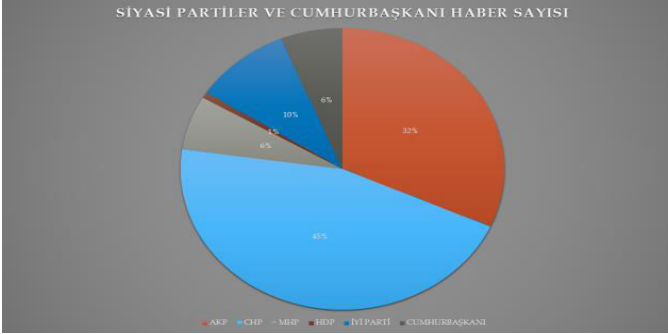
Sözcü gazetesinin siyasi partilere göre haber sayıları incelendiğinde AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi)'ye %55, CHP'ye (Cumhuriyet Halk Partisi) %38 ve MHP'ne (Milliyetçi Hareket Partisi) %7 oranında yer verdiği tespit edilmiştir.

Tablo 3 Siyasi Partilere Göre Haber Sayısı

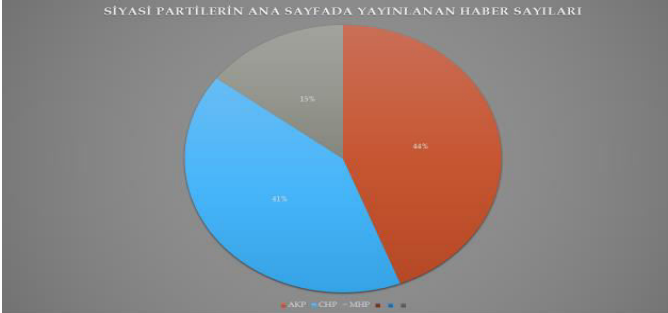
Sözcü gazetesinin siyasi partilere göre haber sayıları incelendiğinde AKP'ye %55, CHP'ye %38 ve MHP'ne %7, İYİ Partiye %10 HDP'ye (Halkların Demokratik Partisi) ise %1 oranında yer verdiği tespit edilmiştir.

Tablo 4 Siyasi Partiler ve Cumhurbaşkanı Haber Sayısı

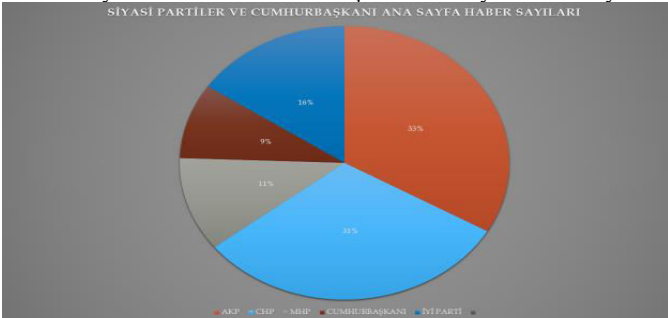
Cumhurbaşkanının siyasi kimliğinin dışında yer alan haberleri de grafiğe dâhil edilmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanının siyasi kimliği dışındaki haberlerine % 6 oranında yer verdiği tespit edilmiştir.

Tablo 5 Siyasi Partilerin Ana Sayfada Yayınlanan Haber Sayıları

Sözcü gazetesinin ana sayfasında yer alan haberlerden siyasi partilere göre haber sayıları incelendiğinde AKP'ye %41, CHP'ye %44 ve MHP'ne %15 oranında yer verdiği tespit edilmiştir.

Tablo 6 Siyasi Partiler ve Cumhurbaşkanı Ana Sayfa Haber Sayıları

Örnekleme dâhil edilmeyen bulgulara ek olarak Cumhurbaşkanının siyasi kimliği dışında ana sayfada yer verme oranı % 9 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 7 Siyasi Partilerin Kapladığı Alan

Sözcü gazetesinin tüm siyasi partilere yönelik ayırmış olduğu alan incelendiğinde ise AKP'ye %12, CHP'ye %89 ve MHP'ye %2 oranında yer verdiği tespit edilmiştir.

Tablo 8 Siyasi Partilerin Kapladığı Alan

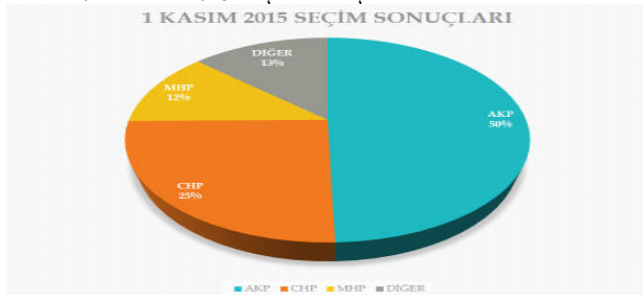

Örnekleme dâhil edilmeyen İYİ Partiye %8 ve Cumhurbaşkanı % 2 oranında yer verdiği tespit edilmiştir.

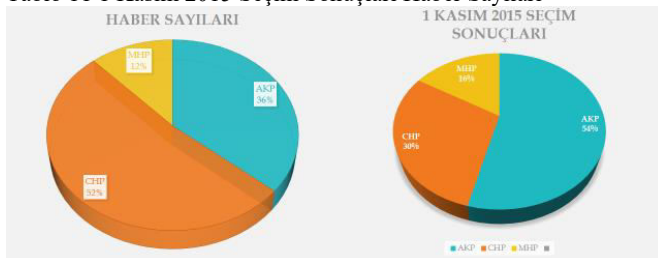
Tablo 9. 1 Kasım 2015 Seçim Sonuçları

SİYASİ PARTİ ADI	YURT İÇİ SEÇİM SONUÇU	YURT DIŞI SANDIK SEÇİM SONUÇU	GÖMRÜK KAPLARI SANDIK SEÇİM SONUÇU	TÜRKİYE GENELİ TOPLAM	ORAN (%)
MİLLET PARTİSİ	19.479	185	50	19.714	%0,04
VATAN PARTİSİ	114.843	3.321	639	118.803	%0,25
CUMHURİYET HALK PARTİSİ	11.900.878	177.151	33.798	12.111.812	%25,32
HAK VE ÖZGÜRLÜKLER PARTİSİ	106.595	1.620	398	108.563	%0,23
SAADET PARTİSİ	319.843	5.621	814	325.978	%0,68
DEMOKRATİK SOL PARTİ	31.523	222	60	31.805	%0,07
DEMOKRAT PARTİ	68.862	377	80	69.319	%0,14
BAĞIMSIZ TÜRKİYE PARTİSİ	48.585	589	123	49.297	%0,10
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ	5.802.489	81.078	10.591	5.894.138	%11,90
HALKIN KURTULUŞ PARTİSİ	81.207	1.573	277	83.057	%0,17
LİBERAL DEMOKRAT PARTİ	25.163	1.573	80	26.816	%0,06
HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ	4.914.203	220.069	13.623	5.148.065	%10,78
BÜYÜK BİRLİK PARTİSİ	247.354	5.013	837	253.204	%0,53
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ	22.999.394	647.028	75.504	23.681.926	%48,50
KOMÜNİST PARTİ	50.488	1.919	120	52.527	%0,11
DOĞRU YOL PARTİSİ	13.678	365	90	14.131	%0,03
BAĞIMSIZLAR	51.038			51.038	%0,11
GENEL TOPLAM	48.555.267	1.147.892	137.272	47.840.231	%100,0

Tablo 10 1 Kasım 2015 Seçim Sonuçları

Tablo 11 1 Kasım 2015 Seçim Sonuçları Haber Sayıları

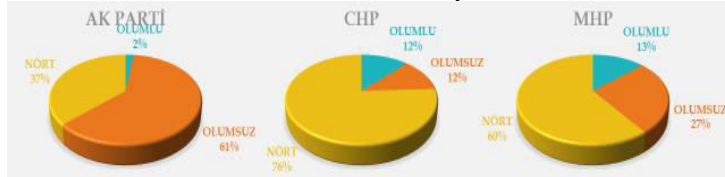
1 Kasım 2015 seçim sonuçları ile Sözcü Gazetesinin haber sayıları karşılaştırıldığı zaman AKP % 54 oy aldığı halde %36, CHP % 30 oy aldığı halde %51 MHP ise % 16 oy aldığı halde %11 oranlarında yer vermiştir.

Tablo 12 Partilerin Haber Sayıları

HABER SAYILARI	
AK PARTİ	+ OLUMLU 1 + OLUMSUZ 28 + NÖTR 17
CHP	+ OLUMLU 8 + OLUMSUZ 8 + NÖTR 50
MHP	+ OLUMLU 2 + OLUMSUZ 4 + NÖTR 9

AKP yönelik haberlerden %1 Olumlu, %28 Olumsuz , %17 oranında Nötr haberlere, CHP %8 Olumlu , %8 Olumsuz ve % 50 Nötr habere yer verilmiş olup, MHP ile ilgili %2 Olumlu, %4 Olumsuz ve % 9 Nötr habere yer verdiği tespit edilmiştir.

Tablo 13 Partilerin Olumlu Olumsuz Haber Sayıları

Tablo 14 Seçim Nihai Sonuç Tablosu

PARTİ	OLUMLU	%YÜZDE	OLUMSUZ	%YÜZDE	NÖTR	%YÜZDE	TOPLAM	TOPLAM YÜZDE	SEÇİM SONUCU	SAPMA
AKP	1	%2	28	%61	17	%37	46	%36	%57,4	-21
CHP	8	%12	8	%12	50	%76	66	%51	%28,6	+23
MHP	2	%13	4	%27	9	%60	15	%11	%14	-2
TOPLAM							127	%100	%100	0

Yukarıdaki nihai sonuç tablosu incelendiğinde toplam 127 adet kodlama cetvelinde yer alan yüklemelere uygun olan haber tespit edilmiştir. Buna göre Sözcü gazetesi mevcut iktidar partisi olan AKP hakkında toplam 46 adet haber yapmış ve bu haberlerden %2 si Olumlu, % 61'i Olumsuz ve %37 oranında Nötr habere yer vermiştir.

CHP ile ilgili toplam 66 adet habere yer vermiş, bu haberlerden %12 Olumlu, %12 Olumsuz ve %50 oranında da Nötr habere,

MHP hakkında ise toplam 15 haber yapmış ve bu haberlerden % 13 Olumlu, %27 Olumsuz ve % 9 oranında Nötr habere yer verdiği tespit edilmiştir.

SONUÇ

Gazetecilikte objektiflik konusu uzun süredir tartışma gündeminde yer almaktadır. Pek çok kişi haberlerdeki tek yönlülükten, taraflılıktan, görmezden gelmeden söz etmekte ve kendince bunun nedenlerini sorgulamaktadır. Haberciler de bu eleştiriler karşısında çeşitli biçimlerde kendilerini savunmaktadır.

İncelemiş olduğumuz Sözcü gazetesinden elde ettiğimiz bulgular sonucunda genel olarak siyasi duruş olarak muhalefetin yanında yer aldığı sonucuna varılmıştır. Diğer bulgular ise şu şekilde tespit edilmiştir.

- ✓ Sözcü gazetesinin siyasi partilere göre haber sayıları incelendiğinde AKP'ye %55, CHP'ye %38 ve MHP'ne %7 oranında yer verdiği tespit edilmiştir.
- ✓ Çalışmamızda örnekleme dâhil edilmeyen fakat ileride yapılacak çalışmalara ışık tutması amacıyla siyasi hayata yeni başlayan ve MHP nin eski üyelerinin oluşturduğu ve basın tarafından bilinçli olarak haberlerine yer verilmeyen HDP partisine de yer verilerek ek analiz yapılmıştır. Bu bağlamda Sözcü gazetesinin siyasi partilere göre haber sayıları incelendiğinde AKP'ye %55, CHP'ye %38 ve MHP'ne %7, İYİ Partiye %10 HDP 'ye ise %1 oranında yer verdiği tespit edilmiştir. MHP ve İYİ partiye verilen oran toplandığında aslında milliyetçi kanada gazetesinin %17 yer verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu da seçim sonuçlarına yansıtıldığında aslında -2 olan standart sapmanın + olarak değerlendirilmesi gerektiği çıkarımını getirebilir.

- ✓ Çalışmamızda örnekleme dâhil edilmeyen fakat yine ileride yapılacak çalışmalara ışık tutması amacıyla Cumhurbaşkanının siyasi kimliğinin dışında yer alan haberleri de grafiğe dâhil edilmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanının siyasi kimliği dışındaki haberlerine % 6 oranında yer verdiği tespit edilmiştir. Yine bu sonuca Cumhurbaşkanının AKP ile birlikte olduğu düşünülürse yine standart sapmada % 6 oranında bir artış söz konusu olabilir.
- ✓ Sözcü gazetesinin ana sayfasında yer alan haberlerden siyasi partilere göre haber sayıları incelendiğinde AKP'ye %41, CHP'ye %44 ve MHP'ne %15 oranında yer verdiği tespit edilmiştir. Bu da haberlerin olumlu olumsuz ya da tarafsız yaklaşımlar bir kenara bırakıldığında iktidar ile ilgili haberlerin ana sayfa da daha çok yer aldığı sonucuna ulaşılabilir.
- ✓ Tüm siyasi partilere yönelik ayırmış olduğu alan incelendiğinde ise AKP'ye %12, CHP'ye %89 ve MHP'ye %2 oranında yer verdiği tespit edilmiştir. Bu sonuçta gazetenin siyasi eğilimin Cumhuriyet Halk Partisine yakın olduğunu sonucuna ulaşılabilir.
- ✓ 1 Kasım 2015 seçim sonuçları ile Sözcü Gazetesinin haber sayıları karşılaştırıldığı zaman AKP % 57 oy aldığı halde %36, CHP % 28 oy aldığı halde %51 MHP ise % 14 oy aldığı halde %11 oranlarında yer vermiştir. Yine bu sonuca göre Cumhuriyet Halk Partisinin haberlerine daha çok yer verdiği sonucuna ulaşılabilir.
- ✓ AKP yönelik haberlerden %1 Olumlu, %28 Olumsuz , %17 oranında Nötr haberlere yer vermesi gazetenin güçlü bir muhalefet kanadında yer aldığını göstermektedir.
- ✓ CHP %8 Olumlu , %8 Olumsuz ve % 50 Nötr habere yer verilmiş olup, MHP ile ilgili %2 Olumlu, %4 Olumsuz ve % 9 Nötr habere yer verdiği tespit edilmiştir.
- ✓ Yapılan araştırmanın nihai tablosu incelendiğinde toplam 127 adet kodlama cetvelinde yer alan yüklemelere uygun olan haber tespit edilmiştir. Buna göre Sözcü gazetesi mevcut iktidar partisi olan AKP hakkında toplam 46 adet haber yapmış ve bu haberlerden olduğu haberlerden %2 si Olumlu, % 61'i Olumsuz ve %37 oranında Nötr habere yer vermiştir. CHP ile ilgili toplam 66 adet habere yer vermiş, bu haberlerden %12 Olumlu, %12 Olumsuz ve %50 oranında da Nötr habere, MHP hakkında ise toplam 15 haber yapmış ve bu haberlerden % 13 Olumlu, %27 Olumsuz ve % 9 oranında Nötr habere yer verdiği tespit edilmiştir. Standart sapmalar ise Sözcü gazetesinin AKP ile ilgili olumsuz haberlerin %61 olumsuz ancak Nötr haberlerin dikkate alınacak bir ölçüde %37 sini oluşturduğu da tespit edilmiştir.
- ✓ Gazetenin siyasi yakınlığında yer alan CHP ile ilgili haberlerden 66 haberden %12 si Olumsuz ancak çok ciddi bir oran olan % 76 sı Nötr haber olması aslında gazetenin daha çok CHP ile ilgili yansız haber yaptığı ancak gerek haber sayısı gerekse alan hesabı temel alındığında bariz bir şekilde ilgili siyasi partiye oldukça fazla yer verdiği sonucuna ulaşılabilir.

Basında nesnellikle ilgili olarak, basının basit bir nesnellik olmadığını vurgulanmalıdır. Tarafsızlığın basının genel yayın politikası içinde değerlendirilmesi önerilir. Çünkü her basının genel bir yayıncılık politikası vardır ve haberler buna göre oluşturulur. Burada genel yayın politikasının insan odaklı olması ve kişilerin istek, amaç ve beklentilerine göre şekillenmesi gerektiğine dikkat edilmelidir.

KAYNAKÇA

1. Berelson, Bernald. (1952). "Content Analysis in Communication Research. Glencoe: Free Press". s. 18.
2. Bilgin, Nuri. (2006). "Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar, İkinci Basım, Ankara, Siyasal Kitabevi,2006, s.1
3. D'Alessio, Dave. and Allen, Mike. (2000). "Media Bias in Presidential Elections: A Meta-Analysis".Journal Of Communication.50(4): 133-156.Doi:10.1111/J.1460-2466.2000.Tb02866.X.ISSN1460-2466.
4. Demirdelen, Coğuroğlu, Dilek. N. (2000). "Türk Basınında Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri-İçerik Analizi Çalışması", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2000, s.83.
5. Dinçer, Hamdi. (2006). "Türkiye'de Siyasal Parti İdeolojileri: Demokrasi ve Ekonomi Temel Kategorileri Ekseninde Parti Programları Üzerine Bir İçerik Analizi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kocaeli, 2006, s.58,59.
6. Erkan, Yüksel. (2001). "Medyanın Gündem Belirleme Gücü", Çizgi Kitabevi. Konya.
7. Ghuiglione, Rodolphe and Matalon, Benjamin. (1978). "Les Enquêtes Sociologiques", Ed. Armand-Collin, 1978, Paris.
8. Gökçe, Orhan. (2006). "İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler", Ankara, Siyasal Kitabevi, s.35.
9. Güz, Nurettin. (1996). "Türk Basınında Gündem Oluşturma (Bir Alan Araştırması)", Yeni Türkiye Dergisi, S. 12, s. 982-997.

10. Güz, Nurettin. (2006).“Medyanın Yeni Yönlendirme Aracı Olarak Kamuoyu Araştırmaları”, Küreselleşme ve Yeni Medya Politikaları”, Uluslararası I. İletişim Sempozyumu, Girne Amerikan Üniversitesi İletişim Fakültesi, Kıbrıs, Girne 4-5 Mayıs 2006.
11. Henry, Paul. and Moscovici, Serge. (1968). “Problèmes De l’analyse De Contenu”, Langages, N.2, Larousse, Paris.
12. Holsti, Ole R. (1969). “Content Analysis For The Social Sciences And Humanities”, Reading, MA: Addison-Wesley. Pp. 14–93. (Table 2-1, Page 26). URL https://en.wikipedia.org/wiki/content_analysis Erişim Tarihi 08/11/2020.
13. Lasswell, Harold (1948). “The Structure and Function of Communication in Society”. In Bryson, L. (Ed.). The Communication Of Ideas (PDF). New York: Harper And Row. s. 216
14. Owen, R. Patricia. (2012). “Portrayals Of Schizophrenia By Entertainment Media: A Content Analysis Of Contemporary Movies”. Psychiatric Services. 63:655-659.
15. Özkaynar, Kürşad. (2015). “Siyasi Partilerin 2011 ve 2015 Yılı Seçim Beyannamelerine Bakış: Bir Doküman İncelemesi ve İçerik Analizi Çalışması”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül 2015, s. 439-452.
16. Tavşancıl Ezel ve Aslan A. Esra. (2001). “İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri”, İstanbul, Epsilon Yayınları, 2001, S.22. Aktaran: Dinçer, s.60,61.
17. Krippendorff, Klaus. (2009). “Content Analysis: An Introduction To Its Methodology (2. Bs). Thousand Oaks: Sage, 2004,S.3 Aktaran: Aykut Arıkan, “Bilgisayar Destekli Türkçe Tabanlı Medya İçerik Çözümleme Sistemi – 107K209 Projesi: Bir Olgu İncelemesi”, 2009, s.191.
18. Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 9. Baskı. Seçkin Yayınları: Ankara.
19. TDK URL: <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi 01/10/2020.

EKLER

Ek: 1 İçerik Analizi Kodlama Cetveli

Olumlu	Olumsuz	Nötr
Açıkladı	Azarladı	Anlattı
Açıklamada bulundu	Çattı	Belirtti
Açıklık getirdi	Dikkat çekti	Bildirdi
Altını çizdi	Eleştirdi	Dedi
Cevabını verdi	Esti güreledi	Değindi
Coşkulu kalabalık	Hakaret etti	Dile getirildi
Çağrı yaptı	Hedef aldı	İfade etti
Çağrısında bulundu	Hesap sordu	İfadesini kullandı
Değerlendirdi	İddia etti	Kaydetti
Destek verdi	İddiasında bulundu	Konuştı
Duayen	İleri sürmek	Seslendi
Haklı çıkardı	İsyan etti	Söyledi
İşaret etti	İtiraf etti	Yer aldı
Karşılık verdi	Kızdırdı	
Keyiflendi	Körükledi	
Mesajını paylaştı	Müdahale etme	
Sordu	Ortaya dökmek	
Soruları yöneltti	Öne sürdü	
Söz verdi	Protesto edildi	
Vurguladı	Sert çıktı	
Yanıt istedi	Sert yanıt verdi	
Yineledi	Sorumlu tuttu	
Yorumladı	Suçladı	
	Tepki çekti	
	Tepki gösterdi	
	Uyarı yaptı	
	Vurdu	
	Yaygara yaptı	
	Yumrukladı	
	Yükledi	

Ek 2. Sözcü gazetesi Ana Sayfa ve Manşetleri

Çözümleri kabakilemek... Din bu değil... Hatıra defteri... Bir cezai dram...

11. SAYI: 3853... 22 ŞUBAT 2018 PERŞEMBE... #SOZCU SUSARSAR TÜRKİYE SUSAR... KUZey İRAK'TA 2 SEHİT

14 şeker fabrikasının satılmak istenmesi halka böyle dedirtti Fabrika kuracılarına fabrikaları satıyorlar

Çoğu Atatürk tarafından kurulan Cumhuriyet dönemine ait ticari kuruluşlar bir bir satıldı... Yetmemiş gibi şimdi de gözlerini şeker fabrikalarına diktiler

AK PARTİ İLÇE BAŞKANLIĞI... 15 YILDA NELER SATILDI NELER... AKP ve MHP'nin ittifakı Medis'e sunuldu KOALİSYONUN ADI İTTİFAK OLDU

Erhanın şeker fabrikaları... Satılan fabrikalar ne oldu?... İnsansız tank... Geçmişin sat, tank yapı!

11. SAYI: 3894... 23 ŞUBAT 2018 CUMA... #SOZCU SUSARSAR TÜRKİYE SUSAR... ÇİP'DEN AKP-MHP İttifakı paketine tepki Bu paket seçime saibe karıştırır

DÜNYADA MEKAN AHİRETTE İMAN Feslinin Boğaz'da 10 milyon dolarlık RESTORAN'ı çıkı

Atatürk'e hakaretler yağdıran Kadir Mısıroğlu'nu SÖZCÜ'nün 2 yazarından okuyun

Soner Yalçın yazdı... Emin Çölaşan yazdı... Sosyal medyada günün konusu oldu GOOGLE'İN MUCİDİ ABDULHAMİD' MİŞ!

Elektrolit dan çarpıcı Afrin analizi Türkiye, Suriye ile işbirliğine gitmeli

Yorumusuz bir yazı... Her uyardığımız gün... Hükümet dedi ki...

11. SAYI: 3895... 24 ŞUBAT 2018 CUMARTESİ... #SOZCU SUSARSAR TÜRKİYE SUSAR... AKP-MHP ittifakı için hazırlanan tasarıya Akşener yorumu: SİĞIRIMAYASASI

İYİ Parti lideri Meral Akşener, 2019'daki büyük seçimde istediği oyu alamayacağını anlayıp ittifaka sığınan AKP ve MHP'yi şöyle eleştirdi: ÇIKAR İTTİFAKI

Bilge Ametleka, Erdoğan'ın çarpıcı tespiti: Dilerim, Fırat'ın doğusunda garnizon devleti kuracak

Asrın tuzluğu!... Zehireniyorlar... Cumhuriyet...

11. SAYI: 3896... 26 ŞUBAT 2018 PAZAR... #SOZCU SUSARSAR TÜRKİYE SUSAR... FETÖ'nün organize hainliği bir kez daha belgelendi

HER KUMPASTA O POLİS Adı Necat Aksoy... FETÖ'nün kumpas yıllarında Terörle Mücadele'de görevli polisti... Mağdurları hep o gözaltına almıştı. Şimdi FETÖ'den cezaevinde

Halk, şeker fabrikalarının satılmak istenmesi isyan etti Atatürk'ün mirasını sattıracağız

TOKMAK Rahmi TURAN... "Tek tek gelir"...

Devlet üniversitesi araştırdı ve bu sonuca ulaştı: 1 MİLYON ÇOCUK TARIKATIN ELİNDE

Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Prof. Esergül Balcı, 16 şehirden devlet kayıtlarında inceleme yapıp. Eğitime Tarikat Gerçeği Raporu'nu yazdı

AKŞENER SÖZÜ YAZILIR AKINA KONUŞTU... TÜRK YATIRIMCI VE İŞLETMENLER KONGRESİ...

VEKİLE BOYLE... MİLLETLER BOYLE... MAZOZİST TOPLUM!

YIL: 11 SAYI: 3897 26 ŞUBAT 2018 PAZARTESİ 1 TL

ÖZSÖZÜ #SOZUCU SUSARSA TÜRKİYE SUSAR

PYD'NİN ELEBASİ MÜSLİM YAKALANDI

Salih Mücahit yazarın bu yazısında PYD'nin elebası Müslim'in yakalandığı iddia edildi. Yazarın iddiasına göre, PYD'nin elebası Müslim'in yakalandığı iddia edildi. Yazarın iddiasına göre, PYD'nin elebası Müslim'in yakalandığı iddia edildi.

YIL: 11 SAYI: 3898 27 ŞUBAT 2018 SALI 1 TL

ÖZSÖZÜ #SOZUCU SUSARSA TÜRKİYE SUSAR

İstifa edeceği söylenen Soylu'nun sahin için Türkiye'yi troller idare etmeyecek

Soylu'nun istifaya çağrıldığı iddia edildi. Yazarın iddiasına göre, Soylu'nun istifaya çağrıldığı iddia edildi. Yazarın iddiasına göre, Soylu'nun istifaya çağrıldığı iddia edildi.

Daha önce pek çok kamu malı aynı akıbete uğradı

Fabrikalar yıkılıyor yerine AVM dikiyor

Et Balık Kurumu, Tekel ve Sümerbank gibi kurumlar, değerli arazileri için satıldı... Alanlar da fabrikaları yıkıp yerine AVM ve rezidans dikti

CHP'li ERDOĞAN TOPRAK'TAN İKTİDARA ÖNERİ SEFER GÜREY EMRİNİ SURİYELİLERE ÇIKARIN

İktidarın "Sefer görev emri olanlar hazır olsun" açıklaması eleştiren Toprak, "Suriye'yi savunmak, Türkiye'deki Suriyelilerin görevidir" dedi

İŞTE RANT UĞRUNA FEDA EDİLEN O ARAZİLER

ANKARA **İSTANBUL** **ADANA**

TEKELİN ARAZİSİNDEN...

SEKERİN ARAZİSİNDEN...

ET BALIK KURUMUNUN ARAZİSİNDEN...

SÜMERBANK'IN ARAZİSİNDEN...

Müslim'e karşılık 2 terörist isteniyor

CEKYA BASININDAN ÇOK KONUSULACAK İDDİA:

Başkanın otosu benzin yutuyor

İktidar yasin sendika iktidara yazgını dedi

Türk ve Türkiye

Memleketi Trabzon'da helallik istedi SOYLU'DAN VEDA GİBİ SÖZLER

AKP'LI BELEDİYELER BORÇ KURDU

Dümlüpaşa'dan Uğur Dündar'a çağrı

FETÖ'nün ders kitabını 5 milyon liraya toplandı

Müşavir saltanatı

İttiraya suç duyurusu

Yüğün bakımda kadın erkek hastalar ayrıldı

Kanal İstanbul için büyük kamulaştırma

Özel Harekatçılar Afrin'e dayandı

SÖZCÜ yazdı, fesi Kadir açıkladı: Mısıroğlu Boğaz'daki lokantayı itiraf etti yandaş sansürlendi

Dümlüpaşa beklileri

Sefer görev emri

Düzye bakımda

Büyük tehdit

Fuhuş mirası

Reis bizi Etler'e götürür

İlyce şımarıyor...

YIL: 11 SAYI: 3899 28 ŞUBAT 2018 ÇARŞAMBA 1 TL

ÖZSÖZÜ #SOZUCU SUSARSA TÜRKİYE SUSAR

Atatürk'ün kurduğu fabrikaları har vurup harman savurdular

Atam boşuna balıkçıların hepsi ya satıldı ya da bir bir kanandı!

YIL: 11 SAYI: 3900 1 MART 2018 PERŞEMBE 1 TL

ÖZSÖZÜ #SOZUCU SUSARSA TÜRKİYE SUSAR

12 Eylül döneminde de TRT'de yasak vardı, şimdi de eğişen bir şey yok

14 şeker fabrikasının satışa çıkarılması, akıllara Cumhuriyetin ilk yıllardaki zor şartlarda "fabrika kurma seferberliği"ni getirdi... Nereden nereye gelmiziz

Atatürk iste bu fabrikaları kurdu

AKP'nin 1980'lerde yasakladığı sanatçılar

AKP'nin 2018'de yasakladığı sanatçılar

HASRET BİTİYOR BEKİR COŞKUN DÖNÜYOR İLK YAZISI YARIN...

TRT'nin 1980'lerde yasakladığı sanatçılar

TRT'nin 2018'de yasakladığı sanatçılar

Orhan Gencebay'ın "Batsın Bul Dünm" si bile yasaklandı

PEK ÇOK İNİLDİ SANATÇIYA AĞ 142 SARKI TRT'DE YASAKLI

TOKMAK Rahmi TURAN

Mühürsüz o sevdisi!

Fabrika satılacak AVM yapılacak

Afrin Komutanı Temel konuşt

SKANDAL KARAR

ATATÜRK DİYOR KI!

TOKMAK Rahmi TURAN

Çirkin tahrik!

Ekranları provokasyona AKP'den tepki geldi PSIKOPATOLOJİ

MECLİS'TE DİŞ KAVGASI

HAININ KARŞISINA BAYRAGI DİKTİK!

Başbuğ: Menbiç'e girmenizi Amerika ve Rusya engelledi

Hos geldin Bekir... Kim ihanet etti?... Kullanicı hatası... Sekerin hikayesi...

HASRET DÜSTÜ GÖNLÜME... T.C. SÖZCÜ... #SÖZCÜ SUSAŞA TÜRKİYE SUSAR

İKTİDAR DA MUHALEFET DE ONUN PEŞİNDE!.. Bakalım Saadet'e KİM KAVUŞACAK

2019 Cumhurbaşkanlığı seçimi için ittifak arayışında Saadet Partisi kilit konumda. Erdoğan cevap bekliyor... Akşener "SP ile ittifak isteriz" diyor

18 İLİBİR İTTİFAK KURULUŞU AMA BİR SONUK KURULDI... İYİ HAYATINI GÖRÜNDE SADET VE DEMOKRAT PARTİ VAR...

TÜRK SILAHLI KUVVETLERİ AÇIKLADI: AFRIN'DEKİ ÇATIŞMADA 8 ASKERİMİZ ŞEHİT OLDU

ÇP'nin bir önceki hafta açıkladığı gibi, Suriye'deki çatışmalarda 8 askerimiz şehit oldu. 11 askerimiz yaralandı.

AKP sözcüsü gibisi! TOKMAK Rahmi TURAN... Zeki Paşa 3'ür emri daha vermiş...

Amerika, Menbiç için yeşil ışık yaktı

Menbiç için yeşil ışık yakıldı. ABD, Suriye'deki çatışmalarda Menbiç'i destekliyor.

Uğur Dündar'dan Türkiye değerlendirmesi: AKP, inşaat ve rant ekonomisine kapıldı... OKULKARILARA BÜLDÜSTÜ

Afrin şehidimizin babasıyla ilgili çarpıcı detay Tabutu omuzlayan baba KHK ile işten atılmış

Önceki günkü törende, şehit oğlunun tabutunu gururla omuzlayan taştan Ahmet Koç'un 2 yıl önce Kanun Hükümdar Kararnamesi (KHK) ile belediyeçilik işinden ihraç edildiği ortaya çıktı

KAHRAMANLARIMIZIN KANLARI YERDE KALMADI... ÜZÜLME AHMET BABA Bu acı hepimizin omzunda... GÜRUR VE ACI BİR ARADAYDI

CHP'nin 2019 MANŞİYETİLE YÜREKLERE KAZINDI

Sözcü Hüsni Bulut, "2019'daki seçim habesinin a politikaları öncüne kazandı" dedi.

Türkiye'nin aradığı PYD'nin eski elebaşını AVRUPA BAĞRINA BASTI

Prag'da gözaltına alınan ve Türkiye'nin lade talebine rağmen bırakılan Salih Müslim'in ilgili yine gelişme...

Atatürk heykeli için yürüyüşler

Atatürk heykeli için yürüyüşler düzenlendi. Katılımcılar Atatürk'ü anarak yürüdü.

3 bin hastanın kanser ilacını devlet ödemiyor

3 bin hastanın kanser ilacını devlet ödemiyor. Sağlık Bakanlığı'ndan açıklama yapıldı.

Büyük devrimler... AFRIKA FATİHİ... BİR 'YIGİT'İ KURTARMAK...

T.C. SÖZCÜ... #SÖZCÜ SUSAŞA TÜRKİYE SUSAR

KAHRAMANLARIMIZIN KANLARI YERDE KALMADI

ÜZÜLME AHMET BABA Bu acı hepimizin omzunda

GÜRUR VE ACI BİR ARADAYDI Şehit babası Ahmet Koç, Kanun'daki emare töreninde oğlunun tabutunu omuzladı.

Saadet'in ibresi Akşener'e döndü

Akşener'in Saadet'e dönüşü. Saadet Partisi lideri Akşener'in partiye dönüşü.

"Yok" diyorsanız "Var" demektir TOKMAK Rahmi TURAN... AKP'nin iktisatçısı sonuşmuş kaldı

Emekli maaşı yüzde 50 eridi

Emekli maaşları yüzde 50 düşürüldü. Emeklilerin maaşları keskin şekilde azaldı.

SP lideri, ittifaka girmeme gerekçesini il başkanlarına anlattı

SP lideri, ittifaka girmeme gerekçesini il başkanlarına anlattı. Saadet Partisi lideri Akşener'in açıklaması.

Seçimin "Anahtar" partisi haline gelen Saadet'in lideri Temel Karamollağlu AKP-MHP ittifakına neden soğuk baktıklarını şöyle açıkladı. İŞTE SÖZLERİ:

KAHRAMANLARIMIZIN KANLARI YERDE KALMADI... ÜZÜLME AHMET BABA Bu acı hepimizin omzunda... RACO'DA AFRIN PROVASI

Ahıki köktümlük!

Ahıki köktümlük! İktidardakilerin iktidarı korumak için yaptıkları açıklamalar.

Meclis'te gündeme geldi, tüm partiler işten etti REKTÖRÜN TORPİLİ 'PES' DEDİRTTİ

Meclis'te gündeme geldi, tüm partiler işten etti. Rektörün torpili hakkında tartışmalar yaşandı.

Şehidin abisi KHK mağduru

Şehidin abisi KHK mağduru. Şehit olanın babasının KHK ile işten atılması.

ABD'den yeni tahrik

ABD'den yeni tahrik. ABD'nin Suriye'deki çatışmalarda yeni tahrikleri.

YIL: 11 SAYI: 3897 26 ŞUBAT 2018 PAZARTESİ 1 TL PYD'NİN ELEBASİ MÜSLİM YAKALANDI

Daha önce pek çok kamu malı aynı akıbete uğradı **Fabrikalar yıkılıyor yerine AVM dikiyor**

Et Balık Kurumu, Tekel ve Sümerbank gibi kurumlar, değerli arazileri için satıldı... Alanlar da fabrikaları yıkıp yerine AVM ve rezidans dikti

İŞTE RANT UGRUNA FEDA EDİLEN O ARAZİLER

ANKARA İSTANBUL ADANA BURSA SAKARYA MALATYA SİĞIRCI

Misafir'in pasaportu Talasız konu Genelay yapılan camiler Lütfen anlayın...

YIL: 11 SAYI: 3898 27 ŞUBAT 2018 BALI 1 TL **SÖZCÜ** 1000 TÜRKİYE SÖZCÜSÜ

CHP'li ERDOĞAN TOPRAK'TAN İKTİDARA ÖNERİ SEFER GÖREV EMRİNİ SURİYELİLERE ÇIKARIN

İktidarın "Sefer görev emri olanlar hazır olsun" açıklaması eleştiren Toprak, "Suriye'yi savunmak, Türkiye'deki Suriyelilerin görevidir" dedi

CEKYA BASININDAN ÇOK KONUSULACAK İDDİA: Müslim'e karşılık 2 terörist isteniyor

MÜSLİM'İN GÖREVE... BAŞKANIN OTUSU BENZİN YUTUYOR... TOKMAK

Türk ve Türkiye

Memleketi Trabzon'da helallik istedi **SOYLU'DAN VEDA GİBİ SÖZLER**

Yurt dışında görev yapacaklar, 5-7 bin dolar maaş alacaklar **Müşavir saltanatı**

Atatürk'ü sevmek ibadetdir... İttiraya suç duyurusu

Misroğlu Boğaz'daki lokantayı iftihar etti yandaş sansürlendi

YIL: 11 SAYI: 3899 28 ŞUBAT 2018 ÇARŞAMA 1 TL **SÖZCÜ** 1000 TÜRKİYE SÖZCÜSÜ

Atatürk'ün kurduğu fabrikaları har vurup harman savurdular **Atam boşuna balıca**

benimlerin hepsi ya satıldı ya da bir bir kanandı!

14 şeker fabrikasının satışa çıkarılması, akıllara Cumhuriyetin ilk yıllardaki zor şartlarda "fabrika kurma seferberliği"ni getirdi... Nereden nereye gelmiziz

Büyük tehdit

YIL: 11 SAYI: 3900 1 MART 2018 PERŞİMBA 1 TL **SÖZCÜ** 1000 TÜRKİYE SÖZCÜSÜ

HASRET BİRİyor BEKİR COŞKUN DÖNÜYOR İLK YAZISI YARIN...

12 Eylül döneminde de TRT'de yasak vardı, şimdi de **teğişen bir şey yok**

TRT'nin 1980'lerde yasakladığı sanatçılar TRT'nin 2018'de yasakladığı sanatçılar

Mühürsüz o sevdisi!

Afrin Komutanı Temel konuşt

Afrin'i avucumuzun içi gibi biliyoruz... Temel'in mesajı

Çirkin tahrik!

MECLİS'TE DİŞ KAVGASI

MECLİS'TE DİŞ KAVGASI... HAININ KARŞISINA BAYRAGI DİKTİK!

Günün umutları... AKI, CHP'ye kaldı... İsyen etti mi... Hulusi Bey'e mektup

YIL: 11 SAYI: 3910 16 MART 2018 CUMARTESİ HAFTA SONU 1.25 TL #SOZCU SUSAŞA TÜRKİYE SUSAŞA Özgürlük 495 gün sonra geldi

Tüylü battaniye... Dinde reform... Suriyeliler...

YIL: 11 SAYI: 3910 11 MART 2018 PAZAR HAFTA SONU 1.35 TL #SOZCU SUSAŞA TÜRKİYE SUSAŞA Ketchapta şehvet gören vezir parmağında çıldırır

Taşeronlar için açılan sınavdaki sorular herkesi şaşırttı BU SORULAR BİL KADRO'YA GİR

Sınavda, cumhurbaşkanının kaç torunu olduğundan tutun da padişahların isim listesine kadar pek çok ilginç soru yöneltildi!

Türkiye'nin konuştuğu o çiftçi SÖZCÜ'ye anlattı: CHP'nin Ambarlı... İŞTE O SORULAR

Köylünün efendiliği Atatürk zamanındaydı CHP'li vekillere EKRAM YASALCI

Koskoca Ankara'da sanki başka yer kalmamış gibi... Atatürk'ün mirasına Amerika yerleşiyor

Bir zamanlar Atatürk Orman Çiftliği'nin parçasıydı... 88 milyon dolara ABD'ye satıldı. Şimdi o arazide, ABD elçiliği inşaatı tam gaz sürüyor

37 bin metrekarelik BU ALANDA ABD BÜYÜKELÇİLİĞİ YÖKSELEK Ankara Çukurbeyir'teki inşaatın bir parçası olan Mahallesi'nin Çukurbeyir Çiftliği'nde, Araplar tarafından satın alınan ABD Büyükelçiliği kompleksinde, Amerikan elçiliği yapıları için ayrı bir bölge kuruldu.

Meclis Başkanı'nın korumalarına 3 milyon liraya 5 tane çip alındı

1 milyon 100 bin lirak malı olan ancak birinci Meclis Başkanı'nın korumalarına aralarında yer aldı.

Bahçivan Abdullah Ağa'nın torunuyum

308 torunluk yekün var diyen 44 yaşındaki Bahçivan Abdullah Ağa, torunlarının 5000'ye yakını olduğunu söyledi.

Şeker fabrikalarını satamayacaksınız

17 farklı banka ile anlaşarak, 11 bankanın finansmanıyla, Şeker fabrikalarını satamayacağını söyledi.

Seçimde hile olur mu? Meclis Başkanı'nın korumalarına 3 milyon liraya 5 tane çip alındı

İnsan olmak önemli!

İnsan olmak önemli! İnsan olmak önemli! İnsan olmak önemli!

CUMHUR İTTIFAKINA KENEL DİYORLAR BEN DELİ MİYİM?

İTTİFAK'a katılmadığı için kendisini deli ilan eden Kenel, 'Ben deli miyim?' diye sordu.

YIL: 11 SAYI: 3911 12 MART 2018 PAZARTESİ 1 TL #SOZCU SUSAŞA TÜRKİYE SUSAŞA Almanya'da camiye ALÇAK SALDIRI

Metin Feyzioğlu Gürcistan'da yaşanan skandalı anlattı: Amerika hakimie baskı yapıp FETÖ'cüyü kurtardı

Kendisine bu skandalı Gürcistan Baro Başkanı'nın hayretler içinde açıkladığını belirten Feyzioğlu, detaylar hakkında şu bilgileri verdi...

Yunan'ın İsgal ettiği Kıyın Adası FETÖ'nün güvenli sığınağı oldu

Başaran Holding'in uçağı İran'da düştü... 3'ü mürettebat 11 kişi can verdi

TÜRKİYE'Yİ ÜZEN KAZA

Dubai'den İstanbul'a dönen özel jetin yolcularının, ünlü işadamı Hüseyin Başaran'ın evlilik hazırlığı yapan kızı Mina ve 7 kız arkadaşını öldürdü. 8 kız. Dubai'ye "bekarlığa veda partisi" için gitmişti

SON FOTOĞRAF CHP'DEN TEKLİFİ: Bozkuhtu selam! İstanbul'da da park ettiği 1 liraya insan... Ünlü davalarının haklarını kazandı can verdi... Dev süt üreticisinin kasarları kıftı oldu

Erdoğan'dan Bozkuhtu işareti... Alrın görüldü

Almanya'da camiye ALÇAK SALDIRI

Metin Feyzioğlu Gürcistan'da yaşanan skandalı anlattı: Amerika hakimie baskı yapıp FETÖ'cüyü kurtardı

Kendisine bu skandalı Gürcistan Baro Başkanı'nın hayretler içinde açıkladığını belirten Feyzioğlu, detaylar hakkında şu bilgileri verdi...

Yunan'ın İsgal ettiği Kıyın Adası FETÖ'nün güvenli sığınağı oldu

Başaran Holding'in uçağı İran'da düştü... 3'ü mürettebat 11 kişi can verdi

TÜRKİYE'Yİ ÜZEN KAZA

Dubai'den İstanbul'a dönen özel jetin yolcularının, ünlü işadamı Hüseyin Başaran'ın evlilik hazırlığı yapan kızı Mina ve 7 kız arkadaşını öldürdü. 8 kız. Dubai'ye "bekarlığa veda partisi" için gitmişti

SON FOTOĞRAF CHP'DEN TEKLİFİ: Bozkuhtu selam! İstanbul'da da park ettiği 1 liraya insan... Ünlü davalarının haklarını kazandı can verdi... Dev süt üreticisinin kasarları kıftı oldu

Ek: 3 CM Analizi

AKP		CHP		MHP		İYİ		CUMHURBAŞKANI	
EN	BOY	EN	BOY	EN	BOY	EN	BOY	EN	BOY
33	17	5,5	5,5	22	22	31	22	8	13
5,5	10,5	21	29	14	10	50	24	21	17
32,5	24	10	10	14	15	12	20	7	13
11,5	9	24	49	9	8	22	25	21	24,5
10	8	14	11,5	6	15	21	17	23	21
31,5	27	31	12	22	12	17	17	11	23
32	33	13	12	14	13	7	8	12	11
4	26	3,5	3,5	11	10	18	30	21	20
21,5	30	10	12	11	25	7	17	10	9
10	7	10	6	123	130	11	20	134	151,5
10	20	25	12			20	14		
30	41	10	6			18	19		
15	24	20	34			14	8		
6	15	5	11			25	22		
14	10	7	12			273	263		
10	6	8	13						
11	15	8	9						
7	13	3	16						
294,5	335,5	8	9						
		20	20						
		10	6						
		8	14						
		21	6						
		5	12						
		10	15						
		10	15						
		5	10						
		17	12						
		7	20						
		21	17						
		17	17						
		7	13						
		21	17						
		17	21						
		6	7						
		7	12						
		8	16						
		7	15						
		8	13						
		7	17						
		21	24						
		21	37						
		22	12						
		7	8						
		12	8						
		14	13						
		22	12						
		10	13						
		31	21						
		6	5						
		30	14						
		8	14						
		10	30						
		20	30						
		11	17						
		14	17						
		17	8						
		24	8						
		19	11						
		20	13						
		814	882,5						

Ek 4 Ana Sayfa Analizi

		SÖZCÜ GAZETESİ																				
		<u>ANASAYFA ANALİZİ</u>																				
SİYASİ PARTİ		22.02.2018	23.02.2018	24.02.2018	25.02.2018	26.02.2018	27.02.2018	28.02.2018	01.03.2018	02.03.2018	03.03.2018	04.03.2018	05.03.2018	06.03.2018	07.03.2018	07.03.2018	08.03.2018	09.03.2018	10.03.2018	11.03.2018	12.03.2018	
		AKP		1	2	1		2	3	1		2	1	1								
CHP		1	1	1			2			1	1	1			2							
MHP		1	1	1							1							1				
CUM					1							1						1				
İYİ				1					1		1										1	
TOP																						
LAM																						

e-ISSN: 2630-631X

Article Type

Research Article

Subject Area

Education Management

Vol: 8 Issue: 63

Year: 2022 September

Pp: 1752-1762

Arrival

14 August 2022

Published

31 September 2022

Article ID 64606

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.292>

28/smryj.64606

How to Cite ThisArticle

Güden, Ö. & Güden, C.

(2022). "Okul

Yöneticilerinin

Yetiştirilmesi Ve

Atanmasına İlişkin

Yönetici Görüşleri",

International Social

Mentality and

Researcher Thinkers

Journal, (Issn:2630-

631X) 8(63): 1752-

1762

Social Mentality And

Researcher Thinkers is

licensed under a

Creative Commons

Attribution-

NonCommercial 4.0

International License.

Okul Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Ve Atanmasına İlişkin Yönetici Görüşleri

School Administrators' Opinions Related Training And Appointments Of School Administrators

Özkan Güden¹ Cansu Güden²

¹ M.E.B., Öğretmen, Samsun Asarcık, Gökğöl Şahit mahir Emen İlkokulu, Samsun, Türkiye

² M.E.B., Öğretmen, Mehmet Akif Ersoy Yatılı Bölge Ortaokulu Müdürlüğü, Samsun, Türkiye

ÖZET

Bu çalışmada okul yöneticilerinin, okul yöneticiliğinin yetiştirilmesi ve atanmasına ilişkin görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma sürecinde, yöneticiliğin yetiştirilme ve atanması ile ilgili alanyazın taraması yapılmış olup, okul yöneticiliği yapmakta olan kişiler ile görüşme yapılmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim desenine göre düzenlenmiştir. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada 'betimsel analiz' yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Samsun İli, Asarcık İlçesi'nden 25 okul yöneticisi oluşturmuştur. Araştırmada yöneticilere, eğitim kurumlarına yönetici seçimine yönelik genel şartlar, ölçütler yeterli midir? Eğer yeterli değilse hangi şartlara yer verilmelidir? Okul yöneticilerinin yetiştirilmesi süreci ile ilgili görüşleriniz nelerdir? Yönetici yetiştirme sürecindeki eksikliklerin giderilmesine ilişkin görüşleriniz nelerdir? Okul yöneticilerinin atanmasına ilişkin görüşleriniz nelerdir? 4 yıl ve üzeri görevlendirmeler yönetim süreçlerini (karar, planlanma, örgütleme, iletişim ve değerlendirme) nasıl etkilemektedir? Okul yöneticilerinin özlük hakları yeterli midir? Yöneticilerin özlük hakları ile ilgili nasıl düzenlemeler gerekmektedir? soruları yöneltilmiş ve buna ilişkin görüşler belirtilmiştir. Son olarak ise araştırma konusu ulaşılan verilere göre sonuca varılarak tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul Yönetimi, Yönetici, Okul, Eğitim Yönetimi

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the opinions of the school administrators related the training and appointment of the school administrators. In the process of the study, a literature review was conducted about the training and appointment of school administrators, and interviews were conducted with school administrators. The study is organized according to the phenomenological pattern of qualitative research methods. Structured interview forms were completed as a data collection tool. Descriptive analysis method was used in this research. The study group of the research is consisted of 25 school administrators from Asarcık in Samsun. In the research, questions are directed to the school administrators and opinions about them were stated. These questions are: Are the general conditions and criterions for choosing school administrators for educational institutions adequate? If not, which conditions should be included? What are your opinions about the training process of school administrators? What are your opinions on removing the shortcomings related to the training process of school administrators? What are your opinions on the appointment of school administrators? How do 4 and over 4 years assignments affect management processes (decision, planning, organizing, communication and evaluation)? Are the personal rights of the school administrators sufficient? How should regulations be made about the personal rights of school administrators? Finally, the research subject was completed by reaching conclusions according to the data reached.

Keywords: School Administration, School Administrator, School, Educational Administration

GİRİŞ

Okul yöneticiliği konusu ile ilgili tarihi sürece bakıldığında Türkiye'de okul yöneticisi atamada okul yöneticilerinin öğretmenler arasından atama ile yapılmıştır. Ülkemizde her düzeyde okul yöneticiliğine atama ve yönetici yetiştirme konusunda standartlar oluşturulup sürdürülememiştir.

Bu çalışmada, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullara yönetici yetiştirilmesinin tarihi gözden geçirilmiş, farklı ülkelerle karşılaştırmalar yapılmış, Şuralardaki alınan kararların neler olduğu ve ne kadarının uygulandığına bakılmıştır. Okul yöneticisi atamalarının nasıl yapıldığı sunulacak ve nasıl yapılması gerektiği ile ilgili olarak somut önerilerde bulunulacaktır.

Problem

Okul kavramının insan temelli bir sisteme işaret etmesi sebebiyle eğitim yönetiminde temel olan yönetimin örgütsel amaçlara ulaşması ve eğitim çalışanlarının yaşamını kolaylaştırabilmesidir. Bu yönetsel eylemler için etkili yöntem bilgisi, liderlik ve iletişim becerisi gerekmektedir. Bu niteliklere sahip yöneticilerin seçilmesi, eğitilmesi ve istihdam edilmeleri önem taşır (Cemaloğlu, 2005). Okuldaki etkililiğin ve başarımı büyük ölçüde o okulun yöneticisinin yetkinliği ve niteliği ile ilişkilendirildiği bir dönemde okul yöneticilerini öğretmenlik deneyimi şartıyla ve siyasi iradelerin belirlediği kriterlerle atamak yerine, okul yöneticiliğini profesyonel bir meslek olarak görüp bu doğrultuda yetiştirmek gerekmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, ilköğretim okullarında görev yapan yöneticilerin ‘‘Okul yöneticilerinin yetiştirilmesi ve atanmasına ilişkin görüşleri’’ ile ilgili düşüncelerinin belirlenmesidir. Eğitim kurumlarının temelini oluşturan yöneticilerin yetiştirilmesi ve atanmasına ile ilgili yönetici görüşleri, yönetici atama ile ilgili olarak yapılacak çalışmalara katkıda bulunacaktır. Buradan hareketle aşağıdaki boyutlar ele alınmaya çalışılmıştır:

1. Eğitim kurumlarına yönetici seçimine yönelik genel şartlar, ölçütler yeterli midir? Eğer yeterli değilse hangi şartlara yer verilmelidir?
2. Okul yöneticilerinin yetiştirilmesi süreci ile ilgili görüşleriniz nelerdir? Yönetici yetiştirme sürecindeki eksikliklerin giderilmesine ilişkin görüşleriniz nelerdir?
3. Okul yöneticilerinin atanmasına ilişkin görüşleriniz nelerdir? 4 yıl ve üzeri görevlendirmeler okul yönetim süreçlerini (karar, planlama, örgütlenme, iletişim ve değerlendirme) nasıl etkilemektedir?
4. Okul yöneticiliğinin özlük hakları yeterli midir? Yöneticilerin özlük hakları ile ilgili nasıl düzenlemeler gerekmektedir?

Araştırmanın Önemi

Değişen eğitim ve değişen yönetim anlayışlarının birleşimiyle okul yöneticiliğine bakış açısı da değişmektedir. Yapılan bu çalışma ile var olan yönetici yetiştirme ve atama şeklinin belirlenerek ihtiyaçları karşılayıp karşılamadığı değerlendirilerek yeni yüzyılın benimsediği, yetiştirme ve atama şekli oluşturulmalıdır. Böylece yeni yaklaşımın eğitime katkısı ve gelişen dünyaya ayak uydurmadaki sağladığı kolaylık belirlenmektedir.

Sayıtlar

Bu araştırma kapsamında hazırlanan soruların yöneltildiği okul yöneticilerinin gerçek ve güvenilir cevaplar verdiği sayıtlısı kabul edilmiştir.

Sınırlılıklar

Bu çalışma; 2018-2019 eğitim öğretim yılında Samsun İli, Asarcık İlçesinde görev yapan 25 okul idarecisinin görüşleri ile sınırlıdır.

Tanımlar

Yönetim: Yönetim, bir örgütün hedeflenen amaçlarına ulaştırılması için bir araya gelen insanların örgütlenip eş güdümlenerek eyleme geçirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Başaran, 2000: 14).

Yönetici: Belli bir zamanda farklılaşan şartlar doğrultusunda daha önceden belirlenmiş amaçlarda başarıya ulaşmak için tüm maddi imkanları kullanarak çalışanları bu amaçlar doğrultusunda bir araya getiren kişidir (Erdoğan, 2000).

Okul: Belli bir yeri olan, belli bir süre devam eden, öğrenci ve öğretmeni değişen, geniş bir çevreye hitap eden, eğitim sürecini planlı ve programlı bir şekilde sürdüren, genel ve mesleki çeşitler içerisinde şekillenen bir kuruluştur (Özdemir, Yalın ve Sezgin, 2004).

Eğitim Yönetimi: Eğitim yönetimi, ‘‘Eğitim’’ ve ‘‘Yönetim’’ bilimlerinin birlikte oluşturdukları disiplinler arası bir bilimdir. Diğer bir deyişle eğitim yönetimi, yönetim biliminin eğitime uygulanmasıdır (Bursalıoğlu, 1981).

Okul Yönetimi: Eğitim sisteminin amaçlarını ve yapısını çizen eğitim yönetiminin bir uygulanmasıdır. Eğitim yönetimi yönetimin eğitime uygulanması, okul yönetimi ise eğitim yönetiminin okula uygulanmasıdır (Bursalıoğlu, 2011:5).

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türkiye’ de Okul Yöneticiliğinin Gelişimi

Eğitim sisteminin temel taşı, okuldur. Dolayısıyla bir toplumdaki istenen insan tipi ve bireylerden beklenen eğitim süreci okullar sayesinde gerçekleşmektedir. Okulların başka bir görevi de öncelikle iyi insan yetiştirmektir. Daha sonra ise bunlara paralel olarak üretimi ve tüketimi doğru yapan iyi bir vatandaş topluma kazandırmaktır (Gürsoy, 1979: 39; Pehlivan, 2002: 3).

Okul yönetimi oldukça farklı yönleri olan ve sorumluluk gerektiren bir iştir. Okuldaki çalışanların işbirliği okuldaki işlerin yürütmesinde önemlidir. Çünkü okuldaki eğitim ve öğretimin koordinesinin sağlanması için derslerin yönetimi ve denetimi, öğrencilerin korunması için disiplin işlerinin yürütülmesi, okuldaki başarının artması için tüm kaynakların etkili ve verimli bir şekilde kullanılması okul yönetiminin sorumluluğundadır

(Çınkır, 2003). Toplumların geleceği okulların başarısına bağlıdır. Etkili okul ise, iyi yönetilmenin sonucunda ortaya çıkar (Memduhoğlu, 2007).

Cumhuriyet Öncesi Yönetici Yetiştirilmesi

Osmanlı Devleti'nde yönetici adaylarında aranan temel ahlaki özellikler olduğu görülmektedir. Bu özelliklere sahip adalara eğitimi, ilk kez Bağdat'ta açılan medreseler tarafından verilmiştir. Bu medreselerde her kademedede eğitim ve öğretim vermektedir. Daha sonra bu medreseleri 1455'te Fatih tarafından açılan Enderun okulları izlemiştir (Balci, 2004: 23).

II. Mahmut döneminde ise Enderun okullarının izinden gidilerek bunun yanında Avrupa tarzı okulların açıldığı görülmektedir. Bu döneme kadar eğitim işlerinden sorumlu kimse bulunmadığı bilindiğinden İlk maarif nazırı bu dönemde görevlendirilmiştir (Balci, 2004: 23).

Tanzimat Döneminde Mustafa Reşit Paşa'nın Fransız Kamu Yönetimi modelini bazı değişiklikleri kamu yönetimine uyguladığı görülmüş ve bu uygulama eğitimdeki bugünkü örgüt yapısının çekirdeğini oluşturmuştur (Balci, 2004: 24).

Sultan Abdülmecit 1848 yılında Darümuallimin adlı ilk erkek öğretmen okulunu kurmuştur. Bu okulda öğretmenlik ve yöneticilik rollerinin aynı kişide toplanması gerektiği belirtilmiştir. Bu gereklilik, günümüze kadar devam eden geleneğe öncük etmiştir (Balci, 2004: 24).

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin bazı maddelerini değiştiren 1898-1899 tarihli Maarif Salnamesine göre, Darümuallimini bitirenlerin "meslekte aslanan muallimlik" ilkesi doğrultusunda, en az beş yıl başarılı öğretmenlik hizmeti sonunda İdadi mektepleri müdürlüğü ve maarif müdürlüğü gibi görevlere atanabilecekleri belirtilmiştir (Balci, 2004: 24).

Cumhuriyet Sonrası Okul Yöneticisi Yetiştirme

Atatürk'e göre, modernleşmenin en etkili aracı eğitimidir. Milli birlik ve laikliğin temeli olarak görülen eğitim kalkınmanın aracı olarak görülmüştür. Bu nedenle Kolombiya Üniversitesi Eğitim Felsefesi Prof. John Dewey, 1924 yılında bilgisine başvurulmak üzere rapor hazırlaması istenmiştir. Dewey'in Raporunda, okul yöneticilerinin ve müfettişlerini seçimi ve yetiştirilmesinin önemli olduğu belirtilmiştir. Okul müdürlerinin ve müfettişlerin eğitilmesi, Türk Eğitim Sistemini iyileştirmek için yapılacak çalışmaları yönetecek uzman kadro yetişinceye kadar çalışmaların zamana bırakılmasının daha uygun olacağını söylemiştir (Dewey, 1939). Dewey bu önerilerde bulunmasına rağmen bu öneriler uygulamaya geçirilmemiştir. Bu dönemde de okul yöneticilerinin yetiştirilmesi ve atanmasına ilişkin eski uygulamalara devam edilmiştir. 789 Sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanunda yer alan "Meslekte aslanan öğretmenlik" ifadesinden yola çıkılarak, yönetim işlevinin öğretmenler arasından seçilen adaylar tarafından yerine getirilebileceği vurgulanmıştır (Cemaloğlu, 2005: 255).

Cumhuriyet döneminin ilk yılları daha çok yeniden yapılanma dönemi olduğu için öncelik öğretmen yetiştirme, okuma, yazma oranının artırılması ve yeni okulların açılmasına verilmiştir. Bu bölüme baktığımızda hükümet programlarında eğitim yönetimi ve eğitim yöneticisi yetiştirmeye yönelik her hangi bir politika kararına rastlanmıştır. Bu durum, çok partili döneme geçişte ve çok partili dönemin ilk yılları olan Demokrat Parti döneminde de aynen devam etmiştir.

Milli Eğitim Şûralarında Eğitim Yöneticisi Yetiştirilmesi

Türk Eğitim Tarihi'nde önemli bir yere sahip olan Eğitim Şûraları Millî Eğitim Bakanlığı'nın en yüksek danışma organıdır. Şûralar, Millî Eğitimle ilgili politikaların çizilmesinde rehber rolünü üstlenmiştir (Deniz, 2001: 12).

İlki 1939'da gerçekleştirilen ve bugüne kadar on sekiz kez toplanan Millî Eğitim Şûrası her toplantısında gelişmelere göre Türk Eğitim Sisteminin önemli konularını inceleyerek sorunlara çözüm aramış ve sistemi ileriye götürmeye çalışan önemli kararlar almıştır.

Üniversitelerde Eğitim Yöneticisi Yetiştirilmesi

Gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmalarda başarılı okulların bu başarıya ulaşmalarındaki en önemli etkenin okul yöneticisi olduğu saptanmıştır (Balci, 1999). Bu bağlamda gelişmiş ülkeler okullarda etkin öğrenmeyi sağlayabilecek gerekli şartları sağlayabilmek okulların işlevlerini yerine gerçekleştirmek amacıyla, okul yöneticilerinin seçimine ve yetiştirilmesine büyük önem vermektedirler (Küçükahmetoğlu, 2012).

Eğitim yönetimi alanında eğitim verecek olan lisans programlarına, öğrenci olarak kayıt yaptırabilmek için aranan şartların başında belli bir süre başarılı öğretmenlik yapmış olmak gelmektedir. Öğretmen olarak

atanabilmek için ise bir lisans programını başarılı bir şekilde tamamlamak gerekmektedir. Bu durum eğitim yönetimi ve denetimi programlarının lisans düzeyinde öğretime devam etmesinin beraberinde diğer bir lisans diplomasını koşul olarak istenmesi gerektiğini göstermektedir (Işık, 2003: 206).

Farklı Ülkelerde Yönetici Yetiştirilmesi

Gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmalarda eğitim ile ülkelerin gelişmişlik düzeyi arasında olumlu bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Eğitimin doğru işlev yapabilmesi için yöneticilerin etkisinin büyük olduğu düşünülürse bu ülkelerdeki yönetici yetiştirilmesini inceleyelim.

Değişik ülkelerdeki okul yöneticileri şartlar ne olursa olsun çoğunlukla öğretmenlik yapabilme diplomasına sahip olan öğretmenler arasından seçilir (Bossard, 1994; Akt. Çelik, 1995: 563).

ABD’de eğitimde çalışmak üzere atanacak yönetici yetiştirmenin sağlıklı bir mesleki eğitime dayandırılması gerektiği görüşüne inanılmaktadır. Bu durum lisans mezuniyetinin ardından lisansüstü eğitimle sağlanmaktadır (Kaya, 1999: 270). ABD’de okul yöneticisi seçilirken eyaletlerin büyük çoğunluğunda eğitim fakültesi mezunu olma ve öğretmenlik tecrübesine sahip olma şartı aranır (Anderson, 1991; Akt. Balyer ve Gündüz, 2011: 5). Fiilen öğretmenlik yapmak, müdürlerin yöneticilik görevine getirilmeden önce adaylardan beklenen deneyimdir. ABD’de müdür olmak için bu şartlar yeterli değildir. Çünkü Amerika’da iyi bir öğretmen aynı zamanda iyi bir yöneticidir anlayışı benimsenmemektedir. Öğretmenlik tecrübesi kazanan adayların hemen her eyalette mevcut olan eyalet üniversiteleri veya özel üniversitelerde bulunan Eğitim Fakülteleri’nde eğitim yönetimi alanında bir lisansüstü eğitimi başarıyla tamamlamaları gerekmektedir (Şimşek, 2004)

Hizmet içi eğitimlerde müdürlere; okul bütçesini planlama ve yönetme, personel sorunlarıyla ilgilenme, öğretim programının ve sonuçlarının değerlendirme gibi yönetsel beceriler kazandırılmaktadır. Bunun yanında bina, araç ve gereç bakım, onarım işlerini denetleme gibi ihtiyaç duydukları konularda destek verilmektedir. (Anderson, 1991; Akt. Balyer ve Gündüz, 2011: 52-54).

Singapur’da okul yöneticisi yetiştirme programı Amerikan sistemiyle benzerlik göstermektedir. Okul müdürleri okullarda müdür yardımcısı olarak çalışmakta olan adaylar arasından seçilir.

Hindistan’daki okul yöneticiliğine atanma sistemi Singapur’dan büyük farklılıklar göstermektedir. Bir Doğu Asya ülkesi olmasına rağmen Hindistan’da okul yöneticiliğine atanma daha çok Kıta Avrupa’sı sisteminin özelliklerini yansıtmaktadır. Öğretmenlik asıl olan meslektir fikri benimsenmiştir. Bu doğrultuda yöneticiler yıl kıdemi esasına göre öğretmenler arasından seçilerek atanır (Sapre, 2000; Akt. Şimşek, 2004: 8).

Diğer ülkelerde olduğu gibi Fransa’da da okul yöneticiliğine getirilmede öğretmenlik tecrübesi dikkate alınmaktadır. Müdürlerin yetiştirilmesine uygun eğitim programları bulunmamaktadır. Müdür adayları için Fransa’da hizmet içi eğitimler hazırlanmaktadır. Bunun amacı ise müdürlerin meslekteki gelişimlerini arttırmaktır (Peck ve Ramsay, 1998; Akt. Balyer ve Gündüz, 2011: 191).

Finlandiya’da benimsenin hayat boyu öğrenme fikri okul yöneticilerinin yetiştirilmesine de yansımaktadır. Finlandiya’da okul yöneticiliği diplomasına sahip olmak, öğretmenlik deneyimine sahip olma şartının yerini almaktadır. Bu nedenle çeşitli üniversitelerde bulunan üst düzey çalışmaları kapsayan eğitimler bulunmaktadır (Celep, Keleş, Göğüş, 2010:7).

Okul Yöneticiliğine Atama

1990 yılından sonra ilk atama yönetmeliği 1993 yılında yayımlanmıştır. Bu yönetmeliği 1998 ve 1999 yıllarında yayımlanan yönetmelikler takip etmiştir (Cemaloğlu, 2005: 256).

23.09.1998 Yılında yayımlanan yönetmelikle okul yöneticiliğine atanmak için iki kademeli yapılacak olan sınav şartı getirilmiştir. Bu yönetmelikle, ilk kademe yapılan sınavı kazanan adaylara 120 saatlik hizmet içi programa katılma zorunluluğu getirilmiştir. Bu eğitim sonrasında değerlendirme sınavına giren ve 100 tam puan üstünden en az 70 puan alan adaylara yöneticilik sertifikası verilmiştir. Bu şartla birlikte Çıraklık Modeli terk edilmiştir.

Okul Yöneticiliğine Atamada 2004 Yılı ve Sonrası Değişiklikler

Bu zaman diliminin ilk yönetmeliği 2004 yılında yürürlüğe giren Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerini Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği’dir okul yöneticisi atamalarında hizmet içi eğitim zorunluluğu yürürlükten kaldırılmıştır. Bu yönetmelik ile okul yöneticiliğine giriş, müdür yardımcılığı kademesinde başlamıştır. Okul müdürlüğüne doğrudan atama yerine müdür yardımcılığı için bir seçme sınavı ve belirli bir yönetim deneyiminden sonra okul müdürlüğüne atamayı mümkün kılmıştır (Taş ve Önder, 2010)

10 Haziran 2014 tarih 29026 sayısında yayımlanan Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Görevlendirilmelerine İlişkin Yönetmelik yayımlanmıştır.

Öncelikle bu yönetmelik ile yöneticiliğe atanma kavramı yerini yöneticilerin görevlendirilmesi olarak değiştirmiştir. Bu görevlendirme için aranan şartların başında önceden müdürlük görevini yerine getirmek gelmektedir. Bunun yanı sıra bir okulda kurucu müdür olarak görevlendirilmek, müdür yetkili olarak çalışmış olmak ve müdür yardımcılığı görevlerinde en az üç yıl görevlendirilmek şartlarının sağlanması beklenilmektedir. Görevde müdür başyardımcısı olarak en az iki yıl bulunmak ya da en az sekiz yıl öğretmenlik yapmak da görevlendirilme için aranan şartlardandır. Bu şartlara sahip adaylar sözlü mülakata katılma hakkı kazanmaktadır. Bu adaylar il millî eğitim müdürünün veya görevlendireceği bir il millî eğitim müdür yardımcısının başkanlığında, il millî eğitim müdürünce belirlenecek iki ilçe millî eğitim müdürü ile il ve ilçe millî eğitim müdürlüklerinde görev yapan iki şube müdüründen oluşan kurul tarafından değerlendirilecektir. Adaylardan 70 puan ve üzerinde alanların tercih yapmaya hak kazanacaktır. Tercihlerine yerleşebilecek puana sahip adaylar valilerin il millî eğitim müdürlerinin teklif ettiği kişilerin valiler tarafından onaylanmasıyla görevlendirilirler.

Okul Yöneticiliğine Atamada Mevcut Uygulama

21 Haziran 2018 tarih ve resmi gazetenin 30455 sayısında yayımlanan Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Görevlendirilmelerine İlişkin Yönetmelik ile daha önceki yönetmeliklerde değişikliğe gidilmiş ve yönetici atamaları yeni bir boyut kazanmıştır.

Bu yönetmelikte de önceki yönetmelikte getirilen (atanma kavramının yerine getirilen) görevlendirme usulü devam etmiştir. Müdür olarak görevlendirilecek kişiler; müdürlük yapmış olma, kurucu müdür, müdür başyardımcısı, müdür yardımcısı ve müdür yetkili öğretmen olarak ayrı ayrı veya toplam en az bir yıl görev yapmış olma veya Bakanlığın şube müdürü veya daha üst unvanlı kadrolarında görev yapmış olma özel şartlarından en az birini taşıması gerekmektedir. Müdür yardımcılığında ise adaylık dâhil en az iki yıl öğretmen olarak görev yapmış olma özel şartı aranmıştır.

Bu yönetmelikte önceki yönetmelikte yer almayan yazılı sınav yer almaktadır. Yönetmelikte yer alan yazılı sınavın Bakanlık Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğünce test usulü ile yapılacağı belirtilmiştir. Bu sınavda 100 puan üzerinden 60 ve üzerinde puan alanlar başarılı sayılır denilmektedir. Yazılı sınavda başarılı olanlar sözlü sınava katılmak zorundadır. Yönetmelikte müdür ve müdür yardımcılığı için yapılacak sözlü sınava katılmaya hak kazanan adaylar, 20 nci maddede belirtilen sözlü sınav konuları ve ağırlıkları dikkate alınarak Ek-2’de yer alan form üzerinden sözlü sınav komisyonunca 100 tam puan üzerinden değerlendirilir. Sözlü sınavda 60 ve üzerinde puan alanlar başarılı sayılır denilmektedir. Görevlendirmeye esas puanın hesaplanması ise yazılı ve sözlü sınavda başarılı olan adaylardan müdür olarak ilk defa görevlendirilmek üzere başvuruda bulunan adayların görevlendirmeye esas puanları; yazılı sınav puanının %60’ı ile sözlü sınav puanının %40’ı dikkate alınarak belirleneceği belirtilmiştir.

Yöneticiler dört yıllığına görevlendirilir. Aynı unvanla aynı eğitim kurumunda sekiz yıldan fazla süreyle yönetici olarak görev yapılamaz.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, araştırmada kullanılan bilgi toplama yöntemi, bilgi toplama aracının geliştirilmesi, verilerin toplanması ve verilerin analizinde yapılan çalışmalarla ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim çalışması şeklinde yapılmıştır. Olgu bilim araştırmalarında veri kaynakları araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışı vurabilecek veya yansıtabilecek kişiler ya da gruplardır (Şimşek ve Yıldırım, 2013: 80).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu; 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Samsun İli, Asarcık İlçesinde görev yapan müdür, müdür yardımcısı ve müdür yetkili öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri araştırmaya gönüllü olarak katılan 5 müdür yetkili öğretmen, 10 müdür yardımcısı ve 10 okul müdürü olmak üzere toplam 25 okul yöneticisinden toplanmıştır.

Tablo 1. Çalışma Grubu

S. No	Müdür Yetkili Öğretmen	Müdür Yardımcısı	Okul Müdürü
1	Acısu Değirmenciöglü İlkokulu	Atatürk İlkokulu	Musağa İlkokulu
2	Çulhaoğlu İlkokulu	Musağa İlkokulu	Kılavuzlu Şht. Niyazi Kaya Ortaokulu
3	Alişar İlkokulu	Koşaca Ortaokulu	Yeşilköy İlkokulu
4	Yeni Ömerli İlkokulu	Armutlu İlkokulu	Acısu Şht. Muharrem Konu Ortaokulu
5	Yeni Ömerli Bağlıca İlkokulu	Yeşilköy İlkokulu	Atatürk Ortaokulu
6		Kılavuzlu Şht. Niyazi Kaya Ortaokulu	Koşaca Ortaokulu
7		Atatürk Ortaokulu	Armutlu İlkokulu
8		Asarcık Yatılı Bölge Ortaokulu	Kılavuzlu Şht. Niyazi Kaya Ortaokulu
9		Acısu Şht. Muharrem Konu Ortaokulu	Gökgöl Şehit Mahir Emen İlkokulu
10		Asarcık Yatılı Bölge Ortaokulu	Asarcık Yatılı Bölge Ortaokulu

Veri Toplama Araçları

Soru formunda yer alan sorular aşağıda verilmektedir.

1. Eğitim kurumlarına yönetici seçimine yönelik genel şartlar, ölçütler yeterli midir? Eğer yeterli değilse hangi şartlara yer verilmelidir?
2. Okul yöneticilerinin yetiştirilmesi süreci ile ilgili görüşleriniz nelerdir? Yönetici yetiştirme sürecindeki eksikliklerin giderilmesine ilişkin görüşleriniz nelerdir?
3. Okul yöneticilerinin atanmasına ilişkin görüşleriniz nelerdir? 4 yıl ve üzeri görevlendirmeler okul yönetim süreçlerini (karar, planlama, örgütlenme, iletişim ve değerlendirme) nasıl etkilemektedir?
4. Okul yöneticiliğinin özlük hakları yeterli midir? Yöneticilerin özlük hakları ile ilgili nasıl düzenlemeler gerekmektedir?

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, yöneticilerin okul yöneticiliğinin meslekleşmesi ile ilgili görüşlerini belirlemek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile katılımcılara sorulan dört soru ve katılımcıların bu sorulara verdikleri yanıtların görüşme formuna kaydı ile elde edilmiştir. Yöneticilerin görüşlerini belirlemek adına nitel araştırma yönteminin kullanılmasındaki temel amaç araştırma konusunun derinlemesine incelenmesi, yöneticilerin konuya ilişkin ne düşündüklerini ve neden böyle düşündüklerini ortaya koymaktır. Çalışmaya katılan 25 yönetici A1, A2,.. olarak kodlanmıştır. Görüşmeler, katılımcıların kendilerini rahatça ifade edebilmeleri açısından sessiz bir ortamda okullarındaki bir odada gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Okul yöneticilerinin yetiştirilmesi ve atanmasına ilişkin yönetici görüşlerinin analizinde nitel veri analiz tekniklerinden biri olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Her soru bir temayı temsil ettiği için görüşmede sorulan dört sorunun tek tek incelenmesi yapıldıktan sonra her soruya verilen cevap her sorunun altına yazılmış ve yorumlama yapılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde yöneticilerin okul yöneticilerinin yetiştirilmesi ve atanmasına ilişkin görüşleri yer almaktadır. Görüşler tablolar halinde verildikten sonra, altında gerekli açıklamalar yer almaktadır.

Katılımcıların 3 tanesi kadın ve 22 tanesi erkek yöneticidir. Yaş aralığı 25-60 yaş aralığındadır. Yöneticilerin deneyimleri 6-21 yıl ve üzeri arasında değişmektedir.

Tablo 2. Eğitim kurumlarına yönetici seçimine yönelik genel şartlar, ölçütler yeterli midir? Eğer yeterli değilse hangi şartlara yer verilmelidir? sorusuna okul yöneticilerinin verdikleri yanıtlar

Yeterlidir	F
Yeterli Değildir	5
	20

Yöneticilerin çok büyük bir kısmı (20) eğitim kurumlarına yönetici seçimine yönelik genel şartlar ve ölçütlerin yeterli olmadığını belirtmiştir. Yöneticilerin küçük bir kısmı ise (5) eğitim kurumlarına yönetici seçimine yönelik genel şartlar ve ölçütlerin yeterli olduğunu söylemiştir. Buna ilişkin bazı yöneticilerin görüşleri:

A1: Müdür atamalarında liyakat esas alınmalıdır. Sınav puanına dayalı objektif atamalar yapılmalıdır. Görevlendirmenin ardından eğitim yönetimi alanında uygulamalı yüksek lisans eğitimi verilmelidir. Kurum içinde yapılan mobinge karşı önlem olarak eğitim yöneticileri psikolojik testler yapılmalıdır. Eğitim yöneticisi olacak kişinin varsa sendika yönetimi üyeliği düşürülmelidir (Erkek, Müdür Yardımcısı).

A3: Okul yöneticilerinin sürdürülebilir okul başarısı sağlamada önemli rolü bulunmaktadır. Ayrıca eğitim yöneticileri okul ortamını belirlenen amaçlar doğrultusunda çekip çeviren, organize eden kişiler olduğu için eğitim yönetici seçimleri de objektif kriterlere bağlı olmalıdır. Okul yöneticilerinin seçiminde iletişim, kültür, sosyallik gibi kavramlar ön planda olmalıdır. Buna bağlı olarak da tecrübe, güven ve bağlılık gibi kriterler üzerinden testler yapılarak yöneticiler seçilmelidir (Kadın, Okul Müdürü).

A13: Maalesef öğretmen arkadaşların çoğu tarafsızlığın sağlanamamasından mağduriyete uğruyorlar. Birçok öğretmen yöneticiliği başka bir yere tayin olmak için istiyor. Burada okul yöneticiliği tayin aracı haline getiriliyor. Eğitim yöneticisi olacak kişinin bunu tüm benliğiyle istemesi gerekmektedir. Eğitim yönetimi alanında eğitime tabi tutulmalıdır. Yazılı sınavdan sonra yapılacak mülakatın adil ve tarafsız olmalıdır (Erkek, Okul Müdürü).

A14: Eğitim yöneticilerinin seçiminde yapılan mülakatlarda kişisel özellikler dikkate alınmalıdır. Liderlik özelliklerine sahip olup olmadığı incelenmelidir. Teorik bilgi ölçümüne fazla önem verilmemelidir. Teorik bilgi hizmet içi eğitimler ve iş başında yaparak yaşayarak öğrenilebilir (Erkek, Müdür Yardımcısı).

A21: Yönetici seçiminde sınavla alımın olması olumlu bir gelişmedir. Sözlü mülakat yerine yazılı sınavın gelmesi teknik bilgisi fazla yönetici adaylarının seçimini sağlayacaktır. Yazılı sınav ile görevlendirilen yöneticilerin 1 yıl staj eğitimi görmesi gerektiğini düşünüyorum. Staj sürecinde hizmet içi eğitimlerle yetiştirilmesi gerekmektedir (Erkek, Okul Müdürü). şeklinde yöneticilerin seçilmesinde kullanılan ölçütlerin yetersiz olduğu şeklinde görüş bildiren yöneticiler bulunmaktadır.

A16: Bir önceki yönetmelikte sadece mülakat ile görevlendirilen yöneticiler, mevcut yönetmelik ile yazılı sınav ve sözlü mülakat ile görevlendirilmektedir (Erkek, Müdür Yardımcısı).

A8: 2018 yılında yürürlüğe giren yönetmelik, yazılı sınav %60 ve sözlü mülakat %40 sistemi, günümüz şartlarında uygulanabilir sistemlerin en iyisidir (Erkek, Okul Müdürü). şeklinde okul yöneticilerinin seçimindeki ölçütlerin yeterli olduğu yönünde görüşler yer almaktadır.

Tablo 3. Okul yöneticilerinin yetiştirilmesi süreci ile ilgili görüşleriniz nelerdir? Yönetici yetiştirme sürecindeki eksikliklerin giderilmesine ilişkin görüşleriniz nelerdir? sorusuna okul yöneticilerinin verdikleri yanıtlar

	F
Yeterlidir	0
Yeterli Değildir	25

Yöneticilerin tamamı (25) okul yöneticilerinin yetiştirilme sürecinin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Bazı yöneticiler yetiştirilme süreci bulunmadığını, yöneticiliğin iş başında öğrenildiği görüşünü savunmuştur. Buna ilişkin bazı yöneticilerin görüşleri:

A2: Akademik düzeyde eğitim yöneticiliği alanının olması gerektiğini düşünüyorum. Kişisel gelişim, yönetim sanatı gibi konularda sıkı bir hizmet içi eğitim almamız gerekmektedir. Bu eğitim süreçlerinde diğer okul yöneticileri ile sıkı iletişimde bulunulması gerekmektedir (Erkek, Müdür Yetkili Öğretmen).

A4: Yetiştirme süreci diye bir süreç bulunmamaktadır. Göreve başlayıp kendi çabamızla okul yöneticiliği işi öğrenilmektedir (Kadın, Müdür Yardımcısı).

A7: Eğitim yöneticiliği lisans düzeyinde eğitim yönetimi bölümleri açılmadığı sürece bu sıkıntıları yaşayacaktır. Yönetici vasfıyla yapılan atamalarda yetiştirme süreci zaten tamamlanmış olacaktır. Bu şekilde okul yöneticilerinin kanayan yarası (yetiştirilme süreci) tedavi edilmiş olacaktır (Erkek, Müdür Yetkili Öğretmen).

A9: Eğitim liderliği, eğitim planlaması ve ekonomisi, öğretimde kuram ve uygulamalar, eğitim hukuku, yönetim psikolojisi, iletişim ve beden dili gibi konularda hizmet içi eğitim düzenlenmelidir (Erkek, Okul Müdürü).

A13: İnsan yönetimi, kurum yönetimi, yöneticilik eğitimleri hizmet içi eğitimlerle verilmelidir. Yöneticilik standartları belirlenerek buna uygun şekilde sürekli, devamlı eğitimler verilmelidir (Erkek, Okul Müdürü).

A21: Yöneticinin yetiştirilme süreci diye bir süreçten bahsetmek mümkün değildir. Sözlü veya yazılı sınavla bir şekilde atanan yönetici hemen göreve başlamakta ve yöneticinin donanımsal açıdan yetersizliğinden okul yönetiminde aksaklıklar ortaya çıkmaktadır. 1 yıl süreli staj, hizmet içi eğitimler ve seminerlerle yöneticiler göreve hazır hale getirilmelidir (Erkek, Okul Müdürü). şeklinde okul yöneticilerinin yetiştirilme sürecinin yetersiz olduğu yönünde görüşler yer almaktadır.

Tablo 4. Okul yöneticilerinin atanmasına ilişkin görüşleriniz nelerdir? 4 yıl ve üzeri görevlendirmeler okul yönetim süreçlerini (Karar, planlama, örgütleme, iletişim ve değerlendirme) nasıl etkilemektedir? sorusuna okul yöneticilerinin verdikleri yanıtlar

	F
Olumlu Etkilemektedir	14
Olumsuz Etkilemektedir	11

Yöneticilerin bir kısmı (15) okul yöneticilerinin atanmasında 4 yıllık sürenin yeterli olduğunu belirtmiştir. Yöneticilerin diğer kısmı ise (10) okul yöneticilerinin atanmasında 4 yıllık sürenin yeterli olmadığını söylemiştir. Okul yöneticilerinin atanmasında 4 yıllık sürenin okul yönetim süreçlerini nasıl etkilendiği ile ilgili olarak bir görüş ağırlıklı olarak öne çıkamamıştır. Buna ilişkin bazı yöneticilerin görüşleri:

A18: Yöneticilerin 4 yıldan fazla bir kurumda kalmamaları gerekmektedir. Yönetici kendisi için 4 yıllık bir misyon ve vizyon belirler. Belirlediği amaç ve hedefleri gerçekleştirmek için 4 yıllık süre yeterlidir. 4 yılın sonunda yeni gelecek yöneticiler, bu hedeflere yeni ve farklı bakış açıları getirebilir. Bu yüzden sürekli bir değişim olması gerekmektedir. 4 yıllık süre, ideal bir süredir. (Erkek, Müdür Yardımcısı).

A4: Bu yıl başlatılan sistemin daha adaletli olacağını düşünüyorum. Görev yılının 4 yıl olması, okula bağlanma ve benimseme anlamında bir sıkıntı oluşturmamaktadır. 4 yıllık sürede de uzun vadeli kararlar alınıp uygulanabilir (Kadın, Müdür Yardımcısı).

A20: 4 yıllık görevlendirmenin üzerine 4 yıllık yeni bir görevlendirme çok olumlu bir uygulamadır. Aynı okulda uzun süre yönetici olarak çalışılması okul ortamının daha iyi tanınması ve dolayısıyla daha etkili kararlar alınmasını sağlayacaktır. Öğrenci velileri ile iletişimi güçlendirecektir (Kadın, Müdür Yardımcısı).

A14: 4 yıllık görevlendirmeler yöneticinin çalışmasını olumsuz etkilemektedir. Yönetim süreçlerinin tamamı 4 yıllık görevlendirmelerde olumsuz etkilenmektedir. Okul müdürlüğü ve müdür yardımcılığı kadrosu olmalıdır (Erkek, Müdür Yardımcısı).

A9: 4 yıl ve üzeri görevlendirmelerin yeterli olmadığını düşünüyorum. Uzun vadeli planlamalar, iletişim, örgütleme için sürenin 4+4 yerine direkt 8 yıl olması gerektiğini düşünüyorum (Erkek, Okul Müdürü).

A5: 2 yıllık görevlendirmelerden yanayım. Eğitim yöneticisinin hizmet içindeki oluşabilecek yetersizlikleri, eğitimi oluşturan tüm unsurları fazlasıyla olumsuz etkileyeceğinden 4 yıl uzun bir süredir. Kurumun tüm paydaşlarının yönetim alanında yeterli donanım ve sürekliliği sağlayabilecek yetkin kişilerle buluşmaya hakkı olduğunu düşünüyorum. Yönetim süreçlerini iyi idare edebilen yöneticilerinde aynı okulda uzun süre kalmasından yana değilim. Bu yöneticiler de dezavantajlı yerlere gitmeli ve oranın eksikliklerinin giderilmesi için çalışması gerektiğini düşünüyorum (Erkek, Müdür Yardımcısı). şeklinde 4 yıllık görev süresinin yeterli olmadığı ya da çok uzun olduğu, bu sebeple okul yönetim süreçlerinin olumsuz yönde etkilendiği görüşleri de yer almaktadır.

Tablo 5. Okul yöneticiliğinin özlük hakları yeterli midir? Yöneticilerin özlük hakları ile ilgili nasıl düzenlemeler gerekmektedir? sorusuna okul yöneticilerinin verdikleri yanıtlar

	F
Yeterlidir	22
Yeterli Değildir	3

Yöneticilerin büyük bir kısmı (22) okul yöneticiliğinin özlük haklarının yeterli olmadığını belirtmiştir. Yöneticilerin küçük bir kısmı ise (10) okul yöneticiliğinin özlük haklarının yeterli olduğunu söylemiştir. Buna ilişkin bazı yöneticilerin görüşleri:

A15: Okul yöneticilerinin hiçbir özlük hakkı yoktur. Öğretmenlerle aynı haklara sahiptir. Yöneticilerin görevlerinin süresiz olması ve maaşlarının farklı bir sistemde olması gerekmektedir (Erkek, Müdür Yardımcısı).

A6: Okul yöneticilerinin 6 saat derse girme zorunluluğu olmamalıdır. Okul yöneticilerinin girdiği dersler verimsiz geçmektedir. Çocuklar çoğu zaman ödevlendirilmek zorunda kalmaktadır. Kaliteli bir eğitim öğretim için kaybedilecek değil bir ders, bir dakika bile yoktur. Bu yüzden yönetici derse girmemelidir (Kadın, Müdür Yardımcısı).

A10: Okul yöneticilerinin yetkileri artırılmalıdır. Bürokratik iş yükü azaltılmalı ve ücretlerde iyileştirme yapılmalıdır (Erkek, Müdür Yetkili Öğretmen).

A21: Okul yöneticilerinin özlük haklarının yeterli olmadığını düşünüyorum. Üstlenilen sorumluluk ile verilen ücret arasında dengesizlik olduğunu bu yüzden maddi açıdan iyileştirme gerektiği kanaatindeyim. Yöneticilikle ilgili olarak sadece yöneticiler için bir yönetmelik çıkarılıp yöneticilerin kendini güvende, huzurlu ve rahat hissetmeleri gereken bir ortam oluşturulması gerektiğini düşünüyorum (Erkek, Okul Müdürü).

A13: Okul yöneticilerinin özlük haklarının yeterli olmadığını düşünüyorum. Bu durumu düzeltmek için makam tazminatı getirilip ek göstergeler yükseltilebilir (Erkek, Okul Müdürü). şeklinde okul yöneticilerinin özlük haklarının yeterli olmadığı yönünde görüşler yer almaktadır.

A1: Okul yöneticilerinin özlük hakları yeterlidir. Okul yöneticisi ile öğretmen arasında fark olmaması gerekmektedir. Yönetim işi de eğitim işidir. Okul ortamında çatışmaların ortaya çıkmasını engellemek adına özlük haklarında farklılıklar olmamalıdır (Erkek, Müdür Yardımcısı). şeklinde okul yöneticilerinin özlük haklarının yeterli olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sonuç

Bu araştırmada okul yöneticilerinin yetiştirilmesi ve atanmasına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi ve yönetici atama çalışmalarına katkıda bulunma amaçlanmıştır. Yapılan araştırmaların sonuçları incelendiğinde; araştırmaya katılan yöneticilerden 20'si okul yöneticilerinin atanma ölçütlerinin yetersiz olduğunu ve yine araştırmaya katılan yöneticilerden 22'si okul yöneticilerinin özlük haklarının yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Yöneticilerden sadece 3'ü yöneticilerin atanma ölçütlerinin yeterli olduğunu ve özlük haklarının yeterli olduğu görüşünü bildirmiştir.

Yapılan araştırmada ilk olarak eğitim kurumlarına yönetici seçimine yönelik genel şartlar ve ölçütlerin yeterli midir sorusu sorulmuştur. Görüşmeye katılan yöneticilerin çoğu yönetici seçimine yönelik genel şartların yeterli olmadığını düşünmektedir. Yöneticiler öncelikle öğretmenlikte geçen sürenin en az 5 yıl olması gerektiğini düşünmektedir. 5 yıllık öğretmenlik deneyiminden sonra yazılı sınavda başarılı olma ve sözlü mülakatta başarılı olunması gerektiğini düşünmektedir.

Okul yöneticilerinin yetiştirilme süreci ile ilgili görüşleri sorulan ikinci soruya yöneticilerin tamamı, okul yöneticilerinin yetiştirilme süreci bulunmadığı görüşünü bildirmiştir. Okul yöneticileri yetiştirme süreci diye bir sürecin bulunmadığını, okul yöneticiliğini göreve başladıktan sonra kendi çabaları ile öğrendikleri görüşünü belirtmiştir. Okul yöneticileri, tüm yöneticilerin eğitim yönetimi alanında yüksek lisans eğitimi görmesi gerektiğini savunmuştur.

Okul yöneticilerinin 4 yıllık süre ile okula görevlendirmelerinin okul yönetim süreçlerine etkisi ile ilgili görüşleri sorulan üçüncü soruya görüşmeye katılan yöneticiler arasında ağırlıklı olarak bir fikir birliğine varılamamıştır. Yöneticilerin bir kısmı iki yıllık görevlendirmenin olması gerektiğini, bir kısmı dört yıllık görevlendirmenin ideal olduğunu, diğer bir kısım ise sekiz yıllık görevlendirmenin olması gerektiği görüşünü bildirmiştir. Dört yıllık görevlendirmenin ideal olduğunu düşünen yöneticiler, kurumda hem uzun vadeli kararların alınabilmesi açısından hem de durağanlaşan okul ortamının dört yılın ardından yeni gelecek yönetici ile değişim ve yeniliğe açık olması açısından olumlu olduğu görüşünü bildirmiştir.

Okul yöneticilerinin özlük hakları yeterli midir sorusuna görüşmeye katılan yöneticilerin büyük bir kısmı, özlük haklarının yeterli olmadığı görüşünü bildirmiştir. Okul yöneticilerinin özlük haklarının yeterli olmadığı görüşü hakim olan yöneticiler ayrıca iş yüklerinin ve bürokratik işlerin fazla olduğunu belirtmiştir. Okul yöneticileri yetkilerinin kısıtlı olduğunu bu durumun otorite kurmada sıkıntılara yol açtığını belirtmiştir. Okul yöneticilerinin derse girme zorunluluğunun bulunmaması gerektiği görüşü savunulmuştur. Okul yöneticilerinin özlük haklarının iyileştirilmesi için makam tazminatı verilmesi ve ek göstergelerinin yükseltilmesi gerektiği görüşü öne çıkmıştır.

Tartışma

Türkiye'de yönetici yetiştirme tarihi incelendiğinde kısa süreler içerisinde birçok değişikliğin yapıldığı görülmüştür. Genel olarak bakıldığında ülkemizde, eğitim ve okul yöneticiliği görevine gelebilmek için belli bir eğitimden geçmiş olmayı gerektiren yasal bir zorunluluğun olmadığı görülmüştür. Ülkemizde "Meslekte aslanan öğretmenlik" düşüncesi benimsendiğinden yöneticiler değişik koşullar arasında her daim öğretmenler arasından seçilmiştir. Seçilen yöneticilerin hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi amaçlanmıştır.

Gelişmiş ülkelere bakıldığında müdürlerin genellikle öğretmenlik mesleğinden gelmeleri koşul olarak aranmakta bunun yanı sıra eğitim yönetimi üzerine lisansüstü veya doktora dereceleri istenmektedir. Mesleğe başlayan müdürlerin eğitimine ise hizmet içi eğitimle devam edilerek sürekli kendilerini yenilemeleri böylece eğitimin seviyesini arttırmaları amaçlanmaktadır. Okul yöneticilerinin yetiştirilmesine yönelik çok çalışma yapılmamasına rağmen okul yöneticiliğine atanmada oldukça değişiklik yapılmıştır. Özellikle 2004 yılından sonra neredeyse yılda bir kez yönetmeliklerde değişikliğe gidilmiştir. Yapılan her değişiklik bir öncekini geliştirici olması gerekirken öncekini yok saymıştır. Bu nedenle her yönetmelik sıfırdan bir sistemi

doğurmuştur. Bu yönetmelikler incelendiğinde ise yöneticilerin aldıkları eğitime bakılmadığı yalnızca seçme sınavında başarılı olmalarının yeterli olduğu görülmüştür.

Yapılan son değişikliklerle 21 Haziran 2018'de yayınlanan yönetmelikle okul yöneticiliğine atanma şartları yeniden değiştirilmiştir. Artık yöneticiliğe görevlendirilebilmek için yazılı sınavda başarılı olmanın yanında sözlü mülakatta da başarılı olma şartı getirilmiştir. Ayrıca yönetici görevlendirmeleri 4 yıllığına yapılmaktadır.

Öneriler

Yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgular sonucunda aşağıdaki öneriler yapılabilir:

1. Değişen dünya gelişen teknoloji gereğiyle okul müdürü yetiştirme ve atama modeli değiştirilmelidir.
2. Üniversiteler ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında yönetici yetiştirme konusunda işbirliği sağlanmalıdır.
3. Yöneticilerin seçilmesinde siyasetin etkisi azaltılmalıdır. Yönetici seçiminde eğitim paydaşlarının fikirleri alınmalı ve yüksek kabul düzeyi sağlanmalıdır.
4. Belli bir süre öğretmenlik yapmış kişiler arasından seçilen adaylara lisansüstü eğitim zorunluluğu getirilerek teorik ve uygulamalı yetiştirme programına alınmalı ve bu programlar hizmet içi eğitimlerle desteklenmelidir.
5. İnsan ilişkileri, liderlik, çatışma yönetimi, hitabet gibi özellikler yöneticilerin seçilmesinde etkili olmalıdır.
6. Milli Eğitim Bakanlığı'nın kalıcı, siyasi iktidarla değişmeyen eğitim yöneticisi yetiştirme politikası olmalı, eğitim kurumlarına yönetici atamalarında; adam kayırma, siyasi görüşe göre seçme vb. olumsuz sonuçların da önüne geçilebilmesi için yapılacak seçme sınavlarında objektif kriterler getirilmelidir.
7. Eğitim lideri olarak görev yapan ve günümüzde itibarını yitiren okul yöneticiliğinin yeniden eğitim personeli ve toplum gözünde itibar kazanması için özlük haklarının iyileştirilmesi gerekmektedir.
8. Yukarıda belirtilen öneriler dikkate alınarak okul yöneticiliği atama ve yetiştirilmesi ile özlük haklarının iyileştirilmesi adına gerekli yönetmelikler ivedilikle çıkarılmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Balcı, A. (1993), *Etkili Okul Kuram Uygulama ve Araştırma*. Ankara: Erek Ofset Matbaası Yayınları.
2. Balcı, A. (2003). *Türkiye'de eğitim yöneticisi ve eğitim müfettişi yetiştirme uygulamaları: Sorunlar ve öneriler*. Ankara: Tekışık Yayıncılık.
3. Balcı, A. (2004). Türkiye'de Eğitim Yöneticiliği ve Eğitim Müfettişi Yetiştirme Uygulamaları: Sorunlar Öneriler. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, (307), 22-40.
4. Balyer, A. (2011). Değişik Ülkelerde Okul Müdürlerinin Yetiştirilmesi: Türk Eğitim Sistemi için Bir Model Önerisi. Yüksel Gündüz Artvin Çoruh Üniversitesi, *Kuramsal Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (2), 182-197.
5. Bursalıoğlu, Z. (1981). *Eğitim Yöneticisinin Yeterlilikleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları.
6. Bursalıoğlu, Z. (2011). *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
7. Celep, C., Keleş Ay, F., Göğüş, N.(2010). Türkiye, Finlandiya ve Kanada'daki lisansüstü düzeyde eğitim yöneticisi yetiştiren kurumların karşılaştırılması, (*Yayımlanmış*) *Yüksek Lisans Tezi*, Kocaeli.
8. Cemaloğlu, N. (2005). Türkiye'de Okul Yöneticisi Yetiştirme ve İstihdamı: Varolan Durum, Gelecekteki Olası Gelişmeler ve Sorunlar. Gazi Üniversitesi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25 (2), 249-274.
9. Çelik, V. (1995). Küreselleşme Sürecinde Avrupa'da Eğitim Yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 1(4), 557-567.
10. Çınkır, Ş. (2003). Okul müdürlüğü beceri-nitelikler ve temel görev alanları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36 (1), 18-19.
11. Deniz, M. (2001). Millî Eğitim Şûralarının tarihçesi ve eğitim politikalarına etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (*Yayımlanmamış*) *Yüksek Lisans Tezi*, Isparta.
12. Dewey, J. (1939). *Türkiye Maarifi Hakkında Raporu 1924*. Ankara: Maarif Vekilliği Yayınları.
13. Erdoğan, İ. (2000). *Okul Yönetimi ve Öğretim Liderliği*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

14. Gürsoy, C. (1979). Eğitim yöneticiliğinin Türk millî eğitim sistemindeki konumu. *Yayımlanmamış Kamu Yönetimi Uzmanlık Tezi*, TODAİE, Ankara.
15. Işık, H. (2003). Okul müdürleri yetiştirilmesinde model önerisi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:24, 206-211.
16. Kaya, Y.K. (1993). *Eğitim Yönetimi Kuramı ve Türkiye''deki Uygulama*. Ankara: Bilim Yayınları.
17. Kaya, Y.K. (1996). *Eğitim Yönetimi*. Ankara: Bilim Yayıncılık.
18. Küçükahmetoğlu, M. (2012). Türkiye’de okullara yönetici yetiştirmenin gerekliliği, *Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
19. MEB (1991). *Milli Eğitim Şûrası*, İstanbul: M.E.Basımevi.
20. MEB (2014). *Milli Eğitim Şûrası*, İstanbul: M.E.Basımevi.
21. Memduhoğlu, H.B. (2007). Türk Eğitim Sisteminde Okulların Yönetimi ve Okul Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Sorunsalı , *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 176(Güz), 86-97.
22. Özdemir, S., Sezgin, F., Yalın, H İ. (2004). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
23. Pehlivan, A. İ. (2002). *Alternatif Okullar*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
24. Şimşek, H. (2004). Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi: Karşılaştırmalı Örnekler Ve Türkiye İçin Öneriler. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
25. Taş, A., Önder, E. (2010). 2004 Yılı Ve Sonrasında Yayımlanan Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmeliklerin Karşılaştırması, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 171-184.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Guidance and
Psychological
CounselingVol: 8 Issue: 63
Year: 2022 September
Pp: 1763-1776Arrival
14 August 2022
Published
31 September 2022
Article ID 64607Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smrj.64607>How to Cite This Article

Karan, E. & Atak, H. (2022). "Tek Eşli Ve Çok Eşli Ailelerde Yaşayan Ergenlerde Öz-Yeterlik, Öznel İyi Oluş Ve Çocukluk Çağı Ruhsal Travmaları", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(63): 1763-1776

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Tek Eşli Ve Çok Eşli Ailelerde Yaşayan Ergenlerde Öz-Yeterlik, Öznel İyi Oluş Ve Çocukluk Çağı Ruhsal Travmaları

Self-Efficacy, Subjective Well-Being And Childhood Mental Traumas Among Adolescents Living In Monogamous And Polygamous Families

Eser Karal¹ Hasan Atak² ¹ M.E.B, Uzman Psikolojik Danışman, Türkiye² Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Böl., Eğitimde Ölçme Ve Değerlendirme ABD., Kırıkkale, Türkiye

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, tek eşli ve çok eşli ailelerde yaşayan ergenlerde öz-yeterlik, öznel iyi oluş ve çocukluk çağı ruhsal travmaları ve çocukluk çağı ruhsal travmaları, öz-yeterlik ve öznel iyi oluşlarının bazı demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir. Bu betimsel çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın grubunu, %50,2'si (n=326) kadın ve %49,8'i (n=323) erkek olmak üzere toplam 649 birey oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak; Kişisel Bilgi Formu (KBF), Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeği (ÇÇTÖ), Ergen Öznel İyi Oluş Ölçeği ve Çocuklar için Öz-Yeterlik Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, ilişkisiz örneklem için t-Testi ve ilişkisiz örneklem için ANOVA temel istatistiklerden yararlanılmıştır. Araştırmanın sonucunda çalışma grubunda 18 katılımcı (%2,8) travmasını inkar etmektedir. Çocukluk çağı ruhsal travmaları, cinsiyet değişkenine göre farklılaşmazken, sosyoekonomik duruma ve aile yapısına göre farklılaşmaktadır. Katılımcıların öz-yeterliklerinin cinsiyet, sosyoekonomik durum ve aile yapısına göre farklılaşmadığı fakat travmayı inkar etme durumlarına göre anlamlı bir biçimde farklılaştığı görülmektedir. Katılımcıların öznel iyi oluşlarının cinsiyet sosyoekonomik durum ve aile yapısına göre farklılaşmadığı, travmayı inkar etme durumlarına göre anlamlı bir biçimde farklılaştığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk çağı ruhsal travmaları, öz-yeterlik, öznel iyi oluş, tek eşli aile, çok eşli aile.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine self-efficacy, subjective well-being and childhood mental traumas in adolescents living in monogamous and polygamous families and to investi gate whether childhood mental traumas, self-efficacy and subjective well-being differed according to some demographic variables. Relational screening model was used in the research in this descriptive study. The study group of the research consists of 649 individuals, % 50,2 (n=326) women and % 49,8 (n=323) men. As a data collection tool in the research; Personal Information Form (PIF), Childhood Mental Trauma Scale (CTS), Adolescent Subjective Well-Being Scale and Children's Self-Efficacy Scale were used. In the analysis of the data, descriptive statistics, t-Test, ANOVA basic statistics were used. As a result of the research, 18 participants (% 2,8) in the study group denied their trauma. Childhood mentaltraumas by gender. While it does not differentiate, it differs according to socioeconomic status and family structure. Participants' self-efficacydid not differ according to gender, socioeconomic status and family structure, but according to their denial of traumaappear to differ significantly. Subjective well-being of the participants did not differ according to gender, socioeconomic status and family structure, according to their denial of trauma differed significantly.

Key Words: Childhood mental traumas, self-efficacy, subjective well-being, monogamous families, polygamous families.

GİRİŞ

Çocuğun doğduğu andan itibaren ilk temas kurduğu kişiler annesi ve babası olmasından dolayı çocuğun sağlıklı gelişiminde ailenin önemli bir işlevi bulunmaktadır. Anne ve babalar, çocuğun temel ihtiyaçlarını tamamlayan bireyler olup çocukla en yakın temas kuran ve çocuğun birden fazla temel beceriye sahip olmasına yardımcı olan kişilerdir (Özel ve Zelyurt, 2016). Çocuk, aile içerisinde çevresinde bulunan diğer kişilerle sosyal ilişkilerini geliştirmekle birlikte ait olma ihtiyacını ilk olarak aile kurumunda karşılamaktadır (Aslantürk ve Kaya Kılıç, 2020). Bu bağlamda çocuğun toplumda kendisine yer edindiği ve fizyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılandığı ilk yerin aile ortamı olduğu söylenebilir. Aile kurumunun çok farklı yapılar da görülmesi ve süreç boyunca yaşadığı değişim herkes tarafından kabul edilen bir aile tanımını güçleştirmektedir (Canatan, 2011). Her aile belli ilkeleri, değerleri, normları ve amaçları olan sosyal yapılar içinde kurulurlar (Erol, 1992). Çocuk üzerinde önemli etkileri bulunan aile yapıları, araştırmacıların dikkatini çekip çok sayıda araştırmanın konusu olmuştur (Brown, Manning ve Stykes, 2015).

Toplumun ve ailenin ayrılmaz bir bütün olduğu düşünüldüğünde, her toplumun aile yapısının farklılık göstermesi, bundan dolayı toplumdaki aile yapılarının da farklı olması anlaşılır bir durumdur (Akkaya, 2018). Aynı şekilde, aile oluşumunu sağlayan evlilik olgusunun da hem yapısal olarak hem de işlevsel olarak farklılıklar gösterdiği görülebilmektedir. İnsanlık tarihine bakıldığında, yaygın olarak görülen evlilik türünün ve dolayısıyla bu evlilik türü sonucu oluşan aile yapısının tek eşli aile olduğu söylenebilir (Gökçen, 2016).

Bununla birlikte Türk toplumunda halen çökeşli ailelerin varlığını devam ettiği de görülmektedir. Kadın ya da erkeğin tek bir kişi ile evlenmesi “monogami” olarak bilinirken “poligami” ise; kadın ya da erkeğin birden fazla eşle evlenmesini ifade etmektedir (Akt., Kara, 2015). Poligami olarak bilinen çok eşli evlilikler, Türkiye’de kanunen yasaklanmış olsa bile hala bazı bölgelerde varlığını devam ettiği görülmektedir. Erkeğin birden çok sayıda eşi ve çocuğunun olması büyük bir sorumluluğu beraberinde getirmekte ve bazı problemlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Ortaya çıkan problemlerin kaynağını, eşlerin ve çocukların ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında eşit olmayan uygulamaların olduğu bilinmektedir.

Poligamik ailelerde büyüyen çocuklar akranlarına göre daha fazla aile içi çatışmaya, tartışmaya, rekabete ve şiddete maruz kalabilmektedir. Çocukların ailede yaşanan problemlere şahit olduğu ve bu problemlerin farklı gelişimsel sorunlara neden olduğu da söylenebilmektedir. Bunlar; saldırganlık, sosyal becerilerde yetersizlik durumu, akademik başarısızlık, çocuğun güvenlik algısında bozulma ve çeşitli davranış sorunlarını içermektedir (Yılmaz, Tamam ve Bal, 2015). Al Krenaw ve ark., (1997) yaptıkları çalışmada, poligamik ailelerin çocuklarının oldukça yüksek oranlarda akademik ve davranışsal sorunlar gösterdiği ve bu çocukların; daha fazla yalan söyleyen, kardeşleri ile daha fazla kavga eden, hiperaktif, itaatsiz, okula devamsızlıkları daha fazla, öğretmen ve akran ilişkileri daha bozuk, akademik başarıları daha düşük çocuklar olduğu sonucuna varmıştır (Akt: Yılmaz, Tamam ve Bal, 2015). Çocuk ve ergen için çok önemli bir yere sahip olan aile kavramının farklı yapılarında olması çocuğun fiziksel, duygusal, sosyal ve akademik gelişimini etkilemektedir. Bu bağlamda, çok eşli aile yapılarında yaşayan bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmaması ve kalabalık bir ailede yaşanması, bireyi ihmal ve istismara açık hale getirmekte, çocukluk çağında travmalara maruz bırakabilmektedir.

Kişinin bedeni ve çevresi üzerindeki hâkimiyeti kaybetmesi, yaşamını tehdit eden bir durumun ortaya çıkması ve tehdidin doğru bir şekilde savurulamaması, ruhsal travmaya yol açmaktadır (Şar ve ark., 2018). Yaralanma anlamına gelen travma sözcüğü, kişinin ruh ve beden bütünlüğünü olumsuz etkileyen olaylar için kullanılabilir. Kişinin düşünme, algılama, hayal kurma ve hissetme süreçlerinin belli aralıklarla ve ya uzun bir süre boyunca kısıtlanması ve işlevlerini kaybetmesi durumunda psikolojik travmadan bahsedilebilir (Ruppert, 2014). Herhangi bir olayın travma olarak nitelendirilebilmesi için ani bir şekilde gerçekleşmesi, kontrol edilemez olması ve olayın olumsuz etkilerinin olması gerekmektedir (Hapke ve ark., 2006). Travmalar, normal yaşam akışında ve kasıt olmaksızın meydana gelen sel, deprem, tsunami ve yangın gibi doğal olaylar olabileceği gibi taciz, tecavüz, işkence, savaş ve terör gibi insan eliyle gerçekleşen olaylar şeklinde de meydana gelebilmektedir. Kişinin on sekiz yaşından önce yaşadığı istismar (cinsel, duygusal ve fiziksel) ile ihmal (fiziksel ve duygusal), çocukluk çağı ruhsal travmaları kapsamında ele alınmaktadır (Şar, 1997).

Çocukluk çağı ruhsal travmaları, çocukluk döneminde yaşanan, kişiye acı veren kötü deneyimlerden oluşmaktadır. Bu deneyimler; kötü muamele, şiddet, istismar, travma gibi farklı isimlerle anılsa da çocukluk çağı travmaları, çocuk ihmal ve istismarı kapsamında ele alınmaktadır (Öztürk, 2011). Yaşanılan ihmal ve istismarın, kişinin ailesinden ya da bakımından sorumlu kişiler tarafından yapılmış olması, yinelenbilir ve devamlı olması nedeniyle çocuğun ağır ruhsal travma yaşamasına neden olmaktadır (Johnson, 2000). Çocukluk döneminde yaşanan travma, olumsuz etkilerini ergenlik ve yetişkinlik döneminde de sürdürmekte, kişinin duygusal gelişimini ve kişilerarası olumlu ilişkiler kurmasını etkileyebilmektedir (Tüzün ve Sayar 2006). Çocukluk çağı ruhsal travmaları bireylerin umut duygusuna, kişinin kendine olan güvenine ve özsaygısına zarar vermektedir (Güneri Yöyen, 2017). Adjorlolo ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan çalışmada, çocukluk çağında kötü muameleye maruz kalan katılımcıların öz-yeterliğinin olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bandura (1994), bireylerin yaşam dönemleri (çocukluk-ergenlik-yetişkinlik) arasındaki geçişi kolaylaştırmak için öz yeterliğin güçlendirmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bandura'ya göre öz-yeterlik, bireyin davranışlarının ortaya çıkmasında önemli bir işlevi vardır ve "bireyin, davranışta bulunmak için ihtiyaç duyduğu etkinlikleri düzenlemesi, ne kadar başarılı olacağı konusunda kendisiyle ilgili düşüncesi" olarak açıklamaktadır (Bandura, 1997). Öz-yeterlik kavramı günümüzde birçok farklı alanda (psikoloji, sosyoloji, eğitim vb.) kullanılmaktadır fakat ilk olarak Albert Bandura tarafından Sosyal Bilişsel Kuram bağlamında ele alınmıştır. Kurama göre bireyin davranışlarındaki temel güdü öz yeterlidir. Schunk (1990) ise, öz yeterliği birey davranışlarının yordayıcısı olarak açıklamıştır. Davranışa yön veren öz yeterlik, benliğin oluşmasında da çok önemli bir yere sahiptir (Bandura, Adams ve Beyer, 1977). Öz yeterlik, bireyin sahip olduğunu düşündüğü yeterliklerine ifade edip bir durumu kontrol altında tutabileceğine ve başarılı sonuçlar elde edebileceğine yönelik inancıdır (Santröck, 2018). Başka bir ifade ile öz yeterlik, kişinin sahip olduğu yetenekten çok bu yeteneklere olan inancı olarak da tanımlanabilir (Akkoyunlu, Orhan ve Umay, 2005). Kişinin bir işi tamamlamak için sahip olunması gereken yeteneğin kendisinde var olduğuna dair inancı bu işi seçmesinde ve yapmasında etkili olmaktadır (Eaton ve Dembo, 1997). Pajares (1997), öz-yeterliğin bireyin performansına, motivasyonuna, duygularına, öğrenme ve başarı düzeyine etki ettiğini;

yüksek düzeyde öz yeterliğe sahip olan bireylerin, zor görevler almaktan geri durmadığını ve bu görevler karşısında başarılı olduğunu belirtmiştir. Düşük öz-yeterlik algısına sahip bireylerin ise; bilgi, beceri ve yeteneklerini yetersiz gördükleri, kendilerine verilen görevleri yerine getiremeyeceklerine, başarısız olacaklarına inanmaktadırlar (Güneş, 2016). Bu bireyler, karşılaştıkları sorunlar karşısında mücadele etmemekte, çabuk pes etmekte ve seçmiş oldukları hedeflere bağlanamamaktadır (Kotaman, 2008). Düşük öz-yeterlik algısına sahip bireylerin psikolojik problemlerinin yüksek olduğu belirtilmiştir (Solberg ve Villarreal, 1997; Riffert, Paschon ve Sams, 2005).

Bireylerin yüksek düzeyde öz yeterliğe sahip olması hedef belirleme ve başarılı olma noktasında olumlu duygular geliştirmelerine, mutlu olmalarına ve iyi oluşlarına katkıda bulunmaktadır (Bandura, 2004). Yapılan araştırmalar, öz-yeterlik ile öznel iyi oluş arasında önemli bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır (Hampton, 2004; Özbay, Palancı, Kandemir ve Çakır, 2012). Öznel iyi oluş kavramı kişinin anlık yaşadığı duygulardan ziyade uzun bir süre yaşadığı iyi olma duygusuna dayanır (Diener, Suh ve Oishi 1997). Hybron (2000) öznel iyi oluşu, kişinin yaşamı hakkında bir değerlendirmede bulunması ve bir yargı bildirmesi olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde Tuzgöl Dost (2005) de öznel iyi oluşu, bireyin yaşamına yönelik öz değerlendirmesi olarak açıklamıştır. Öznel iyi oluş, kişinin başkaları tarafından belli ölçütlere göre değerlendirilmesinden çok kişinin kendi kendisini farklı yönlerden değerlendirilmesidir (Demir Çelebi ve Sezgin, 2015). İyi olma düşüncesinin tarihçesine bakıldığında yeni popüler olmasının yanında daha uzun bir geçmişe sahiptir (Diener, 2009). İyi oluş kavramı 20. Yüzyılın başlarında şekillenmeye başlamakla birlikte alan yazında en geçerli tanımı yapan Diener (1984), öznel iyi oluşu “Bireyin olumlu ve olumsuz duygularına, yaşam doyumuna yaptığı öznel değerlendirme” olarak açıklamıştır. Kişinin olumlu duyguları daha fazla olup iyi bir yaşam doyumuna sahip olması, öznel iyi oluş seviyesinin yüksek olduğunu gösterir (Eryılmaz ve Atak, 2011; Şirin ve Ulaş, 2015). Cihangir Çetinkaya (2009) da pozitif duygu ve düşüncelere sahip bireylerin öznel iyi oluş düzeyinin yüksek olduğunu belirtmektedir. Yüksek öznel iyi oluş düzeyine sahip bireylerin, yaşam doyumlarının daha fazla olması; üzüntü, keder ve öfke duygularının daha az yaşanması beklenmektedir (Yetim, 2001). Öznel iyi oluş düzeyinin yüksek olması, kişinin kendini daha iyi hissetmesini, yaşam enerjisinin ve iş yaşamlarındaki verimin artmasını, güçlü bir bağışıklık sistemi ile yaşam süreleri uzayabilmesini sağlamaktadır (Lyubomirsky, King ve Diener, 2005). Öznel iyi oluşun yüksek düzeyde olması, başarılı kişilerarası ilişkilerin oluşmasını da sağlamaktadır (Diener ve Seligman, 2002).

Bütün bu bilgiler ışığında çocukluk çağı ruhsal travmalarının (ÇÇRT) ve çokeşli aile yapısının ergenlik dönemindeki bireylerin öz yeterlik ve öznel iyi oluşlarına olumsuz yönde etkisi olabileceği düşünülmektedir. Ergenlik dönemi ve araştırmanın diğer değişkenleri ile farklı aile yapıları konularında ayrı ayrı çalışmalar yapılmış olup, araştırmanın bütün değişkenlerinin bir arada incelendiği bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Araştırmanın konusu hem alan yazına hem de yaşama ve bilime katkı sağlayabilir.

Bu bağlamda, araştırmanın temel amacı, tek eşli ve çok eşli ailelerde yaşayan ergenlerde öz-yeterlik, öznel iyi oluş ve çocukluk çağı ruhsal travmalarını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranacaktır:

- ✓ Katılımcıların çocukluk çağı ruhsal travmaları cinsiyete, algılanan sosyo ekonomik düzeye ve yaşadıkları aile yapısına göre anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Katılımcıların travmayı minimize etme durumuna göre dağılımları nasıldır?
- ✓ Katılımcıların öz yeterlik inançları cinsiyete, algılanan sosyo ekonomik düzeye, yaşadıkları aile yapısına ve travmayı minimize etme durumuna göre anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Katılımcıların öznel iyi oluş düzeyleri yaşadıkları cinsiyete, algılanan sosyo ekonomik düzeye ve yaşadıkları aile yapısına göre anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma, var olan durumu sorgulayan betimsel bir araştırmadır. Veriler, farklı yaşlarda bulunan ergenlik dönemindeki bireylerden elde edilmiştir. Ayrıca araştırmada kesitsel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Değişkenlerin ayrı ayrı betimlendiği bu tarama modelinde, iki ya da daha çok değişken arasındaki bir ilişkinin varlığını, derecesini belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. (Kuzu, 2013). Bu modelde ilişkilerin açığı çıkarılmasının yanında ilişkilerin düzeyi belirlenir ve daha üst düzey araştırmaların yapılmasını kolaylaştıracak ipuçları verir (Büyüköztürk ve ark., 2012). Araştırmanın bağımlı değişkeni öz-yeterlik ve öznel iyi oluştur. Bağımsız değişkenleri ise çocukluk çağı ruhsal travmaları ve tek eşli-çok eşli aile yapılarıdır.

Araştırma Grubu

Araştırma grubunu Şırnak ili ve ilçelerindeki ergenlik dönemindeki bireyler oluşturmaktadır. Araştırmada ölçme araçlarının uygulanacağı kişiler, “ergenlik dönemindeki bireyler olmak” durumu dikkate alınmak üzere uygun örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Araştırmada kullanılan veri toplama araçları toplamda 649 ergenlik dönemindeki katılımcıya uygulanmıştır. Verilerin toplanması aşamasında katılımcılarda, gönüllülük ilkesi esas alınarak veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. Araştırma grubuna ait betimsel istatistikler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma Grubuna Ait Betimsel İstatistikler Cinsiyete Göre Dağılımı

Değişkenler	N	%
Cinsiyet	Erkek	49,8
	Kadın	50,2
Sosyoekonomik Düzey (SED)	Düşük	20,8
	Orta	53,0
	İyi	26,2
Aile Yapısı	Tek Eşli Aile	73,8
	Çok Eşli Aile	26,2

Tablo incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin 326 ‘sı kadın (%50,2) ve 323’ü erkek (%49,8) olmak üzere araştırma grubunu toplam 649 birey oluşturmaktadır. Katılımcıların sosyoekonomik düzeyleri incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin 135’inin düşük (%20,8), 344’ün orta (%53,0) ve 170’inin iyi (%26,2) olduğu görülmektedir. Katılımcıların aile yapılarının gösterildiği Tablo 3. 3’te katılımcıların 479’u tek eşli aile (%73,8) ve 170’i (26,2) çok eşli aile yapısına sahip olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu (KBF): Katılımcıların cinsiyet, sosyoekonomik düzey ve yaşadıkları aile yapısı ile ilgili bilgilerin toplanabilmesi için araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan formdur.

Çocukluk Çağı Travma Ölçeği (ÇCTÖ): Araştırmaya katılan bireylerin çocukluk çağı ruhsal travmalarıyla ilgili verilerin toplanması amacıyla Bernstein, Fink, Handelsman, Foote, Lovejoy, Wenzel ve Sapareto (1994) tarafından geliştirilen ve Şar (1996) tarafından Türkçeye uyarlanan ve Şar, Öztürk ve İkikardeş (2012) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan Çocukluk Çağı Travma Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin orijinali hali Bernstein ve ark. (1994) tarafından 70 madde olarak geliştirilmiş, Şar ve ark. (2012) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılarak ölçeğin son hali toplam 28 madde olarak güncellenmiştir. Çocukluk Çağı Travma Ölçeği 5’li Likert tipi olup 1-5 arasında derecelendirilmiştir. Çocukluk Çağı Travma Ölçeğinin; fiziksel istismar, duygusal istismar, cinsel istismar, fiziksel ihmal ve duygusal ihmal olmak üzere toplam 5 alt boyutu vardır. Bu çalışmada, Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği toplam puanı için Cronbach alfa değeri 0.80 olarak bulunmuştur.

Çocuklar için Öz-Yeterlik Ölçeği: Katılımcıların öz yeterlik düzeylerini belirlemek amacıyla Muris (2001) tarafından geliştirilen “Çocuklar için Öz-Yeterlik Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Telef ve Karaca (2012) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin toplam 21 maddesi ve 3 alt boyutu (duygusal, sosyal ve akademik öz yeterlik) bulunmaktadır. Ölçekten yüksek puan alınması, yüksek öz-yeterliği ifade etmektedir. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0,86 olarak bulunmuştur.

Ergen Öznel İyi Oluş Ölçeği: Araştırmada katılımcıların öznel iyi oluş düzeylerini belirlemek amacıyla Eryılmaz (2009) tarafından geliştirilen “Ergen Öznel İyi Oluş Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin 15 maddesi ve 4 alt boyutu (yaşam doyumu, aile ilişkilerinde doyum, önemli kişilerle ilişkilerde doyum ve olumlu duygular) bulunmaktadır. Ölçek alt boyutlarından alınan yüksek puanlar yüksek düzeyde ergen öznel iyi oluşu göstermektedir. Ölçeğin güvenilirliği iç tutarlılık katsayısı .86 ve güvenilirlik değeri ise .83’tür. Cronbach Alfa değerleri ölçeğin bütünü için .86, yaşam doyumu .81, aile ile ilişkilerde doyum alt ölçeği için .81, önemli diğerleri ile ilişkilerde doyum .73 ve olumlu duygular alt ölçeği için .66’dır (Eryılmaz, 2009). Bu çalışmada güvenilirlik katsayısı ölçeğin bütünü için 0.92 olarak bulunmuştur.

İşlem ve Verilerin Analizi

Bu araştırmada kullanılan ölçekler için ölçek sahiplerinden gerekli izinler alınmış ve Etik Kurul Onayı (Kırıkkale Üniversitesi-18.10.2021/10) alınmıştır. Ölçekler, Kasım 2021- Şubat 2022 tarihleri arasında Şırnak ili ve ilçelerinde ergenlik dönemindeki 326’sı kadın ve 323’ü erkek olmak üzere toplam 649 bireye yüz yüze olarak uygulanmıştır. Katılımcıların ölçekleri doldurması bütün soruları cevaplamaları ortalama 15 dakika sürmüştür. Araştırmada SPSS 22.0 (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı) ile analizler yapılmıştır. Yapılan her analizden sonra elde edilen sonuçlara ilişkin bulgular açıklanmıştır. Araştırmanın bütün değişkenleri için betimsel istatistikler hesaplanmıştır. Verilerin test edilmesinde t-Testi ve ANOVA

uygulanmıştır. Daha sonra yapılan varyans analizi sonrasında da ortalamalar arasındaki fark kaynağı için Scheffe Testine bakılmıştır. Veri analizlerinde güven aralığı %95 alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde çalışmanın amacına yönelik elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırmanın değişkenlerine ilişkin betimsel istatistikler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Betimsel İstatistikler

Değişkenler	En Düşük	En Yüksek	$\bar{X}$	SS
Fiziksel İstismar	5,00	19,00	6,47	2,75
Duygusal İstismar	5,00	25,00	8,14	3,69
Cinsel İstismar	5,00	25,00	7,55	3,89
Fiziksel İhmal	5,00	23,00	8,72	3,25
Duygusal İhmal	5,00	25,00	13,06	5,38
Çocukluk Çağı Ruhsal Travması	25,00	85,00	43,96	13,47
Aile İle İlişkilerden Doyum	4,00	16,00	13,01	3,34
Önemli Diğeri İle İlişkilerden Doyum	4,00	16,00	12,72	3,42
Yaşam Doyumu	3,00	12,00	8,23	2,92
Olumlu Duygular	4,00	18,00	12,52	3,21
Özel İyi Oluş	15,00	60,00	46,50	10,97
Akademik Öz Yeterlik	7,00	35,00	22,85	6,60
Sosyal Öz Yeterlik	7,00	35,00	22,87	6,22
Duygusal Öz Yeterlik	7,00	35,00	20,87	6,55
Öz Yeterlik	21,00	105,00	66,60	16,42

Tablo incelendiğinde, çocukluk çağı ruhsal travma ortalama puanı $X = 43,96$ ($SS=13,47$), Özel iyi oluş ortalama puanı $X = 46,50$ ($SS= 10,97$) ve Öz-yeterlik ortalama puanı ise; $X = 66,60$ ($SS=16,42$) bulunmuştur.

Araştırmaya katılan bireylerin çocukluk çağı ruhsal travmaları ve alt ölçeklerinin cinsiyete göre oluşturulan gruplar açısından t-Testi sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Çocukluk Çağı Ruhsal Travmalarının Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	sd	t	p
Çocukluk Çağı Ruhsal Travmalar	Erkek	323	44,05	12,91	647	,177	,859
	Kadın	326	43,86	14,02			
Fiziksel İstismar	Erkek	323	6,55	2,90	647	,704	,482
	Kadın	326	6,40	2,60			
Duygusal İstismar	Erkek	323	7,60	3,23	647	-3,737	,000
	Kadın	326	8,67	4,03			
Cinsel İstismar	Erkek	323	7,30	3,59	647	-1,629	,104
	Kadın	326	7,80	4,13			
Fiziksel İhmal	Erkek	323	9,15	3,32	647	3,382	,001
	Kadın	326	8,29	3,13			
Duygusal İhmal	Erkek	323	13,44	5,37	647	1,784	,075
	Kadın	326	12,69	5,36			

Tabloda da görüldüğü gibi, çocukluk çağı ruhsal travmaları cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır ($t = ,177$, $p > .05$). Bu bağlamda çocukluk çağı ruhsal travmaların erkek ve kadın olma durumuna göre değişiklik göstermediği ifade edilebilir. Katılımcıların duygusal istismar düzeyleri cinsiyet değişkenine göre karşılaştırıldığında kadınların ortalaması ($X=8,67$) erkekler için ($X = 7,60$) anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur ($t = 3,74$, $p < .05$). Katılımcıların fiziksel ihmal ($t = -1,784$, $p < .05$) alt ölçeği de cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ve erkeklerin ortalaması ($X=9,15$) kadınlara göre ($X = 8,29$) anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan katılımcıların Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeğinden aldıkları minimizasyon puan sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4. Çocukluk Çağı Ruhsal Travmaları Ölçeği Puanlarına Göre Travmayı Minimizasyon Dağılımı

Minimizasyon	N	%
0	290	44,7
1	204	31,4
2	137	21,1
3	18	2,8
Toplam	649	100

Tabloda görüldüğü gibi 18 katılımcı (%2,8) 0-3 arasında hesaplanan minimizasyon puanına sahiptir ve dolayısıyla bu grup en yüksek minimizasyon puanına sahip ve var olan travmalarını inkâr eden gruptur. Ayrıca en yüksek minimizasyon puanına sahip 18 katılımcıdan 7'si kadın (38,8), 11'i erkektir (%61,2).

Katılımcıların çocukluk çağı ruhsal travma puanlarının sosyo ekonomik durumlarına göre ANOVA sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 5. Çocukluk Çağı Travma Puanlarının Sosyoekonomik Durumuna Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	2665,382	2	1332,691	2,259	,001
Gruplar içi	114988,655	646	178,001		
Toplam	117654,037	648			

Tabloda görüldüğü gibi, çocukluk çağı travmaları sosyoekonomik duruma göre anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır. ($F= 2,259, p<.05$). Bu bağlamda çocukluk çağı ruhsal travmalarının sosyoekonomik duruma göre değişiklik gösterdiği ifade edilebilir. Scheffe testi sonucuna göre “düşük sosyoekonomik düzey” ($X =47,79; SS=13,89$) ile “orta sosyoekonomik düzey” ($X =43,35; SS=13,23$) ve “düşük sosyoekonomik düzey” ($X =47,79; SS=13,89$) ile “iyi sosyoekonomik düzey” ($X =42,15; SS=13,10$) grupları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Düşük sosyoekonomik düzeye sahip olduğunu belirten katılımcılar ($X =47,79; SS=13,89$), çocukluk çağı travmaları ölçeğinden anlamlı bir biçimde daha yüksek puan almıştır.

Katılımcıların çocukluk çağı ruhsal travma puanlarının aile yapısına göre oluşturulan t-Testi sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 6. Çocukluk Çağı Travma Puanlarının Aile Yapısı Durumuna Göre Oluşturulan t-Testi Sonuçları

Aile Yapısı	N	$\bar{X}$	SS	t	P
Tek Eşli	479	43,29	13,27	-2,123	,034
Çok Eşli	170	45,84	13,87		

Katılımcıların çocukluk çağı ruhsal travma puanları, aile yapılarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($t= -2,123, p<.05$). Çok eşli aile yapısında yaşayan katılımcıların çocukluk çağı ruhsal travma puanları ($X=45,84$) tek eşli aile yapısında yaşayan katılımcılara göre ($X =43,29$) anlamlı bir biçimde daha yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan bireylerin öz-yeterlik ve alt ölçeklerinin cinsiyete göre oluşturulan gruplar açısından t-testi sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 7. Öz-Yeterlik Puanlarının Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	t	P
Öz-Yeterlik	Erkek	323	67,35	17,49	1,155	,249
	Kadın	326	65,86	15,27		
Akademik Öz-Yeterlik	Erkek	323	22,61	6,83	-,923	,356
	Kadın	326	23,09	6,37		
Sosyal Öz-Yeterlik	Erkek	323	22,98	6,42	,458	,647
	Kadın	326	22,76	6,01		
Duygusal Öz-Yeterlik	Erkek	323	21,75	6,58	3,417	,001
	Kadın	326	20,00	6,41		

Tabloda görüldüğü gibi öz-yeterlik, cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır ($t= 1,155, p>.05$). Bu bağlamda öz-yeterliğin, erkek ve kadın olma durumuna göre değişiklik göstermediği ifade edilebilir. Katılımcıların duygusal öz-yeterlik düzeyleri, cinsiyet değişkenine göre karşılaştırıldığında erkeklerin ortalaması ($X=21,75$) kadınlara göre ($X =20,00$) anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur ($t=3,417, p < .05$).

Katılımcıların öz-yeterlik puanlarının sosyoekonomik durumlarına göre ANOVA sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 8. Öz-Yeterlik Puanlarının Sosyoekonomik Durumuna Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	303,722	2	319,999	1,187	,306
Gruplar içi	174080,594	646	269,475		
Toplam	174720,592	648			

Tabloda da görüldüğü gibi katılımcıların öz-yeterlilikleri sosyoekonomik durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır ($F= 1,187, p>.05$). Bu bağlamda öz-yeterliğin sosyoekonomik duruma göre değişiklik göstermediği ifade edilebilir. Katılımcıların öz-yeterlik puanlarının aile yapısına göre t-Testi sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 9. Öz-Yeterlik Puanlarının Aile Yapısı Durumuna Göre Oluşturulan t-Testi Sonuçları

Aile Yapısı	N	$\bar{X}$	SS	t	P
Tek Eşli	479	67,25	16,55	1,685	,087
Çok Eşli	170	64,78	15,93		

Tabloda da görüldüğü gibi katılımcıların öz-yeterlilikleri aile yapısına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır ($t= 1,685$; $p>.05$). Bu bağlamda öz-yeterliğin, tek eşli ve çokeyli aile yapılarına göre değişiklik göstermediği ifade edilebilir.

Katılımcıların öz-yeterlik puanlarının çocukluk çağı ruhsal travma durumlarına göre ANOVA sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 10. Öz-Yeterlik Puanlarının Travmayı Minimize Puanlarına Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	15795,587	3	5265,196	21,369	,000
Gruplar içi	158925,005	645	246,395		
Toplam	174720,592	648			

Tabloda da görüldüğü gibi öz-yeterlik puanları, travmayı minimize etme durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($F= 21,369$; $p<.05$). Bu bağlamda öz-yeterliğin, travma minimize puanlarına göre değişiklik gösterdiği ifade edilebilir. Yapılan Scheffe testi sonucuna göre “inkar yok” ($X =61,98$; $SS=16,40$) ile “düşük inkar” ($X =67,32$; $SS=15,36$), “inkar yok” ($X =61,98$; $SS=16,40$) ile “orta inkar” ($X =73,79$; $SS=14,62$) ve “inkar yok” ($X =61,98$; $SS=16,40$) ile “yüksek inkar” ($X =78,22$; $SS=15,59$) grupları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Katılımcıların öz-yeterlik düzeyleri, travmayı minimize etme durumuna göre karşılaştırıldığında yüksek inkar minimize puanlarına sahip olan katılımcıların ortalaması ($X =78,22$; $SS=15,59$); inkar yok ($X =61,98$; $SS=16,40$), düşük inkar ($X =67,32$; $SS=15,36$) ve orta inkar ($X =73,79$; $SS=14,62$) minimize puanlara sahip olan katılımcılara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu travmayı inkar etmemenin öz-yeterliği artırdığı şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmaya katılan bireylerin öznel iyi oluş ve alt ölçeklerinin cinsiyete göre oluşturulan gruplar açısından t-testi sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 11. Öznel İyi Oluşun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	t	P
Öznel İyi Oluş	Erkek	323	46,81	11,64	,721	,471
	Kadın	326	46,19	10,27		
Aile İlişkilerden Doyum	Erkek	323	12,91	3,62	-,750	,453
	Kadın	326	13,11	3,05		
Önemli Diğeri İle İlişkilerden Doyum	Erkek	323	12,73	3,50	,071	,944
	Kadın	326	12,71	3,34		
Yaşam Doyumu	Erkek	323	8,62	2,79	3,383	,001
	Kadın	326	7,85	2,99		
Olumlu Duygular	Erkek	323	12,54	3,41	,117	,907
	Kadın	326	12,51	3,00		

Tabloda da görüldüğü gibi öznel iyi oluş, cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır ($t= ,721$, $p > .05$). Bu bağlamda öznel iyi oluşun, erkek ve kadın olma durumuna göre değişiklik göstermediği ifade edilebilir.

Katılımcıların öznel iyi oluş puanlarının sosyoekonomik durumlarına göre ANOVA sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 12. Öznel İyi Oluş Puanlarının Sosyoekonomik Durumuna Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	303,722	2	151,861	1,262	,284
Gruplar içi	77732,509	646	120,329		
Toplam	78036,231	648			

Tabloda da görüldüğü gibi öznel iyi oluş, sosyoekonomik duruma göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır ($F= 1,262$, $p>.05$). Öznel iyi oluşun, sosyoekonomik durumu göre değişiklik göstermediği ifade edilebilir.

Katılımcıların öznel iyi oluş puanlarının aile yapısına göre farklılaşp farklılaşmadığı t-Testi ile incelenmiştir ve sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 13. Öznel İyi Oluş Puanlarının Aile Yapısı Durumuna Göre Oluşturulan t-Testi Sonuçları

Aile Yapısı	N	$\bar{X}$	SS	t	P
Tek Eşli	479	46,94	10,78	1,735	,092
Çok Eşli	170	45,25	11,41		

Tabloda da görüldüğü gibi öznel iyi oluşun aile yapısına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır ($t=1,735$, $p>.05$). Bu bağlamda öznel iyi oluşun, tek eşli ve çok eşli aile olma durumuna göre değişiklik göstermediği ifade edilebilir.

Katılımcıların öznel iyi oluş puanlarının çocukluk çağı ruhsal travma durumlarına göre ANOVA sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 14. Öznel İyi Oluş Puanlarının Travmayı Minimize Puanlarına Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	8239,922	3	2746,641	25,382	,000
Gruplar içi	69796,309	645	108,211		
Toplam	78036,231	648			

Tabloda görüldüğü gibi öznel iyi oluşun travmayı minimize etme puanlarına göre anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır ($F=25,382$, $p<.05$). Bu bağlamda öznel iyi oluşun travmayı minimize etme puanlarına göre değişiklik gösterdiği ifade edilebilir. Yapılan Scheffe testi sonucuna göre “inkar yok” ($X=43,20$; $SS=9,99$) ile “düşük inkar” ($X=47,03$; $SS=11,08$), “inkar yok” ($X=43,20$; $SS=9,99$) ile “orta inkar” ($X=51,43$; $SS=10,69$) ve “inkar yok” ($X=43,20$; $SS=9,99$) ile “yüksek inkar” ($X=56,16$; $SS=4,91$) grupları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Katılımcıların öznel iyi oluş düzeyleri, travmayı minimize etme durumuna göre karşılaştırıldığında yüksek inkar minimize puanlarına sahip olan katılımcıların ortalaması ($X=56,16$; $SS=4,91$); inkar yok ($X=43,20$; $SS=9,99$), düşük inkar ($X=47,03$; $SS=11,08$) ve orta inkar ($X=51,43$; $SS=10,69$) minimize puanlara sahip olan katılımcılara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu, travmayı inkar etme puanları arttıkça öznel iyi oluşun arttığı şeklinde yorumlanabilir.

TARTIŞMA

Bu çalışmada tek eşli ve çok eşli ailelerde yaşayan ergenlerde öz-yeterlik, öznel iyi oluş ve çocukluk çağı ruhsal travmaları ve çocukluk çağı ruhsal travmaları, öz-yeterlik ve öznel iyi oluşlarının bazı demografik değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bu çalışmanın bulguları kuramsal ve görgül açıdan tartışılmıştır.

Cinsiyet değişkenine göre oluşturulan grupların Çocukluk Çağı Ruhsal Travmaları ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılması sonucunda cinsiyetin çocukluk çağı ruhsal travmaları üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür. Alan yazına bakıldığında, cinsiyetin çocukluk çağı ruhsal travmalarında bir fark yaratmadığını gösteren araştırmalar (Bassani, Antypa ve Serretti, 2013; Güler, 2014; Gürgen, 2017; Keene ve Epps 2016; Sönmez, 2015; Şahin-Demirkapı, 2013; Uğur, 2010; Yıldırım, 2010; Zoroğlu ve ark., 2001) olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan bireylerin yetiştirilme tarzlarının ve yaşamış oldukları bölgenin sosyokültürel yapısının benzer olması, bu durumun oluşmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Alan yazında, bu bulgunun aksine cinsiyetin, çocukluk çağı ruhsal travmaları üzerinde anlamlı bir fark yaratan araştırma bulgularına (Kessler ve ark, 2001; Koç ve ark, 2012) da rastlanılmıştır.

Katılımcıların çocukluk çağı ruhsal travma ölçeğinden aldıkları minimizasyon puanları hesaplanmıştır. Araştırma sonucunda çocukluk çağı ruhsal travma ölçeğinden alınan minimizasyon puanlarının cinsiyet açısından değerlendirilmesi sonucunda travmalarını inkâr etme oranının erkeklerde, kadınlara göre daha yüksek olduğu söylenebilmektedir. Araştırma bulgusunun aksine Arık Binbay (2009) ve Kirman (2020) tarafından yapılan araştırmalarda travmalarını inkâr etme oranı kadınlarda daha yüksek çıkmıştır. Yaşanılan toplumun ve kültürün birey üzerindeki etkisi göz önüne alındığında travmayı inkar eden kadınların sürekli tekrarlanan travmanın etkisinde kaldıkları, bir süre sonra normaleştiği ve başa çıkma stratejilerinden duyarsızlaşma stratejisini kullandıkları düşünülmektedir.

Sosyoekonomik düzey değişkenine göre oluşturulan grupların Çocukluk Çağı Ruhsal Travmaları (ÇÇRT) ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılması sonucunda sosyoekonomik düzeyin çocukluk çağı ruhsal travmaları üzerinde anlamlı bir fark yarattığı görülmüştür. Çeşmeci (1995), tarafından yapılan çalışmada düşük sosyoekonomik düzeye sahip olan ergenlerin daha fazla duygusal istismar algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Taşdelen (1995) de benzer şekilde çocukluk çağı ruhsal travmanın düşük sosyoekonomik düzeye sahip bireylerde daha fazla olduğu bulgulanmıştır. Fergusson ve Lynskey (1997), yaptıkları çalışmada çocukluk çağı ruhsal travmaları belirtilerinin gelir düzeyi düşük gruptaki çocuklarda daha sık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyoekonomik düzeyi düşük olan bireylerin ihtiyaçlarının karşılanamadığı; beslenme, barınma, sağlık ve eğitim koşullarının yetersiz olmasından dolayı daha fazla travmaya maruz kaldığı düşünülmektedir. Ayrıca yüksek sosyoekonomik düzeyin çocuğun fiziksel, duygusal, psikolojik ve ekonomik ihtiyaçlarının giderilmesini kolaylaştırdığı ve yaşam standartlarını yükselttiği bu nedenle yaşanılacak olası travmaların en aza indirildiği düşünülmektedir.

Araştırmada aile yapısı (monogami-tek eşli aile ve poligami-çok eşli aile) değişkenine göre oluşturulan grupların Çocukluk Çağı Ruhsal Travmaları (ÇÇRT) ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılması sonucunda aile yapısının çocukluk çağı ruhsal travmaları üzerinde anlamlı bir fark yarattığı görülmüştür. Bu bulgular ışığında çok eşli aile yapılarında yaşayan bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmaması ve kalabalık bir ailede yaşanması bireyi ihmal ve istismara açık hale getirdiği düşünülmektedir. Yılmaz, Tamam ve Bal (2015) tarafından yapılan çalışmada çok eşliliğin çocuklar üzerinde önemli ruh sağlığı sorunlarına sebep olduğu açıklanmıştır. Çok eşlilik, aile üyelerinde ruhsal bozukluklara ve aile içerisinde ciddi sorunlara neden olan, ele alınması gereken önemli bir toplumsal olgudur. Yapılan araştırmalar çok eşli ailelerde istismarın, aile içi sorunların ve travmatik yaşantıların karmaşık bir yapıda olduğunu göstermektedir (Özkan, Altındağ, Oto ve Sentunali, 2006). Poligamik (çokeşli) ailelerde yaşayan bireyler, aile içerisinde yaşanan çatışmaya, ailenin dağılmasına ve aile içi şiddete daha fazla maruz kalmaktadır. Yaşanılan bu durum bireylerin güvenlik algısının bozulmasına, sosyal becerilerde yetersizlik yaşamalarına, okul başarılarının azalmasına ve daha birçok davranış probleminin oluşmasına neden olmaktadır (Yılmaz ve ark.,2015). Ayrıca Al-Krenawi (1998), Al-Issa (1990) ve Chaleby (1988) yaptıkları çalışmada çok eşli ailelerde yaşayan bireylerin, aile içi stres ve şiddet davranışlarının daha fazla olduğunu açıklamıştır (Akt.,Tanırcan, 2009).

Cinsiyet değişkenine göre oluşturulan grupların öz-yeterlik ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılması sonucunda cinsiyetin öz-yeterlik üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür. Alan yazında araştırma bulgularını destekler çalışmalar bulunmaktadır. Alçay'ın (2015) ergenlerle, Kazanoğlu' nun (2019) lise öğrencileriyle ve Gönülalan'ın (2019) ortaokul öğrencileriyle yaptığı araştırmalarda cinsiyetin, öz-yeterlik üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Artık günümüzde cinsiyetler arası toplumsal farkların azalmasından, kadın ve erkeklerin eşit düzeyde haklara sahip olmasından, toplumun kadın ve erkeğe yüklemiş olduğu rollerin değişime uğramasından dolayı öz yeterliğin cinsiyete göre farklılaşmadığı düşünülmektedir.Çalışma bulgularının aksine cinsiyetin öz-yeterlik üzerinde anlamlı bir fark yarattığı araştırmalar(Aydiner, 2011, Ohannessian ve ark., 1999) da bulunmaktadır

Sosyoekonomik düzey değişkenine göre oluşturulan grupların öz-yeterlik ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılması sonucunda sosyoekonomik düzeyin öz-yeterlik üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür. Alan yazına bakıldığında, sosyoekonomik düzeyin öz-yeterlikte bir fark yaratmadığını gösteren araştırmalar (Aksu, 2015; Özcan, 2018; Kaya ve Savaşlı, 2020; Soyyiğit, 2020) olduğu görülmektedir. Araştırma bulgularının aksine Satıcı (2013) ile Hughes ve Chen (2011) araştırmalarında algılanan sosyoekonomik düzeyin öz-yeterlik üzerinde anlamlı bir fark yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarından hareketle sosyoekonomik düzeyi yüksek olan ailelerin çocuk yetiştirme sürecinde çocuğun ihtiyaçlarını kolayca karşılayabildiği, çocuğun gelişimini olumsuz etkileyecek olan faktörlerin en aza indirgelediği böylece bireylerin öz yeterliğine katkıda bulunulduğu düşünülmektedir.

Aile yapısı durumuna göre oluşturulan grupların öz-yeterlik ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılması sonucunda aile yapılarının öz-yeterlik üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür. Aile kurumunun ve çocuğun yetiştiği aile ortamının, çocuğun sağlıklı gelişiminde çok önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Bu noktada çok eşli ailede yaşayan bireylerin hem anne hem babadan yetersiz düzeyde maddi-manevi destek alacağı, yaşamı boyunca çoğu şeyden eksik kalacağı bu durumun da çocuğun öz-yeterliğine olumsuz etki edeceği düşünülmektedir. Alan yazın incelendiğinde; çok eşli aile-tek eşli aile yapılarından ziyade farklı aile türlerine yönelik araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Gül ve Adıgüzel'in (2015) üniversite öğrencilerinin öz yeterlilik düzeylerinin farklı aile değişkenlerine göre incelendiği araştırmada öz-yeterliğin üç aile türüne göre de farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Saka (2017) tarafından farklı aile yapısına sahip 352 ergenin öz-yeterlik ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri incelenmiştir. Araştırmada ergenlerin öz-yeterlilik düzeyleri, aile yapılarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır. Tekeli (2017) tarafından yapılan çalışmada ise; araştırma bulgularıyla paralellik gösteren sonuçlara rastlanmamıştır.

Travmayı minimize/inkâr etme durumuna göre oluşturulan grupların öz-yeterlik ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılması sonucunda travmayı minimize/inkar etme durumunun öz-yeterlik üzerinde anlamlı bir fark yarattığı görülmüştür.Çocukluk çağında yaşanan ihmal ve istismar olaylarının çoğu bireyler üzerinde yıpratıcı etkisinin yanında suçluluk duygusunun da yaşanmasına bu yüzden bireylerin travmayı inkar etme eğilimde olabilecekleri düşünülmektedir. Singer ve arkadaşları (2016)'nın yürüttüğü çalışmada çocukluk çağında yaşanan istismarın öz-yeterliği olumsuz etkilediği bulgulanmıştır. Kötü muamele gören ve görmeyen çocuklarda sosyal öz-yeterlik ve davranış sorunlarının incelendiği araştırmada çocukluk çağı travmalarının öz-yeterliği olumsuz etkilediği görülmüştür (Kim ve Cicchetti, 2003).

Cinsiyet değişkenine göre oluşturulan grupların öznel iyi oluş ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılması sonucunda cinsiyetin öznel iyi oluş üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür. Diener (1984) tarafından yapılan öznel iyi oluş araştırmasında cinsiyetin, iyi oluş üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı

sonucuna ulaşılmıştır. Mahon ve arkadaşları (2005)'nin çalışmasında da cinsiyetin, öznel iyi oluş üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Wilson (1967) da çalışmayı destekler sonuçlar elde etmiştir. Çalışma bulgularından farklı olarak cinsiyetin öznel iyi oluş üzerinde anlamlı bir fark yarattığı araştırmalar da bulunmaktadır. Eryılmaz ve Atak (2011) eğitim ve gelir durumunun yanında cinsiyet değişkeninin, öznel iyi oluşu düşük seviyede etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Araştırma bulgularına bakıldığında araştırmanın yapıldığı örneklem grubunun yakın bir kültürde yetişmiş olması, aynı gelişim döneminde benzer özellikler sergilemesi öznel iyi oluşun cinsiyete göre farklılaşmamasına neden olduğu düşünülmektedir.

Sosyoekonomik düzey değişkenine göre oluşturulan grupların öznel iyi oluş leğinden aldıkları puanların karşılaştırılması sonucunda sosyoekonomik düzeyin, öznel iyi oluş üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür. Alan yazın incelendiğinde araştırma bulgularını destekler nitelikte çalışmalar görülmektedir. Liselerde okuyan öğrencilerin öznel iyi oluş düzeylerinin incelendiği araştırmada, katılımcıların sosyoekonomik durumlarına göre öznel iyi oluşları farklılaşmamaktadır (akır, 2015). Benzer Şekilde Reisoğlu (2014) ve Topuz (2013) tarafından niversite ğrencileriyle, Demir elebi ve Sezgin (2015) lise öğrencileriyle yapmış oldukları çalışmada öznel iyi oluşun sosyoekonomik duruma göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucu elde edilmiştir. Bireylerin yaşam standartlarını ve beklentilerini sosyoekonomik düzeye göre belirlemelerinden kaynaklandığı ve bu yüzden katılımcıların öznel iyi oluş düzeylerinin sosyoekonomik düzeye göre değişmediği düşünülmektedir.

Aile yapısı durumuna göre oluşturulan grupların öznel iyi oluş leğinden aldıkları puanların karşılaştırılması sonucunda aile yapılarının öznel iyi oluş üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür. Al Sharfife Pfeffer (2020), çok eşli aile yapılarındaki ergenlerin iyi oluşlarının incelendiği araştırmada, çok eşli ailelerde yaşayan ergenlerin iyi oluşlarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eryılmaz (2010), yaptığı çalışmada aile yapısının ergen öznel iyi oluşu üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Rask, Åstedt, Kurki ve Laippala (2002) tarafından ergenlerle yapılan çalışmada da ergen öznel iyi oluşu ile aile yapılarının ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Keçe (2019) ok eşli ailelerde tüm tarafların, mutsuz olduğunu belirtmiştir (Akt., Candar, 2019). Araştırma bulgularının aksine Swanson, Massey ve Payne (1972), ocuğun poligamik aile yapısında fazla rol model olmasının, ocuk için olumlu bir etken olduğunu açıklamıştır. Valsiner (1989) benzer Şekilde çok eşli aile yapılarının çocuklar için potansiyel faydalarını vurgulamıştır. Çok eşli aile yapısının ocuk için olumsuz yönlerini vurgulayan çalışmalar da mevcuttur (Achte ve Schakit, 1980; Camara, 1978; Akt., Yılmaz ve ark., 2005). Ulusal literatür incelendiğinde tek eşli ve çok eşli aile yapısına yönelik araştırmaların yetersiz düzeyde olduğu genellikle, çekirdek aile ve geniş aile yapılarına yönelik çalışmaların yoğunlukta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tek eşli ve çok eşli aile yapısı ile öznel iyi oluşun birlikte ele alındığı çalışmanın olmaması araştırmanın özgünlüğünü destekler niteliktedir. Çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Travmayı minimize/inkâr etme durumuna göre oluşturulan grupların öznel iyi oluş leğinden aldıkları puanların karşılaştırılması sonucunda travmayı minimize/inkar etme durumunun öznel iyi oluş üzerinde anlamlı bir fark yarattığı görülmüştür. Katılımcıların ocukluk ağı boyunca birçok travmaya maruz kalması kişinin problemlerle baş etme becerisi kazanmasını sağladığı düşünülmektedir. Ayrıca sürekli yaşanılan travmatik olayların bu bireyler için yaşamın bir parçası olarak algılandığı, bu olumsuz yaşam olaylarını normalleştirdikleri ve travmayı yok saydıkları düşünülmektedir. Shmotkin (2005), kişinin öznel iyi oluş düzeyinin geçmişte yaşamış olduğu olaylarla Şekillendiğini açıklamıştır. Kunz ve arkadaşlarının (2017) yaptığı çalışma sonucunda, travmatik yaşantılara sahip olan bireylerin daha fazla negatif duygulara sahip olduğunu bulmuştur. Corcoran ve McNulty (2018) tarafından yapılan çalışmada, çocukluk çağında istismar (fiziksel, duygusal, cinsel) ve ihmal (fiziksel ve duygusal) deneyimi olan bireylerin öznel iyi oluş düzeylerinin düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Öznel iyi oluş, kişinin çocukluk çağında yaşamış olduğu travmalardan da etkilenmekte ve travma öyküsü olanların, düşük yaşam doyumuna sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Ho ve ark., 2008).

Sonuç olarak alan yazın incelendiğinde çocukluk ağı ruhsal travmaları, öz-yeterlik ve öznel iyi oluşun farklı değişkenler açısından incelendiği çalışmalara rastlanılmıştır. Araştırma bulgularını destekler nitelikte çalışmalar olmakla birlikte, farklılaşan çalışmalar da görülmektedir. Literatürde farklı aile yapılarında (tek eşli aile-çok eşli aile) ocukluk ağı ruhsal travmalarının, öz-yeterlik ve öznel iyi oluşun incelendiği bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda araştırma bulgularından hareketle, Türkiye'de belirli bir bölgede hala varlığını devam ettiren çokeşli aile yapılarında büyüyen çocukların; öz-yeterlik, öznel iyi oluş ve çocukluk ağı ruhsal travma yaşamalarında önemli bir yere sahip olduğu, yapılacak olan nleme ve müdahale etme çalışmalarında dikkat edilmesi gerektiği önerilmektedir.

Çocukluk çağı ruhsal travmalarının ve farklı aile yapılarının öz yeterlik ve öznel iyi oluş üzerindeki etkisinin incelendiği bu araştırmanın çalışma grubunu, ergenlik dönemindeki bireyler oluşturmaktadır. Çocukluk çağı yaşantıları kritik bir öneme sahip olup bu dönemde meydana gelen olumsuz yaşantılara, daha erken müdahale etmek ve önleyici çalışmalar yapmak için araştırmanın daha küçük yaş gruplarıyla yapılması ve boylamsal bir araştırma deseninin kullanılması önerilmektedir.

Kanunen yasak olan fakat Türkiye’de özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde hala devam eden, ruh sağlığı üzerinde birçok olumsuz etkisi bulunan hem kadını hem de çocuğu ihmal ve istismara açık hale getiren çok eşli aile yapılarının yetkililerce daha fazla araştırılması, bilinçlendirme ve önleme çalışmalarının yapılması önerilmektedir. Çocukluk çağında meydana gelen travmalar, yaşamın en fırtınalı geçen ergenlik döneminde etkilerini daha belirgin bir şekilde gösterebilmektedir. Özellikle ergenlik dönemindeki bireylere sağlanacak olan ruh sağlığı hizmetleri, bireyin öz-yeterliği ve öznel iyi oluşuna da pozitif etki etmesi beklenmektedir. Bu noktada bu bireylere destek ve psikolojik yardım çalışmaları düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

1. Adjorlolo, S.,Adu-Poku, S., AndohArthur, J., Botchway, I. ve Mlyakado, B. P. (2017). Demographic factors, childhood maltreatment and psychological functioning among university students' in Ghana: A retrospective study. *International Journal of Psychology*, 52, 9-17.
2. Akkaya, K. (2018). *Toplumsal değişimin aile kurumuna etkisi bağlamında çokeşli evlilikler: Erzurum/Hınıs örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
3. Akkoyunlu, B., Orhan, F. ve Umay, A. (2005). Bilgisayar öğretmenleri için bilgisayar öğretmenliği öz-yeterlik ölçeği geliştirme çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (29), 1-8.
4. Aksu, N. (2015). *Lise öğrencilerinin akademik öz yeterlik, sosyal ilişki unsurları ile suça eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Zirve Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
5. Alçay, A. (2015). *Ergenlerin öz-yeterlikleri ile mantıkdışı inançları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
6. Al-Sharfi, M.,Pfeffer, K. (2020). Parental bonding among polygamous families and its effects on adolescent psychological well-being. *Psychological Counseling Journal*, 61(61), 465-483.
7. Arık Binbay, D. (2009). *Bipolar I bozukluk hastalarında şiddetli çocukluk çağı travmasının hastalık özellikleri üzerine olan etkisinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
8. Aslantürk, H. ve Kaya Kılıç, A. (2020). Üvey aileye sahip gençlerde aile aidiyeti: Nitel bir analiz. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (3), 1171-1189.
9. Aydın, B. B. (2011). *Üniversite öğrencilerinin yaşam amaçlarının alt boyutlarının, genel öz yeterlik, yaşam doyumu ve çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
10. Bandura, A., Adams, N. E. and Beyer, J. (1977). Cognitive processes mediating behavioral change. *Journal of personality and social psychology*, 35 (3), 125
11. Bandura, A. (1994). Self-Efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia Of Human Behavior* (Vol. 4, pp. 71-81). New York: Academic Press.
12. Bandura, A. (1997). *Öz-yeterlik: Kontrol egzersizi*. New York: Freeman .
13. Bandura, A. (2004). *Social cognitive theory for personal and social change by Enabling Media*. In A. Singhal, M. J. Cody, E. M. Rogers, & M. Sabido (Eds.), LEA's communication series. Entertainment-education and social change: History, research, and practice (s. 75-96). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
14. Bassani, L.,Antypa, N., ve Serretti, A. (2013). Childhood maltreatment and neurobiological vulnerability to depression: A review. *Clinical Neuropsychiatry. Journal of Treatment Evaluation*, 10 (6), 260-273.
15. Bernstein, D., Fink, L., Handelsman, L., Foote, J., Lovejoy, B. A., Wenzel, K. and Ruggiero, J. (1994). Initial reliability and validity of a new retrospective measure of child abuse and neglect. *American Journal of Psychiatry*, 151.
16. Brown, S. L., Manning, W. D., Stykes, J. B. (2015). Family structure and child well-being: integrating family complexity. *Journal of Marriage and Family*, 77, 177–190.
17. Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (10. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
18. Canatan, K. ve Yıldırım, E. (2011). *Aile sosyolojisi* (2. Baskı). İstanbul: Açılım Kitap.
19. Candar, M. (2019). *Hakkâri bölgesinde iki eşliliğin (kumalığın) evdeki ergen çocuklar üzerinde etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

20. Cihangir Çankaya, Z. (2009). Özerklik desteği, temel psikolojik ihtiyaçların doyumu ve öznel iyi olma: Öz-belirleme kuramı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (31), 23-31.
21. Corcoran, M.,&McNulty, M. (2018). Examining the role of attachment in the relationship between childhoodadversity, psychological distress and subjective well-being. *Child abuse&neglect*, 76, 297-309.
22. Çakır, G. (2015). *Lise öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
23. Çeşmeci, M. (1995). *Furtherreliability and validity study of the perceptions of psychological maltreatmentinventoryforadolescence*. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Boğaziçi Üniversitesi.
24. Demir Çelebi, Ç. ve Sezgin, O. (2015). Lise öğrencilerinin öznel iyi oluşları ile ahlâkî olgunluk seviyeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.*Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 5 (2), 99-146.
25. Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95 (3), 542-575.
26. Diener, E.,Suh, E. and Oishi, S. (1997). Öznel iyi oluş üzerine son bulgular. *Hint Klinik Psikoloji Dergisi*, 24, 25-41.
27. Diener, E. and Seligman, M. (2002). Veryhappy people. *American Psychological Society*, 13 (1), 81-84.
28. Diener, E. (2009). Subjective well-being. In *The science of well-being* (pp. 11-58). Springer, Dordrecht.
29. Eaton, M. J. ve Dembo, M. H. (1997). Differences in the motivationalbeliefs of AsianAmerican and non-Asian students. *Journal of EducationalPsychology*, 89 (3), 433-440.
30. Erol, M. (1992). *Geniş aileden çekirdek aileye geçiş sürecinde aile içi ilişkilerde meydana gelen nitelik değişmelerinin aile üyeleri üzerindeki etkileri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
31. Eryılmaz, A. (2009). Ergen öznel iyi oluş ölçeğinin geliştirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7 (4), 975-989.
32. Eryılmaz, A. ve Atak, H. (2011). Ergen öznel iyi oluşun öz saygı ve iyimserlik eğilimi ile ilişkisinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (37), 170-181.
33. Fergusson, D. M.,Lynskey M. T. (1997). Physicalpunishment / maltreatmentduringchildhood and adjustment in youngadult-hood. *Child AbuseNeglect*, 21, 617-630.
34. Gökçen, A. (2016). Aile türleri ve başlıca aile sınıflandırmaları. Mustafa Aydın (Ed.), *Sistemik Aile Sosyolojisi içinde* (s. 9-11). Konya: Çizgi Kitabevi.
35. Gönülalan, G. D. (2019). *Ortaokul öğrencilerinde öz yeterlik ve narsisizm*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
36. Güler, A. (2014). *Şizofreni tanılı hastalarda çocukluk çağı travmalarının etkileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul.
37. Güneri Yöyen, E. (2017). Childhood trauma and self-respect. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3 (1), 267-282.
38. Güneş, A. M. (2016). Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetim becerileri, teknoloji kullanımları ve öz yeterlik inançları arasındaki ilişki (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir (Tez No: 450126).
39. Gürgen, A. (2017). *Alkol kullanım bozukluğu olan hastalarda çocukluk çağı travmaları ve duygu düzenleme güçlüğününün araştırılması: Kesitsel kontrollü çalışma* (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
40. Hampton, N. Z. (2004). Subjective well-being among people with spinalcordinjuries: the role of self-efficacy, perceived social support, and perceived health. *RehabilCounselBull*, 48, 31-37.
41. Hapke, U.,Schumann, A., Rumpf, H. J., John, U. ve Meyer, C. (2006). Posttraumaticstressdisorder. *EuropeanArchives of Psychiatry And ClinicalNeuroscience*, 256 (5), 299-306.
42. Ho, S. M.,Chu, K. W. and Yiu, J. (2008). The relationship between explanatorystyle and posttraumaticgrowthafterbereavement in a non-clinicalsample. *DeathStudies*, 32(5), 461-478.
43. Hughes, J. N. ve Chen, Q. (2011). ReciprocalEffects Of Student-Teacher And Student-Peer Relatedness: Effects On Academic Self Efficacy. *Journal of AppliedDevelopmentalPsychology*, 32, 278-287.
44. Hybron, D. M. (2000). Twophilosophicalproblems in the study of happiness. *Journal of Happiness Studies*, 1, 207-225.
45. Kaya, Z. ve Savaşlı, Y. (2020). Ergenlerin sosyal karşılaştırma ve duygusal öz-yeterlik düzeylerinin demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 8 (20), 71-100.
46. Kazanoğlu, İ. (2019).*Lise öğrencilerinin spora yönelik tutumları ve öz-yeterlilik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Kış Sporları Ve Spor Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

47. Keene, A. C., ve Epps, J. (2016). Childhood physicalabuse and aggression: Shame and narcissisticvulnerability. *Child Abuse&Neglect*, 51, 276-283.
48. Kessler, R. C.,Molner, B. E., Buka, S. L. (2001). Child SexualAbuse and SubsequentPsychopatoloji: Results From The NationalComorbiditySurvey. *American Journal of Public Health*, 91, 753-760.
49. Kirman, T. (2020). *Yetişkinliğe geçiş döneminde yabancılaşıma: çocukluk çağı ruhsal travmaları ve eylemliliğın etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
50. Kim, J. ve Cicchetti, D. (2003). Social self-efficacy and behaviorproblems in maltreated and nonmaltreatedchildren. *Journal of Clinical Child and AdolescentPsychology*, 32 (1), 106-117.
51. Koç, F.,Aksit, S., Tomba, A., Aydın, C., Koturoğlu, G., Çetin, S.K., Aslan, A., Halıcıoğlu, O., Erşahin, Y., Turhan, T., Çelik, A., Şenol, E., Kara, S., Solak, U. (2012). Çocuk istismarı ve ihmali olgularımızın demografik ve klinik özellikleri: Ege Üniversitesi çocuk koruma birimi'nin bir yıllık deneyimi. *Türk Pediatri Arşivi*, 47, 119-124.
52. Kotaman, H. (2008). Özyeterlilik inancı ve öğrenme performansının geliştirilmesine ilişkin yazın taraması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (1), 111-133.
53. Kunz, S., Joseph, S., Geyh, S., & Peter, C. (2017). Posttraumaticgrowth and adjustment to spinalcordinjury: Moderated by posttraumaticdepreciation? *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 9 (4), 434.
54. Kuzu, A (2013): *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
55. Lyubomirsky, S.,King, L. ve Diener, E. (2005). The benefits of frequentpositiveaffect: Does happinesslead to success? *Psychological Bulletin*, 131, 803-855.
56. Mahon, N. E.,Yarcheski, A. and Yarcheski T. J. (2005). Happiness as related to gender and health in earlyadolescents. *ClinicalNursing Research*, 14 (2), 175-190.
57. Ohannessian, C.,Lerner, R. M., Lerner, J. V. Ve vonEye, A. (1999). Does selfcompetencepredict gender differences in adolescentdepression and anxiety? *Journal of Adolescence*, 22 (3), 397- 411.
58. Muris, P. (2001). Gençlerde öz yeterliliği ölçmek için kısa bir anket. *Psikopatoloji ve Davranışsal Değerlendirme Dergisi*, 23 (3), 145-149.
59. Özbay, Y., Palancı, M., Kandemir, M. ve Çakır, O. (2012). Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşlarının duygusal düzenleme, mizah, sosyal özyeterlilik ve başa çıkma davranışları ile yordanması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(2), 325-345.
60. Özel, E., Zelyurt, H. (2016).Anne baba eğitiminin aile çocuk ilişkisine etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 36, 9-34.
61. Öztürk, M. (2011). “Çocuk İhmal ve İstismarı”. M. Öztürk (Edt.). *Çocuk Hakları Açısından Çocuk İhmal ve İstismarı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
62. Özcan, Ö. (2018). *Ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış ergenlerin öz yeterlik ve sosyal destek düzeylerinin karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
63. Pajares, F. (1997). Currentdirections in self-efficacy research. *Advances İn Motivation And Achievement*, 10 (149), 1-49.
64. Paschon, A.,Riffert, F. ve Sams, J. (2005). Okul gelişimi ve psikolojik sağlık profilaksisi – öz yeterlik, kaygı ve saldırganlık. Okul gelişiminde duygusal faktörlere ve genel becerilere odaklanmak (s. 53-72). Lang.
65. Rask, K.,Päivi Å. K., Pekka, L. (2002). Adolescentsubjectivewellbeing and realizedvalues. *Journal of Advanced Nursing*, 38(3), 254–263.
66. Reisoğlu, S. (2014). *Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşlarını yordamada beş faktör kişilik özellikleri, mizah tarzları ve duygusal zekânın rolü*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
67. Ruppert, F. (2014). *Travma, Bağlanma ve Aile Konstelasyonları*. (Çev: F. Zengin), 2.Basım, İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Orijinal basım çalışma basım tarihi 2008.
68. Santrock, J. W. (2018). *Eğitim psikolojisi* (D.M. Siyez, Çeviri Editörü). Nobel Akademik Yayıncılık.
69. Satıcı, S. A., (2013). *Üniversite öğrencilerinin akademik öz-yeterliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
70. Schunk, D. H. (1990). Goalsetting and self-efficacyduring self-regulatedlearning. *Educationalpsychologist*, 25(1), 71-86.
71. Shmotkin, D. (2005). Happiness in the face of adversity: Reformulating the dynamic and modularbases of subjective well-being. *Review of General Psychology*, 9(4), 291.
72. Singer, M. J.,Humphreys, K. L. ve Lee, S. S. (2016). Coping self-efficacymediates the association between child abuse and ADHD in adulthood. *Journal of AttentionDisorders*, 20(8), 695-703.

73. Solberg, VS ve Viliarreal, P. (1997). Hispanik üniversite öğrencileri arasında psikolojik ve fiziksel sıkıntının yordayıcıları olarak öz-yeterlilik, sosyal destek ve stresin incelenmesi. *Hispanik Davranış Bilimleri Dergisi*, 19 (2), 182-201.
74. Soyyiğit, Y. (2020). *Ebeveynini kaybetmiş bireylerin öz yeterlilik algılarının depresyon durumları ile ilişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
75. Sönmez, S. (2015). *Çocukluk çağında ruhsal travma yaşamış yetişkin bireylerin depresyon düzeylerinin ve yaşam doyumlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
76. Swanson, R. B., Masssey, R. H., Payne, I. R. (1972). Ordinalposition, family size, and personal adjustment. *Journal of Psychology*, 81, 51–58.
77. Şahin-Demirkapı, E. (2013). *Çocukluk çağı travmalarının duygu düzenleme ve kimlik gelişimine etkisi ve bunların psikopatolojiler ile ilişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
78. Şar, V. (1997). *Kötüye kullanım ve ihmalle ilişkili sorunlar. Temel Psikiyatri*, Güleç C, Köroğlu E, (Ed) Ankara: Hekimler Yayın Birliği Yayıncılık, 823-834
79. Şar, V., Ozturk, E. ve İkikardes, E. (2012). Validity and reliability of the Turkish version of childhoodtraumaquestionnaire. *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, 32(4).
80. Şar, V., Mutluer, T., Necef, I., Fatih, P. (2018): Trauma, creativity and trance: specialability in a case with dissociativeidentitydisorder. *American Journal of Psychiatry*, 175 (6), 506-507.
81. Şirin, A. ve Ulaş, E. (2015). Ortaokul öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri ile karakter eğitimi uygulamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13 (30), 279–307.
82. Taşdelen, N. (1995). *Examination of the effects of perceived psychological maltreatment of mothers on adolescent's self concept, emotional and behavioralproblems and academicAchievement*. (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
83. Telef, B. B. ve Karaca, R. (2012). Çocuklar için öz-yeterlilik ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması . *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 169-187.
84. Topuz, C. (2013). *Üniversite öğrencilerinde özgeciliğin öznel iyi oluş ve psikolojik iyi oluş ile ilişkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
85. Tuzgöl Dost, M. (2004). *Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri*. *Unpublisheddoctoratedissertation, Hacettepe Üniversitesi, Ankara*.
86. Tüzün, O. ve Sayar, K. (2006). Attachmenttheory and psychopathology. *Düşünen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 19 (1), 24-39.
87. Uğur, Z. (2010). *Bipolaraffektif bozuklukta bağlanma biçimleri, çocukluk çağı travmaları ve agresyon ilişkisi* (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.
88. Valsiner, J. (1989). Organization of children's social development in polygamicfamilies. In J. Valsiner (Ed.), *Child development in culturalcontext*(pp. 67–86). Toronto, Canada: Hogrefe and Huber.
89. Yetim, U. (2001). *Mutluluk Bilimi: Toplumdan Bireye*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
90. Wilson, W. (1967). Correlates of avowedhapiness. *Psychological Bulletin*, 67 (4),294-306.
91. Yıldırım, F. ve İlhan, İ. Ö. (2010). Genel öz yeterlilik ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21 (4), 301-308.
92. Yılmaz E, Tamam L. ve Bal U. (2015). Poligami ve ruh sağlığına etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7 (2), 221-228.
93. Zoroğlu, S. S., Tüzün, Ü., Şar, V., Öztürk, M., Kora, M. E. ve Alyanak, B. (2001). Çocukluk dönemi istismar ve ihmalinin olası sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2 (2), 69-78